

κτηνιατρικῆς. Διὰ βραχείων δ' εἰπεῖν ἐνουπήρχεν ἐν τῷ πνευματικῷ τῶν Σικελιωτῶν βίῳ ἀπαραγνώριστός τις καθολικὴ παιδείσις, φιλοσοφικὴ τις ὀρμὴ ἐπαγομένη τὴν περὶ πάντων τῶν πραγμάτων σκέψιν καὶ πειρωμένη τὴν κατανόησιν ἀπάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἐν τῇ ἀλληλουχίᾳ αὐτῶν. Προσελθόντων δὲ καὶ τῶν ἐκ τῆς ξένης ἀριστοτεχνῶν, συνηνώθη παρὰ τὴν φιλόξενον ἐστίαν τοῦ Ἱέρωνος στέφανος σοφῶν καὶ ποιητῶν, κύκλος λογάδων, οὗ ὁμοιος δὲν εὐρίσκετο ἐν Ἑλλάδι. Οὐδ' ἐχρησίμευον οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι μόνον εἰς τὴν ματαιότητα τοῦ Ἱέρωνος ἐξυμνοῦντες τὴν αὐλὴν αὐτοῦ, ἣτις ἦτο ἐνδικαίτημα τῶν Μουσῶν, καὶ παρέχοντες εἰς τὴν ἔδραν τοῦ τυράννου τὴν ἀρίστην αὐτῆς λάμψιν· ἀλλ' ἐξήσκουν ἰδίως οἱ ξένοι ἐκεῖνοι ἀριστοτέχναι καὶ ἐπίδρασιν εὐεργετικὴν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ὁ Σιμωνίδης ὡς εἰρηνοποιὸς μεταξὺ τοῦ Ἱέρωνος καὶ τοῦ Θήρωνος. Ἡ ἀνεξάρτητος αὐτῶν θέσις ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς ἀπέναντι αὐτοῦ μείζονα ἐλευθερίαν· ἦσαν τέλος τᾶριστα ἐχέγγυα τῆς δοξῆς τῶν ἡγεμόνων τῆς Σικελίας.

Διὰ ταῦτα ὁ Ἱέρων βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀνάρρησιν μετέμψατο τὸν Αἰσχύλον, ὅστις καὶ ἔζησε παρ' αὐτῷ πολλὰ εὐτυχῆ καὶ διὰ τὴν ποιήσιν αὐτοῦ γονιμώτατα ἔτη τοῦ βίου¹. Καὶ ἐξόμνησε μὲν τὸ ἔργον τὸ μετὰ τῆς μεγίστης στοργῆς ἐπιχειρηθὲν ὑπὸ τοῦ Ἱέρωνος ἐν ταῖς Αἰτναίαις, μεγαλοπρεπεῖ πανηγυρικῷ δράματι ποιηθέντι πρὸς τιμὴν τοῦ νέου κτίσματος τοῦ τυράννου, ἐν ᾧ συνέδεσε τὴν σικελικὴν ἱστορίαν πρὸς τὴν τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος, θεραπεύων ἀσπασιωτάτα τὴν φιλοδοξίαν τοῦ Ἱέρωνος, βλέποντος τὰς ἐν Σικελίᾳ νίκας ὑμνουμένας μετὰ καὶ

¹ Ὁ Αἰσχύλος διέτριψε οἷς ἐν Σικελίᾳ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον μετῴθη εἰς τὴν νῆσον κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἱέρωνος περὶ τὸ 478 - 474 π. Χ. Τῷ δὲ 476 π. Χ. ἐπιδάχθησαν αἱ Αἰτναῖαι, ἴσως δὲ καὶ ὁ Προμηθεύς. Μετὰ δὲ τὴν πρώτην ἐν Σικελίᾳ διδασκαλίαν τῶν Περσῶν ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας πρὸ τοῦ 472 π. Χ. Ἐν δὲ Ἀθήναις ἐπιδάχθησαν οἱ μὲν Πέρσαι τῷ 472 π. Χ., ἡ δὲ Ὀρίστεια τῷ 458 π. Χ. Ἡ δὲ δευτέρα εἰς Σικελίαν ἀποδημία ἔγινε μετὰ τὴν κώλουσιν τοῦ Ἀρείου Πάγου (Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 522, 752). Ἀπίθανον δὲ ὁ Αἰσχύλος ἐν Γέλα τῷ 455 π. Χ. Πρὸς Κ i e h l ἐν Mnemosyne Τόμ. I, σ. 364. L o r e n z [Leben und Schriften des Koers Epicharmos] σ. 83.

τῶν τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Πλαταιῶν ὡς συνεχομένης πρὸς ἀλλή-
 λας καὶ ἐφαμίλλους ἐθνικὰς ἀνδραγαθίας. Ἡ δὲ διδασκαλία τῶν
 Περσῶν ἐν Συρακούσαις ὑπῆρξεν ἢ ἀρχὴ νέας λαμπρᾶς περιόδου
 ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ θεάτρου τῆς πόλεως, καὶ εἶνε σχεδὸν ἀναντίρ-
 ρητον, ὅτι τὸ ἔλον δράμα ὑπῆρξε γέννημα τῶν παρορμήσεων τῶν
 ἐμπνευσασῶν τὸν ποιητὴν ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐποιήθη ἐπὶ ἐδάφους
 σικελικοῦ. Εἰθίσθη δ' ἐπὶ τοσοῦτον ὁ Αἰσχύλος εἰς τὸν ἐν Σικελίᾳ
 βίον, ὥστ' ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν μεταγενεστέρων αὐτοῦ δραμάτων
 ἐπίστευον, ὅτι διεγίνωσκον τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐν τῇ νήσῳ διαμο-
 νῆς αὐτοῦ, καὶ ὁ ἔρωσ πρὸς τὴν ὠραίαν Σικελίαν ἤγαγεν εἰς αὐ-
 τὴν καὶ πάλιν τὸν βαρῦθυμον ποιητὴν.

Ἔτι δὲ οἰκειότερον συνδέεται πρὸς τὰ τυραννικὰ γένη τῆς Σι-
 κελίας ὁ Πίνδαρος. Καὶ αὐτὸς ἀγαπᾷ τὴν νῆσον, περὶ ἧς ψάλλει:

Σπείρε νῦν ἀγλαίαν ἰνὰ νᾶσῳ, ἰνὰ Ὀλύμπου δεσποτίας
 Ζεὺς ἔδωκεν Φερσεφόνα, κατένευσεν τε οἱ χαί-
 ταις, ἀριστεύουσιν εὐκάρπου χθονὸς
 Σικελίαν πίειραν, ὀρθύουσιν κορυφαῖς πολίων ἀφραιῖς
 ἔπλασε δὲ Κρονίων πολέμου μυστήρα οἱ χαλκεντέος
 λαὸν Ἐπλαιχμον θαμὰ δὴ καὶ Ὀλυμπίων φύλ-
 λους ἑλαῖν χρυσέος
 μυχθέντα.¹

Αὐτὸς, ὁ πιστὸς θεράπων τῶν ἐκ Δελφῶν προερχομένων δια-
 τάξεων, ὁ θαυμαστὴς τῶν ἀρχαίων θεσμῶν, θεωρεῖ αὐτόχρημα
 θρίαμβον τὴν ἐν τῇ μακρᾷ κειμένη νήσῳ εὐδοκίμησιν καὶ αἰ-
 γλην τῶν δωρικῶν πολιτικῶν θεσμῶν καὶ τὴν ἐκ παναρχαίων,
 ἐπιφανῶν οἰκῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν Σικελίᾳ ἀνάδειξιν καὶ
 μεγάλην ἀνθησιν νέων κλάδων.

Διὰ ταῦτα ἔλωσ ἰδιαζόντως εἶνε ἀρωσιωμένος εἰς τοὺς Ἑμ-
 μενίδας², οἵτινες, καθ' ἃ καὶ αὐτὸς ὁ ποιητὴς, ἀνήκουσιν εἰς

¹ [Πίνδαρου Νημ. I, 16 κ. ε.].

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 264.

τὸν οἶκον τοῦ Κάδμου καὶ ἀποδεικνύουσι λαμπρῶς τὴν δικαίαν πίστιν τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὰς κληρονομικὰς ἀρετὰς τῶν μεγάλων γενῶν. Διὰ ταῦτα μετὰ θερμότητος καὶ συμπαθείας ὕμνει τὰς ἀρετὰς τοῦ Θήρωνος, τὴν φιλοξενίαν αὐτοῦ, τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν χαρὰν ἣν ἠσθάνετο βοηθῶν ἄλλους. "Ὅτε δ' ἐπῆλθεν ἡ ἐχθρική μεταξύ τῶν δύο τυραννικῶν οἰκῶν ῥῆξις, ὁ Πίνδαρος συνετάχθη πρὸς τοὺς Ἑμμενίδας, ἐν ᾧ ὁ Σιμωνίδης καὶ ὁ Βαχχυλίδης ἐφρόνου μᾶλλον φίλα πρὸς τὸν Ἴέρωνα¹. Ἀλλὰ καὶ ἐν Συρακούσαις ἐτιμᾶτο ὁ Πίνδαρος μεγάλως. Καὶ διέγνω μὲν τὰς ἀρετὰς τοῦ Ἴέρωνος ἅς καὶ ὕμνησεν, ἡμιλλᾶτο δὲ πρὸς τὸν Αἰσχύλον, ὅπως γνωρίσῃ εἰς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας τὸν κτίστην τῆς Λίτνης. Ἀλλ' οἱ ὕμνοι αὐτοῦ μεταβάλλονται εἰς σοβαρὰς νοουθεσίας. Ἐπιζητεῖ νὰ κατευνάσῃ τὸν ἐμπαθεῖ χαρακτῆρα τοῦ τυράννου καὶ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν μετριότητα καὶ φαιδρὰν γαλήνην. Διατρανόνει τὴν ἀλήθειαν τῶν στίχων αὐτοῦ, καθ' οὓς ὁ εὐθύγλωστος ἀνὴρ ἐξέχει, οἰουδῆποτε πολιτεύματος ὑφισταμένου, καὶ αὐτῆς τῆς τυραννίδος². Ἀναφερόμενος δ' εἰς τὸ ἐπονείδιστον σύστημα κατασκοπείας τὸ εἰσαχθὲν ὑπὸ τοῦ Ἴέρωνος, ὅπως μανθάνῃ πάντα τὰ ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει τῶν Συρακουσῶν γινόμενα, δὲν ὀκνεῖ νὰ προσβάλῃ διὰ τοῦ πικροτάτου σκώμματος τοὺς αὐλικούς καὶ συχοφάντας, ὧν ἕνεκεν ὁ βασιλεὺς παρεξέβαινε τοῦ ἀγαθοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος.

¹ [Ὁ Βαχχυλίδης ἐπεσκήθη τὰς Συρακούσας πιθανῶς τῷ 476 π. Χ. καθ' ἣν περίστασιν ἐφάλη ἡ πέμπτη τῶν ἠοδῶν αὐτοῦ, ἡ πρώτη καὶ ἀρίστη τῶν πρὸς τὸν Ἴέρωνα νικησάντα κέλῃτι ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις. Ἡ ἠοδὴ αὕτη ἐσώθη εὐτυχῶς ὀλόκληρος. Πλὴν δὲ αὐτῆς καὶ ἄλλαι τῶν ἠοδῶν τοῦ Βαχχυλίδου ἀναφέρονται εἰς τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν, ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη. Ἴδε τὰς ἐπ' ἐσχάτων εὐρεθείσας ἐν αἰγυπτιακῷ παπύρῳ ἠοδὰς τοῦ Βαχχυλίδου παρὰ Kenyon The poems of Bacchylides from a papyrus in the British museum. London. 1897].

² [Πινδάρου Πυθ. II, 15 7 κ. ε'.

ἐν πάντα δὲ νόμον εὐθύγλωστος ἀνὴρ προφέρει,
παρὰ τυραννίδι, χυπόταν ὁ λάβρος σιγατός,
χῶταν πόλιν οἱ σοφοὶ τηρέωντι].

Οὕτως αἱ Συράκουσαι ἦσαν κατὰ τὴν αἰῶνα τῆς τυραννίδος κέντρον τοῦ πολυτροπωτάτου πνευματικοῦ βίου καὶ ἐπίλεκτος ἔδρα ἐλληνικῆς δυνάμεως καὶ παιδείσεως. Συμφώνως δὲ πρὸς ταῦτα καὶ αὐτὴ ἢ πόλις εἶχεν ὄλως μεταβληθῆ. Εἶχεν ἤδη πρὸ μακροῦ μεταβιβάσθῃ ἀπὸ τῆς νησιδος Ὀρτυγίας εἰς τὴν ἀπέναντι μεγάλῃν νῆσον, καὶ δὴ δὲν εἶχεν ἐπεκταθῆ, τοῦθ' ὅπερ φαίνεται τὸ φυσικώτατον, ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ πρὸς δυσμὰς περὶ τὸν ὄρμον τοῦ μεγάλου λιμένος, ἀλλὰ πρὸς βορρᾶν ἐπὶ τὸ ἐξ ἀσβεστολίθου ὄροπέδιον τῆς Ἀχραδίνης. Ἀπεμακρύνθησαν δὲ τοῦ λιμένος καὶ προετίμησαν τὴν ἄλλως ἀκατάλληλον ἐκείνην δυσχωρίαν, ἐπειδὴ μόνον ἐν αὐτῇ ὑπῆρχε ξηρὸν ἔδαφος καὶ ὑγιεινὸς ἀήρ. Ὁ δὲ Γέλων εἶχε τειχίσει διὰ περιθόλου τὸ πλησιέστατον κείμενον μέρος τοῦ ὄροπεδίου τούτου, τὴν συνοικίαν Ἀχραδίνην, ἧτις αὐτὴ καὶ μόνη ἦτο τετράκις ἢ καὶ πεντάκις μεγαλειτέρα τοῦ ἐπὶ τῆς νησιδος πολισματος, καὶ πλὴν τῆς Ἀχραδίνης τὴν πρὸς δυσμὰς κειμένην συνοικίαν Τύχην. Τοιαύτη ἦτο ἡ τρίπολις τοῦ Γέλωνος μετὰ τῶν λιμένων αὐτῆς καὶ νεωρίων, τῶν ἀνακτόρων, ἱερῶν καὶ δημοσίων κτιρίων, ἡ μεγαλοπρεπεστάτη τῶν πόλεων σύμπαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ἡ ἀκρόπολις τῶν τυράννων μετὰ τῶν ἀρχαιοτάτων ἱερῶν ἔκειτο ἐπὶ τῆς νησιδος· ἐπ' αὐτῆς δὲ οὐ μακρὰν τοῦ ἰσθμοῦ καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, οὗ ἡ ἀνατολικὴ φλιὰ φέρει ἐπιγραφὴν ἀναθηματικὴν ἀνερχομένην εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰέρωνος ἀνατεθὲν κρᾶνος¹. Πρὸ δὲ τῶν τειχῶν τῆς Ἀχραδίνης ἔκτισεν ὁ Γέλων μετὰ τὴν νίκην τῆς Ἰμέρας λαμπρὸν ναὸν τῶν τριῶν θεαινῶν, δι' ὧν τὸ γένος αὐτοῦ εἶχε γείνει περίπυστον². Πέραν δὲ τοῦ Ἀνάπου, ἐκβάλλοντος εἰς τὸν ἐσώτατον μυχὸν τοῦ μεγάλου λιμένος, εἶχεν ἐγερθῆ προάστειον, οὗ κέντρον ἦτο τὸ Ὀλυμπιεῖον. Ἡ δὲ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ναῶν εἶχε μεταβιβάσθῃ εἰς τὴν Σικελίαν ἐκ τῆς Κορίνθου, τῆς ἀρχαίας κοιτίδος τῆς ναο-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 289. Περὶ τοῦ ἐν Συρακούσαις ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ἴδε Philologus Τόμ. XXII, σ. 361. XXVI σ. 567.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 260.

δομίας, καὶ ὡς πρὸς ταύτην δὲ τὴν τέχνην ἡμιλλήθησαν αἱ ἀποικίαι νὰ ὑπερβάλωσι κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ λαμπρότητα πάντα τὰ σύγχρονα κτίσματα τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος.

Ἡ δὲ νίκη τῆς Ἰμέρας ὑπῆρξεν ἡ ἀφρητηρία νέου σταδίου διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν σικελικῶν πόλεων, καθ' ὃν τρόπον τοιαύτη ἀπαρχὴ ὑπῆρξεν διὰ τὰς Ἀθήνας οἱ περσικοὶ πόλεμοι. Οὐ μόνον οἱ ναοὶ ἐπληρώθησαν ἀναθημάτων καὶ πολυτίμων καλλιτεχνημάτων, ὡς ὁ παρὰ τὰς Συρακούσας ναὸς τοῦ Διὸς, οὐ τὸ ἄγαλμα ἐκόσμησεν ὁ Γέλων ἐκ τῶν καρχηδονικῶν λαφύρων δι' ἱματίου ἐκ καθαροῦ χρυσοῦ, ἀλλὰ καὶ ἔγεινε χρῆσις τοῦ πλήθους τῶν δούλων, ὅπως οἰκοδομηθῶσι χτίρια ὑπερβαίνοντα κατὰ τὸ μέγεθος πάντα τὰ πρὸ αὐτῶν. Καὶ ἔλειπον μὲν μάρμαρα ἐπιχώρια· ἀλλ' εἶχον ἐν τοῖς ὄρεσι τῆς νήσου πλῆθος χρησίμων λατομειῶν, καὶ ἐδιδάχθησαν νὰ παρέχωσιν εἰς τὸν ἀσβεστόλιθον διὰ κονιάματος λάμπριν ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ μαρμαρίου. Δίκην τροπαίου δ' ἐκτίσθη παρὰ τὴν Ἰμέραν αὐτὴν ναὸς, οὗ τὰ λείψαν' ἀνεκαλύφθησαν ἐπ' ἐσχάτων¹. Ἀλλὰ τὸ μεγαλειότατον ἀπάντων τῶν σικελικῶν κτισμάτων ἦτο τὸ Ὀλυμπιεῖον τῶν Ἀκραγαντίνων, κείμενον παρὰ τὴν ὄδον τοῦ λιμένος. Καὶ ἡ μὲν λατρεία τοῦ τὴν νίκην παρέχοντος Διὸς εἶχε διαρρυθμισθῆ, ὡς ἐν Συρακούσαις, καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς πέλοποννησιακῆς λατρείας τοῦ θεοῦ, ἀλλ' αἱ διαστάσεις τοῦ ναοῦ ἦσαν τοιαῦται, ὥστε μόνον τοῦ ἐν Ἐφέσῳ Ἀρτεμισίου ὑπελείπετο. Τὸ δὲ ὄψος αὐτοῦ ἦτο ὑπερδιπλάσιον τοῦ τοῦ Παρθενῶνος. Καὶ ἔξωθεν μὲν ἦτο διακεκοσμημένος ὁ ναὸς πλουσιώτατα δι' ἔργων τῆς πλαστικῆς· ἔσω δὲ ἴσταντο ἄνωθεν τοῦ στοίχου τῶν κατωτέρων παραστάδων γίγαντες κολοσσικοὶ, ἀνέχοντες διὰ τῶν χειρῶν καὶ τῆς πρὸς τὰ πρόσω κεκλιμένης κεφαλῆς τὴν ὄροφὴν τοῦ σηκοῦ, ἐν ᾧ ἦτο ἐστημένον τὸ ὁμοίωμα τοῦ γιγαντομάχου Ὀλυμπίου Διὸς².

¹ Περὶ τῶν ἐν Ἰμέρᾳ ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Cavallari ἴδε *Giornale di Sicilia*. 1864 Ἰουνίου 3.

² Siefert *Akragas* σ. 31.

Καὶ ἔλειπε μὲν ἀπὸ τῶν κτιρίων τούτων τὸ ἰδιάζον ἐκεῖνο μεγαλεῖον καὶ ἡ λεπτὴ ἐπεξεργασία ἡ χαρακτηρίζουσα τὴν ἐν Ἀθήναις ναοδομίαν, ἡ δὲ ἀληθὴς τέχνη παρεβλάπτετο ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιδειξέως. Ἄλλὰ πολὺ ἰδιορρυθμοτέρα καὶ μειζονος θαυμασμοῦ ἀξία ὑπῆρξεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἧς ἰδιαίτατα ἐπεμελήθησαν οἱ τύραννοι τῆς Σικελίας. Μέχρι δὲ καὶ τῆς σήμερον ἀφθονοῦσιν ἐπὶ τοῦ σικελικοῦ ἐδάφους κτίρια τῶν χρόνων ἐκείνων μαρτυροῦντα καταπληκτικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐμπειρίας περὶ τὸ μηχανικὸν μέρος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Τοιαῦτα δὲ εἶνε ἰδίως τὰ ὑδραγωγεία τῶν Συρακουσῶν, μετὰγοντα τὰς πηγὰς τοῦ ὄρους διὰ τῆς ὄλης βραχίωδους πόλεως καὶ ὑπὸ τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης μέχρι τῆς Ὀρτυγίας, ἔνθ' ἀναβλύζουσι καὶ πάλιν ἐν τῇ Ἀρεβούσῃ, καὶ ἐξ ἄλλου φέροντα βραχιόνά τινα τοῦ Ἀνάπου εἰς τὴν πόλιν διὰ κοίτης τεχνητῆς. Διὰ δὲ πολυπληθῶν φρεατίων ὀρυγμάτων κατέστησαν ἀπανταχοῦ προσίτοι εἰς τὴν κοινὴν χρῆσιν οἱ ὑπόγειοι ἀγωγοί, ὡς ἐν τῇ Ἀττικῇ¹, καὶ ἐνταῦθα δὲ ὡς καὶ ἐκεῖ μέρος τούτων τῶν ἀγωγῶν λειτουργεῖ μέχρι καὶ τῆς σήμερον². Ἐτι δὲ μᾶλλον ὀνομαστά ἦσαν τὰ ὑδραυλικὰ ἔργα τοῦ Ἀκράγαντος, αἱ ὑπόνοιμοι ἅς αὐτόθι ἐκάλουν Φαίακας καὶ αἵτινες, καθ' ἃ καὶ μέρος τῶν ἐν Συρακούσαις ἀγωγῶν, εἶχον κατασκευασθῆ ὑπὸ Καρχηδονίων αἰχμαλώτων. Οὐχ ἥττον δὲ ἀξία λόγου ἦσαν καὶ τὰ ἰχθυοτροφεία τὰ κατασκευασθέντα χάριν τῆς πολυτελείας τῶν συμποσίων καὶ παρέχοντα μὲν εὐφροσύνην διὰ τῶν ἐν αὐτοῖς νηχομένων κύκνων καὶ ἄλλων ὕδροβίων πτηνῶν, ἀποτελοῦντα δ' εὐφρόσυνον διακόσμησιν τῆς πόλεως³. Καὶ αὕτη δὲ ἡ οἰκοδομία ἦτο ἐν Ἀκράγαντι λαμπροτέρα ἢ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι. Οἱ οἰκοὶ τῶν πλουσίων ἦσαν μέγαρα, ὧν ἡ διαρρύθμισις ὑπερέβαινε κατὰ πολὺ

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 551.

² Πρῶτος δὲ Schu bring ἐν τῷ Philologus Τόμ. XXII, σ. 577 - 638 κατίστησι γνωστά τὰ ὑδραγωγεία τῶν Συρακουσῶν.

³ [Διοδώρου Σικελιώτου XI, 25].

τάς ἀνάγκας τῶν ἐνοικούντων. Οἱ Ἀκραγαντῖνοι μετὰ καυχῆσεως ἐφιλοτιμοῦντο νὰ δεξιῶνται ἐν τῷ οἴκῳ πολλοὺς ξένους. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πρόγραμμα τῶν τυράννων καθ' ὅλου ἀπεσκόπει καὶ εἰς τὴν διὰ καθαριότητος καὶ εὐταξίας εὐπρέπειαν τῶν πολυανθρώπων αὐτῶν πόλεων, διὰ ταῦτα ἐπέζητουν νὰ προσελκύωσιν εἰς τὰς βασιλευούσας μόνον ἐπιφανῆ γένη καὶ εὐπόρους οἴκους¹ καὶ ἀποφεύγωσι κατὰ τὸ δυνατόν πάντα συναγελασμένῳ ἀπόρου ἀστικού ὄχλου.

Ἵπὲρ δὲ τῆς ἐν τῇ ξένη διαφρημίσεως τῶν ἑαυτῶν πόλεων ἐπόνησαν καὶ κατ' ἄλλον τρόπον τελεσφορώτατον, μεριμνήσαντες μετὰ στοργῆς ἰδιαζούσης περὶ καλοῦ κόμματος τῶν νομισμάτων. Ἀληθῶς δ' ἐν τῇ νομισματοκοπίᾳ διεκρίθησαν οἱ Σικελιώται ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην τέχνην. Καὶ ὁμῶς καθ' ὃν χρόνον αἱ πόλεις τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος ἐθεώρουν τὰ νομίσματα ἀπλᾶ τεμάχια πολυτίμου μετάλλου, καὶ ἡ κοινὴ προσοχὴ περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν ἐκκοπὴν νομισμάτων ἐχόντων τέλειον τὸ νενομισμένον βᾶρος, ἐν Σικελίᾳ πρῶτον πάντων ἐθεωρήθη ἄξιον τοῦ δημοσίου ἐνδιάφεροντος τὸ κάλλος τοῦ χαράγματος. Αἱ πρῶται βαθμιδᾶς τῆς νηπιότητος, ἐν αἷς ἔμειναν ἐπὶ μακρὸν χρόνον καθηλωμένα τὰ νομίσματα ἄλλων πόλεων, ὑπερεπηδῆθησαν ὑπὸ τῶν Σικελῶν μετὰ τάχους. Περὶ δὲ τὸ 480 π. Χ. εὕρισκομεν τελείως ἤδη διαμορφωμένην τὴν ἐφ' ἑκατέρου μέρους χάραξιν². Μετὰ δὲ τὴν ἐκνίκησιν τῶν τεχνικῶν δυσκολιῶν οἱ χαρακταὶ ἀποβαίνουσι καλλιτέχναι, καὶ διὰ ταῦτα παρουσιάζεται ἰδίως ἐν Σικελίᾳ τὸ ἔθος, καθ' ὃ ἐπετρέπετο ἢ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐπιχάραξις τοῦ ὀνόματος αὐτῶν³.

Καὶ πράγματι διεσώθησαν ἀπασῶν τῶν κυριωτέρων πόλεων τῆς νήσου νομίσματα, ἅτινα διὰ τῆς δεξιᾶς διατάξεως τῶν συμβό-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 269.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 702.

³ Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν χαρακτῶν ἴδε τὰ γεγραμμένα διὰ μακρῶν ὑπὸ τοῦ A. v o n Sallet Künstlerinschriften. Ἐν Βερολίῳ, 1871.

λων, διὰ τῆς ἀμέμπτου τεχνικῆς αὐτῶν ἐκτελέσεως καὶ τῆς ζωηρᾶς ἐκφράσεως τῶν ἐναποτετυπωμένων κεφαλῶν δύνανται εὐλογώτατα νὰ θεωρηθῶσιν αὐτόχροημα ἐπάξια καλλιτεχνημάτων. Εἶνε δὲ οὐ μόνον μνημεῖα τῶν ἐπιχωρίων λατρείων, ἀλλὰ καὶ ἱστορικὰ μνημεῖα, καὶ δὲν ἐξαγγέλλουσι μόνον τὰς διὰ τεθρίππων νίκας τῶν τυράννων, ἀλλὰ καὶ κατορθοῦσι νὰ παραστήσωσιν ἐν βραχύτῃ ἐπιγραμματικῇ ἀξιομνημόνευτα γεγονότα τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως τῆς κοψάσης αὐτά. Οὕτω βλέπομεν ἐπὶ τῶν διδράχμων τοῦ Σελινούντος τὸν ποταμὸν Ὑψαν ἐπιτελοῦντα θυσίαν παρὰ τὸν βωμὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Παριστάνεται δὲ οὕτως ἢ εἰς τὸν θεὸν τῆς ὑγιείας θυσία τῆς εὐγνωμονούσης πόλεως ἐπὶ τῇ ἀποξηράνσει τῶν ἐλῶν τῇ γενομένῃ κατὰ συμβουλήν τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Πτηνὸν δὲ τελματιαῖον δυσθύμως ἀφιπτάμενον δηλοῖ εὐφυῶς τε καὶ χαρακτηριστικῶς ἅμα τὴν ἀπολύμανσιν τοῦ ἐδάφους τῆς πόλεως.

Ἄλλὰ τᾶριστα ἀπάντων τῶν καλλιτεχνημάτων τοῦ εἶδους τούτου εἶνε τὰ μεγάλα δίκην μεταλλίων ἀργυρᾶ νομίσματα, τὰ δεκάδραγμα τῶν Συρακουσῶν, ἐφ' ὧν κατὰ τὸ ὀπίσθιον μέρος εἶν' ἐπικεκοιμένη εἰκὼν νικηφόρου τεθρίππου, νομίσματα ἅτινα καὶ αὐτὰ ἴσως ἦσαν προωρισμένα ὡς ἔπαθλα νικῶν². Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐμπροσθίου μέρους φέρουσι χαρίεσσαν κεφαλὴν γυναικὸς περιβαλλομένην ὑπὸ δελφίνων καὶ παριστάνουσαν τὴν θεάν τῆς πηγῆς Ἀρεθούσης, ἥτις ἀνέβλυζεν ἐν Ὀρτυγίᾳ μεστὴ ἰχθύων ἱερῶν εἰς τὴν θεάν. Εἰς δὲ τὴν ἀρχαιοτέραν σειρὰν τούτων τῶν νομισμάτων ἀνάγεται πιθανῶς καὶ τὸ χρυσοῦν ἐκεῖνο τὸ πρὸς ἀνάμνησιν τῆς θυγατρὸς τοῦ Θῆρωνος καλούμενον Δαμαρέτιον³. Ἡ Δαμαρέτη

² Curtius ἐν Archäologische Zeitung. 1860 σ. 38. Πρβλ. Imhoo ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Benndorf Metopen von Selinunt ἐν ἐπιμέτρῳ

^t Poole ἐν ταῖς Transactions of Royal Society of Literature Τόμ. clay V. Head Chronologic sequence of the coins of Syracuse

³ σ. IX, 85. Κατὰ δὲ τὸν Διόδωρον Σικελιώτην (XI, 26) τὸ νόμισμα

ὑπῆρξεν ἡ συνδέσασα τοὺς δύο τυραννικούς οἴκους, ὧν ὁ ἀδελφικός σύνδεσμος ἤγαγεν εἰς τοὺς περιδόξους χρόνους τῆς σικελικῆς ιστορίας· λέγεται, δὲ, ὅτι αὕτη μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ἔλαβε παρὰ τῶν Καρχηδονίων δῶρον στέφανον χρυσοῦν, οὗ διέταξε χάριν τῆς κοινῆς ὠφελείας τὴν εἰς νομίσματα ἐκκοπῆν. Ἡ δὲ ἀνάμνησις αὐτῆς συνεδέετο καὶ πρὸς τὸ ἐν Δελφοῖς ἀνάθημα, τὸν τρίποδα τὸν ἐκ Δαμαρετίου χρυσοῦ κατασκευασθέντα. Ὁ αὐτὸς δ' ἐκεῖνος Σιμωνίδης ὁ ποιήσας τάναθηματικά ἐπιγράμματα τῶν ἐπινικίων μνημείων τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος ἔγραψε καὶ τὸ ἐπιγράμμα τοῦ ἀναθήματος τούτου τῶν Δεινομενιδῶν, ἐν ᾧ ὕμνεῖ αὐτοὺς ὡς προσενεγκόντας διὰ τῆς ἐκνικήσεως τῶν βαρβάρων ἀδελφικὴν βοήθειαν εἰς τοὺς Ἕλληνας πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐαυτῶν ἐλευθερίας.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἔργα καὶ μνημεῖα τῶν ἐτῶν τῆς εἰρήνης τῶν ἐπακολουθησάντων εἰς τὴν ἔνδοξον νίκην καὶ ἐχόντων διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου σημασίαν ἀντίστοιχον πρὸς τοὺς χρόνους τῆς εἰρήνης, οὓς ἐώρτασέ μετὰ τοὺς μηδικούς πολέμους ἢ ἐντεῦθεν Ἑλλάς καὶ ἰδίως ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων. Καὶ δὲν ἦσαν μὲν ἀληθῶς ἐλευθεραὶ δημοκρατούμεναι πόλεις αἱ νικήσασαι· καὶ πανηγυρίσασαι τὰς νίκας ἐκείνας. Ἀλλ' ὅμως οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ συνεδυάσθη ὡς ἐν Σικελίᾳ ἡ δόξα καὶ εὐτυχία τῶν δυναστῶν μετὰ τῆς εὐημερίας τῶν πολιτῶν· οὐδαμοῦ δὲ ἀλλαχοῦ ἔγνωσαν οἱ τύραννοι ὡς ἐνταῦθα νὰ ποιήσωσι μετρίαν χρῆσιν τῆς ἀρ-

τοῦτο ἐκόπη ἐκ τοῦ χρυσοῦ τοῦ ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων εἰς τὴν Δαμαρέτην δωρηθέντος στεφάνου. Καὶ παρὰ τῇ Σιμωνίδῃ (ἀπόσπ. 141 ἐν τοῖς Poetae Lyrici τοῦ Bergk [ἐκδ. γ' σ. 1167]) ἀναφέρεται ὁ Δαμαρέτιος χρυσοῦς (Δαμαρέτιος κατὰ τὸν Meineke εἰς Σοφοκλέους Οἰδίπ. ἐπὶ Κολωνῶν σ. 316). Διὰ ταῦτα δὲ ὁ Böckh (Metrolologische Untersuchungen σ. 305) ὑπέλαβε τὸ Δαμαρέτιον χρυσοῦν νόμισμα ἤμισον στατήρα. Κατὰ τῆς γνώμης δὲ ταύτης ἀντιτάχθη πρῶτος ὁ Duc de Luynes ἐν τῇ Revue numismatique. 1843 καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Mommsen, Geschichte des römischen Münzwesens σ. 70) καὶ ἅπαντες οἱ νεώτεροι νομισματολόγοι, ὅτινες τὸ Δαμαρέτιον τάσσουσιν εἰς τὴν σειράν τῶν ἀργυρῶν δεκαδράχμων. Πρβλ. καὶ Hulsch De Demaretio argenteo Syracusanorum nummo. Ἐν Δρίστῃ 1862 καὶ ἐν Verhandlungen der Halle'schen Philologenversammlung τοῦ 1868, σ. 40.

χῆς καὶ ἐπὶ τινα χρόνον νὰ συντηρήσῃσι παρ' ἄλληλα τὰ μάλιστα' ἀσυνάρμοστα τῶν πραγμάτων, τὴν τυραννίδα καὶ τὴν εὐνομίαν.

Καὶ διακρίνονται μὲν οἱ τύραννοι τῆς Σικελίας ἀπάντων τῶν προτέρων, ἀλλ' ὅμως αἱ τυραννίδες αὐτῶν προσωμοιώθησαν κατὰ τὴν τύχην πρὸς τοὺς λοιποὺς τυραννικοὺς οἴκους. Ἡ διάρκεια αὐτῶν δὲν ὑπῆρξε μεγάλη, καὶ τοῦτο διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία, οἶαν ἐπεδίωξαν αὐτὴν ὁ Γέλων καὶ ὁ Θήρων, παρεξέκλινεν εἰς δεσποτισμὸν καὶ πατριαστικὴν ἀρχήν, ἡ δὲ νεωτέρα γενεὰ ἢ ἐν εὐτυχίᾳ καὶ ὄλβῳ αὐξηθεῖσα ἐστερεῖτο τῶν ἀρετῶν ἐκείνων, δι' ὧν οἱ προκατοχοὶ εἶχον θεμελιώσει τὴν δύναμιν τοῦ οἴκου.

Οὕτως ἡ εὐτυχία τῶν Ἐμμενιδῶν συνεπρίθη ἤδη μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ μεγάλου Θήρωνος, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Γέλωνος περιέπεσεν εἰς τὴν θλιβερωτάτην τῶν τυχῶν ἥτις δύναται ποτε νὰ συμβῆ εἰς διάδοχον θρόνου. Καὶ δὴ περιήλθε, πιθανῶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐπιπάτορος, ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ θεοῦ Θρασυβούλου, τοῦ νεωτάτου τῶν τεσσάρων υἱῶν τοῦ Δεινομένου. Οὗτος δὲ, ἀγόμενος ὑπὸ ἐνόχου φιλοδοξίας, ὤθησε πάσῃ μηχανῇ τὸν ἀνεψιὸν εἰς βίον ἀσελγῆ καταβαλόντα τὰς τε σωματικὰς καὶ τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Ὑπεστηρίζετο δ' εἰς τοῦτο τὸ ἔργον ὁ Θρασύβουλος ὑπὸ πατρίας ἐπιθυμοῦστος νὰ ἴδῃ αὐτὸν καταλαμβάνοντα τὴν ἀρχήν. Ἀλλὰ συγχρόνως ἀνεφάνη καὶ πατρία δημοκρατικὴ ἐπισπεύδουσα τὴν ἐν ἑαυτῷ διάσπασιν τοῦ οἴκου τῶν τυράννων, ὅπως δυνήθη νὰπαλλαγῇ αὐτοῦ μετὰ μεγαλειτέρας εὐκολίας. Οὕτω δ' ἔγεινε μὲν ὁ Θρασύβουλος τύραννος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰέρωνος, ἀλλ' οὐδὲ διὰ τῶν βιαιοτάτων μέτρων ἠδυνήθη νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου μακρότερον ἑνιαυτοῦ¹. Ἐν Συρακούσαις ἐπῆλθε φανερὰ ῥῆξις μεταξὺ πολιτῶν καὶ μισθοφόρων, μεταξὺ τυραννίδος καὶ δημοκρατίας· τοῦ ἀγῶνος δὲ τούτου συμμετέσχον

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XI, 66.

καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις τῆς νήσου, ὁ Ἀκράγας, ἡ Γέλα, ὁ Σελινοῦς καὶ ἄλλαι, καὶ τέλος ὁ Θρασύβουλος ἠναγκάσθη νὰ στέρξη ὅπως τύχη τῆς ἀδείας ἐλευθέρας ἐξόδου καὶ ζητήσῃ ἄσυλον ἐν Λοκροῖς τῆς Ἰταλίας.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς δεκαοκταετοῦς ἐν Συρακούσαις τυραννίδος τῶν Δεινομενιδῶν. Κατὰ δὲ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Ἀκράγαντος ἀποκατεστάθη καὶ πάλιν ἐν τε Γέλα καὶ ἐν Συρακούσαις ἡ δημοκρατία¹. Πρὸς δῆλωσιν δὲ τῆς ἐνάρξεως νέων, εὐτυχῶν χρόνων ἱδρυσαν οἱ Συρακούσιοι τὴν ἑορτὴν τῶν Ἐλευθερίων εἰς τιμὴν Διὸς τοῦ Ἐλευθερίου².

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη μεταβολὴ ἔγχευ ὡς ἐπακόλουθα δεινοῦς ἀγῶνας καὶ μακρὰς ταλαιπωρίας. Καὶ εἶνε μὲν αἱ μεγάλαι πόλεις καθ' ἑαυτὰς ἤκιστα δεκτικαὶ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος· ἀλλ' ἐν Σικελίᾳ προσετίθετο καὶ τοῦτο τὸ κακόν, ὅτι οἱ τυράννοι εἶχον μεθ' ὑπερμέτρου βιαιότητος μεταβάλλει τὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου τῶν πόλεων καὶ οἱ δῆμοι αὐτῶν ἦσαν ὑπὲρ τὸ δέον ἀναμιγμένοι μετὰ ξένων οἰκητόρων. Οὕτω δὲ καθίστατο ἀδύνατος ἡ κατὰ τρόπον εἰρηνικὸν ἐγκατάστασις νέου πολιτεύματος. Καὶ ἔγεινε μὲν ἐν Συρακούσαις ἡ ἀπόπειρα τῆς συναναμίξεως καὶ συνενώσεως τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων πολιτῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τοὺς νεοπολίτας ἀπηγορεύθη ἡ ἀνάρρησις εἰς τὰ τιμητικὰ ἀξιώματα, προσεβλήθησαν οὗτοι θαλασσίμως, καὶ ἐντεῦθεν προήλθε ῥῆξις ἀγαγοῦσα τὴν πόλιν εἰς ἀγῶνας αἱματηροῦς. Αἱ διάφοροι συνοικίαι μετεβλήθησαν εἰς ὀχυρώματα, ἐξ ὧν αἱ πατρίαι κατεπολέμουν ἀλλήλας, καὶ οἱ ἑπτακισχίλιοι μισθοφόροι καὶ νεοπολῖται οἱ ὑπολειπόμενοι ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Γέλωνος εἰσαχθέντων εἰς τὴν πόλιν κατέλαβον τὰς δύο ἐσωτερικὰς συνοικίας τῆς πόλεως, τὴν Ὀρτυγίαν καὶ τὴν Ἀχραδίνην, οἱ δὲ ἀρχαῖοι πολῖται ἐξεδιώ-

¹ Ἀριστοτέλους Πολιτ. ἐκδ Bekker σ 1312 5, 12 (222) καὶ 1315 5, 38 (230).

² Διοδώρου Σικελιώτου XI, 72. Ὁ τύπος τοῦ Διὸς Ἐλευθερίου παρουσιάζεται ἐπὶ τῶν νομισμάτων τὸ πρῶτον ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Τιμόλκοντος. Ἴδε Leake Numismata Hellenica Insul. 79 Head Coins of Syracuse σ. 26 κ. ἰ.

χθησαν εἰς τὰ προάστεια, καὶ ὠχυρώθησαν κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ μακροῦ, τῆς πόλεως ὑπερκειμένου ὄρους, τῶν Ἐπιπολῶν, ὅπως ἀποκόψωσιν ἀπὸ γῆς ἐπισιτισμὸν τῆς πόλεως. Οὕτω δὲ κατώρθωσαν τέλος νάναγκάσωσι τοὺς ἀντιπάλους εἰς ὑποχώρησιν.

Ἄλλὰ τὰ ἐπακόλουθα τῆς τῶν τυράννων καταλύσεως ἔγειναν αἰσθητὰ καὶ πολὺ πέραν τῶν Συρακουσῶν. Καὶ δὴ καὶ αὐτοὶ οἱ ἰθαγενεῖς Σικελοὶ, οὓς ἡ δύναμις τῶν Δεινομενιδῶν εἶχε μεγάλως περιορίσει, ἐξηγέρθησαν νῦν ἐκ νέου. Εὐρόντες δὲ τολμηρὸν ἀρχηγόν, τὸν Δουκέτιον, ἐπειράθησαν νὰ συνδέσωσιν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτοῦ φιλιωτέραν συμμάχίαν, ὅπως δυνηθῶσι νὰ καταστῶσιν ἰσόπαλοι τῶν Ἑλλήνων. Τὸ δὲ μῖσος ἐναντίον τῶν τυράννων καὶ πάντων τῶν πρὸς αὐτοὺς συνδεομένων συνέδεσε τῶρα καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰθαγενεῖς Σικελούς, οἵτινες καὶ ἐπεχείρησαν κοινὴν στρατείαν ἐναντίον τῆς ὑπὸ τοῦ τυράννου κτισθείσης Αἰτνης, ἣτις ἦτο κάρφος ἐν τῷ ὀφθαλμῷ ἀμφοτέρων. Οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰέρωνος ἐν τῇ πόλει ἐγκατασταθέντες οἰκήτορες ἡμύνησαν μὲν γενναίως, ἀλλὰ τέλος ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσιν. Οὕτω δὲ ἡ υπερήφανος βασιλικὴ πόλις ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰέρωνος ἐν μέσῳ λαμπροτάτων ἑορτῶν οἰονεῖ εἰς τὸ εἰς αἰὶ κτισθεῖσα διελύθη καὶ ἄλλιν μετὰ βραχεῖαν διάρκειαν, καὶ τὸ ἥρῳον τοῦ κτίστου κατεστράφη. Καὶ οἱ μὲν Καταναῖοι ἐπανῆλθον εἰς τὰς ἀρχαίας οἰκήσεις (461 π. X. Ὀλυμπ. 79, 4), εἰς δὲ τοὺς Σικελούς ἀπεδόθησαν αἱ γαῖαι αὐτῶν, καὶ οἱ Αἰτναῖοι μετακίσθησαν εἰς τὴν Ἴνγησαν, ἔνθα ἐξηκολούθησαν ὀφιστάμενοι ὑπὸ τὸ πρότερον αὐτῶν ὄνομα¹.

Μακρότερον δὲ ἡ ἀλλαγὴ τῆς Σικελίας διετηρήθη ἡ τυραννίς ἐν τοῖς ὅσιν παρὰ τὸν σικελικὸν πορθμὸν πόλεσιν, ὥς εἶχεν

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XI. 767. (Αἰτναῖοι) ἐκτίσαντο τὴν νῦν οὖσαν Αἰτνην, πρὸ τοῦτου καλουμένην Ἴνγησαν. Ἴδε νομίσματα τῆς νεωτέρας ταύτης πόλεως Αἰτνης μετὰ τύπων τῆς Κατάνης καὶ τῆς ἐπιγραφῆς: ΑἴΤΝΑ, ΑἴΤΝΑΙΩΝ παρὰ τῷ Lake Numismata Hellenica. Sic. σ. 59. [Πρὸς Head Historia numorum σ. 104. ἢλλ. μετ. Σβορώνου Τόμ. Α' σ. 160].

ἐνώσει ὁ Ἀναξίλαος εἰς μίαν ἀρχήν. Ταύτην δὲ διώκει ἀπὸ τοῦ 456 π. X. (Ὀλυμπ. 76, 1) ὁ Μίκυθος, ἀνὴρ ὑπάρξας μὲν ποτε δοῦλος, ἔπειτα δὲ διὰ τῆς προστασίας τοῦ Ἀναξίλαου ἀναδειχθεὶς κηδεμὼν τῶν υἱῶν αὐτοῦ καὶ τύραννος τοῦ Ῥηγίου καὶ τῆς Ζάγγλης. Ἦρχε δὲ συνετῶς καὶ μετὰ πραότητος πειρώμενος νὰ συνδιαλλάξῃ τὴν τυραννίδα καὶ τὴν δημοκρατίαν, ἀλλὰ καὶ θαρραλέος καὶ δραστήριος, βοηθήσας μὲν τοὺς πιεζομένους Ταραντίνους, ἀποστειλάς δὲ ἀποίκους εἰς τὰ δυτικά παράλια τῆς Ἰταλίας. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκίνησαν τὴν ζηλοτυπίαν τοῦ Ἰέρωνος, ὅστις καὶ παρώρμησε τοὺς υἱοὺς τοῦ τυράννου νὰξιώσωσι παρὰ τοῦ Μικύθου τὸν πατρικὸν κληρὸν. Ὁ δὲ Μίκυθος ἀπέδεχθη τὴν ἀξίωσιν ταύτην προθύμως, καὶ ἀπέδωκε κατὰ τρόπον ἀμεμπτον δημοσίᾳ εὐθύνας τῆς διοικήσεως αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅτε οἱ ὑπ' αὐτοῦ κηδεμονευόμενοι μετεμελήθησαν ἐπὶ τῇ διαγωγῇ αὐτῶν, δὲν μετεπίσθη, ἀλλ' ἀπέπλευσε, συμπαραλαβὼν τὴν ἰδιωτικὴν οὐσίαν, καὶ μετέβη, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν εὐχῶν καὶ τῶν εὐλογιῶν τοῦ εὐγνωμονοῦντος δήμου, εἰς τὴν Τεγέαν τῆς Ἀρκαδίας, ὅπου καὶ διήγαγεν ἐν ἡσυχίᾳ καὶ μονώσει τὸ ὑπόλοιπον τοῦ περιπετειώδους βίου. Συνέβησαν δὲ ταῦτα τῷ 467 π. X. (Ὀλυμπ. 78, 2). Λαμπρὰν δὲ αὐτοῦ μνήμην περιέσωσαν τὰ πολυπληθῆ αὐτοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀναθήματα¹. Οἱ δὲ υἱοὶ τοῦ Ἀναξίλαου διετήρησαν τὴν τυραννίδα ἐπὶ ἐξ ἀκόμῃ περίπου ἔτη, ἔπειτα δ' ἐξώσθησαν καὶ αὐτοί.

Ἐκτοτε πλέον ἐκράτει καθ' ἅπασαν τὴν ἑλληνικὴν Σικελίαν ὁμοία κατάστασις πραγμάτων. Αἱ μὲν πόλεις εἶχον ἀπαλλαγῇ ἀπάντων τῶν ἐγγραφέντων εἰς τοὺς πολίτας ἐν τοῖς χρόνοις τῆς τυραννίδος, οἱ δ' ἐξόριστοι κατήλθον, τὰ τεμένη τῶν τυραννικῶν

¹ Ἡροδότου VII. 170. Διοδώρου Σικελιώτου XI, 48, 66. Περὶ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀναθημάτων ἴδε Πανσανίου V, 26. Θεωροῦνται ἀποτελείαντα μέρος αὐτῶν δύο βάρθρα μετ' ἐπιγραφῶν ἀναθηματικῶν. Ἴδε Archäologische Zeitung Τόμ. XXXVI σ. [139] ἀρ. 175. Τόμ. XXXVII, σ. 11 [43] ἀρ. 300 [Dittenberger-Purgold Die Inschriften von Olympia σ. 393-396 ἀρ. 267-269].

οἰκῶν ἀπέβησαν κτήματα δημόσια, καὶ ἐν ἀπάσαις ταῖς πόλεσιν ἀποκατεστάθη πάλιν ἡ δημοκρατία. Παρελθόντων δὲ τῶν χρόνων τῆς τυραννίδος, κατέλαβε πάσας τὰς πόλεις ὄρμη καὶ ἀγαλλίασις, οἷα ἢ ἐπελθοῦσα ἐν Ἀθήναις μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν Πεισιστρατιδῶν.

Ἄλλὰ δὲν ἔλειπον ὁμῶς φιλόδοξοι στασίαρχοι ἐπωφελοῦμενοι τὴν ἀνωμαλίαν τῶν χρόνων ἐκείνων μεταβολῆς καὶ πειρώμενοι νάποκαταστήσωσι πάλιν τὴν τυραννίδα. Συνέβη δὲ τοῦτο μάλιστα ἐν Συρακούσαις, ἔνθα Τυνδαρίων τις διένειμε χρήματα εἰς τὸ πλῆθος καὶ εἶχεν ἤδη ἀβροῖσει περὶ ἑαυτὸν στίφος πρόθυμον νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν κατάληψιν τῆς τυραννίδος. Ἄλλὰ, πρὶν ἢ ἰσχύσῃ ἰκανῶς ὅπως ἀντιστῆ εἰς τὸ δικαστήριον, ἐκλήθη εἰς δίκην καὶ ἐρονεύθη. Πρὸς πρόληψιν δὲ ὁμοίων ἀποπειρῶν εἰσῆχθη ἐν Συρακούσαις θεσμὸς ἀνάλογος πρὸς τὸν ἀθηναϊκὸν ὄστρακισμὸν, ὅστις ἄλλως προῆλθεν ἐξ ὁμοίων λόγων. Ἐκλήθη δ' ὁ θεσμὸς ἐκεῖνος ἐν Συρακούσαις πεταλισμὸς¹, ἐπειδὴ τὸ ὄνομα τοῦ φαινομένου ἐπικινδύνου εἰς τὴν πολιτείαν ἐνεχαράσσεται ὄχι εἰς ὄστρακον κεράμου, ἀλλ' εἰς πέταλα, ἥτοι φύλλα, ἐλαίας. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ τελεία νίκη τῆς δημοκρατικῆς κινήσεως τῆς διαδοθείσης ἀνὰ πᾶσαν τὴν νῆσον, ἣτις ὡς πρὸς εἰδικούς τινας πολιτικούς θεσμοὺς ἠκολούθησε, καθ' ἃ φαίνεται, τὸ παράδειγμα τῶν Ἀθηνῶν, συνετέλεσε δ' ἀπ' ἐτέρου καὶ αὐτὴ εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἐπιτυχῶν τῆς ἀττικῆς μεταρρυθμιστικῆς πατρίας ἐν τοῖς πατριαστικοῖς ἀγῶσι τῶν Ἀθηνῶν.

Διὰ δὲ τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Σικελίας, καὶ ἰδίως τὰς Συρακούσας, ἡ τελεία νίκη τῆς δημοκρατίας ὑπῆρξε καὶ ὡς πρὸς τὸν πνευματικὸν βίον ἡ ἀφετηρία νέας προόδου. Καὶ δὴ τὸ πλῆθος ἰδιωτικῶν δικῶν, ἃς προεκάλεσεν ἡ ἀνατροπὴ τῶν προτέρων περὶ τὰς κτήσεις σχέσεων, ἐξήγειρε τὴν δικανικὴν ῥητορικὴν, αἱ δ' ἐκκλησίαι, ἐν αἷς νῦν ἐψηφίζοντο τάφορῶντα εἰς τὴν πολιτείαν, ἀπέβησαν σχολεῖον τῆς πολιτικῆς ῥητορικῆς.

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XI, 87 κ. ε.

Εἶχον δὲ οἱ Σικελιωῖται ἔμφυτον δεξιότητα πρὸς καλλιτεχνικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ λόγου, ἥς τὴν ἔγκαιρον ἀνάπτυξιν μαρτυροῦσι καὶ αἱ κωμῳδαί τοῦ Ἐπιχάρμου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην διέπρεψε λαμπρῶς ὡς συνήγορος ἐπὶ δικαστηρίου ὁ Κόραξ¹, καὶ συνέγραψε, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν πλουσίων διδαγμάτων τῆς πείρας αὐτοῦ, θεωρίαν τῆς ῥητορικῆς, ἐν ἣ ἐδίδασκε τὰ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν διαφόρων δικῶν. Μαθητῆς δὲ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Τισίας², ὃν ἔπειτα διεδέχθη ὁ Γοργίας οὕτως, ὥστε ἀνεπτύχθη ταχείως καὶ σθεναρῶς νέον εἶδος ἑλληνικῆς ῥητορικῆς προσιδιάζον εἰς τὴν Σικελίαν. Ὑπὸ τὰς αὐτάς δὲ συνθήκας ἀνεπτύχθη ἡ ῥητορικὴ καὶ ἐν Ἀκράγαντι, ἐνθα διεκρίθη ὡς δημαγωγὸς ὁ φιλόσοφος Ἐμπεδοκλῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Ἀριστοτέλης ἠδυνήθη νὰ θεωρήσῃ αὐτὸν εἰσηγητὴν τῆς ῥητορικῆς³. Κατὰ τὴν οὐτοσὶ νὰ καταπολεμήσῃ ἐπιτυχῶς τὰς στασιαστικὰς ἀποπείρας τὰς ἀποσκοπούσας εἰς ἀποκατάστασιν τῆς τυραννίδος, καὶ ἀπέκρουσεν, ὡς ὁ Σόλων, αὐτὸς τὸν πειρασμὸν νὰ καταλάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τῆς ἰδίας πόλεως.

Καὶ τὴν ἱστορικὴν δ' ἔρευναν ὠφέλησεν ἡ κοινὴ κίνησις. Ἄνδρες φιλόστοροι συνήθροίζον τὴν πλουσίαν ὕλην τῆς ἐπιχωρίου ἱστορίας καὶ ἐπεξεργάζοντο αὐτήν. Οὕτω δὴ κατὰ τὰς δεκαετηρίδας τὰς ἐπακολουθησάσας εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν τυράννων ὁ Συρακούσιος Ἀντίοχος ὁ υἱὸς τοῦ Ξενοφάνους ἔγραψε μέγα ἔργον περὶ τῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, ὅπερ φαίνεται λαβῶν ὑπ' ὄψιν ὡς πηγὴν ἤδη ὁ Θουκυδίδης⁴, συγγραφὴν ἣς

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 302.

² Περὶ Κόρακος καὶ Τισίου ἴδε Ἀριστοτέλην παρὰ Κικέρωνι (Brutus 46). Πρὸς Blass Die attische Beredsamkeit Τόμ. Α' ἐκδ. 5 σ. 17 κ. ἑ. Ὁ Τισίας ἔγραψε τὸ πρῶτον διδακτικὸν περὶ ῥητορικῆς βιβλίον (Τέχνη). Ἴδε Blass ἰνθ' ἀν. σ. 21.

³ Παρὰ Διογένη Λαερτίῳ VIII, 54. Πρὸς Zeller Geschichte der Philosophie der Griechen Τόμ. Α' ἐκδ. 3 σ. 679. Diels ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Preussischen Akademie 1884, σ. 343 κ. ἑ. Ὁ Diels παρῆται νὰ ποδείξῃ, ὅτι παρὰ τῆ Ἐμπεδοκλείου εὐρίσκονται αἱ ἀρχαὶ τοῦ πεζογραφικοῦ ὕφους τοῦ Γοργίου.

⁴ Παρ' αὐτοῦ ἐγράφησαν δύο ἔργα, Περὶ Ἰταλίας καὶ Ἰταλιῶτις συγγρα-

τὴν ἀπώλειαν αἰσθανόμεθα μετὰ μεγίστης θλίψεως, ὅταν πειρώμεθα νάναγράψωμεν ἱστορικὴν εἰκόνα τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος.

Ὡς πρὸς δὲ τὸ καθολικὸν πολίτευμα τῆς νήσου πρῶτον μὲν ἀπετέλουν ἅπασαι αἱ πόλεις, αἱ τε δωρικαὶ καὶ αἱ ἰωνικαὶ, ἐν καὶ τὸ αὐτὸ κοινόν, καὶ ἔστελλον ἀντιπροσώπους εἰς κοινὰς συνόδους, μετερχόμεναι ὁμοίαν ἐθνικὴν πολιτείαν. Καὶ μετὰ τῶν ἰθαγενῶν δὲ τῆς Σικελίας ἔζων αἱ ἑλληνίδες πόλεις ἐν ἀρμονίᾳ· καὶ πρὸς αὐτοὺς δὲ τοὺς ἀπάτριδας μισθοφόρους ὑπῆρξαν οὕτω μεγάθυμοι, ὥστε παρεχώρησαν εἰς αὐτοὺς ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Ζάγκλης τόπον, ἐν ᾧ ἱδρυσαν ἰδίαν ἀποικίαν¹. Ἄλλ' οἱ εὐτυχεῖς ἐκεῖνοι χρόνοι τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως καὶ ἁμονοίας δὲν ὑπῆρξαν μακροί. Εἶχον μὲν ἀπαλλαγὴν οἱ Σικελιώται αἰσιῶς τῶν κακῶν τῆς τυραννίδος, ἀλλὰ σὺν τῇ καταλύσει συνεναυάγησαν καὶ οἱ μεγάλοι σκοποὶ οὓς εἶχον ἐπιδιώξει οἱ τύραννοι τοῦ Ἀκράγαντος καὶ τῶν Συρακουσῶν, ἤτοι ἡ διαλλαγὴ τῶν διαφορῶν τῶν φύλων, ἢ εἰς ἓνα λαὸν συνένωσις τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας, ἢ σύμπηξις τῶν ὄλων αὐτῶν δυνάμεων εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀρχήν, σκοπὸν ἔχουσαν τὴν ἀντίστασιν πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐκ τῆς ξένης πολεμίους καὶ τὴν παρακώλυσιν πάσης ἐξωθεν ἐπεμβάσεως. Ἡ νῆσος διελύθη πάλιν εἰς πόλεις χωριστάς· ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῶν πόλεων παρήκμασε, καὶ ἡ κυριαρχία τοῦ δήμου συνεδέθη ἀπανταχοῦ πρὸς τὴν μεγίστην ἀταξίαν, ἐπειδὴ εἰς τοὺς δήμους δὲν ἐδόθη ἰκανὸς χρόνος, ὅπως παρασκευασθῶσι κατὰ μικρὸν πρὸς τὰς νέας ἐλευθερίας. Διὰ ταῦτα εἰσώρμησαν ἅπαντα τὰ κακὰ τῆς δημοκρατίας, πνεῦμα στασιαστικόν, ἀκολασία καὶ μῖσος ἐμπαθεῖς ἐναντίον τῶν εὐπορούντων. Τὰ δεινὰ δὲ ταῦτα κατανάλισκον τὰς δυνάμεις τῶν πόλεων, μὴ στοχαζομένων σκοπῶν ἀνωτέρων. Συγχρόνως δ' ἔξ-

φ ἢ, ὃν ἴδε τάποσπάματα παρὰ τῷ Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 181. Τὸν Ἀντίοχον μετεχειρίσθη ὡς πηγὴν ὁ Θουκυδίδης κατὰ τὸν Wölfflin (Antiochos von Syrakus und Coelius Antipater. Leipzig. 1872).

¹ Διοδώρου Σικελιώτου Μ, 76. Siefert Zankle - Messana σ. 12. Περὶ δὲ τῆς Σικελίας μετὰ τὴν ἐξωσιν τῶν τυράννων ἴδε Διοδώρου Σικελιώτου Μ, 76.

ηγέρθη μὲν ἐκ νέου ἡ ἀντιζηλία τῶν Δωριέων καὶ Ἰώνων, οἱ δὲ ἰθαγενεῖς Σικελοὶ ἤγειρον ὁσημέραι θρασυτέρας ἀξιώσεις, καὶ μετὰ τὴν βιαίαν διακοπὴν τῆς καθολικῆς εὐνομίας, ἣν εἶχε προκαλέσει ἡ τυραννίς, εἶχεν ἀποβῆ ἔτι δυσχερεστέρα ἢ ἐπάνοδος εἰς πολιτικὴν κατάστασιν ἀσφαλῆ καὶ παγίαν.

Ἐν δὲ Ἰταλίᾳ δύναται πολὺ ὀλιγώτερον ἢ ἐν Σικελίᾳ νὰ γείνη λόγος περὶ καθολικῆς ἱστορίας τῶν ἑλληνίδων πόλεων. Πράγματι δ' ἐν Ἰταλίᾳ οὔτε διὰ τῶν ἀμφικτυονικῶν ἱερῶν ¹, οὔτε διὰ τῆς ὑπερισχύσεως πόλεων κραταιοτέρων τῶν ἄλλων ἐπῆλθε μόνιμός τις συνένωσις. Διὸ ἐν τῷ καθ' ἑλοῦ αἱ ἑλληνικαὶ δυνάμεις ἔμειναν πολὺ χεῖρον διεσπασμέναι καὶ ὑπῆρξεν ἀποτομωτέρα ἀντίθεσις μεταξύ τῶν ἀχαικῶν, δωρικῶν καὶ ἰωνικῶν πόλεων, αἵτινες ἤκμασαν ἐν Ἰταλίᾳ πυκναὶ παρ' ἀλλήλας.

Κατὰ τοὺς πρώτους δύο αἰῶνας μετὰ τὴν κτίσιν τῶν πόλεων τούτων ἀνεπτύχθη ἡ ἀκμὴ αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ὑπερόχως πλουσίου ἐδάφους τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος. Ἡ δὲ ἱστορία τῆς ἀναπτύξεως ταύτης, ἣν ἔγραψεν ὁ Ἀντίοχος, δὲν διεσώθη μέχρις ἡμῶν. Οὕτως ὑπολείπονται ὡς κυριωτάτη πηγὴ πρὸς γνῶσιν τῶν κατ' αὐτὰς μόνα τὰ νομίσματα, ἅτινα καὶ μαρτυροῦσι τὴν μεγάλην τῶν πόλεων εὐημερίαν, τὰς λατρείας αὐτῶν καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις. Πράγματι τὰ λεπτὰ καὶ ἐνεπίγραφα ἀργυρᾶ κόμματα τῶν ἀχαικῶν πόλεων, ἅτινα ἐκ τοῦ ἐνὸς μὲν μέρους ἔχουσι ἐντυπον, ἐκ δὲ τοῦ ἐτέρου ἔκτυπον τὴν χάραξιν, μαρτυροῦσι, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ παχέα μετάλλινα νομίσματα τῆς ἐντεσθεν Ἑλλάδος, τὴν δεξιότητα μεθ' ἧς κατῶρθονον ἤδη τὸν ἕβδομον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα αἱ ἐν Ἰταλίᾳ ἑλληνικαὶ πόλεις νὰ παρακωλύωσι τὸ ἔργον τῶν παραχαρακτῶν. Καὶ τῆς μὲν πολιτικῆς προόδου τῶν πόλεων ἐκείνων τεκμήριον παρέχουσιν αἱ νομοθεσίαι αὐτῶν ², τῆς

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 676.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 133 κ. ἑ.

δὲ δυνάμεως αἱ κατὰ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Ἰταλίας ἀποικίαι αὐτῶν, καθ' ὅτι οἱ πολῖται τῆς Συβάρειας, τῆς Κρότωνος καὶ τῶν Λοκρῶν ἐκυριάρχουν παρ' ἀμφοτέρα τὰ πελάγη τῆς χερσονήσου. Ἄμα δὲ τῇ παρελεύσει τῶν πρώτων σκοτεινῶν αἰώνων, καθ' οὓς αἱ πόλεις προέβησαν εἰς τὴν κατὰ μικρὸν ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν, εὐρίσκομεν αὐτάς ἐκκαιομένας ὑπὸ σφοδρᾶς πρὸς ἀλλήλας ἀντιζηλίας, ἥτις μετέβαλε τὸ ἔδαφος τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος εἰς κονίστραν αιματηροτάτων ἀγώνων μεταξὺ τῶν γειτόνων ἐλληνίδων πόλεων. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν οὐδεμιᾷ χώρᾳ τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου εὐρίσκομεν καταστροφᾶς οὕτω δεινᾶς, οὕτως ἀποτόμους μεταβολὰς ἐκ πληθώρας ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας εἰς συμφορὰν βαθυτάτην καὶ ἐρήμωσιν τελείαν.

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἰσχυρόταται ὑπῆρξαν αἱ ἀρχαῖκαι πόλεις, ἡ Σύβαρις, ὁ Κρότων καὶ τὸ Μεταπόντιον ¹, αἵτινες πόλεις ἐπειράθησαν νὰ ὑπερνικήσωσι κοινῇ τὰς ἀποικίας τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν φύλων. Ἐπακόλουθον δὲ τῆς συμμαχίας ταύτης ὑπῆρξεν ἡ περὶ τὸ 580 π. Χ. (Ὀλυμπ. 50) ἐκ θεμελίων καταστροφὴ τῆς ἀρχαίας ἰωνικῆς πόλεως Σίριος, κειμένης μετ' εὐ Μεταποντίου καὶ Συβάρειας. Ἐπειτα δ' αἱ ἀρχαῖκαι πόλεις περιῆλθον εἰς ῥῆξιν πρὸς ἀλλήλας· ἡ Κρότων καὶ ἡ Σύβαρις περιέστησαν εἰς πόλεμον, καὶ οἱ μὲν Συβαριῖται ὑπέστησαν ἤτταν τελείαν, οἱ δὲ Κροτωνιάται παρέτρεψαν τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ Κράθιδος, ὅπως ἐξολοθρεύσωσι πᾶν ἔγχος τῆς ἀντιπάλου πόλεως (540 π. Χ. Ὀλυμπ. 67,3). Οὕτως ἤδη πρὸ τοῦ χρόνου τῶν περσικῶν πολέμων αἱ δύο ἐκεῖναι πόλεις ἄς ἐγνωρίσαμεν ἐν τῇ ἡγεμονικῇ δεξιῶσει τοῦ Σικυωνίου Κλεισθένου ² ὡς τὰς λαμπροτάτας τῶν ἐλληνίδων πόλεων τῆς κάτω Ἰταλίας ἠφανίσθησαν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τῆς γῆς.

Ἄλλ' ἡ πτώσις τῆς Συβάρειας ἐπήνεγκε τὸν ὄλεθρον αὐτῶν τῶν νικητῶν ³. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ πέμπτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος

¹ [Ἴδε περὶ Μεταποντίου Lacava Topografia di Metaponto. Napoli. 1891].

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 385 κ. ἑ.

³ Τιμαῖον ἀπόσπ. 63 παρὰ Götter [Müller Fragmenta Historicorum

ἐπῆλθε τελεία διάλυσις τῶν ἀρχαϊκῶν πόλεων. Θυελλώδεις στάσεις τοῦ δήμου ἐπήνεγκον τὴν παῦσιν τῆς ἐπιδράσεως ἐκείνης τῶν Πυθαγορείων, ἥτις εἶχεν ἀναδείξει τὴν Κρότωνα ἰσχυρὰν καὶ μεγάλην· σὺν αὐτῇ δὲ συγκατελύθη καὶ ἡ δύναμις τῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκῶν¹. Στάσεις καὶ σφαγαὶ ἐκράτουν ἐπὶ χρόνον μακρὸν. Ἐκ τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος ἤλθον πρῆσθεται φέρουσαι συμβουλὰς καὶ βοήθειαν· ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀχαιοὶ τῆς Ἰταλίας δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐπανέλθωσιν ἀφ' ἐαυτῶν εἰς τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐνομίαν, ἐβοήθησαν τέλος αὐτοὺς αἱ πόλεις τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Ἀχαΐας, ἧς τοὺς πολιτικοὺς θεσμοὺς ἀπεδέχθησαν αἱ ἀποικίαι. Μανθάνομεν δὲ τοῦτο παρὰ τοῦ Πολυβίου², χωρὶς νὰ εἶνε δυνατὸν καὶ νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβέστερον τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐπῆλθεν ἡ προσέγγισις αὕτη, καὶ τὴν ἐλην κατάστασιν τῶν πραγμάτων.

Ἐν τῷ συνόλῳ δὲ αἱ Ἰταλιωτικαὶ πόλεις διεβίωσαν ἀποκεχωρισμέναι ἀπὸ τῶν τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος καὶ ἔσχον ἰδίαν τύχας. Καίτοι δὲ οἱ Ἕλληνες τῆς Ἰταλίας εἶχον ἐννοήσαι σαφῶς, ὅτι οἱ κατακτητικαὶ σκοποὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπέξετείνοντο καὶ μέχρις αὐτῶν, ἀλλ' ὅμως μία καὶ μόνη τριήρης ἤλθεν ἐξ Ἰταλίας εἰς τὴν Σαλαμίνα βοηθὸς τῶν Ἑλλήνων, ἡ τοῦ Κροτωνιάτου Φαύλλου. Ἡ γενέτειρ' αὐτοῦ ἢ ἐπὶ ἔτη μακρὰ διαπρέψασα δίκην προτύπου μεταξὺ ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων, ἢ πατρὶς τοῦ Δημοκῆδους³ καὶ τοῦ Μιλωνός, ἢ πόλις ἢ ἀποκομίσασα ἐξ Ὀλυμπίας στεφάνους πλείονας πάσης ἄλλης πόλεως ἐλληνίδος

Graecorum Τόμ. Α' σ. 205 ἰδέσθ. 60]. Ἡ δὲ παρὰ τὸν Σάγγραν ἦτα τῶν Κροτωνιατικῶν ἐπικολοῦσθε βραχὺ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Συδάρως κατὰ τὸν Ἰουστινῶν 20, 3. Ἰδε καὶ Στεφάνου [VI], 262. Niebuhr Römische Geschichte Τόμ. Γ' σ. 602. Προγενεσιτέρα δὲ ὑπῆρξε κατὰ τὸν Millingen Considérations sur la numismatique de l'ancienne Italie σ. 66, ὅστις συμφωνεῖ τῷ Heyne (Opuscula Τόμ. Β' σ. 184). [Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος καθ' ἑλοῦ πρὸλ. καὶ F. Lenormant La Grande-Grèce. Ἐν Παρισίοις 1881 εἰς τόμους τρεῖς].

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 236.

² Περὶ τῆς εἰς Ἀχαίαν σταλίσσης πρῆσθειας (Πολυβίου II, 7, 7) ἴδε Th Müller De Thuriorum republica σ. 24.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 236.

εἶχεν ἀποβάλλει τὴν δύναμιν αὐτῆς, φθαρεῖσα ὑπὸ στάσεων ἐμφυλίων καὶ ὑποστάσα ἤττας παρὰ τῶν πολεμίων. Μετὰ τῆς ἐρημώσεως τῶν παλαιστρῶν συνεξέλιπε καὶ ἡ δύναμις τῆς ἀμύνης καὶ ἡ ἐπὶ τὴν νίκην πεποίθησις τῶν Κροτωνιατῶν. Πρὸςθετος δὲ λόγος τῆς παρακμῆς τῆς πόλεως ὑπῆρξε καὶ τοῦτο, ὅτι περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, καθ' οὓς οἱ μὲν Καρχηρόνιοι ἠπειλοῦν τὴν Σικελίαν, οἱ δὲ Πέρσαι τὴν Ἑλλάδα, παρεσκευάζοντο καὶ οἱ ἰταλικοὶ λαοὶ νὰ ἐπέλθωσι παμπληθεῖς ἐναντίον τῶν παραλίων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ οἱ Ἰάπυγες ἢ Μεσσάπιοι¹ μετὰ τῶν ἀπώτερον οἰκούντων Πευκετίων.

Μετὰ δὲ τὴν παρακμὴν τῶν ἀχαικῶν πόλεων ἡ λαμπροτάτη τῶν πόλεων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος ἦτο ἡ Τάρας, τὸ κυριώτατον κέντρον τοῦ ἐμπορίου τῆς κάτω Ἰταλίας. Ὁ δὲ πλοῦτος αὐτοῦ καὶ ὁ ἔλθος εἰλκυσαν ἐξαιρέτως τὴν προσοχὴν τῶν βαρβάρων· ὅτε δὲ οὗτοι ἐπῆλθον κατὰ τῆς πόλεως, οἱ Ταραντῖνοι, μάρτην βοηθησάντων αὐτοὺς τῶν Ῥηγίνων, ὑπέστησαν περὶ τὸ 473 π. Χ. (Ὀλυμπ. 76, 4) ἤτταν δεινὴν, τὴν μεγίστην τῶν παρ' Ἑλλησιν ἄς ἐγίνωσκεν ὁ Ἡρόδοτος².

Οὕτω περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Ἰέρων ἐνίκα τοὺς Τυρρηνοὺς, ἡ ἀνατολικὴ παραλία τῆς Ἰταλίας μέχρι τοῦ σικελικοῦ πορθμοῦ παρεδίετο εἰς τοὺς βαρβάρους. Ἄλλ' ἡ δύναμις τοῦ Τάραντος δὲν εἶχεν ἐκλίπει. Καὶ εἶχον μὲν ἐξολοθρευθῆ κατὰ τοῦτον τὸν ἀγῶνα οἱ ἀρχαῖοι οἴκοι τῆς πόλεως, ἀλλ' ἔκτοτ' ἐπῆλθον καὶ ἐνταῦθα αἱ μεταβολαὶ ἐκεῖναι αἱ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔκτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος διαδραμοῦσαι ἅπαν τὸ Ἑλληνικόν. Αἱ κατώτεραι τάξεις τοῦ δήμου συμμετέσχον τῆς πολιτείας, διὰ δὲ τῆς μεταβολῆς τοῦ ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος εἰς δημοκρατικὸν ἐπηκολούθησεν ἐπίδοσις νέα³. Οὕτω καὶ οἱ Ταραντῖνοι ἀνέλαβον

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 660.

² Περὶ τῶν πολέμων τῶν Ταραντῖνων καὶ Ἰαπύγων ἴδε L o r e n t z Tarentinorum res gestae. 1838 σ. 9.

³ Ἀριστοτέλους Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 198, 7.

τὸν ἀγῶνα μετ' ἐπιτυχίας, καὶ ἠδυνήθησαν μεταξύ τῆς ἐβδομηκοστῆς ὀγδόης καὶ ὀγδοηκοστῆς Ὀλυμπιάδος νάναθέσωσιν ἐν Δελφοῖς μεγάλα ἐπινίκια μνημεῖα, ἔργα τοῦ Ἀγελάδα καὶ Ὀνάτα, ἀγάλματα χαλκᾷ παριστάνοντα πεζοὺς καὶ ἵππεις γενναίως μαχομένους ἐναντίον τῶν βαρβάρων¹.

Μετὰ δὲ τὴν ἐκνίκησιν τῶν βαρβάρων ἐξερράγησαν καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ὡς καὶ ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι οἱ ἐμφύλιοι ἀγῶνες μεταξύ τῶν ἐλληνίδων πόλεων. Κυριωτάτη δὲ αἰτία τῆς ῥήξεως ὑπῆρξεν ἡ Σύβαρις, ἧς οἱ πολῖται δὲν ἔπαυσαν καὶ ἐν τῇ διασπορᾷ ἐπιδιώκοντες τὴν ἐκ νέου κτίσιν τῆς πόλεως. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἀπόπειραν αὐτῶν, περὶ τὸ 476 π. Χ. (Ὀλυμπ. 76, 1), ἤλπισαν ἐπὶ τὴν βοήθειαν τῶν Συρακουσῶν, καὶ ὁ Ἴερον δὲ προετίθετο νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτοὺς μετὰ στρατιᾶς ἐναντίον τῶν Κροτωνιατῶν· ἀλλ' ἡ ἀναμενομένη ἐπικουρία καθυστέρησε, καὶ οἱ Σύβαριται ἠττήθησαν τὸ δεύτερον ἤδη². Ἐπειτα δὲ πεντήκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως συνήχθησαν καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐκ τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν³, καὶ ἀνέκτησαν μὲν τὰς ἀρχαίας οἰκήσεις, ἀλλὰ τὸ πέμπτον ἔτος (447 π. Χ. Ὀλυμπ. 83, 2) ἐξειδιώχθησαν καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν Κροτωνιατῶν. Καὶ ὅμως τὸ θάρρος αὐτῶν δὲν κατεβλήθη. Ἀπηυθύνθησαν δὲ τότε πρὸς τὴν ἐντεῦθεν Ἑλλάδα, καὶ δὴ πρῶτον μὲν πρὸς τὴν Σπάρτην, ἔπειτα δὲ πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἡ δὲ αἰτησις βοηθείας αὐτῇ ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ ὅπως ἐκ τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος ἐπιχειρηθῶσι στρατεῖαι, ἐξ ὧν προήλθε τὸ πρῶτον νῦν κρίσιμος ἐπίδρασις ἐπὶ τὰς τύχας τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος.

Ἐν τῷ συνόλω ἡ παρά τῶν κατοίκων τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος γνῶσις τῶν κατὰ τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον προέβη βραδέως, καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἀθηναίοις, οὕτως, ὥστε καὶ ἐν Ἀθήναις πλοῦς

¹ Brun n Geschichte der griechischen Künstler έκδ. 6 Τόμ. Α' σ. 65.

² Διοδώρου Σικελιώτου XI, 48. Σχόλια εἰς Πινδάρου Ὀλυμπ. II, 29.

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 688.

εἰς τὸν Ἀδρίαν ἐθεωρεῖτο ἔκφρασις παροιμιακὴ πρὸς δῆλωσιν τοῦ μῆματος κινδυνώδους¹.

Μόνον δὲ ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἦλθον εἰς πυκνοτέραν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Ἰωνίας, ἀπέβη εἰς αὐτοὺς ἐγγυτέρω καὶ ἡ Ἰταλία, ἥτις ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων εἶχε φιλιωτάτας σχέσεις πρὸς τὰς ἰωνικὰς παραθαλασσίους πόλεις. Ἰδίως δὲ συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλας ἡ Σύβαρις καὶ ἡ Μίλητος. Ἐκτοτε τὰ θέλητρα τῆς Ἰταλίας ἐγνώσθησαν ὁσημέραι μᾶλλον, καὶ ἰδίως οἱ Ἀθηναῖοι ἔστρεψαν τὸν νοῦν πρὸς τοὺς σιτοφόρους ἀγρούς τῆς Σίριος ἀπ' οὗ χρόνου αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἀποβῆ δύναμις ναυτικῆ. Ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ταύτης ἰωνικῆς χώρας, ἧς τὴν καλλονὴν εἶχεν ὑμνήσει ὁ ποιητὴς Ἀρχιλόχος, ἐπίστευον, ὅτι εἶχον δικαιώματα, διεδίδοντο δὲ καὶ χρῆσμοι ἐπαγγελλόμενοι εἰς αὐτοὺς τὴν κτῆσιν ταύτην. Ὅτε δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐφαίνοντο ἀναγκαζόμενοι ὑπὸ τῶν πραγμάτων νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πατρίδα, ὡς ποτε οἱ πολῖται τῆς Φωκαίας, εἶχον ἀπόφασιν νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς τὴν Σίριν, καθ' ἣ ἐδῆλωσεν ὁ Θεμιστοκλῆς εἰς τὸν Εὐρυβιάδην². Τοῦ δὲ μεγάλου τούτου πολιτευτοῦ τὰς σκέψεις ἀπησχόλου πολύ αἱ ἀπώτεραι ἐκεῖναι ἄκται τῆς Ἰταλίας, καθ' ἣ μαρτυρεῖται καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ὀνομάτων ἅτινα ἔδωκεν εἰς τὰς δύο θυγατέρας, ἃς ἐκάλεσεν Ἰταλίαν καὶ Σύβαριν³. Τὰ δὲ σκοπούμενα ὑπ' αὐτοῦ ἐξετέλεσε καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ὁ Περικλῆς, προαγαγὼν μετ' ἀσφαλείας τὴν πρὸς τὴν Δύσιν ἐπικοινωνίαν τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ἐκλήθησαν μὲν εἰς Ἀθήνας Σικελιωταὶ διακεκριμένοι⁴, ὠμολογήθη δὲ συμμαχία μετὰ πόλεων τινων, οἷον μετὰ τοῦ Ῥηγίου (Ὁλυμπ. 86, 4) τέλος δ' ἐστάλη ὑπὸ τὸν ἡγεσίαν τῶν Ἀθηναίων ἑλληνικὴ ἀποικία εἰς τὴν χώραν τῶν Συβαριτῶν.

¹ Böckh [Urkunden über das Seewesen des attischen Staates (Staatshaltung der Athener Tόμ. Γ')] σ. 137.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 392.

³ Πλούταρχος ἐν βίῳ Θεμιστοκλέους 32

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 704.

Ἡ κτίσις τῶν Θουρίων¹ εἶνε ἀληθές ὅτι δὲν ἐσκοπεῖτο νὰ δι-
 εξαχθῆ δίκην στρατείας, ἀλλὰ νὰ ὑπάρξῃ ἔργον εἰρήνης καὶ συν-
 τελέσῃ εἰς διαλλαγὴν τοῦ ἀρχαίου ἀνταγωνισμοῦ τῶν φύλων.
 Πρὸς τοῦτο δ' ἐφαίνετο τὸ ἔδαφος ἐκεῖνο ἐξαιρέτως πρόσφορον,
 ἐπειδὴ ἐν Ἰταλίᾳ ἀνέκαθεν εἶχε συμβῆ μεγαλειτέρα ἀνάμιξις, καὶ
 ἐν αὐτῇ δὲ τῇ μόνῃ δωρικῇ πόλει, τῷ Τάραντι, ἥμιστα ἐκράτει
 δωρισμὸς αὐστηρός. Πρὸς δὲ τούτοις ἐφηρμόσθησαν ἐν Θουρίοις
 ἐπιχώριοι θεσμοί, οἳ οἱ τοῦ Χαρώνδου. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ Ἀθη-
 ναι ὡς δύναμις προστατεύουσα τὴν νέαν ἀποικίαν προέβησαν
 μετὰ πολλῆς συνέσεως καὶ ἀπέφυγον πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ προ-
 δώσῃ σκοποὺς φιλοδόξους. Καὶ ἔμως παρὰ πάντα ταῦτα τὸ ἔρ-
 γον δὲν ἠδυνήθη νὰ προχωρήσῃ ἀνεὺ ἀγῶνας, ἐπειδὴ ζωηροτάτη
 ἐκινήθη ἡ ζηλοτυπία τῶν ἰταλιωτικῶν πόλεων. Πρὸ πάντων δὲ
 οἱ Ταραντίνοι ἐθεώρησαν τὴν κτίσιν τῶν Θουρίων ἀπόπειραν πρὸς
 περιορισμὸν τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἑαυτῶν πόλεως, εἰς ἣν οὐδεμία
 ἄλλη δύναμις ἰσότητος ἀντετάσσετο πλέον ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλ-
 λάδι, καὶ πρὸς παρακώλυσιν τῆς περαιτέρας αὐτῶν ἐπεκτάσεως
 ἕνεκα μάλιστα τῆς ταχυτάτης αὐξήσεως τῆς νέας πόλεως καὶ
 τῆς συμμαχίας αὐτῆς μετὰ τῶν πόλεων ὅσαι ἦσαν ἀποικίαι τῶν
 Ἀχαιῶν. Διὰ ταῦτα λοιπὸν ἠναγκάσθησαν καὶ οἱ Θούριοι νάντι-
 μετρηθῶσι πρὸς τοὺς Ταραντίνους ὡς ἐχθροί, ἀντικαθιστάνοντες
 τὴν Σύβαριν, ἥς τὴν θέσιν ἐπέειχεν ἡ νέα πόλις. Ἐκ νέου δ' ἐξερ-
 ράγησαν μετὰ τῶν δύο γειτόνων πόλεων ἀγῶνες περὶ τῶν
 ἀγρῶν τῆς Σίριος, ἐπειδὴ οἱ Θούριοι ἤθελον νὰ πραγματώσωσι
 τὰς ἀρχαίας ἀξιώσεις τῆς μητροπόλεως αὐτῶν. Κατὰ παράδοξόν
 δὲ σύμπτωσιν ὁ στρατηγὸς τῶν Θουρίων ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ
 κατὰ τῆς δωρικῆς πόλεως ὑπῆρξε Λακεδαιμόνιος, καὶ δὴ ὁ Κλε-
 ανδρίδας ἐκεῖνος ὁ ἔξορισθεὶς ἐκ τῆς Σπάρτης ἄτε δεκασθεὶς ὑπὸ
 τοῦ Περικλέους². Τέλος δὲ ὁ ἀγὼν ἀπέληξεν εἰς συνθήκην περὶ

¹ [Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 689].

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 563.

διανομῆς τῆς χώρας τῶν Σιριτῶν, δι' ἧς παρεχωρήθη εἰς τοὺς Ταραντίνους τὸ δικαίωμα νὰ ἰδρύσωσιν ἀποικίαν ἐν τῷ εἰς αὐτοὺς περιελθόντι μέρει τῆς Σιριτίδος¹, καθ' ὃν χρόνον οἱ Θούριοι ἐπειρῶντο νὰ ποκαταστήσωσι τὴν ἀρχαίαν ἀρχὴν τῆς Συβάρεως² καὶ ἐκτείνωσι τὰ ὅρια τῆς ἰδίας χώρας μέχρι τοῦ τυρρηνικοῦ πελάγους³.

Διὰ δὲ τῆς κτίσεως τῶν Θουρίων ἀπέβησαν ζωηρόταται αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος⁴. Οἱ Θούριοι εἶχον ἀνάγκην νέων ὀσημέραι δυνάμεων, καὶ μέχρι τῶν μέσων τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου μετενάστευον αὐτότε πολλοὶ Ἀθηναῖοι, τοῦτο μὲν στελλόμενοι ὑπ' αὐτῆς τῆς πόλεως, τοῦτο δ' ἐκ λόγων ἰδιωτικῶν, ἰδίως δ' εὐποροὶ μέτοικοι ἐνοχλούμενοι ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῆς ἀνιαρᾶς συκοφαντίας⁵ καὶ τῶν συμμάχων δὲ μετενάστευον πολλοὶ, φέροντες βαρέως τὴν ἀρχὴν τῶν Ἀθηνῶν, τὴν αὐξῆσιν τῶν φόρων καὶ τὰ τοιαῦτα. Δὲν ἦγε δὲ τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν Ἰταλίαν μόνον δυσαρέσκεια ἐπὶ τοῖς πατρίοις, ἀλλὰ καὶ καθολικὸς τις πόθος πρὸς τὰς ἐσπερίας χώρας, ὅστις ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἦτο λίαν ζωηρὸς καὶ εὐρύτατα διαδεδομένος. ἡ ποικίλη γοητεία δι' ἧς ἡ ὑπερπόντιος χώρα ἐσαγήνευε τοὺς φιλαποδήμους, ἡ δόξα τῶν μεγαλοπρεπῶν πόλεων, ἐν αἷς εἶχεν ἀναπτυχθῆ λαμπρῶς αἴγλη καὶ ὄλθος, ἡ μεγαλειτέρα εὐωνία τῶν κατὰ τὸν βίον ἢ κρατοῦσα ἐν ταῖς πολυσίτοις καὶ μεσταῖς βοσκημάτων ἐκείναις χώραις, τέλος δὲ καὶ ἡ ποικίλη καὶ ἰδιάζουσα παιδείσις ἢ ἐπακολουθήσασα εἰς τὴν εὐημερίαν τῶν πόλεων⁶.

¹ Archäologische Zeitung XXXVII σ. 149.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 674.

³ Πολυαίνου II, 10. Th. Müller De Thuriorum republica σ. 30.

⁴ Περὶ Θουρίων ἴδε Meier Opuscula academica Τόμ. Α' σ. 213.

⁵ Καὶ τὰ γὰρ τὰ εὐρεθέντα ἐν Κανουσίῳ, Ῥούβοις [τῆς Ἀπουλίας], Ἐγνατίῳ [τῆς Πευκετίας], καὶ ἀλλαγοῦ μαρτυροῦσι τὴν ἀκμὴν μικρῶν πολισμάτων ἄλλοθεν ἀγνώστων. Ἴδε Otto Jahn [Beschreibung der] Vasen[sammlung] K[önig] Ludwigs σ. XXXVI.

Οὕτω δὲ τὸ φιλόρτον τῶν Ταραντίνων¹ εἶχεν ἀγάγει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἰδίου εἶδους ἱλαρᾶς ποιήσεως πραγματευομένης ὑπὸ δραματικὸν τύπον παιγνιωδῶς καὶ σκωπτικῶς τοὺς ἥρωας τῆς δημώδους παραδόσεως, θεοὺς τε καὶ ἡμιθέους, καὶ γινωσκούσης συγχρόνως νὰ ἐγκαταπλέκη εἰς τὴν παράστασιν ταύτην διὰ τρόπου φιλοπαίγμονος χαρακτῆρας τοῦ καθημερινοῦ βίου. Ἦσαν δὲ τὰ ποιήματα ἐκεῖνα γεννήματα τῆς ἀφειδῶς προχαιομένης εὐθυμίας, καὶ διὰ τοῦτο διετήρησαν πάντοτε τὸν ζωηρὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐτοσχεδίου. Ἀλλὰ καὶ σοβαρότητος δὲν ἔστεροῦντο, ἐκφερομένων εἰς τὸ κοινὸν σεμνῶν ἀληθειῶν ἀπὸ χειλέων γελώντων. Καὶ τοῦτο διότι ἡ φιλοσοφικὴ ροπὴ εἶχε βάλει ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλάδι ρίζας βαθυτέρας ἢ ἀλλαγῆς καὶ ἀποκτήσει ἐν αὐτῇ διὰ τὸν δημόσιον βίον ἀξίωμα μέγα ἀπασχολοῦν τὰ μέγιστα τοὺς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφοῦντας. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ὑπῆρχαν οἱ σπεύδοντες πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς κοιτίδος τῆς πυθαγορείου σοφίας καὶ θαυμάζοντες ἰδίως τοὺς ἄνδρας ἐκείνους τοὺς γινώσκοντας νὰ συνδυάζωσιν ἐπιτυχῶς τὴν μουσικὴν καὶ γυμναστικὴν παιδείαν, οἷος ὁ περιώνυμος Ἰακχος ὁ Ταραντίνος, ὅστις ἐν τοῖς χρόνοις μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους ἠξιώθη τοῦ ὀλυμπιακοῦ στεφάνου, ὁ πρῶτος διδάσκαλος τῆς γυμναστικῆς τέχνης παρὰ τοῖς Ἑλλησι καὶ συγχρόνως σοφὸς ἀδιαριλονεικῆτου φήμης². Τὰ δ' ἑλληνικὰ πλοῖα ἔπλεον ὁσημέραι συχνότερον εἰς τὰ δυτικὰ πελάγη τῆς Μεσογείου. Ἦδη δ' Εὐκτῆμων³, ὁ ἐπαῖρος τοῦ Μένωνος, ἐξεθηκεν ἀκριβεῖς γνώμας περὶ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν, καὶ ἡ ἐμπορία καθίστανε τὰς ἐν τῇ Δύσει ἀποικίας ὁσημέραι οἰκειοτέρας πρὸς τὰς Ἀθήνας μετὰ τὴν διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ὁμοιομόρφου νομισματικοῦ συστήματος ἐπελθοῦσαν μεγάλῃν διευκόλυνσιν τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν. Καὶ δὴ ἐν Ἱταλίᾳ ἡ ἀγοραία καθολικὴ τιμὴ τῶν ὠνίων εἶχε καθορισθῆ πρὸς τὸν χαλκὸν ὡς πρὸς μέτρον⁴ ἢ δὲ λίτρα χαλκοῦ,

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 714.

² Πλάτωνος Πρωταγόρας σ. 317.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 714. Περὶ Εὐκτῆμονος ἴδε Ἀθηνῶν Ora maritima σ. 350. Müllenhoff Deutsche Alterthumskunde Τόμ. Α' σ. 108. κ. ε.

διηρημένη εἰς δώδεκα οὐγκίας, ἀπετέλει τὴν μονάδα τοῦ χρήματος καὶ τῶν σταθμῶν, τὸ δ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τιοιούτης μονάδος στηριζόμενον νομισματικὸν σύστημα διεδόθη καὶ ἀνὰ τὴν Σικελίαν¹. Οἱ δ' Ἕλληνες ἔμποροι καὶ ἄποικοι εὗρον αὐτὸ ἑτοιμον, μετεβίβασαν δὲ καὶ τὰ ἐν ταῖς ἰδίαις πατρίσιν ἐπιχωριάζοντα νομίσματα, ἅτινα εἰσῆχθησαν πρὸς τοὺς ἰσχύουσιν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ. Ἄλλ' αἱ ἰσχυρόταται τῶν ἐπιδράσεων προῆλθον ἐκ τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ Κορίνθος εἶχεν ἤδη ἐνωρὶς ἀναπτύξει τὸ ἴδιον νομισματικὸν σύστημα μετὰ τὴν ἀποδογὴν τοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἰσχύοντος βαβυλωνιακοῦ σταθμοῦ τοῦ χρυσοῦ, μεταβιβάσατα πρὸ τῶν Ἀθηνῶν τὴν μονάδα τοῦ χρυσοῦ εἰς τὸν ἄργυρον· ὁ δὲ κορινθιακὸς ἄργυρος στατῆρ μετὰ τῆς εἰς τρίτα, ἕκτα καὶ δωδέκατα ὑποδιαίρεσεως αὐτοῦ κατὰ τὰ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἰσχύοντα εὗρεν ἀποδογὴν παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς τῆς Ἰταλίας, τοῖς Κρητωνιάταις, Συβαρίταις καὶ λοιποῖς². Ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ διατηρηθῶσιν ἐπὶ μακρὸν ἄσχετα πρὸς ἄλληλα τὰ δύο συστήματα, τὸ ξένον καὶ τὸ ἐπιχώριον. Διὸ οἱ Κορίνθιοι πρὸς ὄφελος τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν ἐγκατέλιπον τὴν ἀρχαίαν νομισματικὴν διαίρεσιν καὶ καθώρισαν τὸν σταθμὸν τοῦ στατῆρος, ἦτοι τοῦ νομίσματος τῶν δύο δραχμῶν, εἰς δέκα λίτρας, ἐν δὲ δέκατον αὐτοῦ ἔκοψαν ὡς ἄργυρον νόμισμα (νόμος, nummus), ὅπερ κατὰ ταῦτα ἦτο τὸ ἀντίστοιχον μιᾶς λίτρας χαλκοῦ. Οὕτως οἱ Κορίνθιοι, ἅτε ὄντες οἱ φυσικοὶ διαλλακταὶ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, συνεσχέτισαν πρῶτοι πρὸς ἄλληλα τὰ τρία πολύτιμα μέταλλα τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ συνεκέρασαν τὸ κατὰ λίτρας ἰταλικὸν σύστημα μετὰ τοῦ κατὰ δραχμὰς συστήματος· οὐ μὴν ἀλλ' εἰσῆγαγον καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἐαυτῶν πατρίδα τὴν κατὰ λίτρας μέτρησιν³. Πλὴν δὲ τῶν

¹ O Immisch De glossis lexicis Hesychiani Italiciis ἐν Leipziger Studien τόμ. VIII, σ. 312.

² Mommsen Geschichte des römischen Münzwesens σ. 81, 83.

³ Τὸ κορινθιακὸν νομισματικὸν σύστημα δὲν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν, ὡς ἐπιστεῖλετο πρότερον

Κορινθίων εἰσήγαγον καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τὸ νομισματικὸν αὐτῶν σύστημα εἰς τὴν Δύσιν, ἰδίως δὲ εἰς τὴν Τυρρηνίαν, τὸν Τάραντα καὶ τὴν Σικελίαν¹. Πρὸς δὲ τούτοις περὶ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἀπέβησαν ζωηρόταται αἱ συναλλαγαὶ αὐτῶν πρὸς τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἀπέβαλον ἦν εἶχον πρότερον ἀντιπάθειαν πρὸς τὰ χαλκᾶ νομίσματα². Καὶ δὴ ὁ διὰ τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῶν εἰς τὰς Ἀθήνας γνωστὸς πολιτευτὴς καὶ ποιητὴς Διονύσιος ὁ ἐπιλεγόμενος Χαλκοῦς ἦτο εἰς τῶν κτιστῶν τῶν Θουρίων³.

Καὶ ἀπέβη μὲν ἡ Δύσις ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐγγυτέρα εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ σὺν τῇ προσεγγίσει ταύτῃ συνέλαβον, ὡς εἰκός, οἱ Ἀθηναῖοι ἄλλα σχέδια, ὥστε καὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Περικλείους, καθ' ὃ τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως ἀγὰ τὰ ἰταλικά πελάγη εἶχε διαδοθῆ μόνον δι' εἰρηνικῶν τρόπων, ἀλλ' ἐραντάστησαν νὰ παρουσιασθῶσιν ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις καὶ ὡς δύναμις κυρίαρχος. Τοιαῦτα δὲ σχέδια ἔμελλον μετ' αὐτῶν πολὺ νὰ ἐνισχυθῶσι καὶ διὰ συμμαχιῶν ἡμολογηθειῶν πρὸς διαφόρους πόλεις. Ὅτε ἡ Κέρκυρα ἔγεινε δεκτὴ εἰς τὴν ἄττικὴν συμμαχίαν, οἱ Ἀθηναῖοι συμμαχοῦντες πρὸς τοὺς Κερκυραίους ἀπέβλεπον ἤδη εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν⁴. Τὸ δὲ μῖσος ἐναντίον τῆς Κορίνθου ἐνέπνευε διαρκῆ ὄρεξιν ὅπως ἐπιχειρήσωσι κατάκτησιν ἐν ταῖς χώραις ταῖς ὑπὸ τῶν Κορινθίων ἀποίκων κατεχομέναις. Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τούτων τῶν σχεδίων κατὰ ταῦτα μόνον κατάλληλος εὐκαιρία ἐχρειάζετο, δυνάμενη νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀνάμιξιν τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῶν ἀποίκων ἢ δ' εὐκαιρία αὐτῇ προῆλθεν ἐκ Σικελίας.

(Böckh Metrologische Untersuchungen σ. 97), ἐξ Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἀπίρουν ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ βαβυλωνιακοῦ χρυσοῦ ταλάντου. Πρὸς. J. Brandis Das Mass- Gewicht- und Münzwesen in Vorderasien σ. 60, 159.

¹ Περὶ τοῦ τετραδράχμου ὡς μεγάλως ὑποδοχθέντος τὸ ἀθηναϊκὸν ἐμπόριον ἴδε Mommsen [Geschichte des römischen Münzwesens] σ. 318.

² Beulé Monnaies d' Athènes σ. 73.

³ Böckh Staatshaushaltung der Athener. Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 691.

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 16.

Ἡ Σικελία δὲν ἠδύνατο νὰ τύχη ἡσυχίας διαρκούς, ἐπειδὴ ὑπῆρχεν ἐν τῇ νήσῳ πολλή ἢ εὐφλεκτος ὕλη, τοῦτο μὲν ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκάσταις, ἐν αἷς ἔγειναν ἀπόπειραι ἐπανόδου εἰς τὴν τυραννίδα, τοῦτο δ' ἐν ταῖς προσαλλήλοις σχέσεσι τῶν πόλεων, τοῦτο δὲ τέλος ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν ἐλληνίδων πόλεων πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς Σικελούς. Πράγματι οἱ Σικελοὶ ἅμα τῇ ἀναδείξει τοῦ Δουκετίου¹ εἶχον συνταχθῆ περὶ αὐτὸν, ἅτε τὸ πρῶτον τότε εὐρόντες ἀντιπρόσωπον τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν πόθων. Ὁ δὲ ἀνὴρ ἐκεῖνος δὲν περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ καταλαμβάνη παρατόλμως ὡς ἡγέτης τῶν ὀρεσιβίων ἰθαγενῶν τὰς δυσβάτους ὀρεινὰς δυσχωρίας τῆς νήσου καὶ νὰ ἐπιτελῆ ποῦ καὶ ποῦ ἐπιδρομὰς ἐπὶ τὰς παραθαλασσίους πόλεις, ἀλλὰ καὶ ἐπειράθη νὰ κτίσῃ πόλεις κατὰ τὸν ἐλληνικὸν τρόπον. Καὶ δὴ συνώκισε τὸ πρῶτον Σικελούς ἀποίκους εἰς ἐν κοινὸν κτίσμα παρὰ τὴν Παλικὴν², χωρίον πρὸς δυσμὰς τῶν Λεοντίνων ἄξιον λόγου διὰ τὰ ἡραιότερα αὐτοῦ φαινόμενα καὶ διὰ τοῦτο θεωρούμενον ἱερὸν παρὰ τῶν ἰθαγενῶν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατώρθωσε νὰ νικήσῃ τὰς ἠνωμένας στρατίας τῶν Ἀκραγαντίνων καὶ τῶν Συρακουσίων, μετὰ δὲ τὴν ἔπειτα ἐπελθοῦσαν ἐνίκησιν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀναγκασθεὶς νὰ ἐγκαταλίπῃ ἐπὶ τινα χρόνον τὴν Σικελίαν, ἐπωφελήθη τὴν διάσπασιν τῶν δύο ἐκείνων πόλεων, ὅπως κτίσῃ κατὰ τὰ βόρεια παράλια τῆς νήσου νέαν πόλιν, ἣτις, κληθεῖσα Καλὴ ἀκτὴ³, ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὀχυρὸν καὶ ἐπίκαιρον κέντρον ἀρχῆς τῶν Σικελῶν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀσφαλισθῆ καὶ προοδεύσῃ, ὁ Δουκέτιος ἀπέθανεν ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ καθέδρᾳ τῷ 440 π. Χ. (Ὀλυμπ. 85, 1), καὶ οἱ Συρακούσιοι, οἵτινες ἐν τῷ μεταξύ εἶχον ταπεινώσει τὸν Ἀκράγαντα, ἠδυνήθησαν πλέον ἄνευ μεγάλης δυσχερείας νὰ καταβάλωσι πάσας τὰς προσπάθειάς τῶν Σικελῶν περὶ ἀνεξαρτησίας καὶ καθυπο-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 314.

² Διοδώρου Σικελιώτου XI, 88, 90. Πολέμωνος ἰδὲ Preller σ. 120 κ. ἱ.

³ Διοδώρου Σικελιώτου XII, 8, 29. Πρὸς. Ad Holm Beiträge zur Berichtigung der Karte des alten Siciliens. 1866 σ. 26.

τάξωσιν ἀπάσας τὰς πλησίον τῶν Συρακουσῶν κειμένας κτήσεις αὐτῶν.

Αἱ Συράκουσαι ἦσαν εἴπερ ποτὲ ἰσχυραί. Διὸ οἱ Συρακούσιοι ἀνέλαβον καὶ πάλιν τὸ σχέδιον ἀρχῆς περιλαμβανούσης τὴν ἄλλην νῆσον. Τὸ ἱππικὸν καὶ τὸ ναυτικὸν, ἅτινα εἶχον ἀμεληθῆ ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν τυράννων, ηὔξήθησαν καὶ πάλιν, καὶ οἱ Συρακούσιοι ἤρχισαν πρὸς μὲν τὰ χωρία τῶν ἰθαγενῶν Σικελῶν φερόμενοι ὡμῶς, πρὸς δὲ τὰς χαλκιδικὰς πόλεις μετ' ἀλαζονείας δυσφορήτου. Ἔνεκα δὲ τῆς ὕβρεως ταύτης τῶν Συρακουσίων ἐξήρθη καὶ πάλιν ἡ ἀρχαία ἀντιπάθεια τῶν φύλων πρὸς ἄλληλα, ἥτις εἶχεν ἐκλείπει ἐπὶ τινὰ χρόνον ἔνεκα τοῦ κοινοῦ ἀγῶνος ἐναντίον τῶν τυράννων, καὶ δὴ περὶ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον χρόνον, καθ' ὃν ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξύ Δωριέων καὶ Ἰώνων εἶχεν ἔνεκα τῆς ἐκρήξεως τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀναγεννηθῆ πάλιν καὶ παροξυνθῆ παρ' ἅπασι τοῖς Ἕλλησιν.

Ἡ Σπάρτη ἦλθεν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰς δωρικὰς πόλεις τῆς νήσου¹. Καὶ ἀπέδειξαν μὲν αἱ σικελιωτικαὶ πόλεις ἀδιαφορίαν καὶ ψυχρότητα μεγάλην καὶ ὅλως διάφορον τῆς συμμετοχῆς ἣν προσεδόκων μὲν οἱ Σπαρτιᾶται, ἐπηγγέλλοντο δὲ εἰς τὴν Σπάρτην περὶ αὐτῶν οἱ Κορίνθιοι. Ἄλλ' οὐχ ἤττον ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐν Σικελίᾳ ὁσημέραι ἀποτομώτεροι μεταξύ τῶν λακωνιζόντων καὶ τῶν φιλαθηναίων φατριαστικαὶ ἀντιθέσεις, ἰδίως ἀφ' οὗ χρόνου οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκτησαν δύναμιν ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει καὶ ἦλθον εἰς οἰκειοτέραν ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς ἀντιπέραν αὐτοῦ ὁμοφύλους. Οὕτως ἤδη τῷ 433 π. Χ. (Ὀλυμπ. 86,4) ὡμολογήθη συμμαχία μετὰ τῶν Ῥηγίων. Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους οἱ πρέσβεις τῶν Κερκυραίων προσεῖλκυσαν τὴν προσοχὴν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν ἐν τῇ Δύσει ἑλληνικὸν κόσμον, ἐπικουροῦντες εἰς τοὺς σκοποὺς ὧν ἐστοχάζετο ἡ ἀκροτάτη φατρία τῶν δημοκρατικῶν ἤδη ζῶντος τοῦ Περικλέους.

Ὅτε δ' οἱ Χαλκιδεῖς τῆς Σικελίας ἐπιέζοντο ὁσημέραι μᾶλ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 41.

λον ἕνεκα τῆς ἐπαχθοῦς ἀλαζονείας τῶν Συρακουσίων, ἐπῆλθε καὶ ἐν Σικελίᾳ φανερά ρῆξις, καὶ συνίστησαν δύο στρατόπεδα καὶ ἀντιπαρετάχθησαν ἐναντίον ἀλλήλων δύο φιλοπόλεμοι φατρίαί. Καὶ ἐξ ἑνὸς μὲν ἐτάσσοντο αἰ ἰωνικαὶ πόλεις, οἱ Λεοντίνοι, ἡ Κατάνη καὶ ἡ Νάξος, συμμάχους ἔχουσαι τὸ Ῥήγιον καὶ αὐτὴν τὴν δωρικὴν Καμάριναν, ἧτις εἶχε καὶ πάλιν ἀνακτισθῆ μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν τυράννων¹. Συνετάχθη δὲ μετὰ τῶν Ἰώνων ἡ δωρικὴ πόλις, ἐπειδὴ τὸ μίσος ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν, παρ' ὧν ἐφοβοῦντο, ὡς εἰκὸς, τρίτην ἀνάστασιν τῆς πόλεως, ὑπερενίκησε τὴν πρὸς τοὺς Ἰωνας φυλετικὴν ἀντιπάθειαν καὶ ὤθησε τοὺς Καμαριναίους εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Χαλκιδίων τῆς Σικελίας. Εἰς δὲ τὸ ἀντίπαλον στρατόπεδον ἐτάσσοντο αἰ δωρικαὶ ἀποικίαι μετὰ καὶ τῶν Λακρῶν, οἵτινες ἤδη πρότερον εἶχον προσχωρήσει εἰς τοὺς Σπαρτιάτας. Οἱ δὲ Λεοντίνοι, στενοχωρούμενοι παρὰ τῶν Συρακουσίων κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν, ἐπεχείρησαν τὸ κρίσιμον διάδημα, ἀποστείλαντες τὸ πέμπτον θέρους τοῦ πολέμου, ἧτοι τῷ 427 π. Χ. (Ὀλυμπ. 88, 4), πρεσβείαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ζητήσαντες τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων.

Τῆς δὲ πρεσβείας ταύτης ἡγεῖτο ὁ Γοργίας². Καὶ εἶχε μὲν ἤδη τότε ἡλικίαν ἐτῶν περὶ τὰ ἐξήκοντα, ἀλλ' ἀνῆκε καὶ αὐτὸς εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐκείνους ὧν τὴν πνευματικὴν δύναμιν καὶ τὴν δραστηριότητα δὲν κατέβαλλε τὸ γῆρας³. Ἦτο δὲ ἀνὴρ ἐπιβλητι-

¹ Τὴν συνθήκην μετὰ τοῦ Ῥηγίου ἴδε ἐν Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Α' ἀρ. 74. Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 33. Ἡ δὲ μετὰ τῶν Λεοντινῶν συνθήκη εἴρηται ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Δ' ἀρ. 33 α. Αὕτη εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (III, 86) ἀναφερομένη παλαιὰ συμμάχια ἢ ἡμολογηθεῖσα ἐν Ἀθήναις δι' ἀμφοτέρως τὰς πόλεις τὴν αὐτὴν ἡμέραν, βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν εἰς Κίρκυραν ἀποστολὴν τῶν δύο στόλων, περὶ ὧν ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 16 καὶ 19. Πρὸς Foucart ἐν τῇ Revue archéologique 1877. Τόμ. Α' σ. 384 κ. ἰ. Η [ans] Droysen Athen und der Westen δεῖτε ἀμφοσθητεὶ τὴν ταυτότητα τῆς παλαιᾶς συμμάχιας καὶ τῆς μετὰ τοῦ Ῥηγίου συνθήκης. Περὶ δὲ τῆς συμμάχιας μετὰ τῶν Καμαριναίων ἴδε Schubring ἐν τῷ Philologus Τόμ. XXXII, σ. 498 κ. ἰ.

² Ἴδε περὶ τοῦ Γοργίου Blas Die attische Beredsamkeit Τόμ. Α' ἐκδ β' σ. 47. Diels Gorgias und Empedokles ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Preussischen Akademie. 1884 σ. 343.

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 705 κ. ἰ.

κὸς τὴν ὄψιν, μεστός φρονήματος καὶ αὐτοπεποιθήσεως, ὡς ὁ Ἐμπεδοκλῆς, οὐ τῆς παιδεύσεως εἶχεν ἄλλως συμμετάσχει. Καὶ δὴ ἦτο ἀνὴρ μεγίστην ἔχων πολυμάθειαν καὶ ἔμπειρος τῆς τε φυσικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς διαλεκτικῆς τῶν Ἐλεατῶν. Ἀλλὰ τὴν φιλοσοφικὴν ταύτην παιδευσιν μετεχειρίζετο κυρίως πρὸς σκοποὺς πρακτικοὺς, δεσπόζων τῶν πνευμάτων καὶ προκαταλαμβάνων τὴν ἀπόφασιν τῶν ἀκρατῶν διὰ συνδυασμῶν λογικῶν προκαλούντων ἔκπληξιν καὶ δι' ἀπροσδοκῆτων συμπερασμάτων καὶ ἀποδείξεων. Καὶ ἢ μὲν βροπὴ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἦτο κατὰ πάντα ὁμοία πρὸς τὴν τῶν σοφιστῶν, ἀλλὰ δὲν ἤθελε νὰ εἶνε διδάσκαλος τῆς σοφίας, ὡς ὁ Πρόδικος, οὐδ' ἐγκυκλοπαιδικὸς τις καὶ πολυίστωρ, ὡς ὁ Ἴππίας, ἀλλ' ἤρκετο νὰ εἶνε μόνον ῥήτωρ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Κόρακος καὶ τοῦ Τισίου¹, νὰ ὄρῃ ὡς ῥήτωρ καὶ νὰ διδάσκη ἄλλους τὴν ῥητορικὴν. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον περιώριζεν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις εἰς τοῦτον καὶ μόνον τὸν σκοπὸν, τόσῳ τελειότερα ἀνεδείχθη ἡ τέχνη ἣν ἐκτίσαστο περὶ τοῦτο, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐγίνωσκον νὰ ἐκτιμῶσιν ὑπερφυῶς τὴν λαμπρὰν αἰσθησιν ἣν ἐνεποιεῖ ἡ τέχνη αὐτοῦ ἐκείνη.

Ἦτο δὲ ἡ τέχνη αὕτη δι' αὐτοὺς νέον τι ὄλως. Καὶ δὴ οἱ λόγοι τοῦ Γοργίου ἀπετέλουν παράδοξον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σεμνὴν στάσιν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν σοβαρότητα τῆς ῥητορικῆς τοῦ Περικλέους· ἐπέδρων ὡς τις μουσικὴ, κατακλήουσα τὰς ἀκοὰς, ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἤκροῶντο αὐτοῦ ἰδίᾳ τε καὶ ἐν τῷ θεάτρῳ. Ἡ δ' ἐπίδρασις ἐκείνη ἐπετυγχάνετο διὰ χάριτός τινος συναρπαζούσης, διὰ τοῦ πλήθους τῶν εἰκόνων, δι' εὐρυῶν ἀποστροφῶν, διὰ ποιητικοῦ χρωματισμοῦ, διὰ πλουσίου κόσμου καὶ καλλιεποῦς μεγαληγορίας. Αἱ ἰδέαι συνήπτοντο πρὸς ἀλλήλας δι-αρθρούμεναι μετ' εὐρυθμίας, καὶ ἀντιθέσεις ἐπινοοῦμεναι μετ' ἀγχινοίας ἐκάτουν ἀπερίσπαστον τὴν προσοχὴν τοῦ ἀκρωμένου, ἕστις ἀντελαμβάνετο τῶν λόγων ἐκείνων ὡς καλλιτεχνημάτων τελείων.

Ἦτο λοιπὸν πολλοῦ λόγου ἄξιον τὸ γεγονός, ὅτι τῆς πρεσβείας

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 317.

προΐστατο ἀνὴρ οὕτως ὑπέροχος. Ἀλλὰ καὶ ἡ αἴτησις τῶν ταλαιπωρουμένων Λεοντίνων ἦτο καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀξία πλείστης ἔσης προσοχῆς. Πράγματι, ἂν ἤθελον καταβληθῆ τελείως τὰ τελευταῖα ἀνίσχυρα λείψανα τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἰώνων οἰκητόρων, τοῦτο θὰ ἦτο, ὡς εἶχε τότε ἡ διάσπασις τοῦ ἔθνους, ἥττα τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας διὰ τῆς πλήρους ἐκτελέσεως τοῦ κατακτητικοῦ προγράμματος τῶν Συρακουσίων οἱ Πελοποννήσιοι ἐνισχύοντο μεγάλως προσλαμβάνοντες σύμμαχον τὴν πόλιν τῶν Συρακουσῶν, ἥτις καὶ διὰ μόνης τῆς προμηθείας σίτου εἰς τοὺς πολεμίους τῶν Ἀθηναίων ἠδύνατο νὰ παράσχη εἰς αὐτοὺς μεγίστην ἐπικουρίαν.

Οἱ Ἀθηναῖοι προέβησαν εἰς τὸ ἔργον θαρραλέοι, ἀλλὰ καὶ μετὰ συνέσεως. Καὶ ἀπέστειλαν μὲν περὶ τὰ τέλη τοῦ θέρους τοῦ 427 π. Χ. εἰς τὸ σικελικὸν πέλαγος στόλον εἴκοσι τριήρων ὑπὸ τὸν Λάχητα καὶ τὸν Χαροιάδην, ὅπως ὑπερασπίσωσι τοὺς Λεοντίνους¹· ἀλλὰ συγχρόνως ἔδωκαν εἰς τοὺς στρατηγούς τὴν ἐντολὴν νὰ ἔμολογῆσῃσι νέας συμμαχίας καὶ κατασκοπεύσωσι τὸ ἔθλον θεάτρον τοῦ πολέμου. Κύριος δὲ αὐτῶν σταθμὸς ἀπέβη τὸ Ῥήγιον². Πῶς δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χειμῶνα ἐπειράθησαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ καταλάβωσι τὰς νήσους τοῦ Αἰόλου (Λιπάραν)³. Ἀλλ' αἱ μικραὶ νῆσοι, ὧν οἱ κάτοικοι εἶχον ἐθισθῆ περὶ τὸ ἀμύνεσθαι κατὰ τοὺς ἀγῶνας πρὸς τοὺς Τυρρηνοὺς, ἀντέταξαν ἀντίστασιν ἀπροσδόκητον καὶ παρέσχον εἰς τοὺς Ἀθηναίους δεῖγμα τῆς δραστηριότητος καὶ δυνάμεως ὧν ἐνεφοροῦντο αἱ δωρικαὶ ἀποικίαι. Οὐδ' ὑπῆρξε πλείοτερον ἐπιτυχῆς δευτέρ' ἀπόπειρα κατὰ τῶν αὐτῶν νήσων τὸν ἐπόμενον χειμῶνα (426-425 π. Χ.)³,

¹ Θουκυδίδου III, 86. Διοδώρου Σικελιώτου XII, 54. Φιλόχορος ἐν τοῖς Σχολίοις Ἀριστοφάνους εἰς Σφήκας στ. 240 Οἱ ταμίαι ἐπλήρωσαν κατὰ τὴν ἔκτην πρυτανείαν τὸ ἔαρ τοῦ 426 π. Χ. δι' ἀποστολὴν ἰδίου σώματος εἰς Σικελίαν. Ἰδὲ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Δ' ἀρ. 179 α στ. 10. Περὶ δὲ τῆς ἐπιβράσεως τῶν Ῥηγιῶν πρὸς ἐπιχειρήσιν τῆς πρώτης ἐκστρατείας ἴδε H o l m Geschichte Siciliens Τόμ. Β' σ. 405.

² Θουκυδίδου III, 88. Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 686.

³ Θουκυδίδου III, 115.

Θανόντος δὲ τοῦ Χαροιάδου ἐν τινὶ μάχῃ πρὸς τοὺς Συρακουσίους (426 π. Χ.), τὴν στρατηγίαν ἀνέλαβε μόνος ὁ Λάχης. Ἐπεχειρήθησαν δ' ἐπιδρομαὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Σικελίας, καθ' ἃς ἀπεδείχθη, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πολλοὺς συμμάχους μεταξύ τῶν ἰθαγενῶν Σικελῶν τῶν ὑποτεταγμένων εἰς τοὺς Συρακουσίους. Ἐπεχειρήθησαν δὲ καὶ ἐπιθέσεις ἐναντίον παραθαλασσιῶν τινῶν πόλεων. Καὶ κατελήφθησαν μὲν αἱ Μυλαί, ἔπειτα δὲ καὶ ἡ Μεσσήνη¹· ἀλλὰ δὲν ἐπεδιώχθη πρόγραμμα ὠρισμένον, καὶ διὰ ταῦτα οὐδαμοῦ ἐπετεύχθη τι ἄξιον λόγου. Ἀντὶ δὲ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Λεοντίους, ὁ Λάχης ἐβόηθησε τοὺς Ῥηγίους πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν ἀγῶνων αὐτῶν ἐναντίον τῶν Ἐπιζεφυρίων Λοκρῶν². Διὸ, ὅτε παρέστη εἰς τὰς Ἀθήνας δευτέρα πρεσβεία τῶν ἐν Σικελίᾳ συμμάχων, δεομένη ὑπὲρ ἐνισχύσεως τοῦ στόλου, ἀπερασίσθη ἡ παρασκευὴ μεγαλειτέρας στρατείας, ἧς πρόδρομος προαπεστάλη μετὰ τινῶν τριήρων ὁ Πυθόδωρος, ὅστις ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν ἀντὶ τοῦ Λάχης³.

Ἐπειτα δὲ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔαρ (425 π. Χ.) ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Σικελίαν τεσσαράκοντα νῆες ὑπὸ τὸν Εὐρυμέδοντα καὶ τὸν Σοφοκλέα⁴. Ἦτο δὲ ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος στόλος οὗ ἐπέβαιναν ὁ Δημοσθένης· διὰ δὲ τὰ σικελικὰ πράγματα ἡ διαμονὴ τοῦ στόλου ἐκείνου ἐν Πύλῳ, εἰς ἣν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀντετάχθησαν οἱ στρατηγοί, ὡς καὶ ἡ δευτέρα βραχυτέρα διατριβὴ ἐν Κερκύρα⁵ ὑπῆρ-

¹ Θουκυδίδου III, 90.

² Θουκυδίδου III, 99, 103.

³ Θουκυδίδου III, 115.

⁴ Περὶ τῆς δευτέρας ταύτης ἐκστρατείας λέγει ὁ Θουκυδίδης (IV, 48) μόνον τάδε· εἰς τὴν Σικελίαν ἀποπλεύσαντες μετὰ τῶν ἐκεῖ ξυμμάχων ἐπολιέμουν χωρὶς νᾶναφῆρ τὰ καθ' ἕκαστα. Ἀμφίβολος δὲ μένει ἄλλη μὴ ἀναφερομένη παρὰ τῶν συγγραφεῶν ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Σικελίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἣν ὁ Holm (Geschichte Siciliens Τόμ. Β' σ. 404) θεωρεῖ ἐξαγομένην ἐκ τοῦ Τιμαίου (ἀπόσπ. 99 [παρὰ Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 218] παρὰ Τζέτζη, εἰς Λυκόφροντα στ. 732), παρ' ἧς μνημονεύεται ὁ ῥόμος λαμπροδικὸς εἰς τιμὴν τῆς Παρθενόνης ἐν Νεαπόλει, κατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ Διοτίμου, ὅτε στρατηγὸς ὦν τῶν Ἀθηναίων ἐπολιέμει τοὺς Σικελίους.

⁵ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. I' σ. 187 καὶ 207.

ξαν πράγματι λίαν βλαβεραί, παρελθόντος ἕνεκα τῶν ἐπιχειρήσεων ἐκείνων ἐνὸς ἔλου θέρους ἐν ἀπραξίᾳ διὰ τὴν Σικελίαν. Καὶ δὴ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ Μεσσήνη, ἧς οἱ κάτοικοι μόνον κατὰ μέρος ἐφρόνουσι φίλα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, παρεδόθη εἰς τοὺς Συρακοσίους διὰ προδοσίας τῆς ἀντιπάλου φατρίας. Καὶ ἀπέτυχε μὲν τὸ σχέδιον αὐτῶν, σκοπούντων νὰ ἐκνικήσωσιν ἐν τῷ πορθμῷ κοινῇ μετὰ τῶν Μεσσηνίων τὸν στόλον τῶν Ἀθηναίων καὶ Ῥηγίωνων, καθ' ὅτι μετὰ τὴν ἀφίξιν τῆς ὑπὸ τὸν Πυθόδωρον¹ ἐπικουρίας οἱ ἐχθροὶ τῶν Ἀθηναίων δὲν ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς ἰσοπάλους πρὸς ἐκείνους· ἐματαιώθη δὲ δι' ἐγκαίρου κατάπλου τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου καὶ ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς Καμαρίνης, ἧς ἐσκοπεῖτο ἡ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀπόστασις². Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἀναλαβόντες ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς Μεσσήνης, συμπραττόντων τῶν Λεοντίνων, οὐδὲν κατώρθωσαν, καὶ ὁ Πυθόδωρος δὲν ἠδυνήθη νὰ γείνη καὶ πάλιν κύριος τῆς διὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Συρακοσῶν ἐπικαιρότατα κειμένης ταύτης πόλεως.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου κατέπλευσε τέλος εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον ὁ στόλος τοῦ Εὐρυμέδοντος, οὗ ἡ ἀφίξις ἐνεδείκνυε τὴν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔκτου θέρους τοῦ πολέμου (424 π. Χ.) παρασκευὴν μεγάλων ἀγώνων καὶ ἐν Σικελίᾳ. Ἰσχυρὸς στόλος πεντήκοντα μέχρις ἐξήκοντα νηῶν ἐστάθμευεν ἐν Ῥηγίῳ, αἱ δὲ μεγάλαι ἐπιτυχίαι, ὧν εἶχεν ἀξιώθη ἐν Ἡλοποννήσῳ, ἐπλήρουν τὰς στρατιᾶς πεποιθήσεως καὶ τόλμης. Ἀλλ' οἱ αὐτοὶ ἐκεῖνοι λόγοι ἐπήνεγκον καὶ ἐν Σικελίᾳ μεταβολὴν τῶν πραγμάτων, ἐξ ἧς ἐπῆλθεν αἰφνιδία ἐπίσχεσις πασῶν τῶν στρατειῶν τῶν Ἀθηναίων. Ἀφ' οὗ χρόνου αἱ Συράκουσαι ἐδημοκρατοῦντο, εὐρίσκομεν ἐν τῇ πόλει κατὰστασιν πραγμάτων ὁμοιοτάτην πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις, ἀνταγωνισμὸν τῶν ἀπόρων καὶ τῶν πλουσίων, τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν νεωτέρων, τῶν σωφρόνων πολιτῶν καὶ τῶν ἀγωνι-

¹ Θουκυδίδου V, 24 - 25.

² Θουκυδίδου VI, 26, 7.

ζομένων ὑπὲρ ἐπικρατήσεως ἀπεριορίστου κυριαρχίας τοῦ δήμου. Ἄλλ' ἐν Συρακούσαις αἱ πολιτικαὶ διακυμάνσεις ἦσαν πολὺ μᾶλλον ἄτακτοι καὶ ἀνώμαλοι ἢ ἐν Ἀθήναις. Ὑρίστατο φατρία οὐδαμῶς ἀποκρύπτουσα, ὅτι τὴν ἄκρατον δημοκρατίαν ἐθεώρει ἔλεθρον τῆς πολιτείας. Καίτοι δὲ ἡ φατρία αὕτη ἐπολεμεῖτο ἀκαταπόνητως ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν, καταδικωνόντων κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Κλέωνος μεθ' ὀρυμῆς πάντας τοὺς ὑπόπτους ἐπὶ ἐνεργείαις σκοπούσαις τὴν κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας, ἀλλ' ὑπῆρχον ἀκόμη ἔμως ἄνδρες ἀριστοκρατικῶν φρονημάτων κατορθοῦντες νὰ συγκρατῶσι τὴν δύναμιν ἑαυτῶν. Ἦσαν ἄνδρες οἴτινες, ὁμαλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, κατεδικάζοντο εἰς σιγήν καὶ ἀφάνειαν, ἀλλ' ἐν ἐκτάκτοις ἔμως περιστάσεσιν ἀνεδείκνυντο καὶ πάλιν, διότι παρὰ πάσας τὰς ἐναντίων αὐτῶν ἐπιθέσεις ἐκέκτηντο παρὰ τῶν δήμῳ ἀκλόνητον τιμὴν καὶ ἐμπιστοσύνην ἕνεκα τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐμπειρίας, τῆς ἀνδρείας, τῆς εὐσταθείας καὶ τοῦ ἀδεκάστου χαρακτήρος.

Ὁ δὲ ἀνταγωνισμὸς ἐκεῖνος τῶν φατριῶν ἀνεφέρετο καὶ εἰς τὴν περὶ τῶν ἔξω πραγμάτων πολιτείαν. Καὶ ὅγ', ὡς ἐν Ἀθήναις, οὕτω καὶ ἐν Συρακούσαις ἡ δημοκρατικὴ φατρία ἐφέρετο πρὸς τὰς μικρὰς πόλεις ἀμειλίκτως καὶ βιαίως καὶ ἠθέλεε νὰ παράσχη εἰς τὴν πόλιν τῶν Συρακουσῶν τὴν ἐπὶ τῆς Σικελίας κυριαρχίαν ἀντὶ πάσης θυσίας. Τούναντίον δὲ οἱ ἀντίπαλοι τῶν δημοκρατικῶν ἐπίστευον, ὅτι μόνον διὰ μετριότητος, περισκέψεως καὶ δικαιοσύνης ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ μόνιμος τάξις ἐν τῇ διαρρυθμίσει τῶν κατὰ τὰς σικελικὰς πόλεις.

Ἀφ' οὗ δὲ ἤδη διὰ παντοίων ὑπερβασίων εἶχον προκαλέσει τὸν πόλεμον ἐν Σικελίᾳ, διέγνωσαν αἰφνης τοὺς κινδύνους, εἰς οὓς εἶχεν ἀγάγει τὴν πολιτείαν ἡ δημοκρατικὴ φατρία. Εἶδον μετὰ φρίκης, ὅτι αἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἠδύναντο νῦν νὰ ἐνεργήσωσιν ἐλευθέρως, ἡ δὲ Σπάρτη ἠδύναται νὰ βοηθήσῃ καὶ ὅτι αἱ δωρικαὶ ἀποικίαι μόναι δὲν ἠδύναντο νὰποκρούσωσι τοὺς Ἀθηναίους. Διὸ ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον νὰ κινήσωσι πάντα λίθον πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν

Ἀθηναίων. Πρὸς τοῦτο δὲ ὤφειλον νὰ μετέλθωσι πολιτείαν συνδιαλλακτικὴν, ὅπως, εἰ δυνατόν, διαλύσωσι πάσας τὰς ἐπὶ σικελικοῦ ἐδάφους διαφορὰς ἀνευ ἀναμίξεως τῶν Ἀθηναίων.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐπεκράτησε καὶ πάλιν ἡ ἀριστοκρατικὴ φατρία, ἐν ἣ εἴπερ τις καὶ ἄλλος ὑπερεῖχεν Ἑρμοκράτης ὁ Ἑρμωνος, Συρακούσιος ἐπιφανὴς τὸ γένος, κεκηρυγμένος ἀντίπαλος τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, πρὸς δὲ τούτοις στρατηγὸς δεδοκιμασμένος, πολιτευτὴς ὀξυδερχὴς κεκτημένος μεγάλην εὐγλωττίαν καὶ ἀνὴρ φήμης ἀμέμπτου, ὅστις διὰ τοῦτο ἦτο κατάλληλος εἴπερ τις καὶ ἄλλος νὰ ἐξεγεῖρῃ τὴν κοινὴν ἐν Σικελίᾳ ἐμπιστοσύνην. Ὡφέλει δὲ αὐτὸν καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ ἀντίπαλοι τῶν Συρακουσῶν δὲν εὕρισκοντο συνηνωμένοι σταθερῶς πρὸς ἀλλήλους καὶ ὅτι ἡ παρουσία τοῦ ἐγγύς ἐλλιμενίζοντος ἀττικοῦ στόλου καὶ ἡ ἐπαπειλουμένη ἔκρηξις μεγάλου ἀνά τὴν νῆσον πολέμου ἐνεποίει εἰς ἀπάσας τὰς πόλεις αἰσθησιν φοβερᾶν. Διὸ κατώρθωσεν ὁ Ἑρμοκράτης τὸ μὲν πρῶτον νὰ διαλλάξῃ τοὺς Καμαριναίους πρὸς τοὺς Συρακουσίους, ἔπειτα δὲ νὰ καλέσῃ τοὺς Σικελιώτας ἐν Γέλα εἰς καθολικὴν σύνοδον, ἐν ἣ ἔμελλον νὰ συζητηθῶσι πᾶσαι αἱ διαφοραὶ¹.

Ὅτε δ' ἐν τῇ συνεδρίῳ ἐκείνῃ αἱ σικελικαὶ πόλεις συνεζήτησαν μετ' ἀλλήλας τὰ ἴδια ἐκάστη συμφέροντα² ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Ἑρμοκράτης, ὅπως διὰ λόγου πειστικοῦ παραστήσῃ θερμοῦς εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τὸ καθολικὸν συμφέρον τῶν πόλεων τῆς νήσου. Οὐδ' ἦτο μικρὸν τὸ ἐγχεῖρημα, ἀλλὰ προέκειτο περὶ ἀποπείρας πρὸς τὴν διὰ τῆς ἀναμετρήσεως τῶν ἀγαθῶν κοινῆς εὐπραγίας πρὸς ἀλλήλας συνένωσιν πλείστων ἐλληνίδων πόλεων, δι' ἃς δὲν ὑφίσταντο οἰοῖδηποτε ἀμφικτυονικοὶ θεσμοί, οἵτινες ἠδύναντο νὰ γείνωσιν ἀφετηρία συμπράξεως, καὶ δὴ συνένωσιν τοιαύτην, ὥστε νὰ ὑπερνικηθῶσιν αἱ διαφοραὶ τῶν φύλων. Ἡ ἀνάμιξις

¹ Θουκυδίδου IV, 58.

² Καὶ ἐν Σικελίᾳ ἡ μὲν ἀριστοκρατία ἦτο μᾶλλον ἔθνη, αἱ δὲ δημοκρατούμεναι πόλεις ἀφαιρῶν μᾶλλον εἰς τὰ ἴδια συμφέροντα.

τῶν Ἀθηναίων, εἶπεν ὁ Ἑρμοκράτης, οὐδεμίαν πόλιν ἠδύνατο νὰ ὤφελήσῃ, ἐπειδὴ οὗτοι δὲν ἤρχοντο πρὸς βοήθειαν τῶν ἰδίων συμμάχων, ἀλλὰ πρὸς καθυπόταξιν τῆς συμπάσης νήσου, φίλων καὶ ἐχθρῶν, Δωριέων καὶ Ἰώνων. Πρὸς ἀντίπραξιν δ' εἰς τούτους τοὺς φιλοδόξους σκοποὺς πρέπει οἱ Σικελιωταὶ νὰ καταλλαγῶσιν ἅπαντες, ὅπως πειραθῶσι νὰ σώσωσι κοινῇ ἀπὸ τῆς δουλώσεως τὴν πᾶσαν Σικελίαν. Ὡς πολίτης δὲ τῆς μεγίστης τῶν πόλεων τῆς νήσου ἔτεινε τὴν δεξιὰν πρὸς διαλλαγὴν εἰς τὰς πόλεις, προτείνων τὴν δι' εἰρηνικῆς ἐξηγήσεως παῦσιν τῶν διαφορῶν καὶ τὴν ἔνωσιν τῆς Σικελίας εἰς μίαν ἐνιαίαν ἀρχὴν, εἰς κοινὴν συμμαχίαν πόλεων ἐλευθέρων καὶ ἐνσπόνδων, ὧν οἱ πολῖται δὲν ἔμελλον νὰ λέγωνται Δωριεῖς ἢ Ἴωνες, Λεοντῖνοι ἢ Συρακούσαιοι, ἀλλὰ Σικελιωταὶ ¹.

Αὗται δ' αἱ Συρακούσαι διετράνωσαν διὰ πραγματικῶν ὑποχωρήσεων τὰς φιλελληνικὰς αὐτῶν διαθέσεις, καὶ οὕτως ἐπέτυχε τελείως ἡ καθολικὴ εἰρήνευσις. Καθωρίσθησαν δὲ τακτοὶ ὅροι καὶ ὠμολογήθησαν αἱ συνθήκαι αὗται δι' ὅρκου. Μεταξὺ δὲ τῶν ὄρων τούτων ὑπῆρχε καὶ ἡ διάταξις καθ' ἣν δὲν ἐπετρέπετο ὁ ἐλεύθερος εἰς τοὺς λιμένας τῆς Σικελίας πλοῦς πλειόνων τῆς μίαις τριήρους ξένης πόλεως. Αἱ δὲ σικελιωτικαὶ πόλεις συνεδέθησαν πρὸς ἀλλήλας χάριν ἀντιπραξέως ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων μεθ' ὁμονοίας μεγαλειτέρας τῆς ἐνωσάσης αὐτὰς ἐν αἰσθητότε χρόνῳ ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ἄλλ' εἶχον ὅμως ἰκανὴν σύνεσιν νὰ μὴ ἀναλάβωσιν ἐπίθεσιν, ἀλλ' ἐγνώρισαν εἰς τοὺς στρατηγούς τῶν Ἀθηνῶν τὰ ψηφισθέντα καὶ ἐκλήθησαν νὰ προσχωρήσωσι καὶ αὐτοὶ εἰς αὐτὰ καὶ ἔπειτα νὰ ἐπιστρέψωσιν οἴκαδε, ἅτε τοῦ σκοποῦ τῆς ἐν Σικελίᾳ παρουσίας αὐτῶν ἐπιτευχθέντος κατ' ἄλλον τρόπον.

Ὁ δ' Εὐρυμέδων εὐρέθη ἠναγκασμένος νὰ συναινέσῃ. Πᾶσ' ἀντίρρησις ἔμελλε νὰ καταστήσῃ ἀναμφιβόλους τοὺς πλεονεκτι-

¹ Ἴδε τὸν εἰς τὸ κοινὸν ἀναφερόμενον λόγον τοῦ Ἑρμοκράτους παρὰ τῷ Θουκυδίδει IV, 59 - 64. Μιμείται δὲ οὗτος τὸ ὄφος τοῦ Γοργίου, ἀναγνωριζόμενον ἐκ τῶν λέξεων ἀνὸματι ἐννόμεν φύσει καὶ τῶν τοιοῦτων.

κοὺς σκοποὺς τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐνισχύσῃ μεγάλως τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀντιπάθειαν καὶ τὸν φόβον τῶν νησιωτῶν. Ἄλλ' οὐχ ἤττον οἱ στρατηγοί, ἐπιστρέψαντες εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔγειναν δεκτοὶ μετ' ὀργῆς ἀπροκαλύπτου, καὶ ἐτιμωρήθησαν δι' ἐξορίας καὶ χρηματικῆς ζημίας ὡς δῆθεν ἐκ προθέσεως προδόντες τὰ συμφέροντα τῶν Ἀθηναίων¹. Καὶ ταῦτα διότι ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, κατεχόμενος ὑπὸ ὑπεροπτικῆς πεποιθήσεως περὶ τῆς νίκης, ἐραντάζετο ἡδὴ ἑαυτὸν ὀνειροπολῶν κύριον τῆς ὅλης Σικελίας καὶ ἐπίστευσεν, ὅτι πλέον διεψεύσθησαν διὰ παντός αἱ προσδοκίαι αὐτοῦ. Ἄλλ' οἱ συνετώτεροι διεγίνωσκον, ὅτι ἡ ταχέως ἐπελθοῦσα καθησύχασι τῆς νήσου δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ καὶ ἔτι ὤφειλον νὰναμένωσι νέας περιπλοκάς ταχύτερον ἢ ἐπεθύμουν.

Καὶ πράγματι βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἐν Γέλα σύνοδον ἐξεργάγησαν νέαι ταραχαί, καὶ δὴ τὸ πρῶτον ἐν Λεοντίοις. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἡ δημοκρατικὴ φατρία ἐνέγραψε πολλοὺς νέους πολιτάς καὶ ἤθελε νὰ προβῇ χάριν αὐτῶν εἰς νέον ἀναδασμὸν τῆς γῆς. Οἱ δὲ δυνατοὶ ἀντιπράττοντες συνεμάχησαν πρὸς τοὺς Συρακουσίους, ἐξέβαλον τὸν δῆμον, ἀνέστησαν τὴν πόλιν καὶ ἐκλιπόντες αὐτὴν συνώκησαν ὡς συμπολιτῆται μετὰ τῶν Συρακουσίων, οἵτινες ἀνεπαισθήτως ἤργισαν καὶ πάλιν ὑπέικοντες εἰς τοὺς πειρασμοὺς σκοπῶν κατακτητικῶν. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ ὁ πρὸς τὸ πάτριον ἔδαφος ἔρωσ ἤγαγε μετ' αὐτῶν πολὺ μέρος τῶν ἀρχαίων κατοίκων εἰς τοὺς ἐξηρημαζόμενους Λεοντίους, καὶ ἠμύνοντο ἀπὸ ὀχυρῶν τινῶν ἐρυμάτων κατὰ τῶν Συρακουσίων, ἐν ᾧ οἱ πλείστοι τῶν λοιπῶν ἔζων φυγάδες καὶ ἐπεδίωκον μετὰ ζήλου μεγίστου τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων.

Αἱ δὲ Ἀθηναῖαι ἦσαν τότε παραλελυμέναι ἕνεκα τῆς παρὰ τὸ Δῆλιον ἤττης² καὶ οὕτως ἀπησχολημέναι ὑπὸ τῶν ἐπὶ Θράκης πραγμάτων, ὥστε, ὅπως μὴ μείνωσιν ὅλως ἀμέτοχοι, ἀπέστειλαν

¹ [Εἰς μὲν τὸν Εὐρυμίδοντα ἐπεβλήθη χρηματικὴ ζημία, εἰς δὲ τὸν Πυθόδορον καὶ Σοφοκλῆα ἐξορία. Ἰδὲ *Θουκυδίδου* IV, 65].

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 245.

εἰς τὴν Σικελίαν μόνον δύο τριήρεις ὑπὸ τὸν Φαίακα. Ἀνέθηκαν δ' εἰς αὐτὸν τὴν ἐντολὴν νάντιπράξῃ εἰς τὰ ἐνεργούμενα ὑπὸ τῶν Συρακουσῶν διὰ διαπραγματεύσεων πρὸς τὰς λοιπὰς πόλεις καὶ ἐνθαρρύνῃ τὴν ἐν τῇ νήσῳ ἀντίπαλον αὐτῶν φατρίαν ὅπως προσκαρτερήσῃ. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδὲν σοβαρὸν ἐπεχειρήθη, κατώρθωσαν οἱ Συρακούσιοι νὰ κυριεύσωσι τελείως τὴν χώραν τῶν Λεοντίνων.

Μετ' οὐ πολὺ δ' ἐξερράγη κατὰ τὰ θυτικά τῆς νήσου νέος ἐμφύλιος ἀγὼν μεταξὺ τοῦ Σελινούντος καὶ τῆς Ἐγέστης.

Οἱ Σελινούντιοι μετὰ τὴν νίκην τῆς Ἰμέρας εἶχον προσεγγίσει πλειότερον ἢ πρότερον εἰς τὰς ἐλληνίδας τῆς νήσου πόλεις. Καὶ συμμετέσχον μὲν τῆς ἐξουσίας τῶν τυράννων τῶν Συρακουσῶν, κατὰ δὲ τὸν χρόνον τῆς ἐπακολουθησάσης πεντηκονταετοῦς εἰρήνης ἀπήλαυσαν εὐτυχίᾳ. Τὸ ταμεῖον αὐτῶν ἦτο πλήρες. Οἱ δὲ στοῖχοι τῶν ναῶν αὐτῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει καὶ τῇ κάτω πόλει μαρτυροῦσι μέχρι καὶ τῆς σήμερον τὰ διάφορα στάδια πλουσίας ἰθαγενοῦς ἀναπτύξεως τῆς τέχνης¹. ἔτι δὲ καταφανέστερον δεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς τὰ λαμπρὰ τῆς πόλεως ἀργυρᾶ νομίσματα τὸν μέγαν βαθμὴν τῆς εὐημερίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Σελινούντιων².

Εὐρίσκητο δὲ ὁ Σελίνους ἀπὸ χρόνων ἀρχαίων ἐν ῥήξει πρὸς τὴν Ἐγεσταν, τὴν πρὸς βορρᾶν γείτονα πόλιν, τὸ κυριώτατον κέντρον τῶν Ἐλύμων³, εἰς οὗς ἀνήκε τὰ ὑψηλὸν πετρώδες ὄρος ὁ Ἐρυξ κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν ἄκραν τῆς Σικελίας καὶ ἡ ὁμώνυμος πόλις. Ἐθλωροῦντο δὲ οἱ Ἐλυμοὶ βάρβαροι ὑπὸ τῶν Δωριέ-

¹ Θουκυδίδου V, 4.

² [Holm Geschichte Siciliens Tόμ. Α' σ. 170 κ. ἐ. 246 κ. ἐ. 289 κ. ἐ. 405 κ. ἐ.].

³ Ἴδε ἀνωτέρω [Tόμ. Α' σ. 684]. Tόμ. Γ' σ. 258. [Προβληματικὸν εἶνε τὸ ἔθνος τῶν Ἐλύμων καὶ ἡ προέλευσις αὐτῶν, οὐδὲ δύναται νὰ λυθῇ εὐκόλως ἡ σύγκυσις τῶν περὶ αὐτῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ὁ Θουκυδίδης (VI, 2) λέγει περὶ αὐτῶν, πιθανότατα παραλαμβάνων τὴν εἰδησιὴν παρὰ τοῦ Ἀντιόχου· Ἰλίου δὲ ἀλισκομένου τῶν Τρώων τινὲς διαφυγόντες Ἀχαιοῦς πλοίοις ἀφικνοῦνται πρὸς τὴν Σικελίαν, καὶ ὄμοροι τοῖς Σικανοῖς οἰκήσαντες ξύμπαντες μὲν Ἐλυμοὶ ἐκλήθησαν, πόλεις δ' αὐτῶν Ἐρυξ τε καὶ Ἐγεστα. Προξενώκησαν δὲ αὐτοῖς καὶ Φωκίων τινὲς τῶν ἀπὸ Τροίας τότε χει-

ων, καὶ ὑπ' αὐτῶν δὲ τῶν Ἀθηναίων συγγραφέων οὕτως ἐκαλοῦντο, καίπερ περὶ τὴν γλῶσσαν, τὰ ἔθνη καὶ τὴν τέχνην παρακολουθήσαντες τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὡς μαρτυροῦσι τὰ κτίρια αὐτῶν καὶ τὰ νομίσματα. Οἱ Δωριεῖς γειτονες ἀπέφευγον πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς ἐπικοινωνίαν· διὸ πολλάκις εἶχον ἐπέλθει μεταξὺ Ἑγεσταιῶν καὶ Σελινουντιῶν διαφοραὶ ἀνα-

μῶνι ἐς Λιθῶν πρῶτον, ἔπειτα εἰς Σικελίαν ἀπ' αὐτῆς κατενεχθέντες. Ἄλλ' ὁ Θουκυδίδης εἶνε ὁ μόνος συγγραφεὺς ὁ μαρτυρῶν τὴν ἐκ Τροίας τῶν Ἑλύμων καταγωγὴν καὶ ποιούμενος λόγον περὶ ἐποικίσεως Φοινίκων. Διὸ ἀμφισβητεῖται παρὰ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ἡ τοιαύτη τρωικὴ καταγωγὴ τῶν Ἑλύμων. Ἰδὲ Holm Geschichte Siciliens im Alterthum Τόμ. Α' σ. 86 κ. ἔ. Καὶ ἡ μαρτυρία δὲ αὐτοῦ περὶ ἐποικίσεως Φοινίκων θεωρεῖται ἀπίθανος, εἰκάζεται δὲ μὴ ὑπάρχει σύγχυσις πρὸς Φοινίκας, οὓς βλέπομεν ἐννοεῖν ἐρχομένους εἰς Σικελίαν. Holm ἐνθ' ἀν. σ. 87. Καὶ ἡ μαρτυρία δὲ τοῦ Στραβῶνος (VI, 254), καθ' ἣν συναπέρρισαν τὴν Ἑγεσταν Θεσσαλὸν σὺν τῷ Φιλοκτήτῃ, δευτὴ ἐλίγετο κτίσας τὴν Πετηλίαν καὶ τὴν Κομίτισσαν ἄκραν πρὸς βορρῶν τῆς Κρότωνος, φαίνεται προεληθῆσα ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν ὀνομάτων τῆς Κρημίσσης καὶ τοῦ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἑλύμων ποταμοῦ Κρημίστου. Καὶ ἂν δ' ἐγένετο δεκτὴ ἡ ἐκ τῆς κάτης Ἰταλίας Πλευσίς καὶ μετὰ τῶν Ἑλύμων συνανάμμιξις ἀποίκων, καλὴν καὶ διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς τοιαύτης γνώμης τοῦ ἑλληνικοῦ ζήτημα περὶ τοῦ θήνου εἰς ὃ ἀνήκουσιν οἱ Ἑλυμοί. Οὐδὲ πιστοῦται ἡ μαρτυρία τοῦ Ἑλλαντίκου (παρὰ Διονυσίου τῷ Ἀλικαρνασσεῖ Ρωμ. ἀρχ. I, 22. Πρὸς Muller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 52 ἀπόσπ. 53), δευτὴ δὲ οὐ πιστεῖται ὁλόκληρος ἰταλικὸς διαδάντας εἰς Ἰταλίαν, τὸν μὲν πρότερον Ἑλύμων, οὓς φασιν ὑπ' Οἰνώτρων ἐξαναστῆναι κτλ. Περὶ δὲ σχέσεων τῶν Ἑλύμων πρὸς τὴν Αἰγυπτίαν ἰδὲ Nissen (Italische Völkerkunde. Ἐν Βερολίῳ. 1883 τόμ. Α' σ. 469), δευτὴ εὐρίσκει τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων αὐτῶν ἐπαναλαμβανόμενα καὶ ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Αἰγυπτίας καὶ φρονεῖ, ὅτι οἱ Ἑλυμοὶ ἦσαν ἐξισθῆν ἐξ Ἰταλίας λαίφρον τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ἀληθέρων ἢ ἀποικία Αἰγύου ἐποικησάντων εἰς τὴν Σικελίαν ἀπὸ θαλάσσης, ἐπεκεῖντι δ' ἀπετελούν μετὰ καὶ τῶν Ἰβήρων ἓνα τῶν κυριωτάτων λαῶν τῆς νοτιοδυτικῆς Ἑυρώπης πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Ἀρίων. Κατὰ δὲ τὸν Holm (ἐνθ' ἀν. σ. 88 κ. ἔ) ἀπαραγνώριστος εἶνε ἡ συγγένεις τῶν Ἑλύμων πρὸς τοὺς Φοινίκας, ἣν ἴσως ἐνδεικνύει καὶ αὐτὴ ἡ ὄχι τυχαία ὀνομασία τοῦ πατρὸς τῆς Ἐγίστης, καλουμένου Φοινωδῆμου. Καὶ οἱ μὲν ἡ καταγωγὴ τῶν Ἑλύμων ἀναφίρεται εἰς τὴν Ἀνατολὴν μαρτυροῦσιν αἱ πάντοτε φίλαι αὐτῶν σχέσεις πρὸς τοὺς Φοινίκας καὶ τοὺς Καρχηδονίους καὶ ἡ μετ' αὐτῶν συνένωσις ἐναντίον ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων τῶν ἐνδρωμένων καὶ ἀποικοῦντων κατὰ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Σικελίας. Τὴν δὲ πρὸς τοὺς Φοινίκας σχέσιν μαρτυρεῖ ἡ ἰθαζῶσα παρ' αὐτοῖς λατρεία τοῦ Ἡρακλείου (Μελκάρθ), ἡ δὲ παρ' αὐτοῖς λατρευομένη Ἀφροδίτη, ἡ φοινικικὴ Ἀστάρτη, συνδέεται καὶ πρὸς τὴν ἐν τῇ περσικῇ Ἑλυμαῖδ' (ἣς τοὺς κατοίκους οἱ Ἕλληνες ὀνόμαζον Ἑλυμαίους δι' ὀνόματος παρεμπερούς πρὸς τὸ τῶν Ἑλύμων) λατρείαν τῆς περσικῆς Ἀρτίμιδος, ἣτις ἐστὶ μὲν ἐκαλεῖτο Ἀστάρτη, ἐπὶ δὲ Τάναϊς ἢ Μύλιττα, ἐπὶ δὲ Ἀφροδίτη. Ἀστὴ δὲ εἶνε ἡ ὑπὸ τῶν Ἑλύμων ἐν Ἑρικῷ λατρευομένη θεὰ, εἰς ἣν ἦτο ἱερός ὁ κύων, ὃν βλέπομεν ἐπιτυπούμενον καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς

φερόμεναι εἰς τὴν ἐπιγαμίαν. Προσεπῆλθον δὲ διαφοραὶ περὶ τῶν συνόρων· ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Συρακούσιοι συνήργουν εἰς ἐξερεθισμόν τῶν Σελινουσίων, καὶ ὃη καὶ ὑπεστήριξαν αὐτοὺς διὰ τῶν ἰδίων στρατιῶν ἐν τῷ ἀγῶνι κατὰ τῆς Ἑγέστης, ἢ πάσης βοήθειας ἐστερημένη πόλις κατεπονεῖτο δεινῶς ἀπὸ τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Μάτην δ' ἐζήτησαν οἱ Ἑγεσταῖοι τὴν ὑποστήριξιν τοῦ τε Ἀκράγαντος καὶ τῆς Καρχηδόνος, καὶ τέλος ἐστράφησαν πρὸς τὰς Ἀθήνας, ὅπως, στηριζόμενοι εἰς τὴν πρότερον ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς τοὺς Λεοντίνους παρασχεθεῖσαν βοήθειαν, ἀζώσωσι καὶ αὐτοὶ τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων, εὐρισκόμενοι ἐν ὁμοίᾳ στενοχωρίᾳ¹. Δέκα δ' ἔτη μετὰ τὴν πρεσβείαν τοῦ Γοργίου περὶ τὰ τέλη τοῦ

Ἑγέστης ὡς καὶ ἐπὶ τῶν τῆς Μοῦσης, τοῦ Πανόρμου καὶ τοῦ Σελινοῦτος. Ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων δὲ τούτων συνάγει ὁ Holm (ἐνθ' ἄν. σ. 89) τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ Ἑλλομοὶ ἦσαν κράμα Πελοπόννησος καὶ Φοινίκων, ἴσως δὲ καὶ Τρώων συνδιαπερασθέντων εἰς τὴν Σικελίαν ἐπὶ πλοίων Τυρρῶν Φοινίκων. Τὰς δ' ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ἑγέστης καὶ τοῦ Ἑρως ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς Στεγαστασιεμῆ, Ἑρουκασιεμῆ καὶ τὰς τοιαύτας ἐρμηνεύει ὁ Kirch ἐν τῇ Zeitschrift für Numismatik τόμ. XV σ. 187 ὡς ἰωνικὰς ὑπὸ τύπον βαρβαρικόν. Ἴδε τὰς περιγραφὰς καὶ τὴν ἀλλοίαν ἀνάγνωσιν τῶν ἐπιγραφῶν τῶν νομισμάτων τούτων καὶ παρὰ τῷ Head Historia numorum σ. 120, 144. Ἑλλ. μεταφρ. Σβορώνου τόμ. Α' σ. 177, 183. Σημειωτέον ὅτι, ἐπὶ τῶν παρὰ τῷ Θουκυδίῳ (VI, 2) ἀναγραφομένων δύο πόλεων τῶν Ἑλύμων, τῆς Ἑγέστης καὶ τοῦ Ἑρως, ὑπῆρχε καὶ τρίτη, ἢ Ἐντελλα, περὶ ἧς ποιεῖται λόγος Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (XIV, 9, 48, XVI, 67), ὁ Πτολεμαῖος (III, 4, 15) καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἐν λ. Ἴδε καὶ Holm (ἐνθ' ἄν. σ. 90). Τὰ νομίσματα τῆς πόλεως ταύτης ἴδε παρὰ τῷ Head σ. 119. Ἑλλ. μεταφρ. Σβορώνου τόμ. Α' σ. 181. Πρβλ. περὶ Ἑλύμων καὶ Meister ἐν τῷ Philologus Neue Folge τόμ. III, σ. 607. Heisterbergk Fragen der ältesten Geschichte Siciliens. 1889. Eduard Meyer Geschichte des Alterthums. Stuttgart. 1889 τόμ. B' σ. 495 κ. ε.].

¹ Θουκυδίδου VI, 6. Ἐπίστατο συμμαχία μεταξύ Ἑγέστης καὶ Ἀθηναίων· Ὁ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1870 τόμ. VI σ. 415.] Γερμαν. μεταφρ. τόμ. Δ' ἐκδ. β', σ. 112 [Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadouis τόμ. X σ. 100] καὶ ὁ Meier εἰς Ἀνδοκίδου 118 (Opuscula academica τόμ. Α' σ. 337) ἐξάγουσι τοῦτο ἐκ τοῦ Θουκυδίδου VI, 6· ἀλλ' ἐν τῷ χωρίῳ ἐκείνῳ ἡ λέξις Λεοντίνων ἀναφέρεται εἰς τὸ ξυμμαχίαν. Ἄν δὲ πράγματι ἐπίστατο συμμαχία μεταξύ Ἑγέστης καὶ Ἀθηναίων, τοῦτο θάνερετο ἀλλαγῆσαι, καὶ οἱ Ἑγεσταῖοι θὲν θὰ ἤθελον ἐπιζητήσει πρῶτον τὴν βοήθειαν τῶν Συρακουσίων, τῶν Ἀκράγαντινῶν καὶ τῶν Καρχηδονίων, καθ' ἃ μαρτυρεῖ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (XII, 82). Πρβλ. Holm Geschichte Siciliens τόμ. Β' σ. 406, ὅστις ἀποδέχεται ἐπίστασιν τὴν συμμαχίαν, [ἀναπερόμενος εἰς τὴν ἑκκρῆσιν σὺμμαχίαι, ἧς ποιεῖται χρῆσιν ἀλλαγῆσαι περὶ τῶν Ἑγεσταίων ὁ Θουκυδίδης (VI, 10, 13)].

θέρους τοῦ 416 π. Χ. (Ὀλυμπ. 91,4) ἦλθον οἱ Ἐγεσταῖοι εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἡ ἀφιξίς αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ ἀγαθοῦσα τέλος εἰς τὴν ἔκρηξιν τοῦ μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ τῆς Σικελίας πολέμου.

Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τῶν μεταβολῶν τῶν ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς Νικαίου εἰρήνης ἐπελθουσῶν ἐν ταῖς πόλεσι τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος.

ΜΕΧΡΙ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ ΣΙΚΕΛΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ.

Διὰ τῆς Νικηϊοῦ εἰρήνης, εἰς ἣν μετ' ὀλίγας ἐβδομάδας ἐπηκολούθησεν ἡ ὁμολογία τῶν σπονδῶν, εἶχεν ἐπέλθει ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι νέα τάξις πραγμάτων, νέον πολιτικὸν σύστημα. Αἱ δύο μεγάλαι δυνάμεις εἶχον ἀναγνωρίσει καὶ πάλιν ἀλλήλας καὶ συμμαχήσει μετ' ἀλλήλων πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς εἰρήνης καὶ πρὸς συντήρησιν τῶν ἰδίων κτήσεων. Ἐκείνων συμπραττουσῶν, οὔτε σοβαρὰ διατάραξις τῆς ἡσυχίας ἐν Ἑλλάδι οὔτε ἄλλος τις κίνδυνος ἠπειλεῖτο. Αἱ συνθήκαι τῆς νέας συμμαχίας ἐπεκυρώθησαν κατὰ τὰ νόμιμα δι' ὄρκου, καὶ αἱ ταύτας περιλαμβάνουσαι λίθιναι στήλαι ἐστήθησαν ἐπισήμως τοῦτο μὲν ἐν τῷ Ἀμυκλαίῳ, τοῦτο δ' ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς τῷ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Καὶ δὲν ἔλειπον μὲν οὗτ' ἐν Ἀθήναις οὔτε ἐν Σπάρτῃ σοβαροὶ φίλοι τῆς εἰρήνης. Ἀλλ' οὐχ ἤττον δὲν ἐπετεύχθη εἰρήνη πραγματικὴ, μόνον δ' εἶχον πρὸς ὤραν ἀποτραπῆ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου ἐκεῖνα ἐφ' οἷς μάλιστα ἐχαλέπαινον οἱ ἀντιπολεμοῦντες, καὶ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσιν εἰρηνικῶν πατριῶν εἶχε κατορθωθῆ ἐπιεικῆς τις συνεννόησις, ἀλλ' ὄχι καὶ συνδιαλλαγὴ τῶν δύο πόλεων, ὄχι πραγματικὴ συνταύτισις τῶν συμφερόντων αὐτῶν, ὄχι ἀναμόρφωσις τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων δυναμένη νὰ ἔχῃ

διάρκειαν μακράν. Ἡ καθολικὴ δυσαρέσκεια ἦτο μεγαλειτέρα, αἱ σχέσεις μᾶλλον τεταμέναι ἢ πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ πολέμου, καὶ δὴ πρῶτον μεταξύ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν συμμάχων αὐτῆς, ἔπειτα δὲ μεταξύ τῶν μεγάλων πόλεων αὐτῶν καὶ τέλος ἔνδον τῶν δύο πόλεων, ἐν αἷς κατέλαβον τὴν ἀρχὴν νέαι φατρίαί.

Τὸ δὲ πρῶτον γεγονός τὸ ἐπελθὼν μετὰ τὴν Νικίειον εἰρήνην ὑπῆρξεν ὁ ἀποσχισμὸς τῶν Πελοποννησίων συμμάχων, ὅστις εἶχε παρασκευασθῆ ἀπὸ μακροῦ.

Οἱ σύμμαχοι ἤξιον παρὰ τῆς πόλεως τῆς ἐχούσης τὴν ἡγεμονίαν ἄμυναν τῶν κοινῶν συμφερόντων εἰλικρινῆ καὶ σθεναράν, ἤξιον πρόγραμμα παμπελοποννησιακόν. Ἄλλ' ἀπ' ἐναντίας συνείδον, ὅτι ἡ Σπάρτη ἐξηκολούθει μετερχομένη μικρόθυμον καὶ ἐγωιστικὴν πολιτείαν καὶ ὅτι ἐπέμενε μὲν εἰς τὴν τήρησιν ἀπάντων τῶν δικαιωμάτων τῆς ἡγεμονίας, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐφρόντιζε περὶ ἐκπλήρωσεως τῶν καθήκοντων αὐτῆς. Χάριν Σπαρτιατῶν αἰχμαλώτων εἶχεν ἀπὸ ἐτῶν ἐπιδωχθῆ καὶ τέλος ἐπιτευχθῆ ἡ εἰρήνη· ἀλλ' ὅπως γείνη τοῦτο, εἶχον ὅλως ἀμεληθῆ πάντα τὰ παράπονα καὶ πᾶσαι αἱ ἐπιθυμίαι τῶν συμμάχων, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ κυρίως προκαλέσαντες τὸν πόλεμον, καὶ ἡ Σπάρτη ἠναγκάσθη διὰ ταῦτα, συνειδυῖα τὴν ἐνοχὴν αὐτῆς, νὰ ὁμολογήσῃ πρὸς τὸν ἐχθρὸν συμμαχίαν, ὅπως μὴ εὐρεθῆ ὅλως ἀπομεμονωμένη. Ἄλλ' αἱ Ἀθηναὶ τῆς συμμαχίας ἐκείνης δὲν εἶχον ἀνάγκην· ἡ δ' ἐπιζητούσα προστασίαν ἦτο ἡ Σπάρτη, καὶ κατ' αὐτῶν αὐτῆς τῶν εἰλώτων. Προσεπῆλθε λοιπὸν εἰς τὴν ἀγανάκτησιν κατὰ τοῦ ἀμέτρου ἐγωισμοῦ τῆς Σπάρτης καὶ τὸ αἶσθημα τῆς περιφρονήσεως καὶ τῆς ὀλιγωρίας. Οἱ Πελοποννήσιοι ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς προδομένους, καὶ ἰδίως τὴν μεγίστην συγκίνησιν εἶχε προκαλέσει ὁ τελευταῖος ὄρος τῆς συνθήκης, καθ' ὃν αἱ Ἀθηναὶ καὶ ἡ Σπάρτη ἐπεφύλαττον εἰς ἑαυτὰς ῥητῶς τὴν κατὰ τὴν ἰδίαν κρίσιν μεταβολὴν τῶν διατάξεων αὐτῆς¹, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ ὄρω τούτῳ διέβλε-

¹ Θουκυδίδου V, 23· ἢ ν δέ τι δοκῆ Ἰακεδαίμονοις καὶ Ἀθηναίοις

πον οὐ μόνον τελείαν ὀλιγωρίαν πασῶν τῶν πόλεων δευτέρας καὶ τρίτης τάξεως, ἀλλὰ καὶ μυστικὴν συνεννόησιν μέλλουσαν νὰ γάγῃ εἰς τὴν ὑποδούλωσιν αὐτῶν ¹.

Ἡ Κόρινθος, ἥτις παρὰ πᾶσαν αὐτῆς τὴν ἀκαταπόνητον δραστηριότητα οὐδενὸς τῶν σκοπομένων εἶχε τύχει, ἥτις μάλιστα ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη εἰς τοὺς πολεμίους καὶ αὐτὰς τὰς κυριωτάτας τῶν ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει ἀποικιῶν αὐτῆς, τὸ Σόλλιον καὶ τὸ Ἀνακτόριον, ἀνέλαβε τὴν ἡγεσίαν τῆς ἐναντίον τῆς Σπάρτης ἀντιπολιτεύσεως καὶ ἐστήριξε πρὸ πάντων τὰς ἐλπίδας εἰς τὸ Ἄργος ².

Οἱ δὲ Ἀργεῖοι, καθ' ἃ ἐν τοῖς μηδικοῖς πολέμοις, οὕτω καὶ κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον εἶχον παραστῆ ἀπαθεῖς θεαταί. Καὶ εἶχον μὲν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων πόλεων ταχθῆ μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' εἶχον ὁμῶς ἀπόσχει μετὰ περισκέψεως πάσης συμμετοχῆς, καὶ τῷ 450 π. Χ. (Ὀλυμπ. 82, 3) εἶχον ὁμολογήσει τριακονταετείς σπονδὰς μετὰ τῆς Σπάρτης. Προστατευόμενοι δὲ ὑπὸ ταύτης τῆς συνθήκης, εἶχον καρπωθῆ πάσας ἐκείνας τὰς ὠφελείας, ὧν συνήθως ἐν χρόνοις πολέμου ἀπολαύουσιν αἱ οὐδέτεροι πολιτεῖαι. Τὸ Ἄργος, τυχὸν εἰρήνης πληρεστάτης, εἶχεν ἀναλάβει ἐκ τῶν προτέρων ἡττῶν, ἀλλ' οὐδέποτε ὁμῶς εἶχεν ἐγκαταλίπει τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἀρχαίου τῆς πόλεως μεγαλείου, τὰς περὶ τῆς Θυρατίδος ἀξιώσεις καὶ τὴν ἐπίμονον ἀπόκρουσιν τῆς σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας. Περιορισθείσης δὲ τῆς πρὸς τὰ ἔξω ἐπεκτάσεως, εἶχον ἐνισχυθῆ ἐσωτερικῶς οἱ Ἀργεῖοι διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῶν δυνάμεων τῆς χώρας. Καὶ εἶχον μὲν ἀναπτύξει πολίτευμα δημοκρατικόν, ἀλλὰ συγχρόνως εἶχον πειραθῆ νὰυξήσωσι τὰ ἀμυντικὰ αὐτῶν δυνάμεις διὰ τρόπου ἰδιορρύθμου. Καὶ ὃν χίλιοι λογάδες ἄνδρες

προσθῆναι καὶ ἀφελεῖν περὶ τῆς συμμαχίας, ὅτι ἂν δοκῇ, εὐδοκῶν ἀμφοτέροις εἶναι.

¹ Θουκυδίδου V, 27.

² Θουκυδίδου V, 29· οἱ πολλοὶ ὠρμηνοὶ πρὸς τοὺς Ἀργεῖους.

τῶν ἐπιφανῶν οἰκῶν ἀπετέλουν ἐπίλεκτον στρατιάν, συντηρουμένην δημοσίᾳ δαπάνῃ καὶ ἀφρωσιωμένην ὅλως εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν¹, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει σαφῶς μεθ' ὁποίας σοβαρότητος παρεσκευάζοντο ἐναντίον τῆς Σπάρτης, προτιθέμενοι νάντεπεξέλθωσι κατ' αὐτῆς διὰ μαχητῶν ἰσοπάλων. Χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς πολιτείας τῶν Ἀργείων εἶνε καὶ τοῦτο, ὅτι παρὰ τὴν ἀδυναμίαν αὐτῶν οὐδέποτε ἠθέλησαν νάποβάλωσι τὰς ἀξιώσεις πόλεως μεγάλης καὶ διὰ τοῦτο διετήρουν τὰς ἰδίας σχέσεις πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα τῶν Ἡερσῶν. Ὁ Καλλίας συνητήθη ἐν Σούσοις μετ' Ἀργείων ἐπιζητούντων τὴν ἐξασφάλισιν τῆς εὐνοίας τοῦ Ἀρταξέρξου².

Σὺν δὲ τῇ καθομολογήσει τῆς Νικειῶν εἰρήνης ἤρχισαν νέοι χρόνοι διὰ τὸ Ἄργος, ὅπερ, ληξασῶν τῶν μετὰ τῆς Σπάρτης σπονδῶν, ἔμενεν ἐλεύθερον νὰ πράξῃ κατὰ βούλησιν. Ἐραίνοντο δ' ἐλθόντες οἱ χρόνοι καθ' οὓς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως καὶ ἐπιτελέσῃ τοὺς ἀρχαίους φιλοδόξους σκοπούς. Πράγματι τώρα οἱ Πελοποννήσιοι ἐκράυγαζον, ὅτι ἡ Σπάρτη εἶχεν ἀποβάλει πᾶν δικαίωμα τῆς ἡγεμονίας δι' ἐπαισχύντου προδοσίας ἔμεινε λοιπὸν ἡ θέσιν κενή, καὶ ἡ πόλις τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐλέγετο προοριζομένη νὰ ξισθῇ πάλιν τῆς τιμῆς τῆς ἀρχαίας ἡγεμονίας. Οἱ δὲ Κορίνθιοι, ὅστινες ἄλλως αὐτοὶ πάντοτε μόνον τὰ δευτερεῖα ἠδύναντο νὰ κατέχωσι, δὲν ἔπαυον ἐξερεθίζοντες τοὺς Ἀργείους, καὶ, ὅτε εὖρον ἀκρόασιν παρ' αὐτοῖς, ἐκάλεσαν τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Πελοποννησίων εἰς σύνοδον ἐν Κορίνθῳ, ὅπως ἰδρῦσῃ φανερῶς χωριστὴν συμμαχίαν μέλλουσαν νάντιπροσωπεύσῃ τὰ συμφέροντα τῶν δευτερευουσῶν πόλεων³. Καὶ αἱ μὲν πόλεις τῆς Ἀρχαίας ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ προσχωρήσωσιν εἰς

¹ Θουκυδίδου V, 67· οἱ χίλιοι λογάδες, οἷς ἡ πόλις ἐκ πολλοῦ ἄσκησιν τῶν εἰς τὸν πόλεμον δημοσίᾳ παρεῖχεν.

² Ἡροδότου VII, 151. Πρβλ. ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 568 κ. ἑ.

³ Θουκυδίδου V, 30.

ταύτην τὴν συμμαχίαν, ἣ δὲ Ἥλις διέκειτο ἀπὸ χρόνου μακροῦ¹ ψυχρῶς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, ἐπ' ἐσχάτων δὲ εἶχε περιστῆ εἰς φανεράν πρὸς αὐτοὺς ἔχθραν ἕνεκα τοῦ Λεπρέου.

Οἱ Λεπρεῖται, οἵτινες ὄκουν ἐν τοῖς νοτίοις τῆς Τριφυλίας μεταξὺ τῶν Ἠλείων, Ἀρκάδων καὶ Μεσσηνίων, εἶχον ἕνεκα καταπονήσεως παρὰ τῶν Ἀρκάδων περιέλθει εἰς δεινὸν κίνδυνον, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν τῶν Ἠλείων. Οὗτοι δ' ἐθεώρησαν τὴν στενοχωρίαν τῶν γειτόνων κατάλληλον εὐκαιρίαν ἀπὸ μακροῦ ἀναμενομένην, ὅπως ἐπεκτείνωσι τὴν χώραν αὐτῶν πρὸς νότον, καὶ ἠξίωσαν τὴν προσχώρησιν τοῦ Λεπρέου ὡς ὄρον πρὸς παροχὴν βοηθείας. Ὁμολογήθη λοιπὸν συνθήκη περιλαμβάνουσα διατάξεις λίαν παραδόξους. Οἱ Λεπρεῖται προσχώρησαν εἰς τὴν συμμαχίαν τοῦ κοινού τῶν Ἠλείων, καὶ οἱ συμπολίται αὐτῶν οἱ γειῶντες ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνεκηρύσσοντο ὡς Ἠλείοι ἐκ Λεπρέου ἄλλ' ἡ χώρα αὐτῶν δὲν συμπεριελήθη εἰς τὴν Ἥλιν, ἔμεινε δὲ τὸ ἡμισυ αὐτῆς ἐλεύθερον, διὰ δὲ τὸ λοιπὸν πρὸς βορρᾶν κείμενον ἡμισυ ὑπεχρεώθησαν οἱ Λεπρεῖται νὰ ποτίνωσι κατ' ἔτος ἐν τάλαντον εἰς τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἱερόν². Ὁμολογήθη δὲ ἡ συνθήκη αὕτη περὶ τὰ μέσα τοῦ πέμπτου αἰῶνος καὶ ἐτηρήθη μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἄλλ' ἔπειτα οἱ Λεπρεῖται ἠρνήθησαν νὰ πληρώσωσι τὸν φόρον, καὶ ἀνέθηκαν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τὴν περὶ τῆς διαφορᾶς διαιτησίαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ Ἠλείοι, μὴ ἀναμείναντες τὴν ἀπόφασιν τῶν Λακεδαιμονίων, ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Λεπρέου, οἱ Σπαρτιᾶται εἰσέγαγον εἰς τὴν πόλιν ταύτην φρουράν, ἠρνήθησαν δὲ νὰ ποδώσωσιν εἰς τοὺς Ἠλείους τὴν χώραν καὶ μετὰ τὴν καθομολόγησιν τῆς εἰρήνης, ἐν ᾧ οἱ Ἠλείοι συνωδᾶ πρὸς τὴν διάταξιν τῆς συνθήκης τὴν καθορίζουσαν τὴν ἀπανταχοῦ ἀποκατάστασιν

¹ Ἦδε ἀνωτέρω τόμ. Β' σ. 539.

² Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 85. Ἠρδλ. Curtius Münzen von Olympia ἐν τῇ τοῦ von Sallet Numismatische Zeitschrift Τόμ. Β' σ. 185, ἐνθα συνεσχέσθη τὸ δλωμπιακὸν νόμισμα πρὸς ταύτας τὰς πληροφορίες.

τῶν κτήσεων οἶαι ἦσαν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου ἐπί-
στευον, ὅτι εἶχον δικαίως ἀξιώσεις περὶ τῆς Λεπρεάτιδος ¹.

Ἄνησυχος δὲ ἦτο καὶ ἡ Ἀρκαδία, ἔνθα οἱ Ἀργεῖοι ἐπαν-
ῆλθον πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον πρόγραμμα ². Καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ
παρουσιάζοντο μικραὶ πόλεις ἔχουσαι ὄλως νέας ἀξιώσεις, πρὸ
πάντων δὲ ἡ πόλις Μαντίνεια, ἣτις, ὑποστηριζομένη ὑπὸ τοῦ
Ἄργους, εἶχεν ἀνέλθει εἰς δύναμιν τοιαύτην, ὥστε τὸ πρῶτον νῦν
ἐπέτρεχεν ἀνεξάρτητον θέσιν μεταξὺ τῶν δευτερευουσῶν πόλεων ³.
Οἱ Μαντινεῖς εἶχον μετακομίσει ἀπὸ τοῦ ὄρους Μαινάλου εἰς τὴν
πόλιν αὐτῶν τὰ ὄστᾳ τοῦ Ἀρκάδος, τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀρκάδων
γενάρχου καὶ βασιλέως, σκοποῦντες νὰ προσδώσωσιν εἰς τὴν Μαν-
τίνειαν τὸ ἀξίωμα πρωτεύουσας πόλεως τῆς Ἀρκαδίας. Ἐπεδίω-
κον δὲ τὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Ἀρκαδίας, ἔνθα τὰ ὄρεινά φύ-
λα ἔζων κατὰ κώμας, ἐπέκτασιν τῆς ἰδίας ἀρχῆς διὰ κατακτή-
σεων, καὶ ἐτάχθησαν τώρα φανερώς μετὰ τῶν ἀντιπάλων τῆς
Σπάρτης, ἐπειδὴ οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον τὸ συμφέρον νὰ παρακωλύ-
σωσι πᾶσαν μεταβολὴν τῶν ἀνέκαθεν κειμένων ἐν Πελοποννήσῳ.

Ἡ δὲ προσχώρησις πόλεως ἀρκαδικῆς εἰς τὴν χωριστὴν συμ-
μαχίαν ἐνεποίησεν αἰσθησὶν μεγίστην. Τὸ ὄλον ἐν Πελοποννήσῳ
πολιτικὸν σύστημα ἐφαίνετο καθαιρούμενον, καὶ ὁ πρότερος πρὸς
τὴν Σπάρτην σεβασμὸς μεταβαλλόμενος εἰς μῖσος καὶ ὀλιγωρίαν.
Οἱ Σπαρτιᾶται ἔστειλαν πρέσβεις εἰς τὴν Κόρινθον, πειρώμενοι
νὰ προλάβωσι διὰ σοβαρῶν διαμαρτυριῶν τὴν τεκταινομένην ἀπο-
στασίαν. Ἐπεμαρτυρήθησαν τὸ πελοποννησιακὸν δίκαιον, καθ' ὃ
αἱ ἀποφάσεις τῶν πολλῶν ἦσαν ὑποχρεωτικαὶ διὰ τοὺς συμμά-
χους. Ἄλλ' οἱ Κορίνθιοι ἐπεμαρτυρήθησαν τὸ ἱερώτερον καθῆκον
τῶν ἐνόρκων σπονδῶν, καὶ ἐκήρυξαν, ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐδικαι-
οῦντο τὰ προδώσωσι τὰς χαλκιδικὰς πόλεις. Ἀποῦ δὲ οὕτως οἱ

¹ Θουκυδίδου V, 31.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 538.

³ Περὶ τῶν ἀξιῶσεων τῆς Μαντινείας περὶ πρωτείων ἴδε Παιυσανίου VIII, 9 Ἠρβλ. Curtius Peloponnesos τόμ. Α' σ. 238.

Κορίνθιοι ἐδικοιολόγησαν τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν, ὡμολόγησαν οἱ Ἕλαιοι πρὸς αὐτοὺς καὶ ἔπειτα πρὸς τοὺς Ἀργεῖους συμμαχίαν. Ἐν δὲ Ἀργεὶ προσεχώρησαν ἔπειτα καὶ αἱ χαλκιδικαὶ πόλεις, αἵτινες τότε δὴ εὐρίσκοντο ἐν μεγίστῃ συγχύσει ἕνεκα τῆς ἀλώσεως τῆς Σκιῶνης, ἧς τοὺς οἰκήτορας ἐφρόνευσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀντικαταστήσαντες διὰ Πλαταιέων.

Ἡ πελοποννησιακὴ συμμαχία εἶχε διαλυθῆ, ὑπελείποντο δὲ μόνον ἢ προσέλκυσις τῶν κλονουμένων πόλεων, τῶν Μεγάρων καὶ τῶν Θηβῶν, καὶ ἢ εἰς τὴν χωριστὴν συμμαχίαν συμπερίληψις τῶν πόλεων ὅσαι ἔμενον πισταὶ εἰς τὴν Σπάρτην.

Ἡ δὲ κοινὴ ὁρᾶσις τῆς συμμαχίας ἤρξατο διὰ τῆς ἀποστολῆς πρεσβείας εἰς τὴν Τεγέαν, ἀλλὰ παρὰ τοῖς Τεγεαταῖς ἐναυάγησε πᾶσα ἀπόπειρα, ἐπειδὴ ἡ μεταξύ Τεγέας καὶ Μαντινείας ὁμορος ἔχθρα ὑπερίσχυε πάσης σκέψεως ἄλλης. Ἡ ἀντιζηλία, ἣν ἠσθάνοντο οἱ Τεγεᾶται πρὸς τὴν μετὰ πόλεμης ταχέως αὐξανόμενῃ γείτονα πόλιν, ἐτήρει τότε ἀκλόνητον τὴν πίστιν αὐτῶν πρὸς τὴν Σπάρτην, ἣ δὲ πίστις αὐτῶν αὕτη ἐνεθάρρυνε καὶ τοὺς Σπαρτιατάς. Ὁ Πλειστοάναξ εἰσώρησεν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, οἱ Μαντινεῖς ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῶν χωρίων ἅτινα εἶχον κατακτήσει, καὶ τὸ Λέπρεον ἔτυχε κρατερᾶς ἐναντίον τῶν Ἑλλείων προστασίας διὰ φρουρᾶς εἰλώτων ἐκ τῶν ἀξιοθέντων τῆς ἐλευθερίας ἕνεκα τῶν ὑπὸ τὸν Βρασίδαν ἀγῶνων¹. Τὰ δὲ διαβήματα ταῦτα ἀπεθάρρυναν μεγάλως τὴν χωριστὴν συμμαχίαν καὶ παρεκώλυσαν τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῆς. Αἱ δευτερεύουσαι πόλεις εἶχον σπεύσει παρὰ πολὺ νὰ προσδοκῆσωσι γενικὴν ἀποστασίαν τῶν Πελοποννησίων. Ἐλείπεν ἐμπιστοσύνη καὶ συνοχὴ, ἔλειπον δεδοκιμασμένοι πολιτευταί· ἰδίως δὲ τὸ Ἄργος τὸ ὅλως ἀπροσδοκῆτως κληθὲν εἰς δύναμιν ὑπέροχον καὶ ἀξίωμα ἑστερεῖτο ἀσκήσεως καὶ παρασκευῆς πρὸς διεύθυνσιν πολιτικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἀστάθμητοι καὶ διστακτικοὶ ἐμετεωρίζοντο οἱ Ἀργεῖοι τῆδε κάκεισε. Καὶ αἱ ἄλλαι δὲ πόλεις ἔβλεπον φανερώς τὸ ἐπικίνδυνον τῆς θέσεως

¹ Θουκυδίδου V 33 [- 34].

αὐτῶν, ἅτε οὔσαι ἐχθραὶ πρὸς ἀμφοτέρας τὰς μεγάλας δυνάμεις καὶ, ὡς εἰκὸς, συνιδούσαι μετ' οὐ πολὺ ὀπίσθον δύσκολος ἦτο ἢ ἴδρουσι τρίτης δυνάμεως ἐν Ἑλλάδι¹.

Ἀληθῶς δ' αἱ στασιαστικαὶ κινήσεις τῶν δευτερευουσῶν πόλεων θὰ ἔμενον ἄνευ πάσης σημασίας, ἂν αἱ δύο μεγάλαι δυνάμεις ἐφέροντο εἰλικρινῶς πρὸς ἀλλήλας. Ἄλλ' οὐδ' αὐταὶ ἐκεῖναι εἶχον συνενωθῆ πράγματι. Μόλις ἡμισυ ἔτος διήρκεσε μετρία τις ὁμογνωμοσύνη, ἢ δ' ἐκτέλεσις τῶν ἔρων τῆς εἰρήνης οὐδ' ἐπεχειρήθη κἄν σοβαρῶς, καίτοι εἶχον ἀναλάβει ἐνόρκως τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐπιβάλωσιν αὐτοὺς διὰ τῆς βίας ἐν ἀνάγκῃ. Ἰδίως δὲ δὲν ἠδύνατο οἱ Σπαρτιᾶται νὰ πορασίωσιν ἔπως ἀποστῶσιν ἐκουσίως τῶν ἐν ταῖς ἐπὶ Θράκης γενομένων κατακτήσεων καὶ νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις τελείαν ἀποκατάστασιν τῆς προτέρας ἀρχῆς. Διὸ μετὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ κυριωτάτου σκοποῦ, τῆς λυτρώσεως τῶν ἐκ τῆς Πύλου αἰχμαλώτων, οἱ Σπαρτιᾶται ἠνείχοντο εἰκότως τὴν διαγωγὴν τοῦ Κλεαρίδου², ἀναλαβόντος τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Βρασίδου καὶ ἀρνούμενου νὰ ποδώσῃ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ τὰς λοιπὰς ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀποστάσας γείτονας πόλεις. Ἐδήλουν δὲ, ὅτι ἐμαρτύρησαν τὴν ἀγαθὴν αὐτῶν θέλησιν διὰ τῆς ἀνταποδόσεως τῶν Ἀθηναίων αἰχμαλώτων καὶ τῆς ἀπὸ τῶν θρακικῶν πόλεων ἀνακλήσεως τῶν στρατιῶν αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ διετείνοντο, ὅτι δὲν εἶχον τὴν δύναμιν νὰ ἐξαναγκάσωσι τοὺς Ἀμφιπολίτας. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας φρούριον Πάνακτον³ ἐξηκολούθουν νὰ κατέχωσιν οἱ Βοιωτοί. Ὡς εἰκὸς δὲ, κατ' ἀκολουθίαν ἐξηκολούθουν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι κατέχον-

¹ Οἱ Κορίνθιοι ἐπειράθησαν τότε νὰ τύχωσι παρὰ τῶν Ἀθηναίων ἐκχειρίας, οἷα ἡ βραγὺν χρόνον μετὰ τὴν καθομολόγησιν τῆς Νικιείου εἰρήνης παραχωρηθεῖσα εἰς τοὺς Βοιωτοὺς ὑπὸ τὸν τύπον *θε γ η μ ε ρ ι ο ν ἐ π ε ι σ π ο ν θ ῶ ν*. Ἴδε **Θουκυδίου** V, 32. Εἰς δὲ τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας, αἵτινες ἔμειναν ἄκαρποι, ἀναφέρει ὁ **Kirchhoff** τὴν ἐπιγραφὴν ἐν τῷ **Corpus Inscriptionum Atticarum** τόμ. Δ' ἀρ. 46α.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 249.

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 253.

τες τὴν Πύλον, καὶ περὶ ἔν τε μόνον ὑπεχώρησαν ἀπομακρύναντες τὴν ἐκ Μεσσηνίων καὶ εἰλώτων συνισταμένην φρουράν καὶ ἀποστείλαντες ἀντ' αὐτῆς ἄνδρας Ἀθηναίους. Οὕτω δὲ τὸ θέρος παρήλθεν ἐν μέσῳ διαπραγματεύσεων παρελκομένων αἵτινες εἰς οὐδὲν ἤγαγον ἀποτελέσμα'. Ἀλλ' ἐγένοντο ὁσημέραι νέαι ἀπόπειραι προσεγγίσεως, καὶ οἱ Σπαρτιᾶται μάλιστα ὑπεσχέθησαν νὰ βιάσῃσι τοὺς Βοιωτοὺς, ὅπως παραδώσῃσι τὸ διαμφισβητούμενον παραμεθόριον φρούριον, καὶ ταῦτα ἐπειδὴ ἔν τε Ἀθήναις καὶ ἐν Σπάρτῃ εὐρίσκοντο ἐν τοῖς πράγμασιν οἱ ἐπιθυμοῦντες πράγματι τὴν εἰρήνην.

Ἀλλὰ ταῦτα μετεβλήθησαν ἤδη τὸ φθινόπωρον, ὅτε, ἐκλεχθέντων νέων ἐφόρων, ἀνέλαβον τὴν ἀρχὴν ἄνδρες ἄλλων διαθέσεων, ἄνδρες ἀνήσυχτοι καὶ φιλόδοξοι, οἳ μάλιστα ὁ Κλεόβουλος καὶ ὁ Ξενάρης. Οὗτοι ἦσαν κεκηρυγμένοι ἀντίπαλοι τῆς εἰρήνης, ἧτις ταπεινώσιν μόνον καὶ ἐξασθένησιν εἶχεν ἐπιφέρει εἰς τὴν Σπάρτην· ἀντετάχθησαν δὲ τολμηρῶς εἰς τὴν πατρίαν ἐκείνην, ἧτις ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Πλειστοάνακτος συνηγόρει ὑπὲρ τῆς ἀρχαίας λακωνικῆς εὐσυχίας καὶ ἐνεφορεῖτο φόβου καὶ μίσους πρὸς πᾶσαν μεγαλεπήβολον στρατείαν, ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς νεωτέρας Σπάρτης, ὡς ἀρχηγοὶ τοῦ κινήματος· εἰργάζοντο δὲ ἕνα καταλυτὴ ὅσον ἦτο δυνατόν ταχύτερον ἢ παρὰ φύσιν καὶ δεσμευτικὴν συμμαχίαν ἢ ὁμολογηθεῖσα μετὰ τῶν Ἀθηναίων². Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐδεσμεύοντο ὑπὸ τῶν σπονδῶν καὶ δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ ὁμολογήσωσιν ἰδίας συνθήκας, οἱ ἔροροι ἐπειρῶντο ἐξ ἀνάγκης νὰ τύχωσι τοῦ σκοπομένου δι' ἐλιγμῶν καὶ ἐπεδίωκον τὸ πρῶτον τὴν ἐπίτευξιν συμμαχίας μετὰ τῶν Θεβαίων καὶ Ἀργείων. Αἱ πόλεις αὗται ἔμελλον νὰ γείνωσιν ἢ ἀφετηρία νέας ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων συμμαχίας, εἰς ἣν ἡδύνατο ἐν καταλλήλῳ εὐκαιρίᾳ νὰ προσχωρήσῃ φανερῶς καὶ ἡ Σπάρτη. Οὕτω δὲ ἤλπιζον οἱ Σπαρτιᾶται, ὅτι θὰ ἡδύνατο συγχρόνως νὰ πορύγῃσι καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς χωριστῆς συμμαχίας κινδύνους.

¹ Θουκυδίδου V, 35.

² Θουκυδίδου V, 36.

Τὸ σχέδιον ἦτο πονηρῶς ἐπινοημένον καὶ ἐξυφάνθη μετ' ἐπιτυχίας. Καὶ πράγματι οἱ Ἀργεῖοι μετὰ τὴν πρώτην ὄρμην καὶ ἔξαρσιν τῆς νέας αὐτῶν πολιτείας εἶχον πάλιν ὑποχωρήσει περιδεεῖς, φοβούμενοι μὴ μείνωσι μόνοι ἀντιμέτωποι τῆς γείτονος πολεμίας πόλεως· διὸ ἔσπευσαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς φιλοδοξίας αὐτῶν σκοποὺς καὶ προσεγγίσωσι πρὸς τὴν Σπάρτην.

Πολὺ δὲ δυσχερέστερον ἦτο νὰ πεισθῶσιν οἱ ἄκαμπτοι Βοιωτοί. Καὶ οἱ μὲν βοιωτάρχαι ἦσαν πρόθυμοι νὰ ποδεχθῶσι πάσας τὰς προτάσεις τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλ' αἱ [τέσσαρες] βουλαὶ τῶν Βοιωτῶν αἱ ἔχουσαι ἅπαν τὸ κῦρος¹ ἠρνήθησαν νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν ζητηθεῖσαν ἐξουσίαν, καὶ δὴ διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι ἐφοβούντο μὴ διὰ συμμαχίας πρὸς τοὺς ἀποστάτας Πελοποννησίου τοὺς συγκροτήσαντας τὴν χωριστὴν συμμαχίαν προσδάλωσι τοὺς Σπαρτιάτας, τοὺς φυσικοὺς συμμάχους τῶν Βοιωτῶν. Δὲν διέβλεπον τὴν πονηρὰν ἐνέργειαν τῶν ἐφόρων· ἐπειδὴ δὲ αἱ κρύφια αὐτῶν προθέσεις δὲν ἐπετρέπετο νὰ προδοθῶσιν, ἐκ τῆς παρανόησεως ταύτης ἐναυάγησεν ἡ ὅλη διαπραγματεύσις, ἥτις, καθ' ἃ δύναται πᾶς τις νὰ ἴδῃ, ἦτο ὑπὲρ τὸ δέον ἐπίτεχνος.

Τότε πλέον οἱ Σπαρτιᾶται ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιληφθῶσι τοῦ ἔργου εὐθύτερον. Ὁ ἄμεσος αὐτῶν σκοπὸς ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Πύλου, καὶ τοῦτο μόνον διὰ τοῦ Πανάκτου ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι ἠθελον κατορθώσει. Ἐστειλαν λοιπὸν πρέσβεις εἰς τοὺς Βοιωτοὺς, ὅπως πείσωσι τούτους νὰ παραδώσωσι τὸ φρούριον ἐκεῖνο. Ἀλλ' οἱ Βοιωτοὶ ἀντέταξαν ἐρρωμένην ἀντίστασιν εἰς τὸ αἶτημα τῶν Σπαρτιᾶτων, ἀξιοῦντες ὅπως ἡ Σπάρτη ὁμολογήσῃ μετ' αὐτῶν συμμαχίαν². Ἐξώθουν δὲ τὴν Σπάρτην εἰς τὸ διάδημα τοῦτο θέλοντες δι' αὐτοῦ νὰ προκαλέσωσι ῥῆξιν τῶν συνθηκῶν, δι' ὧν εἶχον ἀποσπασθῆ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν συμμα-

¹ Θουκυδίδου, V, 38, 2· οἱ βοιωτάρχαι ἐκοίνωσαν ταῖς τέσσαρσι βουλαῖς.

² Ἴδε περὶ τῶν εἰς τὸ Πανάκτον ἀναφερομένων διαπραγματεύσεων Θουκυδίδου V, 36, 39, 42.

χιῶν· διὸ ἤθελον νὰ ἐπωφεληθῶσι τῶρα τὴν εὐκαιρίαν, ἵνα καταλάβωσι πάλιν μόνιμον θέσιν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς πράγμασιν. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἐνέδωκαν, διότι καὶ αὐτοὶ προσεδόκων νὰ κατορθώσωσιν οὕτω τοὺς κυριωτάτους αὐτῶν σκοποὺς, πλὴν δὲ τούτου ἢ ἀνανέωσις τῆς πρὸς τοὺς Θηβαίους συμμαχίας ἦτο εἰς αὐτοὺς λίαν εὐπρόσδεκτος πρὸς ἐνίσχυσιν ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ ταῦτα ὠμολογήθη ἡ συμμαχία ἐν Θήβαις τὸ ἔαρ τοῦ 420 π. Χ. (Ὁλυμπ. 89, 4)¹, καὶ οἱ πρέσβεις τῆς Σπάρτης μετέβησαν πάραυτα εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ διαμρισηθημένου φρουρίου καὶ ἀπάντων τῶν ἔτι ἐν Βοιωτίᾳ κρατουμένων Ἀθηναίων αἰχμαλώτων ἀπαιτήσωσι τὴν ἐπιστροφὴν τῆς Πύλου. Ἀλλ' ἠπατώντο δεινῶς προσδοκῶντες, ὅτι οὕτως ἀκόπως ἐμελλον νὰ ποκομίσωσι διπλοὺν κέρδος. Τὸ Πάνακτον εἶχεν ἐν τῇ μεταξύ κατασκαφῇ ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ παράδοσις τοῦ φρουρίου δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἔντιμος ἐκπλήρωσις τῶν ὄρων τῆς εἰρήνης· πρὸς τούτοις δὲ δικαίως οἱ Ἀθηναῖοι προέβαλον εἰς τοὺς Σπαρτιᾶτας τὴν πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς ὁμολογηθεῖσαν συνθήκην ὡς φανεράν ῥῆξιν τῆς εἰρήνης, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον ἀναλάβει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ ὁμολογήσωσιν ἕκαστοι ἰδίᾳς συνθήκας πρὸς τρίτην πόλιν. Κατ' ἀκολουθίαν ἐδήλωσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι ἐθεώρουσαν καὶ ἑαυτοὺς πλέον ἀπηλλαγμένους πάσης ὑποχρέωσις καὶ ἀπέπεμψαν τοὺς πρέσβεις, δόντες εἰς αὐτοὺς λίαν δυσάρεστον ἀπόκρισιν. Κατὰ ταῦτα οἱ Θηβαῖοι εἶχον τύχει τελείως τοῦ σκοπομένου· ἢ εἰς αὐτοὺς μισητὴ συνθήκη μεταξύ τῶν δύο μεγάλων πόλεων ἦτο σχεδὸν διαλελυμένη, ἅμεσον δ' ἐπακόλουθον τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἦτο ἡ ἐν Ἀθήναις ἐπικράτησις ἄλλης φατρίας.

Αἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἡ μόνη πόλις ἢ ἐν μέσῳ τῶν περιπλοκῶν αἵτινες ἐπηκολούθησαν εἰς τὴν εἰρήνην μείνας ἀκλόνητος καὶ ἀπαράβλαπτος. Ὁ Νικίας εὐρίσκετο εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Τὰ δὲ σχέδια αὐτοῦ ὑπεβοηθοῦντο καὶ ὑπὸ τῆς ἀμη-

¹ Θουκυδίδου V. 39.

χανίας εἰς ἣν εἶχε περιπέσει ἡ Σπάρτη, ἐπειδὴ ἠδύνατο νὰ ἐπωφεληθῇ αὐτὴν, ὅπως πείσῃ τοὺς Σπαρτιάτας, ὅτι ὤφειλον νὰ συνάψωσιν ἔτι φιλιωτέρας σχέσεις πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἀφ' οὗ ἔβλεπον τὴν ἰδίαν ἐαυτῶν δύναμιν κλονουμένην τὰ μέγιστα καὶ κινδυνεύουσαν ὑπὸ τῶν στάσεων τῶν εἰλώτων, τῆς ἀποστασίας τῶν Πελοποννησίων καὶ τῆς ἀνυποταξίας τῶν προτέρων συμμάχων. Διὰ ταῦτα εἶχεν ἐπιδιώξει μετὰ ζήλου τὴν μεταβολὴν τῆς εἰρήνης εἰς συμμαχίαν καὶ ἐπίστευεν, ὅτι ἔντιμος, εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἀμοιβαίων συμφερόντων ἀναφερομένη σύμπραξις τῶν Ἀθηῶν καὶ τῆς Σπάρτης, ἐξασφαλιζουσῶν ἀμοιβαίως τὴν διατήρησιν τῶν κεκτημένων, θὰ ἦτο τὸ ἄριστον καὶ μόνον ἐχέγγυον εἰρήνης διαρκοῦς ἐν Ἑλλάδι. Κατὰ ταῦτα ἐν κεφαλαίῳ ὁ Νικίας ἠλπίζεν, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ καὶ πάλιν σεβαστὴν καὶ ἰσχυρὸν τὸ ἀρχαῖον πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Κίμωνος.

Τὰ δὲ πνεύματα καθ' ὅλου διέκειντο εὐμενῶς πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ. Ὅτι δὲ τῶρα πλέον ὄχι μόνον τινὲς τῶν φυλῶν καὶ φατριῶν, ἀλλὰ ὁ ὅλος δῆμος ἐπεθύμει τὴν παύσιν τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου, μαρτυρεῖ ἡ Εἰρήνη τοῦ Ἀριστοφάνους, ἠδιδάχθησα κατὰ τὰ μεγάλα Διονύσια βραχὺν χρόνον πρὸ τῆς συνομολογήσεως τῶν συνθηκῶν¹, κωμῳδία οἰοεὶ διαπνεομένη ὑπὸ τῆς μέθης τοῦ προαισθήματος τῆς προσεγγιζούσης εὐτυχίας. Ἐν αὐτῇ ἡ δεδεσμευμένη Εἰρήνη ἐξάγεται ἐν ἀγαλλιάσει ἐκ τοῦ ἄντρου ἐν ᾧ εὐρίσκειται καὶ καταβιβάζεται πάλιν εἰς τὴν γῆν μετὰ τῶν δύο αὐτῆς συντρόφων, τῆς Ὀπίρας καὶ τῆς Θεωρίας, ὧν ἦτο ἀπὸ μακροῦ αἰσθητὴ ἡ ἀπουσία, ἀφ' οὗ πλέον οἱ δύο δοιδυκες, δι' ὧν ὁ Ἄρης εἶχε κατατρίψει τὴν Ἑλλάδα, ὁ Κλέων καὶ ὁ Βρασίδης, εἶχον εὐτυχῶς ἐκλίπει. Οὕτως ὁ Νικίας ἐτιμᾶτο παρὰ τῶν πολλῶν καὶ ἐξυμνεῖτο ὡς εὐεργέτης, τῶρα δὲ ἠδύνατο νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι τὰ κενὰ ἐν ταῖς τάξεσι τῶν πολιτῶν ἔμελλον νὰ συμπληρωθῶσι διὰ γενεᾶς νέας· ἠδυνήθησαν δὲ καὶ πάλιν νὰ καταθέσωσιν εἰς τὸ τα-

¹ Ἡ Εἰρήνη ἠδιδάχθη κατὰ τὸ δέκατον τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου. Ἴδε Ἀριστοφάνην ἐν Εἰρήνῃ, στ. 999 καὶ Ὑπόθεσιν ἐν τῷ βενετικῷ κώδικι.

μεῖον τῆς πόλεως τὰ πρῶτα νέα χρήματα ¹, καὶ ἤδη τὸ πρῶτον ἔτος μετὰ τὴν καθομολόγησιν τῆς Νικιεῖου εἰρήνης ἐπλήρωσαν οἱ ταμίαι τῆς Ἀθηναῶν ποσὸν πεντακισχιλίων ἑκατὸν ἐξήκοντα τριῶν δραχμῶν εἰς τοὺς ἄρχοντας οὓς ὁ δῆμος εἶχεν ἐκλέξει πρὸς ἐπισκευὴν τῶν ἱερῶν σκευῶν ². Καὶ αἱ πρὸς τοὺς Δελφοὺς δὲ φίλαι σχέσεις ἐπανεληφθήσαν πρὸς καθησύχασιν πολλῶν εὐσεβῶν ψυχῶν, καὶ κατήγαγον κατὰ τὸ κέλευσμα τοῦ θεοῦ εἰς τὴν Δῆλον τοὺς ἐξ αὐτῆς διωχθέντας κατοίκους ³.

Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔπαυσαν ἀσχολούμενοι μετὰ μεγαλοπραγμοσύνης περὶ τὰ καθ' ἑλοῦ ἐλληνικὰ πράγματα μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ ἄλλοτε περὶ τοῦτο ἀτυχίας. Ἡ περὶ τοῦτο ἐπιτυχία αὐτῶν ἐξηρτάτο πάντοτε ἀπὸ τῶν διαθέσεων τῆς Σπάρτης, πᾶσα δὲ τῆς Σπάρτης ἀπιστία ἦτο ἤττα διὰ τὰς Ἀθήνας. Ὁ Νικίας μεθ' ἱκανῆς μυωπίας ἐπίστευεν εἰς τὴν διάρκειαν συμμαχίας, εἰς ἣν ἡ Σπάρτη εἶχε συγκαταβῆ μόνον ἕνεκα στιγμιαίας ἀμυχανίας καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Πλειστοάνακτος καὶ τῆς περὶ αὐτὸν φατρίας. Εἶχε δὲ προβῆ μετὰ τινος ἀσυνεσίας καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν κατὰ τὰς συνθήκας. Καὶ δὲν κατεφρόνει μὲν αὐτὸς, καθ' ἃ μαρτυρεῖται, τὸ μέσον τοῦ δεκάσμου, ὅπως ἐπιτύχη τὴν ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐναρξίν τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ὄρων τῆς εἰρήνης, ἀπεδέχετο δὲ παρὰ πάντα ταῦτά τὴν περὶ παραδόσεως τῆς Ἀμριπόλεως διαταγὴν ὡς γεγονὸς τετελεσμένον, διέτασσε τὰ κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐκ Πύλου αἰχμαλώτων πρὸ τῆς παραδόσεως τῶν ἐν Θράκῃ πόλεων, καὶ ἐγκατέλειπεν οὕτω τὸν ἰσχυρότατον τῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατεχομένων μοχλῶν πρὸς ἐξαναγκασμὸν τῆς Σπάρτης εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων αὐτῆς. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι εἶδον ἑαυτοὺς ἀπατηθέντας ⁴· οἱ δόλοι τῆς Σπάρτης ἀπε-

¹ B e c k h Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' σ. 525.

² Corpus Inscriptionum Atticarum τόμ. Α' σ. 320. Ἀνίρχεται δ' ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη [εἰς τὸ ἔτος 420 π. Χ.] (Ὁλυμπ. 90, 1).

³ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 246.

⁴ Θουκυδίδου V, 35.

καλύπτοντο ὁσημέραι μᾶλλον, καὶ ἡ μεγίστη δυσαρέσκεια ἐπὶ τῇ διευθύνσει τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων ἐξεδηλώθη ἐμπαθέστατα ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Οἱ χρόνοι καθ' οὓς αἱ τύχαι τῶν Ἀθηνῶν ἐφαίνοντο ἐξαρτώμεναι ἀπὸ ἐκάστων τὰς πόλεως πολιτῶν ἐφαίνοντο παρελθόντες. Ἡ καθολικὴ παιδείσις ἐξῆλειπεν ὁσημέραι μᾶλλον τὰς διαφορὰς τῶν χαρακτήρων καὶ τῶν δεξιότητων. Καὶ αὐτὸς ὁ Κλέων καὶ ὁ Νικίας δὲν εἶχον δράσει κυρίως ἅτε διακριθέντες ὡς ἄνδρες εἰς ὧν τὴν ὑπεροχὴν ὑπετάσσεται ὁ δῆμος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπειδὴ ἐν αὐτοῖς ἐξεδηλοῦντο καταλλήλως αἱ τάσεις καὶ αἱ διαθέσεις τῆς πατρίας αὐτῶν. Ἀλλὰ νῦν αἴφνης διεκρίθη πάλιν ἐκ τοῦ πλήθους τοῦ δήμου ἀνὴρ πρωτεύων ἐπὶ τῇ πλουσίᾳ εὐφυΐᾳ καὶ ἐξασκῶν διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ αἰγλης ἐπὶ τοὺς συμπολίτας ἐπίδρασιν δαιμονίαν καὶ τοιαύτην, ὥστε αἱ τύχαι τῆς πόλεως μέχρι τέλους τοῦ ὄλου πολέμου ἐξηρτήθησαν κυρίως ἀπ' αὐτοῦ.

Ἦδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἶχεν ἀπασχολήσει τοὺς Ἀθηναίους ζωνρότατα ὁ νεαρὸς Ἀλκιβιάδης, ἅτε συνενόντων ἐν ἑαυτῷ πᾶν ὅ τι ἠδύνατο νὰ σαγηνεύσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ κοινοῦ. Ἦτο ἔγγονος τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐκείνου, ὅστις ὡς φίλος τοῦ Κλεισθέους εἶχε συμμετάσχει δραστηρίως τῶν μεταρρυθμίσεων αὐτοῦ¹, καὶ υἱὸς τοῦ ἥρωος τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας πολέμων Κλεινίου, ὅστις εἶχεν ἀξιωθῆ ἐν Ἀρτεμισίῳ τοῦ ἄθλου τῆς ἀνδρείας ἐπὶ ἰδίας τριήρους καὶ ἔπειτα εἶχεν ἐνισχύσει τὸν ἀπὸ πατρὸς σύνδεσμον πρὸς τοὺς Ἀλκμαϊωνίδας διὰ τοῦ γάμου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Μεγακλέους Δεινομάχης. Πεσὼν δ' ἐν τῇ μάχῃ τῆς Κορωνείας², κατέλιπε δύο παῖδας, τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ τὸν Κλεινίαν, ὧν ἡ κηδεμονία διὰ διαθήκης τοῦ πατρὸς ἀνετέθη εἰς τὸν Περικλέα καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀρίφρονα.

Ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε τότε ἡλικίαν πέντε περίπου ἐτῶν, καὶ ἠυξήθη ἔκτοτε ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς μητρὸς ἄνευ πατρικῆς

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 572.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 561.

ἐποπτείας, ἧς εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην φύσις οἶα ἡ ἐκείνου¹. Πράγματι μετὰ τῶν ποικιλωτάτων δώρων ἄτινα προσεκόμιζον εἰς αὐτὸν πνευματικαὶ καὶ σωματικαὶ ἀσκήσεις παντοῖαι ἀνεπύχθη συγχρόνως θρασεῖα καὶ ἀπεριόριστος ἀλαζονεία, ἀγέρωχος συνειδήσις τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς αἴγλης τοῦ ἰδίου οἴκου, ἱταμὴ αὐταρέσκεια ὑποτρεπομένη ὑπὸ νεανικῆς δυνάμεως ἐπανθούσης ἐν πλήρει ὑγείᾳ, ὑψηλοῦ ἀναστήματος καὶ κάλλους σπανίου². Ὁ Θραξ δούλος, ὃν οἱ κηδεμόνες εἶχον ὀρίσει ὡς παιδαγωγὸν αὐτοῦ, ὃν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ χαλιναγωγῆσῃ τὸν ζωηρὸν παῖδα· οὕτω δὲ ἠύξηθη εἰς νεανίαν μετέχοντα μὲν ἄριστα τῆς ἀττικῆς παιδείσεως, ἀλλ' ἐνδομύχως ἀχάλινον, ἰσχυρογνώμονα καὶ ἰδιότροπον, οὐδέποτε εἰθισμένον εἰς τὸ ὑπακούειν καὶ ὄλως ἀνίκανον τοῦ δαμάζειν ἑαυτόν. Ἡ δὲ εἰσοδος αὐτοῦ εἰς τὸν δημόσιον βίον ὃν ἠδυνήθη νὰ ἐπανορθώσῃ τὰ ἐξ ἀμελείας καὶ διαφθορᾶς ἐλαττώματα τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Καὶ ταῦτα διότι παρὰ λαῶν ἔχοντι λίαν εὐαισθητῶς πρὸς τὴν ἐπίδρασιν λαμπρῶν ἰδιοτήτων, οἷος ὁ ἀθηναϊκὸς λαὸς, ὁ εὐγενῆς καὶ εὐφυέστατος νεανίας ἀπέβη τὸ ἀντικείμενον τῆς θεραπείας πάντων, πάντα δὲ τὰ νεανιεύματα αὐτοῦ οὐ μόνον συνεχωροῦντο, ἀλλὰ καὶ διεδίδοντο ἀπὸ στόματος εἰς στόμα τυγχάνοντα τῆς γενικῆς ἐπιδοκιμασίας. Αἱ πράξεις, ὁ τρόπος τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῆς ἐκφράσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Κλεινίου, ταῦτα πάντα ἐθεωροῦντο ἐν Ἀθήναις τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς εὐγενείας καὶ ἐτύγχανον μιμήσεως ὡς οἱ ἀκρότατοι τῶν νεωτερισμῶν³. Οἱ καλλιτέχναι ἐλάμβανον αὐτὸν ὡς πρότυπον τῶν Ἑρμῶν, ἐν οἷς παρίστανον τὸν τέλειον τύπον τῆς καλλονῆς

¹ Πλάτωνος Ἀλκιβιάδης Α σ. 122. Πρωταγόρας σ. 320.

² Πλινίου [Naturalis historia] XXXVI, 4 8: forma princeps.

³ Ὁ Ἀλκιβιάδης παρίστανται ὑπὸ τῆς κομφοδίας ὡς ὁ ἀρχηγὸς τῶν τρυφηλῶν νέων τῶν Ἀθηναίων. Ἴδε Ἀριστοφάνην ἐν Δαιταλεῦσιν ἀποσπ. 16 [Meineke Fragmenta comicorum Graecorum τόμ. Β'. σ. 1033 καὶ] ἐν Ἀγαρνεῦσι στ. 680, 716. Ὁ δ' Εὐπόλις ἐν ἀποσπ. 303 [Meineke ἰνθ. ἀν. τόμ. Β α σ. XXIV] παρίστανεν αὐτὸν ὡς εὐρετὴν τοῦ πρῶτου πότου [Πρῶλ. Meineke αὐτόθι σ. 547].

Ἀθηναίου ἐφήβου¹. Περὶ δὲ τὸν κενόφρονα νεανίαν δὲν συνωθοῦντο μόνον ἄνδρες κοινοί, θωπεύοντες καὶ κολακεύοντες αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπισημότατοι τῶν συγχρόνων ἀνδρῶν, οἷοι οἱ Πρόδικος καὶ ὁ Πρωταγόρας, ὑπέκυπτον εἰς τὴν ἰδιοφυίαν τῶν θεληγῶν αὐτοῦ καὶ ἐθεώρουν ἑαυτοὺς μεγάλως τιμωμένους ὑπὸ πάσης παρ' αὐτοῦ ἐπιδαφιλευομένης εἰς αὐτοὺς εὐνοίας.

Ὁ δὲ Περικλῆς; Ἦτο ἀδιάφορος πρὸς τὸν νεαρὸν συγγενῆ, ὃν ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ εὐγενοῦς πατρὸς εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὴν μέριμναν αὐτοῦ; Οὐδὲν ἔπραξεν, ὅπως προλάβῃ τὴν ἠθικὴν διαφθορὰν τοῦ κηδεμονευομένου, ἐξ ἧς μόνον κακὴν ἡδύνατο νὰ προέλθῃ εἰς αὐτόν τ' ἐκείνον καὶ τὴν πόλιν ἅλην; Ἀληθῶς κατηγορήθη μὲν ὁ Περικλῆς ἤδη ἐν χρόνοις ἀρχαίοις ἐπὶ ὀλιγωρίας, εἶνε δὲ δυνατὸν ἕνεκα τῶν διδαγμάτων τῆς ἀπὸ τῶν ἰδίων μῶν πείρας νὰ ἤχθῃ καθ' ὅλου εἰς ὑποτίμησιν τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἀγωγῆς καὶ τοῦ παραδείγματος καὶ εἰς τὴν διὰ τοῦτον τὸν λόγον ἐγκατάλειψιν τοῦ νεαροῦ Ἀλκιβιάδου ὑπὲρ τοῦ θεοῦ εἰς ἑαυτὸν καὶ τὸν ἀνίκανον αὐτοῦ παιδαγωγόν. Ἄλλ' ὅμως τὴν μέριμναν τοῦ Περικλέους ὡς κηδεμόνος μαρτυρεῖ ὁ χωρισμὸς τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ Κλεινίου ἀπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅπως μὴ ὁ Κλεινίας διαφθαρῇ ὑπὸ τοῦτου. Καὶ ἐφαίνεται μὲν πάντως πολλάκις, ὡς εἰκὸς, ὁ Ἀλκιβιάδης ἀδιόρθωτος εἰς τὸν Περικλέα, ἀλλ' ὅμως, καθ' ἃ μαρτυρεῖται, ἐξέτισεν αὐτὸν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ². Πάντως παρὰ τὰ παραπτώματα τοῦ νεανίου ὁ Περικλῆς εἶχε πεποιθήσιν εἰς τὰς ἐν αὐτῷ ἐμφύτους εὐγενεῖς ὁρμάς, καὶ παρὰ τὴν δυσαρέσκειαν ἣν ἠσθάνετο οὐδέποτε διέκοψε τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπικοινωνίαν. Ἀληθῶς δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης ἐτάσσετο εἰς τοὺς οἰκείους τοὺς μείναντας πι-

¹ *Κλήμεντος Ἀλεξανδρείως* Προτραπτικός σ. 47. Ἰδε περὶ τίνος εἰκόνας τοῦ Ἀλκιβιάδου [Otto Jahn Alkibiades'Portrait] ἐν *Archäologische Zeitung*. 1867. σ. 70. [Πρὸς περὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Ἀλκιβιάδου Baumeister ἐν τῷ *Denkmäler des klassischen Alterthums* τόμ. Α' σ. 47 κ. ε.].

² *Κορνήλιος Νέπω*ς ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου 2: Alcibiades educatus in domo Periclis· *Ἀῦλου Γελλίου* [Noctes Atticae]: XV, 17: apud avunculum eruditus. *Διοδώρον Σικελιώτου* XII, 38· τρεφόμενος παρ' αὐτοῦ.

στοὺς εἰς τὸν Περικλέα καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν δημοσίων πραγμάτων ἀποχώρησιν καὶ πείσαντας αὐτὸν νάναλάβῃ καὶ πάλιν τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν ¹. Καὶ ἀνεγνώριζε μὲν ὁ Ἀλκιβιάδης τὴν πνευματικὴν δύναμιν καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Περικλέους· ἀλλὰ τῶν ἀρίστων αὐτοῦ ἰδιοτήτων, τῆς ἡρεμίας, τῆς μετριότητος καὶ τῆς συνέσεως, οὐδεμίαν εἶχεν αἰσθησιν. Οἰοεὶ ἐνόμιζεν, ὅτι ὁ Περικλῆς μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ εἶχε συντελέσει τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Εἶνε δὲ βεβαίως λίαν χαρακτηριστικὴ τῆς διαφορᾶς τῶν δύο χαρακτήρων, οἷαν ἔκρινον αὐτὴν οἱ σύγχρονοι, ἡ διήγησις, καθ' ἣν ὁ Ἀλκιβιάδης εὐρέποτε τὸν κηδεμόνα τὴν προτεραιάν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἔμελλε νὰ δώσῃ εὐθύνας εἰς τοὺς Ἀθηναίους κατεχόμενον ὑπὸ σκέψεων πολυμερίμων, καὶ συνεβούλευσεν αὐτὸν νὰ σκεφθῇ μᾶλλον πῶς νὰ μὴ ἀποδώσῃ λόγον εἰς τοὺς Ἀθηναίους ². Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο δεικνύει, ὅτι καὶ αὐτὸν ἐτόλμα νὰ νοθετῇ, ὅτι καὶ εἰς αὐτὸν δὲν ἤθελε νὰ ὑποτάσσῃται τὸ ἀλαζονικὸν πνεῦμα τοῦ νεανίου ³.

Ἄλλ' ὅ τι δὲν κατώρθωσεν ὁ μέγας Περικλῆς κατώρθωσεν ἀνὴρ ἀφανῆς ὅστις ἐπορεύετο τότε διὰ τῶν ὁδῶν τῶν Ἀθηνῶν ἐν ἔκουσίσῃ πενίᾳ, γυμνόπους καὶ κακῶς ἐνδεδυμένος. Ἦτο χειρῶναξ ἐγκαταλιπὼν τὸ ἐργαστήριον αὐτοῦ, ἐπειδὴ φωνὴ ἐνδόμουχος ἐκάλει αὐτὸν νὰ περιέρχεται ἐν μέσῳ τοῦ πλήθους, νὰ συνδιαλέγεται πρὸς ἀνθρώπους πάσης τάξεως, νὰ διδάσκῃται παρ' αὐτῶν ἢ νὰ μαιεύῃ ἐν αὐτοῖς ἐρωτήσεις αἰτινες ὀπέβαινον τὸ σπέρμα σοβαρᾶς ἐξετάσεως τῶν καθ' ἑαυτοὺς καὶ ἠθικῆς ἀνυψώσεως. Ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ἦτο Σωκράτης ὁ υἱὸς τοῦ γλύπτου Σωφρονίσκου, ἔχων περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἀπέθανεν ὁ Περικλῆς ἡλικίαν τεσσαράκοντα ἐτῶν. Ἐν μέσῳ τοῦ συμμίκτου ἐκείνου πλήθους ὅπερ μετὰ τὰς φοβεράς ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ καὶ τοῦ πολέμου βλάβας

¹ Πλούταρχος ἐν βίῳ Περικλέους 37. Πρβλ. ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 90.

² Πλούταρχος ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου 7.

³ Περὶ τῆς νεότητος τοῦ Ἀλκιβιάδου ἴδε Πλούταρχον ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου 1-17. Πρβλ. Hertzberg Alkibiades als Staatsmann und Feldherr σ. 18-72.

ἐσπαράσσετο ἡσήμεραι μᾶλλον ὑπὸ τῆς προϊούσης διαφθορᾶς τῶν ἡθῶν, κουφονοίας καὶ δοκησιοφίας ὁ Σωκράτης ἐζήτηι ἀπαύστως ἄνδρας εἰς οὓς νὰ δύναται νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ. Ἔπεσον λοιπὸν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ Κλεινίου, ὅστις εἶχε τότε ἡλικίαν δεκαεννέα περίπου ἔτων, καὶ κατέλαβεν αὐτὸν ἢ σκέψις, ὅτι ἡδύνατο νὰ κατορθώσῃ νάποσπάσῃ τὸν εὐφυῆ νεανίαν ἀπὸ τῆς μέθης τῆς ἡδονῆς καὶ σώσῃ ὅ τι ἄριστον ἀπέκρυπτεν ἢ ἀγαθὴ αὐτοῦ φύσις. Ἡσθάνετο δὲ, ὅτι τοῦτο θὰ ἦτο ἡ μεγίστη τῶν ὑπηρεσιῶν ἣν θὰ ἡδύνατο νὰ παράσχῃ εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ὅτε ὁ Σωκράτης ἐπλησίασε τὸ πρῶτον τὸν Ἀλκιβιάδην, οὐτος ἐπίστευσεν, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν Ἀθηναίων, ὅτι εἶχε πρὸ ἑαυτοῦ σοφιστὴν παράδοξον, καὶ ἤρχισεν εὐαρεστούμενος νάναστρέφεται μετ' αὐτοῦ, ἐπιιδιδόμενος εἰς δεξιᾶν ὑπαμοιεῖην λόγων καὶ ἐτοιμολόγον διαλεκτικὴν, περὶ ἃ ἐπίστευεν, ὅτι οὐδενὸς τῶν Ἀθηναίων ὑπελείπετο. Ὁ παράδοξος χαρακτήρ τοῦ ἀνδρὸς προσείλκυσε τὴν περιέργειαν αὐτοῦ ἢ ἀφιλοκέρδεια, μεθ' ἧς ἀφιέρωνε τὸν χρόνον αὐτοῦ καὶ τοὺς μόχθους χάριν τῶν ἄλλων, κατέπληξεν αὐτόν. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἀνεπτύχθη ἐν αὐτῷ ἐνδιαφέρον ἕως διάφορον. Πράγματι ὁ Σωκράτης δὲν ἦτο ἐκ τῶν παρεχόντων τὴν σοφίαν αὐτῶν εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα διατετυπωμένην εἰς φράσεις ἐτοιμοὺς καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπιζητούντων τὴν ἀνάπαυσιν τῆς ἰδίας ματαιοφροσύνης μᾶλλον ἢ βαθεῖαν καὶ διαρκῆ ἐπίδρασιν ἐπὶ τοὺς μαθητὰς αὐτῶν. Οἱ διάλογοι αὐτοῦ ἀφωρμῶντο τυχαίως ἐκ τῶν ἀρανεστάτων πραγμάτων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου· ἐζήτηι δι' ἐπαλλήλων ἀπλῶν ἐρωτήσεων νὰ ἐξεγείρῃ ὄρμην πρὸς σοβαρὰν ἰδίαν σκέψιν, καταλαμβάνουσαν τὴν ὅλην ψυχὴν, ἀνεπτυσσε τὸ πρῶτον εἰς τοὺς νεανίας τὰ μύχια τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ψυχῆς καὶ προεχάλει συγκίνησιν τινα μεστὴν θλιβερῶν προαισθήσεων, ἣν οὐδ' αὐτοὶ ἡδύνατο νὰ ἐνοήσωσι καὶ καταπνίξωσι, συγκίνησιν ἣν ὁ Σωκράτης παρέβαλλε πρὸς τὰς ὁδῖνας τοῦ τοκετοῦ τὰς προηγουμένας τῆς ἀναπτύξεως νέας ζωῆς,

καὶ διὰ ταῦτα ἤρκειτο αὐτὸς εἰς τὸ ἔργον τοῦ μαιευτοῦ, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὰ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ἐναποκεκρυμμένα σπέρματα τοῦ θεοῦ ἀπὸ τῶν κωλυουσῶν αὐτὰ δυνάμεων καὶ ἀγάγῃ αἰσίως εἰς τὸ φῶς.

Τότε πρῶτον ἀνεψύχθησαν καὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου οἱ ὀφθαλμοί· συνεῖδε τὴν οὐτιδανότητα τῶν πράξεων ἑαυτοῦ καὶ τοῦ βίου, καὶ εὐρέθη ἀντιμέτωπος πνευματικοῦ κόσμου οὐ τέως οὐδεμίαν εἶχεν ἔννοιαν, ἀρετῆς καὶ ἠθικοῦ μεγαλείου ὅπερ ἀπεθαύμαζε σιγῆλός καὶ κατάπληκτος. Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου κακῶς παιδευόμενος, θαυμαζόμενος καὶ φθονούμενος, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ κολάκων, ὧν ἡ ἐγωιστικὴ καὶ μωρὰ φορτικότητα ἐπλήρου αὐτὸν ἀναγκάειως περιφρονήσεως πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, εὗρε τέλος ἀνδρα οὐδενὸς λογιζόμενον τὴν καλλονὴν αὐτοῦ καὶ πάντα τάγαθὰ τῆς τύχης, ὅστις ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν ἄνευ ἐλέους τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ καὶ τὰς ἀδυναμίας, ὅστις ἔμεινεν ἀπρόσιτος πρὸς τὰς ἐπαγωγὰς ἐπιδείξεις εὐνοίας τὰς ἐπιδαφιλευόμενας ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ οὐδὲν ἄλλο ἐπεζῆται ἐν αὐτῷ πλήν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τῆς ἀθανάτου. Ὅτε δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης ἠδυνήθη εὐλόγως νὰ κατανοήσῃ, ὅτι ἔλη ἐκείνη ἢ ἔρευνα καὶ πάντες ἐκεῖνοι οἱ μόχθοι οὐδένα εἶχον ἄλλο αἶτιον· πλήν τῆς βαθυτάτης καὶ ἀγνοιάτης φιλανθρωπίας, οἷαν οὐδαμοῦ εἶχε μέχρις ἐκείνης τῶς ὥρας συναντήσῃ, τότε ὑπῆρξεν εἰς αὐτὸν ἀδύνατον ἀντιστῆ εἰς τὴν δύναμιν τοῦ ἔρωτος ἐκείνου, ὅστις ἦτο συνδεδεμένος πρὸς τὴν ἐπιδηλητικὴν σοβαρότητα γνησίας σοφίας.

Τότε πρῶτον ἠσθάνθη ἑαυτὸν συγκεχυμένον, τεταπεινωμένον καὶ τὰ μέγιστα κατησχυμένον. Ἡ κενοδοξία περὶ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ προτερημάτων, περὶ τοῦ ἐμφύτου αὐτῷ δαιμονίου πνεύματος, καθιστάνοντος περιττὴν πᾶσαν μάθησιν καὶ ἔρευναν, περὶ τοῦ πολιτικοῦ μεγάλου μέλλοντος, διελύθη καὶ ἐξέλιπεν. Ἐνόησε δὲ τότε τὴν ἀλήθειαν, ὅτι τὸ Γνώθι σαυτὸν ἐκείνο τὸ ἀπαιτούμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἦτο ἡ βᾶσις πάσης ἀρετῆς καὶ ὅτι ὁ θεὸς νὰ ἄρξῃ τῶν ἄλλων ὀφείλει πρῶτον νὰ ἄρξῃ ἑαυτοῦ. Πρὸ

τῆς ψυχῆς αὐτοῦ παρέστη ἡ εἰκὼν πολιτείας ἧς τὸ μεγαλεῖον ἐστηρίζετο κατὰ τὰς ἰδέας τοῦ Περικλείου εἰς τὴν παιδείουσι τοῦ πνεύματος, τὴν ἀρετὴν τῶν πολιτῶν καὶ τὴν ἐμόνοιαν. Ἡσθάνθη, ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ ὑπάρχη τὸ ὠφέλιμον καὶ σωτήριο, ἂν ἀντίκειται πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης, καὶ κατενόησε μετὰ τὴν διάγνωσιν τῆς ἀληθείας ταύτης ὅποια ἡ θέσις ἦν ὠφείλει νὰ καταλάβῃ ἐν τῷ δήμῳ. Μεταξὺ δὲ θερμῶν δακρῶν ὡμολόγησεν, ὅτι βίος μὴ ἀρέσκων εἰς τὸν Σωκράτην δὲν δύναται νὰ κληθῇ βίος ἀληθής.

Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς συγκινήσεις παροδικὰς, ἀλλ' ἀφωσιώθη εἰς τὸν Σωκράτην ὡς εἰς φίλον πατρικὸν μετὰ καρδίας εὐγνώμονος, συνεγεύετο μετ' αὐτοῦ, ἐπεσκέπτετο μετ' αὐτοῦ τὰς παλαίστρας, ὑπῆρξε σύσκηνος αὐτοῦ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, καὶ σωθεὶς αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἐν Ποτιδαίᾳ, ἀντέσωσεν αὐτὸν ἐν τῇ ἀτυχεῖ παρὰ τὸ Δῆλιον μάχῃ ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ἰδίας ζωῆς. Καὶ τὸ μὲν κοῦφον πλῆθος ἐχλεύαζε καὶ ὑπόπτως ἔβλεπε τὸν παράδοξον ἐκείνον σύνδεσμον μετὰ τοῦ δυσειδοῦς φιλοσόφου, ἀλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ἐταράσσετο ὑπὸ τῆς εἰρωνείας καὶ τῆς κακολογίας. Ἡ δ' ἐπὶ μακρὰ ἔτη διαρκέσασα φιλία ἐκείνη εἶνε πράγματι ἀναμφισβήτητος μαρτυρία περὶ τῶν ἀγαθῶν προσόντων ἐν τῷ χαρακτῆρι τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις ἦτο ἐκ φύσεως πεπλασμένος καὶ προωρισμένος νάνταποκριθῆ πρὸς αὐτὰς τὰς ὑψίστας ἀπαιτήσεις τοῦ ἠθικοῦ βίου.

Ἐγκαίρως λοιπὸν ἐπῆλθεν ἡ ἐπὶ τὸν εὐαίσθητον καὶ δεκτικὸν βελτιώσεως Ἀλκιβιάδην ἐπίδρασις τοῦ Σωκράτους, ὅστις εὗρεν ἐν αὐτῷ ἀκόμη ψυχὴν νεανίου ἐπιτηδεῖαν πρὸς ἀγνότατον ἐνθουσιασμόν καὶ ἔχουσαν ἰκανὴν ὀρμὴν, ὥστε νὰ ὑψωθῇ ἀπὸ τοῦ βορβόρου τῆς φιληδονίας. Ἀλλὰ μεταβολὴν πραγματικὴν τοῦ ἤθους καὶ τῆς γνώμης διαρκῆ καὶ σταθερὰν ἠδυνάτει νὰ ἐπιφέρῃ καὶ ἀνὴρ οἷος ὁ Σωκράτης. Οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ἀνάγκην νὰ ἐθισθῶσιν εἰς τὰς ἀρετὰς ἀπὸ παιδῶν, ὑπὸ ἔποψιν δὲ τοιαύτην ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε συναντήσῃ τὸν πατρικὸν φίλον παρὰ πολὺ ἀργά. Ἡδύ-

νατο νὰ ἐνθουσιᾷ ὑπὲρ τῆς σωκρατικῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ἠδυνάτει ὁμως νὰ μείνη πιστὸς εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτῆς, νὰ παρηγοηθῆ χάριν αὐτῶν ἑαυτὸν καὶ πᾶν ὅτι ἀπετέλει τὴν καύχησιν αὐτοῦ καὶ νὰ γείνη ἄλλος ἐξ ἄλλου· ἐφέρετο δὲ τῆδε κάκεισε μετέωρος μεταξὺ δύο σκοπῶν τοῦ βίου ἀσυναρμόστων πρὸς ἀλλήλους, καὶ τέλος ἡ φιλοδοξία αὐτοῦ συναρπάσασα ἤγαγεν αὐτὸν ὅπου προσημεΐδια αὐτῷ ἢ αἶγλη καὶ ἡ δύναμις.

Ἦναγκάσθη λοιπὸν πρὸς τοῦτο νὰ κατασιγάσῃ πάλιν τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως τὴν ἐξεγερθεῖσαν ἐν αὐτῷ, ἕνεκα δὲ τῆς ἐν ἐπιγνώσει ἀποστασίας ἀπὸ ἐκείνου ὅπερ εἶχε διαγνώσει ὡς ὀρθὸν καὶ δίκαιον ἀπέβη εἴπερ ποτὲ ἀνευλαβέστερος καὶ ἀνηθικώτερος. Ὁ Σωκράτης δὲν εἶχε διανοηθῆ νὰ ποσπάσῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ βίου· ἀλλ' ἡ σωκρατικὴ ὁδὸς ἢ ἄγουσα εἰς τὸ ἔργον τοῦ πολιτευτοῦ διὰ τῆς προπαιδείας σοβαρᾶς αὐτογνωσίας ἤτο παρὰ πολὺ μακρὰ, στενόχωρος καὶ ἐπισηφαλὴς διὰ τὴν παράφορον ἀνυπομονησίαν τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἦθελε νὰ μεταχειρισθῆ πάντα τὰ μέσα ἅτινα διέθετεν, ὅπως πρωτεύῃ ἐν Ἀθήναις· μόλις δὲ εἶδε διαγελώσας τὰς προσδοκίας σταδίου λαμπροῦ, καὶ ἐρρίφθη ὀρμητικὸς εἰς τὸν σάλον τῶν φατριῶν, ὅχι ὅπως ἀντιπροσωπεύσῃ ἀνδρικῶς ὠρισμένην αὐτοῦ γνώμην περὶ τῆς ὀρθῆς διοικήσεως τῆς πολιτείας, ἀλλ' ὅπως διὰ πάσης θυσίας ἀναπαύσῃ τὴν ἰδίαν φιλοδοξίαν.

Τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ οἴκου αὐτοῦ εἶχεν ὑπάρξει ἀντιλακωνικὸν κατὰ τὰς τελευταίας γενεάς· ἀλλ' αὐτὸς ἐφέρετο ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ καὶ πνεύματος ἀντιλογίας εἰς τὴν ἀντίθετον φατριάν. Ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς ἐπακολουθήσασιν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους παρέστη, ὡς οἱ πλείστοι τῶν νεαρῶν εὐπατριδῶν, ἀντίπαλος τῆς κυριαρχίας τοῦ δήμου καὶ τῶν συγχρόνων προμάχων αὐτῆς· μάλιστα δὲ καὶ ἀνέλαβε τὰς ἀρχαίας πρὸς τὴν Σπάρτην σχέσεις τοῦ οἴκου αὐτοῦ, ἃς εἶχε διαρρήξει ὁ πάππος, καὶ ἔδειξεν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν ἐκ Πύλου αἰχμαλώτων, ὅπως ἀξιοθῆ ἀγαθῆς φήμης ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν. Ταῦτα δὲ ὑπέμνη-

σεν, ὅτε ἤρχισαν οἱ περὶ εἰρήνης λόγοι τῶν δύο μεγάλων πόλεων, καὶ, ἐπειδὴ ἀπὸ νεαρῆς ἡλικίας ἤσθάνετο ἰδίαν κλίσιν καὶ δεξιότητα πρὸς διπλωματικὰς ἐνεργείας, ἔδειξε διάθεσιν νὰ διακριθῆ ὡς πιστὸς φίλος τῆς Σπάρτης. Ἄλλ' ἡ Σπάρτη δὲν ἀπεδέχθη τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ, προτιμηθέντος αὐτοῦ τοῦ Νικίου ὡς ἀνδρὸς μᾶλλον ἀξιοπίστου, ἢ δὲ ματαιώσις αὕτη τῶν προθέσεων αὐτοῦ ἐξώργισεν αὐτὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μετέστη πλέον εἰς τὴν ἀντίθετον γνώμην, ὅπως ἀνέλθῃ εἰς τὴν σκοπούμενην περιωπὴν ὡς ἡγέτης τοῦ δήμου καὶ ἐχθρὸς τῆς Σπάρτης¹.

Αἱ δὲ περιστάσεις ἦσαν εὐνοϊκαὶ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Ὁ δῆμος ἐστερεῖτο ἡγέτου δυναμένου νάντιταχθῆ εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν φατρίαν, εἰ καὶ διεδέχθη τὸν Κλέωνα ὁ Ὑπέρβολος, ὅστις ἔλαχε μεγάλης ἐπιτυχίας ἐπὶ τινα χρόνον. Ἦτο δὲ ἀνὴρ ἀφανῆς τὸ γένος, ἐξ ἐπαγγέλματος δὲ λυχνοποιὸς ἀποκτήσας περιουσίαν καὶ περιστοιχισθεὶς ὑπὸ πολιτικῶν φίλων. Ἀπέκτησεν ἔνωρις πείραν τοῦ δημηγορεῖν ἐν τῇ Πνυκί καὶ ἦτο θρασὺς καὶ λάλος, ἐμπαθῶς φιλοπόλεμος καὶ δεινὸς ἀντίπαλος τοῦ Νικίου, ἀλλὰ πρὸ πάντων δεξιώτατος περὶ τὸ τεχνάζεσθαι δίκας καὶ δυνατώτατος ἐν τοῖς δικαστηρίοις. Ἦτο δὲ καὶ κατὰ τοῦτο διάδοχος τοῦ Κλέωνος, ὅτι ἐκληρονόμησε τὸ μῖσος τῆς κωμῳδίας, ὑπεραμυνομένης τῶν συμφερόντων τῆς συντηρητικῆς φατρίας. Ὡς δὲ οἱ προκάτοχοι οὗτοι εἶχον κακισθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους, οὕτως ὁ Εὐπόλις, ὁ Ἐρμιππος καὶ ὁ Πλάτων ἐπετέθησαν μετὰ πικρίας καὶ χλεύης ἐναντίον τοῦ Ὑπερβόλου. Ὁ Μαριχῆς τοῦ Εὐπόλιδος κατεστηλίτευσεν ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐν τῷ συνόλῳ τὰ κακὰ τῆς συγχρόνου δημαγωγίας, ἧς ἡ δύναμις ἐνέκειτο εἰς τὸ βίαιον πάθος καὶ εἰς δεξιότητα ὑποδεστέρας². Οἱ δημαγωγοὶ ἐστεροῦντο

¹ *Πλούταχος* ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου 14. Εἰς τὴν μετάστασιν ταύτην ἀναφέρει ὁ Kirchoff (Abfassungszeit der Schrift vom Staate der Athener 1878 σ. 24) τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῆς Πολιτείας Ἀθηναίων ἐν 2, 6.

² *Ἀριστοφάνης* ἐν Εἰρήνῃ στ. 687.

ἀπορῶν ὁ δῆμος ἐπιτρόπου καὶ γυμνὸς ὢν
τοῦτον ἰέως τὸν ἄνδρα περιζώσατο.

πάσης εὐγενείας τοῦ ἥθους καὶ πάντων ἐκείνων ὅσα οἱ Ἀθηναῖοι συμπεριελάμβανον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μουσικῆς παιδείουσεως, ἧτις ἦτο ὁ καρπὸς ἐλευθερίου ἀγωγῆς καὶ μεθοδικῆς διδασκαλίας τῶν νέων περὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας. Αἱ ἐλλείψεις δὲ αὐταὶ κατεδεικνύοντο σαφέστατα ἐν τῷ Ὑπερβόλῳ, καὶ διὰ ταῦτα δὲν ἠδυνήθη νὰ διατηρήσῃ ἐπὶ μακρὸν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ δήμου.

Ἐκτὸς δὲ τούτου ὁ ὅλος τρόπος τοῦ πολιτεύεσθαι ὁ εἰσαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Κλέωνος εἶχεν ἐπισύρει τὴν δυσπιστίαν καὶ περιφρόνησιν ἕνεκα τῶν τελευταίων αὐτοῦ στρατειῶν. Ἡσθάνοντο πάντες τὴν ἀνάγκην ἀνδρῶν ἀνωτέρας ἀξίας, δυναμένων νὰ ἠγῶνται τοῦ πλήθους· οὐδεὶς δὲ ὑπῆρχε μετέχων τῶν διαθέσεων καὶ ἐπιθυμιῶν τοῦ μεγάλου πλήθους καὶ συγχρόνως ὑπερέχων τοῦ πλήθους ἐκείνου διὰ τοῦ ὑπεριτέρου πνεύματος καὶ τῆς τόλμης περὶ τὸ ὄρᾶν, διὰ τοῦ πλοῦτου καὶ τοῦ γένους ἐπὶ τοσοῦτον ὅσον ὁ Ἀλκιβιάδης. Ἐν αὐτῷ ἐφαίνοντο συνενούμενα τὰ διάφορα ἐκεῖνα προσόντα τὰ καταστήσαντα στασιάρχους ἰσχυροὺς τὸν Περικλέα, τὸν Νικίαν καὶ τὸν Κλέωνα. Διὰ ταῦτα ὁ στερούμενος ἡγέτου δῆμος ἀφωσιώθη προθύμως εἰς αὐτὸν, καὶ ἐπίστευσεν, ὅτι ἠδύνατο νὰναμένην παρ' αὐτοῦ τὴν κραταιοτάτην ἄμυναν τῶν συμπερόντων αὐτοῦ. Ἡ δὲ δύναμις αὐτοῦ ἠῤῥα κατ' ὅσον ἀπέβαινε καθολικωτέρα ἐν Ἀθήναις ἢ δυσαρέσκεια πρὸς τὴν πολιτείαν τοῦ Νικίου.

Ὅτε ὁ Κλέων εἶχε πέσει παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν, ὁ Νικίας ἐπίστευσεν, ὅτι εἶχεν ἀπαλλαγῆ τοῦ δεινοτάτου τῶν ἀντιπάλων. Ἀλλὰ τὴν ἡμέραν δι' αὐτὸν τὸν εἶπερ τι καὶ ἄλλο ἐπιθυμοῦντα ἀξίωμα ἤσυχον καὶ ἀδιαμφισβήτητον ἀγὼν πολὺ δυσχερέστερος. Τὴν ἡμέραν δι' αὐτὸν αὐτόχρημα ταλαίπωρος βίος,

Ἡρῶλ. *Πλούταρχον* ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου 13. Cobet Plato[nis comici] rel[iquiae] σ. 136 κ. ἰ. Gilbert Beiträge σ. 210. Ὁ δὲ Ὑπερβόλος ἐνέπνευε τὸν φόβον ἤδη ζῶντος τοῦ Κλέωνος. Ἴδε Ἀριστοφάνην ἐν Ἀχαρν. στ. 846. Ὑπῆρξεν ἱερομνήμων (Ἀριστοφάνης ἐν Νεφέλαις στ. 623) καὶ βουλευτὴς (Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum τόμ. Β' σ. 670). Ὁ Ὑπερβόλος δὲ εἶνε ὁ εἰπὼν τὸ φήρισμα τὸ ἐν Corpus Inscriptionum Atticarum τόμ. Α' ἀρ. 49, πιθανῶς δὲ καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 46.

διότι εἶχε πλέον ἀντίπαλον ἔχοντα πάσας ἐκείνας τὰς ἀρετὰς ὧν ἐκεῖνος ἔστερεῖτο, καὶ ὅστις ἦτο ἀεικίνητος μὲν καὶ ἀσυνείδητος ὡς ὁ Κλέων, ἀλλὰ συγχρόνως ἀνὴρ δημιουργικὸν ἔχων τὸ πνεῦμα. Αὐτὸς ὁ Νικίας δὲν εἶχεν ἀναδειχθῆ ἄξιός τῶν προσδοκιῶν τοῦ πλήθους. Εἶχε προκαλέσει πρὸ τῆς ὥρας τὴν ἀπολύτρωσιν τῶν αἰχμαλώτων, πρὶν ἢ ἔχη ἐπαρκεῖς ἐγγυήσεις περὶ τῆς παραδόσεως τῆς Ἀμφιπόλεως. Ἀλλὰ κρίσιμος διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Νικίου ὑπῆρξεν ἡ ὁμολογία τῆς μεταξὺ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν Βοιωτῶν συνθήκης¹. Πράγματι ἡ συνθήκη ἐκείνη καθίστανεν ἀναμφίβολον, ὅτι αἱ Ἀθηναὶ αἱ τηροῦσαι τὴν εἰρήνην καὶ ἐργαζόμεναι ἐντίμως πρὸς συντήρησιν αὐτῆς εἶχον ἀπατηθῆ ἐπονειδίστως, καὶ ἦτο τὰ μάλιστα ἀρεστὴ εἰς ἐκείνους οἵτινες ἤθελον νὰ καταλύσωσιν ὅσον ἔνεστι τὰχιστα τὴν σαπρὰν εἰρήνην καὶ ἐξολοθρεύσωσι τὴν προδοτικὴν Σπάρτην. Τούτων δ' ἔγεινεν ἀρχηγὸς ὁ Ἀλκιβιάδης, ἅτε κατὰ τούτον τὸν τρόπον δυνάμενος νὰ ἐκδικηθῆ αἰσθητότατα τοὺς Σπαρτιάτας, ἅτ' ἐπ' εὐκαιρίᾳ νέου πολέμου προσδοκῶν νὰ ἐπιδείξῃ λαμπρότατα τὴν δεξιότητα αὐτοῦ καὶ ἀξιωθῆ τὰχιστα δόξης καὶ δυνάμεως ἀκαταγωνίστου. Τοιαῦτα δ' ἐνεργῶν εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ δήμου, τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ στηρίζαν ἐπὶ ἔτη μακρὰ τὴν φιλοπόλεμον πολιτείαν τοῦ Κλέωνος, καὶ πλὴν αὐτοῦ μέγα μέρος νεανιῶν ἔχόντων πεποιθήσιν ἐπὶ τὴν εὐτυχίαν αὐτοῦ καὶ θελώντων νὰ συναυξηθῶσι μετ' αὐτοῦ.

Τὸ δὲ πολεμικὸν αὐτοῦ σχέδιον δὲν συνίστατο εἰς πόλεμον ἀμύνης, οἷος ὁ διεξαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Περικλέους, ἀλλ' εἰς πόλεμον ἐπιθετικόν, παρέχοντα προσδοκίας δόξης καὶ ὠφελημάτων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν εἶχεν ἐπιστῆ ἀκόμη ὁ χρόνος τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ φανεροῦ πολέμου, τὸ σχέδιον αὐτοῦ ἀνεφέρετο εἰς τὴν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀμύνης εἰς τὰ καιριώτατα προσβολὴν τῆς Σπάρτης. Ἦθελε δὲ πρὸς τοῦτο νὰ ἐπωφεληθῆ τὴν διάσπασιν τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας, ὅπως παράσχη εἰς τὰς Ἀθήνας κραταῖον σύμμαχον ἐν τῇ ὀωρικῇ χειρσονήσῃ. Πρὸς

¹ Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 354.

τοῦτο δὲ εἶχεν ἤδη συνδέσει σχέσεις πρὸς τὸ Ἄργος, ἵνα γνωρίσῃ εἰς τοὺς ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ἡγέτας τοῦ δήμου τὴν ἐπικειμένην κατάλυσιν τῆς λακωνικῆς φατρίας ἐν Ἀθήναις καὶ πείσῃ αὐτοὺς νὰ προσέλθωσιν εἰς συμμαχίαν μετὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἦσαν δὲ τὰ πράγματα ἐπείγοντα, ἐπεὶδὴ ἡ προσχώρησις τῆς Βοιωτίας εἰς τὴν Σπάρτην εἶχε φοβῆσει τοσοῦτον τοὺς Ἀργεῖους, ὥστ' ἔσπευδον νὰ ἐξασφαλισθῶσι καὶ αὐτοὶ διὰ συνδιαλλαγῆς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας.

Ἐνῆργει δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης μετὰ τόλμης ἀπαρεμποδίστου, ὡς εἰ ἦτο ἤδη κύριος τῶν Ἀθηνῶν. Τῇ εἰσηγήσει αὐτοῦ παρέστησαν εἰς Ἀθήνας πρέσβεις τῶν Ἀργείων, ἀκολουθούμενοι ὑπὸ πολιτῶν πόλεων συμμάχων τοῦ Ἄργους, καὶ δὴ Ἡλείων καὶ Μαντινέων, τῶν ἀσπονδοτάτων ἐχθρῶν τῆς Σπάρτης. Συνηνητήθησαν δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 450 π. Χ. (Ὀλυμπ. 89, 4) μετὰ τῶν πρέσβειων τῆς Σπάρτης τῶν ἐχόντων τὴν ἐντολὴν νὰ κατευνάσωσι τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ἀθηναίων ἕνεκα τῆς πρὸς τοὺς Θηβαίους συμμαχίας καὶ ἀποκαταστήσωσι πάσῃ μηχανῇ τὴν ὁμόνοιαν τῶν δύο μεγάλων πόλεων πρὸς ἀλλήλας. Ἡ δὲ συνδιαλλακτικὴ αὕτη προσπέλασις δὲν ἔμεινεν ἀνευ ἀποτελέσματος. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης, βλέπων τὸ ἀξίωμα ἑαυτοῦ ἐν τῇ πόλει κινδυνεῦσον διὰ παντός, ἠναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς τὰ τολμηρότατα καὶ σκανδαλωδέστατα, ὅπως μὴ οἱ εἰς τὰς ἐπαγγελίας αὐτοῦ στηριζόμενοι Ἀργεῖοι ἀποκρουσθῶσιν.

Ἐπεισε τοὺς Σπαρτιάτας, οἵτινες εἶχον παραστῆ πρὸ τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων ὡς πρέσβεις αὐτοκράτορες, νὰ ὀμιλήσωσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου κατὰ τρόπον τοιοῦτον ὡς νὰ μὴ εἶχον πλήρη ἐξουσίαν πρὸς ἀποπεράτωσιν διαπραγματεύσεων, καὶ ὑπόσχεται εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θελεῖ ἀποδώσει εἰς αὐτοὺς τὴν Πύλον. Οἱ δὲ Σπαρτιάται ἐμπίπτουσιν ἀνυπόπτως εἰς τὴν παγίδα, καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπωφελεῖται τότε τὴν ἀντίθεσιν τῶν δηλώσεων αὐτῶν, ὅπως τὴν ὑστεραίαν ἐπιτεθῆ κατ' αὐτῶν βιαιότατα ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ καὶ κατενέγκῃ συγχρόνως τραῦμα

ἀπροσδόκητον κατὰ τῆς φιλειρηνικῆς πατρίας. Τώρα βλέπει πᾶς τις σαφῶς, εἶπεν, ὅτι εἶνε ἀδύνατοι ἔντιμοι διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Σπάρτης, ἀφ' οὗ οἱ πρέσβεις αὐτῆς λέγουσιν ἄλλα καθ' ἑκάστην ἡμέραν· πρέπει νὰ ζητηθῶσι νέοι φίλοι, φίλοι ὧν αἱ πόλεις νὰ συνδέωνται πρὸς τὰς Ἀθήνας δι' ὁμοίου πολιτεύματος καὶ ὁμοίων συμφερόντων· τούτους ὄφειλον νὰ ὑποστηρίξωσι καὶ περιθάλψωσι μετὰ στοργῆς, ὅπως μὴ ἀναγκαζόμενοι μεταστῶσιν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον. Ὡς ἡ Σπάρτη συνωμολόγησε συμμαχίαν πρὸς τὰς Θήβας, ἠδύνατο καὶ αἱ Ἀθηναίαι νὰ συμμαχῆσασιν πρὸς τοὺς Ἀργεῖους¹.

Οἱ πρέσβεις τῆς Σπάρτης ἠναγκάσθησαν νὰποχωρήσωσιν ὀνειδιζόμενοι καὶ κατησχυμμένοι. Μάτην δ' ἐν τῷ μεταξὺ ἀντιπράξαντος ἐν Ἀθήναις καὶ Σπάρτη κατὰ τὸ δυνατόν τοῦ Νικίου, συνωμολογήθη μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἐξ ἑνὸς καὶ τῶν Ἀργείων, Μαντινέων καὶ Ἠλείων ἐξ ἑτέρου συνθήκη καὶ συμμαχία ἑκατονταετής. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ὡμολόγησαν τὰς σπονδὰς ἐνόρκως ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν καὶ τῶν συμμαχῶν ὧν ἄρχουσιν, αἱ δὲ τρεῖς πελοποννησιακαὶ πόλεις ἐκάστη δι' ἑαυτήν. Ἡ δὲ συνθήκη γραφεῖσα ἐπὶ στήλης λιθίνης ἐστήθη ὑπὸ μὲν τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ὑπὸ δὲ τῶν Ἀργείων καὶ Μαντινέων ἐν τοῖς ἱεροῖς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Διὸς ἐν τῇ ἀγορᾷ· εἰς δὲ τοὺς Ἠλείους ἀνετέθη νὰ καταθέσωσι χαλκῆν στήλην ἐπ' ὀνόματι ἀπάντων τῶν συμβαλλομένων ἐν τῇ Ἄλτει κατὰ τοὺς ἐπικειμένους ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας. Πλὴν δὲ τοῦ ἀντιγράφου τοῦ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου συμπεριληφθέντος εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ² διεσώθη καὶ μὲγ' ἀπόσπασμα τῆς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως στηθείσης λιθίνης στήλης³.

Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης αἱ προσάλληλοι σχέσεις τῶν ἑλλή-

¹ Θουκυδίδου V, 44 κ. ε.

² Θουκυδίδου V, 47.

³ Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο ἰδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ *Κουμανοῦδη* ἐν τῷ Ἀθηναίῳ τόμ. Ε' σ. 333. Ἴδε αὐτὸ νῦν ἐν τῷ *Corpus Inscriptionum Atticarum* τόμ. IV ἀρ. 46 β. Περὶ δὲ τῶν διαφορῶν μετὰ τοῦ κειμένου τοῦ *Θουκυδίδου* καὶ τοῦ ἐν τῇ

νίδων πόλεων μετεβλήθησαν οὐσιωδῶς. Αἱ Ἀθηναίαι προΐσταντο νῦν πελοποννησιακῆς χωριστῆς συμμαχίας, καὶ καθιδρύετο νέον πολεμικὸν πρόγραμμα, προελθὸν ἐκ τῶν μηχανημάτων ἐνὸς καὶ μόνου ἀνδρός. Τῶν τυχῶν τῆς Ἑλλάδος κύριος ἦτο ὁ Ἀλκιβιάδης.

Ἄλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν προτίθετο νάναβάλῃ εἰς τὸ μέλλον τὴν εὐκαιρίαν ὅπως καρπωθῆ τὰς λαμπρὰς ἐκείνας ἐπιτυχίας. Ἄπ' ἐναντίας δ' ἐμελέτα νά δείξῃ πάραυτα, ὅτι αἱ Ἀθηναίαι εἶχον ἤδη ἀποκτήσει νέον θέατρον ἐνεργείας ἐπικαιρότατον πρὸς τὰς στρατείας τῆς πόλεως. Καὶ δὲν κατελύθη μὲν καὶ πάλιν ἡ συνθήκη τῆς εἰρήνης, ἀλλὰ πράγματι ἀρχομένου τοῦ θέρους τοῦ 419 π. Χ. (Ὀλυμπ. 90, 1-2) ἐπανελήφθη ὁ ἀρχαῖος ἀγών.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο στρατηγός, καὶ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτοῦ ἡ συμμαχία τῶν τεσσάρων πόλεων ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα ὡς στρατιωτικὴ δύναμις. Ἐρχίσε δὲ τότε πόλεμος πελοποννησιακὸς ἐν τῇ κυριωτάτῃ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ. Καὶ δὴ ἐσκοπεῖτο ἡ κατάκτησις τῆς Ἀρκαδίας χάριν τῆς συνενώσεως τοῦ Ἀργείου καὶ τῆς Ἡλίδος πρὸς ἀλλήλας καὶ τῆς ἐν τῷ νότῳ ἀπομονώσεως τῆς Σπάρτης, ὡς τοῦτο εἶχε γίνεσθαι ἐν ἀρχαίοις χρόνοις ὑπὸ τοῦ Ἀργείου Φειδωνοῦ¹. Ὡς δὲ τότε οἱ Πισᾶται, οὕτω τῶρα ἐξέβαλον οἱ Ἡλεῖοι τοὺς Σπαρτιάτας ἀπὸ τῆς συμμετοχῆς εἰς τοὺς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας². Ἐξ ἐτέρου δ' ἔστρεφον οἱ σύμμαχοι τὴν προσοχὴν πρὸς τὴν Κόρινθον, ἣτις, ὡς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, εἶχε καὶ πάλιν, ὡς εἶκός, ἀποσπασθῆ ἀπὸ τῆς χωριστῆς συμμαχίας³. Ἄλλ' ὅπως κτηθῶσιν ἐν τῷ κορινθιακῷ κόλπῳ νέα στηρίγματα τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, οὐδεμίᾳ χώρᾳ ἦτο καταλληλοτέρα τῆς Ἀχαΐας. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀλκιβιάδης ἤρξατο διαπραγματεύσεων πρὸς τοὺς πολίτας τῶν Πατρῶν, αἵτινες ἀπέληξαν τελεσφόρως εἰς τὴν προσ-

στέλλῃ ἴδε Kirchhoff ἐν τῷ Hermes τόμ. XII σ. 368 κ. ἰ. A. Schöne αὐτῶσι σ. 472 κ. ἰ. Classen ἐν ταῖς προσημειώσεσι (Vorbemerkungen) εἰς τὸ ὑπόθεον βιβλίον τοῦ Θουκυδίδου σ. XXV. Stahl εἰς Θουκυδίδην σ. V.

¹ Ἰδε ἀνωτέρω τόμ. Α' σ. 367.

² Θουκυδίδου V, 49 κ. ἰ.

³ Θουκυδίδου V, 31.

χώρησιν αὐτῶν εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν· συγχρόνως δὲ ἀπεφάσισαν οἱ Πατρεῖς νὰ συνδέσωσι τὴν πόλιν διὰ μακρῶν τειχῶν πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅπως ἀπὸ μὲν τῶν Σπαρτιατῶν ὦσιν ἀσφαλεῖς, ἀποβαίνῃ δ' εὐκολος ἢ εἰς αὐτοὺς ἀποστολῇ βοηθείας παρὰ τῶν Ἀθηναίων¹.

Οὕτω σειρά ἐπαλλήλων ἀττικῶν ὀρμητηρίων ἐξικνεῖτο ἀπὸ τῆς Ναυπάκτου μέχρι τῶν Ἰονίων νήσων. Καὶ κατὰ μὲν τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου ἠδύναντο νὰ διαθέσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς λιμένας τῆς Ἡλίδος· τὴν δὲ Μεσσηνίαν ἠδύναντο νὰ προσβάλωσιν ὅσῳκις ἤθελον ἀπὸ τῆς Πύλου. Κατὰ δὲ τὰ ναυτολικά παράλια ἀνῆκεν ἡ ἔλη πολυλίμενος ἀκτὴ τῆς Ἀργολίδος εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν. Διὰ ταῦτα, περιπλέοντες νοερῶς τὴν ἔλην χερσόνησον, ἀναγκασίως ὤρειλον εἰς ἓν κυρίως χωρίον νὰ προσέξωσιν ὡς εἰς ἄμεσον σκοπὸν τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τῶν Ἀθηναίων. Τὸ χωρίον δὲ τοῦτο ἦτο ἡ Ἐπίδαυρος, ἧς τὰ ὄρη εἶνε ὀρατὰ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἧς οἱ λιμένες, κείμενοι κατ' εὐθείαν ἀπέναντι πρὸς τὰ νοτιοδυτικά, παρεῖχον τοὺς εἰσορμητότατους τῶν σταθμῶν εἰς τοὺς πλέοντας ἐκ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Αἰγίνης. Γινόμενοι κύριοι τῆς Ἐπίδαυρου, θὰ κατεῖχον διαρκῶς ἄριστον καὶ ἐξ ἀνατολῶν ὀρμητήριον κατὰ τῆς Κορίνθου· αἱ δὲ δύο κύριαι πόλεις τῆς χωριστῆς συμμαχίας, τὸ Ἄργος καὶ αἱ Ἀθῆναι, αἵτινες μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἦσαν ἠναγκασμέναι νὰ ἐπιχειρῶσι τὸν μακρὸν περὶ τὸ ἀκρωτήριον Σκύλλαϊον περίπλου, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Ἐπίδαυρου θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπικοινωνῶσι πρὸς ἀλλήλας διὰ τῆς πλησιεστάτης ὁδοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ Ἐπίδαυρος ἦτο τὸ σπουδαιότατον τῶν ὀρμητηρίων, καὶ προσεδόκων, ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ καταλάβωσιν αὐτὴν ἄνευ ὑπερμέτρων δυσχερειῶν ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀποστάσεως ἀπὸ τῆς Σπάρτης.

Ἄλλ' οἱ Ἐπίδαυριοι, ἔχοντες πολίτευμ' ἀριστοκρατικόν, ἦσαν κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος πιστότατοι εἰς τὴν Σπάρτην. Οἱ δὲ Κορίνθιοι, οἵτινες μετὰ τὴν Νικίειον εἰρήνην εἶχον διάθεσιν νὰ ὁμολο-

¹ Θουκυδίδου V, 52, 2. Curtius Peloponnesos τόμ. Α' σ. 437.

γῆσωσιν ἀμυντικὴν συμμαχίαν μετὰ τοῦ Ἀργούς, μετὰ τὴν ἐπ' ἐσχάτων ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν τῆς πολιτείας τῶν Ἀργείων εἶχον στραφῆ πάλιν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους. Συνιδόντες δὲ τὸν ἐπαπειλούμενον νέον κίνδυνον, ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης. Οὕτω δ' ἐπετεύχθη ἐν τῇ πελοποννησιακῇ συμμαχίᾳ ἀπροσδόκητος δραστηριότης, καὶ εἰς τὸν γειτονικὸν ἀγῶνα μεταξὺ Ἀργούς καὶ Ἐπιδαύρου ἐπηκολούθησαν γεγονότα πλείστου ὄσου λόγου¹.

Καὶ πρῶτον μὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ εὐρεθῆ πρόφασις τοῦ πολέμου. Οἱ Ἀργεῖοι κατήγγειλαν τὴν γείτονα πόλιν ὡς καθυστεροῦσαν τὰ ὀφειλόμενα θύματα εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Πυθαίωος Ἀπόλλωνος². Ὅπως δ' ἐκδικήσωσι τὰ δικαιώματα τοῦ θεοῦ, οἱ Ἀργεῖοι εἰσώρμησαν εἰς τὴν Ἐπιδαυρίαν. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐξεκίνησε πανστρατιᾷ ὁ βασιλεὺς Ἄγις. Ἀλλὰ τοῦτον ἐκράτησεν ἐν τῇ Λακωνικῇ ἀποτυχία τῶν στρατιῶν, καὶ ἡ ἐξοδος τῆς στρατιᾶς ἀνεβλήθη μέχρι παρελεύσεως τῆς ἐπικειμένης ἐορτῆς τῶν Καρνείων³. Ἀλλ' οἱ Ἀργεῖοι, οἵτινες εἶχον ἐκστρατεύσει ἤδη πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ μηνὸς ἐκείνου, κατώρθωσαν δι' ἐμβολίμων ἡμερῶν νὰ ἐπιμηκύνωσι τὸν μῆνα ἐκεῖνον κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστ' ἐν ᾧ οἱ σύμμαχοι τῶν Ἐπιδαυρίων ἐδεσμεύοντο ὑπὸ τῆς ἱερομηνίας, ἐδήουν ἵπαρακωλύτως τὴν Ἐπιδαυρίαν, ἐπειδὴ ὁ Καρνεῖος δὲν εἶχεν κρῆσις ἀκόμη δι' αὐτούς⁴.

Οὕτω παρῆλθε τὸ θέρος χωρὶς νᾶντιπαραταχθῶσι πρὸς ἀλλήλας ἡ στρατιὰ τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας καὶ ἡ στρατιὰ

¹ Θουκυδίδου, V, 53 κ. εἰ.

² Ἰδε ἀνωτέρω τόμ. Α' σ. 231.

³ Δις ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἄγιδος παρεκλήθη ὑπὸ Ζυροινίτιων δι' α β α τ η ρ ί ω ν (Θουκυδίδου V 54 καὶ 55, 3).

⁴ Εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἐναντίον τῆς Ἐπιδαύρου ἀναφέρεται τὸ ὑπὸ τοῦ Grote A history of Greece ἐκδ. 1870 τόμ. Γ' σ. 336] Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. 5' τόμ. Δ' σ. 52 Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ S a d o u s τόμ. Γ' σ. 6] ἐξηγούμενον ἀφελὲς στρατήγημα τῶν Ἀργείων, οἵτινες, ὅπως μὴ παρακωλυθῶσιν ὑπὸ τοῦ Καρνεῖου, τοῦ μηνὸς τῆς ἐκχειρίας, προσέτηκαν μετὰ τὴν εἰκοστὴν ἕκτην τοῦ προηγουμένου μηνὸς τέσσεσ ἐμβολίμους ἡμέρας ὅσας χρειαζόντο πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου.

τῶν χωριστῶν συμμάχων. Οἱ δὲ χίλιοι ὀπλίται οἱ ἀποσταλέντες εἰς τὴν Πελοπόννησον ὑπὸ τὸν Ἀλκιβιάδην ἐπέστρεψαν οἴκαδε, οὐδενὸς ὑφισταμένου κινδύνου¹.

Τὸν δὲ χειμῶνα τοῦ 419-418 π. Χ. τὰ πράγματα ἔλαβον νέαν τροπὴν. Οἱ Λακεδαιμόνιοι κατώρθωσαν νάποβιδάσσει διὰ θαλάσσης εἰς Ἐπιδαυρον στίφος τριακοσίων ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Ἀγησιππίδαν, καὶ ἐμέστωσαν οὕτω τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Ἀργεῖους ἐκπλήξεως καὶ στενοχωρίας².

Οἱ δὲ Ἀργεῖοι ἐξέφρασαν πικρὰ παράπονα ἐπὶ τῇ παρὰ τῶν Ἀθηναίων παραμελήσει τῆς φυλάξεως τῆς θαλάσσης, κατήγγειλαν δὲ τὴν Σπάρτην ἐπὶ διαρρήξει τῆς εἰρήνης ἕνεκα καταπατήσεως τῶν ὀρίων τῆς ἀθηναϊκῆς συμμαχίας. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης κατώρθωσε νὰ προστεθῇ εἰς τὴν στήλην ἐφ' ἧς ἦτο ἀναγεγραμμένη ἡ εἰρήνη, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ἐνέμειναν εἰς τοὺς ἔρκους³. Διὰ τούτων δὲ πάντων ἡ ἐν Ἀθήναις φιλοπόλεμος φατρία ἀπῆλλαξε τοὺς Ἀθηναίους πάσης ὑποχρεώσεως, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἤχθησαν ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν Ἀργείων πάραυτα πάλιν Μεσσήνιοι καὶ εἰλωτες ἀντὶ τῶν Ἀθηναίων ὡς φρουρά εἰς τὴν Πύλον πρὸς δόξωσιν τῆς Λακωνικῆς⁴.

Ἄλλ' ἡ δύναμις τοῦ Ἀλκιβιάδου δὲν προέβη περαιτέρω, ἡ δὲ διάσπασις τῶν φατρῶν παρέλυσε πᾶσαν περαιτέρω ἀπόφασιν. Διὸ περιορίσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς διαμαρτυρίαν ἐναντίον τῆς Σπάρτης, τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος τοῦ πολέμου ἐξελέχθησαν στρατηγοὶ ἐκ τῶν ὀπαδῶν τῆς φιλειρηνικῆς φατρίας, ἐν οἷς ὁ Λάχης καὶ ὁ Νικόστρατος.

Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐν Πελοποννήσῳ αἱ πολεμικαὶ παρασκευαὶ ἐνηργοῦντο μετὰ δραστηριότητος ἄκρας. Ἡ δεινὴ θέσις τῶν Ἐπι-

¹ Θουκυδίδου V, 55, 3.

² Θουκυδίδου V, 56.

³ Θουκυδίδου V, 56 ὅτι οὐκ ἐνέμειναν [οἱ Λακεδαιμόνιοι] τοῖς ἔρκοις.

⁴ Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 358.

δαυρίων, οὐς κατ' οὐδένα λόγον ἤθελον νὰ προδώσωσι, καὶ ἡ αὐξοῦσα ἀνωμαλία ἀπάντων τῶν κατὰ τὴν Πελοπόννησον εἶχον προκαλέσει τὴν ἀπόφασιν νὰ προβῶσι κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην μέχρι τῶν ἐσχάτων. Οἱ Πελοποννήσιοι ἐξεστράτευσαν πανστρατιᾶ, καὶ οἱ πιστοὶ μείναντες τῶν Πελοποννησίων, πρὸς δ' αὐτοῖς οἱ Μεγαρεῖς καὶ οἱ Βοιωτοί, κατέβαλον μέγιστον ζῆλον, ὅπως διὰ γενναίου τολμήματος ἐξουδενώσωσι τὰς σκευωρίας τῶν ἀποτελούντων τὴν χωριστὴν συμμαχίαν. Οὐδέποτε δὲ ἡ συμμαχία τῶν Πελοποννησίων εἶδεν ἀθροίζομένην στρατιὰν ἐπιβλητικωτέραν ἐκείνης ἣτις συνετάχθη περὶ τὰ μέσα τοῦ θέρους ὑπὸ τὸν βασιλέα Ἄγιν¹.

Οἱ δὲ σύμμαχοι Ἀργεῖοι, Μαντινεῖς καὶ Ἡλεῖοι ἐτάχθησαν παρὰ τὸ Μεθύδιον, ὅπως παρακωλύσωσι τὴν διάβασιν τῶν ἀντιπάλων, ἀλλ' ὁ Ἄγης κατέρωθσε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν συνένωσιν ἀπασῶν τῶν στρατιῶν ἐν Φλιοῦντι, ἔπειτα δὲ προχωρήσῃ ἐκ Νεμέας ἐναντίον τοῦ Ἄργους². Ἡ στρατιὰ τῶν Ἀργείων ἐκυκλώθη ἐν τῇ πεδιάδι· καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ μέρους τῆς πόλεως περιεστοιχίσθη ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ δὲ τοῦ ἄλλου ὑπὸ τῶν συμμάχων. Ἐφαίνετο δὲ ἀναπόφευκτος ἡ συγκρότησις κρισίμου μάχης, καὶ αὐταὶ δὲ αἱ στρατιαὶ τῆς χωριστῆς συμμαχίας ἦσαν μεστὰὶ πολεμικοῦ μένους, καίπερ ἔχουσαι αἰσθητὴν ἔλλειψιν ἵππικου.

Ἀλλὰ τότε δύο Ἀργεῖοι, ὁ Θράσυλλος, εἰς τῶν πέντε στρατηγῶν, καὶ ὁ Ἀλκίφρων, ὁ ἐν Ἀργεὶ πρόξενος τῶν Σπαρτιατῶν, μετέβησαν πρὸς τὸν βασιλέα Ἄγιν, καὶ ἐπειράθησαν νὰ πείσωσιν αὐτὸν, ὅτι ἡ ἀμέσως ἐπικειμένη φοβερὰ σφαγὴ ἡδύνατο καὶ ἔπρεπε νὰποφευχθῇ. Παρέσχον δ' ἐγγύησιν περὶ ἀνανεώσεως τῆς ἀρχαίας μεταξὺ Ἄργους καὶ Σπάρτης συμμαχίας, καὶ ὑπεσχέθησαν νὰ δοθῶσι δίκαι ἐπὶ τοῖς ὑπὸ τῆς δημοκρατικῆς φαρτρίας πεπραγμένοις ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Καίπερ δὲ οὐδεμίαν

¹ Θουκυδίδου V, 57 κ. ἑ.

² Περὶ τῆς πορείας τῆς στρατιᾶς ἐν Ἀργολίδι ἴδε Curtius Peloponnesos τόμ. Β' σ. 583.

ἔχοντες ἐπίσημον ἐντολήν, κατώρθωσαν οὐχ ἤττον νὰ πείσωσι τὸν βασιλέα. Πάντως δὲ ὁ Ἅγις ἐθεώρησε βασιλικὸν αὐτοῦ καθῆκον νὰποφύγη ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ τὴν αἵματηρὰν μάχην, πιστεύσας, ὅτι ἤρκει ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐπίδειξις τῆς ὑπερτέρας σπαρτιατικῆς δυνάμεως, ὅπως ἀποστήσῃ τοὺς Ἀργεῖους ἀπὸ τῆς συντάξεως μετὰ τῶν χωριστῶν συμμάχων. Ἐπειδὴ δὲ τό γε νῦν ἔχον δὲν ἠδύναντο αἱ συνδιπλακτικαὶ αὐτοῦ προθέσεις νὰ τύχωσιν ἀκροάσεως παρὰ τοῖς στρατηγοῖς, ἀνεκοίνωσε τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ μόνον εἰς ἓνα τῶν συνοδευόντων τὴν στρατιὰν ἐφόρων, καὶ συνωμολόγησεν αὐθαιρέτως μετὰ τῶν δύο Ἀργείων σπονδὰς τετραμήνου, καθ' ὃν χρόνον οὗτοι ἔμελλον νὰ φροντίσωσιν ὅπως ἐκτελεσθῶσιν αἱ ἐπαγγελίαι αὐτῶν¹.

Τὸ δὲ ἄγγελμα τῶν σπονδῶν τούτων ἐξήγειρεν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς στρατοπέδοις τὴν μεγίστην ἀγανάκτησιν. Ὁ Θράσυλλος μόλις ἐξέφυγε κατὰ τὴν εἰς τὴν πόλιν ἐπιστροφὴν τῆς στρατιᾶς τὸν κίνδυνον νὰ λιθοβοληθῆ, καὶ ἐτιμωρήθῃ διὰ δημεύσεως τῶν κτημάτων αὐτοῦ. Ἡ δὲ πελοποννησιακὴ στρατιὰ ἀνέζηυξε μὲν ἄνευ ἀντιρρήσεως, ἀλλ' ἐξεφράσθη μετὰ βιαίας δυσαρεσκείας, ὅτι γίνεται κατὰχρησις τῆς πίστεως τῶν συμμάχων καὶ ὅτι ἀπωλέσθη ἐκ κουφότητος εὐκαιρία πρὸς ταπείνωσιν τῶν Ἀργείων μὴ δυναμένη νὰ παρουσιασθῆ καὶ πάλιν. Καὶ ἐν Σπάρτῃ δὲ ἡ διαγωγὴ τοῦ βασιλέως ἔτυχε τοιαύτης ἀπόδοκίμασις, ὥστ' ἐκ τούτου τοῦ λόγου ἐπῆλθε νέα μείωσις τῶν δικαιωμάτων τῶν βασιλέων ὡς ἀρχιστρατῆγων· ἀπεφασίσθη δὲ ὅπως ἐν τῷ μέλλοντι παραζευχθῆ εἰς τὸν βασιλέα κατὰ πάσας τὰς στρατείας συμβούλιον δέκα ἀνδρῶν².

Μικρὸν δὲ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ἁγίδος ἔφθασαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὸ Ἄργος, χίλιοι ἄνδρες μετὰ τριακοσίων ἰππέων ὑπὸ τὸν Λάχητα καὶ τὸν Νικόστρατον, ὅπως βοηθήσωσι τοὺς συμμάχους ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Ἄλλ' ἀπ' ἐναντίας εὔρον τοὺς Ἀρ-

¹ Θουκυδίδου V, 59, 5. 60, 1-2.

² Θουκυδίδου V, 63, 3.

γείους ἐν συνθήκῃ μετὰ τῆς Σπάρτης, καὶ οἱ περὶ τὸν Θράσυλλον ἦσαν οὕτως ἰσχυροὶ, ὥστε ἀπητήθη μὲν ἡ ἄμεσος ἀνάξευξις τῶν Ἀθηναίων, εἰς δὲ τὸν Ἀλκιβιάδην, ὅστις ἠκολούθει τὴν στρατιάν ὡς πρεσβευτῆς¹, δὲν ἐπετρέπη ἢ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου εἰσοδος. Ἄλλ' οἱ Μαντινεῖς καὶ οἱ Ἠλεῖοι, οὔτινες ἔβλεπον ἑαυτοὺς προδοθέντας ὑπὸ τῶν Ἀργείων, κατάρθωσαν νὰ γείνωσι διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ, ὅτε οὗτοι ἔλαβον τὸν λόγον, ἠδυνήθησαν μετ' οὐ πολὺ νὰ πείσωσι τοὺς Ἀργείους, ὅτι ἡ μετὰ τοῦ Ἀγίδος συνθήκη οὐδαμῶς ἦτο ἰσχυρὰ καὶ ὅτι ὤφειλον νὰναλάβωσι πάλιν τὸν πόλεμον ἀμελλητί. Ἐνδιεφέροντο δὲ κυρίως οἱ Μαντινεῖς καὶ οἱ Ἠλεῖοι νὰ καταβάλωσι τὴν δύναμιν τῶν Σπαρτιατῶν ἐν τοῖς ἐνδοτέροις τῆς χερσονήσου καὶ κατὰ τὰ δυτικὰ παράλια. Διὰ τοῦτο τῇ εἰρηγήσει αὐτῶν ἐπεχειρήθη στρατεία ἐναντίον τοῦ Ὀρχομενοῦ, ἧς οὐκ ἄνευ δισταγμοῦ συμμετέσχον καὶ οἱ Ἀργεῖοι. Ἡ ὄχυρὰ ἐκείνη ἀρκαδικὴ πόλις ἦτο τὸ σπουδαιότατον στήριγμα τῆς ἐν τῇ μεσογαίᾳ τῆς Πελοποννήσου δυνάμεως τῶν Λακεδαιμονίων. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς οἱ σύμμαχοι ἐστρατοπέδευσαν πρὸ τῆς Τεγέας.

Ἄλλ' ἤδη ἅμα τῇ στρατοπεδεύσει ἐσωτερικὴ διάσπασις ἐπήνεγκεν ἐξασθένησιν τῆς στρατιᾶς, ἐπειδὴ οἱ Ἠλεῖοι ἦσαν δυσηρηστημένοι ἐπὶ τῷ ὅτι οἱ σύμμαχοι δὲν ἀνέλαβον τὴν ἐκ Λεπρέου ἔξωσιν τῆς σπαρτιατικῆς φρουρᾶς. Διὸ οἱ τριςχιλιοὶ αὐτῶν ὀπλιταὶ ἀνέξευξαν εἰς τὴν Ἠλιν ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ τοῦ μεγίστου κινδύνου, καθ' ἣν οἱ Σπαρτιαῖται ὑπὸ τὸν βασιλέα Ἄγιν ἐξώρμων μετὰ τῶν πέντε ἑκτῶν τῆς ὅλης αὐτῶν δυνάμεως, κατεχόμενοι ὑπὸ τοῦ ζήλου νὰ τιμωρήσωσι τοὺς Ἀργείους διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν καὶ ἐπανορθώσωσι τὰς ζημίας ἃς εἶχον ὑποστῆ ἕνεκα τοῦ ἐσπευσμένου πρὸς τὴν εἰρήνην ζήλου τοῦ Ἀγίδος.

Οἱ δὲ σύμμαχοι ἀπεχώρησαν ἐκ τῆς Τεγεατίδος εἰς τὴν χώραν τῶν Μαντινέων, καὶ κατέλαβον τὰ ὑψώματα, ἅτινα ἦσαν

¹ Θουκυδίδου V, 61,1,2. Ἀλκιβιάδου πρεσβευτοῦ παρόντος. Κατὰ ταῦτα δὲν ἦτο στρατηγός.

οὕτως ὄχυρά, ὥστε ὁ Ἅγις ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη καὶ πάλιν ἔφοδον ἤδη ἀρξαμένην. Ἄντι δὲ τῶν τοιούτων ἀποπειρῶν κατέφυγεν εἰς στρατήγημα, ὅπερ οἱ Τεγεᾶται οὐ σπανίως ἤδη εἶχον μεταχειρισθῆ ἔν τοις πρὸς τὴν γείτονα πόλιν ἀγῶσι. Παρέτρεψε δὴλα δὴ τὰ ὕδατα τοῦ Ὀφειας, ὅστις ῥέει ἀπὸ τῆς Τεγεατίδος εἰς τὴν χώραν τῆς Μαντινείας· οὕτω δὲ οἱ ἀγροὶ τῶν Μαντινέων, οἵτινες εὕρισκοντο ἐν τῷ χθαμαλωτέρῳ μέρει τῆς κοινῆς πεδιάδος, ἠπειλήθησαν ὑπὸ κατακλύσεως τελείας. Κατ' ἀκολουθίαν δ' ἀπέβη ἀδύνατον νὰ συγκρατηθῶσιν οἱ Μαντινεῖς ἐπὶ τῶν ὕψωμάτων· πᾶς ἀντίρρησις τῶν στρατηγῶν ἀπέβη ἀτελέσφορος, καὶ ἐκπεληγμένος εἶδεν ὁ Ἅγις τὴν πρῶϊαν τῆς ὑστεραίας τὸν ἐχθρὸν παρατεταγμένον πρὸς μάχην ἐν τῷ πεδίῳ, καθ' ἃ εἶχεν εὐχρηθῆ. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν Ἡλείων εἶχε στρατιὰν πολυαριθμοτέραν καὶ πρὸς τοῦτοις τὸ προτέρημα, ὅτι ἠγεῖτο στρατιᾶς ἐνιαίας ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς τάξεως καὶ τῆς πειθαρχίας. Μετὰ τοῦ μεγίστου δὲ θάρρους καὶ ἀσφαλοῦς στρατηγικῆς ἀντιλήψεως διηύθυνε τὴν μάχην, ἥτις συνεκροτήθη μετ' οὐ πολὺ λυσσωδεδαστάτῃ καθ' ἅπαν τὸ μῆκος τῆς παρατάξεως, καὶ ἀπέκρουσε τὸ κέντρον τῶν πολεμίων, ἐν ᾧ ἦσαν τεταγμένοι οἱ Ἀργεῖοι, καὶ τὸ ἀριστερὸν κέρασ, οὗ τὴν ἄκραν κατεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐπειτα δὲ, χωρὶς νὰ παρασυρθῆ ὑπὸ τῶν μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας ἐπιτευχθέντων, ἔσπευσε εἰς τὸ ἄλλο μέρος τῆς παρατάξεως, ἔνθα οἱ Μαντινεῖς οἱ συγκροτοῦντες τὸ δεξιὸν κέρασ εἶχον προελάσει νικηφόροι. Ἀλλὰ τότε ἠναγκάσθησαν καὶ ἐκεῖνοι νὰ ὑποχωρήσωσι, καὶ ὑπέστησαν καὶ αὐτοὶ κατὰ ταύτην τὴν ὑποχώρησιν βαρείας ἀπωλείας¹.

Ἡ γενομένη μάχη εἶχε μεγίστην σημασίαν, ἐπειδὴ κατέστη καὶ πάλιν φανερὰ διὰ μιᾶς ἢ ὑπερτέρησις τῆς περὶ τὸ μάχεσθαι τέχνης τῶν Σπαρτιατῶν ὡς καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς χωριστῆς συμμαχίας καθ' ἑαυτὴν. Πράγματι οἱ Ἀργεῖοι αὐτοὶ οἱ ἀξιούντες ὅτι παρεῖχον εἰς αὐτὴν τὸ ἐκλεκτότατον μέρος τῆς στρατιᾶς οὐδ'

¹ Θουκυδίδου V, 63-74.

αὐτὴν τὴν ἔφοδον τῶν ἐχθρικῶν δοράτων ἠδυνήθησαν νὰ ὑποστῶσι. Μωρόταται λοιπὸν ἐφαίνοντο αἱ ἀξιώσεις αὐτῶν, διεκδικούντων εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὴν ἡγεμονίαν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἔνεκα τοῦ ὑπεράγαν μικροῦ αὐτῶν ἀριθμοῦ δὲν ἠδύναντο νὰ γάγωσιν εἰς κρίσιν τῆς μάχης, ἀπέφυγον μετὰ κόπου τὸν κίνδυνον ἥττης τελείας· ἀλλὰ τὸν ἀγῶνα τὸν ἀπαιτηθέντα πρὸς συγκράτησιν τῆς στρατιᾶς αὐτῶν μαρτυρεῖ ὁ ἐν τῇ μάχῃ θάνατος ἀμφοτέρων τῶν στρατηγῶν. Εὐτύχημα δὲ ὑπῆρξε τοῦλάχιστον καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Ἄγις, ὅστις ἠγωνίζετο πάσῃ μηχανῇ νὰ ποκαταστήσῃ τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δόξαν, ἀνεχαιτίσθη ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς μάχης ὑπὸ τοῦ Φάρακος, ἰσχύοντος μέλους τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου. Οὗτος δὴλα δὴ παρεκίνησεν αὐτὸν νὰ φεισθῇ τῶν λαγᾶδων ἐκείνων Ἀργείων, οἵτινες εἶχον ῥιφθῆ ἀκατάσχετοι εἰς τὸν ἀγῶνα, ἐπειδὴ διεγίνωσκεν ὀρθῶς, ὅτι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι περισιζόμενοι ἠδύναντο ἀκόμη νὰ παράσχωσι μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ὁ ὄλεθρος αὐτῶν ἐμελλε νὰ συντελέσῃ μόνον εἰς τὴν ἐξασφάλισιν ἀπεριορίστου κυριαρχίας τῆς δημοκρατίας ἐν Ἄργει.

Καὶ μετὰ τὴν μάχην δὲ οὐδαμῶς ἐπερατώθη ὁ πόλεμος. Καὶ δὴ, ἐπειδὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπέστρεφον οἰκαδε, ὅπως τελέσωσι τὰ Κάρνεια, ἡ ἥττημένη στρατιὰ ἠδυνήθη πάλιν νὰ συνταχθῇ ἐν ἡσυχίᾳ, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἦτο ἰσχυροτέρα ἢ πρὸ τῆς μάχης, ἅτε τῶν τρισχιλίων Ἡλείων τῶν ἐγκαταλιπόντων τὸν κοινὸν ἀγῶνα ἐπιστρεψάντων καὶ πάλιν εὐθὺς ὡς ἤκουσαν τὸ ἄγγελμα τῆς τάλαιπωρίας τῶν Μαντινέων· καὶ ἐξ Ἀθηνῶν δὲ ἦλθε δευτέρα ἐπικουρία χιλίων ὀπλιτῶν. Ἐγενε δ' ἄμεσος συνεννόησις περὶ περαιτέρων στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, καὶ δὴ ἀπεφάσισαν, ἀναμφιβόλως εἰσηγουμένων τῶν Ἀθηναίων, νὰ στρατεύσωσιν ἐναντίον τῆς Ἐπιδαύρου. Ἡ δὲ ἀπόφασις αὕτη ἐφαίνετο ἐπικαιροτάτη, ἐπειδὴ οἱ Ἐπιδαύριοι τὴν προτεραίαν τῆς μάχης εἶχον ἐπιχειρήσει μεγάλην ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Ἄργειαν. Ἡ πόλις περιτειχίσθη, καὶ ἤρξατο τακτικὴ αὐτῆς πολιορκία. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἀπέτυχεν

ἐνεκα τῆς ἀδεξιότητος τῶν Ἡλείων καὶ Μαντινέων, ἐξεργασθέντος μόνου τοῦ τειχισμοῦ τῆς παραλίας περὶ τὸ Ἡραῖον, ὃν εἶχον ἀναλάβει οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐν δὲ τῷ τειχίσματι ἐκείνῳ τῷ συντελεσθέντι ἐγκατελείφθη μικτὴ φρουρὰ, ἣ δὲ λοιπὴ στρατιὰ διελύθη τελευτῶντος τοῦ θέρους¹.

Ἐν τούτοις δὲ τὰ ἐπακόλουθα τῆς μάχης ἔγειναν αἰσθητὰ ἐν Ἄργει. Ἡ δημοκρατικὴ φατρία εἶχεν ἀποβάλλει τὸ θάρρος, ἐν ᾧ οἱ ἀντίπαλοι αὐτῆς, οἱ ὁμόφρονες τοῦ Θρασύλλου καὶ Ἀλκίφρονος, ἤρξαντο νέων διαπραγματεύσεων μετὰ τῶν Σπαρτιῶν, ὅπως, βοηθούμενοι ὑπ' αὐτῶν, καταλάβωσι τὴν ἀρχήν. Οἱ χίλιοι² οἱ μόνον ἐκτελέσαντες γενναίως τὸ καθήκον αὐτῶν ἐν τῇ μάχῃ ἦσαν ἐστία ὀλιγαρχικῶν σκευωριῶν. Διὸ, ἔτε τὸν χειμῶνα ἦλθον πρόσθεις ἀπὸ τῆς Σπάρτης, προσφέροντες εἰρήνην καὶ συμμαχίαν, συγχρόνως δὲ ἀπειλοῦντες διὰ στρατιᾶς, ἧτις ἤδη εἶχε προχωρήσει μέχρι Τεγέας, κατώρθωσαν οἱ λακωνίζοντες νὰ πείσωσι τὸν δῆμον νὰ ποδεχθῆ τὰς προτάσεις τῆς εἰρήνης, καίπερ παρέντος ἐν τῇ πόλει τοῦ Ἀλκιβιάδου³. Καὶ ἔγεινε μὲν ἀμφοτέρωθεν ἀνταλλαγὴ τῶν ὁμήρων καὶ αἰχμαλώτων, ἀπέστησαν δὲ οἱ Ἄργεοὶ πάσης ἐχθροπραξίας ἐναντίον τῆς Ἐπιδαύρου. Ὁμολογήθη δὲ, ὅπως ἐν τῷ μέλλοντι πᾶσα ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου ἀποκρούεται κοινῶς ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Ἀργείων· ἄλλως δὲ πᾶσαι αἱ πόλεις αἱ ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ μικραὶ καὶ μεγάλαι, ἔμελλον νὰ εἶνε αὐτόνομοι κατὰ τὰ πάτρια⁴. Ἡ καθομολόγησις τῆς συνθήκης ταύτης ὑπῆρξεν ἡ πρώτη νίκη τῶν ὀλιγαρχικῶν. Μετ' οὗ πολὺ δὲ κατώρθωσαν νὰ διαλύσωσι τελείως τὴν μετὰ τῶν Ἀθηναίων συμμαχίαν καὶ ἀντ' αὐτῆς νὰ ὁμολογήσωσι μετὰ τῆς Σπάρτης πεντηκονταετείς σπονδάς, ἐν αἷς αἱ ἀξιώσεις τῶν Ἀργείων ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν μετὰ πολλῆς λεπτότητος, παρα-

¹ Θουκυδίδου, V, 75.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 347.

³ Θουκυδίδου V, 76-77.

⁴ Θουκυδίδου V, 78-79.

χωρουμένης εἰς αὐτοὺς θέσεως ἰσοτίμου πρὸς τὴν τῆς Σπάρτης ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας¹.

Ἐκτοτε δὲ ἤρχισε πάραυτα ἐχθρική στάσις ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Κοινὰ πρεσβεῖται Ἀργείων καὶ Σπαρτιατῶν ἔπλευσαν εἰς τὰ ἐπὶ Θράκης, ὅπως ἐν αὐτοῖς ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὰς ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀποστάσας πόλεις καὶ ἐλκύσωσι πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς τὸν Περδίκκαν. Μετὰ πολλῆς δ' ἐπιμονῆς ἔπειτα ἀπήτησαν παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν ἐκκένωσιν τῆς Ἐπιδαυρίας, ἐν ἣ εὐρίσκοντο ἀκόμη φρουραὶ Ἀθηναίων καὶ Πελοποννησίων, τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς στρατιᾶς τῆς χωριστῆς συμμαχίας. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, μὴ δυνάμενοι νὰ συγκρατήσωσι τὴν ἀποστασίαν τῶν Πελοποννησίων συμμάχων, ἔστειλαν τὸν Δημοσθένην, ὅπως παραλάβῃ τὴν στρατιάν ἐξ Ἐπιδαύρου. Ἄλλ' οὗτος, μὴ ἐκπληρώσας τὴν ἐντολὴν ταύτην, κατώρθωσε νὰ παλλαγῇ τῶν συμμάχων διὰ δόλου καὶ νὰ κρατήσῃ τὸ ἀξίον λόγου ἐκεῖνο χωρίον διὰ τοὺς Ἀθηναίους καὶ μόνους. Κατὰ τὸ τολμηρὸν σχέδιον τοῦ Δημοσθένους ἡ Ἐπιδαυρος ἔμελλε νὰ γείνη δευτέρα τις Πύλος ἐν τῇ βορείῳ παραλίᾳ τῆς Πελοποννήσου. Ἄλλ' ἐν Ἀθήναις ὑπερίσχυεν ἡ φιλειρηνικὴ φατρία, ἡ δὲ αὐτόβουλος ἐνέργεια τοῦ στρατηγοῦ δὲν ἐπεδοκιμάσθη. Διὸ ἠναγκάσθη ὁ Δημοσθένης νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν δοθεῖσαν διαταγὴν· διὰ δὲ τῆς ἐκκενώσεως τοῦ Ἡραίου ἐναύγησε τὸ ὄλον σχέδιον τὸ ἀμέσως προκαλέσαν τὰ τελευταῖα πολεμικὰ γεγονότα².

Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους ἐπῆλθε καὶ ἐν διαφόροις πελοποννησιακαῖς πόλεσιν ἀντίδρασις εἴτε βιαία εἴτε ὑπ' αὐτῶν τῶν

¹ Θουκυδίδου V, 80.

² Θουκυδίδου V, 80. Ἴδε Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 180, στ. 10-14* [ἐπὶ τῆς . . . (ἴδος πρυτα]νείας δευτέρας [πρυτανευούσης Ἑλληνοταμίαις . . . τριακοστῆ ἡμέρᾳ] τῆς πρυτανείας [παρέδομεν . . . χρυσίου] Κυζικηνοῦ στατήρας XXXX . . . τοῦτο τὸ χρυσίον παρίδομεν τοῖς ἐπὶ τὰς ὀπλιταγ]ωγοὺς τοῖς μετὰ Δημοσθένους (κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ Kirchhoff). Ἀνάλογον ποσὸν ἔμελλε νὰ πληρωθῇ ἤδη ἐν τῇ πρώτῃ πρυτανείᾳ ἐπὶ ἀρχοντος Ἀντιφῶντος (Ὀλυμπ. 90,3) ὑπὸ τῶν Ἑλληνοταμιῶν εἰς τὸν Δημοσθένην, ἀλλ' ἔγεινεν ἄλλη αὐτοῦ γρῆσις (στ. 1-9).

περιστάσεων ἐπαγομένη. Ἡ μὲν Μαντίνεια ἐπανῆλθε καὶ ἄλιν εἰς τὴν προτέραν ἀφάνειαν καὶ ἐξάρτησιν ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐν δὲ Σικυῶνι κοινὴ στρατιὰ τῆς ἀρτισυστάτου συμμαχίας κατέλυσε τὸ καθεστῶς πολίτευμα, ἐλεγχόμενον ὡς δημοκρατικὰς ἔχον τάσεις. Τέλος δ' ἐπῆλθεν ἡ προφανῶς ὑπὸ τῶν προπαρασκευαστικῶν τούτων διαβημάτων σκοπούμενη βιαία ἀνατροπὴ ἐν αὐτῷ τῷ Ἄργει, καὶ δὴ διὰ στάσεως αἰματηρᾶς, ἣτις παρέδωκε περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ χειμῶνος τὴν ἕλην πολιτείαν εἰς τὴν ὀλιγαρχικὴν φατρίαν, ἧς οἱ ἀρχηγοὶ ἀνῆκον εἰς τοὺς χιλιούς¹. Ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου ἡ ἀρχὴ τῆ Σπάρτης ἐν τῇ χειρσονήσῳ δὲν εἶχεν ὑπάρξει οὕτως ἀπεριόριστος. Πλὴν τῆς Ἡλίδος, ἣν ἀρῆκαν ὑποκώφως χαλεπαίνουσιν, ἄτε μὴ δυναμένην νὰ βλάβῃ, πάσας τὰς ἄλλας πόλεις συνέδεε πρὸς τὴν Σπάρτην καὶ ὅμοιον πολίτευμα. Καὶ ἐν Ἀχαΐα δὲ μετεβλήθησαν νῦν τὰ πολιτεύματα κατὰ τὴν ἀρέσκειαν τῆς Σπάρτης², ὅπως ἀποβῆ εἰς τὰς πόλεις ἀδύνατον νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τῶν Πατρῶν³.

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα συνέβαινον ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Ἀθήναις ἐξηκολούθει ἡ ἀρχαία διάσπασις τῶν φατριῶν, ἧς ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τὰ ἔξω πράγματα εἶνε ἱκανῶς σαφῆς.

Ἡ φιλειρηνικὴ φατρία ὑπελάμβανε μάταιον ἅμα καὶ ἔνοχον τὸ ἐγχείρημα ἀποπειράς πρὸς διάσπασιν τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας, καὶ ἐπεδίωκε νὰ ποδείξῃ εἰς τοὺς ἀντιπάλους ὅποσον ἀπατηλὴν γνώμην εἶχον περὶ τῆς Σπάρτης, παριστάνοντες αὐτὴν εὐρισκόμενῃ ἐν πλήρει διαλύσει, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν συμμάχων καὶ τῆς πίστεως αὐτῶν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης ἠδύνατο νὰ δυσχυρίζηται εὐλόγως, ὅτι αἰτίον τῆς ἀποτυχίας δὲν ἦσαν αἱ διδόμεναι παρ' αὐτοῦ συμβουλαί, ἀλλὰ τὸ ἀναποφάσιστον τῶν Ἀθηναίων. Ἀληθῶς δὲν ἠδύνατο νὰ προσδοκῶσιν ἐπιτυχίας ἐκλέγοντες μὲν τοὺς στρατηγοὺς ὅτε μὲν ἐκ τῆς μιᾶς φατρίας, ὅτε

¹ Θουκυδίδου V, 81.

² Θουκυδίδου V, 82, 1.

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 372.

δ' ἐκ τῆς ἄλλης, θέλοντες δ' ἐν μέσῳ τῷ πολέμῳ νὰ διατηρήσωσι τὴν ἐπίφασιν τῆς εἰρήνης καὶ ἀποστέλλοντες ἀπεσπασμένας στρατιάς, μὴ δυναμένας νὰ δράσωσιν ἐν συνεχείᾳ καὶ συντελούσας μόνον εἰς ἐξερθεσίῳν, ὅχι δὲ καὶ εἰς ἐκνίκησιν τῶν πολεμίων. Κατὰ τρόπον τοιοῦτον ἀπέβαινε φυσικὴ ἢ ἀπώλεια πάσης καταλλήλου εὐκαιρίας καὶ ἢ εἰς τὸ ἐναντίον μεταβολὴ πάντων τῶν παρουσιαζομένων ὠφελιμάτων. Ὁφείλον λοιπὸν νὰ προβῶσιν εἰς ἀπόφασιν ὠρισμένην. Ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν φατριῶν εἶχεν αὐξηθῆ εἰς ῥῆξιν ἀφόρητον. Καὶ ἦτο μὲν δυνατὸν νὰ ὑπάρχη ἀμφιβολία περὶ τοῦ ὀπίτερος εἶχε δίκαιον, ὁ Νικίας ἢ ὁ Ἀλκιβιάδης, ἀλλ' ἦτο ὁμοῦ ἀναμφίβολον, ὅτι ἐνέργεια μετεωριζομένη τῆδε κάκεισε μεταξὺ τοῦ προγράμματος ἀμφοτέρων ἔμελλεν ἀναγκαιῶς νὰ εἶνε κατὰ πάντα λόγον ὀλεθρία. Ὁφείλον ἢ νὰ ἐπιδιώξωσι μετὰ πάσης σοβαρότητος συνδιαλλαγὴν μετὰ τῆς Σπάρτης ἢ νὰναλάβωσι καὶ πάλιν τὸν πόλεμον μετὰ δραστηριότητος τελείας.

Ὅτω δ' ἔχοντα τὰ πράγματα ἦγον ἀναποδράστως εἰς τὸν ὀστρακισμὸν, δι' οὗ ποτε ὁ δῆμος εἶχε κρίνει τὸν ἀγῶνα μεταξὺ Ἀριστείδου καὶ Θεμιστοκλέους, μεταξὺ Περικλέους καὶ Θουκυδίδου, ἀπαλλάξας τὴν πόλιν στάσεων ἀφορήτων. Τὴν πρόκλησιν δὲ ταύτην ἀπηύθυνον πρὸς ἀλλήλους ἀμφοτέροι οἱ ἀντίπαλοι πολιτευταί, καὶ πιθανῶς μετ' ἀμοιβαίαν συνεννόησιν ὑπεβλήθη ἡ πρότασις, ὅπως ὁ δῆμος ἐκφράσῃ τὴν θέλησιν αὐτοῦ ἐν πληθούσῃ ἐκκλησίᾳ. Ὁ ἕτερος ὠφείλε νὰποχωρήσῃ ἐκ τῆς πολιτείας, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι δυνηθῶσι καὶ πάλιν νὰ διευθύνωσι μετ' εὐσταθείας τὰ κοινὰ κατὰ πρόγραμμα ὠρισμένον.

Ἐν ᾧ δὲ παρασκευάζοντο τὰ κατὰ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου, ἀμφοτέροι δὲ οἱ στασίαρχοι ἠσχολοῦντο μετὰ ζήλου περὶ τὴν σύνταξιν τῶν περὶ αὐτοὺς, κατώρθωσεν ἀπροσδοκῆτως ὁ Ὑπέρολος νὰ ἰσχύσῃ καὶ πάλιν ἐν τῇ Πνυκί, ἐπιδιώξας νὰ ἐπωφεληθῆ χάριν ἑαυτοῦ τὴν ἀνησυχίαν τῶν πνευμάτων τὴν προηγηθεῖσαν τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως καὶ ἐξερθείζων διὰ λόγων ἀναισχύντων τὰ πλήθη κατὰ τε τοῦ Νικίου καὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἄλλ'

οὐδέτερος ὅμως τῶν δύο στασιάρχων εἶχεν ἀσφαλῆ ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἔκβασιν τῆς κρίσεως, καθ' οὐσίαν οὐδέτερος ἤθελεν ὠφελῆθῃ, ἂν ἀπηλλάσσεται τοῦ ἀντιπάλου διὰ μικρᾶς διαφορᾶς ψήφων, καὶ οὐδέτερος αὐτῶν εἶχεν ἀπαράκλητον ἀπόφασιν νάναθέσῃ τὸ ὄλον αὐτοῦ ἀξίωμα καὶ τὸ πολιτικὸν μέλλον εἰς τὴν τύχην τῶν ψήφων τοῦ δήμου. Διὰ ταῦτα τὴν τελευταίαν ὥραν ὁ Νικίας καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης συνενωθέντες συνέπραξαν κατὰ τρίτου, καὶ μικρὸν πρὸ τῆς ὄστρακοφορίας οἱ ὄπαδοὶ ἀμφοτέρων τῶν πατριῶν ἔλαβον τὴν ὁδηγίαν νὰ γράψωσιν ἐν τοῖς ὄστράκοις τὸ ὄνομα τοῦ Ὑπερβόλου, ὅστις ἔνεκα τῶν βιαιῶν αὐτοῦ ἐπιθέσεων ἦτο εἰς ἀμφοτέρους μισητὸς καὶ ὀχληρὸς. Ἐξῆσε δὲ ὁ Ὑπερβόλος ἐν τῇ ἐξορίᾳ, καθ' ἃ λέγεται, ἐξ ἔτη, καὶ ἀπέθανε τῷ 411 π. Χ. (Ὀλυμπ. 92,1)¹· κατὰ ταῦτα ὁ ἐξοστρακισμὸς αὐτοῦ συνέβη πιθανῶς τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 418 ἢ 417 π. Χ. (Ὀλυμπ. 90,2 ἢ 3)².

Ὅτως ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἐν ἣ ἔμελλον νὰ κριθῶσιν αἱ τύχαι τῶν Ἀθηναίων, εἰς οὐδεμίαν ἠγάγε λύσιν, καὶ τὰ πράγματα τῆς πόλεως ἔμειναν πρὸς μεγίστην αὐτῆς ζημίαν οἷα ἦσαν τὸ πρότερον. Ἡ δὲ βλάβη αὕτη ὑπῆρξε πολὺ μεγαλειτέρα, ἐπειδὴ ὁ ὄστρακισμὸς ἐξέπεσε πάσης τιμῆς ἔνεκα τῆς παρὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ θεσμοῦ τούτου δι' αὐτοῦ τιμωρίας ἀνδρὸς ἀναξίου καὶ ἀσήμεου, ὅστις παρ' οὐδεμιᾶς πατριᾶς ἤξιούτο τιμῆς καὶ δὲν ἦτο αὐτόχρημα ἀρχηγὸς πατριᾶς.

¹ *Θουκυδίδου* VIII, 73,[2]. Ὑπερβόλον [τί] τινα τῶν Ἀθηναίων μοχθηρὸν ἄνθρωπον, ὠστρακισμένον οὐ διὰ δυνάμεως καὶ ἀξιώματος φόβου, ἀλλὰ διὰ πονηρίαν καὶ ἀισχύνην τῆς πόλεως ἀποκτείνουσι.

² Ὁ ὄστρακισμὸς οὐδέποτε κατελόθη ἐπίσημος. Ὁ δὲ χρόνος τοῦ τελευταίου ὄστρακισμοῦ ὁρίζεται κατὰ τὴν ὑπό τοῦ Cobet (*Platonis Comici Reliquiae* σ. 143) ἐξήγησιν τοῦ *Θεοπόμπου* παρὰ τῷ *Σχολιαστῇ* τοῦ *Ἀριστοφάνους* (Σφήκ. στ. 1008), καθ' ἣν ὁ Ὑπερβόλος, ἀποθανὼν κατὰ τὸν *Θουκυδίδην* (VIII, 73, 2) ἐν Σάμῳ τῷ 411 π. Χ., ἐξῆσεν ἐξ ἔτη ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Ἴδε Vischer *Alkibiades und Lysandros* σ. 57 [*Kleine Schriften* τόμ. Α' σ. 109]. Ὁ Kirchhoff ἐν τῷ *Hermes* τόμ. I, σ. 5 ἀποδίδεται ὡς ἔτος τοῦ ὄστρακισμοῦ τὸ 418 π. Χ. Ἠρδλ. καὶ Gilbert *Beiträge* σ. 231. Stahl ἐν τῷ *Rheinisches Museum* τόμ. XXXIX, σ. 462.

Ὁὐ γὰρ τοιούτων εἶνεκ' ὄστραχ' εὐρίθη

λέγει ὁ κωμικὸς ποιητὴς Πλάτων¹. Καὶ δὲν κατελύθη μὲν ἐπισήμῳ ἐν Ἀθήναις ἔκτοτε ὁ ὄστρακισμὸς, ἀλλ' οὐδέποτε πλέον ἔγεινε χρῆσις αὐτοῦ.

Περὶ τῶν καθ' ἕκαστον τοῦ παραδόξου τούτου συμβάντος ἦσαν διαδοδομένα ἤδη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διάφοροι γνώμαι, ὧν μεταξὺ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκλέξωμεν. Ἰδίως δὲ πλὴν τοῦ Νικίου καὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου συμμετέσχε, κατὰ τρόπον ἀνεξήγητον δι' ἡμᾶς, τοῦ ἀγῶνος καὶ Φαίαξ ὁ υἱὸς τοῦ Ἐρασιστράτου, ἀνὴρ πρεσβεύσας² καὶ ἀνήκων εἰς τοὺς περὶ τὸν Νικίαν³.

Ἄλλ' ἐν τι ὅμως εἶνε σαφές. Ὁ ὄστρακισμὸς, ὅστις ἦτο ἀδιασπᾶστος συνδεδεμένος πρὸς τὸν πολιτικὸν βίον τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἶχε μεγάλως συντελέσει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πολιτείας, προϋποθέτει δημόσιον βίον ὑγιᾶ, οἷος δὲν ὑπῆρχε πλέον. Ὁ δῆμος ἐστερεῖτο τῆς δυνάμεως νάποχωρήσῃ διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, ὧν ἡ ἐπίδρασις ἐπέφερε παρακώλυσιν ἢ διατάραξιν τοῦ κανονικοῦ βίου τῆς πολιτείας. Ὁ δῆμος ἐστερεῖτο ἐνότητος, σοβαρότητος καὶ ἀξυδερκείας ἱκανῆς, ὅπως ἐκφέρῃ διὰ μεγάλου ἀριθμοῦ ψήφων τὴν προσήκουσαν γνώμην περὶ πολιτικοῦ τινος

¹ Meinek e, Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 669.

² Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 341.

³ Ὁ Πλούταχος εὔρει πρὸ αὐτοῦ δύο παραδόσεις, αἱ ἐκτίθει παρ' ἀλλήλας (ἐν βίῳ Νικίου 11). Τούτων ἡ ἑτέρα, ἣν εὔρει παρὰ τῷ Θεοφράστῳ, ἰσοπέτο λόγον περὶ πατριαστικοῦ ἀγῶνος μεταξὺ Ἀλκιβιάδου καὶ Φαίακος, ἡ δ' ἑτέρα, ἣν ἀντεπροσώπευον οἱ πλεῖστοι, εὔρει δὲ πιθανῶς παρὰ τῷ Θεοπόμπῳ, περὶ ἀγῶνος μεταξὺ Ἀλκιβιάδου καὶ Νικίου. Ὁ Zurborg (ἐν τῷ Hermes τόμ. XII, σ. 198 κ. ἑ. XIII, σ. 141 κ. ἑ.) ἀποδέχεται, ὅτι ὁ μὲν Νικίας προέβαλε τὸν Φαίακα ἀνθ' ἑαυτοῦ, ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης τὸν Ἰπέρβολον, ἀμφοτέρω ἀντικαθιστάνοντες οὕτως ἑαυτοὺς δι' ἀνδρῶν ἀπέμων· ἀλλὰ τοιαύτη διαγωγή δὲν εἶνε πιθανή, προκειμένου περὶ τοῦ ὄστρακισμοῦ, ὅστις ἀνεφίετο εἰς πρόσωπα τακτά. Τὸ δὲ γεγονός, ὅτι ὁ Ἰπέρβολος εἶγεν ἀντιταχθῆ πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς ἀντιπάλους, δὲν θεωρῶ ἐπινοήσιν, συμφωνῶν ἐν τούτῳ πρὸς τὸν Seliger (ἐν τοῖς Jahrbücher für Philologie. 1877 σ. 745). Τίτεια διαφῶσις ἀπάντων τῶν καθ' ἕκαστον εἶνε ἀδύνατος τοῦ λόγου ὄντος περὶ συμβάντος ὅλως ἀσημῆτος καὶ ἤδη ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις διαμαρτυρημένου. Ἄλλὰ καὶ ἐν τούτῳ δὲν πείθομαι εἰς τὸν Zurborg, ὅτι δύναται νὰ διαριθνευκῆσθῇ τὸ ἀξιώσιμον τοῦ Θεουκιδίδου.

προγράμματος. Οὐδ' ὑπῆρχε τις ὁ ἀξιούμενος τελειότατα τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ. Ἐκτὸς δὲ τούτων τῶν λόγων κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις ἡ ἐξορία ἰσχυροῦ στασιάρχου ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ νέους καὶ μεγαλειτέρους κινδύνους τῆς πολιτείας. Δὲν ἠδύνατο τις νὰ ποδεχθῆ, ὅτι ἀνὴρ οἶος ὁ Ἀλκιβιάδης ἔμελλε νὰ διαγάγῃ πειθήνιος εἰς τὸ κέλευσμα τοῦ δήμου ἠρέμως ἐν τῇ ξένη δεκαετιᾷ ὄλην. Εὐλόγος δὲ ἦτο ὁ φόβος, ὅτι διὰ τῆς ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξώσεως αὐτοῦ ἤθελε παρακινήθῃ νὰ τραπῇ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων. Οὕτω δὲ ἀρχηγοὶ φατρίας ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων διατρέφοντες ἠδύνατο νὰ ποδῶσι πολὺ κινδυνωδέστεροι εἰς τὴν πολιτείαν ἢ μένοντες ἐντὸς τῶν Ἀθηναίων. Διὰ ταῦτα λοιπὸν ἐφάνη εὐκαπωτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα ἢ ἐν τῇ πόλει διατήρησις ἀμφοτέρων τῶν πολιτευτῶν, οἵτινες διὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ αὐτῶν ἔμελλον νὰ διατηρῶσι τὴν ἰσορροπίαν. Ἀλλὰ πράγματι ἡ ἡμέρα καθ' ἣν οὕτως ἐλύθη τὸ ζήτημα, ἡ ἡμέρα τοῦ τελευταίου ὀστρακισμοῦ, ὑπῆρξεν ἡμέρα συμφορᾶς διὰ τὰς Ἀθήνας, παρέχει δὲ θλιβερὸν σύμπτωμα τῆς παρακμῆς τοῦ δημοσίου βίου καὶ εἶνε προάγγελος μέλλοντος ὀλεθρίου.

Τῶν δύο πολιτευτῶν, οἵτινες ἔκτοσ' ἐπανελάβον καὶ πάλιν τὸν κατ' ἀλλήλων ἀνταγωνισμὸν, ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο, καθ' ἃ δύνανται πᾶς τις νὰ φαντασθῆ, ὁ δραστηριώτερος καὶ πολυπραγμονέστερος. Κατῶρθωσε δὲ οὗτος νὰ πείσῃ μετ' οὐ πολὺ τοὺς πολίτας, ὅτι αἱ τελευταῖαι ἐπιτυχίαι τῆς Σπάρτης, ἄς οἱ ἀντίπαλοι ἐπωφελούντο πρὸς ταπεινώσιν αὐτοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχωσι διὰ ἄρκειαν μακρὰν. Μεταξὺ Ἄργους καὶ Σπάρτης ἦτο πράγματι σύμπραξις εἰλικρινῆς ἐπ' ἰσῆς ἀδύνατος ὅσον καὶ μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπάρτης. Ἄλλως δ' αἱ φατρίαι ἐν Ἄργει ἴσταντο ἀντιμέτωποι ἀλλήλων μετ' ἀγρίου μίσους, ἔτοιμοι νὰ ἐπαναλάβωσι κατὰ πᾶσαν στιγμὴν τὸν ἀγῶνα. Τὸ δὲ σύνθημα τῆς ἐκρήξεως τούτου τοῦ ἀγῶνος ἔδωκεν ὁ Βρύας, ὁ ἡγεμὼν τῶν χιλιῶν, διαταράξας

διὰ μυσαρᾶς βιαιοπραγίας γάμον τελούμενον ἐν Ἀργεῖ. Ἄλλ' ἢ παρ' αὐτοῦ ἀρπαχθεῖσα νύμφη ἐξεδικήθη αὐτὸν, τυφλώσασα κοιμώμενον, ἔπειτα δὲ κατέφυγεν ἰκέτις εἰς τὸν δῆμον, ὅστις παμπληθῆς ἔστασίασε κατὰ τῆς στρατιωτικῆς ἀκολασίας τῶν χιλιῶν, καὶ κατέλυσε τὸ εἰς τὴν Σπάρτην στηριζόμενον ὀλιγαρχικὸν πολίτευμα μετὰ διάρκειαν ὀκτώ μηνῶν¹.

Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἔμειναν ἀμέτοχοι τῶν συμβάντων τούτων. Ἄλλ' οἱ Σπαρτιαῖται ἐγκαίρως ἤδη ἔλαβον γνῶσιν τῆς παρασκευαζομένης μεταβολῆς· ἔνεκα δὲ τῶν ἐπιμόνων αἰτήσεων βοηθείας παρὰ τῶν λακωνιζόντων ἀνέβαλον καὶ αὐτὴν τὴν τέλεσιν τῶν γυμνοπαιδιῶν, ὅπως φθάσωσιν ἐγκαίρως εἰς τὸ Ἄργος. Ἄλλ' μαθόντες ἅμα τῇ εἰς Τεγέα ἀφίξει, ὅτι ἐν Ἀργεῖ ἐκυριάρχει ἤδη ὁ δῆμος, ἀνέζευξαν οἰκάδε, καὶ οὐδὲν πλέον παρεκώλυσε αὐτοὺς νὰ τελέσωσιν ἡσύχως τὴν ἑορτὴν².

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οὐδαμῶς εἶχε καταλυθῆ ἡ μεταξὺ Ἀργείων καὶ Σπαρτιατῶν συνθήκη. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ δῆμος τοῦ Ἄργους ἔστειλε πρέσβεις εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ἤξισεν ἐπισήμως τὴν διατήρησιν τῆς συμμαχίας, διακηρύττων, ὅτι ἡ πόλις ἤθελε νὰ ἐμμείνη εἰς τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν. Ἄλλ' ἐν Σπάρτῃ παρίσταντο δι' ἀντιπροσώπων καὶ οἱ ἐξωσθέντες ὀλιγαρχικοὶ, οἵτινες ἐξηκολούθουν θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἐκπροσωποῦντας ἀληθῶς τὸ Ἄργος, καὶ διεμαρτυρήθησαν ἐναντίον τῆς αἰτήσεως τῶν δημοκρατικῶν. Μετὰ μακρὰς δὲ διαπραγματεύσεις, ὧν συμμετέσχον καὶ οἱ σύμμαχοι, ἐλύθη ἡ ἀμφισβήτησις πρὸς ζημίαν τοῦ δήμου τῶν Ἀργείων³, καὶ ἔμελλε κατ' ἀκολουθίαν διὰ κοινῆς πελοποννησιακῆς στρατιᾶς νὰ ἐπιχειρηθῆ ἡ παλινὸρθωσις τῆς ὀλιγαρχίας ἐν Ἀργεῖ. Ἄλλ' οἱ σύμμαχοι εἶχον πάντοτε δειχθῆ ἀπρόθυμοι

¹ Πausανίου II, 20, 2.

² Θουκυδίδου V, 82, 1-2.

³ Θουκυδίδου V, 82, 3· ἐλθόντων πρέσβων, ἀπό τε τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ τῶν ἐξω Ἀργείων, παρόντων τε τῶν συμμάχων καὶ βῆθόντων πολλῶν ἀφ' ἑκατέρων, ἔγνωσαν... ἀδικεῖν τοὺς ἐν τῇ πόλει.

πρὸς ἐκτέλεσιν στρατειῶν τοιούτων¹, ἅτε θέλοντες, ἵνα αἱ συμ-
 μετέχουσαι τῆς συμμαχίας πόλεις μένωσιν αὐτόνομοι καὶ διατη-
 ρῶσι τὸ δικαίωμα νὰ καθορίζωσιν αὐταὶ καθ' ἑκάστας τὸ ἴδιον
 πολίτευμα. Διὰ ταῦτα οἱ Κορίνθιοι δὲν συμμετέσχον τῆς ἐστρα-
 τείας². Οἱ δὲ Ἀργεῖοι μετὰ τὴν παρά τῶν Σπαρτιατῶν ἀπόκρου-
 σιν τοῦ αἰτήματος αὐτῶν ἠναγκάσθησαν, ὡς εἰκὸς, νὰ ζητήσωσιν
 ἐκ νέου τὴν προσχώρησιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὅπως ἔχωσιν ὑπο-
 στήριξιν ἐναντίον τῆς Σπάρτης καὶ τῶν ἐξωσθέντων ὀλιγαρχικῶν.
 Ἔστειλαν λοιπὸν πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης
 εἰργάσθη ἀδόλως πάσῃ δυνάμει, ὅπως τὸ γε νῦν ἔχον καταστήσῃ
 μᾶλλον ἔμπροσθεν τῆς συμμαχίας³. Ἀνέλαβε δὲ αὐτὸς, βοηθού-
 μενος ὑπὸ πλήθους Ἀθηναίων τεχνιτῶν, τὴν οἰκοδόμησιν τῶν
 μακρῶν τειχῶν τοῦ Ἀργους, δι' ὧν οἱ Ἀργεῖοι ἔμελλον νὰ προσ-
 αρτηθῶσι τελείως εἰς τὴν τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας περιλαμ-
 βάνουσαν ἀρχὴν τῶν Ἀθηνῶν⁴. Πράγματι πόλις τετειχιτισμένη
 καὶ διὰ τειχῶν συνδεομένη πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτῆς λιμένα ἦτο καὶ
 νῦν ἀκόμη διὰ τὴν Σπάρτην δυσάλωτος ὡς τις νῆσος. Οἱ δὲ Σπαρ-
 τιᾶται ἐπέδραμον μὲν τὴν ὑπαιθρον χώραν καὶ κατέστρεψαν μέ-
 ρος τῶν τειχῶν τοῦ λιμένος, ἀλλ' ἡ πόλις αὐτὴ ἀντέσχεν. Ὁ δὲ
 Ἀλκιβιάδης ἐνήργησε χάριν ἀποφυγῆς νέας ἀποστασίας τὴν εἰς
 τὰς ἀττικὰς νῆας ἀπαγωγὴν τριακοσίων πολιτῶν γνωστῶν ὡς λα-
 κωνιζόντων καὶ τὴν ἐν ταῖς νήσοις κάθειρξιν αὐτῶν. Οὕτω δὲ τὸ
 Ἄργος τὸ θέρος τοῦ 417 π. Χ. (Ὀλυμπ. 96, 4) συνεδέθη πρὸς
 τὰς Ἀθήνας εἴπερ ποτὲ πιστῶς, καὶ οἱ ἀρχαῖοι σύμμαχοι τῶν
 Ἀργείων ἤρχισαν ἐνθαρρυνόμενοι πάλιν καὶ ἀποβάλλοντες τὸν
 τρόπον τὸν καταλαβόντ' αὐτοὺς μετὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ ἦτταν.

Ἄλλη δὲ χώρα, ἐν ἣ ἡ Νικίειος εἰρήνη οὐδέποτε ἐξετελέσθη,

¹ Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Α'. σ. 603.

² Θουκυδίδου V, 83, 1. Ὁμοίᾳ ὑπῆρξεν ἡ διαγωγὴ τῶν Κορινθίων καὶ κατόπιν. Ἴδε Σενοφῶντος Ἑλληνικῶν III, 2, 25.

³ Θουκυδίδου V, 82-84. Τὸ πρωτότυπον κείμενον τῆς συνθήκης ἴδε ἐν Corpus In-
 scriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 50.

⁴ Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 384.

ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἐξηκολούθησε πάντοτε ὁ πόλεμος, ὑπῆρξεν ἡ τῶν χαλκιδικῶν πόλεων ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης.

Ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς εἰρήνης εἶχεν ἀναγραφῇ περὶ τε τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ τῶν λοιπῶν πόλεων, ὅτι ἔμελλον νὰ παραδοθῶσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἀλλὰ κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπῆλθον τόσαι ἐπιφυλάξεις, ὥστε ἀπαραγνώριστος εἶνε ἡ πρόθεσις τῆς εἰς τοὺς Ἀθηναίους παροχῆς δυσχερειῶν καὶ τῆς φροντίδος, ὅπως ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις μηδέποτε λείψῃ ἀφορμὴ σκευωριῶν καὶ διχονοιῶν. Αἱ πόλεις ἔμελλον μὲν νὰ ποτίνωσι φόρον, ἀλλὰ μόνον ὡς εἰσφορὰν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς θαλάσσης, δὲν ἔμελλον δὲ νὰ θεωρῶνται ἀνήκουσαι εἰς τὴν ἀττικὴν συμμαχίαν, ἀλλὰ νὰ εἶνε αὐτόνομοι καὶ οὐδέτεροι πρὸς τε τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Σπάρτην, καὶ μόνον ἔκουσίως προσχωροῦσαι θὰ ἠδύνατο νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλως δὲ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐδικαιοῦντο νὰ παιτήσωσι παρ' αὐτῶν φόρον ἀνώτερον τοῦ ταχθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου¹.

Ἐξετάζοντες τὰς διατάξεις ταύτας, διαγινώσκομεν, ὅτι καθωρίσθησαν μετὰ μακρὰς ἀμφοτέρωθεν διαμικρολογίας, καὶ ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι, εἰσηγουμένων πιθανῶς τῶν Κορινθίων, ἤθελον νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν ἐπίτεχνον ταύτην θέσιν τῶν πραγμάτων, ὅπως ἀναστρέφονται ἐλευθέρως ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης.

Διακρίνει δὲ ἡ συνθήκη τῆς εἰρήνης δύο ὁμάδας τῶν χαλκιδικῶν πόλεων, πρῶτον μὲν τὴν Μηθύβερναν, τὴν Σάνην καὶ τὴν Σίγγον, περὶ ὧν δικαιούμεθα νὰ προϋποθέσωμεν, ὅτι καθ' οὓς χρόνους ὠμολογήθη ἡ συνθήκη εἶχον λακωνικὴν φρουράν, καὶ ἐξ ἑτέρου τὴν Ἀργίλον, τὴν Στάγειρον, τὴν Ἀκανθον, τὴν Σκῶλον, τὴν Ὀλυνθον καὶ τὴν Σπάρτωνον². Τῶν δευτέρων δὲ τούτων πό-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 253.

² Θουκυδίδου V, 18, [3] ἀποδόντων δὲ Ἀθηναίοις Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ξύμμαχοι Ἀμφίπολιν. Ὅσας δὲ πόλεις παρέδοσαν Λακεδαιμόνιοι Ἀθηναίοις, ἐξέστω ἀπίναί ὅποι ἂν βούλωνται αὐτοὺς καὶ τὰ ἑαυτῶν ἔχοντας. Γὰρ δὲ πόλεις φεροῦσας τὸν φόρον τὸν ἐκ' Ἀριστείδου αὐτονόμους εἶναι. Ὅπλα δὲ μὴ ἐξέστω ἐπιφέρειν

λεων βεβαίως μὲν δὲν προσεχώρησεν εἰς τὴν συνθήκην ἢ Ὀλυνθος, πιθανῶς δὲ οὐδ' αἱ ἄλλαι, ἐπειδὴ μαρτυρεῖται ῥητῶς, ὅτι τινὲς τῶν χαλκιδικῶν πόλεων οὐδέποτε ἀπέδέχθησαν τὴν συνθήκην καὶ συνετάχθησαν μετὰ τῶν Κορινθίων εἰς τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἄργους¹. Κατὰ ταῦτα τὸ βόρειον, ἡπειρωτικὸν μέρος τῆς χαλκιδικῆς χώρας εἶχεν ἀπολεσθῆ εἰς αἰὶ διὰ τοὺς Ἀθηναίους. Διὰ ταῦτα μετὰ πολλῶ μείζονος ἐπιμονῆς ἐπειράθησαν νὰ ἐνισχυθῶσι κατὰ τὰς τρεῖς χερσονήσους. Καὶ κατέλαβον μὲν δι' Ἀθηναίων κληρούχων τὴν Ποτιδαίαν², ἣν μάτην εἶχε πολιορκήσει ὁ Βρασίδης³. τὸ αὐτὸ δὲ δυνάμεθα νὰ προυποθέσωμεν καὶ περὶ τῆς Τορώνης μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κλέωνος ἄλωσιν τῆς πόλεως ταύτης⁴. Καὶ ἡ Σκιωνή δὲ, ἥτις, ἀποστᾶσ' ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, εἶχε χωρήσει εἰς τὸν Βρασίδαν καὶ εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἐν τῇ συνθήκῃ, κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐξ ἐφόδου· καὶ οἱ μὲν πολῖται ἐσφάγησαν, ἡ δὲ πόλις παρεδόθη εἰς τοὺς Πλαταιεῖς⁵.

Οὕτως αἱ χερσόνησοι Παλλήνη, Σιθωνία καὶ Ἀκτὴ κατεῖχοντο ἀσφαλῶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων⁶, καὶ ἡ ἐλάττωσις τοῦ φόρου δὲν

Ἀθηναίους μὴ δὲ τοὺς ξυμμάχους ἐπὶ κακῶ, ἀποδιδόντων τὸν φόρον ἐπειδὴ αἱ ἀπονδαὶ ἐγένοντο. Εἰσι δὲ αἱδε' Ἄργιλος, Στάγειρος, Ἄκανθος, Σκῶλος, Ὀλυνθος, Σπάρτωλος. Συμμάχους δ' εἶναι μηδέτερον, μῆτε Λακεδαιμονίων μῆτε Ἀθηναίων· ἦν δὲ Ἀθηναῖοι πείθωσι τὰς πόλεις, βουλομένας ταύτας ἐξίστω ξυμμάχους ποιῆσθαι αὐτοὺς Ἀθηναίους. Μηκυθερναίους δὲ καὶ Σαναίους καὶ Σιγγαίους οἰκτεῖν τὰς πόλεις τὰς ἑαυτῶν καθ' ἅπερ Ὀλύνθιοι καὶ Ἀκάνθιοι.

¹ Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 350.

² Θουκυδίδου II, 70. Πρὸλ. Kirchhoff Über die Tributpflichtigkeit der [attischen] Kleruchen ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie. 1873 σ. 7 [καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει σ. 7].

³ Θουκυδίδου IV, 135.

⁴ Θουκυδίδου V, 3. Καὶ ἡ Τορώνη κατεκληρουγήθη κατὰ τὸν Kirchhoff ἐνθ' ἄν. σ. 10.

⁵ Θουκυδίδου V, 2, 1. Πρὸλ. Kirchhoff ἐνθ' ἄν. σ. 8

⁶ Θουκυδίδου V, 18, 8· Σκιωνίων δὲ καὶ Τορωναίων καὶ Σερμουλίων καὶ εἴ τινα ἄλλην πόλιν ἔχουσιν Ἀθηναῖοι, Ἀθηναίους βουλεύεσθαι περὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων πόλεων ὅτι ἂν δοκῆ αὐτοῖς.

ἦτο ἀξία λόγου, περιοριζομένη μεταξύ δέκα μέχρι δώδεκα ταλάντων¹. Ἄλλ' ἡ πίστις καὶ ἡ συνοχὴ τῆς ἐπὶ Θράκης ἀποικιακῆς χώρας εἶχεν ἐκλίπει, καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως τῆς ἐχούσης τὴν ἡγεμονίαν εἶχε κληροθῆ, ἐπειδὴ αἱ ἀποστᾶσαι πόλεις εἶχον κατορθώσει νάντιστῶσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἄλλ' ἀνωτέρα πασῶν τῶν ζημιῶν ἦτο ἡ ἀπώλεια τῆς Ἀμφιπόλεως, ἣν μόλις που ἀνεπλήθρουν ἢ διὰ τῆς Ἡϊόνος κατοχῆ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμόνος.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ πόλεις ἔβλεπον, ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο νάντιτάξωσιν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀντίστασιν τελεσφόρον, εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ζητήσωσι συμμαχούς. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι δὲ ἀφ' ἐτέρου ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιδιώξωσιν ἡπειρωτικὴν ὑποστήριξιν κατὰ τῶν πόλεων καθ' ὧν ἦτο δυσχερὴς ἡ ἐπίθεσις. Οὕτω δὲ ἡ παραλία τῶν ἐπὶ Θράκης ἀπέβη ἀδιακόπως ἐστία κρυφίαν σκευωριῶν, θέατρον ἀπαύστων ἀγώνων, χώρα ἦν οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάζοντο νὰ ἐπιτηρῶσι διαρκῶς διὰ στόλων.

Κατὰ ταῦτα αἱ πόλεις ὅσαι ἠρνήθησαν νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τὴν Νικίειον εἰρήνην² προσῆλθον ἤδη τῷ 421 π. Χ. (Ὀλυμπ. 89,4) μετὰ τῶν Κορινθίων εἰς τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἄργους. Οἱ δὲ Κορινθιοὶ ἐπεκαλοῦντο συνθήκας ὑποχρεούσας αὐτοὺς νὰ μὴ προδώσωσι τὰς πόλεις, ἐξηκολούθουν δὲ ἀξιοῦντες καθήκοντα μητροπόλεως, καὶ αἱ πόλεις ἐτύγχανον τῆς ὑποστήριξεως αὐτῶν. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀνειλικρινοῦς διαγωγῆς τῶν Λακεδαιμονίων πρέσβεων, οἵτινες παρὰ τὰς ῥητὰς διαταγὰς τῶν ἀρχῶν τῆς Σπάρτης δὲν ἐξετέλουν τὴν παράδοσιν τῶν πόλεων³, τὸ θράσος αὐτῶν ἐπηύξανεν

¹ Ἡ τάξις τῶν φόρων τῶν πόλεων εἶχεν οὕτω:

Ποτιδαία	τάλαντα 6, ἀπὸ δὲ τοῦ 19 ἔτους 15.
Ταρῶνη	» 6, ἀπὸ δὲ τοῦ 30 ἔτους 15.
Σκυῶνη καὶ Θράμβος	» 6, ἀργότερον δὲ 9.
Ἄκανθος	» 3.
Ὀλυνθος	» 2.

² Θουκυδίδου V, 26, 3. Πρὸς V, 30.

³ Θουκυδίδου V, 21.

ἔτι μᾶλλον. Διὰ ταῦτα μετ' οὐ πολὺ ἀφῆρέθη ἤδη ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐξ ἐφόδου ἢ πόλις Θύσσοις κειμένη παρά τὸν Ἄθω¹. Τὸν δ' ἐπόμενον χειμῶνα εὐρίσκομεν τοὺς Χαλκιδεῖς μετὰ καὶ τῶν Κορινθίων συνεπιδιώκοντας τὴν εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Κορινθίων καὶ Ἀργείων προσχώρησιν τῶν Βοιωτῶν². Οἱ δὲ Ὀλύμπιοι κατέλαβον δι' ἐπιδρομῆς τὴν πόλιν Μηθύβερναν³. Τὸ δὲ θέρος τοῦ 418 π. Χ. κατέπλευσεν εἰς τὸ Θρακικὸν πέλαγος ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Εὐθύδημος⁴, καὶ αἱ πόλεις ἠναγκάσθησαν νὰ τηρῶσιν ἐπιφύλαξιν, ἐπειδὴ ὁ Περδίκκας ἐτάσσετο ἀκόμη μετὰ τῶν Ἀθηναίων. Ἐπειτα δ' ἐπειράθησαν οἱ τότε μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν συμμαχοῦντες Ἀργεῖοι νὰ ποστῆσωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, καὶ δὴ μετ' ἐπιτυχίας, εἰ καὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ προκαλέσωσι φανεράν αὐτοῦ ῥῆξιν πρὸς τὰς Ἀθήνας⁵. Τὸ δ' ἐπιὸν θέρος τοῦ 417 π. Χ., καθ' ὃ ἀπεστάτησεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὸ παρά τὸν Ἄθω κείμενον Διον⁶, ἔμελλε τέλος νὰ ἐπιχειρηθῇ μεγαλειτέρα στρατεία· ἀλλ' ἔμεινεν ἄπρακτος, καίτοι εἶχον ἀναλάβει τὴν ἀρχηγίαν τῆς στρατιᾶς ὡς συστράτηγοι ὁ Νικίας καὶ ὁ Λυσιστράτος⁷, ἐπειδὴ ὁ Περδίκκας, οὗ προσεδόκων τὴν σύμπραξιν, δὲν συνειργάσθη μετ' αὐτῶν⁸. Πρὸς τιμωρίαν δὲ αὐτοῦ ἀπεκλείσθησαν περὶ τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἔτους οἱ λιμένες τῆς Μακεδονίας.

¹ *Θουκυδίδου* V, 35. Πρὸς. Köhler [Urkunden zur Geschichte des delisch-attischen Bundes] s. 177.

² *Θουκυδίδου* V, 38.

³ *Θουκυδίδου* V, 39.

⁴ *Corpus Inscriptionum Atticarum* τόμ. Α' ἀρ. 180. στ. 9· ἔδωσαν στρατηγοῖς ἐπὶ Θράκης Εὐθύδημον Εὐδήμου.

⁵ *Θουκυδίδου* V, 80.

⁶ *Θουκυδίδου* V, 82. Πρὸς. V, 35. Köhler [Urkunden zur Geschichte des delisch-attischen Bundes] s. 175.

⁷ *Corpus Inscriptionum* Τόμ. Α' ἀρ. 189. στ. 19-20· οὗτοι· ἔδωσαν στρατηγοῖς Νικίαν Νικηράτου Κυθραντίδην, Λυσιστράτην Ἐμπίδου Ὀμήθην.

⁸ *Θουκυδίδου* V, 83 παρασκευασμένων αὐτῶν στρατιῶν ἄγειν ἐπὶ Χαλκιδικῆς τοὺς ἐπὶ Θράκης καὶ Ἀμφίπολιν, Νικίου τοῦ Νικηράτου στρατηγούοντος (Περδίκκας) ἔφειστο τὴν συμμαχίαν καὶ ἡ στρατιὰ μάλιστα διελύθη ἐκείνου ἀπάραντος.

Τῷ δὲ 416 π. Χ. (Ὀλυμπ. 96,4) εὐρίσκειτο ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης ὡς στρατηγὸς Χαιρήμων ὁ υἱὸς τοῦ Χαρικλίου¹. Ἡ στρατεία δ' ἐκείνη ἀπέβλεπε μάλιστα εἰς τὴν Μακεδονίαν· τῷ δὲ 415 π. Χ. ἐγκαίρως, διαρκούντος ἔτι τοῦ δεκάτου ἔκτου ἔτους τοῦ πολέμου, ἀπεβιάσθησαν Μακεδόνες φυγάδες μετὰ καὶ Ἀθηναίων ἰππέων εἰς τὴν Μεθώνην, ὅπως ἐνοχλήσωσι τὸν Περδίκκην καὶ ἀπὸ γῆς², ἐν ᾧ ὕρισταντο μετὰ τῶν Χαλκιδικέων σπονδαί, ὧν τὴν ῥῆξιν μάτην ἐπεδίωκον οἱ μετὰ τῶν Μακεδόνων συμμαχοῦντες Λακεδαιμόνιοι. Μετ' οὗ δ' πολὺ ἐπῆλθε πιθανῶς συνδιαλλαγὴ τῶν Ἀθηναίων μετὰ τοῦ βασιλέως, ἐπειδὴ τῷ 414 π. Χ. τελευτῶντος τοῦ θέρους ἐπεχείρησεν ὁ Εὐετίων στρατεῖαν ἐναντίον τῆς Ἀμφιπόλεως, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Περδίκκου· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἀπέτυχε, καίτοι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πολυαριθμούς Θράκας μισθοφόρους καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν τριήρων ἀνάβασιν τοῦ ποταμοῦ κατέλαβον τὸ Ἱμεραῖον, χωρίον κείμενον ἐπικαιρότατα.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης μετὰ τὴν Νικίειον εἰρήνην. Καὶ ἐκεῖ ὡς ἐν Πελοποννήσῳ δὲν ὑπῆρχεν εἰρήνη, ἀλλ' ἀδιάκοπος ἀγὼν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιῶν. Ἐκαστος δὲ δύναται νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ὁ ἔμμεσος ἐκεῖνος πόλεμος προσέλαβε χαρακτῆρα πολὺ ἀπεχθέστερον καὶ ἀγριώτερον ἢ ἂν οἱ ἀντίπαλοι ἤθελον ἀνταγωνισθῆ πρὸς ἀλλήλους ἐν πολέμῳ φανερῷ. Πράγματι τώρα, ὅτε τὸ μῖσος ἦτο μεγαλειότερον καὶ ἡ φιλοπόλεμος φρατρία εἶπερ ποτὲ ἰσχυρά, ἀλλὰ παρὰ ταῦτα δὲν ἴσχυε νὰ κατορθώσῃ διάλυσιν τῶν συνθηκῶν, ἐπεζήτει πάντοτε εὐκαιρίαν, ὅπως καὶ κειμένων τῶν συνθηκῶν προξενήσῃ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ὅσον τὸ δυνατόν ὀδυνηροτέρας βλάβας. Διὰ ταῦτα πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν φιλοπολέμων τούτων πόθων ἀνελάμβανον στρατείας καὶ κατὰ μικρῶν πόλεων, αἵτινες συνεμάχουν μὲν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας,

¹ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 181, στ. 3-4 παρέδοσαν.. στρατηγὸς ἐς τὰ ἐπὶ Θράκης Χαιρήμονι Χαρικλίου Παιανιεῖ.

² Θουκυδίδου VII, 9. Ἴσως αὕτη εἴνε ἡ παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Ἀριστοφάνους ἀναφερομένη πικρὴ ἱστρατεία. Ἴδε Weissenborn Hellen σ. 173.

ἀλλὰ πράγματι οὐδὲν εἶχον πράξει ὅπως προκαλέσωσι τὴν ἐκδίκησιν τῶν Ἀθηναίων. Ὅποιος δὲ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐξετελοῦντο τοιαῦται στρατεῖαι μαρτυρεῖ ἢ ἐπιχειρηθεῖσα ἐναντίον τῆς Μήλου.

Ἡ Μῆλος εἶνε τῶν ἡφαιστειῶν νήσων τῶν κειμένων πρὸς νότον τῶν Κυκλάδων παρὰ τὰ ὄρια τοῦ Μυρτώου πελάγους. Εἶχε δὲ καταληφθῆ πρὸ ἑπτὰ αἰώνων ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ Δωρείων ἀποίκων, ἐθεώρει ἑαυτὴν ἀποικίαν τῆς Σπάρτης καὶ ἐνέμενε μετὰ πίστεως ἀκλονήτου εἰς τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐπεθύμουν, ὡς εἰκός, νὰ προσλάβωσι τὴν νῆσον ταύτην εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν συμμαχίαν, ἅτε ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς ἀνήκουσαν εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν ἀρχήν.

Τοῦ λόγου δὲ ὄντος περὶ ἐπεκτάσεως τῆς κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς αὐτῶν ἡδιαφόρουν περὶ τῆς φυλῆς εἰς ἣν ἀνήκον οἱ νησιῶται καὶ οὐδεμίαν ἐποιοῦντο διαφορὰν μεταξὺ δωρικῶν καὶ ἰωνικῶν νήσων. Δι' ὃ προεκλήθησαν τῷ 426 π. Χ. (Ὀλύμπ. 88, 2-3) ἢ τε Μῆλος καὶ ἡ Θῆρα, αἱ δύο μόνοι νῆσοι τοῦ Αἰγαίου αἱ τέως μὴ προσχωρήσασαι εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν, νὰ προσέλθωσιν εἰς αὐτήν. Καὶ ἡ μὲν Θῆρα ἢ ἀπώτερον κειμένη καὶ μετὰ τῆς Σπάρτης οικειότατα συνδεδεμένη προσεχώρησε πάραυτα ἢ δὲ Μῆλος ἡρνήθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἀντέταξεν ἀντίστασιν¹. Ἀλλ' ἡ ἄρνησις αὕτη ἐθεωρήθη ὡς μὴ δεδικαιολογημένη, ἐν δὲ τῇ τάξει τῶν φόρων τοῦ 424 π. Χ. (Ὀλύμπ. 88, 4) ἡ νῆσος ἦτο ἀναγεγραμμένη ἐν τοῖς ὑποφόροις, καὶ δὴ ὡς ὑπόχρεως πρὸς ἀπότισιν δεκαπέντε ταλάντων, ἐν ᾧ ὁ φόρος τῆς Θήρας ηὐξήθη ἀπὸ τριῶν ταλάντων εἰς πέντε.

Ἐπεβάλλετο λοιπὸν τώρα ἐνέργεια σοβαρά· ἀφ' οὗ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι καθ' ὅλου ἐπεζήτουν προθύμως εὐκαιρίαν πρὸς ἐξαποστολὴν τοῦ στόλου αὐτῶν καὶ ἐκρόβησιν τοῦ Αἰγαίου, ἡ Μῆλος εἶχε δι' αὐτοὺς ἕλως ἐξαιρετὸν σημασίαν.

Ἡ Μῆλος ἦτο νῆσος πλουσία, καθ' ἣ μαρτυρεῖ ὁ ταχθεὶς εἰς αὐτὴν φόρος, νῆσος δυναμένη καὶ νὰ ὤφελῃσῃ καὶ νὰ βλάψῃ πολὺ

¹ Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 175.

τοὺς Ἀθηναίους. Ἐκεῖτο πλησιέστατα πρὸς τὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἕνεκα λιμένος εὐρείου εἰσχωροῦντος βαθέως εἰς τὴν νῆσον ἦτο οἰοῦναι ἐκ φύσεως πεπλασμένη ὅπως ἀποθῆ ὄρη-
τήριον τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων. Ἐτι δὲ μείζων ἀπέβη ἡ ση-
μασία τῆς νήσου ἀφ' οὗ χρόνου ἤρχισαν αἱ εἰς τὴν Πελοπόννησον
στρατεῖαι τῶν Ἀθηναίων. Πρὸς δὲ τούτοις ἐξηρέθιζον τοὺς Ἀθη-
ναίους καὶ οἱ λοιποὶ νησιῶται, χαλεπαίνοντες ἐπὶ τῷ ὅτι ἐπετρέ-
πετο εἰς τοὺς γείτονας Μηλίους νὰ διάγωσι κατὰ τοὺς πατρίους
θεσμούς, ἀπηλλαγμένοι παντὸς φόρου καὶ πάσης ὑποχρεώσεως.
Προσείλκυε δὲ τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἡ ἰδέα, ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ πο-
κτῆσωσι νέας γαίας πρὸς ἀναδάσμιόν. Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον αἴτιον
τὸ παρορμῶν αὐτοὺς εἰς ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς Μήλου ἦτο ἡ ἐπι-
θυμία νὰ βλάψωσι τὴν Σπάρτην διὰ τῆς ἐκνικήσεως τῆς δωρικῆς
νήσου. Ἦθελον νὰ ἐκδικηθῶσι διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Μαντινείας
καὶ συγχρόνως νὰ λάβωσι παρ' αὐτῶν καὶ τῶν οἰκείων αὐτῶν
δίκας ἐπὶ διαφόροις βιαιοπραγίαις, ἰδίως δ' ἐπὶ τῇ ἐπιδειχθείσῃ
πρὸς τοὺς Πλαταιεῖς ὀμότητι.

Πράγματι ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων ἐναντίον τῆς Μήλου¹
ἔχει πολλὴν τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν τῶν Σπαρτιατῶν ἐναντίον
τῶν Πλαταιῶν. Καὶ ἐν ἐκείνῃ καὶ ἐν ταύτῃ βλέπομεν αἰφνιδίαν
ἐπίθεσιν ἐναντίον πόλεως ἑλληνίδος, ὅπως αὕτη ἐξαναγκασθῆ ὑπὸ
ὑπερέτερον δυνάμεων νὰ μεταστῆ ἀπὸ συμμαχίας ἀρχαίας καὶ
ἐχούσης εὐλόγον ἱστορικὸν παρελθὸν εἰς ἄλλην, ἧτοι νὰ μεταβάλῃ
ἄνευ λόγου φίλους ἀρχαίους καὶ ὁμοφύλους εἰς ἐχθρούς. Ἡ μόνη
δὲ διαφορά εἶνε, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν προέβαλλον λόγους ψευδεῖς,
ὡς εἴθιζον οἱ Σπαρτιαταὶ περιβαλλόμενοι τὸ πρόσχημα προγράμ-
ματος ἔθνικοῦ, ἀλλ' ἀπροκαλύπτως καὶ ἀπροφασίστως ἐξέθετον

¹ Θουκυδίδου V, 84-116. Εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἀναφέρεται κατὰ τὸν Kirchhoff ἡ ἐπιγραφὴ ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Atticarum τόμ. Α' ἀρ. 54 καὶ ἀρ. 181, στ. 6—7· ἐπὶ τῆς Ἀντιοχίδος. . . πρυτανευούσης παρίδομεν στρατηγοῖς ἐς Μῆλον Τεισιφ Τεισιμάχου Κεφαλήθεν Κλεομήδει Λυκομήδους Φλυεῖ ψηφισαμένου τοῦ δήμου τὴν ἀδειαν, δέκα τάλαντα.

τὰ αἷτια τὰναγκάζοντα αὐτοὺς νάπαιτήσωσι τὴν καθυπόταξιν τῆς Μήλου. Ἄλλως λόγοι ὠραῖοι ἦσαν περιττοί, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ Κλεομήδης καὶ Τισίας δὲν εἶχον νά διαπραγματευθῶσι πρὸς ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἀλλὰ μόνον πρὸς τοὺς τὰ τῶν Μηλίων διοικοῦντας συνέδρους. Πᾶσα συζήτησις περὶ τοῦ δικαίου ἀπεκρούσθη ἀπλῶς, τῶν στρατηγῶν δηλωσάντων, ὅτι τοιαύτη ἐγκωρεῖ μόνον ὅταν εὐρίσκωνται ἀντιμέτωποι ἀλλήλων δύο ἰσόπαλοι δυνάμεις. Ἄλλ' ἐν τῇ προκειμένη περιστάσει ἔπρεπε νά κριθῇ μόνον τί ἦτο χρήσιμον εἰς ἀμφοτέρας τὰς πόλεις.

«Τὸ συμφέρον ἡμῶν, εἶπον οἱ παρὰ τῶν στρατηγῶν σταλέντες πρέσβεις, εἶνε ἡ ἐνίσχυσις τῆς ἡμετέρας κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς· τὸ ὑμέτερον δὲ ἡ διατήρησις τῆς ὑμετέρας πόλεως καὶ τῶν ὑμετέρων ἀγαθῶν. Ἀμφοτέρα δὲ τὰ συμφέροντα συνδιαλλάσσονται, ἂν ὑποταχθῆτε ἐκουσίως, καὶ ὡς οἱ γείτονες νησιῶται ἀποτίσητε φόρον. Ἡ δὲ οὐδετερότης ἦν ὑπόσχεσθε δὲν ἀρκεῖ εἰς ἡμᾶς. Πᾶσα διαλλαγὴ μεθ' ὑμῶν ἤθελε καταστῆσαι εἰς τοὺς ἄλλους Ἑλληνας ἀμφίβολον τὴν ἡμετέραν δύναμιν. Ἡ προσδοκία ὑμῶν περὶ βοήθειας παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν εἶνε κενή, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ παρ' ὑμῶν ἐπίκλησις τῶν θεῶν ὡς ἐκδικητῶν τῆς ἀδικίας εἶν' ἐντελῶς ἀδικαιολόγητος, ἐπειδὴ παρὰ τε τοῖς θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώποις ἰσχύει ὡς αἰώνιος νόμος τὸ νά ἀρχῶσι μὲν οἱ προέχοντες διὰ τῆς δυνάμεως, νά ὑποχωρῶσι δὲ οἱ ἀσθενεῖς. Ὑμεῖς ἐμμένετε πιστοὶ εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους· ἀλλ' οἱ Λακεδαιμόνιοι ἤκιστα πάντων πράγματι ἀνήκουσιν εἰς τοὺς κρίνοντας κατ' ἄλλο μέτρον τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ δίκαιον, καὶ ὑμεῖς δὲ αὐτοὶ, ἂν εἴχετε δύναμιν, δὲν ἠθέλετε ὁμιλεῖ καὶ ἐνεργεῖ κατ' ἄλλον τρόπον».

Διὰ τοιούτων λόγων οἱ Ἀθηναῖοι ἤξιον ἀπροκαλύπτως τὴν ἐπικράτησιν τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου, ζητοῦντες νά δικαιολογήσωσιν αὐτὸ δι' ἀνεπιεικῶν σοφισμάτων.

Ἡ ἐπιθυμία αὐτῶν ἦτο ἡ ἄνευ ἀναβολῆς καθυπόταξις τῶν Μηλίων, ἐπειδὴ πᾶσα ἀπόπειρ' ἀντιστάσεως ἐφαίνετο ἤδη οἰονεὶ διασάλευσις τῆς ναυκρατορίας αὐτῶν. Διὰ τοῦτο ἐκίνησε τὴν ἀγα-

νάκτησιν αὐτῶν τὸ θάρρος τῶν νησιωτῶν, οἵτινες τὸ δεύτερον ἤδη ἀπέκρουον τὴν προσχώρησιν καὶ διέκοψαν θρασέως πᾶσαν διαπραγματεύσειν. Παρέστη δὲ ἀνάγκη μακροχρονίου καὶ δαπανηρᾶς περιτειχίσεως τῆς πόλεως παρὰ τῶν Ἀθηναίων. Καὶ κατώρθωσαν μὲν οἱ Μήλιοι δις νὰ κυριεύσωσι μέρος τοῦ περιτειχίσματος τῶν Ἀθηναίων καὶ νὰ εἰσαγάγωσι πάλιν εἰς τὴν πόλιν ἐπιτήδεια. Ἄλλὰ πᾶσα ἐκ τῶν ἔξω βοήθεια ἐξέλιπε, καὶ ἐπῆλθε τοιαύτη κατάστασις, ὥστε ἡ ἔκφρασις Μήλιος λιμὸς ἀπέβη παροιμιακὴ πρὸς δῆλωσιν τοῦ ἐσχάτου βαθμοῦ ἀνθρωπίνης συμφορᾶς. Πρὶν δ' ἢ τελειώσῃ ὁ χειμὼν ἠναγκάσθη ἡ νῆσος νὰ παραδοθῇ ἄνευ ὄρων εἰς τὸ ἔλεος τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων Φιλοκράτους, ἐλθόντος μετὰ νέας στρατιᾶς. Περὶ οἴκτου οὐδὲ λόγος ἠδύνατο νὰ γείνη. Πάντες οἱ δυνάμενοι νὰ φέρωσιν ὅπλα Μήλιοι ὅσοι συνελήφθησαν ἐφρονεύθησαν, αἱ δὲ γυναῖκες καὶ οἱ παῖδες ἠνδραποδίσθησαν. Οὐδὲν ἄλλο προετίθεντο ἢ νὰ ἐκδικηθῶσι μὲν τὴν Σπάρτην διὰ τοὺς παρ' αὐτῆς διαταχθέντας φόρους, νὰ ἐνσπείρωσι δὲ φόβον καὶ φρίκην εἰς ἀπάσας τὰς χώρας, εἰς ἃς ἔπλεεν ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων. Τοιοῦτο βίαιον καὶ ἀμειλικτον πρόγραμμα ἦτο τὸ ἀνταποκρινόμενον εἰς τὰς ιδέας τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ ἐκεῖνος εἶχεν ὑπάρξει ἀληθῶς ὁ δούς τὸ σύνθημα τῆς ἐσχάτης αὐστηρότητος¹.

Ἄλλ' ἢ διὰ τοιοῦτου τρόπου ἐπαύξεσις τῆς δυνάμεως αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκεῖται εἰς τὴν φιλοδοξίαν ἀνδρὸς οἷος ὁ Ἀλκιβιάδης. Ἔστρεφε δὲ ἤδη τὸν νοῦν πρὸς θέατρον πολέμου διάφορον τῆς Πελοποννήσου καὶ τοῦ Αἰγαίου. Πράγματι δ' ἐπειδὴ ἡ ὀχληρὰ πρὸς τὴν Σπάρτην εἰρήνη κατ' οὐδένα τρόπον ἠδύνατο νὰ διαλυθῇ, εἶχεν ἀνάγκην νέων στρατειῶν ἀγουσῶν τὴν πόλιν εἰς νέος ὁδοὺς· ὤφειλον νὰ εἶνε στρατεῖαι, ὧν ἡ ἐκτέλεσις μόνον εἰς τοὺς τολμηροτάτους τῶν ἀνδρῶν ἠδύνατο νάναθεθῇ, καὶ αἵτινες, ὡς εἶκός, ἐμελλον εἰς τὸν ἐπιτυχῶς στρατηγήσαντα νὰ παράσχωσι δύναμιν ὑπερτεροῦσαν τὸ ἀξίωμα κοινου Ἀθηναίου πολίτου. Πράγματι δὲ ὅσῳ εὐρύτερον ἐπεξετείνοντο αἱ σχέσεις τῆς πόλεως καὶ

¹ Bähr εἰς *Πλουτάρχου* Βίον Ἀλκιβιάδου 15. Hertzberg Alkibiades σ. 117.

ὅσω μεγαλειτέρα ἀπέβαιναν ἢ ἀρχὴ αὐτῆς, τόσω μᾶλλον ἀδύνατος ἀπέβαιναν ἢ διοίκησις τῶν κατ' αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Πνυκός, τόσω δ' ἀναγκαιοτέρα καθίστατο ἢ ὑφ' ἑνὸς ἀνδρὸς ἀρχή.

Ὅτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτ' ἔφθασαν εἰς τὴν πόλιν οἱ πρέσβεις τῶν Ἐγεσταιῶν, ὑποβάλλοντες τὸ περὶ βοηθείας αἴτημα¹. Ἡ κονίστρα τοῦ ποθουμένου νέου πολέμου εὐρέθη τότε.

Τὸ σικελικὸν ζήτημα δὲν ἦτο νέον. Ἀπὸ μακροῦ ἤδη ἡ φιλοπόλεμος τῶν Ἀθηνῶν πόλις εἶχεν ἀποβλέψει ἐρωτικῶς πρὸς τὰς δυτικὰς παραλίας, καὶ ἤδη τότε, ὅτε εἶχε γείνει δεκτὴ εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν ἡ Κέρκυρα, ἐθεώρουν πολλοὶ τὴν νῆσον ἐκείνην ὡς τὴν φλίαν τῆς Σικελίας.

Καὶ ἐν μὲν τοῖς χρόνοις τοῦ Περικλέους τοιαῦται ἰδέαι δὲν ἠδύνατο νὰ εὐδοκίμησωσιν, ἐπειδὴ ἐκεῖνος διεγίνωσκε καὶ προέβλεπεν ἅπαντας τοὺς κινδύνους, οὓς ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους πρόγραμμα κατακτητικόν· ἐθεώρει γνῶρισμα ἐλληνικῆς πολιτείας τὴν τήρησιν τοῦ προσήκοντος μέτρου καὶ ὄχι, ὡς ἐν ταῖς πολιτείαις τῶν βαρβάρων, τὴν μηχανικὴν διὰ τοῦ ἰδίου ὄγκου πρὸς τὰ πρόσω ἐξώθησιν, συνεπαγομένην τέλος τὴν ὑπὸ τυφλῆς φιλοδοξίας ἐξολόθρευσιν. Διὰ τοῦτο πάσας τὰς τοιαύτας ὀρέξεις εἶχεν ἀποκρούσει αὐστηρῶς καὶ σθεναρῶς. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ μετεβλήθησαν τὰ πράγματα, ἐπειδὴ ὁ δῆμος ἀφ' ἑαυτοῦ ἠδυνάτει νὰ συγκρατήσῃ ἑαυτὸν συνετῶς. Παρὰ τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ δὲν ἠδύνατό τις νὰξιώσῃ, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ὅπως, κεκτημένος δύναμιν ἀπαράμιλλον, ἀρήσῃ ἄχρηστον καὶ μὴ διαθέσῃ αὐτὴν μέχρι τῶν ἐσχάτων κατὰ τὸ δυνατὸν ὀρίων. Καὶ ταῦτα τοσοῦτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον οἱ δημαγωγοὶ ἐπετήδευον πάντοτε τὴν μέχρις ὑπερβολῆς αὐξήσιν τῆς ὑπερρροσύνης αὐτοῦ καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ὑποβολὴν τῶν παραφορωτάτων πολεμικῶν σχεδίων.

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 343.

Τὰ δὲ σχέδια ταῦτα ἦσαν τόσῳ κινδυνωδέστερα ὅσῳ ἀσπαρέστερος ἦτο ὁ σκοπὸς αὐτῶν. Καὶ τὰς μὲν δυσχερείας ἄς παρεῖχον οἱ πρὸς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Σπάρτην ἀγῶνες ἐγίνωσκον πάντες ἐκ πείρας. Ἄλλὰ στρατεία εἰς χώραν μακρὰν κειμένην καὶ ὑπερπόντιον, παρ' ἐλίγων μόνον γινωσκομένην καὶ διὰ ταῦτα δυναμένην νὰ παρασταθῇ διὰ τῶν λαμπροτάτων χρωμάτων, εἰς νῆσον εἰς ἣν ἀποβιβαζομένους τοὺς Ἀθηναίους δὲν ἠδύνατο νὰ διώξῃσι καὶ αὐτοὶ οἱ χεῖριστοι τῶν πολεμίων, ἐν ἧ ἔμελλε νὰ κρίνῃ τὸν ἀγῶνα μόνον ὁ ἀνίκητος τῶν Ἀθηνῶν στόλος, στρατεία τοιαύτη περιεβάλλετο ὑπὸ γοητείας μεγίστης, καθ' ἕσον μάλιστα οὔτε νὰ μείνωσιν ἤσυχοι προετίθεντο, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ ἐπαναλάβωσι τὸν πόλεμον κατὰ τὸν πρότερον τρόπον. Τὸ δὲ ἀπολαβεῖν μὲν οἱκοι πάντων τῶν ἀγαθῶν τῆς εἰρήνης, ἅμα δὲ δεχέσθαι ἐκ τῆς μακρὰν κειμένης Δύσεως τὰ γγέλιματα λαμπρῶν νικῶν ἐθεώρουν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ἐπιφθονωτάτην τῶν τυχῶν.

Καὶ δὲν ἠδύνατο πράγματι νὰ ὑπολαμβάνωσιν ἀσφαλῆ τὴν ἀρίστην ἐπιτυχίαν; Στόλος ἰσόπαλος πρὸς τὸν τῶν Ἀθηνῶν δὲν ὑπῆρχεν ἐν ἐκείναις ταῖς θαλάσσαις. Ἡ μὲν δύναμις τῶν Τυρρηνῶν εἶχε καταβληθῆ¹, οἱ δὲ Καρχηδόνοι δὲν ἐτόλμων νὰ προβάλωσι κατὰ θάλασσαν· αὐτοὶ δὲ αὐτῶν οἱ σύμμαχοι δὲν ἠδύνατο νὰ προσδοκῶσι τι παρ' αὐτῶν, καὶ διὰ ταῦτα ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλως δ' ἐν πολέμῳ ἐναντίον τῶν Συρακούσων ἀπὸ τε τῆς Καρχηδόνας καὶ ἀπὸ τῶν Τυρρηνῶν μᾶλλον ὑποστήριξιν ἢ ἀντίστασιν ἠδύνατο νάναμένωσιν. Αὐτοὶ δὲ οἱ Σικελιωταὶ ἦσαν κατὰ θάλασσαν οὔτως ἀνίσχυροι, ὥστε ὁ Λάχης μετὰ στόλου εἴκοσι νηῶν εἶχε κατορθώσει νὰ δεσπόσῃ τοῦ σικελικοῦ πελάγους². Πρὸς δὲ τούτοις αὐτὸς ὁ ὑπὲρ τῶν Λεοντίνων πόλεμος εἶχε διεξαχθῆ αἰσίως, καὶ εἶχον μὲν διακοπῇ αἰφνης αἱ ἐπιτυχίαι ἔνεκα τῆς ἐν Γέλας εἰρήνης, ἀλλ' ὅμως ἕκαστος ἠδύνατο νὰ συνίδῃ, ὅτι ἡ εἰρήνη αὕτη δὲν ἠδύνατο

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 343.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 835.

νά τηρηθῆ, καὶ οὐδ' ἦτο δυνατόν νά πιστευθῆ, ὅτι αἱ ἀδυνατώτεραι πόλεις ἔμελλον νάπατῶνται ἐπ' ἀόριστον ὑπὸ τῶν καθησυχαστικῶν διαβεβαιώσεων τῶν Συρακουσίων. Αἱ Συράκουσαι ἦσαν ὅπως ὀνόμαζε πόλις ἣτις ἀναγκαιῶς ἔμελλε πάλιν νάναλάβῃ ἐκ νέου τὸ ἀρχαῖον πρόγραμμα τῶν κατακτήσεων. Ἦτο δὲ δυνατόν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πιθανόν, ὅτι αἱ Συράκουσαι ἔμελλον νάναπτυχθῶσιν ὡς τρίτη μεγάλη πόλις, ἣτις ἐν καθολικῷ ἑλληνικῷ πολέμῳ ἠδύνατο νά προξενήσῃ τὸν ὄλεθρον τῶν Ἀθηναίων. Κατὰ ταῦτα ἡ ἔγκαιρος ἀντίδρασις ἠδύνατο νά θεωρηθῆ ἔργον συνέτους ἅμα καὶ προβλέψεως.

Τοῦ στόλου ἄλλως, ἔλεγον, δὲν ἠδύνατο ἐπὶ τοῦ παρόντος νά γείνη ἄλλη χρῆσις. Ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων καταναλίσκετο ἐν ἀπραξίᾳ· τὸ δὲ ἀδρανεῖν ἦτο αὐτόχροημα ὑποχώρησις. Ἡ τιμὴ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν γνώμην τῶν οὕτω σκεπτομένων ἀπῆται τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν προτέραν ἐν Σικελίᾳ δρασίαν. Ἄν ἡ πόλις, ἔλεγον, δεῖξῃ δειλίαν καὶ ὄκνον, ὑπῆρχε φόβος μὴ οὐ μόνον οἱ Συρακούσιοι καταληφθῶσιν ὑπὸ αὐξούσης ὑπερηφανείας, ἀλλὰ καὶ προκληθῆ νέα ἀνάμειξις τῆς Καρχηδόνας εἰς τὰ πράγματα τῆς Σικελίας. Προέβαλλον δὲ ὡς καθήκον τῶν Ἀθηναίων τὴν ἐν τε τῇ Δύσει καὶ τῇ Ἀνατολῇ ἄμυναν τῆς ἰωνικῆς φυλῆς.

Εἰς ταῦτα δὲ πάντα προσεπήρχετο ἡ ἐπαγωγὸς προσδοκία, ὅτι ἔμελλον νά νικήσωσι τὴν δωρικὴν φυλὴν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἐν ἣ εἶχεν ἀναπτυχθῆ λαμπρότερον ἢ ἀλλαχοῦ που, νά ταπεινώσωσι τὴν Κόρινθον καταπαλαίοντες τὴν ἀποικίαν ἐκείνην, ἐφ' ἣ μάλιστα ἐνηδρύνοντο οἱ Κορίνθιοι, νάποκόψωσι πᾶσαν ἐκεῖθεν ὑποστήριξιν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ δυνηθῶσι νάπομονώσωσι τοὺς Πελοποννησίους ὁσημέραι μᾶλλον. Συγχρόνως δὲ ἤλπιζον νάνοίξωσι πηγὴν νέων πλουσιωτάτων πόρων διὰ τὰς Ἀθήνας· τὸ εὐφορον ἔδαφος τῆς Σικελίας ἠδύνατο νάποβῆ ἕνεκα τοῦ σίτου αὐτῆς, τῶν ἵππων καὶ ἄλλων προϊόντων κτήσις ἀτίμητος διὰ τὴν Ἀττικὴν¹. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τε ἀγαθὰ τῆς νήσου ἅπαντα καὶ ἡ εὐκολία τῆς ἐπι-

¹ B ö c k h Staatshaushaltung der Athener Tόμ. Α' σ. 401 x. ἑ.

τυχίας ἐξεικονίζοντο παρὰ τῶν πρέσβειων εἰς τὸν δῆμον διὰ πομπῶδων λόγων, ἐπειδὴ οἱ Ἐγεσταῖοι ἐπηγγέλλοντο μέγιστα χρηματικά ποσά, καὶ κατὰ ταῦτα αἱ μέγιστα κατακτήσεις ἐφαίνοντο δυνάμεναι νὰ ἐπιτευχθῶσι διὰ ξένου χρήματος, διὰ τούτους τοὺς λόγους τὸ εὐπιστον πλῆθος, εἰς ὃ μόνον τὰ εὐχερῆ καὶ εὐάρεστα τῆς στρατείας προεβάλλοντο, ἐσαγηνεύθη, ὡς εἰκὸς, ἐπὶ τοσούτον, ὥστε οὐδὲν ἄλλο ἔβλεπεν ἐνώπιον ἑαυτοῦ πλὴν τῶν χιμαϊρικῶν ἐκείνων εἰκόνων.

Ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ταῖς στοαῖς τῆς ἀγορᾶς, ἐν ἅπασι τοῖς καπηλείοις καὶ τοῖς ἐργαστηρίοις περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐγένετο λόγος. Ἐβλεπέ τις σχεδιαζομένην ἐπὶ τῆς ἄμμου τὴν τρίγωνον νῆσον καὶ περὶ τὸ διάγραμμα ἐκεῖνο πυκνοὺς ὁμίλους συζητοῦντας τὰ κατ' αὐτὴν μετὰ ζήλου. Προεβάλλοντο εἰς τὸ μέσον χρησιμοὶ τοῦ Δωδωναίου μαντείου, καθ' οὓς ἐλέγετο ἐπιδοκιμαζομένη ἡ ἐκστρατεία. Τὸ ὄνομα Σικελία κατεκῆλει τὰ ὄντα τῶν Ἀθηναίων¹, καὶ μετὰ τὴν κατὰ φαντασίαν συμπερίληψιν τῆς Αἰτνῆς εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν ἀρχὴν ἐχώρου ἔτι περαιτέρω. Δημαγωγοὶ παράφοροι ἤδ' ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Περικλέους παρώρμων εἰς στρατείαν ἐπὶ τὴν Καρχηδόνα². Ἡ δὲ Λιβύη καὶ ἡ Ἰταλία ὑπελαμβάνοντο νῦν ὡς αἱ ἐγγύταται καὶ ἀσφαλέσταται τῶν κατακτηθησομένων χωρῶν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὑπῆρχον οἱ ὄνειροπολοῦντες ἀττικὴν ἀρχὴν

¹ Ὑπῆρχε χρησμός τοῦ Δωδωναίου μαντείου λέγων Σικελίαν οἰκίζειν, ἐν εἰχον παρανοήσει οἱ Ἀθηναῖοι. Ἰδε Παιουαίου VIII, 11, 12. Πρὸς περὶ τοῦ παρὰ τὰς Ἀθήνας λόφου Σικελίας Lolling ἐν Νεῖς Ἑλλάδι 1874 ἀρ. 8. [Ἐπερ ἀρθρον ἀνεδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ P. W(olters) ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Sikelia bei Athen ἐν ταῖς Mittheilungen des K. Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. XXI (1896) σ. 339 κ. ἑ., οὗ τὴν γνώμην ἀπεδείχθη ἐν τῷ Atlas von Athen. [Ἠρὸς. καὶ Curtius ἐν τῷ Rheinisches Museum. Neue Folge Τόμ. VIII σ. 133. Kaupert ἐν τῷ Monatsbericht der Berliner Akademie 1879 σ. 620 Curtius Die Stadtgeschichte von Athen. Berlin. 1891 σ. 113].

² Ἐν τῇ συνελύσει τῶν τριῶν (**Ἀριστοφάνης** ἐν Ἰππεύειν [1300 κ. ἑ. φασὶν ἀλλήλαις συνελθεῖν τὰς τριῆρεις ἐς λόγον] μία αὐτῶν, ἡ γραιτίρα, ἀνεκοίνωσεν εἰς τὰς ἄλλας τὴν φοβεράν ἀγγελίαν, ὅτι ὁ Ἵπριβόλος ἐξητήσατο χάριν στρατείας εἰς Καρχηδόνα ἑκατὸν τριῆρεις.

ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ πελάγους τῆς Λυκίας καὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Πόντου μέχρι τῶν Ἡρακλείων στηλῶν.

Ἄλλὰ δὲν παρεφέροντο ὅμως ἅπαντες οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τῆς μέθης ἐκείνης. Δὲν ἔλειπον δὲ καὶ ἀτάρακτοι καὶ συνετοὶ πολῖται οὓς τὰ νέα σχέδια ἐπλήρουν φόβου καὶ ἀνησυχίας.

Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἐν τῷ Αἰγαίῳ καὶ τοῖς ὁμόροις πελάγεσιν ἄνευ ἀλμάτων· καὶ ἡ ἐπέκτασις δὲ τῆς συμμαχίας εἰς τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους ἡ ἐπελθοῦσα διαρκούντος τοῦ πολέμου ἐφαίνετο ἐπιβεβλημένη ὑπὸ τῶν περιστάσεων καὶ ἀναγκαῖα πρὸς ἀμυναν τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῶν ναυτικῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου. Ἄλλὰ τὸ Ἰόνιον πέλαγος ἦτο πλέον τὸ ἔσχατον φυσικὸν ὄριον, καὶ ἐφαίνετο παράτολμος μωρία ἡ ὑπέρβασις αὐτοῦ καὶ ἡ πέραν αὐτοῦ ἐπιδίωξις σχεδίων κατακτητικῶν. Τὰ κατὰ τὰς πέραν τοῦ Ἰονίου κειμένας χώρας ἦσαν ἐν τοῖς καθ' ἑκάστον οὕτως ὀλίγον γνωστά, ὥστε ἦτο ἀδύνατος ἡ διαγραφὴ πολεμικῶν σχεδίων καὶ ἡ ἐκτίμησις τῶν ἀπὸ τοιοῦτον πολέμου προσδοκιῶν. Ἄλλὰ τοῦτο τοῦλάχιστον ἐγίνωσκον, ὅτι ἡ Σικελία δὲν ἦτο νῆσος δυναμένη νὰ κατακτηθῆ ἐξ ἐφόδου, ἀλλὰ μικρὰ ἡπειρος ἔχουσα πολλὰς καὶ ἰσχυρὰς πόλεις, αἵτινες ὄφειλον νὰ καταπολεμηθῶσι καθ' ἑκάστας, ὧν ὀυσερῆς μὲν ἦτο ἡ καθυπόταξις, ἔτι δὲ ὀυσερῆστερα ἡ ἐν ὑποτελείᾳ τήρησις. Πῶς θὰ ἠδύναντο αἱ Ἀθηναῖοι νὰ διοικῶσιν ἐπαρχίαν, ἀφ' ἧς ἐχωρίζοντο διὰ πελάγους μὴ ἔχοντος νήσους καὶ οὕτω μεγάλου, ὥστ' ἐν ὥρᾳ χειμερῖα ἠδύναντο νὰ παρέλθωσι τρεῖς καὶ τέσσαρες μῆνες ἕως ἔλθῃ ἐκεῖθεν ἄγγελος;

Αἱ Ἀθηναῖοι εὐρίσκοντο ἐν κρίσειμῳ ὥρᾳ τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν σταδιοδρομίας. Τοῦτο ἠσθάνοντο πάντες. Τὸ μελετώμενον κινδύνευμα ἦτο ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου, ἐκ δὲ τῆς ληφθησομένης ἀποφάσεως ἐξηρτάτο αὐτὸ τῆς πόλεως τὸ μέλλον. Διὰ ταῦτα παῖσαι αἱ ἐν τῷ δήμῳ ὑφιστάμεναι ἀντιθέσεις ἀντιπαρέστησαν πρὸς ἀλλήλας, καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν ἀντιθέτων γνώμῶν ἐξήρθη εἰς τὸ κατακόρυφον. Ἀντιμέτωποι ἀλλήλων ἕσταντο οἱ ἀκτῆμονες

καὶ οἱ πλούσιοι, αἱ νέαι Ἀθηναίαι καὶ ἡ ἀρχαία γενεά, οἱ ναυτιλλόμενοι καὶ οἱ ἀγρόται, οἱ φίλοι τῆς δημοκρατίας καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτῆς. Τὸ πλῆθος τῶν ἀπόρων εἶχεν αὐξηθῆ κατὰ τὸν χρόνον τοῦ πολέμου· οὗτοι δ' ἐγλίχοντο νέων προσόδων τῆς πόλεως, ὧν ἐκαρᾶδόκουσαν τὴν διανομὴν, αὐξήσεως τῶν δημοσίων μισθοφορῶν, νέων ἀναδασμῶν γῆς. Πρὸς τὰς στρατείας εἰς τὰ ἐπὶ Θράκης, αἵτινες πάντως ὤφειλον νὰ εἶνε ἡ κυριωτάτη αὐτῶν μέριμνα, ἔτρεφον διαρρήδην ἀντιπάθειαν· ἐν τῇ ἐπιχειρήσει αὐτῶν ἔλειπε πάντοτε ἡ ἀναγκαία εὐτολμία καὶ δραστηριότης, καὶ αὐτοὶ δὲ ὁ Νικίας προετίμα νὰ ἐπαφίνηται εἰς τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Περδικίου¹. Στρατεύοντες δ' ἐκείσε οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν μόνον τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου ἄνευ ἀναλόγου ἀμοιβῆς. Ἄλλ' ἐκ τῆς Σικελίας προσεδόντων τὰ πάντα, παραβάλλοντες τὸν πλήρη στερησέων βίον αὐτῶν πρὸς τὴν αἴγλην καὶ τὴν ἀφθονίαν, ἧτις ἐλέγετο κρατοῦσα ἐν ταῖς ὑπερποντίοις ἐκείναις πόλεσιν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ εὐποροὶ ἐφοβοῦντο ἐν περιπτώσει ἐκτελέσεως τῶν νέων πολεμικῶν σχεδίων τὰς νέας καὶ βαρεῖας λειτουργίας εἰς ἃς ἔμελλον νὰ ὑποβληθῶσι χάριν αὐτῶν. Εἶχον ἐλπίσει, ὅτι θὰ ἠδύναντο τέλος νὰ διατάξωσιν ἐν εἰρήνῃ τὰ τῆς οὐσίας αὐτῶν. Πράγματι μόνον οἱ ἔχοντες μέγαν πλοῦτον, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἦτο μικρὸς, ἠδύναντο νάνταποκριθῶσιν ἀνεπαχθῶς εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς πολιτείας, οἱ δὲ πλεῖστοι ἔπασχον μεγάλως ὑπ' αὐτῶν καὶ ἐσκόπουν ἀνακούφισιν. Ἦτο δὲ αὕτη τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαία καθ' ὅσον μικρᾶς μόνον εὐγνωμοσύνης ἠξιοῦντο αἱ πολλαὶ αὐτῶν θυσίαι, καὶ δὲν ἐτύγγανον ἐν τῇ πόλει τῆς ἰσχύος ἐκείνης ἣν ἐδικαιοῦντο νὰξιώσωσιν, ἐπειδὴ ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων, ὁ στόλος καὶ ὁ στρατὸς κυρίως ἐπ' αὐτῶν ἐστηρίζετο, καθ' ἃ καὶ ἡ αἴγλη τῆς πόλεως ἢ μαρτυρουμένη διὰ τῶν ἐορτῶν αὐτῆς καὶ τῆς ἐν θεάτρῳ διδασκαλίας. Ἡ τάξις δ' ἐκείνη τῶν πολιτῶν τῶν ὑπὲρ τῆς πόλεως δαπανώντων ἐπλήρονε μὲν, ἀλλὰ καὶ ὑπελόγιζε καὶ ἐσκέπτετο· διεκρίνετο δὲ κατὰ τοῦτο ἀπ' ἐκείνων οἵτινες οὐδὲν μὲν ἐκινδύ-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 392.

νευον νάπολέσωσι, μόνον δὲ νά κερδήσωσιν ἡδύναντο καὶ διὰ τοῦτο μετὰ χαρᾶς ἀπεδέχοντο πᾶν σχέδιον νέου πολέμου.

Τέλος δὲ οἱ συνεωτέροι τῶν πολιτῶν ἀπέβλεπον καὶ εἰς τὰ οἰκονομικὰ τῆς πόλεως, θέλοντες νά ῥυθμισθῇ κατ' αὐτὰ καὶ ἡ πρὸς τὰ ἔξω πολιτεία τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ δημόσιον ταμεῖον εἶχε τελείως ἐξαντληθῆ ἔνεκα τοῦ δεκαετοῦς πολέμου, εἶχε δὲ οὕτω παραλυθῆ τὸ κυριώτατον νεῦρον τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Μόνον δὲ ἀπὸ τῆς καθομολογήσεως τῆς εἰρήνης, ἰδίως ἔνεκα τῆς αὐξήσεως τῶν φόρων τῶν συμμάχων, εἶχον κατορθῶσαι νάναεμβάσωσι πάλιν χρήματα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, περὶ τὰ χίλια τάλαντα κατ' ἔτος, ἀντιστοιχοῦντα περίπου πρὸς ἑπτὰ ἑκατομμύρια καὶ ἑκατὸν πενήτηντα χιλιάδας φράγκων [ὧν ὄκταπλασία περίπου ἢ τὴν σήμερον ἀνάλογος ἀξία]. Συνηθροίζετο λοιπὸν νέος θησαυρός, καὶ τὰ τῶν προσδῶν ἤρχισαν νά εὐθετῶνται¹. Ἄλλ' αἱ χρῆσταὶ αὗται προσδοκίαι ἐμελλον πάλιν νάνατραπῶσιν ὑπὸ τοῦ νέου πολέμου, πρὶν ἢ αἱ Ἀθηναὶ συλλεξῶσι τοὺς ἀναγκαίους πόρους, ὅπως δυνηθῶσιν ἀνευ δανείων καὶ εἰσφορῶν νά ἐπιχειρήσωσι τὴν μεγάλην ἐκείνην ἐκστρατείαν, ἧς τὰς ὄλας δαπάνας οὐδὲ νά προὔπολογίσωσιν ἡδύναντο.

Ἵπῆρχε λοιπὸν ἀντίκτυπος ἐναντίον τῆς ὑπερμέτρου παραφορᾶς, καὶ δὲν ἔλειπον οἱ ἀποτρέποντες καὶ νοουθετοῦντες. Ἄλλ' ἡ ἐπίδρασις αὐτῶν παρελύετο διὰ τὸν λόγον ὅτι οἱ ἀληθεῖς λόγοι τῆς ἀντιδράσεως δὲν ἡδύναντο νά ληρθῶσιν ὑπ' ὄψιν ἐρρωμένως, ἐπειδὴ πάντοτε προήρχοντο ἐξ ἐγωιστικῶν φόβων τῶν πλουσίων.

¹ Θουκυδίδου VI, 26· ἄρτι δ' ἀνειλήφει ἡ πόλις ἑαυτὴν ἀπὸ τῆς νόσου καὶ τοῦ ξυνεχοῦς πολέμου ἔς τε ἡλικίας πληθος ἐπιγεγεννημένης καὶ ἔς χρημάτων ἄθροισιν διὰ τὴν ἐκχειρίαν, ὥστε ἔφαον πάντα ἐπορίζετο. Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς Νικισίου εἰρήνης αἱ Ἀθηναὶ μετεχειρίσθησαν τὸ ὑπερβάλλον τῶν προσδῶν πρὸς νέαν πλήρωσιν τοῦ ταμεῖου, ὅπερ εἶχεν ἐξαντληθῆ πλὴν τοῦ καταθέματος τῶν χιλίων ταλάντων. Ἴδε Ἀνδοκίδου Περί τῆς εἰρήνης 8 x ἔ. διὰ ταύτην τὴν εἰρήνην ἑπτακισχίλια μὲν τάλαντα νομίσματος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀνηνέγκαμεν, ... καὶ φόρος προσέγει κατ' ἐνιαυτὸν πλέον ἢ διακόσια καὶ χίλια τάλαντα. Πρὸς Kirchhoff Zur] Geschichte des [athensischen Staats'schatzes s. 47 x ἔ.

Τοιαύτη ἦτο ἀνέκαθεν ἡ ἀδυναμία τῆς φιλειρηνικῆς πατρίας ἥτις ἐξηκολούθει τασσομένη ὡς καὶ πρότερον περὶ τὸν Νικίαν. Καὶ ἠδύνατο μὲν αὐτὴ νὰ κατορθώσῃ σποραδικὰς τινὰς ἐπιτυχίας, ὅτε τὰ πνεύματα τῶν πολιτῶν εἶχον εὐμενεῶς πρὸς αὐτὴν καὶ εἶχεν ἐπέλθει νηφαλιότης ἢ κόπωσης, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν ικανότητα νὰ ἰσχύσῃ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ δεσποζῆ τῶν πολιτῶν ἐν χρόνοις πολυταράχους. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ τὸ ἀξίωμα τῆς πατρίας ἐκείνης εἶχεν ἐλαττωθῆ ἔτι μᾶλλον, ἐπειδὴ ἡ εἰρήνη ἦν εἶχε διαπράξει ἀπεδεικνύετο ὁσημέραι ἀβεβαιότερα. Πειρωμένη δὲ παντὶ σθένει νάναβάλλη τοῦλάχιστον κατὰ τὸ δυνατόν τὴν φανεράν πρὸς τὴν Σπάρτην ῥῆξιν, εἶχεν ἀκουσίως συντελέσει τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τῶν φιλοπολέμων Ἀθηναίων πρὸς νέας στρατείας.

Πᾶσαι δὲ αὗται αἱ περιστάσεις ὠφέλησαν ἐκεῖνον, ὅστις ἐν τοῖς κρισίμοις ἐκείνοις χρόνοις προϊστάτο τῆς κινήσεως καὶ ἐμνηχανάτο τὰ πάντα, ὅπως αἱ Ἀθηναὶ ἀναπτύξωσι πᾶσαν αὐτῶν τὴν δύναμιν, καὶ, ἐπωφελοῦμεναι τὰς εὐνοϊκὰς περιστάσεις, τραπῶσι πλησίον εἰς τὰ πρόσω.

Ὁ Ἀλκιβιάδης εὐρίσκετο τότε ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας. Ἡ ἰσχύς αὐτοῦ δὲν ἐστηρίζετο ὡς ἡ τοῦ Νικίου εἰς τὴν ὑπὸ μέρους τῶν πολιτῶν ἀνάδειξιν αὐτοῦ ὡς ἀρχηγοῦ, ἀλλ' ἡ δύναμις αὐτοῦ ἦτο ὡς ἡ τοῦ Περικλέους ἰδίᾳ ἑαυτοῦ, ἀπορρέουσα ἐκ πλήθους προσόντων δι' ὧν ἐφαίνετο ἐκ φύσεως προωρισμένος εἰς τὸ ἀρχεῖν. Τῶν συμπολιτῶν διεκρίνετο διαφέρων τῶν ἄλλων. Μετὰ θαυμασμοῦ ἐξεκρεμάννυντο πάντες ἀπὸ τῆς ὄψεως αὐτοῦ, δίκην κατόπτρου ἀντανακλώσης λαμπρὰν εἰκόνα τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ φύσεως, καὶ προσεδόκων παρ' ἐκείνου τοῦ ἀπροσμάχως συναρπάζοντος αὐτοὺς νέους χρόνους εὐπραγίας, νέας προσόδους, νέους ἀναδασμούς, πλοῦτη καὶ θησαυροὺς ἐκ τῆς Σικελίας καὶ τῆς Λιβύης. Τώρα τὸ πρῶτον, ἐφαντάζοντο, ἐμὲλλον νὰ ἐπιδειξωσιν αἱ Ἀθηναὶ τὸ ἀληθὲς αὐτῶν κράτος καὶ ἀναπτύξωσιν ὅλας αὐτῶν

τάς δυνάμεις. Οὐδεὶς τῶν Ἀθηναίων εἶχεν ἀξιοθῆ μέχρῃς ἐκείνου τοῦ χρόνου τοιαύτης μανικῆς εὐνοίας τοῦ δήμου.

Πρὸς τούτοις δὲ εἶχεν ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ τακτοὺς ὀπαδοὺς, βοηθοῦντας αὐτὸν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προθέσεων αὐτοῦ, νεανίας τολμηροὺς καὶ δραστηρίους, ὧν τινες ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς αὐτὸν ἕνεκεν εὐλιχρινούς ἐκτιμήσεως τῶν ἐξαιρέτων αὐτοῦ χαρισμάτων, καὶ ἄνδρας φιλοπάτριδας προσδοκῶντας παρ' αὐτοῦ μεγála καὶ θέλοντας νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν τοιαύτην αὐτοῦ μεγαλοπραγίαν, οἷος ἐπὶ παραδείγματι ὁ Εὐρυπτόλεμος¹. Ἄλλ' οἱ πλείστοι τῶν περὶ αὐτὸν ἦσαν συνδεδεμένοι πρὸς αὐτὸν διὰ κοινῆς ἀσωτίας καὶ ἀκολατίας, σπαταλήσαντες τὴν πατρικὴν κληρονομίαν καὶ ζῶντες ἐκ τῆς ἐλευθεριότητος τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἦσαν λοιπὸν ἐξηρτημένοι ἀπ' αὐτοῦ, ἐθεράπευον τὰ πλήθη, διετήρουν τὴν συγκίνησιν αὐτῶν, ὑπέτρεφον τὰς ἀμέτρους αὐτῶν περὶ τοῦ πολέμου προσδοκίας καὶ ἐνέβαλλον φόβον εἰς τὴν ἀντίθετον φάτριαν. Ἦσαν δὲ τὸ πλείστον νεανίαι ἐξ εὐγενῶν οἰκῶν, χαίροντες, ὅτι προϊστατο τέλος καὶ πάλιν τῶν κοινῶν δημαγωγὸς ἐκ τῶν τάξεων αὐτῶν, ὅχι δὲ τις τῶν χυδαίων, οἵτινες ἦσαν μᾶλλον κεκράκται ἢ ῥήτορες καὶ ἠπίσταντο νὰ δρῶσι μόνον ἐν μέσῳ ταραχῶν χωρὶς νὰ κατορθώνωσι τι πράγματι μέγα, ὅχι τις χειρῶναξ ἢ κάπηλος, ἀλλ' ἄνθρωπος εὐπατρίδης ἐκ γένους ἐπιφανοῦς καὶ εὐπρεπείας ὑπερέχου. Ἐγίνοντο δ' ἐργάται τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἐκ τούτου ἤλπιζον νὰ ὠφελῆθῶσι καὶ αὐτοί.

Ἄλλ' αὕτη ἐκείνη ἢ γοητεία ἢ ἀπορρέουσα ἐξ αὐτῶν τῶν προσωπικῶν ιδιοτήτων τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀπετέλει καὶ τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ. Πρὸς ἀσφαλῆ διοίκησιν τῶν ἄλλων ἐσπερεῖτο τῆς ἠθικῆς ἐκείνης ἀξιοπρεπείας, ἥτις μόνη δύναται νὰ προκαλίσῃ ἀληθινὴν ἐκτίμησιν καὶ εὐνοϊαν μόνιμον. Καίπερ πλείστας ὄσας κεκτημένος ἀρετὰς ἦτο οὐχ ἦττον ὁ Ἀλκιβιάδης ἄνθρωπος ὡς οἱ ἄλλοι καὶ διὰ ταῦτα ἀνίκανος νὰ συγκρατήσῃ καὶ συγκεντρώσῃ αὐτοῦς, ἐπειδὴ εἶχε τι τὸ ἀβέβαιον ἐν ἑαυτῷ καὶ χαρακτῆρα με-

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Περικλέους 7. Ἀλκιβιάδου 32.

στὸν ἀντιθέσεων, ἐν ᾧ ἀντεπάλαιον πρὸς ἀλλήλας ἀκανονίστως κλίσεις ἀγαθαὶ καὶ κακαὶ¹ διὰ ταῦτα δὲ, καίπερ ὦν ὄξυνούσματος, εἶχεν ἀσάφειαν καὶ σύγχυσιν ἰδεῶν. Ὅσῳ οικειότερος ἐγίνετό τις πρὸς αὐτὸν καὶ διεξηκρίβονε τὴν φύσιν αὐτοῦ, τόσῳ ὀλιγωτέρον ἠδύνατο νὰ ἐμπιστευθῆ εἰς αὐτὸν, ἐπειδὴ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἔτασσαν ἑαυτὸν καὶ τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ὄφελος. Αἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἦσαν ἀξιαλόγου δι' αὐτὸν ὡς θεάτρον τῆς μεγαλοπραγίας αὐτοῦ· ἡ δὲ δόξα τῆς πατρίδος ἦτο δι' αὐτὸν μόνον ὑπόβαθρον τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ δόξης, καὶ οἱ ἑταῖροι αὐτοῦ ἠσθάνοντο, ὅτι ἐμελλε νὰ κρατήσῃ αὐτοὺς μόνον ἐφ' ὅσον ὑπηρετοῦν τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα δὲ ἦτο ἀκατάλληλος ὅπως διατηρήσῃ τὴν ἡγεσίαν φατρίας ἐπὶ μακρόν. Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῶν ἰδίων ἑταίρων προεκάλει ἀπανταχοῦ δυσαρεσκείας καὶ σκάνδαλα.

Δὲν εἶχε μάθει νὰ δεσπόζῃ τῆς ἐν αὐτῷ ἐνοικουήσεως τυραννικῆς φύσεως ἢ τοῦλάχιστον νὰ ποικύπτῃ αὐτήν. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἥρωικὴ αὐτοῦ ἀνδρεία ἦτο συνηνωμένη πρὸς μαλθακότητα καὶ τρυφὴν ἀρμόζουσαν μᾶλλον εἰς Πέρσῃν σατράπῃν ἢ εἰς πολίτην Ἀθηναῖον. Ἀπανταχοῦ ἔνθα ἐνεφανίζετο ἤθελε νὰ πίπτωσιν οἱ ὀφθαλμοὶ ἀπάντων ἐπ' αὐτόν. Καὶ παρουσιάζετο μὲν ἐν τῇ ἀγορᾷ περιβεβλημένος μακρὰν πορφυρᾶν ἐσθῆτα, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ μάχῃ ἐπεδίωκε νὰ ἐπισκιάζῃ πάντας τοὺς ἄλλους, φέρων ἀσπίδα χρυσελεφαντίνην, ἐφ' ἧς ὑπῆρχεν ἐπίσημον Ἑρῶς κεραυνοφόρος, ἀλαζονικὸν σύμβολον τῶν ἰδίων ἀκατανικήτων θελημάτων¹. Καὶ τὸν μὲν δῆμον ὅλον ἐκολάκευε δίκην δημαγωγοῦ, πρὸς δὲ τοὺς πολίτας ἐκάστους ἐφέρετο μετὰ ἰταμότητος καὶ ὑπεροψίας. Πᾶσα δὲ ἀντίρρησης ἐξηρέθιζεν αὐτὸν καὶ προεκάλει τὴν ὕβριν αὐτοῦ καὶ τὴν βίαν, ὡς εἰ οἱ συμπολίται ἦσαν ὑπήκοοι αὐτοῦ. Ὅτε ποτὲ ὁ Ἀγάθαρχος, ὁ πρῶτος ζωγράφος καὶ σκηνογράφος τῶν Ἀθηναίων, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ κοσμήσας διὰ τῆς τέχνης αὐτοῦ τὴν σκηνὴν τοῦ Αἰσχύλου² ἐδικαιολογήθη, ὅτι ἐνεκεν ἄλλων παραγα-

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 16.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 745.

γελιῶν ἐκωλύετο νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐνέκλεισεν αὐτὸν ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ καὶ ἐξηνάγκασε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπαιτηθεῖσαν ἐργασίαν¹. Τὸν δὲ Ταυρέαν θέλοντα νὰ διαμρισηθῇ τὴν νίκην εἰς τὸν παρ' αὐτοῦ παρασκευασθέντα χορὸν ἐξεδιώξε διὰ βραπισμάτων ἐκ τοῦ θεάτρου ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ ἠθροισμένου πλήθους². Τὴν σύζυγον Ἰππαρέτην ἐπανήγαγε διὰ τῆς βίας εἰς τὸν οἶκον, ὅτε μετέβαινε πρὸς τὸν ἄρχοντα ὅπως τύχῃ διαζυγίου ἀπὸ τοῦ συζύγου³. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ χρυσᾶ πομπικὰ σκεύη τῆς Ἀκροπόλεως λέγεται ὅτι κατεβίβασεν ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῶν καὶ μετεχειρίσθη ὡς ἴδια⁴. Καὶ ὁμοίως ἅπασαι αὐταὶ αἱ πρὸς τὰ πολιτικά καὶ θρησκευτικά νόμιμα ὕβρεις συνεχωρήθησαν εἰς αὐτὸν, μείναντ' ἀτιμώρητον, ἐπειδὴ εἶχον πλεον ἐθισθῆναι νὰ ἐπιτρέπωσιν εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην ὑπερβασίας διακρινούσας αὐτὸν ἀπάντων τῶν ἄλλων. Κατὰ ταῦτα αὐτὸς ὁ δῆμος ἦτο ἐν μέρει συνυπεύθυνος ἐπὶ ταύτῃ τῇ ὕβρει τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἅτε ὑποθρήψας ἐν αὐτῷ τὴν ἀκόλαστον ἐκείνην ἀνυποταξίαν πρὸς τοὺς πατέριους θεσμούς καὶ ἐπιτρέψας νὰ μεταβληθῇ εἰς ἀκατανίκητον ἔξιν.

Ἄλλ' ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων ἦτο πολὺ στενὴ διὰ τὸν Ἀλκιβιάδην, καὶ δὲν ἐπῆρκει εἰς αὐτὸν ὡς θέατρον τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ. Δὲν ἤθελε νὰ ἐπισκιάσῃ μόνον τοὺς συμπολίτας διὰ τοῦ μεγέθους τῶν δαπανῶν ἅς κατέβαλλε χάριν τῶν ἑορτῶν τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐξαρτύσεως τῶν πλοίων, ἀλλ' ἐπιθύμει νὰ καταστήσῃ τὴν σύμπασαν Ἑλλάδα μάρτυρα τῆς μεγαλοπρεπείας αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν ἀνενέωσε τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τοῦ οἴκου εἰς ὃν ἀνήγε μητρόθεν τὸ γένος. Καὶ δὴ, ὡς ἡ αἴγλη αὐτοῦ εἶχεν ἀρχίσει διὰ τῆς ἐν ταῖς ἵπποδρομίαις νίκης τοῦ Ἀλκμαίωνος, τοῦ συγχρόνου τοῦ Σόλωνος, οὕτως ἤθελε καὶ αὐτὸς καθ' ἃ γνήσιος

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 16.

² Πλούταρχος αὐτόθι.

³ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 8. Πρβλ. Hertzberg Alkibiades σ. 126.

⁴ Ὁ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 13 μαρτυρῶν ταῦτα ἀναφέρει εἰς λόγον τινὰ κατ' Ἀλκιβιάδου καὶ Φαίλακος γεγραμμένον.

Ἄλκμαιωνίδης νὰ διακριθῆ ἐν τῷ σταδίῳ ἐκείνῳ τῆς δόξης. Πρὸς τοῦτο δὲ εἶχεν ἀνάγκην ἄλλων πόρων ἢ τῶν παρεχομένων ὑπὸ τῆς πατρικῆς κληρονομίας, ἣν εἶχε κατασπαταλήσει ἀφειδῶς· διὸ ἐζήτησε τὴν κηδεστίαν τοῦ πλουσιωτάτου ἀπάντων τῶν ἀθηναϊκῶν οἰκῶν, τοῦ δαδούχου Ἰππονίκου¹. Καίτοι δὲ εἶχεν ἐπίδειξει πρὸς τὸν ἔντιμον ἐκείνον ἄνδρα διαγωγὴν ὕβριστικὴν καὶ ὑπεροπτικὴν, κατώρθωσεν οὐχ ἤττον νὰ λάβῃ γυναῖκα τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, φέρουσαν προῖκα δέκα ταλάντων, ὡς οὐδεὶς Ἀθηναῖος εἶχε λάβει μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου. Οὐδ' ἐπροθυμῆθη νὰποκρύψῃ τὰς ἐγωιστικὰς προθέσεις τὰς ἀγαγούσας αὐτὸν εἰς ἐκείνον τὸν γάμον. Καὶ δὴ ἅμα τῇ συζεύξει μετὰ τῆς πολυτέρου Ἰππαρέτης ἤρχισε παράυτα νὰσχολῆται ἀφειδέστερον περὶ τὴν ἵπποτροφίαν². Καὶ ἐγκατέστησε μὲν ἵπποστάσιον θαυμαζόμενον ὑπὸ τε τῶν ξένων καὶ τῶν ἰθαγενῶν, κατώρθωσε δὲ, ὅπως ὑποστῆ τὰς ἀναγκαίας δαπάνας, νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς γυναικὸς Καλλίου ἕτερα δέκα τάλαντα, ἅτινα εἶχεν ὑποσχεθῆ ὁ Ἰππόνικος ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ θυγάτηρ ἤθελε τέξει υἱόν. Διὰ τοιούτων δὲ τρόπων ἐπέτυχε τελείως τὸ σκοπούμενον, ἀποστείλας εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ὄχι ἐν ἄρμα μόνον, ἀλλ' ἐπὶ καὶ ἀξιώθεις οὐ μόνον ἐνὸς ἄθλου, ἀλλὰ τριῶν ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀγῶσιν.

Ἡ δ' ἐπίδειξις ἐκείνη ἢ γενομένη ἐν Ὀλυμπίᾳ εἶχε τότε ὅλους ἰδιόχουσαν ἀξίαν. Πράγματι τότε τὸ πρῶτον εἶχον ἔλθει καὶ πάλιν εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ Ἥλειοι κήρυκες οἱ ἀγγέλλοντες τοὺς ἀγῶνας. Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι, οἵτινες ἴσως εἶχον πιστεύσει, ὅτι ὁ πόλεμος καὶ ὁ λοιμὸς εἶχον καταλύσει τὴν εὐημερίαν τῶν Ἀθηναίων, εἶδον ἀπ' ἐναντίας Ἀθηναίων πολίτην ἀναπτύσσοντα λαμπρότητα τοιαύτην ὡς οὐδεὶς ἡγεμῶν εἶχεν ἐπίδειξει μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου. Ἄλλως δὲ περὶ τοὺς αὐτοὺς ἐκείνους χρόνους οἱ Ἥλειοι εἶχον ἀπαγορεύσει εἰς τὴν Σπάρτην τὴν συμμετοχὴν εἰς τοὺς ἀγῶνας. Ἐνεκα δὲ τῆς ῥήξεως αὐτῶν πρὸς τοὺς Σπαρτιατάς οἱ

¹ Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 168.

² Περὶ τῆς ἵπποτροφίας τοῦ Ἀλκιβιάδου ἴδε Hertzberg [Alkibiades] σ. 123.

Ἡλείοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιζητήσωσι στήριγμα ἀλλαγῶν, καί, ἐπειδὴ ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο ὁ προστάτης τῆς χωριστῆς συμμαχίας, ἐπειδὴ ἐκεῖνος εἶχεν ὑπάρξει ὁ διαπράξας τὴν συνθήκην μεταξὺ τοῦ Ἄργου καὶ τῶν Ἀθηναίων, οἱ ἄρχοντες τῶν Ἡλείων ἔπραξαν πᾶν ὅ τι δυνατόν, ὅπως εὐχαριστήσωσιν αὐτόν. Ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐπιδειχθεῖσα πολυτέλεια συνετέλεσεν εἰς μεγίστην αὐξήσιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἐν Πελοποννήσῳ ἕνεκα τῆς ἐπιδράσεως ἣν ἐξήσκει παρὰ λαῶν οἷος ὁ ἑλληνικὸς ἢ ἐπίδειξις τοῦ πλούτου.

Ἄλλως δὲ οὐδεὶς κατεῖχεν ὡς ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπιτηδείτερον τὴν τέχνην τῆς πρὸς τοὺς ἰδίους σκοποὺς χρήσεως τῶν ἀλλοτρίων πόρων. Καὶ ὅτ, ὡς εἶχε χρησιμεύσει εἰς αὐτὸν ἡ περιουσία τοῦ Ἴππονίκου, ὅπως τύχη τῶν Ὀλυμπιακῶν στεφάνων, οὕτω κατώρθωσε νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ παρὰ τοῖς συμμάχοις πρὸς ὁμοίους σκοποὺς. Οἱ μὲν Λέσβιοι ἔστειλαν εἰς αὐτὸν τὸν οἶνον διὰ τὰ ἐπινίκια, εἰς ἃ ἐκάλεσεν ἅπαντας τοὺς εἰς τοὺς ἀγῶνας παρισταμένους, οἱ δὲ Χίοι παρέσχον εἰς αὐτὸν τὰ ἱερεῖα καὶ τὴν τροφήν τῶν ἵππων, οἱ δ' Ἐφέσιοι ἔστησαν χάριν αὐτοῦ σκηνὴν κεκοσμημένην διαπρεπῶς¹. Οὕτως αἱ πόλεις ἤμιλλῶντο νὰ τύχῃσι τῆς εὐνοίας τοῦ κραταίου δημαγωγοῦ. Καὶ πάντοτε μὲν ἡ λαμπρὰ ἵπποτροφία καὶ ἡ διὰ τεθρίππων ἐν Ὀλυμπίᾳ νίκη θεωρεῖτο προαγγελία παρασκευῆς πρὸς τυραννίδα² ἀλλὰ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Ἀλκιβιάδης παρέστη πράγματι δίκην ἡγεμόνος ἀξιούντος φόρους καὶ συνεννοούντος ἐν ἑαυτῷ τὴν αἴγλην τῆς πατρίδος. Καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δὲ κέντροις τῶν πανελληνίων ἀγῶνων ἐπεδείχθη ἡ δόξα αὐτοῦ. Τὴν δ' ἐξύμνησιν ἀπασῶν τούτων τῶν νικῶν καὶ τὴν ἀπαθανάτισιν τῶν θριάμβων αὐτοῦ ἀνέλαβον οὐ μόνον οἱ ἀοιδοὶ, παρ' αὐτοῦ προκληθέντες, ἀλλὰ καὶ αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι, ἀναγκασθεῖσαι νὰ ὑπηρετήσωσιν αὐτόν. Παρήγγειλε ζωγραφίας παριστανούσας αὐτὸν στεφανούμενον ὑπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος καὶ τῆς Πυθιάδος καὶ καθήμενον ἐν ταῖς ἀγκάλαις

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 12.

τῆς Νεμεάδος, ἀπολάμποντα δὲ ὑπὸ καλλονῆς χλιδώσης. Τοιαύ-
τας δὲ κολακευούσας αὐτὸν εἰκόνας ἀνέθηκεν εἰς τὴν πολιούχον
θεὰν καὶ διέταξε τὴν ἐν τῇ Πινακοθήκῃ¹ κατάθεσιν αὐτῶν².

Τέλος δὲ καὶ αὐτὸ τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τὸ ἐπιδιωκόμενον
ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἦτο τοιοῦτον, ὥστε ἀναγκαίως ἔμελλε νὰ
προκαλέσῃ πολλὰς ἀντιρρήσεις. Καὶ δὲν ἤθελε μόνον τὴν κατά-
λυσιν τῆς μετὰ μόχθου πολλοῦ ἐπιτευχθείσης εἰρήνης καὶ τὴν
κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον ἐπανάληψιν τοῦ πολέμου, ἀλλὰ καὶ τὴν
ἀναρρίπισιν πολέμου πολὺ εὐρυτέραν ἔχοντος τὴν ἔκτασιν καὶ διεξ-
αγομένου διὰ τρόπων ὅλως διαφόρων τῶν προταθέντων ὑπὸ τῶν
βιαιοτάτων τῶν πρὸ αὐτοῦ δημαγωγῶν. Ὡς δ' ἐν ἅπασιν αὐτοῦ
τοῖς σχεδίοις δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν μόνον τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ τὴν
ὅλην Ἑλλάδα, οὕτως ἤθελε νὰ εἶνε καὶ πανίσχυρος ἡγέτης οὐ
μόνον ἐπὶ τῆς Πυρκὸς τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀργεῖ, ἐν
Ἡλίδι, ἐν Μαντινείᾳ. Τὴν δὲ ἀπαλλαγὴν τῶν δῆμων ἀπὸ παν-
τὸς δεσμοῦ τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐμελέτα νὰ καταστήσῃ πρόγραμμα
καθολικῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτικῆς ἐνεργείας, ἧς τὰ νήματα ἔμελλε
νὰ κρατῆ αὐτὸς διὰ τῆς χειρός. Ἦθελε νὰ εἶνε ὁ ἀρχηγὸς ἀπασῶν
τῶν ἐν Ἑλλάδι δημοκρατικῶν φατριῶν καὶ νὰ συνενώσῃ ταύτας
εἰς συμμαχίαν ἰσχυράν, εἰς ἣν ἔμελλον κατ' ἀνάγκην νὰ ὑποκύ-
ψωσι τέλος ἢ τε Σπάρτη καὶ ἅπασαι αἱ ἀριστοκρατικαὶ πόλεις.
Καὶ αὕτη λοιπὸν ἢ πρὸς τὰ ἔξω πολιτεῖα ἔγεινε τῶρα καθαρῶς
δημοκρατικὴ, καὶ πᾶν ἄλλο μέλημα ἐτίθετο δεύτερον. Ὁ πό-
λεμος ἀπέβη πόλεμος ἔχων σκοπὸν προδιαγεγραμμένον· ἀντὶ πό-
λέμου πόλεων ἀντιμαχομένων πρὸς ἀλλήλας ἀπέβη πόλεμος φα-
τριῶν, πόλεμος ὅστις ἕνεκα τούτου ἐπεξετέλετο ὁσημέραι καὶ ἐγί-
νετο, ὡς εἰκὸς, ἐμπαθέστερος, μᾶλλον ἀχάλινος καὶ μᾶλλον ἀδιάλ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Β' σ. 847.

² [Ἴδε περὶ τῶν εἰκόνων τούτων τοῦ Ἀλκιβιάδου Ἀθηναίου XII, σ. 534 d. *Πλού-
ταρχον* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 16. *Πανσανίου* I, 22, 6]. Beudorf Vasenbilder
σ. 15. [Πρὸς Baumeister ἐν τοῖς *Denkmäler des klassischen Altertums* τόμ. Α' σ. 47 κ. ε.].

λακτος. Ἐσκοπεῖτο ἢ ἐν Ἑλλάδι ἔναρξις νέων χρόνων, ἐν οἷς θὰ καθίστατο ἀδύνατος ἢ περαιτέρα ὑπαρξις πολιτείας οἷα ἡ Σπάρτη· ἐπεί δὲ τῆς τοιαύτης καθολικῆς στάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἔμελλον νὰ γείνωσιν αἱ Ἀθηναί. Πρὸς ἐκπλήρωσιν δὲ τοιαύτης ἐπιβολῆς ἦτο ἀνάγκη τῆς ἐκ τῶν ἐνόντων μεγίστης αὐξήσεως τῶν προσόδων τῆς πόλεως· διὰ ταῦτα δὲ ἀφ' οὗ χρόνου εἶχε καταλίπει τὸ στρατόπεδον τῶν λακωνιζόντων ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν ὡς μόνον ὀρθὸν πρόγραμμα τὸ τοῦ Κλέωνος. Ἄλλ' ὅλως ἄδικος εἶνε ἡ κατηγορία, καθ' ἣν αὐτὸς ὁ ἔχων τότε ἡλικίαν περίπου εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ἐτῶν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὑπεύθυνος ἐπὶ τῇ ἀποτόμῃ αὐξήσει τῶν φόρων καὶ ἐπὶ τῇ ἐντεῦθεν προκληθείσῃ στενοχωρίᾳ τῶν συμμάχων. Καὶ ἡ γνώμη δὲ, ὅτι αὐτὸς συμμετεῖχε τῆς ἐπιτροπείας τῶν τακτῶν τοῦ φόρου, ὅτε προέτεινε τὴν αὐξήσιν αὐτοῦ ὁ Θούδιππος¹, στηρίζεται εἰς ἡμιστ' ἀξιόπιστον μαρτυρίαν. Ἄλλὰ πολὺ ἀξιολογώτερα ὑπῆρξεν οὐχ ἥττον βραδύτερον ἢ ἐπιδρασις αὐτοῦ εἰς τὰ τῶν συμμάχων, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς προθυμίας μετ' ἧς πόλεις οἷαι ἡ Ἐρεσος, ἡ Χίος καὶ ἡ Λέσβος οὐδεμίαν ἐφείσθησαν θυσίας, ὅπως τύχῃσι τῆς εὐνοίας τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ ἀποτρέψωσιν οὕτως ἐπιδεινώσιν τῶν κατ' αὐτάς².

Καὶ ἦτο μὲν μεγίστη καὶ εὐρυτάτη ἡ δύναμις αὐτοῦ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἀλλ' εἶνε εὐνόητον, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξασκήσῃ ἐπίδρασιν μόνιμον ἐπιφέρουσαν τὴν εἰρήνευσιν τῆς πολιτείας καὶ τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν πατριῶν. Οὐδὲν ἄλλο κατώρθονεν ἢ νὰ παροξύνῃ· προεκάλει ἀπανταχοῦ ἀντιρρήσεις, καὶ διὰ μέσου τῶν ἐπευφημιῶν, δι' ὧν τὰ πλήθη ἐδεξιοῦντο ἐκεῖνον ὅστις ἦτο τὸ εἰδωλον

¹ Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 201.

² Μόνον ἐν τῷ ψευδοανδοκιδεῖῳ λόγῳ κατ' Ἀλκιβιάδου γίνεται λόγος περὶ ἐπιδράσεως τοῦ Ἀλκιβιάδου εἰς τὴν ἐπαύξεισιν τῶν φόρων. Ὁ δὲ Πλούταρχος (ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου) οὐδὲν γινώσκει περὶ τούτου. Τὸ δὲ χωρίον τοῦ Πλούταρχου (ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 12) δὲν πρέπει νὰ νοηθῆ σημαίνει τὴν παρὰ τῶν ἐν αὐτῷ μνημονευομένων πόλεων ἀποστολὴν δώρων εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην πρὸς ἀποτροπὴν αὐξήσεως τῶν φόρων, ἐπειδὴ ἡ Χίος ἦτο αὐτόνομος καὶ κατὰ ταῦτα οὐδένα ἀπίτινε φόρον, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ Μήθυμα· ἡ δὲ λοιπὴ Λέσβος ἦτο κληρουχία.

αὐτῶν, ἀπήχει ὁσημέραι ὀξυτέρα ἢ κραυγὴ τῆς δυσπιστίας καὶ τοῦ μίσους. Οἱ μὲν πρεσβύτεροι ὠργίζοντο κατὰ τοῦ παραπλανῶντος τοὺς νέους τοὺς μιμουμένους τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ ἀφισταμένους τῶν παλαιστρῶν, τοὺς θρασέως ποιουμένους ἐκποδῶν τὰ πάτρια καὶ θεωροῦντας εὐσταλῆ τὴν περὶ τὸν βίον ἀκολασίαν. Οἱ δ' ἐχόμενοι τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος διεγίνωσκον, ὡς εἰκός, ὁσημέραι σαφέστερον, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης οὐδένα προετίθετο ἄλλον σκοπὸν πλὴν κυριαρχίας ἀπεριορίστου καὶ ἀνευθύνου. Μετὰ τοιαύτης δὲ βεβαιότητος ἐπίστευεν, ὅτι θὰ τύχη αὐτῆς, ὥστε ἀπὸ τοῦδε ἤδη κατεπάτει ἀφόβως καὶ ἀσυστόλως πάσας τὰς ἀρχὰς πολιτικῆς ἰσότητος. Καὶ ἐθαύμαζε μὲν ὁ ἄκριτος ὄχλος τὴν θρασύτητ' αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἔλειπον καὶ μεταξὺ τοῦ λαοῦ οἱ γνώσκοντες νὰ μετρῶσι τὰς πράξεις αὐτοῦ διὰ τοῦ μέτρου τῆς ἠθικῆς, ἰδίως δὲ μεγαλόφρονος ἠκούσθη ἡ ἀποδοκιμασία ἐπὶ τῆς σκηνῆς.

Ἐπὶ τῆς τραγικῆς σκηνῆς ὁ Εὐριπίδης ἐπέδειξε μὲν ἀπροκάλυπτον τιμὴν πρὸς τὸν ἥρωα τῆς ἡμέρας, ὑμνήσας αὐτὸν ὡς τὸν αἰσίως διαπράξαντα τὴν μετὰ τοῦ Ἄργους συμμαχίαν καὶ τελείως ἐπιδοκιμάσας τὴν ἀντιλακωνικὴν αὐτοῦ πολιτείαν. Ἀλλὰ καὶ ἐπέκρινε καὶ ἐνουθέτησε μετὰ σοβαρότητος¹. Εἰλικρινεστέρα δὲ καὶ καυστικώτερα ὑπῆρξεν ἡ γλώσσα τῆς κωμῳδίας, ἐλέγχουσα τοὺς Ἀθηναίους ἐπὶ τῇ ἀποτρέψει τῶν πατρίων ἠθῶν καὶ παριστάνουσα ζωηρῶς τὴν διαφορὰν τῶν ἄλλοτε χρόνων καὶ τῶν νῦν. Οὕτως ὁ Εὐπολις ἀνεβίβαζεν ἐν τοῖς Δήμοις ἐκ τοῦ Ἄδου τοὺς ἀρχαίους ἥρωας, ὅπως δείξῃ εἰς τὴν πόλιν πόσον ταχέως εἶχε διαφθαρῆ². Πολὺ δὲ δηκτικώτερος καὶ κατὰ πρόσωπον ἐπιθετικώτερος ὑπῆρξεν ἐν ταῖς Βαπταῖς, διδαχθείσαις τὸ ἔαρ τοῦ 415 π. Χ. (Ὀλυμπ. 91, 1). Ἐν τῇ κωμῳδίᾳ ταύτῃ παρίστανε μετ' ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως τὰσελγῆ ὄργια τὰ τελούμενα ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τῶν ἐταίρων νύκτωρ πρὸς τιμὴν τῆς Κοττυ-

¹ Herbst Rückkehr des Alkibiades σ. 26. Hertzberg [Alkibiades] σ. 130.

² Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 112.

τοὺς, ἐφ' ᾧ ὁ Ἀλκιβιάδης ἐλέγετο τρέφων μῖσος θανάσιμον κατὰ τοῦ ποιητοῦ¹.

Τὸ δημόσιον σκάνδαλον τὸ προκλήθην παρ' αὐτοῦ ἕνεκα τοῦ χλευασμοῦ τῆς θρησκείας προσεῖλκυσε κατ' αὐτοῦ τὴν ἰδιάζουσαν ἔχθραν τῶν ἱερέων, οἵτινες ἔβλεπον κινδυνεῖον ἕνεκεν αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα καὶ ἐλαττουμένας τὰς προσόδους αὐτῶν ὡς καὶ πάντων τῶν πρὸς τοὺς ἱερεῖς συνδεομένων. Προσεπήρχοντο δὲ καὶ οἱ δημαγωγοί, ὡς ὁ Ἀνδροκλῆς, ὁ Κλεώνυμος καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἠδύναντο νὰ συγχωρήσωσι τὸν Ἀλκιβιάδην διὰ τὸν ἕνεκεν αὐτοῦ παραγκωνισμόν ἑαυτῶν πρὸς δὲ τούτοις οἱ πολλοὶ ἴδιοι ἔχθροὶ αὐτοῦ, οἵτινες ἀνέμενον εὐκαιρίαν νὰ ἐκδικηθῶσι τὸν Ἀλκιβιάδην δι' ἀδικίας ἅς ὑπέστησαν παρ' αὐτοῦ, εἰς οὓς ἀνήκον ἱκανοὶ τῶν τασσομένων πρότερον εἰς τὴν ἑταιρίαν αὐτοῦ. Ἄλλ' οἱ δεινότατοι τῶν ἀντιπάλων ἦσαν οἱ ἀρχαῖοι ἔχθροὶ τῆς δημοκρατίας, οἱ φανεροὶ ἢ κρύφιοι ὀπαδοὶ τῆς ἀριστοκρατικῆς φατρίας, οἵτινες ἐμίσουν διπλῶς τὸν Ἀλκιβιάδην, ἅτε θεωροῦντες αὐτὸν ἀποστάτην καὶ ἔχοντες ἀνάγκην νὰ ποιήσωσιν αὐτὸν ἐκποδῶν χάριν ἐπιτυχίας τῶν ἰδίων σχεδίων. Οἱ ἄνδρες οἱ ἀνήκοντες εἰς ταύτην τὴν στάσιν εἶχον συμπράξει ἐπὶ τινα χρόνον μετὰ τοῦ Νικίου, περὶ ὃν εἶχον ἀθροισθῆ τὰ ἐντιμότερα λείψανα τῆς ἀρχαίας ἀριστοκρατίας τῶν Ἀθηναίων· ἀλλ' ὁ μὲν τρόπος αὐτοῦ ἐφαινετο ὑπὲρ τὸ δέον μικρόθυμος εἰς τοὺς νεωτέρους καὶ ἐμπαθεστέρους τῶν στασιωτῶν, ἡ δὲ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια ὑπὲρ τὸ δέον ἐντιμος καὶ καλοκῆρατος. Ἐπίστευον δὲ, ὅτι διὰ φανερᾶς ἀντιπολιτεύσεως οὐδὲν ἠδύναντο νὰ κατορθώσωσι· διὸ παρίστατο ἀνάγκη νὰ παρασκευασθῶσι κρύφιαι σκευαρίαι χάριν καταπολεμήσεως τῆς δημοκρατίας. Ἐντεῦθεν δὲ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν φατριῶν ἐν Ἀθήναις προσέλαβεν ὄλως νέον χαρακτῆρα.

Μυστικαὶ τοιαῦται ἑταιρίαι δὲν ἦσαν ἀληθῶς νέον τι διὰ τὰς Ἀθήνας. Παρουσιάσθησαν τὸ πρῶτον ἐν μέσῳ τῶν δεινῶν τῶν

¹ Περὶ τῶν Βαπτῶν τοῦ Ἐδούλιδος τῶς Meineke Quaestiones scenicae τόμ. Α' σ. 42.

περσικῶν πολέμων, καὶ ἤγαγον ἔν τε τῷ στρατοπέδῳ τῶν Πλαταιῶν¹ καὶ ἐν τῇ μάχῃ τῆς Τανάγρας² εἰς προδοτικὰς ἀποπείρας. Καὶ ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς χρόνοις τοῦ Περικλέους δὲν ἐξέλιπον ἐντελῶς τοιαῦται στασιαστικαὶ ἐνέργειαι. Ἄλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους προσέλαβον νέαν σημασίαν, ἐπειδὴ ἡ διαφθορὰ τῆς δημοκρατίας προεκάλεσεν ἀντιδράσιν. Οὕτω δὲ συνέστησαν, ἰδίως ἐν τοῖς χρόνοις καθ' οὓς διώκει τὰ τῆς πόλεως ὁ Κλέων καὶ κατεδίωκε δι' ἔλθων τῶν μέσων δημοκρατικῆς τρομοκρατίας πᾶσαν ἐλευθέραν ἐκδήλωσιν ἀντιθέτων γνώμῶν, μυστικαὶ ἑταιρίαι ὑφιστάμεναι κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον μόνον πρὸς τὸν σκοπὸν κοινῆς εὐφροσύνης, ἀλλὰ προσλαμβάνουσαι σὺν τῷ χρόνῳ πολιτικὸν χαρακτήρα ἡσημέραι σαφέστερον. Ἄλλ' ὅμως πάντες οἱ ἡμέτεροι δὲν συναπετέλουν τὴν αὐτὴν ἑταιρίαν, ἀλλ' ὑφίσταντο πολλοὶ χωριστοὶ ὅμιλοι ὁμοίους ἔχοντες σκοπούς· ἡ δὲ εἰς αὐτοὺς συμμετοχὴ ἀπερρόφα τὴν προσοχὴν καὶ τὸν χρόνον τῶν εἰς αὐτοὺς τασσομένων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε χάριν αὐτῶν παρημέλουν τὰς φυσικὰς πρὸς τὴν οἰκογένειαν καὶ τὴν πατρίδα ὑποχρεώσεις. Πράγματι οἱ ἑταῖροι δὲν συνηνοῦντο μόνον ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν, ἀλλ' ἐτάσσοντο καὶ ὑπὸ ὀρισμένους ἡγέτας καὶ ἀνελάμβανον ἐνὸρκως τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑποστηρίζωσιν ἀλλήλους ἐν δίκαις καὶ ἀρχαιρεσίαις κατὰ κοινὴν συνεννόησιν διὰ λόγων καὶ ἔργων, διὰ θυσίας τῆς τε περιουσίας καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς³.

Κατὰ ταῦτα αἱ ἑταιρίαι αὗται ἦσαν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν διά-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 447.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 545.

³ Οἱ μυστικοὶ οὗτοι σύνδεσμοι ἦσαν ἑταιρίαι (ἑταιρεῖαι) ἢ εὐνωμοσίαι ἐπὶ δίκαις καὶ ἀρχαῖς. Πρβλ. Krüger [Commentatio critica et historica ἐν τῇ τῆς ἐκδόσεως Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασίου] σ. 363. Vischer Die oligarchische Partei [und die Hetairien in Athen] σ. 16. [Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 172. Πρβλ. Παναγίδου Περὶ τῶν ἐν Ἀθῆναις πολιτικῶν ἑταιριῶν. 1892]. Αἱ πρὸς ἀλλήλους ὑποχρεώσεις τῶν ἑταίρων ἔθετοροῦντο οἱ φιλιώτατοι καὶ ἐρῶτατοι πάντων τῶν ἠθικῶν δεσμῶν. Ἰδε **Θουκυδίδου** III, 82· τὸ συγγενὲς τοῦ ἑταιρικοῦ ἀλλοτριώτερον ἐγένετο διὰ τὸ ἐτοιμότερον εἶναι ἀπροφασίστως τολμᾶν. Οὐ γὰρ μετὰ τῶν κειμένων νόμων ὠφελίας αἱ τοιαῦται εὐνοδοί, ἀλλὰ παρὰ τοὺς καθεστῶτας πλεονεξία. Σκοπὸς τῶν ἑταιριῶν εἶνε ἡ ἀπόκτησις θυγάμεως ἀντικειμένης εἰς τὰ καθεστῶτα· ἐντεῦθεν ἡ ὑπορίσσις πρὸς ἀνεπιφύλακτον ὄρσιν.

φοροι τῶν πολιτικῶν συνδέσμων τῶν προτέρων χρόνων¹. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐσχόπουν τὴν ἄμυναν κατὰ τῶν συκοφαντῶν· ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἠδύνοντο ἡμέραι αἱ προθέσεις καὶ τὰ σχέδια τῶν συνδέσμων ἐκείνων. Οἱ ἀποτελοῦντες αὐτοὺς ἀνῆκον τὸ πλεῖστον εἰς ἀρχαίους οἴκους καὶ εἶχον ἐκ γενετῆς ὀλιγαρχικὰς προθέσεις, ἦσαν δ' ἐμπαθεῖς καὶ ἐπηρμένοι νεανίαί ἄσωτον διάγοντες βίον, μὴ εὐρίσκοντες ἐπαρκῆς στάδιον διὰ τὴν φιλοδοξίαν αὐτῶν ἐν Ἀθήναις, ἐμπεφορημένοι σοφιστείας, μεστοὶ ἀσαφῶν πολιτικῶν θεωριῶν, αἵτινες ἐπεσκίαζον ἐν αὐτοῖς τὴν ἀπλήν καὶ καθαρὰν συνείδησιν τοῦ δικαίου καὶ τὸ ἀσθημα τοῦ καθήκοντος· ἦσαν διὰ ταῦτα δοκησίσοφοι καὶ ἀσυνεῖδητοι, οὐδεμιᾶς μὲν ἀξιοῦντες τιμῆς τὸν νόμον καὶ τὰ πάτρια ἤθη, περιφρονοῦντες δὲ τὰ πλήθη καὶ τὸ ἀρεστὸν εἰς αὐτὰ πολίτευμα. Ὅσῳ μᾶλλον λοιπὸν ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηνῶν ἀπέβαινε δημοκρατικὴ, τόσῳ μᾶλλον αἱ ἀριστοκρατικαὶ ἑταιρίαι μετεβλήθησαν εἰς συνωμοσίας ἐναντίον τοῦ καθεστώτος, ἐχρούσας πρὸς τὴν Σπάρτην συμπάθειαν περισσοτέραν ἢ πρὸς τὴν ἰδίαν πατρίδα. Ὅσῳ δὲ ὀρηκτικωτέρα ἀπέβαινεν ἡ διαγωγή τοῦ Ἀλκιβιάδου, τόσῳ ἀσυνειδητότερον οἱ ἀποτελοῦντες τὰς ἑταιρίας οὐδενὸς ἀφίσταντο μέσου χάριν καταλύσεως τῆς κυριαρχίας τοῦ δήμου καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ εὐνοουμένων. Δὲν ὤκνουں περιστάσεως οἰδομένης νὰ ὑποδύωνται τὸ προσωπεῖον ἐνθέρμων φίλων τοῦ καθεστώτος, ἐνόητε δὲ καὶ νὰ συμπράττωσι μετὰ τῶν ἀκαθέκτων δημοκρατικῶν, ὅπως οὕτω μετῆμφισμένοι δύνανται νὰ ἐνεργῶσι τελεσφορότερον. Οὕτως ἀπετελέσθη πατρία κατὰ μὲν τὸν ἀριθμὸν τῶν στασιωτῶν μικρά, ἀλλ' ἰσχυρὰ ἕνεκα τῆς τόλμης, τῆς δεξιότητος καὶ τῆς καλῆς διοργανώσεως τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν καὶ ἐνεδρεύουσα μὲν πάντοτε, τρέφουσα δὲ πεποιθήσιν ἀκλόνητον, ὅτι ἔμελλε νὰ ἔλθῃ καὶ αὐτῆς ἡ ὥρα.

Τῶν ἐχθρῶν δὲ τούτων τῆς δημοκρατίας εἰς καὶ μόνος, Ἀντιφῶν ὁ υἱὸς τοῦ σοφιστοῦ Σωφίλου², ἀντιπαρέστη φανερώς ἀντί-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Β' σ. 291.

² Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Β' σ. 732. Ἴδε περὶ Ἀντιφῶντος καὶ Köhler [Urkunden zur Geschichte des] delisch-attischen Bundes σ. 150.

παλος τοῦ Ἀλκιβιάδου. Πάντας δὲ τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους τοὺς πρότερον ἢ ἔπειτα ἐπιδειχθέντας ὡς ἐχθροὺς τῆς κυριαρχίας τοῦ δήμου εὐρίσκομεν κρυφίως καὶ ἐν μᾶλλον ἢ ἦττον φανεροῦς ἐπικαιωνίᾳ πρὸς τὰς ἀριστοκρατικὰς ἑταιρίας. Εἰς τοὺς ἀνδρας δὲ τούτους ἀνῆκε Πείσανδρος ὁ Ἀχαρνεύς, ὅστις ἦτο διαβόητος ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τρυφῇ καὶ ἀσελγείᾳ· πρὸς δὲ τούτοις ἦτο ἐκ φύσεως δολοπλόκος καὶ δεινότητος περὶ τὸ ὑποκρίνεσθαι ¹. ὁμοίως δ' ἐτάσσετο εἰς αὐτοὺς καὶ Ἄγων ὁ πατήρ τοῦ Θηραμένους, ὁ κατήγορος τοῦ Περικλέους ² καὶ εἰς τῶν συνυπογραψάντων τὴν Νικίειον εἰρήνην· πλὴν δὲ τούτων καὶ Χαρικλῆς ὁ υἱὸς τοῦ Ἀπολλοδώρου, ὅστις ἦτο ἐπ' ἴσης τῶν ἐπιδειξίως ἀπακρυπτόντων τὰς ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος ἐνεργείας αὐτοῦ, κεχαρισμένος δὲ τότε μεγάλως παρὰ τῷ δήμῳ καὶ περιβαλλόμενος ἀξιώματ' ἄξια λόγου ³. Τέλος δὲ τῶν ὀνομαστοτάτων ἦτο Ἀνδοκίδης ὁ Λεωγόρου. Οὗτος εἴλκε μὲν τὸ γένος ἐξ ἐνὸς τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ πλουσιωτάτων οἰκῶν τῶν εὐπατριδῶν, οἴκου, οὗ αἱ τύχαι συνεδέοντο ἀναποσπᾶστως πρὸς τὰς τῶν Ἀθηναίων ⁴, καὶ αὐτὸς δὲ καθ' ἑαυτὸν ἦτο ἀνὴρ εὐφυῆς καὶ εὐγλωττος, ἀλλ' ἔνεκα τῶν ὀλιγαρχικῶν αὐτοῦ φρονημάτων ἐκτεθειμένος εἰς πολλὰς ἐπιθέσεις τῶν δημογωγῶν. Καὶ αὐτὸς δὲ ἀνῆκεν ἀναμφιβόλως εἰς μίαν τῶν μυστικῶν ἐκείνων ἑταιριῶν.

Εἶνε δὲ φυσικόν, ὅτι τοιαῦται μυστικαὶ ἑταιρίαι τότε μόνον διαγιγνώσκονται ὑφιστάμεναι, ἔταν φθάσωσιν εἰς τὸ σημεῖον νὰ

¹ Me in eke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 176.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 63.

³ Θουκυδίδου VII, 20. Πρὸς Wattenbach de Quadring[entorum] Atheni⁸ fact[ione] σ. 11.

⁴ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 572. Πρὸς Blass Attische Beredtsamkeit Τόμ. Α' ἐκδ. 6' σ. 280. Ὁ πρόππακος τοῦ ἐν τῷ ἀγῶνι κατὰ τῶν τυράννων διακριθέντος Λεωγόρου ἀνῆκεν εἰς ἀρχαῖον ἀθηναϊκὸν γένος, οὗ ἡ φιλοφροσύνη ἦτο περιώνυμος. Ὁ δὲ Λεωγῶρας περὶ οὗ πρόκειται ἐνταῦθα ἐγεννήθη περὶ τὸ 440 π. Χ., εἰσῆλθε δὲ εἰς τὴν ἑταιρίαν τοῦ Εὐφίλητου πρὸ τοῦ 415 π. Χ. Κατεδιώχθη δὲ ὑπὸ τοῦ Πεισάνδρου καὶ Χαρικλέους, εἰς ὧν τοὺς σκοποὺς εἶχεν ἀντιταχθῆ· ἔπειτα δὲ διήνυσε βίον περιπετειώδη, γενόμενος ἔμπορος ἐν Κύπρῳ καὶ κατῆλθε μετὰ τὴν ἀμνηστειαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ὁ πατρικὸς αὐτοῦ οἶκος εἶχε περιελθεῖ εἰς τὸν Κλεοφῶντα. Ἀνδοκίδου [Περὶ τῶν μυστηρίων] 146

ἐξασκῶσιν ὠρισμένην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰ τοῦ δημοσίου βίου. Καὶ τότε δὲ εἶνε ἀδύνατος ἢ μετ' ἀσφαλείας παρακολούθησις τῆς δράσεως αὐτῶν, τῶν ἐν αὐταῖς μεταβολῶν, τῆς σημασίας καὶ τῆς συγκροτήσεως αὐτῶν. Μόνον δὲ τοῦτο εἶνε σαφές, ὅτι ὁ τοιοῦτος τρόπος τοῦ φατριαστικοῦ ἀγῶνος ἤγεν εἰς ὁσημέραι μείζονα διάλυσιν καὶ ἀποσύνθεσιν τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχε κρατήσῃ ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ ποιά τις ἐλευθεριότης· ὁ δῆμος παρεῖχεν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας καὶ ἤγετο ὑπὸ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι ἐκεῖνοι κατὰ τὴν ἐξάσκησιν δημοσίων ἀξιωματῶν μόνον τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας θὰ εἶχον ὑπ' ὄψιν. Ἄλλὰ τῶρα πρῶτον πάντων ἡρώτων περὶ τῆς πολιτικῆς ἀποχρώσεως εἰς ἣν ἀνήκεν ὁ περιπορευόμενος ἀρχὴν τινα. Πλὴν δὲ τοῦ πολιτικοῦ φανατισμοῦ ἐκράτει καὶ θρησκευτικός. Τοῦθ' ὅπερ δὲ χερίστον, οἱ ἄνδρες διαφόρων γνωμῶν δὲν παρουσιάζοντο πλέον, ὡς πρότερον, ἀντιμέτωποι ἀλλήλων πρὸ αὐτοῦ τοῦ δήμου, ἀνταγωνιζόμενοι φανερῶς, τιμίως καὶ ἐν ἀγαθῷ συνειδότει, ὅτι ὑπηρετοῦν κοινῇ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀγόμενοι ἔρωτος πρὸς τὴν πατρίδα. Ἄλλ' ἀπ' ἐναντίας ἡ ἐγωιστικὴ ὄρασις τῶν ἑταιριῶν ἐξεδίωξε πᾶν ἀνώτερον συμφέρον· τὸ εἰς πάντας κοινὸν ἐξηφρανίζετο ὁσημέραι μᾶλλον, καὶ ὁ ἐπικρατῶν σκοπὸς ἦτο μάλιστα ἡ ἐπίτευξις τοῦ ἰδίου μεγαλείου διὰ καταλύσεως τῶν ἀντιπάλων. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον συνηνοῦντο ὀλιγαρχικοὶ καὶ δημοαγωγοί, θρησκομανεῖς καὶ ἀσεβεῖς περὶ τὰ θεῖα. Οἱ τοιαῦτα σκοποῦντες ἐστεροῦντο καθ' ἑαυτοῦ τῆς ἠθικῆς σοβαρότητος τῆς πεποιθήσεως. Ὁ Ἀλκιβιάδης ὑπερημύνετο τῆς δημοκρατίας, ἀλλ' ὄχι ἕνεκα πίστεως πρὸς τὸ καθεστῶς πολίτευμα, ἀλλ' ἐπειδὴ μόνον ἡ δημοκρατία ἠδύνατο νάναπαύσῃ τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἀντίπαλοι τῆς δημοκρατίας ἐπεδίωκον συνήθως μόνον τὸ ἴδιον ὄφελος, καὶ ἦσαν πρόθυμοι νὰ προδώσωσι τὰ πάντα, καὶ αὐτὴν τὴν τιμὴν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος.

Ἐνεκα δὲ τῆς ἐπίδράσεως τοῦ τοιοῦτου στασιαστικοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἢ διαφθορᾶ τοῦ δήμου ἠυξήθη, ὡς εἰκός, εἰς βαθμὸν

φρικόδη. Καὶ δὴ ὅσῳ μᾶλλον ἐχαλαροῦντο οἱ φυσικοὶ δεσμοὶ τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς συγγενείας, τόσῳ μᾶλλον διεδίδοντο οἱ αὐθαίρετοι ἐκεῖνοι σύνδεσμοι, ὅτινες μάλιστα περιελάμβανον καὶ ποῖάν τινα ὑποχρέωσιν περὶ διαρρήξεως τῶν φυσικῶν δεσμῶν. Ἡ ὑγίεια καὶ ἡ ἀσφάλεια τῆς πολιτείας ὑπενομεύθη, τὸ ἔδαφος ἐσαλεύετο δίκην ἠφαιστείου, καὶ οἱ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐστία κίνδυνοι ἦσαν ἀπειλητικώτεροι τῶν ἐξωθεν ἐπαγομένων. Καὶ πρὸς μὲν τὰ ἔξω αἱ Ἀθηναὶ ἦσαν ἰσχυραὶ, ἐπειδὴ αἱ πρόσοδοι αὐτῶν ἦσαν μεγαλείτεραι, ἡ δὲ κατὰ θάλασσαν ἀρχὴ ἀσφαλεστέρα καὶ οἱ πολέμιοι εἴπερ ποτὲ ἀσθενεῖς· ἀλλ' ἡ ἐσωτερικὴ ἰσχὺς τῆς ἐλευθέρας πόλεως ἡ ἐδραζομένη ἐπὶ τῆς ἀρετῆς τῶν πολιτῶν καὶ τῆς φιλοπατρίας εὕρισκτο ἐν τελείᾳ διαλύσει.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν Ἀθήναις, ὅτ' ἔφθασαν εἰς τὴν πόλιν οἱ πρέσβεις τῶν Ἑγεσταίων¹. Παρέστησαν πρὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ ἐδημηγόρησαν δεξιῶς. Ὑπέδειξαν τὸν κίνδυνον τῆς ὑπὸ τῶν Συρακουσῶν κατὰ μικρὸν καθυποτάξεως ἀπασῶν τῶν αὐτονόμων πόλεων τῆς νήσου, καὶ ὑπεσχέθησαν ναναλάβωσιν αὐτοὶ τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου. Ταραχώδεις δὲ ὑπῆρξαν αἱ περὶ τοῦ αἰτήματος τῶν Ἑγεσταίων συζητήσεις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου. Καὶ οἱ μὲν πολέμιοι τῆς εἰς τὴν Σικελίαν ἐκστρατείας ἤθελον τὴν ἐξ ὑπαρχῆς ἀπόρριψιν τῶν προτάσεων, ἐπειδὴ προσέβλεπον, ὅτι ἀργότερον θά ἔμενον ἄνευ ὑποστηρίξεως ἰδίως δὲ παρήνουν τὸν δῆμον νὰ μὴ ἀπατηθῇ ὑπὸ τῶν χιμαιρικῶν ὑποσχέσεων τῶν κατοίκων τῆς ἀπώτατα κειμένης νήσου. Τοιαῦτα ἔλεγον οἱ θεωροῦντες τὴν ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς πράγμασιν ἐμμονὴν εἰς τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Περικλέους ὡς τὸν πρῶτον ὄρον τῆς εὐημερίας τῆς πολιτείας. Εἴπερ τις δὲ καὶ ἄλλος εἶχετο ἐνθέρμως τῆς τοιαύτης πεποιθήσεως ὁ Νικίας, ὅστις οὐδαμῶς ἀμφέβαλλεν, ὅτι ἐκ τῆς σικελικῆς ἐκστρατείας ἐμελλε νὰ ἐκραγῇ πόλεμος καθολικός. Ἄλλ'

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 398.

ἀπ' ἐναντίας ἢ φατρία τοῦ Ἀλκιβιάδου ὑπεστήριξε ζωηρότατα τοὺς Ἑγεσταίους. Τέλος δὲ τὸ πολὺ τοῦ δήμου ἀπεφάσισεν, ὅπως τὸ πρῶτον ἀποσταλῶσι πρέσβεις μέλλοντες νὰ πεισθῶσιν ἰδίους ὄμμασι περὶ τῶν πόρων τῆς ξένης πόλεως. Ἀναμφιβόλως δὲ παρεκίνησαν τοὺς Ἀθηναίους νὰ προβῶσιν εἰς τοῦτο αὐτοὶ οἱ Ἑγεσταῖοι.

Κυρίως εἰπεῖν ἢ τοιαύτη ἀπόφαισις ἦτο ἤδη νίκη τῆς φιλοπολέμου φατρίας. Πράγματι δὲ δὲν ἦτο δύσκολον νὰ πατήσῃσι τοὺς Ἀθηναίους ἐν Ἑγέστη πολὺ τελειότερον ἢ ὅ τι ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ τοῦτο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπέδειξαν εἰς αὐτοὺς ἐν Ἑγέστη τὰ μνημεῖα τῆς πόλεως ὡς τεκμήρια τῆς εὐημερίας αὐτῆς· ἀνεβίβασαν αὐτοὺς εἰς τὰ ἱερὰ τῆς Ἀφροδίτης τὸ ἐπὶ τοῦ ὄρους Ἐρυκος καὶ ἐξέθηκαν πρὸ αὐτῶν τὰ μέγα πλῆθος ἀργυρῶν φιαλῶν, οἰνογαῶν, θυμιατηρίων καὶ ἄλλων σκευῶν· ἐκάλεσαν αὐτοὺς ἐν τῇ πόλει εἰς πολυτελεῆ συμπόσια, ἐν οἷς, καίπερ ἐν διαφόροις οἴκοις τελουμένοις, παρετίθεντο πάντοτε ταῦτα ἐπιτραπέζια σκεύη, δεδανεισμένα ἐν μέρει ἐκ γειτόνων ἑλληνίδων καὶ φοινικικῶν πόλεων. Οὕτω δὲ οἱ πρέσβεις, περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ σταμύλων καὶ πονηρῶν Σικελιωτῶν, οὐδαμῶς ἠδυνήθησαν νὰ λάβωσιν ἀληθῆ ἔννοιαν τῶν οικονομικῶν τῆς πόλεως καὶ τοῦ χρήματος τοῦ ἐναποκειμένου ἐν τῇ δημοσίᾳ αὐτῆς ταμείῳ¹. Τυφλωθέντες δὲ ὑπὸ τῆς ψευδοῦς ἐπιδείξεως καθολικοῦ πλοῦτου, ἐπέστρεψαν εἰς Ἀθήνας τὸ ἔαρ. Ὅτε δὲ μάλιστα ἐξεφορτώθησαν ἐν Πειραιεὶ ἐξήκοντα τάλαντα μετρητῶν χρημάτων, συναποσταλόντων ὑπὸ τῶν Ἑγεσταίων χάριν μισθοῦ τοῦ πρώτου μηνὸς διὰ τὰ πληρώματα ἐξήκοντα τριήρων, ἢ ἀποστολῆ αὐτῆ, χαριετισθεῖσα μετ' ἀγαλλιάσεως δίκην πρώτης τινὸς ἀποτίσεως σικελικῶν φόρων, καὶ ἢ ἔκθεσις τῶν ἐπιστρεψάντων πρέσβεων ἐνεποίησαν αἰσθησθῆσιν τοιαύτην, ὥστε, καθ' ἃ εἶχε προῖδει ὁ Ἀλκιβιάδης, ἢ φιλοπόλεμος φατρία ὑπερενίκησεν ἀκόπως. Ἡ ἐκστρατεία ἐψηφίσθη, οἱ στρατηγοὶ ἐξελέχθησαν, καὶ ὁ αὐτοκράτορες, λαβόντες τὴν

¹ Θουκυδίδου VI, 46.

ἐντολὴν πρῶτον μὲν νὰ προστατεύσωσι τοὺς Ἐγεσταίους καὶ καταγάγωσι τοὺς Λεοντίους, ἔπειτα δὲ περὶ τῶν καθ' ἑλοῦ ἐν Σικελίᾳ πραγμάτων νὰ πράξωσι τὰ συμφερώτατα τοῖς Ἀθηναίοις¹.

Προτάσσοντες δὲ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἡμιβαρβάρων Ἐγεσταίων, δὲν ἔπραττον τοῦτο ἐκ μόνου τοῦ λόγου, ὅτι ἐπίστευον εἰς τὸν πλοῦτον τῆς πόλεως, ἀλλ' ἤθελον καὶ νὰ νομισθῆ, ὅτι ἐσκόπουν τὴν εἰς τὸ σικελικὸν ἔδαφος μεταφορὰν τοῦ φυλετικοῦ πολέμου. Ἡ δὲ κάθοδος τῶν Λεοντίων ἔμελλεν, ἂν προεβάλλετο ὡς κύριος σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας, νὰ συμπεριλαμβάνη κήρυξιν πολέμου ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν, καὶ ἡ ὅλη ἐκστρατεία ἤθελε προσλάβει πάραυτα τὸν χαρακτῆρα πολέμου κατακτητικοῦ. Ἀλλως δὲ καὶ πρὸς τὰς ἰωνικὰς πόλεις τῆς νήσου ἦσαν τεταμέναι αἱ σχέσεις τῶν Ἀθηνῶν ἀφ' οὗ χρόνου αὐταὶ εἶχον ἀποκρούσει τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων προταθεῖσαν βοήθειαν.

Καὶ ἡ μὲν δοθεῖσα εἰς τοὺς στρατηγοὺς ἐξουσία νὰ μὴ περιορισθῶσι μόνον εἰς τὰ κατὰ τὴν Ἐγεσταν, ἀλλὰ νὰ ἐπιληφθῶσι καὶ τῶν καθ' ἑλοῦ σικελικῶν πραγμάτων ἀνταπεκρίνετο πληρέστατα πρὸς τὰ σχέδια τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἀλλὰ τοῦτο ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ τὴν εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἀνάθεσιν τῆς στρατηγίας. Καὶ ταῦτα διότι δὲν ἔχαιρε πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν τελείαν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ δήμου, τὸ δὲ πολὺ τῶν πολιτῶν κατωρθώθη νὰ ἐπιδοκιμάσῃ τὴν ἐκστρατείαν μόνον ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ἐκλογῆς τοῦ Νικίου ὡς συστρατήγου, ὡς τρίτου δὲ στρατηγοῦ τοῦ Λαμάχου, γενναίου στρατιώτου καὶ μαχητοῦ πεπειραμένου, προοριζομένου μᾶλλον πρὸς ἐκτέλεσιν ἐπιχειρήσεων ἐκάστων ἢ πρὸς διοικήσιν τῶν κατὰ τὴν ὅλην ἐκστρατείαν. Ἀλκιβιάδης, Λάμαχος, Νικίας, κατὰ τοιαύτην σειρὰν παρουσιάζονται τὰ ὀνόματα τῶν στρατηγῶν ἐν τοῖς σωζομένοις ψήφισμασι τοῦ δήμου τοῖς

¹ **Θουκυδίδου** VI, 8. Εἰς τὴν πρώτην περὶ πολέμου ἀπόφασιν ἀναφέρει ὁ Kirchoff τὴν ἐν τῷ ψήφισματι τοῦ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 55 μνημονευομένην παρασκευὴν ἑξήκοντα νηῶν καὶ κυβερνητῶν καὶ τῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν.

ἀναφερομένοις εἰς τὰ χάριν τῆς ἐκστρατείας ψηφισθέντα χρή-
λατα¹.

Κατὰ ταῦτα ὁ δῆμος ἐξηκολούθησεν ἐμμένων εἰς τὴν γνώ-
μην, ἣτις εἶχεν ὑπερισχύσει τὴν ἡμέραν τοῦ τελευταίου ὀστρα-
κισμοῦ, καθ' ἣν ἡ ἀσφαλεστάτη ἐνέργεια ἠδύνατο νὰ προσδοκηθῆ
ἀπὸ τῆς πρὸς κοινὴν δρᾶσιν συνενώσεως τῶν δύο πρὸς ἀλλήλους
ἀνομοιοτάτων ἀπάντων τῶν Ἀθηναίων. Ἦλπιζον, ὅτι ἡ μέλλησις
καὶ σύνεσις τοῦ ἐνὸς καὶ ἡ δαιμονία τόλμη τοῦ ἄλλου ἐμελλον νὰ
συμπληρώσωσιν ἀλλήλας ἐπ' ἀγαθῷ, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ἡ δρα-
στηριότης περὶ τὴν διοίκησιν τοῦ πολέμου, ἐξ ἧς ἐξηρτᾶτο πάντως
ἡ ἐπιτυχία, παρελύετο, ὡς εἰκός, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἕνεκα τῆς συμ-
πράξεως ἐκείνης.

Οὐδείς ἦτο δυστυχέστερος τοῦ Νικίου. Μίαν μόνην εἶχεν ἀνέ-
καθεν ἀρχὴν, τὴν τῆς συνετωτάτης προνοίας· καὶ ὅμως τώρα ἠναγ-
κάζετο νάγαγῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς ἐκστρατείαν ἣν ἐθεώρει τὴν
ἀφρονεστάτην καὶ ὀλεθριωτάτην τῶν ποτὲ ψηφισθεισῶν ὑπὸ τοῦ
δήμου, καὶ ταῦτα συμπράττων μετ' ἀνδρὸς ὅστις ἠγάπα μὲν νὰ
ρίψοικινδυνεύῃ τὰ πάντα, ἦτο δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ ἐμπαθέστατος
τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ. Ὁ Νικίας ἦτο ἐμπλῆως ἀγανακτήσεως ἐπὶ
τῇ κουφονοίᾳ μεθ' ἧς ἐψηφίσθη τοιαύτη στρατεία, πρὶν ἢ ὁ δῆμος
ἀναμετρήσῃ σαφῶς τὰς δυσχερείας καὶ σκερθῆ περὶ τῶν μέσων
τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς. Εἶχε δὲ ἀπόφασιν νὰ πειραθῆ τὰ πάντα,
ὅπως ἀνασταλῆ καὶ πάλιν ἡ ὑπὲρ τοῦ πολέμου ἀπόφασις. Ἐπὶ τού-
τῳ δὲ δὲν ὄκνησεν, εἰ καὶ τοῦτο ἦτο παράνομον, ἐν τῇ προσεχεί ἐκ-
κλησίᾳ τῇ συνελευσῆ μετὰ πέντε ἡμέρας χάριν καθορισμοῦ τῶν
καθ' ἕκαστον περὶ τοῦ τρόπου τῆς παρασκευῆς, νὰ ἐπιμείνη, ὅπως
ψηφίσθῃ καὶ πάλιν τὸ ὅλον ζήτημα περὶ τοῦ πολέμου. Ἠσθάνετο

¹ Τὸ ψήφισμα ἐν *Corpus Inscriptionum Atticarum* Τόμ. Α' ἀρ. 182, στ. 8-14 περιλαμβάνει τρεῖς ἐπαλλήλους πληρωμαὶς χάριν τῆς εἰς Σικελίαν στρατείας ἐπὶ ἀρχοντος Ἀρμυνηστοῦ στρατηγοῖς ἐς Σικελίαν Ἀλκιδιάδῃ, Λαμάχῳ... Ἀντιμάχῳ Ἐρμείῳ. Ἡ δ' ἐκτασις τοῦ γάσματος δεῖκνυσι, ὅτι πλὴν τοῦ δυνάματος τοῦ Νικίου ἦσαν ἐγγεγραμμένα καὶ δύο ἄλλα τοῦλάχιστον δυνάματα στρατηγῶν. Μετέγχοι κατὰ ταῦτα τῆς στρατείας πιθανῶς ἐξ στρατηγῶν, ὧν μόνον οἱ παρὰ τῷ *Θουκυδίδῃ* (VI, 8) μνημονεύονται Ἀλκιδιάδης, Λάμαχος καὶ Νικίας ἦσαν στρατηγοὶ αὐτοκράτορες.

ὁπόσῃν σημασίαν εἶχε δι' αὐτόν τε καὶ τὰς Ἀθήνας ἢ ἀπόφασις τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Διὸ δὲν ἐκλονήθη οὔτε ὑπὸ τῆς ἀνυπομονησίας τοῦ ἀπροθύμου πλήθους, οὔτε ὑπὸ τοῦ παροξυσμοῦ τῆς φατρίας τῶν φιλοπολέμων καὶ τῶν ἀντιδραστικῶν προπαρασκευῶν τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις εἶχε κατανείμει τοὺς ἐταίρους αὐτοῦ ἀνά τὴν ἐκκλησίαν χάριν καταπτοήσεως καὶ συγχύσεως τῶν ἀντιπάλων. Ὁμίλησε δὲ εἴπερ ποτὲ θαρραλέως καὶ βιαίως, καὶ κατώρθωσε πράγματι νάκουσθῆ ἔτι ἅπαξ ἢ φωνὴ τῆς συνέσεως καὶ τῆς λογικῆς πρὶν ἢ ἐκτελεσθῆ τὸ μοιραῖον σχέδιον.

Καὶ πρῶτον μὲν ἀπέκρουσε τὴν μομφὴν περὶ ἰδίου ἑαυτοῦ φόβου. Ἐπειτα δὲ παρέστησε τὰ κατὰ τὴν πολιτείαν, εἰπὼν, ὅτι ἢ μὲν ἐπιτευχθεῖσα εἰρήνη οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ βραχεῖα ἀνάπαυλα ἀόριστου διαρκείας, οἱ δὲ ἀρχαῖοι πολέμιοι ἐκαρᾶδόκουν τὴν πρώτην τυχούσαν εὐκαιρίαν πρὸς διάλυσιν αὐτῆς ἢ δένειχον κἂν καταθέσει τὰ ὄπλα, αἱ δὲ Χαλκιδιεῖς ἐνέμενον ἔτι ἀχείρωτοι εἰς τὴν ἀποστασίαν. Καὶ ἡμεῖς, ἐξηκολούθησε λέγων, οὐδὲ στιγμὴν ἀσφαλείας ἔχοντες ἐν τῷ ἰδίῳ ἡμῶν οἴκῳ, μὴ ἀνακτήσαντες τὴν ἡγεμονίαν ἐν τῇ ἰδίᾳ ἡμῶν ἀρχῇ, ἐπιλαμβανόμεθα μεθ' ἑομῆς πολέμου νέου, ἀόριστον ἔχοντας τὴν ἔκβασιν, ὑπερβαίνοντος πᾶν πρότερον μέτρον, πολέμου οὐδένα ἔχοντας λογικὸν σκοπὸν. Καὶ πράγματι, καὶ ἂν τὸ ἔργον ἡμῶν στεφθῆ ὑπὸ πληρεστάτης ἐπιτυχίας, εἶνε ἀδύνατος ἡ διατήρησις τῆς ἀρχῆς ἡμῶν ἐν χώρᾳ οἷα ἡ Σικελία. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡ μικροτάτη ἀτυχία ἐμβάλλει ἡμᾶς εἰς τοὺς μεγίστους τῶν κινδύνων καὶ διπλασιάζει τοὺς ἡμετέρους ἔχθρους, ἐν ᾧ οὐδὲ πρὸς τοὺς νῦν παρόντας εἰμεθα ἰσόπαλοι. Καὶ διὰ τί ἀναλαμβάνομεν τὸν ἀγῶνα τοῦτον, καθ' ὃν βίβοκινδυνεύομεν πᾶν ὅ τι ἔχομεν; Ἐκ φόβου τῶν Συρακουσίων; Ἄλλ' ὁ κίνδυνος ὃν ἡδυνάμεθα νὰ διατρέξωμεν ἐνεκεν αὐτῶν εἶνε κενὸς καὶ ἀνύπαρκτος. Ἀλλὰ μὴ ἐξ ὑποχρεώσεως πρὸς τοὺς Ἐγεσταίους; Οἱ Ἐγεσταῖοι εἶνε τελειῶς ξένοι πρὸς ἡμᾶς καὶ δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι τὴν ἀξίωσιν, ὅπως ἡμεῖς ἀγάγωμεν εἰς κίνδυνον τὸν λαὸν ἡμῶν καὶ τὴν χώραν ἐνεκα τῶν ἑομῶν αὐτῶν ἀγῶνων. Ἡ μέλλομεν

τυχόν νά ἐπιχειρήσωμεν τὸν ὅλον πόλεμον, ὅπως προαγάγωμεν τὴν φιλοδοξίαν ἐνίων νεανιῶν, οἵτινες, ὄντες ἄωροι καὶ ἄπειροι, ἐπιθυμοῦσιν νά λαμπρυνθῶσι διὰ στρατηγικῶν ἀξιομάτων καὶ στρατηγικῆς δόξης καὶ ἐλπίζουσιν ἐπὶ ταύτῃ τῇ εὐκαιρίᾳ νά διευθετήσωσι τὰ κατεστραμμένα ἑαυτῶν οικονομικά; Μία καὶ μόνον ὑπάρχει λογικὴ ἀρχὴ περὶ τῆς ἀποδοχῆς νέων συμμάχων προσερχομένων ἐκ τῆς ξένης, ἡ ἀρχὴ τῆς συναφῆς σχέσεων μόνον μετ' ἐκείνων ὅσοι δύνανται νά παράσχωσι βοήθειαν ὁμοίαν πρὸς ἐκείνην ἣν ἀξιοῦσιν. Ἐχομεν ἀληθῶς πάντα λόγον νά εὕρισκώμεθα ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι ἐν ἀμύνη ἀπὸ τῆς πόλεως ἣτις ἔχει συμμάχους τοὺς ὀλιγαρχικοὺς ἐν τῷ ἰδίῳ ἡμῶν στρατοπέδῳ. Διὰ ταῦτα προσδοκῶ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ μᾶλλον πεπειραμένων, ὅτι δὲν θὰ παρεμποδίσῃ αὐτοὺς ψευδῆς αἰσχύνῃ ἢ ἐκρόβησις νάποδεχθῶσι συνετὴν συμβουλὴν. Παρὰ δὲ τοῦ προεδρεύοντος τῆς ἐκκλησίας πρωτάνεως ἀναμένω, ὅτι θὰ θεωρήσῃ προσῆκον, προκειμένου περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως, νά παρίδῃ πάντα δισταγμὸν περὶ τῶν τύπων καὶ ἀναψήφισῃ σήμερον τὸ ὅλον ζήτημα περὶ ἀποστολῆς στόλου εἰς τὴν Σικελίαν¹.

Ἡ συζήτησις ἤρξατο. Καὶ τινες μὲν ὠμίλησαν ὑπὲρ τοῦ Νικίου, οἱ δὲ πλείστοι κατ' αὐτοῦ. Τελευταῖος δ' ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Ἀλκιβιάδης.

Καὶ πρῶτον μὲν ἀπέκρουσε πᾶς ἐναντίον ἑαυτοῦ ἐπιθέσεις, εἰς ἃς τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἶχε προβῆ ὁ Νικίας παρὰ τὴν συνήθειαν αὐτοῦ μετὰ μεγίστης πικρίας. Ἄν θάπανᾶ, εἶπε, πολλὰ χρήματα καὶ ἀγαπᾶ τὴν πολυτέλειαν, ἀμφοτέρωτα ταῦτα φέρουσι τιμὴν καὶ ὠφέλειαν εἰς τὴν πόλιν. Κατὰ πόσον δὲ εἶνε ἄπειρος τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἀπέδειξεν ἐν Πελοποννήσῳ, ἔνθα κατεφάνη πῶς εἶνε δυνατὴ ἡ ἄνευ δαπάνης καὶ κινδύνου ταπεινώσις καὶ ἐξασθένεισις πολεμίων οἱοὶ οἱ Σπαρτιᾶται. Τὰ πράγματα ὁμιλοῦσιν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι οὐ μόνον ἐν αὐτῇ τῇ ὀρωρικῇ χερσονήσῳ ἀπέκτησαν ἤδη πιστοὺς φίλους, ἀλλὰ καὶ ἠκολούθουν

¹ Θουκυδίδου VI, 9-14.

ἤδη πελοποννησιακαὶ στρατιαὶ τοὺς Ἀθηναίους στρατεύοντας, καὶ δὴ χάριν ἑαυτοῦ. Τὰς δὲ δυσχερείας τοῦ νέου πολέμου υπερβάλλει ὁ Νικίας πρὸς τὸ συμφέρον αὐτοῦ. Αἱ σικελικαὶ πόλεις ἔχουσιν ὄχλους συμμίκτους, καὶ διὰ τοῦτο εἶνε πάντοτε πρόθυμοι πρὸς μεταβολὰς καὶ ἐπιδοχὴν ξένων. Οἱ Σικελιωταὶ δὲν ἔχουσι πατρίδα οἰκίαν καθ' ὃν τρόπον οἱ ἐντεῦθεν Ἕλληνας, πρὸς δὲ τούτοις στασιάζουσι πρὸς ἀλλήλους καὶ ὁ ὄπλισμὸς αὐτῶν εἶνε ἐλλιπής. Ἄλλως δὲ εἶνε ἀνάξιον τῶν Ἀθηναίων τὸ παρέχειν πάντοτε βοήθειαν εἰς ξένας πόλεις μετ' ἀκριβῆ ὑπολογισμὸν καὶ τὸ φροντίζειν μόνον τῆς ἰδίας ἀσφαλείας. Αἱ Ἀθῆναι ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς μεγίστης αὐτῶν δόξης ἠγωνίσθησαν ἐναντίον τῶν Περσῶν, ἔχουσαι ἅμα ἐχθροὺς τοὺς Πελοποννησίους. Στόλος δ' οἷος ὁ ἀττικὸς ἀρκεῖ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πατρίδος καὶ πρὸς ἐπίτευξιν ἅμα νέων νικῶν. Εἰς ταῦτα δὲ πάντα προστίθεται πρὸς ἐμμονὴν εἰς τὴν γενομένην ἀπόφασιν ἢ δοθεῖσα ἤδη ὑπόσχεσις. Διὰ ταῦτα δὲν ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους ὡς ὁ Νικίας, ἀλλὰ πρὸς νέους ὁμοῦ καὶ γέροντας, ἐλπίζων, ὅτι κατὰ τὸ ἔθος τῶν πατέρων ἢ ὁρμῇ τῆς νεότητος μετὰ τῆς συνέσεως τοῦ γῆρατος θὰ συμπράξωσι πρὸς δοξασμὸν τῆς πόλεως¹.

Ὁ λόγος τοῦ Ἀλκιβιάδου ὑπῆρξε δεξιώτατος, λαμπρὸς, καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ συμπαρέσυρε τὰ πλήθη. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ τὸ φρόνημα τοῦ δήμου ἀπέβη πόλεμικώτερον καὶ τολμηρότερον ἢ ἐν τῇ πρώτῃ ἐκκλησίᾳ. Ὅτε δὲ καὶ οἱ Λεοντινοὶ καὶ οἱ Ἐγεσταῖοι ἐπανελάθον τὰς ἐπιμόνους περὶ βοήθειας αἰτήσεις, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ γείνη πλέον λόγος περὶ ἐπιτυχίας τῆς φιλειρηνικῆς φαρτρίας. Ἄλλ' ὁ Νικίας δὲν ἐγκατέλιπεν ἀκόμη πᾶσαν ἐλπίδα. Ἐπειράθη δὲ τῶρα πλέον νὰ τύχῃ τοῦ ποθουμένου διὰ τῆς εἰς τὸν δῆμον παραστάσεως τῶν μεγίστων δαπανῶν τοῦ πολέμου, αἵτινες ἔμελλον νὰ βαρύνωσιν ἅπασαι τοὺς Ἀθηναίους, ἐπειδὴ αἱ ἐπαγγελίαι τῶν Σικελιωτῶν συμμάχων ἦσαν κατ' αὐτὸν ἀναξιόπιστοι ἢ κεναὶ μεγαληγορίαι. Τὰ ἐξήκοντα τάλαντα θὰ δαπανηθῶσιν ἐν-

¹ Θουκυδίδου VI, 16 - 18.

τὸς ὀλίγων ἐβδομάδων τὶς δ' ἐγγυᾶται εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι οἱ Ἐγεσταῖοι ἔμελλον νὰ δώσωσιν ἔλους αὐτῶν τοὺς θησαυροὺς καὶ τὰ σκευὴ τῶν ναῶν πρὸς συντήρησιν ξένων στρατιῶν; Καὶ εἰς μὲν τὴν τάξιν τῶν εὐπόρων ἐνεποίησαν πιθανῶς αἱ παρατηρήσεις αὐται τοῦ Νικίου αἴσθησιν μεγάλην, ἀλλ' οὐδεμία ὑπῆρξεν ἢ ἐπίδρασις αὐτῶν ἐπὶ τὰ πλήθη ἅτινα οὐδεμίαν ἔμελλον νὰ ὑποστῶσι θυσίαν.

Μετὰ τὰ λεχθέντα παρὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου πᾶς περαιτέρω δισταγμὸς ἐφαίνετο οἰοεὶ ἀσέβεια ἐναντίον τῆς τιμῆς αὐτῆς τῶν Ἀθηνῶν. Ὅσῳ μεγαλοπρεπέστεραι ἦσαν αἱ παρασκευαί, τόσῳ μεγαλειτέρα ἦτο ἡ προσδοκία ἐπιτυχίας καὶ κέρδους. Διὰ τοῦτο ὁ δημαγωγὸς Δημοστράτος προεκάλεσε τὸν Νικίαν νὰ ἔρῃσῃ ἄνευ περιστροφῶν τὸ μέγεθος τῆς παρασκευῆς τῆς ἀναγκαίας εἰς τὸν πόλεμον. Οὗτος δὲ ἀπήτησεν ἑκατὸν τριήρεις, ἀνάλογον ἀριθμὸν φορτηγίδων, πεντακισχιλίους ὀπλίτας, μέγα πλῆθος ψιλῶν καὶ πρὸς τοῦτοις ἄλλας μεγάλας παρασκευάς. Ἀλλὰ καὶ αἱ μεγάλαι αὐται ἀξιώσεις τοῦ Νικίου δὲν ἐτάραξαν τοὺς Ἀθηναίους· ὁ δὲ δήμος ἐνέκρινεν ἀμελλῆτι τὰ ζητούμενα ἐν πυρετώδει συγκινήσει καὶ ἔδωκε πρὸς τοῦτοις εἰς τοὺς στρατηγούς ἀπερίοριστον ἐξουσίαν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τῶν δύο ἐκκλησιῶν τῶν συνελθουσῶν ἐν Ἀθήναις τὴν δεκάτην ἐνάτην καὶ τὴν εἰκοστὴν τετάρτην Μαρτίου τοῦ 421 π. Χ.¹ Κατὰ ταῦτα αἱ ἀντιρρήσεις τοῦ Νικίου οὐδὲν ἄλλο ἐπήνεγκον ἀποτέλεσμα ἢ τὴν πολὺ δαπανηρότεραν παρασκευὴν καὶ τὴν δυσανάλογον χάριν τοῦ πολέμου ἀπορρόφησιν πασῶν τῶν δυνάμεων τῆς πόλεως. Τοῦτο δὲ κατέστησε μὲν πολὺ ὑπεροπτικωτέρας καὶ πολὺ μᾶλλον ἀμέτρους τὰς προσδοκίας τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' οὐδαμῶς ἐπηύξησε κατ' ἀνάλογον τρόπον τὴν ἀσφαλῆ ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας. Καὶ δὴ ὅσῳ μεγαλειτέρα ἦτο ἡ παρασκευὴ τοῦ στόλου καὶ τῆς στρατιᾶς, τόσῳ δυσχερεστέρα ἔμελλεν, ὡς εἶδος, νὰ ποδῆ ἢ συντήρησις αὐτῶν ἐν

¹ Περὶ τῆς χρονολογίας τῶν δύο τούτων ἐκκλησιῶν ἴδε Droysen ἐν τῷ Rheinisches Museum. 1835 σ. 163.

χώρῃ ξένη καὶ τόσῃ εὐλογωτέρα ἀπεδεικνύετο ἡ δυσπιστία τῶν οὐδετέρων πόλεων, αἵτινες ἐν τῷ μεγέθει τῶν τοιούτων παρασκευῶν διεγίνωσκον φανερώς τὴν πρόθεσιν μεγάλου κατακτητικοῦ πολέμου. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ οὐδεὶς ἐσκέπτετο περὶ τῶν τοιούτων, πᾶσα δὲ ἀντίρρησης ἐξέλιπε, καὶ τὸ ἔργον προέβαινε μετὰ δραστηριότητος μεγίστης. Τὸ ἄστυ καὶ οἱ λιμένες μετεβλήθησαν εἰς εὐρὺ στρατόπεδον, καὶ οἱ πολῖται ἔσπευδον νὰ ἐγγραφῶσιν εἰς τοὺς καταλόγους τῶν στρατευομένων, παρεσκευάσθησαν δ' αἱ προσήκουσαι πρὸς τοὺς συμμάχους διαταγαί.

Καὶ ἦτο μὲν μέγα τὸ θάρρος καὶ πολλὴ ἡ ὀρμὴ μεθ' ἧς ἐπελήφθησαν οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ μεγάλου ἔργου· ἀλλὰ τὰ πράγματα ὁμῶς δὲν ἐτελοῦντο ὡς ἐν ἀρχαίοις χρόνοις, ὅτε ἡ πόλις παρεσκευάζετο πρὸς δίκαιον ἀγῶνα. Ἐλείπειν ἡ εὐθυμία ἐκείνη πεποιθήσις ἢ συνοδεύουσα τὰ συνετὰ ἔργα, ἢ ἐνδόμυχος βεβαιότης καὶ ἡ ὁμοπροσύνῃ τοῦ δήμου. Καὶ εἶχε μὲν κατασιγασθῆ πᾶς δισταγμὸς ἐν ταῖς θυελλώδεσιν ἐκκλησίαις· ἀλλ' ἐπελθούσης μείζονος γαλήνης καὶ ἐν ὁμίλοις μικροτέροις οἱ δισταγμοὶ ἀνεφαίνοντο καὶ πάλιν· οὕτω δὲ κατέλαβε τὸν δῆμον δυσθυμία, ἧς δὲν ἠδύναντο νὰ δεσπώσωσι, στενοχωρία πολυμέριμος, ὑπ' ἧς κατεχόμενοι περιέβλεπον καὶ ἐνωτίζοντο μετ' ἀμηχανίας πᾶν ὅτι ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ προάγγελμα περὶ τοῦ μέλλοντος. Τότε ἐνεθυμήθησαν τοὺς θρήνους αἵτινες εἶχον ἀκουσθῆ κατ' αὐτάς τὰς ἡμέρας τῶν τελευταίων συζητήσεων ἀπὸ τῆς στέγης τῶν οἰκῶν καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἀθηναῖοι ἐτέλουν τὰ Ἀδωνία¹. Ἀπὸ δὲ τῶν Δελφῶν ἦλθον σοβαραὶ νοουθεσίαι, καὶ ὁ Σωκράτης ἔμαθε παρὰ τοῦ ἀκουσθέντος ἐν ἑαυτῷ δαιμονίου, ὅτι οὐδὲν οἱ Ἀθηναῖοι ὤφειλον νὰ προσδοκῶσιν ἀγαθὸν ἐκ τῆς ἐκστρατείας. Ὁ δὲ Μέτων² λέγεται πυρπολήσας τὸν ἴδιον οἶκον, ὅπως ἢ αὐτὸς ἀπαλλαγῆ τῆς

¹ Περὶ τῆς συμπτώσεως τῶν συζητήσεων πρὸς τὰ Ἀδωνία ἴδε *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 18, ὅστις ἀορίστως ἀναφέρει ταύτην· ὠρισμένως δὲ ποιεῖται λόγον περὶ αὐτῆς ὁ *Ἀριστοφάνης* ἐν *Λυσιστράτῃ* στίχ. 380. Ἐπειδὴ δὲ τὰ κατ' ἐξοχὴν Ἀδωνία ἦσαν ἑορτὴ θερινή (*Πλάτωνος* *Φαῖδρος* 276 B), πρέπει νὰποθεγθῶμεν διάφορα στάδια τῶν Ἀδωνίων, ἐν μὲν ἑαρινόν, ἄλλο δὲ τελούμενον ἐν μέσῳ τῆς θερίας.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 724.

στρατείας ὡς παράφρων ἢ ἐπιτραπῆ εἰς αὐτὸν νὰ κρατήσῃ οἴκοι τὸν υἱὸν ἕνεκα τῆς πυρκαϊᾶς.

Τὸν δὲ φόβον ἐκείνουν καὶ τὴν ἀμηχανίαν τῶν Ἀθηναίων μετεχειρίσθησαν αἱ φατρίαὶ αἱ ἐπιτελοῦσαι τὸ ἔργον αὐτῶν μυστικῶς, ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατὸς ὁ ἐν τῷ φανερῷ ἀνταγωνισμὸς αὐτῶν. Ἰδίως δὲ ἀκαταπόνητος ἦτο ἡ δραστηριότης τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἀληθῶς οὗτος εὐρίσκετο νῦν εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Καὶ κατορθώθη μὲν ἡ παρακώλυσις τῆς εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἀναθέσεως τῆς ἀρχιστρατηγίας, ἀλλ' ἐθεωρεῖτο οὐχ ἤττον ἡ ψυχὴ τῆς ἐκστρατείας, ἀπὸ δὲ τῆς πολυπραγμοσύνης αὐτοῦ καὶ μόνης ἐκαραδύκουν τὴν ἐπιτυχίαν. Προϋπέθετον δὲ, ὅτι ἐκεῖνος, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς φιλοπολέμου στρατιᾶς μακρὰν τῆς πατρίδος ἔμελλε νὰ παραλύσῃ τὴν δύναμιν τῶν συστρατῆγων τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ Λάμαχος εἶχε χαρακτηρὰ παράφορον ἀρεσκομένον εἰς τὴν παρατολμοτάτην στρατιγίαν καὶ πρὸς τούτοις ἕνεκα τῆς ἀνεπαρκειᾶς αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰξιῶσθαι θέσιν ἰσότημον πρὸς τὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἀλλ' ἡ σκέψις, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ἔμελλε κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον νὰ ἐκτελέσῃ πράγματι τὰ μεγαλοπράγματα αὐτοῦ σχέδια, ὅτι ἔμελλε νὰ κατορθώσῃ νὰ προσθέσῃ εἰς τὰς λοιπὰς αὐτοῦ εὐτυχίας καὶ τὴν ἐκ τῆς στρατηγικῆς δόξης αἰγλήν, ἡ σκέψις αὕτη ἦτο ἀφόρητος εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Διὸ εἶχον ἀπόφασιν νὰ ἐπιδιώξωσι παντὶ σθένει τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ πρὶν ἢ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα νικηφόρος καὶ πανίσχυρος. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον συνηνώθησαν ἄνδρες τῶν διαφορωτάτων φατριῶν καὶ ἐβυσσοδόμεισαν σκευωρίας ἀδιεξιτήτους, ὧν τὰ περίπλοκα νήματα μόνον μετὰ κόπου διαγιγνώσκονται ¹.

Εἶχον παρέλθει ἐξ περιπόου ἐβδομάδες ἀπὸ τῆς τελευταίας ἐκκλησίας, καὶ αἱ μετ' ἀκαταπόνητου ζήλου προχωροῦσαι παρασκευαί ἐπλησίαζον εἰς τὸ τέλος, ὅτε αἰφνης ἡ πόλις κατελήφθη ὑπὸ τρόμου ἕνεκα συμβάντος πρωτοφανοῦς. Ἐν μιᾷ δῆλα δὴ καὶ μόνῃ νυκτὶ περιεκόπησαν τὰ πρόσωπα σχεδὸν πάντες οἱ πολυπλη-

¹ Hertzberg Alkibiades a. 167.

θεῖς λίθινοι Ἑρμαῖ οἱ περιστοιχίζοντες μέρος τῆς ἀγορᾶς καὶ ἐστημένοι πρό τε ἰδιωτικῶν προθύρων καὶ ἐν ἱεροῖς οὕτως, ὥστε τὴν πρῶιαν τῆς ὑστεραίας εὐρέθησαν αἱ τετράγωνοι στῆλαι φέρουσαι ἀποκεκομμένας ἢ ἀποκεκρουσμένας τὰς κεφαλὰς καὶ αἱ ῥύμαι τῆς πόλεως κεκαλυμμέναι ὑπὸ θραυσμάτων ¹.

Νυκτεριναὶ ἀσχημοσύναι, ἐπιτηδεύματα μεθύσων ἑμίλων, δὲν ἤσάν τι ἄγθες ἐν Ἀθήναις· ἀλλ' ἀσέθημα τοιαύτας ἔχον διαστάσεις ἦτο ἀνήκουστον. Πρὸς ἐπιτέλεσιν τοιοῦτου ἔργου εἶχε συμπράξει ἀναγκαιῶς μέγας ἀριθμὸς κατοίκων, οἵτινες εἶχον, ὡς εἰκὸς, προθέσεις καὶ ἐπεδίωκον σκοπούς ὧν οὐδεμίαν εἶχον ἔννοιαν. Ὅσα μὲν μᾶλλον ἀνεξήγητα ἦσαν πάντα ταῦτα, τόσα μεγαλειτέρα ἦτο ἡ ταραχὴ καὶ ἀνησυχία τοῦ δήμου ὅλου. Πάντες εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ ἀγανακτῆσεως ἐπὶ τῇ ἀτιμίᾳ δι' ἧς εἶχε καταισχυνηθῆ ἡ πόλις. Καὶ πράγματι ἴσως μὲν συνήθως ἀντιπαρήρχοντο οἱ πολῖται ἀδιάφοροι πρὸ τῶν Ἑρμῶν, ἀλλ' ἦσαν ὅμως οὗτοι οὐχ ἥττον οὐ μόνον ἰδιόζων καὶ ζηλωτὸς κόσμος τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ γνώρισμα τῆς δημοσίας τάξεως· ἦσαν τεκμήρια τῆς εὐσεβείας ἐφ'

¹ Ἡ τῶν Ἑρμῶν περικοπή (Ἑρμοκοπίδαί παρ' Ἀριστοφάνει ἐν Λυσιστρᾷ 1094). Πηγαὶ ἱστορικαὶ περὶ αὐτῆς εἶναι ὁ *Θουκυδίδης* (VI, 27 κ. ἑ.), ὁ *Πλούταρχος* ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις ἀντλεῖ ἐκ τοῦ *Ἐφόρου* κατὰ τὸν Fricko, οἱ λόγοι τοῦ *Ἀνδοκίδου* Περί τῶν μυστηρίων καὶ Περί τῆς ἑαυτοῦ καθόδου. Τὴν δὲ ἱστορικὴν ἀλληλουσίαν τοῦ γεγονότος παρίσταναι πρῶτος ὁ Droysen ἐν τῷ Rheinisch-Museum Τόμ. III καὶ IV καὶ ἐν ἰδίῳ φυλλαδίῳ Des Aristophanes Vogel und die Hermokopiden. Ἐν Βόννῃ 1836. "Les. καὶ Götz Der Hermokopidenprocess. 1875. Weisweiler De causa Hermocopidarum. 1878] Ἡ δὲ χρονολογία τοῦ ἀσέθους ὁρίζεται ἐκ τῆς μαρτυρίας παρὰ *Πλουτάρχου* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 20 [ἐν τῇ καὶ νέας οὐσίας ὅτε ταῦτ' ἰδραῖτο]. Ἄλλ' ὁ ὑπολογισμὸς οὕτως πίπτει, ἂν ὁ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1870 Τόμ. Ζ' σ. 41 σημ. 1.] Γερμ. μεταφρ. Τόμ. Δ' σ. [154 σημ. 61. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. Γ' σ. 166] ἔγγ. δικαίον, παρατηρῶν, ὅτι ὁ Ἀνδοκίδης ἔπρεπε νὰ μνημονεύσῃ τῆς νομηνίας, ἂν πράγματι κατ' αὐτὴν εἶχε συμβῆ ἡ περικοπή τῶν Ἑρμῶν. Ἄλλως δὲ καὶ τὸ ψεῦδος τοῦ Διοκλείδου θὰ ἦτο ὑπὲρ τὸ μέτρον χονδρικοῦ. Ἴσως δ' ἐποιήσατο λόγον μόνον καθ' ὅλου περὶ σεληναίου φωτός καὶ διὰ περὶ πανασλήνου, τοῦθ' ὅπερ ἔλεγον ἀργότερον, ἵνα καταστήσῃσιν ἐπὶ σκανδαλωδέστερον τὸ πρᾶγμα. Κατὰ δὲ τὸν Götz (ἐν τοῖς Jahrbücher für klassische Philologie. Supplement. VIII σ. 577) ἡ περικοπή τῶν Ἑρμῶν ἐτελείθη τὴν 8 πρὸς τὴν 9 Ἰουλίου.

ἢ ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων ἐκαυχῶντο οἱ Ἀθηναῖοι· ἦσαν δὲ καὶ δι' αὐτὸ αὐτῶν τὸ ἀρχαῖκόν σχῆμα σεβαστὰ μνημεῖα τῆς διὰ πασῶν τῶν γενεῶν ἀμεταβλήτου λατρείας καὶ σύμβολα τῆς παρὰ τῶν θεῶν προστασίας. Ἀλλὰ δὲν ἤρκουσαν πάντα ταῦτα. Πολὺ μείζον' ἀνησυχίαν ἐνέπνευεν ἡ σκέψις, ὅτι ἐντὸς αὐτῆς τῆς πόλεως ὑφίσταντο φατρίαὶ συνενοούμεναι πρὸς ἐπιτέλεισιν ἀσεβήματος τοιοῦτου· ἀνελογίζοντο δὲ, ὅτι τοιοῦτοι ἄνθρωποι καθίστανον ἐπισφαλῆ τὰ πάντα, οὐδὲν σεβόμενοι τὸ ἐν τῇ πολιτείᾳ καθεστῶς καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν πατρίων ἠθῶν καθιερωμένον. Μάτην οἱ σωφρονέστεροι προσεπάθον νὰ πείσωσι τοὺς συμπολίτας, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ξιώσῃ τὸ γεγόμενον μείζονος τοῦ θέντος προσοχῆς, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ νέα ἀπόπειρα πρὸς παρακώλυσιν τοῦ ἀπόπλου τοῦ στόλου διὰ κακῶν οἰωνῶν, ὅτι μάλιστα ἴσως εἶχον συνεπιληφθῆ τοῦ ἔργου οἱ Κορίνθιοι, ὅπως διὰ τούτου τοῦ τρόπου ἀποτρέψωσιν ἀπὸ τῆς ἐν Σικελίᾳ ἀποικίας αὐτῶν τὰ ἐπαπειλούμενα δεινὰ τοῦ πολέμου.

Ἡ βουλὴ ἐθεώρησε καθήκον νὰναλάβῃ τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀνακρίσεις. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἀτυχίαν τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ἐλάχιστα δικαιώματα ἐνεργείας αὐτοβούλου καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιληφθῆ τῶν σπουδαίων ὑποθέσεων ἄνευ συμπράξεως τοῦ δήμου, συμμετέσχε παράυτα τῆς δικαστικῆς ἐξετάσεως σύμπας ὁ δῆμος. Ἐντεῦθεν δὲ προσέλαβον οἱ ἡγέται τῶν φατριῶν ἐλευθερίαν ἐνεργείας, καὶ συγκίνησις πυρετώδης κατέλαβε πάσας τὰς τάξεις τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ.

Ὁ δὲ πρῶτος νῦν πρωταγωνιστῶν καὶ παρουσιαζόμενος ὡς ἀνὴρ ἐπιδιώκων σκοποὺς ὠρισμένους εἶνε ὁ Πείσανδρος¹. Οὗτος ἀγωνίζεται μὲν νὰ παραστήσῃ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἀσεβήματος ἐν τῷ συμφέροντι τοῦ δήμου ὡς ὑπόθεσιν δημοσίαν, ἐπιβάλλουσαν τὴν πρὸ αὐτῆς ὑποχώρησιν πάσης ἄλλης, προτείνει δὲ ψήφισμα, δι' οὗ ὠρίζετο ἀμοιβὴ δεκακισχιλίων δραχμῶν ὑπὲρ τοῦ πρώτου καταγγείλαντος. Συγχρόνως δὲ παρέχεται εἰς τὴν βουλήν

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 417.

ἔκτακτος ἐξουσία καὶ καθίσταται μόνιμος ἐξεταστικὴ ἐπιτροπεία¹. Ἄλλ' οὐδὲν ὅμως ἀπεκαλύφθη, οἱ δ' ἐξετασται καὶ οἱ βουλευταὶ συνήρχοντο μάτην εἰς συνεδρίας. Τοῦτο δ' ἐπηύξησε τὴν ἀδημο- νίαν· ἡ ἀτμόσφαιρα ἐγένετο ὀσημέραι βαρυτέρα καὶ τὰ πνεύματα κατελαμβάνοντο ὑπὸ μεγαλειτέρας ὀσημέραι ἀνησυχίας καὶ τα- ραχῆς συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῶν θελώντων νὰ ἐπωφελη- θῶσι τὰ πάθη καὶ τὴν συγκίνησιν τοῦ πλήθους χάριν τῶν ἰδίων ἐγωιστικῶν σκοπῶν. Ἦσαν δ' οἱ τοιοῦτοι ὡς τὸ πλεῖστον ἄνδρες ἐχθρικῶς διακειμένοι πρὸς τὸ καθεστῶς, ἰδίως δὲ ὁ Πείσανδρος καὶ ὁ Χαρικλῆς, οἵτινες ἄλλως νῦν ὑπεκρίνοντο τοὺς ἀγρυπνοτά- τους φίλους τῆς δημοκρατίας καὶ ἦσαν τῶν ἐνθερμοτάτων μελῶν τῆς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπείας. Ὅπαδοὶ δὲ ταύτης τῆς πατρίας ἦσαν οἱ ἐπωφελοῦμενοι τὸ περὶ τοὺς Ἑρμᾶς ἀσέβημα, καὶ διὰ τοῦτο εἶνε λίαν πιθανόν, ὅτι τοῦτο ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἦτο ἔργον τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς ὀλιγαρχικὰς ἐταιρίας². Διὰ ταῦτα ἦσαν καὶ οἱ δυνάμενοι νὰ φροντίσωσιν εἴπερ τις καὶ ἄλλος, ὅπως μὴ ὑποβάλ- λωνται καταγγελία εἰς τὸν δῆμον καὶ ὅπως τὸ ἔργον τῆς ἐξετα- στικῆς ἐπιτροπείας μὲν ἄτελέςφορον. Πάντες δ' ἐκέλευον ὑπῆρξαν οἱ δεξιώτατα καρπωθέντες μεγίστην ὠφελίαν ἐκ τῆς περὶ τοὺς Ἑρμᾶς ἀσεβείας καὶ κατορθώσαντες νὰ τρέψωσι τὴν ὄλην δίκην πρὸς νέαν φάσιν ἐκ συνεννόησεως πρὸς τοὺς ὀλιγαρχογούς, οἷον ὁ

¹ Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 98. ἔδοξεν οὖν τῷ δήμῳ ἐν τῷ τῶν θεομοθετῶν δικαστηρίῳ, τοὺς μεμνημένους, ἀκούσαντας τὰς μηνύσεις, ἃς ἕκαστος ἐμήνυσε, διαδικάσαι.

² Ἀποδίδομαι μὲν ὡς εἰρηγῆτῆς τοῦ σκανδάλου ἑταίρους ὀλιγαρχικῶν πολιτικῶν ἑται- ριῶν, ἀλλὰ δεῖν θελοῦ νὰ διασχυρισθῶ, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ὅτι τὸ ὅλον ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς ὀλιγαρχικὴ σκευωρία. Χάρην πολιτικῶν σκοπῶν ἐγένετο χρῆσις τοῦ ζητήματος ἀργότερον, ὅτι καὶ ἐγρησάμενος κατὰ μικρὸν πρὸς ἐπίθεσιν ἑναντίον τοῦ Ἀλκιβιάδου. Οἱ δ' ἐξ ἂν προῆλθεν ἡ τοιαύτη τροπὴ ὑπῆρξαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ κατὰ τὸν Ἰσοκράτην [Περὶ τοῦ ζεύ- γους] σ. 347. ἅπαντες [γάρ] Ἰσασιν, ὅτι διὰ τοὺς ἄνδρας ἦτε δημοκρα- τία κατελύθη κακῆτινος (Ἀλκιβιάδης) ἐκ τῆς πόλεως ἐξέπεσεν. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ ὑπὲρ τοῦ Ἀλκιβιάδου εὐνοϊκωτάτη γνώμη. Ἦτο δὲ ἄλλως καὶ τελείως δεδικαιολο- γημένη, οὐδὲ ἀντικεῖται πρὸς τὰς μαρτυρίας τοῦ Θουκυδίδου (VI, 15, 89. VIII, 47, 50, 60), καθ' ἃς οὗτος προσγράφει τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀλκιβιάδου εἰς τοὺς δημοκρατικούς. Τῆς δὲ γνώμης ταύτης ὡς τῆς μόνης ὀρθῆς ὑπεραμύνεται ἰδίως ὁ Gilbert (Beiträge

Κλεώνυμος¹ καὶ ὁ Ἄνδροκλῆς², οἵτινες ἦσαν πρόθυμοι πρὸς σύμπραξιν μετὰ τῶν ἐπιδιωκόντων τὴν ταπεινώσιν τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ πρὸς τοὺς θρησκομανεῖς, οἷος ὁ Διοπεΐθης³, οἵτινες ἀνεφαίνοντο καὶ πάλιν πρωταγωνιστοῦντες ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Ἡ περικοπὴ τῶν Ἑρμῶν, ἔλεγον, δὲν εἶνε γεγονός μεμονωμένον, ἐμφαίνεται δὲ μεγάλη ἀλληλουχία τάσεων ὀλεθρίων ἢ πόλις εἶνε ἀνάμεστος ἀνθρώπων οὐδὲν ἐχόντων τὸ ἱερὸν, τὰ δὲ τοιαῦτα εἶνε κακουργίαι αἵτινες δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παροραθῶσι. Διὰ ταῦτα ἡ ἐξέτασις τῶν ἐπὶ μέρους πρέπει νὰ ἐπεκταθῇ εἰς ὅλον τὸ κεφάλαιον τῆς δημοσίας λατρείας, διὰ πᾶσαν δ' εἰς τὰ κατ' αὐτὴν ἀναφερομένην καταγγελίαν πρέπει νὰ ὀρισθῇ παρὰ τῆς πόλεως ἀμοιβή. Ἐψησθείσης δὲ τῆς τοιαύτης προτάσεως, ἡ ἔρευνα περὶ ἐνὸς ὀρισμένου ἀσεδήματος ἀπέβη δίκη καθολικὴ εἰς προδιαγεγραμμένα σχέδια ἀποσκοποῦσα καὶ ἦτις ἐν πόλει, ἐν ἣ πολλοὶ ἦσαν οἱ φιληθῶντες εἰς παιδευσιν ἐλευθεριάζουσαν περὶ τὰ θεῖα, ἤρχισε λαμβάνουσα διαστάσεις ἀπεριόριστους⁴. Προθύμως

σ. 253 κ. ε.). Ἡ δὲ ἀντίφασις, ἐκλείπει, ὅταν ἀποδειχθῶμεν, ὅτι μετὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ τῶν δημοκρατικῶν εἶγεν ἐπιβλῆσι ὑποουλὸς συνδυασμός. Ἄλλως δὲν ἔχομεν ἐνόπιον ἡμῶν πολιτικοῦ χαρακτήρος σαφεῖς καὶ σταθεροῦς. Πείσανδρος ὁ Ἀγαρνεὺς (Gilbert [Beiträge] σ. 255), ὁ ἦρωε τῆς ἡμιονόμου κωμῆδος τῶν κωμικῶν Πλάτωνος, δὲν ἤθελε κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην συμμετάσχει βραδύτερον τῶν κατὰ τοὺς τετρακοσίους, ἂν αἱ ἀρχαὶ αὐτοῦ ἦσαν αὐτόγραφα δημοκρατικά. Ἀυτὸς τε καὶ ὁ Χαριελλῆς (Gilbert [Beiträge] σ. 258 ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν ἐκείνων, οἵτινες συμφώνως πρὸς τὰ πατριστακὰ αὐτῶν συμφέροντα συντάσσονται ἐκάστοτε πρὸς ἄλλους.

¹ Εἶνε οὗτος ὁ παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει ἐν Νεφέλαις στ. 353 Κλεώνυμος ὁ βίψασις. Πρβλ. Ἀριστοφάνους Σπρῆκ. στ. 19 κ. ε.

² Περὶ Ἄνδροκλίου τοῦ Πιθίου ἴδε Ἀριστοτέλην ἐν Ῥητορ. 12, 21. Πρβλ. Θουκυδίδου VIII, 65. Ἄνδροκλία [τίτινα] τοῦ δήμου μάλιστα προσεστῶτα [ἐυστάντες τινὲς τῶν νεωτέρων κρύφα ἀποκτείνουσιν], ὅς περ καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην οὐχ ἤκιστα ἐξήλασε. Οὗτος ἀναντιρροῦτος ἀνδείχθη πολίμαρχος ἕνεκα τῆς συμμετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὴν περὶ τῶν μυστηρίων δίκην. Πρβλ. Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 14 ἐν δὲ διχοστασίῃ κ' ἂν Ἄνδροκλίου πόλεμαρχοῖ.

³ ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 61.

⁴ Περὶ τῆς ἐπιδιώξεως θρησκευτικῶν σκοπῶν κατὰ τὴν ἐκδίκασιν τοῦ ἀσεδήματος ἴδε Lobeck Aglaophamus σ. 1024.

λοιπὸν ἐγένετο ἀκουστὴ καὶ δεκτὴ τὸ ἐξῆς πᾶσα καταγγελία, καὶ ἦσαν ἔτοιμοι παγίδες, εἰς ἃς ἠδύναντο νὰ ἐμβάλωσιν ἅπαντας ἐκείνους ὧν δὲν ἦτο ἄμεμπτος ἢ φήμη.

Καὶ πάλιν δὲ παρῆλθον ἐβδομάδες πρὶν ἢ ἐπέλθῃ γεγονός ἀξιὸν λόγου. Σχεδὸν δ' ἐφαίνετο, ὅτι ἡ μεγάλη μέριμνα περὶ τῆς ἐκστρατείας ἔμελλε νὰ διαλύσῃ πᾶσαν ἄλλην σκέψιν. Ὁ στόλος ὤρμει ἐν τοῖς λιμέσιν ἔτοιμος πρὸς ἔκπλουν, ἢ δὲ τριήρης τοῦ Λαμάχου, ὅστις παρώρμα ἀνυπόμονος πρὸς ἐπίσπευσιν τῆς ἀναχωρήσεως, εὐρίσκετο ἤδη ἐκτὸς ἐν τῷ νεωρίῳ. Τοῦ δὲ Ἀλκιβιάδου ἀμείωτον ἔτι ἦτο τὸ ἀξίωμα, καίτοι ἕνεκα τῶν σκευωριῶν τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς πολιτικὰς ἐταιρίας καὶ τῶν δημαγωγῶν τὸ ἔδαφος εἶχε σαλευθῆ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἠδύνατο δὲ νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι ἢ ἀπέβαιναν ἄνευ ἀντιδράσεως τῆς στρατηγίδος, ἐπειδὴ ἤδη εἶχεν ὀρισθῆ ἡ ἡμέρα τῆς ἐκκλησίας, ἐν ᾗ ἔμελλον νὰκουσθῶσιν αἱ ἐκθέσεις τῶν στρατηγῶν περὶ τῆς ὅλης παρασκευῆς καὶ νὰ δοθῶσιν αἱ τελευταῖαι διαταγαί. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐκείνην τὴν ἡμέραν εἶχον ἐκλέξει οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, ὅπως τέλος ἐκδηλώσωσιν ἐν τῷ φανερῷ τὰς προθέσεις αὐτῶν, αἱ δὲ στρατιωτικαὶ συζητήσεις, δι' ἃς ἦτο προωρισμένη ἡ ἐκκλησία, διεκόπησαν αἴφνης παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ὑπὸ τινος Πυθονίου, ὅστις, ἀναβάς ἐπὶ τὸ βῆμα, παρώρμησε τοὺς συμπολίτας μεγάλη τῇ φωνῇ καὶ μετ' ἐπίδειξεως νὰ προσέξωσι μὴ ἐπισύρωσιν ἐφ' ἑαυτοὺς βαρεῖαν συμφορὰν. Ὁ στρατηγὸς αὐτῶν Ἀλκιβιάδης, εἶπεν, εἶνε ἱερόσυλος, ἄτε παρρηδῆσας τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἐταίρου τῶν ἀκολασίων αὐτοῦ Πουλυτίωνος¹ καὶ ἀσεβήσας οὕτω μετ' ἄλλων νεανίσκων δεινῶς πρὸς τὰ ἱερώτατα ἐν τῇ πολιτείᾳ. Προσῆχθη δὲ δούλος γενόμενος θεατὴς τῆς ἀσεβοῦς σκηνῆς καὶ καταλέξας ὀνομαστὶ τοὺς συμμετασχόντας αὐτῆς, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης². Οἱ δὲ πλεῖ-

¹ [Πουλυτίων καλεῖται παρὰ τῷ Ἀνδοκίδῃ ἐν τῷ Περὶ τῶν μυστηρίων, Πολυτίων δὲ παρὰ τῷ Πλούταρχῳ ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 13 καὶ 22].

² Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 11. Περὶ δὲ Πουλυτίωνος ἴδε Πλούταρχον ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 19.

στοι τῶν καταγγελλέντων ἔφυγον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς δίκης, ἐπικυρώσαντες διὰ τῆς φυγῆς τὴν ἀλήθειαν τῆς μαρτυρίας.

Τότε πάλιν αἴφνης ἐλησμονήθησαν πάντα τᾶλλα καὶ ὁ δῆμος ἔστρεψεν ἐκ νέου μετὰ πάθους τὴν προσοχὴν εἰς τὰς ἀνιαρὰς ἀνακρίσεις. Ἐπηκολούθησαν δὲ καταγγελίαι ἐπὶ καταγγελιῶν κατατιθέμεναι ὑπὸ μετοίκων, δούλων καὶ γυναικῶν καὶ ἰδίως ἀναφερόμεναι εἰς τὰ τῶν μυστηρίων. Καθ' ἡμέραν δ' ἐγίνοντο δημεύσεις κτημάτων καὶ θανατώσεις. Λεωγόρας δὲ ὁ πατὴρ τοῦ Ἀνδοκίδου μόλις καὶ μετὰ βίας ἐξέφυγε τὴν καταδίκην. Καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν ὀλιγαρχικῶν τάξεων ἔπεσον τινες ὡς θύματα, οἱ δὲ καθ' αὐτὸ ὑποκινηταὶ τοῦ ὄλου κακοῦ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ συγκρατήσωσι τὰ πράγματα ἕνεκα τῆς ἐξάψεως τῶν παθῶν καὶ τῆς ἐπαλλαγῆς τῶν σκευωριῶν τῶν διαφόρων φατριῶν. Ἄλλ' ἰδίως ἐπλήγησαν οἱ περὶ τὸν Ἀλκιβιάδην, καὶ αὐτὸς δ' ἐκεῖνος ἐνεδεικνύετο ὀσημέραι φανερώτερον ὡς ὁ ἀποτελῶν τὸ κέντρον πάσης ἀθείας καὶ ἀκολασίας ἐν τῇ πόλει. Καὶ οἱ μὲν οἰκειότατοι τῶν περὶ αὐτὸν κατεπτοήθησαν, αὐτὸς δ' ἐκεῖνος διεβλήθη κατὰ πάντα τρόπον. Ἄλλ' ἡ στρατηγία ἐξησφάλιζεν αὐτὸν ἀπὸ καταγγελίας συνήθους, οὕτω δ' ἔστατο ἀκόμη ἀκλόνητος, εἰ καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ ἦτο λίαν ἐπισφαλῆς, ἐπειδὴ περιεστοιχιζέτο μὲν ὑπὸ ἐχθρῶν ἐνεδρευόντων, ἀλλ' οὐδένα ὁμοῦς εἶχε φανερὸν ἀντίπαλον, ὃν νὰ δυνηθῆ νὰ καταπολεμήσῃ, καὶ περιεβάλλετο ὑπὸ δικτύων ἐπιβουλῆς, ἅτινα δὲν ἠδύνατο νὰ διασχίσῃ. Τέλος δ' ἐπῆλθεν ἐπιθεσις φανερά, καὶ ὃη παρὰ τοῦ Ἀνδροκλέους, ὅστις ὑπέβαλεν εἰς τὴν βουλὴν κατὰ τὰς ἐκτάκτους ἐκείνας διατυπώσεις ὧν ἐγίνετο χρῆσις ἐν ταῖς γραφαῖς, ἦτοι ταῖς πολιτικαῖς δίκαις, τὴν καταγγελίαν, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο ἔνοχος ἐπὶ ἀσεβείᾳ πρὸς τὰ μυστήρια καὶ ὅτι ἠγεῖτο μυστικῆς ἐταιρίας σκοπὸν ἐχούσης τὴν κατάλυσιν τοῦ καθεστῶτος. Ἡ δὲ βουλή ἐκάλεσε τὸν δῆμον, ὅπως ἐρωτήσῃ αὐτὸν, ἂν ἔπρεπε νὰ γείνη δεκτὴ ἢ κατὰ τοῦ στρατηγοῦ καταγγελία ἢ νὰ πορριφθῇ.

Ἡ κρίσιμος ὥρα εἶχεν ἔλθει, καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης συνέλεξεν

ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, ὅπως σωθῆ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐνικῶν τοὺς ἀντιπάλους. Δὲν προέτεινε δὲ νάποκρουσθῆ ἢ καταγγε-
λία, ἀλλ' ἀπήτησεν ἐπιμόνως τὴν αὐστηροτάτην ἀνάκρισιν, ὅπως
ἐν ἡ περιπτώσει ἐξελεγχθῆ ἔνοχος ὑποστῆ τὴν αὐστηροτάτην τῶν
ποιῶν· ἄλλως ἤθελε νά τηρήσῃ ἄθικτον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ τὸ
ἄξιωμα.

Ἐνεκα δὲ τοῦ ἐπιδειχθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου θάρρους
τὰ πράγματα ἔλαβον τροπὴν ἀπροσδόκητον διὰ τὸν Ἀνδροκλέα
καὶ τοὺς ἑταίρους. Καὶ δὴ, ὡς ἐκεῖνοι ὑπελόγιζον καὶ ἐσχόπουν,
ὁ δῆμος ἔμελλε νά καθαιρέσῃ πάραυτα τὸν στρατηγόν, ἐπὶ τού-
τοις δὲ, ἀποπλέοντος τοῦ στόλου, ὁ Ἀλκιβιάδης, ἀπεστερημέ-
νος πάσης ὑποστηρίξεως παρὰ τῶν φιλοπολέμων νέων, ἔμελλεν
ἀναμφιλέκτως νά καταβληθῆ ὑπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν ἐχθρῶν αὐ-
τοῦ. Ἀλλὰ τῶρα τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Οἱ μὲν ἐν τῷ
στόλῳ ἄνδρες εἶχοντο ἀνυπομόνως τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν, ὅφ' ὄν
καὶ μόνον προσεδόκων νίκας καὶ λάφυρα, οἱ δ' ἐκ Πελοποννήσου
σύμμαχοι δὲν ἤθελον νά συνεκστρατεύσωνται ἄνευ αὐτοῦ· αὐτὸς
δ' ἐκεῖνος ἀνέμενεν ἀκλόνητος νά ὑπεραμυνθῆ ἑαυτοῦ, καὶ ἠδύνατο
ἐν περιπτώσει ἀνακρίσεως νά ἐλπίσῃ εἰς τὴν ὑποστήριξιν πατρίας
σχυρᾶς. Οὐδὲν ἄλλο λοιπὸν ὑπελείπετο εἰς τοὺς ἀντιπάλους ἢ
νά πειραθῶσι νέου δόλου. Διὸ παρεκίνησαν ῥήτορας τινὰς νά παρ-
ουσιασθῶσιν ὡς δῆθεν χάριν τοῦ Ἀλκιβιάδου προτείνοντες εἰς
τὸν δῆμον, ὅτι ἔπρεπε νά μὴ ἐπιληφθῶσι τῆς δίκης, ὅπως μὴ
περιπλακῆ ὁ στρατηγὸς εἰς ἀνακρίσεις ἐν τῇ κρίσει ὥρα τοῦ
παρασκευαζομένου ἀπόπλου τοῦ στόλου καὶ ὅτι ἠδύνατο νά κληθῆ
εἰς ἀπολογίαὶν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ.

Μάτην δὲ Ἀλκιβιάδης, ὅστις ἐνόησε τὴν πανουργίαν τῶν ἀντι-
πάλων, ἐδεήθη θερμῶς τῶν συμπολιτῶν νά μὴ ἀποδεχθῶσι τὴν
πρότασιν ταύτην, εἰπὼν, ὅτι ἦτο πρωτοφανὲς τὸ ἀναθέτειν τὴν ἀρ-
χηγίαν τοιαύτης πολεμικῆς δυνάμεως εἰς στρατηγόν κατηγορού-
μενον ἐπὶ τοιαύτῃ ἐνοχῇ. Προσέθηκε δὲ, ὅτι ἔπρεπε νά εἶνε ἀσφα-
λῆς ἀπὸ πάσης δολίας συκοφαντίας καὶ νά ἔχη πληρῆ τὴν ἐμπι-

στοσύνην τῶν συμπολιτῶν, ὅπως ἀναλάβῃ νάντιπαραταχθῆ πρὸς τοὺς πολεμίους μετὰ θάρρους ἀκμαίου. Ἄλλὰ τὰ πλήθη οὐδὲ κἄν ἐνόησαν περὶ τίνος προέκειτο. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης εἶδε τοὺς τε φίλους καὶ τοὺς ἐχθροὺς ψηφίζοντας ἐναντίον αὐτοῦ καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἐκκλησιάζοντος δήμου ἐψήφισε τὴν ἀναβολὴν τῆς δίκης.

Ἐκτοτε δὲ καὶ πάλιν τὸ εὐμετάβολον πλῆθος ἠσυχολήθη μόνον περὶ τὰ τοῦ στόλου.

Μεσοῦντος δὲ τοῦ θέρους, ἀρχομένου τοῦ Ἰουλίου¹, αἱ ἑκατὸν νῆες, ἧτοι ἐξήκοντα ταχεῖαι καὶ τεσσαράκοντα ὀπλιταγωγοί, ὤρμουον ἔτοιμοι πρὸς ἔκπλουν. Ἄν δὲ ὑπῆρχε πρόθεσις νὰ ἐπιχειρηθῆ ἡ ἐκστρατεία ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ ἔτει, δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπέλθῃ ἄλλη χρονοτριβή. Διὸ ὠρέσθη ἡ ἡμέρα τοῦ ἀπόπλου, ἅμα δὲ τῷ λυκαυγεῖ ἐξεκίνησαν οἱ στρατιῶται διὰ τοῦ Διπύλου, ὅπως ἐπιβιασθῶσιν εἰς τὰς νῆας. Ἀπετελεῖτο δ' ἡ ἐκλεκτὴ ἐκείνη στρατιά ἐκ χιλίων καὶ πεντακοσίων πολιτῶν φερόντων τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν βαρεῖαν πανοπλίαν, ἐξ ἑπτακοσίων ὀπλισθέντων δημοσίων δαπάνῃ καὶ ἐκ σώματος ἰππέων, πρὸς δὲ τούτοις ἐκ πεντακοσίων Ἀργείων καὶ ἐτέρων πεντακοσίων Μαντινέων καὶ ἄλλων Ἀρχαδίων. Ἀπάντες δ' οἱ Ἀθηναῖοι κατέβησαν μετ' αὐτῶν εἰς τὸν λιμένα, οἱ μὲν πολῖται, ὅπως μείνωσιν ὅσον τὸ δυνατόν μακρότερον ἐγγὺς τῶν οἰκείων, οἱ δὲ μέτοικοι καὶ οἱ ξένοι ὡς περιέργοι θεαταὶ τοῦ ἀληθῶς ἐκτάκτου θεάματος.

Ἐξ ἑτῆ καὶ τέσσαρες μῆνες εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης, καὶ ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ εἶχον γείνει ἀνάξιαί τινες λόγου μόνον καὶ τὸ πλεῖστον βραχεῖαι στρατεῖαι. Διὰ ταῦτα πολὺ μεγαλειότερα ἦτο ἡ συγκίνησις ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς παμμεγίστης ταύτης ἐκστρατείας. Καὶ εἶχον μὲν ἴδει πρότερόν

¹ Ὁ ἀπόπλους τοῦ στόλου συνῆθ' ἔθέρους μεσοῦντος ἡδὴ (Θουκυδίδου VI, 30, ἀρχόντος Ἀριμνήστου) Ἰσαίου [Περὶ τοῦ Φιλοκτήμονος κλήρου] 14 σ. 77 ἐκδ. Schömann). Ἴδε καὶ Rheinisches Museum τόμ. IV σ. 170. [Ἡ παραπομπὴ αὕτη εἶνε ἀνεπαρκὴς καὶ ἐσφαλμένη]. Corpus Inscriptionum Atticarum τόμ. Α' ἀρ. 182. Πρβλ. ἀνωτέρω σ. 422 ἐν σημ.

ποτε οἱ Ἀθηναῖοι μεγαλειτέρους στόλους ἀθροιζομένους ἐν Πειραιεῖ, ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν εἶχεν ὑπάρξει οὕτω λαμπρῶς. Τοιαύτην παρασκευὴν οὐδεμία μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας ἑλληνικὴ πόλις εἶχε συναθροίσει. Ἀληθῶς ἢ τε πολιτεία καὶ οἱ πολῖται εἶχον συντελέσει εἰς τοῦτο δι' ἐκτάκτων προσπαθειῶν. Ἄλλως δὲ εἶχον ὑπ' ὄψιν οὐ μόνον ναυμαχίας καὶ ἀποβάσεις, ἀλλὰ καὶ στρατείας κατὰ γῆν, πολιορκίας καὶ κατακτήσεις· προϋπετίθετο δὲ μακρὰ ἢ ἀπουσία τῶν ἀνδρῶν, καὶ συμφῶνως πρὸς αὐτὴν εἶχον παρασκευασθῆ τὰ τῶν ἐπιτηδεῶν. Ἐνόμιζέ τις, ὅτι ἀπεστέλλετο ἀποικία πρὸς ἐγκατάστασιν ἐν τῇ πολεμικῇ χώρᾳ.

Οἱ πλοῦσιοι πολῖται οἱ συναποπλέοντες ὡς τριήραρχοι¹ κατεῖχοντο ὑπὸ ἀμίλλης ζωηροτάτης. Ἐκαστος ἤθελε νὰ παράσχη τοὺς μάλιστα μὲν ἡσκημένους τῶν ἐρετῶν, τὰς εὐπρεπεστάτας δὲ τῶν ἐξαρτύσεων καὶ τὰ τελειότατα τῶν σκευῶν τῶν τριήρων. Καὶ ἢ μὲν πόλις παρεῖχεν εἰς ἕκαστον ναύτην μίαν ὄλην δραχμὴν καθ' ἐκάστην ἀντὶ μισθοῦ, ἦτοι ἐν τρίτον πλειότερον τοῦ συνήθους· οἱ δὲ τριήραρχοι εἶδον καὶ ἰδίας ἐπιφοράς εἰς τοὺς θρανήτας, ἦτοι τοὺς ἐρέτας τῆς ἀνωτάτης σειρᾶς, ὧν ἡ ὑπηρεσία ἦτο ἢ δυσχερεστάτη ὡς καὶ εἰς τοὺς ὑπηρετάς τοὺς ἐπὶ ἐκάστης τριήρους φροντίζοντας περὶ τῶν κάλων, τῶν ἰστίων, τῆς μαγειρικῆς καὶ τῶν τοιούτων. Ἦσαν δ' αἱ τριήρεις νεωστὶ κερωσμέναι καὶ κεκοσμημέναι δι' εὐσιωνίστων συμβόλων. Αἰσθητὴ δὲ ἦτο ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις ἤξιον μεγίστης σημασίας τὴν πρὸς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας ἐπίδειξιν τῶν Ἀθηνῶν οὐ μόνον ἰσχυρῶν, ἀλλὰ καὶ λαμπρῶν καὶ πολυτελεῶν, ὡς εἰ ἀνελάμβανον ὄχι πόλεμον δυσχερῆ καὶ περιπετειώδη, ἀλλὰ νίκην εὐκολοὺν καὶ βεβαίαν.

Ὅτε δ' ἐπεδιδάσθησαν ἐπὶ τῶν νηῶν τὰ πληρώματα, ἀντήχησεν ἡ σάλπιγξ· μετὰ δὲ τὸν θόρυβον τὸν πληροῦντα μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης τὸν λιμένα ἐπῆλθε σιγὴ ἐπιβλητικὴ. Ὁ κῆρυξ ὑψωσε τὴν φωνὴν καὶ ἐξεφώνησε τὴν συνήθη εὐχὴν. Ἀπὸ πάντων τῶν πλοίων ἠκούοντο ἐπαναλαμβανόμεναι ὁμοφῶνως αἱ λέξεις τοῦ

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 666.

κήρυκος, συνεπηύχετο δὲ καὶ τὸ παρά τὴν ἀκτὴν συνωστιζόμενον πυκνὸν πλῆθος.

Ἀπὸ τῶν βωμῶν ἀνεπέμπετο καπνὸς, ἐκπώματα [χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ] περιεφέροντο, σπονδαὶ ἐσπένδοντο, ὁ παῖαν ἀντήχησε, καὶ ἅμα τῇ τελειώσει τῶν σπονδῶν αἱ κῶπαι ἐπλήξαν τὸ ὕδωρ. Ἐν μακροῦ στοίχῳ ἐξέπλευσαν τοῦ λιμένος κατὰ μίαν αἱ τριήρεις, ἐν δὲ τῷ ἀναπεπταμένῳ πελάγει παρετάχθησαν κατὰ κέρας, καὶ διὰ φαιδρᾶς ἀμίλλης τῶν νηῶν πρὸς τὴν Αἰγίναν ἔγεινεν ἔναρξις τῆς ἐκστρατείας. Τὰ δὲ πλήθη ἐθεῶντο ἀπὸ τῶν λόφων τῆς Μουνιχίας τὰς ἐκπλεύσας τριήρεις, ὑπὸ βαθυτάτης κατεχόμενα συγκινήσεως, διότι τότε πρῶτον ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ χωρισμοῦ ἢ περὶ τοῦ πολέμου ἀπόφασις, ἣν εἶχον συνεπιψηφίσει μετ' ἐλαφρᾶς συνειδήσεως ἐν ἐκκλησίᾳ θεελλώδει, ἐπλήρου βαρυθυμίας τὴν καρδίαν αὐτῶν. Τότε πρῶτον παρουσιάζετο πρὸ τῆς ψυχῆς αὐτῶν ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τῶν οἰκείων ἀποστελλομένων μακρὸν πλοῦν ἐκ τῆς γενετήρας, ἢ ἀβεβαιότης περὶ τῆς καὶ πάλιν ἐντεύξεως, τὸ ἐπισηλὲς τῆς ἐπιτυχίας. Ἡ ἀγέρωχος χαρὰ μετεβλήθη ὑπὸ ἀνιαρῶν σκέψεων εἰς δυσθυμίαν. Τὰ μὲν πελάγη καὶ τὰ παράλια, πρὸς ἃ ἐξέπλεον οἱ οἰκετοί, ἦσαν ἄγνωστα· ἀναλογιζόμενοι δὲ τὰς μεγάλας δαπάνας τὰς ὑπὸ τε τῆς πόλεως καὶ τῶν πολιτῶν χάριν ἐκείνου τοῦ στόλου καταβληθείσας καθ' ὃν χρόνον τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν γῆν ἠπεῖλει ὁ πόλεμος ἀπανταχόθεν, ἀναγκαιῶς ἐπέστρεφον πρὸς τὸ ἡμερήσιον αὐτῶν βεβαρημένην ἔχοντες τὴν καρδίαν.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ στόλος ἀπὸ τῆς Αἰγίνης περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον ἔφθασεν εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἐκεῖ δὲ ἀνέμενον αὐτὸν τὰ πλοῖα τῶν συμμάχων, τριάκοντα καὶ τέσσαρες τριήρεις καὶ δύο πεντηκόντοροι ἐκ Ῥόδου, αἵτινες εἶχον ἰδιάζουσαν σημασίαν ἕνεκα τῆς μεταξύ Ῥόδου καὶ Σικελίας ἐπικοινωνίας, πρὸς δὲ τούτοις τριάκοντα ὀλκάδες σιταγωγοὶ καὶ ἔχουσαι σιτοποιούς, τέκτονας καὶ παντοίους τεχνίτας, ἑκατὸν μικρότερα πλοῖα ἀνήκοντα εἰς ἰδιώτας καὶ καταληφθέντα ἐξ ἀνάγκης ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ πλῆθος ἄλλων πλοίων συνακολουθούντων ἐκουσίως ἕνε-

κεν ἐμπορίας. Καὶ ὁ μὲν ἀριθμὸς τῶν ὀπλιτῶν ἀνήρχετο νῦν εἰς πεντακισχιλίους καὶ ἑκατόν. Μετὰ δὲ τῶν Κρητῶν τοξοτῶν, τῶν Ῥοδίων σφενδονητῶν καὶ ἄλλων ψιλῶν, ἐν οἷς εὕρισκοντο καὶ Μεγαρεῖς δημοκρατικοὶ φυγάδες, τὸ ὄλον τῆς πεζῆς στρατιᾶς ἀνήρχετο περίπου εἰς ἑξακισχιλίους πεντακοσίους ἀνδράς. Αἱ δὲ ἑκατὸν τριάκοντα τέσσαρες τριῆρεις ἀπήτουν πλήρωμ' ἀνδρῶν εἰκοσιπεντακισχιλίων τετρακοσίων ἐξήκοντα. Κατὰ ταῦτα μετὰ τούτων καὶ μετὰ τῶν θεραπόντων τῶν ἀκολουθούντων τοὺς μαχητὰς δυνάμεθα ἄνευ συνυπολογισμοῦ τοῦ δυσυπολογίστου πλήθους τῶν ἀνδρῶν τῶν ὀκλάδων καὶ τῶν τεργιτῶν νάναβιδάσωμεν τὸ ὄλον τῶν ἀνδρῶν οὗς αἱ Ἀθηναὶ συνήνωσαν ἐπὶ τοῦ στόλου ἐναντίον τῆς Σικελίας εἰς τριάκοντα ἑξ χιλιάδας¹.

Καὶ τρεῖς μὲν νῆες προαπεστάλησαν πρὸς ἐξέτασιν τῶν κατὰ τὴν Σικελίαν· ὁ δὲ στόλος ἐπηκολούθησε διαιρεθεὶς εἰς τρία μέρη κληρωθέντα εἰς τοὺς στρατηγούς. Οὕτω δ' ἔπλευσαν εἰς τὴν Ἰτα-

¹ Περὶ τοῦ μεγέθους τῆς παρασκευῆς ἴδε Bockh Staatshaushaltung der Athener Tόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 334. Pr5λ. Wolfflin ἐν τῷ Naues Schweizerisches Museum 1886 σ. 251. Κατὰ τὸν **Θουκυδίδην** (VI, 43) ὁ εἰς Σικελίαν ἐκπελεύσας στόλος συνέκειτο ἐκ τριῶν ἑκατῶν τριάκοντα καὶ τεσσάρων, ἀθηναϊκῶν στρατιωτικῶν τεσσαράκοντα, ἐξήκοντα ταχειῶν νηῶν καὶ τριάκοντα καὶ τεσσάρων νηῶν τῶν συμμάχων. Ἐπιβαίων δὲ αὐτοῦ α') ὀπλιταί· Ἀθηναῖοι θῆτες 700 ἦτοι ἐπιβάται τῶν ἀθηναϊκῶν ταχειῶν νηῶν ἀνὰ δέκα μετὰ καὶ ἑνὸς ἑκτοῦ ἐπέδρου, δε' ἐκάστην νῆα καὶ ἐπιβάται τῶν συμμάχικῶν νηῶν 340 + 57 = 397 ἐν στραγγύλῳ ἀριθμῷ 400, ἦτοι ἐν συνόλῳ ἐπιβάται 1100 ὑπολείπονται δὲ 400) πεζομαχοῦντες ἀντιστοιχοῦντες πρὸς τὰς στρατιωτικὰς νῆας τετρακισχιλίοι (**Θουκυδίδου** VI, 31), ὡς ἐν Ἐπιδαύρῳ ὑπὸ τὸν Περικλεῖ, ἐν οἷς 1500 Ἀθηναῖοι ἐκ τοῦ καταλόγου. Κατὰ δὲ τὸν **Πλούταρχον** ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 19 χίλιοι. Οἱ δὲ σύμμαχοι ἀποτελοῦντο ἐκ 500 Ἀργείων, 250 Μαντινείων, 250 Ἀρκάδων 1500 ὀπλησίων (Πρὸλ **Θουκυδίδου** VIII, 24). Ἄρα ἐν ὄλῳ 4000. β') ψιλοί, 1300 σφενδονῆται, τοξῆται.

Περὶ δὲ τῶν πηγῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς σικελικῆς ἐκστρατείας ἴδε Holm Geschichte Siciliens Tόμ. Β' σ [340 κ.λ. Ὁ **Θουκυδίδης** ἐν τῷ ἑκτῷ· καὶ ἐβδόμῳ βιβλίῳ ἔγραψεν ἴδιαν ἔκθεσιν τῆς ἐκστρατείας πρὸ τοῦ τέλους τοῦ πολέμου, ἔπειτα δὲ, ὅτε ὁ χρόνος μετὰ τὴν Νικίειον εἰρήνην ἐξηλέγχθη ὡς ἀπλῆ προσωρινὴ παύσις τοῦ πολέμου [**Θουκυδίδου** V, 26, 3 τῷ πρώτῳ πολέμῳ τῷ δεκαετείῳ καὶ τῷ μετ' αὐτὸν ὀσπῳτῳ ἀνακωχῆ] προσήρμισε καὶ ταύτην εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ὄλου πολέμου, ὅταν ἐπαίρησε μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτοῦ. Ἴδε Kirchoff ἐν τοῖς Sitzungsberichte [der Berliner Akademie]. 1884 σ. 416.

λίαν καὶ ἔπειτα πρὸς νότον, παραπλέοντες τὰς ἀκτάς. Ἐκεῖ δὲ αἱ πρῶται ἐντυπώσεις δὲν ὑπῆρξαν λίαν εὐχάριστοι. Καὶ δὴ, ὡς εἰκόσ, οἱ Ἴταλιῶται δὲν ἠδύναντο νὰ πιστεύσωσι τὰ λεγόμενα παρὰ τῶν ἡγουμένων τοιοῦτου στόλου, ὅτι σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας ἦτο ἡ κατάπαυσις τῶν ἐν Σικελίᾳ γειτονικῶν ἐρίδων. Αἱ πόλεις, ἐξαιρουμένων τῶν Θουρίων, ὑπῆρξαν δυσπρόσιτοι, δύσπιστοι καὶ ἀφιλόξενοι. Οἱ δὲ Ταραντῖνοι καὶ οἱ Λοκροὶ οὐδὲ πρὸς ὕδρευσιν ἠθέλησαν νὰ δεχθῶσι τοὺς ναύτας. Οἱ Ἀθηναῖοι εὐρίσκοντο οἰονεὶ ἐν χώρᾳ πολεμῖα, οὐδὲ ἠδύναντο νὰ τολμήσωσι τὴν χρῆσιν βίας. Ἐνταῦθα δὲ κατεράνη τὸ πρῶτον, ὅτι τὸ πλῆθος τοῦ στόλου παρεκώλυε τὴν ἐπιτυχίαν.

Τὸ δὲ Ῥήγιον, ὅπερ κατὰ τὴν πρῶτην εἰς τὴν Σικελίαν ἐκστρατείαν εἶχε χρησιμεύσει δίκην ἀπτικῆ ὀρυκτηρίου καὶ εἶχε προσπαθήσει νὰ ἐπωφεληθῆ αὐτὸ καὶ μόνον συμπάσας τὰς ὑπηρεσίας τῶν Ἀθηναίων, ὑπῆρξε νῦν λίαν ἐπιφυλακτικόν· ἐπέτρεψαν δὲ μόνον αἱ Ῥηγῖνοι εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ πῆξωσι στρατόπεδον ἔξω τῆς πόλεως ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτεμίδος. Ἐκείθεν δ' ἔμελλον ὡς ἔξ ὀρυκτηρίου νὰ ἐπιχειρηθῶσιν αἱ νέαι στρατιωτικαὶ ἐνέργειαι, καὶ ἐκεῖ τὸ πρῶτον συνεζητήθη διὰ μακρῶν τὸ σχέδιον τοῦ πολέμου.

Καὶ ὁ μὲν Νικίας ἐπειράθη καὶ πάλιν νὰ περιορίσῃ τὴν ἔλην ἐκστρατείαν εἰς τὸ δυνατόν ἐλάχιστον. Αἱ ἐπαγγελίαι τῶν Ἐγεσταίων εἶχον ἐξελεγχθῆ ψευδεῖς, καθ' ἃ εἶχε προείπει, ἐλθούσης τῆς ὥρας νὰ ἐκπληρώσωσι τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν. Διὰ ταῦτα ἔπρεπε κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὸ νὰ καταναγκάσωσι τοὺς Σελινουντίους εἰς εἰρήνην καὶ ὑπὲρ τῶν Λεοντίνων δὲ νὰ πειραθῶσι νὰ ἐπιχειρήσωσι τι ἀγαθὸν καὶ ἔπειτα νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Ἀθήνας. Αἱ δὲ προτάσεις αὐτοῦ ἔτυχον, ὡς ὄφειλε νὰ γαμμένη, ζωηροτάτης ἀντιρρήσεως παρ' ἀμφοτέρων τῶν συστρατῆγων. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι πάλιν δὲν ἦσαν σύμφωνοι πρὸς ἀλλήλους. Ὁ μὲν Λάμαχος ἀπῆτει ταχεῖαν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν Συρακου-

¹ Θουκυδίδου VI, 44 Holm [Geschichte Siciliens Τόμ. Β' σ. 20].

σῶν, φρονῶν, ὅτι ἐν τῇ πόλει εὐρίσκοντο ἀκόμη τὰ πάντα ἐν μεγίστῃ συγχύσει, ἐπειδὴ οἱ Συρακούσιοι μέχρις ἐπ' ἐσχάτων δὲν εἶχον πιστεύσει, ὅτι πράγματι ἐπλησίαζε στόλος ἀθηναϊκός. Πᾶς ἀναβολὴ ἔμελλε κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Λαμάχου νὰ καταστήσῃ μᾶλλον ἀμφίβολον τὴν ἐπιτυχίαν, ἐπειδὴ ὅσῳ μακρότερον ἀνέμενον, τόσῳ καλλίτερον παρεσκευασμένην ἔμελλον νὰ εὕρωσι τὴν πόλιν καὶ τόσῳ μᾶλλον ἠνωμένην τὴν ἄλλην νῆσον.

Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης κατενόει μὲν πάντως, ὅτι τὸ σχέδιον τοῦτο ἦτο τὸ ἄριστον πάντων. Ἄλλ' ἐπιτυχία ταχεῖα καὶ ἄμεσος δὲν ἦτο ὁ κυριώτατος αὐτοῦ σκοπός. Ἦθελε νὰ ἐγκαθιδρυθῇ ἐν τῇ νήσῳ ἡθελε πορείαν τοῦ πολέμου τοιαύτην, ὥστε νὰ δυνηθῇ αὐτὸς νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἡθελε πρὸ πάντων νὰ ἐπιβάλῃ τὸ πρῶτον καὶ ἐν Σικελίᾳ ἑαυτὸν, ὅπως ἰσχύσας ἀποκτήσῃ ἐν τῇ νήσῳ ὀπαδούς. Διὰ ταῦτα ἐπωφελήθη τὸ διστακτικὸν τοῦ Νικίου, ὅπως κατορθώσῃ τὴν ὑποδοχὴν σχεδίου ὀλιγώτερον παρατόλμου. Προέτεινε δηλαδὴ, ὅπως διὰ συνετῶν διαπραγματεύσεων πείσωσι τὰς πόλεις νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καταστήσωσι προσίτους εἰς αὐτοὺς τοὺς πλουσίους πόρους τῆς νήσου, προσελκύσωσι πρὸς ἑαυτοὺς τοὺς δυσηρεστημένους στασιάρχους, αὐτομόλους καὶ δούλους, οὕτω δ' ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Συρακουσίων, ἀποτελοῦντες οἰονεὶ σικελικὴν τινα δύναμιν, ἵνα ὑποτάξωσι τὰς Συρακούσας, ἐστερημένας πάντων τῶν συμμάχων¹.

Ὁ Ἀλκιβιάδης μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς γνώμης αὐτοῦ εὐρίσκειτο κύριος τῶν πραγμάτων. Ἦγαγε μέρος τοῦ στόλου εἰς τὰ νατολικά παράλια τῆς νήσου, ἔγεινεν ἄνευ δυσχερείας κύριος τῆς Νάξου, ἐρόδησε διὰ τολμηρῶν ἐπιδρομῶν τοὺς Συρακουσίους ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν λιμένι, κατέλαβε τὴν Κατάνην, καὶ ἐξησφάλισεν οὕτως ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ νήσῳ ἐπίκαιρον ὀρμητήριον καὶ λιμένα, ἐξ οὗ ἠδύναντο νὰ ἐνοχλῶσι τοὺς Συρακουσίους καὶ νὰ καταλάβωσι τὰς λοιπὰς χώρας τῆς νήσου. Κατὰ ταῦτα μετὰ τὴν παραμέλησιν τῆς ἐπιτηδειοτάτης εὐκαιρίας πρὸς ἀπροσδόκητον ἐπί-

¹ Θουκυδίδου VI, 47 [-50].

θεσιν ἤρχισεν ἡ ἐκτέλεσις πολεμικοῦ σχεδίου, οὗ ἡ ἐπιτυχία ἐξηρτᾶτο μόνον ἐκ τῆς δραστηρίας ἐνεργείας αὐτοῦ τοῦ Ἀλκιβιάδου· οὐδεμία δ' ὑπῆρχεν ἀμφιβολία, ὅτι οἱ τε ἄλλοπρόσαλλοι Σικελιωῦται καὶ οἱ ἰθαγενεῖς Σικελοὶ ἔμελλον νὰ προσχωρήσωσι, πειθόμενοι διὰ δεξιῶν διαπραγματεύσεων. Ἄλλ' οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, αἴφνης προσορμίζεται ἡ Σαλαμινία, ἡ θεωρίς τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας, εἰς τὴν Κατάνην, καὶ φέρει τὴν διαταγὴν τῆς ἀμέσου εἰς Ἀθήνας ἐπιστροφῆς τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἵνα δώσῃ εἰς τὸν δῆμον εὐθύνας περὶ τῆς καθυβρίσεως τῶν μυστηρίων καὶ τῆς περικοπῆς τῶν Ἑρμῶν¹.

Αἱ Ἀθηναὶ ἀμέσως μετὰ τὸν ἀπόπλου τοῦ στόλου εἶχον περιστῆ εἰς νέας ἀνησυχίας. Οἱ ἡγέται τῶν πατριῶν, οἵτινες δὲν εἶχον ἀκόμη τύχει τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, ἐπωρελήθησαν τὴν εἰς αὐτοὺς εὐνοϊκωτέραν τροπὴν τῶν πραγμάτων, τὸν μετὰ τὸν ἀπόπλου ἐπελθόντα χρόνον τοῦ κενοῦ καὶ τῆς ἀνυπομόνου προσδοκίας. Πᾶν βῆμα ἐν ταῖς ἀγυαῖς ἐπανάφερε τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἀλύτου καὶ τὴν ψυχὴν ἀνησυχοῦντος αἰνίγματος· εἰς δὲ τὸν κλισμὸν τῆς περιεργείας προσετίθετο ἡ ἀνάγκη συγκινήσεως, ἥτις εἶχεν ἀποβῆ ἕξις διὰ τὸν δῆμον. Πλήθος καλῶν κάγαθῶν πολιτῶν ἦτο μακρὰν τῆς πόλεως. Ἄλλ' οἱ στασίαρχοι εἶχον ἐγκαταμείνει ἐν τῇ πόλει, ἡ δὲ ἀνακριτικὴ ἐπιτροπεία ὑψίστατο ἀκόμη καὶ ἀνερίπιζε τὴν φλόγα τοῦ πάθους· προβλήθη δὲ καὶ πάλιν τὸ φόβητρον τῆς τυραννίδος,² καὶ ἀνενοώθη ἡ ἀνάμνησις τῶν πραχθέντων ὑπὸ τοῦ Ἰππίου, ὅπως μὴ ἐπιτραπῆ ἡ καθησύχαις τοῦ δήμου³.

Τὸ δὲ πρῶτον διὰ τῶν ἐνεργειῶν τούτων ἐπιτευχθὲν ὑπῆρξεν ἡ μεταβολὴ τῶν πνευμάτων ὡς πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην. Οἱ ἐχθροὶ

¹ Θουκυδίδου VI, 61. Πλούταρχος ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου 21.

² Θουκυδίδου VI, 15, 28.

³ Φιλοχόρου ἀποσπ. [παρὰ Müller] Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 402. [Ὅθεν τοιοῦτον εἴρηται παρὰ τοῦ Φιλοχόρου. Ἡ παραπομπὴ εἶνε ὄλιγος ἰσφαλμένη. Σ. Π. Α.].

αὐτοῦ ἐπέπεσον κατὰ τοῦ ἀπόντος, καὶ δὴ μετὰ μεγίστης ἐπιτυχίας, ἐπειδὴ ἅπαντες αὐτοῦ οἱ φίλοι ἦσαν ἐπὶ τοῦ στόλου. Οἱ τῶν φίλων αὐτοῦ καὶ συγγενῶν μείναντες οἶκοι κατεδιώχθησαν, ἐφυλακίσθησαν καὶ κατεδικάσθησαν. Μετ' οὐδὲ πολὺ τὰ πράγματα ἀπέβησαν εἴπερ ποτὲ δεινά. Οἱ ἐντιμότατοι τῶν πολιτῶν ὑπέκυπτον μηνουόμενοι ὑπὸ τῶν πονηροτάτων ἀνθρώπων¹. Οὐδεὶς ἦτο ἀσφαλῆς, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ συνείδησις τῆς ἀθωότητος οὐδὲν παρεῖχε θάρρος, ἐπειδὴ, ὡς εἶχον τὰ πνεύματα, τὰ πάντα ἐπιστεύοντο, καὶ αὐτὰ τὰ μωρότατα ἐν τοῖς πρώτοις. Καὶ δὴ ἐλέγετο, ὅτι ἐν Ἀργεὶ φίλοι τοῦ Ἀλκιβιάδου εἶχον συνομῶσαι κατὰ τῆς δημοκρατίας, ἡ δὲ τοιαύτη συνομοσία ἦτο προανάκρουσμα τῶν μελλόντων νὰ ἐπέλθωσιν ἐν Ἀθήναις. Στρατιὰ Λακεδαιμονίων διεδίδετο ὅτι εἶχε φθάσει εἰς τὸν ἰσθμὸν², καὶ παριστάνετο, ὅτι αὐτὴ εὕρισκετο βεβαίως εἰς συνεννόησιν πρὸς τοὺς συνομῶτας. Ἦσαν δὲ σχεδὸν τελειῶς πεπεισμένοι, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ἐκ τῆς Σικελίας παρεσκευάζε τὴν κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας ἐν Ἀθήναις. Ἀγθόμενοι δ' ἐπὶ τῇ προτέρᾳ αὐτοῦ ἀποθεώσει, ἐφέροντο νῦν πρὸς ἔτι ἀμετροτέρην ἀγανάκτησιν κατ' αὐτοῦ.

Ἐπειτα δ' ἐπηκολούθησαν παμπληθεῖς μῆνυσις, ἀποτρέψασαι πρὸς ὥραν τὴν κοινὴν προσοχὴν ἀπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Καὶ δὴ πρῶτον, τελευταῖοντος τοῦ Ἰουλίου, ἐμήνυσεν ὁ Διοκλείδης τεσσαράκοντα καὶ δύο Ἀθηναίους, οὓς ἔλεγε διαγνωσθέντας ὑπὸ τὸ σεληναῖον φῶς ὡς Ἑρμοκοπίδας³. Καὶ ἡ μὲν ὅλη μῆνυσις οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἦτο ἀξιόπιστος· ἀλλ' οὐχ ἦττον ἐτόλμησεν ὁ Πείσανδρος, ὡς εἰ ἐκινδύνευεν αὐτὴ ἡ ὑπαρξὶς τῆς πολιτείας, νὰ προτείνῃ τὰ ἔσχατα. Καὶ εἰσήχθη μὲν ἡ στέρησις τῶν πολιτικῶν

¹ Θουκυδίδου VI, 53· οὐ δοκιμάζοντες τοὺς μηνυτὰς ἀλλὰ πάντα ὑπόπτως ἀποδεχόμενοι, διὰ πονηρῶν ἀνθρώπων πίστιν (τοῦ Διοκλείδου καὶ τοῦ Τεύκου κατὰ *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 20) πάνυ χρηστοὺς τῶν πολιτῶν φυλλαμβάνοντες κατέδου, χρησιμώτερον ἡγοούμενοι εἶναι βασανίσαι τὸ πρᾶγμα καὶ εὐρεῖν ἢ διὰ μῆνυτοῦ πονηρίαν τινὰ καὶ χρηστὸν δοκοῦντα εἶναι ἀτιταθῆντα ἀνέλεγκτον διαφυγεῖν.

² Θουκυδίδου VI, 61.

³ Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 37 κ. ἑ.

δικαιωμάτων¹, ἐπετράπη δὲ ἡ διὰ βασάνων ἐξέτασις καὶ αὐτῶν τῶν ἐλευθέρων Ἀθηναίων. Ὅλος ὁ δῆμος ἔμεινεν ὑπὸ τὰ ὄπλα μίαν ἡμέραν καὶ μίαν νύκτα ἐκ φόβου ἐχθρῶν ἐξῶθεν τῆς πόλεως καὶ ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς, χωρὶς νὰ εἶνε δυνατὴ ἡ ἀποδείξις πραγματικοῦ κινδύνου. Ἐν τούτοις δ' ἐφυλακίζοντο ἔνοχοι καὶ ἀθῶοι, ἄνδρες πιστοὶ εἰς τὸ καθεστῶς, οἷος Εὐκράτης ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικίου, φίλοι τοῦ Ἀλκιβιάδου, οἷος Κριτίας ὁ υἱὸς τοῦ Καλλιάρχου, καὶ ὀλιγαρχικοὶ στασιασταὶ, οἷοι ὁ Λεωγόρας καὶ ὁ Ἀνδοκίδης². Περὶ τακτικῆς δὲ διαδικασίας οὐδὲ λόγος ἠδύνατο νὰ γείνη, καὶ ἐκράτει μόνον τυφλὸν πάθος. Ἡ δικαιοσύνη εἶχεν ἀποβῆ οἷα ἡ ἐν δεσποτικαῖς πολιτείαις, ἐν αἷς πᾶν ἔκτακτον γεγονός θεωρεῖται τεκμηρίον σκευωρίας πρὸς ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων. Ἐν δὲ Ἀθήναις τότε ὁ φιλύποπος δεσπότης ἦτο ὁ δῆμος, ὁσφραϊνόμενος ἀπανταχοῦ συνωμοσίαν καὶ προδοσίαν καὶ ἐν τῇ ἀλογίᾳ αὐτοῦ διευθυνόμενος ὑπ' ἀνδρῶν οὐδὲν ἄλλο κυρίως σκοπούντων ἢ τὴν κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας.

Ἐν ᾧ δ' ἐπέκειτο τὸ οἰκτρότατον τέλος ἀπάντων τῶν ἐν φυλακῇ, ἀπεράσισεν ὁ Ἀνδοκίδης νὰ προβῆ εἰς νέαν μῆνυσιν³, ὁ δὲ δῆμος ἐράνη τόσῳ μᾶλλον πρόθυμος νὰ ὑποσχεθῆ εἰς αὐτὸν ἀτιμωρησίαν, καθ' ὅσον παρ' αὐτοῦ εἶπερ τινὸς καὶ ἄλλου ἀπεξεδέχετο νὰ μάθῃ πλήρη τὴν ἀλήθειαν. Καὶ δὴ εἶχον ἐξ ἀρχῆς ὑπολάβει αὐτὸν ὡς συνένοχον, ἡ δὲ περίεργος σύμπτωσις, καθ' ἣν ὁ πρὸ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐστημένος Ἑρμῆς, διακρινόμενος ἐπὶ τῷ κάλλει τῆς τέχνης, εἶχε μείνει ἀβλαβὴς⁴, εἶχεν ἐπιτείνει τὰς ἐναντίον αὐτοῦ ὑπονοίας. Ἐδήλωσε λοιπὸν ὁ Ἀνδοκίδης, ὅτι τὸ ἀσέθημα εἶχε τελε-

¹ Κατέλυθη τὸ ψήφισμα τοῦ Σκαμανδρίου, δι' οὗ ἐξηραλλίζετο ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία τῶν Ἀθηναίων κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀγγλικοῦ ἔσμου Habeas Corpus. Ἴδε Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 43. Πρβλ. Meier und Schömann Attischer Process σ. 635. Gilbert Beiträge σ. 271.

² Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 47.

³ Λόγος τῆς μνήσεως τοῦ Ἀνδοκίδου εἶνε προφανῶς ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀπαλλαγῆς αὐτοῦ. Ἴδε Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 48 κ. ε. Πρβλ. Θουκυδίδου VI, 60.

⁴ Ὁ πρὸ τοῦ οἴκου τοῦ Ἀνδοκίδου Ἑρμῆς (Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 22) δὲν εἶνε ὁ μόνος μείνας ἀθικτος. Ἴδε Kirchhoff ἐν τῷ Hermes Τόμ. I σ. 9.

σθῆ τῇ εἰσηγήσει Εὐφιλήτου τινός, καὶ δὴ ὑπὸ τῶν ἀνηκόντων εἰς μυστικὴν ἐταιρίαν, εἰς ἣν ἐτάσσετο καὶ αὐτός. Ἡ δὲ μῆνυσις αὕτη ἀντέκειτο διαρρήδην πρὸς τὴν τοῦ Διοκλείδου. Μετὰ δὲ τὴν πρὸς ἀλλήλας σύγκρισιν τῶν μηνύσεων τότε πρῶτον ἀνελογίσθησαν, ὅτι τὸ ἀσέβημα δὲν εἶχε τελεσθῆ ἐν νυκτὶ πανσελήνου, ἀλλὰ κατὰ τὴν νομηνίαν. Οὕτως ὁ Διοκλείδης ἐξηλέγχθη ἀναίσχυτος καὶ δωροδόκος ψεύστης, καὶ ὁ πρότερον ὑμνηθεὶς ὡς σωτὴρ καὶ εὐεργέτης τῆς πόλεως ἐφρονεύθη ὡς προδότης.

Τότε πλέον ἐφάνη τέλος ἐπερχομένη ἡ ἡσυχία. Ὁ κίνδυνος εἶχε παρέλθει, ἤρχισαν δὲ πάλιν ἀναπνεύοντες ἐλευθέρως, ἅτε εὐρεθέντων καὶ τιμωρηθέντων τῶν κατὰ τὴν κοινὴν πεποίθησιν ἀληθῶν αἰτίων τοῦ περὶ τοὺς Ἑρμᾶς ἀσεβήματος. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα δὲν ἤρκοῦντο εἰς τὰ ἤδη ἀποκαλυφθέντα· δὲν ἤθελον νὰ συνομολογήσωσιν, ὅτι δὲν ὑφίστατο πράγματι σοβαρὸς κίνδυνος, ὅτι δὲν εἶχεν ὑπάρξει πρόθεσις ἀνατροπῆς τοῦ καθεστῶτος καὶ ὅτι εἶχον ἀνησυχῆσαι ἐπὶ τοσοῦτον ἕνεκα τοῦ νεανιεύματος ὁμίλου μεθύσων. Ἐστράφησαν λοιπὸν τότε καὶ πάλιν τὰ τεταραγμένα πνεύματα, ἅτινα ἐπεζήτησαν ὠρισμένον θῦμα, ἐναντίον τοῦ Ἀλκιβιάδου, καίτοι οὗτος δὲν εἶχε καταγγελθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀνδοκίδου. Οἱ δὲ φίλοι αὐτοῦ συνησπίσθησαν καὶ πάλιν, ὀλιγαρχικοὶ δὲ καὶ δημογῶγοι συνηνώθησαν μετ' ἐκείνων οἵτινες πρὸ πάντων ἦσαν ζηλωταὶ τῆς πατρῴου θρησκείας, ἵνα καταφέρωσι καίριον τραῦμα. Τὸ ζήτημα τῆς ἀπομιμήσεως τῶν μυστηρίων ἀνεκινήθη καὶ πάλιν. Περὶ τοῦτο εἶχεν ἀναμφιβόλως ἀσεβῆσαι ὁ Ἀλκιβιάδης, ἡ δὲ παρανομία αὕτη ἐξελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ δήμου ὡς ἐνδεικνύουσα πρόθεσις τυραννίδος. Τὰ συμβάντα ἐν Ἄργει, ἡ πορεία τῆς σπαρτιατικῆς στρατιᾶς, ἡ κίνησις τῶν Βοιωτῶν κατὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς, ταῦτα πάντα ἐθεώρουν τὰ πλήθη ἀλόγως ἀλληλένδετα καὶ βυσσοδομηθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου χάριν παραδόσεως τῆς πατρίδος εἰς τοὺς ἐχθρούς. Θεσσαλὸς ὁ υἱὸς τοῦ Κίμωνος, ἀνήκων εἰς τὴν φατρίαν τῶν ὀλιγαρχικῶν, εἰσῆγαγεν εἰς τὸν δῆμον εἰσαγγελίαν, καθ' ἣν ὁ Ἀλκιβιάδης μετὰ τῶν ἐταίρων ἠσέβησεν

εἰς τὰς ἑλευσινίας θεᾶς δι' ἀπομιμήσεως τῶν μυστηρίων¹. Παραστήσας δὲ τὰ γενόμενα μετὰ τοιαύτης ἀκριβείας, ὥστε δὲν ἐφαίνετο δυνατὴ ἀμφιβολία περὶ τῆς ἀληθείας, ὡς πρὸς δὲ τὰ λοιπὰ ἀναφερόμενος συνετῶς εἰς αὐτὰ τὰ γεγονότα καὶ ἐπαφίνων εἰς τὸν δῆμον τὴν φροντίδα περὶ τῶν συμπερασμάτων, ἔτυχε τελείως τοῦ σκοπομένου.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἀνεκλήθη ἐξ αὐτῆς τῆς ἐστρατείας, ἣτις καθ' ὃν τρόπον εἶχεν ἀρχίσει μόνον ὑπ' αὐτοῦ ἡδύνατο νάχθῃ εἰς πέρας. Καὶ δὲν εἶχε μὲν ἰκανὴν δύναμιν, ὅπως μὴ ὑπακούσῃ εἰς τὸ κέλευσμα τοῦ δήμου· ἀλλ' εἶχεν ὅμως ἀπόφασιν νὰ μὴ παραστῇ πρὸ δικαστηρίου. Ὅτε δὲ ἡ Σαλαμινία ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας μὴ φέρουσα τὸν κατηγορούμενον, κατεδικάσθη εἰς θάνατον ἐρήμην, ἡ οὐσία αὐτοῦ ἐδημεύθη, καὶ ἐξηνέχθη κατ' αὐτοῦ ἡ κατάρα τῶν ἱερέων ὡς προδότου τῆς πατρίδος².

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη κατὰ τῆς πολιτείας καὶ τῶν συμπερόντων αὐτῆς νίκη τῶν πατριῶν ἐν Ἀθήναις. Ἐπερατοῦτο δὲ οὕτως ἄγων ἐπὶ μῆνας ὅλους ὑπονομεύσας τὸν δῆμον, καθ' ὃν ἀνεταράχθησαν ἅπαντα τὰ ἐν αὐτῷ ὀλέθρια στοιχεῖα, πικρασμὸς καὶ πάθος, θρασύτης καὶ ὑποκρισία, περίφοβος δεισιδαιμονία καὶ κενόσπουδος ἀλαζονεία. Ἦτο νίκη τῆς ἐπαναστάσεως ἐναντίον τοῦ νόμου καὶ τῶν πατριῶν ἡθῶν, καὶ διὰ ταῦτα ἡ κοινωνία δὲν εἶχε μόνον πληγὴν βαρύτερα ἐν τῇ ἐξωτερικῇ αὐτῆς συστάσει δι' ἐξοριῶν, δημεύσεων καὶ φόνων, ἀλλὰ τὰ ἐπακόλουθα διεσάλευσαν αὐτὸν τὸν ἐσωτερικὸν αὐτῆς βίον, τῆς μὲν συναισθήσεως τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου ἀπαμβλυνθείσης, τῆς δὲ ἠθικῆς ἐννοίας ὁλωθείσης. Ταῦτα δ' εἰκότως, ἀφ' οὗ εἶχον ἴδει καθ' ἡμέραν διαρρηγνυομένους τοὺς ἱερωτάτους τῶν δεσμῶν, ἐγκαταλιμπανομένους ἀξιοχρεῖς ἐγγυητὰς καὶ κατατιθεμένους ἀναισχύντως ψευ-

¹ Τὸ κείμενον τῆς εἰσαγγελίας τοῦ Θεσσαλοῦ ἐναντίον τοῦ Ἀλκιβιάδου ἴδε παρὰ Πλούταρχον ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 22.

² Περὶ τῆς κατὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐρήμης δίκης καὶ τῆς κατ' αὐτοῦ καταράς ἴδε Θεουκυδίδου VI, 61. Πλούταρχον ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 22.

δεῖς μαρτυρίας. Εἶχον διαφραγῆ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ στεφανώσωσιν ἄνδρα οἷος ὁ Διοκλείδης καὶ κομίσωσιν αὐτόν ἐπὶ ἄρματος τιμητικοῦ εἰς τὸ πρυτανεῖον πρὸς σίτισιν, καίτοι ἤδη πρὶν ἢ φωραθῆ ἀπατεῶν εἶχεν ἐξελεγχθῆ ἄνθρωπος ἐξαρτῶν ἀπὸ τοῦ κέρδους τὸ λέγειν ἢ τὸ σιγᾶν. Κοινὰ δίκαια δὲν ἤρκουσαν πλέον νὰ ἐπασχολήσωσι τὰ παροξυνθέντα πνεύματα· μετὰ πυρετώδους ζήλου ἐτρέποντο τὴν σχολίαν ὁδὸν ποινικῆς διαδικασίας ἐρπούσης ἐν τῷ σκότει, καὶ συνείθισαν εἰς τὴν χάριν αὐτῆς ἀποστέρησιν τῆς ἀπολαύσεως τῶν κυριωτάτων δικαιωμάτων τοῦ πολίτου. Μήνυσις ἐφαίνετο συνώνυμος πρὸς τὴν καταδίκην. Διὰ ταῦτα δὲ τὸ μέγιστον μέρος τῶν δικῶν διεξήχθη ἐρήμην κατ' ἀπόντων. Ὁ πατρικὸς κληρὸς ἀρχαίων οἰκῶν μετέστη διὰ δημεύσεως εἰς ἄλλους καθ' ὃν χρόνον οἱ πολλοὶ φυγάδες συνετέλουν, ὡς εἰκὸς, εἰς τὴν πρὸς τοὺς ἔξωθεν ἐνεδρευόντας ἐχθροὺς φανέρωσιν τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία. Καὶ ἀπεδόθησαν μὲν ἔπειτα εἰς τοὺς πλείστους τῶν ἐξορίστων τὰ κτήματ' αὐτῶν, ἀλλὰ τὰρχαία κακὰ δὲν ἔπαυσαν ὑφιστάμενα, ἢ δυσπιστία καὶ ἡ ἔλληψις ἀσφαλείας δὲν ἐξέλιπον, καὶ πρὸς μεγάλην ζημίαν τῆς δημοσίας πίστεως παρὰ πάσας τὰς γενομένας ἀνακρίσεις τὸ ἔργον τῶν Ἑρμοκοπιδῶν ἔμεινε πάντοτε αἰνιγμ' ἄλυτον διὰ τοὺς Ἀθηναίους¹.

Ὅπως δὲ τέλος ἀποτρέψωσι τὴν προσοχὴν τῶν πολιτῶν ἀπὸ τούτων τῶν πραγμάτων καὶ ἰδίως ἀναγκάσωσι τοὺς κωμικοὺς ποιητὰς νὰ ποστῶσι τοῦ ἔθους αὐτῶν καὶ μὴ ἐπαναφέρωσιν εἰς τὴν σκηνὴν τὰ συμβάντα κατὰ τὸ θέρος, κατέφυγον εἰς ἐκτάκτους διατάξεις. Διὰ ταῦτα περὶ τὸν χρόνον καθ' ὃν παρεσκευάζοντο αἱ νέαι κωμῳδίαὶ διὰ τὰς χειμερινὰς καὶ ἐαρινὰς ἐορτὰς τοῦ Διονύσου ἐψηφίσθη νόμος ἀπαγορεύων εἰς τοὺς ποιητὰς πάντα προσωπικὸν ὑπαινιγμὸν εἰς τὰ σκάνδαλα τῆς ἡμέρας². Εἰσηγητὴς δὲ τοῦ ψη-

¹ Θουκυδίδου VI, 60· τὸ [δὲ] σαφὲς οὐδεὶς οὔτε τότε οὔτε ὕστερον ἔχει εἰπεῖν περὶ τῶν θρασάντων τὸ ἔργον.

² Σχολιαστὴς Ἀριστοφάνους ἐν Ὀρνισι στ. 1297. Σχόλια εἰς Ἀριστοφάνου Τόμ.

φίσματος ὑπῆρξε ῥήτωρ καλούμενος Συρακόσιος. Καὶ πολλοὶ μὲν ὑπῆρχον οἱ ἔχοντες συμφέρον νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ ἐκ νέου ἀνακινούμενος ὁ ἀρχαῖος βόρβορος, ἀλλ' ἰδίως ἐκεῖνοι οἵτινες εἶχον ἕνεκα τῆς κακῆς αὐτῶν συνειδήσεως τὸν μέγιστον φόβον πρὸς τὴν χλευήν καὶ τὴν ὀργὴν τῶν ποιητῶν. Διὰ ταῦτα τὸ ψήφισμα τοῦ Συρακοσίου προῆλθε πιθανῶς καὶ ἐπετεύχθη κυρίως παρ' ἐκείνων οἵτινες διὰ τοῦ δόλου καὶ τῶν σκευωριῶν εἶχον ἀνατρέψει τὸν Ἀλκιβιάδην, μετὰ δὲ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν ἐκθύμως ἐπόθουν τὴν λησιμοσύνην τῶν γενομένων¹.

Οὕτω καὶ αἱ τρεῖς κωμωδίαὶ αἱ διδασκόμεναι κατὰ τὰ μεγάλα Διονύσια τὸν Μάρτιον τοῦ 414 π. Χ. (Ὀλυμπ. 91,2) ἐμποιοῦσι τὴν αἴσθησιν τοῦ περιορισμοῦ τῆς σκηνικῆς ἐλευθερίας. Καὶ ὁμοίως ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ τῆς πίεσεως ἐδημιουργήθη τὸ τολμηρότατον καὶ μάλιστα ὑπερήφανον ἀπάντων τῶν προϊόντων τῆς ἀριστοφανείου Μούσης, ὡς εἰ αὕτη τότε δὴ τότε ἤθελε νὰ δείξῃ, ὅτι ἡ ἀληθὴς τέχνη κατορθώνει νὰ ὑπερβάλλῃ νικηφόρος πάντα περιορισμὸν καὶ φέρει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν ὡς δικαίωμ' ἀναπαλλοτρίωτον. Πράγματι δὲ αἱ δύο ἄλλαι κωμωδίαὶ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ἀριστοφάνους, οἱ Κωμασταί, διδασκόμεναι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμειψίου, καὶ ὁ Μονότροπος τοῦ Φρυνίχου, κατεδείκνυσον τὴν ὑπόκαψον ὀργὴν τῶν ποιητῶν, ἀκουσίας ἀφισταμένων τῆς συνήθους ἐλευθερίας, Ὁ Φρυνίχος καταραῖται δημοσίᾳ τὸν Συρακόσιον, τὸν στερήσαντ' αὐτὸν τῆς ἀρίστης ὑποθέσεως, καὶ ὁ ἥρωα τῆς κωμωδίας αὐτοῦ εἶνε ἄνθρωπος ὁμοίος πρὸς τὸν Τίμωνα, ὄντα τότε γνωστότατον ἐν Ἀθήναις, μισάνθρωπον κατεχόμενον ὑπὸ βαθείας ἀντιπαθείας πρὸς σύμπασαν τὴν κοινωνίαν.

σ 444 ἐκδ. Dindorf. Τὸ τελευταῖον σχόλιον εἶνε τὰ μάλιστα συγκεχυμένον, ὥστε οὐ δύναται νὰ ἐξαχθῇ τι ἐξ αὐτοῦ περὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Κατὰ δὲ τὸν Droysen (ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. IV, σ. 59) ἦτο εἰδικὴ ἀπαγόρευσις ἀναφερομένη εἰς τοὺς Ἑρμοκοπίδας. Τὸν δὲ Συρακόσιον παρίστανεν ὁ Εὐπόλις ὡς ἀκάθεκτον ἠμαρτωγόν ἐν ταῖς Πόλεσιν. Ὁ δὲ Ἀριστοφάνης ἐν Ὀ.νιστ. 1247 ἀποκαλεῖ αὐτὸν κίτταν.

¹ Τὸ μέγιστον συμφέρον ut ne sua flagitia palam castigarentur εἶχον οἱ ὀλιγαρχοὶ κατὰ τὸν Cobet (Plat[onis] comici reliqu[ia]e) σ. 41.

Ἄλλὰ τὸ ποιητικὸν πνεῦμα τοῦ Ἀριστοφάνους ὑπερέπτη ἐν φαιδρᾷ εὐθυμίας τῶν δεινῶν τοῦ παρόντος, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶδον ἐν τοῖς Ὀρνίσιν αὐτοῦ κτιζομένην πόλιν μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς, εὐδαίμονας νέας Ἀθήνας, ἀπροσίτους εἰς τοὺς ἐχθροὺς, ἀλύπους καὶ ἀσφαλεῖς, δεσποζούσας τοῦ κόσμου καὶ συγχρόνως τῶν θεῶν, ἐπειδὴ καὶ οὗτοι ἀναγκάζονται νὰ στέρξωσι τὸ νέον κτίσμα, ὅπως μὴ στερηθῶσι τῆς ἀπὸ τῶν θυμάτων κνίσσης. Ἄλλ' ἡ ἐναέριος Νεφέλοκοκκυγία δὲν εἶνε ὅλως ἄσχετος πρὸς τὰς συγχρόνους Ἀθήνας. Καὶ δὴ οἱ δύο Ἀθηναῖοι οἱ μεταναστεύοντες, ὅπως εὐτυχίσωσιν ἐν τῇ πόλει τῶν ὀρνίθων, δὲν δύνανται πλέον νὰ ζήτωσιν οἴκοι, ἐν τῇ λεγομένη πόλει τῆς ἐλευθερίας, ἐν ἣ οὐδεὶς ἐντιμὸς πολίτης εἶνε ἀσφαλῆς ἀπὸ ἐνοχλητικῶν ἀνακρίσεων, ἐν ἣ ἔν τε τῇ ἀγορᾷ καὶ ταῖς ἀγυαῖς εἶνε ἠναγκασμένος νὰ φοβῆται τοὺς κλητῆρας καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἐν πάσῃ παραλίᾳ τὴν Σαλαμινίαν. Λαμβάνεται δὲ κατὰ τὴν κτίσιν τῆς Νεφέλοκοκκυγίας καὶ ἡ σοβαρὰ φροντίς πρὸς ἀποβολὴν τῶν πονηρῶν. Καὶ δὴ ἅπαντες οἱ θέλοντες νὰ εἰσορμησῶσιν εἰς τὴν πόλιν τῶν ὀρνίθων ἐκ τῶν τότε ἐν Ἀθήναις μάλιστα φωνασκούντων, ψηφισματοπωλῶν, οἰωνιστῶν, σπλαγγισκῶπων, μηνυτῶν, ἀστynomικῶν ἐπισκόπων, σοφιστῶν ἀστρολόγων καὶ ἄλλων τοιούτων, ἀποβάλλονται ἀσπλάγχχνως ὅπως, μὴ ταράξωσι τὴν εἰρήνην τῆς νεοδημένου πόλεως. Οὕτως ὁ Ἀριστοφάνης παρίστανεν εἰς τοὺς συμπολίτας κόσμον φανταστικὸν ποικίλως κεκοσμημένον, κόσμον πλήρη ποιητικῆς καλλονῆς, δυνάμενον μὲν νάνυψῶσι πάλιν καὶ ἀναζωογονήσῃ τὰ πνεύματα, ἀλλὰ συγχρόνως ἐξεικονίζοντα ὡς ἐν πιστῷ κατόπτρῳ τὸν κοῦφον χαρακτήρα τῶν Ἀθηναίων καὶ στιγματίζοντα τὰς κακίας τῆς κοινωνίας αὐτῶν¹.

¹ Ὁ Gilbert (Beiträge s. 264) πειράται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν κεκρυμμένην φαρμακτικὴν ἀγέαν τῶν τριῶν ποιητῶν, οἵτινες ἤσαν κατ' αὐτὸν ἀντίπαλοι τῆς πατρίας, ἥτις ἐπιπολεῖτο χάριν τῶν ἰδίων αὐτῆς συμφερόντων τὴν αἰκὴν τῶν Ἐρμοκοπιδῶν. Πράγματι δὲ δια-

Ἡ ἀνάκλησις τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐξήσκησεν ἀμέσως ἐπίδρασιν βλαβερωτάτην ἐπὶ τὴν πρόοδον τοῦ σικελικοῦ πολέμου, ἐπειδὴ οὗτος εὔρεν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδικηθῆ πικρότατα τοὺς Ἀθηναίους. Εἶχε δὴλα δὴ διαγνώσει ὀξυδερκέστατα τὴν σημασίαν ἣν εἶχεν ἡ πόλις Μεσσήνη (Ζάγκλη) ἕνεκα τῆς ἐπικαίρου αὐτῆς θέσεως καὶ τοῦ ἀπαραμίλλου αὐτῆς λιμένος διὰ πάντα πόλεμον διεξαγόμενον ἐν Σικελίᾳ μετὰ μεγάλης ἐπιβολῆς. Ὁ πορθμὸς τῆς Μεσσήνης ἦτο ὁ καταλληλότατος σταθμὸς διὰ τὸν στόλον, ὅστις ἐξ αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ πλῆν εἰς πάντα τὰ παραθαλάσσια χωρία, νὰ δεσπόζη τῆς προσκομιδῆς ἐπιτηδείων καὶ νὰ ἐπιτηρῆ πᾶσαν κίνησιν ἐν ταῖς ἡμέροις πόλεσι τῆς Ἰταλίας. Ἦτο θέσις κεντρικωτάτη καὶ ἐπικαιροτάτη εἰπερ τις καὶ ἄλλη πρὸς τοὺς σκοποὺς τοῦ Ἀλκιβιάδου. Οἱ δὲ οἰκίτορες τῆς Μεσσήνης ἦσαν τὸ κατ' ἀρχὰς Ἴωνες¹, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν δωρικῶν γενῶν τῶν καταγομένων ἐκ τῆς Μεσσήνης καὶ ἀγθέτων εἰς τὴν πόλιν ὡς ἀποίκων ὑπὸ τοῦ Ἀναξιλίου δὲν ἔλειπον πιθανῶς οἱ συμπαθοῦντες πρὸς τὸν ἀγῶνα τῶν Ἀθηναίων τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἐγίνωσκον ἐπαρκῶς ἐξ ἰδίας πείρας ὅποια ἡ κυριαρχία τῶν Συρακουσίων. Εἶχε δὲ ἤδη κατορθωθῆ ἡ ἐν τῇ πόλει συγκρότησις ἀξίας λόγου φατρίας, καὶ τὰ πάντα ἦσαν παρεσκευασμένα, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι, ὑπ' αὐτῆς βοηθούμενοι, κατα-

βλέπονται ἐν ταῖς κομωδίαις ἐκεῖναις ὑπαινιγμαῖς περὶ τῶν συγγρόνων γεγονότων. Καὶ δὴ παρὰ τῶν **Ἀριστοφάνει** ἐν Ὀρνίσι τὰ μὲν ἐν τῷ στ. 1054 [μὲν νησ' ὅτε τῆς στήλης κατετίλας ἐσπέρας] ὑπαινίσσονται τὴν περικοπὴν τῶν Ἑρμῶν, ἐν δὲ στ. [147] καὶ 1204 μνημονεύεται ἡ Σαλαμῖνία ἐν δὲ στ. 1071 ἐπιχερῶσεται ἀμοιβὴ ἐπὶ τῷ φόνῳ τυράννου θανόντος πρὸ μακροῦ, καθ' ὃν τρόπον παρὰ τῶν **Ἀνδοκίδῃ** (Περὶ τῶν μυστηρίων 27) καταγελλόνται τὰ μῆνυτρα. Ἐν δὲ τῷ Μονοτρόπῳ τοῦ **Εὐπόλιδος** εὐρηται ὑπαινιγμαὶς εἰς τὰ περὶ τῶν Ἑρμοκοπιδῶν ἐν οἷς νοηθεῖται ὁ Ἑρμῆς νὰ προσεῖθῃ μὴ βλαβῆ ἀνατροπέμενος καὶ προκαλίσθῃ μῆνυσιν (Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 601. 1) [Ἡ παραπομπὴ αὕτη δὲν ἔχει ὀρθῶς]. Τολμηρότερον δὲ ἀπεπειρώθῃ νάναμιχθῆ ὁ **Εὐπολις** εἰς τὰ σκάνδαλα τῆς ἡμέρας ἐν ταῖς Κωμασταῖς. Ἄλλ' ἀπέφυγεν ὁμοῦ τὸν κίνδυνον ἐπιτυχῶς, καὶ τοῦτο ὀφείβεται ἴσως εἰς τῶν λόγων δι' οὓς ἀπενεμήθη εἰς τὴν κομωδίαν ἐκεῖνην τὸ ἄθλον. Ἴδε τὴν πρώτην Ἰπόθεσιν τῶν Ὀρνίσων. Τὴν δὲ καυστικὴν πρόθεσιν τῶν Ὀρνίσων ἐξῆρεν ἤδη ὀρθῶς ὁ Köchly (Über die Vögel des Aristophanes. 1857).

¹ Ἴδε κωμῶντιον Τόμ. Γ' σ. 263.

λάβωσι τὴν πόλιν καὶ τὸν λιμένα, τοῦθ' ὅπερ ἔμελλε νὰ ἐξασκήση δυσυπολόγιστον ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς περαιτέρως στρατιωτικὰς ἐνεργείας. Ἀλλὰ τῶρα τὸ πρῶτον ὅπερ ἔπραξεν ὁ Ἀλκιβιάδης ὑπῆρξε τὸ νὰ γνωρίσῃ εἰς τοὺς ἐν Μεσσήνῃ φρονούντας τὰ τῶν Συρακουσίων τὰς ἀρξάμενας διαπραγματεύσεις· κατ' ἀκολουθίαν δὲ τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης ἐφρονεύθησαν οἱ ἐν Μεσσήνῃ φίλοι τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐλήφθησαν μέτρα δραστηριώτατα κατὰ τῶν προσβολῶν τοῦ στόλου.

Πρὸς τούτοις δὲ ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Ἀλκιβιάδου προεκάλεσε μεγάλην δυσαρέσκειαν ἐν τῷ στρατεύματι, κλονηθείσης τῆς πίστεως τῶν στρατιωτῶν, ἰδίως δὲ τῶν Πελοποννησίων, οἵτινες ἤδη κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Ἀθήναις διαμονῆς εἶχον διίδει τὴν κατάστασιν τῆς πολιτείας, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτοὺς θάρρος. Τὰ πάντα λοιπὸν ἔβαινον ἔκτοτε βραδύτερον καὶ νωθρότερον· ἔλειπεν ὁ τὰ πάντα ζωογονῶν ἀνὴρ· ἐκεῖνος ὁ κατορθόνων νὰ ἐμπνέῃ καὶ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν τὸ φρόνημα καὶ τὴν περὶ τῆς νίκης πεποίθησιν, ἧς αὐτὸς ἐνεφορεῖτο. Τὴν δὲ διοίκησιν τῶν πάντων ἀνέλαβε στρατηγὸς περὶ οὐ ἐγίνωσκον ἤδη καὶ ἠδύνατο καθ' ἑκάστην νὰ πεισθῶσιν ἐκ νέου, ὅτι οὐδεμίαν ἔτρεφε πεποίθησιν εἰς τὸν νέον ἀγῶνα. Τὸ μετὰ μεγάλης ἐπιβολῆς καὶ οὐκ ἄνευ ἐπιτυχίας ἀρξάμενον σχέδιον πολέμου ἐγκατελείφθη κατ' ἀνάγκην, οὕτω δὲ ὁ πολύτιμος χρόνος τριῶν θερινῶν μηνῶν ἀπωλέσθη ἐντελῶς. Καὶ ταῦτα διότι ὁ Νικίας ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὸ πρότερον αὐτοῦ πολεμικὸν σχέδιον, προβαίνων μετὰ μεγίστης προφυλάξεως, ἐχόμενος ἀκριβῶς τῆς ἀρχικῆς ἀφορμῆς τοῦ πολέμου, καίτοι αὕτη εἶχεν ἀποβῆ ἤδη ἀδιάφορος, καὶ μεριμνῶν κυρίως περὶ συγκομιδῆς χρημάτων συμφώνως πρὸς τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν φειδωλίαν. Παραπλεύσας τὰς νοτίους ἀκτὰς τῆς νήσου, ἔφθασεν εἰς τὴν Ἐγεσταν. Μεταξὺ δὲ πλείοντες ἐπειράθησαν νὰ καταλάβωσι τὴν Ἰμέραν, ἥτις ἀπόπειρα παρεῖχεν ἐλπίδας ἐπιτυχίας ἕνεκα τοῦ συμμίκτου τῶν οἰκητόρων τῆς πόλεως. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔγειναν δεκτοὶ εἰς τὴν πόλιν, καὶ κατῴρθωσαν μόνον νὰ κυριεύ-

σῶσι τὰ Ἰγκαρα, πόλισμα ἔχον ἐχθρικῶς πρὸς τὴν Ἐγεσταν, καὶ νὰ ἐξανδραποδίσῃσι τοὺς κατοίκους. Ἐν δ' αὐτῇ τῇ Ἐγέστη ὁ Νικίας ἠδυνήθη νὰ συλλέξῃ μόνον τριάκοντα τάλαντα. Οὕτω δ' ἔληξε τὸ θέρος, οὐδενὸς ἀξίου λόγου κατορθώματος ἐπιτευχθέντος. Καὶ αἱ μὲν γενόμεναι μικραὶ ἐπιτυχίαι συνωδεύοντο ὑπὸ βιαιοτήτων ἐξεγειρουσῶν δικαίως τὴν ἀγανάκτησιν· πᾶσα δὲ μείζονος λόγου ἀξία ἐπιχειρήσις ἀπέτυχε, καὶ τελευταία ἡ προσβολὴ κατὰ τῆς Ὑβλας, κειμένης παρὰ τοὺς νοτίους πρόποδας τῆς Λίτνης.

Κατ' ἀκολουθίαν ἐπῆλθεν ἐν ταῖς σικελικαῖς πόλεσιν, ἰδίως δ' ἐν Συρακουσαῖς, μεταβολὴ τῶν πνευμάτων, ἧτις καὶ ἐξεδηλώθη μετ' οὐ πολὺ. Ὁ πρῶτος ἅμα τῷ κατάπλῳ τοῦ φοβεροῦ στόλου καταλαβῶν τὰ πνεύματα τρόμος ὑπερηνικήθη· ἔνεκα δὲ τῆς χαρακτηριζούσης τοὺς Σικελιώτας κουρότητος ὁ τρόμος μετεβλήθη εἰς περιφρόνησιν καὶ ἡ ἀμηχανία εἰς θρασύτητα καὶ ἀλαζονείαν. Συρακουστοὶ ἱππεῖς ἐπήλασαν μέχρις αὐτῶν τῶν πυλῶν τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἀθηναίων καὶ ἠρώτησαν, ἂν ἠυηρέσται αὐτοὺς ἡ διαμονὴ ἐν τῇ νήσῳ, ἐν ἧ, καθ' ἃ ἐφαίνεται, εἶχον διάθεσιν νὰ ἐγκαθιδρυθῶσιν ὡς ἐν χώρῃ οἰκείᾳ.

Τὰ κατὰ τὸν Νικίαν εἶχον ὀδυνηρότατα. Ἦτο ἀνάγκη νὰ διαπράξῃ τι, ὅπως τιμῆσῃ μὲν τάθηναϊκὰ ὄπλα, προλάβῃ δὲ τὴν δυσαρέσκειαν τῆς στρατιᾶς· ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν, ἀλλὰ οὐκ ἐτόλμα νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὴν πόλιν, ἐπειδὴ τὸ ἱππικὸν τῶν πολεμίων καθίστανε κινδυνώδη πᾶσαν ἀπόβασιν. Κατέφυγε λοιπὸν εἰς στρατηγήματα καὶ φενακισμοὺς, ἀρμόζοντας μᾶλλον πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ Ἀλκιβιάδου ἢ πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ πολεμικὸν τρόπον. Ἐσκόπει δὲ δι' αὐτῶν νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς Συρακουσίους, ὅπως ἄρξωνται ἐκεῖνοι χειρῶν ἀδίκων.

Μυστικὸς φίλος τῶν Ἀθηναίων κατώρθωσε νὰ ἐξαπατήσῃ τοὺς Συρακουσίους καὶ πείσῃ αὐτοὺς, ὅτι, ἐπιχειροῦντες αἰφνιδίαν ἔφοδον δι' ἄλλου τοῦ ἱππικοῦ, ἠδύναντο νὰ καταλάβωσι τὸ κακῶς φρουρούμενον στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ἐξώρμησαν μὲν

οὶ Συρακούσιοι, ἀλλὰ συγχρόνως εἰσέπλευσεν ὁ Νικίας νύκτωρ εἰς τὸν μέγαν λιμένα τῶν Συρακουσῶν, καὶ τὴν πρωΐαν τῆς ὑστεραίας εὐρίσκετο ἀπροσδοκῆτως μετὰ τῆς στρατιᾶς ἐν τῷ τεμένει τοῦ Ὀλυμπίου, ἔνθα καὶ ὠχυρώθη πρὸς τὰ νοτιοανατολικά τοῦ ναοῦ μεταξὺ τοῦ τέλματος τοῦ περιβάλλοντος τὴν Κυανὴν καὶ τοῦ λιμένος, πρὶν ἢ ἐπιστρέψωσιν οἱ ἵππεις τῶν Συρακουσίων εἰς τὴν πόλιν¹. Καὶ ἐπέτυχε μὲν τὸ στρατήγημα τελείως, ἀπέβη δὲ ἡ πρώτη πρὸς τοὺς Συρακουσίους σύγκρουσις ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, καὶ διετρανώθη ἄνευ ἀμφιβολίας ἢ πολεμικῆ αὐτῶν ὑπεροχῆ· ἀλλὰ τὸ ὅλον ἐγχείρημα εἰς οὐδὲν ἀπέληξεν. Ὁ Νικίας ἀπέφυγεν ἐκ προθέσεως τὴν παρουσιαζομένην ἐκκαιρίαν τῆς καταλήψεως τῶν θησαυρῶν τοῦ Ὀλυμπίου, ἐπειδὴ εἶπερ τι καὶ ἄλλο ἐφοβεῖτο τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν, ἀλλ' ἐτόλμησε νὰ τηρήσῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ, προσεγγίζοντος τοῦ χειμῶνος. Ἐπίσθη δὲ μόνον καὶ πάλιν, ὅτι ἄνευ ἱππικοῦ καὶ πλουσιωτέρων χρηματικῶν πόρων ἦτο ἀδύνατος πολιορκία τῶν Συρακουσῶν. Καὶ ἡ ἀπόπειρα δὲ τῆς πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ χειμῶνος ἀλώσεως τῆς Μεσσήνης ἀπέτυχε, καίτοι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ μετὰ τὸν φόνον τῶν ἀττικίζόντων μέρος τοῦ δήμου ἔλαβε τὰ ὄπλα ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων. Ἐπὶ δεκατρεῖς ἡμέρας ὤρμει ὁ στόλος πρὸ τῆς ὑπὸ ἐμρυλίων ἀγῶνων σπαρασσομένης πόλεως, καὶ ἠναγκάσθη ἔπειτα νὰ ἐγκαταλίπη καὶ πάλιν ἀπρακτὸς τὸν ὠραῖον λιμένα καὶ διαχειμάσῃ ἐν ὄρμῳ ἀκαταλλήλῳ ἐγγὺς τῆς πόλεως Νάξου² ἐν τῷ μέσῳ μεταξὺ Κατάνης καὶ Μεσσήνης.

Ἡ δὲ ἀποτυχία τῆς ἐναντίον τῆς Μεσσήνης ἐπιθέσεως εἶχε διὰ τὰς Συρακούσας τὴν σημασίαν νίκης. Ἀλλὰ καὶ ἡ μάχη ἢ συγκροτηθεῖσα παρὰ τῶν Συρακουσίων πρὸ τῆς ἰδίας ἐαυτῶν πόλεως ἐπήνεγκεν εἰς αὐτοὺς, καίπερ ἠττηθέντας, ὠφέλειαν μᾶλλον ἢ βλάβην. Καὶ ταῦτα διότι τὸ στρατήγημα οὐ εἶχε κάμει

¹ Θουκυδίδου VI, 65. Holm Geschichte Siciliens Τόμ. Β' σ. 26, 383.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 668.

χρησιν ὁ Νικίας ἐξέλαβον ὡς ὁμολογίαν τῆς ἀδυναμίας αὐτοῦ. Ἄλλως δὲ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην διέγνωσαν καὶ τὰς ἰδίας ἑαυτῶν ἀδυναμίας, καὶ ἀπέβησαν ἕκτοτε μετὰ τὴν πρὸ τῶν ἰδίων πυλῶν θέαν τῶν πολεμίων ἀγρυπνότεροι, ὁμοφρονέστεροι, δραστηριώτεροι καὶ πρὸ πάντων προθυμότεροι εἰς τὸ δέχεσθαι τὰς συμβουλὰς ἐκείνων, οἵτινες διὰ τῆς συνέσεως αὐτῶν καὶ τῆς πείρας ἦσαν οἱ μόνοι δυνάμενοι νὰ διοικήσωσι τὰ τῆς πόλεως ἐν ἡμέραις κινδύνων.

Κατὰ ταῦτα εἶχεν ἐπανέλθει καὶ ἄλιν ἡ ὥρα πρὸς δράσιν τοῦ Ἑρμοκράτους¹. Οὗτος εἶχεν ἤδη περὶ τὰ μέσα τοῦ θέρους προεῖπει πάντα τὰ συμβησόμενα καὶ εἶχε παρορμήσει πρὸς παρασκευὰς κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν, πρὸς ἐπιδιώξιν συμμαχιῶν μετὰ ξένων, ἔστω καὶ μετ' αὐτῶν τῶν Καρχηρονίων, καὶ πρὸς νέαν συνένωσιν τῶν πόλεων τῆς Σικελίας χάριν ἀμοιβαίας συναρωγῆς ἐν τῇ πολέμῳ. Εἶχε μάλιστα συμβουλευσει ὡς τὴν ἀρίστην τῶν γνώμων τὸν διὰ παντός τοῦ στόλου ἐπίπλουν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων μέχρι τῆς Ἰαπυγίας ἄκρας πρὸς παρακώλυσιν τῆς εἰσχωρήσεως αὐτῶν εἰς τὰ σικελικὰ ὕδατα καὶ πρὸς δυνατὴν κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἀπόκρουσιν τοῦ ὄλου πολέμου καὶ τῶν δεινῶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὴν γνώμην ταύτην ἀντέκρουσεν Ἀθηναγόρας ὁ ἡγέτης τῆς δημοκρατικῆς φατρίας, ἐπειδὴ καὶ ἐν Συρακούσαις αἱ φατρίαι ἴσταντο ἀντιμέτωποι ἀλλήλων κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε πάντα τὰ παρὰ τῆς ἐτέρας τῶν φατριῶν προτεινόμενα διὰ τοῦτον καὶ μόνον τὸν λόγον κατεπολεμοῦντο ὑπὸ τῶν ἀντιθέτων. Καὶ ἢ μὲν πρότασις τοῦ Ἑρμοκράτους οὐδεμίαν εἶχε σχέσιν πρὸς τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν φατριῶν, ἀλλ' ὅμως οἱ ἀντιπαλοὶ ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ βιαιότατα, καὶ ἰσχυρίσθησαν, ὅτι τὰ λεγόμενα παρ' αὐτοῦ ἦσαν τῶν συνήθων μηχανημάτων τῶν ἐπιφανῶν καὶ πλουσίων, οἵτινες ἐτάρασσαν τὸν δῆμον διὰ ψευδῶν ἢ ὑπερβολικῶν ἀγγελμάτων, ὅπως οὕτω παράσχωσιν εἰς τὴν ἀνυπό-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 338.

μονον αὐτῶν φιλοδοξίαν τὴν εὐκαιρίαν ἐπιτεύξεως μεγάλων ἀξιομάτων καὶ ἐκτάκτων ἐξουσιῶν.

Ἄλλ' ὅτε ἡ πορεία τῶν πραγμάτων τοὺς μὲν ἡγέτας τῆς δημοκρατικῆς φατρίας διέψευσε καὶ κατήσχυνε τελείως, ἐπεκύρωσε δὲ τὰς προρρήσεις τοῦ Ἑρμοκράτους, ὅτε ἡ ἄμεσος ἐπίθεσις τοῦ Νικίου κατέδειξε σαφῶς τὴν ἀνάγκην ἀσφαλούς διοικήσεως τῶν δημοσίων πραγμάτων, τότε οἱ Συρακοῦσιοι διέγνωσαν πάλιν τὴν ἀξίαν τοῦ μεγάλου συμπολίτου, ὅστις εἶχε μὲν παραγκωνισθῆ καὶ λοιδορηθῆ ὑπὸ θορυβοποιῶν δημαγωγῶν ἐν χρόνοις ἀταράχοις, ἀλλὰ παρίστατο ἀνάγκη πάντοτε νάναλάβῃ τοὺς οἰακας τῆς πολιτείας ἐν ἡμέραις θυελλώδεσιν. Ἦτο ὁ μόνος ἀνὴρ ἐν τῇ πολυανθρώπῳ πόλει, πολίτευτῆς γινώσκων ἀκριβῶς τὴν ἰσχὺν ἅμα καὶ τὰ τρωτά τῶν Ἀθηναίων, στρατηγὸς γενναῖός καὶ συνετός, ἀνὴρ ἀξιόμηνος τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν ἄλλων πόλεων. Ἄνευ τοῦ Ἑρμοκράτους αἱ Συράκουσαι θὰ παρεῖχον πιστὸν ἀπότυπον τῆς εἰκόνας τῶν καθ' ἑαυτὰς διαφερομένων καὶ ἀνισχυρῶν πόλεων τῆς Σικελίας, ἣν ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἐπιδείξει ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ ἐκκλησίᾳ. Ὁ Ἑρμοκράτης ἦτο ἀνέκαθεν ὁ κινδυνωδέστατος τῶν ἐν τῇ νήσῳ ἐχθρῶν τῶν Ἀθηναίων. Ὡς εἰρηνοποιὸς ἐν Γέλα εἶχεν ἤδη ἐπιφέρει τὴν πρώτην ἤτταν τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐνεργείας· ἦτο λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ἰσόπαλος αὐτῶν, κατὰ τοῦτο δὲ ἀνώτερος, ὅτι ὑπερημύνετο τοῦ δικαίου καὶ ἔδρα μετὰ τοῦ θάρρους ὅπερ παρέχει συνείδησις καθαρά.

Ἐξ αὐτοῦ προῆλθον αἱ κυριώταται τῶν μεταρρυθμίσεων ἐν τῇ στρατιᾷ. Καὶ δὴ, ἐν ᾧ ἡ δημοκρατικὴ φατρία εἶχεν ἐπιτύχει τὴν κατάστασιν συνεδρίου δεκαπέντε στρατηγῶν, κατώρθωσεν ἐκεῖνος τὸν περιορισμὸν αὐτῶν εἰς τρεῖς καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀνάθεσιν μεγαλειτέρως ἐξουσίας. Ἀνετέθη δ' εἰς αὐτοὺς ἡ ἐντολὴ τῆς κατὰ τοὺς χειμερινοὺς μῆνας παρασκευῆς τοῦ ὀπλιτικοῦ, ὅπως περὶ τοῦ ὀπλισμῶν, τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν ἄσκησιν ἀποβῆ ἰσόπαλον τοῦ τῶν Ἀθηναίων, ἐν ᾧ συγχρόνως ὁ δῆμος ὑπεχρεώθη ἐνὸρκως νὰ φήσῃ τοὺς στρατηγοὺς ἀκωλύτους νὰ ἐργα-

σθῶσι κατὰ βούλησιν, ὅπως αἱ ἀποφάσεις αὐτῶν ἐν οἷς ἔδει δύνανται νὰ ἐκτελῶνται ταχέως καὶ κρυφίως. Οὕτω καὶ ἐν Συρακούσαις ὡς καὶ ἐν Ἀθήναις ἡ αὔξησις τῆς ἐξουσίας τῶν στρατηγῶν ἀπέβη μέσον ἀντιδράσεως ἐναντίον τῶν ὑπερβασίων τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, καὶ ὁ Ἑρμοκράτης, ἐκλεχθεὶς στρατηγὸς μετὰ καὶ τοῦ Ἡρακλείδου καὶ τοῦ Σικανοῦ, ἠξιώθη ἀρχῆς δυναμένης νὰ παραβληθῆ πρὸς τὴν τοῦ Περικλέους ἐν ταῖς ἀρχαῖς τοῦ ἀρχιδαμείου πολέμου¹.

ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν δ' αὐτοῦ ἠρύρυνθη πρὸ πάντων καὶ ἐτελειώθη ἡ ὀχύρωσις τῆς πόλεως. Αἱ Συρακούσαι ἦσαν τότε τρίπολις ἀποτελουμένη ἐκ τῆς νήσου Ὀρτυγίας, τῆς Ἀχραδίνης καὶ τῆς Τύχης². πρὸς νότον δὲ τῆς Τύχης ἔκειτο περὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ ἀτείχιστον προάστειον, ὁ Τεμενίτης. Τὸ προάστειον λοιπὸν τοῦτο συμπεριελήφθη εἰς τὸν περίβολον τῆς πόλεως, τειχισθείσης τῆς νοτίου αὐτοῦ πλευρᾶς κατὰ μῆκος τῆς κλιτύος τοῦ ὀροπεδίου καὶ ὀχυρωθείσης τῆς δυτικῆς πλευρᾶς δι' ἐπιμηκύνσεως τοῦ περιβάλλου τῆς Τύχης. Οὕτω δὲ τὸ ὄλον οἰκούμενον ὀροπέδιον ἐξησφαλίσθη πλέον δι' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τείχους ἀπὸ τῶν ἔξωθεν ἐπιθέσεων, καὶ ἡ προσπέλασις τῶν πολεμίων εἰς τὰ ἐσώτερα μέρη τῆς πόλεως ἀπέβη πολὺ δυσχερεστέρα. Πρὸς ἀμυναν δὲ τῆς παραλίας ἐκτίσθησαν δύο φρούρια ὡς προτειχίσματα, ἐν μὲν ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἀκτῇ παρὰ τὰ Μέγαρα, τὸ δὲ ἄλλο ἐγγὺς τοῦ Ὀλυμπίου παρὰ τὴν ἄκραν τοῦ μεγάλου λιμένος ὡς ὀχυρὸς σταθμὸς τοῦ ἵππικοῦ, ὅπερ ἐκεῖθεν ἔμελλε νὰ δεσπόζῃ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀνάπου. Πᾶσαι δ' αἱ περὶ τὴν πόλιν ἀποβάσεις περιεσταυρώθησαν, ὅπως γέινωσιν ἀπρόσβατοι³.

¹ *Θουκυδίδου* VI, 72 κ. ε. [Ἴδε περὶ τοῦ Ἑρμοκράτους καὶ C. von Osenbrüggen *De Hermocrate Syracusano libertatis vindice* 1862. A. Steins *De Hermocrate Syracusanorum imperatore ejusque rebus gestis*. 1868].

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 268.

³ *Θουκυδίδου* VI, 75. Αἱ Συρακούσαι εἶχον δύο λιμένας. Ἐν δὲ τῷ νοτίῳ καὶ μεγάλῳ, εἰς ὃν εἰσέπλευσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἔκειντο οἱ παλαιοὶ νεώσοικοι (*Θουκυδίδου* VII, 25), οἵτινες καὶ διατηρήθησαν καὶ μετὰ τὴν ἐν τῷ μικρῷ λιμένι τῷ μεταξὺ τῆς Ὀρ

Ἐπειτα δ' ἐστάλησαν πρέσβεις εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπως προκαλέσωσι τὴν δραστηρίαν βοήθειαν τῶν Κορινθίων καὶ δι' αὐτῶν τὴν τῶν Σπαρτιατῶν. Ἠλπίζον δὲ, ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ καθορθώσωσι νὰ πείσωσι τὴν Σπάρτην, ὅπως διαλύσωσι τὰς ἤδη κατ' ἀλήθειαν ἀνυπάρχτους σπονδὰς καὶ δι' ἐπαναλήψεως τοῦ φανεροῦ πολέμου ἀναγκάσωσι τοὺς Ἀθηναίους νὰποσύρωσι τὴν στρατιὰν αὐτῶν ἐκ τῶν Συρακουσῶν ἢ τοῦλάχιστον παρακωλύσωσιν αὐτοὺς νὰ στείλωσι νέας ἐπικουρίας. Τέλος δ' ἐπειράθησαν νάντιδράσωσιν εἰς τὴν ἐν Σικελίᾳ διάδοσιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, καὶ αὐτὸς ὁ Ἐρμοκράτης ἀνέλαβε τὸ βαρύτερον τῶν τοιούτων ἔργων, ἦτοι τὴν πρεσβείαν εἰς τὴν γείτονα Καμαρίναν, ἣν οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον νὰ προσελκύσωσι πρὸς ἑαυτοὺς, ἀναπερόμενοι εἰς ἀρχαιότεραν συμμαχίαν ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Λάχτηος¹.

Δύο τῶν εὐγλωττοτάτων ῥητόρων ἀνημιλλήθησαν πρὸς ἀλλήλους ὅπως κερδήσωσιν ὑπὲρ τῆς ἰδίας γνώμης τὰς ψήφους τῶν πολιτῶν τῆς πόλεως ἐκείνης, ἥτις εὐρέθη αἰφνης συμμετέχουσα ἀμέσως τοῦ ἀγῶνος τοῦ διχάζοντος τὸ Ἑλληνικόν. Καὶ ἐξ ἑνὸς μὲν ἠκούσθησαν αἱ νοησεῖαι καὶ ἡ ἐπιβλητικὴ φωνὴ τοῦ Σικελοῦ πατριώτου, ἐξ ἑτέρου δὲ οἱ καθησυχαστικοὶ καὶ πειστικοὶ λόγοι τοῦ Εὐφῆμου, ὃν εἶχον στείλει πρέσβυν οἱ Ἀθηναῖοι. Καὶ ὁ μὲν Ἐρμοκράτης ἀπεκάλυψε τὸ σύστημα ἀκορέστου φιλαρχίας τὸ ὑπὸ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου μετενεχθὲν εἰς τὴν Σικελίαν, καὶ ἐκήρυξε προδοσίαν τὴν ὑπὸ τοιαύτης συνθήκας οὐδετερότητα οἰασδήποτε πόλεως τῆς νήσου· ὑπέδειξε δὲ τὴν ἀναμενομένην ἐκ Πελοποννήσου βοήθειαν, μέλλουσαν νὰ δώσῃ μετ' οὐ πολὺ νέαν τροπὴν εἰς τὰ πράγματα. Ὁ δ' Εὐφῆμος παρέστησεν ὡς μωρίαν τὴν ὑποβαλλομένην εἰς τοὺς Ἀθηναίους πρόθεσιν ἰδρύσεως μονίμου ἀρχῆς ἐν τῇ μακρὰν ἀπεχούσῃ νήσῳ. Μόνον δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν ἐν αὐτῇ ἀκατάσχετον διάδοσιν δυνάμεως ἐχθρικῶς πρὸς αὐτοὺς τυγίας καὶ τῆς Ἀγραδίνης κειμένην ἴδρυσιν τοῦ νεωρίου (Θουκυδίδου VII, 22). Μόνον δὲ ὁ πολεμικὸς λιμὴν ἐν τῷ μεγάλῳ λιμένι εἶχεν ἀνάγκην ὀχυροῦσεως διὰ σταυρῶν.

¹ Iste Holm [Geschichte Siciliens] Τόμ. Β' σ. 382.

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 334.

διακειμένης. Τοὺς δὲ Συρακουσίους ἔπρεπε νὰ φοβῶνται καὶ αὐτοὶ οἱ Καμαριναῖοι εἶπερ τινὰς καὶ ἄλλους, ὅχι δὲ τοὺς μακρὰν οἰκοῦντας Ἀθηναίους. Καὶ ἐν μὲν τῇ ἀμέσῳ αὐτῶν γειτονίᾳ ὤφειλον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἔχουσιν ὑποτεταγμένους καὶ ἀόπλους συμμάχους, ἐν δὲ τῇ Σικελίᾳ ὅσον τὸ δυνατόν ἰσχυροὺς καὶ αὐτονόμους. Διὰ ταῦτα οἱ Καμαριναῖοι πρέπει καλῶς νὰ συλλογισθῶσι πρὶν ἢ ἀποκρούσασαι τὴν πρὸ ποδῶν κατάλληλον εὐκαιρίαν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς αὐτονομίας αὐτῶν, οἷα δὲν θὰ ἦτο εὐκολὸν νὰ παρουσιασθῇ καὶ πάλιν.

Ὁ Ἐρμοκράτης κατώρθωσε ταῦτο τοῦλάχιστον, νὰ μὴ προσχωρήσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἢ πόλιν ἢ πρὸ πάσης ἄλλης ἔχουσα λόγους νὰ δυσπιστῆ πρὸς τὰς Συρακούσας¹. Καὶ οἱ Γελῶοι δὲ καὶ οἱ Ἀκραγανθῖνοι ἔμειναν οὐδέτεροι².

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ ἀσχολίαι τῶν μηνῶν τοῦ χειμῶνος. Καὶ αἱ μὲν Συρακούσαι ἀπέβησαν νῦν τὸ πρῶτον πόλις ἰδυναμένη νάντιτάξῃ ἀμυναν τελεσφόρον, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐκάθηντο ἀδρανεῖς ἐν τῷ στρατοπέδῳ καὶ περιωρίσθησαν εἰς τὴν ἐν τοῖς ἐνδοτέροις τῆς νήσου διὰ διαπραγματεύσεων καὶ βίας ἐνίσχυσιν τῶν ζηλωτῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὴν ἔγκαιρον εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους τῶν συμμάχων παραγγελίαν πάντων τῶν πρὸς μεγάλην πολιορκίαν ἀναγκαίων ὑλικῶν. Ἄλλ' εἶχοντο καὶ ἀπωτέρων σχεδίων, μὴ ὀκνήσαντες νὰ ποστειλῶσι πρέσβεις καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Καρχηδονίους καὶ Τυρρηνοὺς, ὅπως τύχῃσι συμμαχίας καὶ βοηθείας. Οὕτω δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 414 π. Χ. (Ὀλυμπ. 91, 2), ὅτε παρέλαβον τὴν ἀρχὴν ὁ Ἐρμοκράτης καὶ οἱ συστράτηγοι, τὸ νέον ἔτος τοῦ πολέμου ἤρχισεν ἐν μέσῳ μεγαλειτέρας καὶ καθολικωτέρας ἢ ἅπαντα τὰ προηγηθέντα ἔτη ἀνησυχίας. Καὶ ὅθ' ἐξ ἀπασῶν τῶν ἀκτῶν τῆς Μεσογείου αἶτε ἑλληνίδες πόλεις καὶ οἱ γείτονες βάρβαροι ἀπέβλεπον μετὰ προσοχῆς ἀδιατρέπτου πρὸς τὴν κονίστραν τοῦ πο-

¹ Ἴδε ἀν τέρῳ Τόμ. Γ' σ. 266.

² Αἱ πρὸς τοὺς Καμαριναίους διαπραγματεύσεις ἐκτιθενται διὰ μακρῶν παρὰ τῇ Θεουκυδίδῃ (VI, 75, 2). Καὶ ὁ μὲν λόγος τοῦ Ἐρμοκράτους εἴρηται ἐν παραγράφοις 76 [- 80], ὁ δὲ τοῦ Εὐφῆμου ἐν 82 [- 87].

λέμου ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς παραλίοις τῆς Σικελίας. Πάντες δὲ ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον συμμέτοχοι τῆς ἐκβάσεως τοῦ ἐπικειμένου δεινοῦ ἀγῶνος.

Ἐν τούτοις δ' ἐν τῷ ἀθηναϊκῷ στρατοπέδῳ εἶχε κορυφωθῆ ἡ ἀνυπομονησία. Ἐγίνωσκον, ὅτι αἱ Συράκουσαι ἐγίνοντο ὀσημέραι ἰκανώτεραι πρὸς ἀντίστασιν καὶ ἰσχυρότεραι, καὶ ὅμως ἠναγκάζοντο μέχρι τῆς ἀφίξεως τῆς ἐπηγγελημένης ἐπικουρίας νὰ περιορίζωνται εἰς δηώσεις τῶν ἀγρῶν τῶν Συρακουσίων καὶ εἰς ἐπέκτασιν καὶ ἐξασφάλισιν τῆς παρά τοὺς πρόποδας τῆς Αἴτνης κτηθείσης μικρᾶς χώρας. Καὶ τοῦτο δὲ κατώρθωσαν οἱ Ἀθηναῖοι μόνον λίαν ἀτελῶς, ἐπειδὴ τῶν ἀπειλητικῶς ὑπερκειμένων αὐτῶν ὀρειῶν καὶ ὄχυρῶν πολισμάτων τὴν Ἰβλάν καὶ Ἰνησσαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐκδιάσωσιν οὐδὲ μετὰ πολλαπλᾶς προσβολᾶς, καὶ μόνον τὰ Κεντόριπα κατέλαβον¹.

Τέλος δ' ἔφθασαν ἐξ Ἀθηνῶν οἱ διακόσιοι πενήκοντα ἵππεις, εἰς οὓς ἐπορίσθησαν ἵπποι ἐν Σικελίᾳ, τριάκοντα ἵπποτοξόται καὶ τριακόσια τάλαντ' ἀργυρίου διὰ τὸ ταμεῖον τοῦ πολέμου². Ἐπειδὴ δὲ, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν συμμάχων, κατώρθωσαν ναυξήσωσι τοὺς ἵππεις εἰς ἑξακοσίους πενήκοντα, ἐξεκίνησαν ἀρχομένου τοῦ Θέρους μεθ' ἑλθῆς τῆς δυνάμεως ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν. Εὐτυχῶς δὲ νῦν ἐγίνωσκον τοῦλάχιστον σαφῶς τί ἐπεζήτουν, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ γείνη λόγος περὶ διαφόρων πολεμικῶν σχεδίων. Ἐσκόπουν δὲ τὴν δι' ἐντάσεως πασῶν αὐτῶν τῶν δυνάμεων ταχεῖαν

¹ Θουκυδίδου VI, 94. Περὶ τῶν φρουρίων τῶν παρά τὴν Αἴτναν ἴδε Schubring ἐν τῇ Zeitschrift für allgemeine Erdkunde Τόμ. XVII, σ. 451.

² Ἡ ἀποστολὴ τῶν τριακοσίων τάλαντων ἐγένετο τὴν ὀγδόην πρυτανείαν τῆς Ὀλυμπ. 91, 2 ἴδε Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 183, στ. 13-14 κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ Kirchhoff· ἐπὶ τῆς Ἀντιοχίδος ὀγδόης πρυτανευοσύσης τρίτῃ [ἡμέρᾳ τῆς πρυτανείας Ἑλληνοταμίαις καὶ παρῆδροις, Ἀριστοκρά[α]τει Εὐωνυμῆϊ καὶ ξυνάρχουσι ΗΗΗΗ· οὗτοι δὲ ἴδωσαν [τῇ ἐν Σικελίᾳ σ] τρατιῶ. στ. 15-16· ἐπὶ τῆς Ἀντιοχίδος ὀγδόης πρυτανευοσύσης εἰκοσ[τῇ ἡμέρᾳ τῆς πρυτανείας Ἑλληνοταμίαις καὶ παρῆδροις Ἀριστοκράτει Εὐωνυμῆϊ καὶ ξυνάρχουσι, εἰς τὰς ναῦς τὰς ἐς Σικελίαν διακομιούσας] τὰ χρήματα ΤΤΤΧΧ.

ἄλωσιν τῶν Συρακουσῶν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ γενναῖος καὶ ὀρμητικὸς Λάμαχος ἀρμοδιώτατα συνέπραττε μετὰ τοῦ Νικίου.

Οἱ στρατηγοὶ ἕνεκα τῶν ἐν Συρακούσαις σχέσεων αὐτῶν ἐγίνωσκον ἀκριβῶς τὰ τε γενόμενα καὶ τὰ μὴ γενόμενα ἐν Συρακούσαις. Ἦσαν γνωστὰ εἰς αὐτοὺς τὰ τρωτὰ τῆς πόλεως, ἥτις εἶχε μὲν πολλὰ τὰ καλῶς ἔχοντα, ἀλλ' εἶχε καὶ τὸ μέγα κακόν, ὅτι ἦτο ἐξαιρέτως εὐρεῖα καὶ ἥκιστα εὐσύνοπτος. Οἱ αὐξανόμενοι οἰκήτορες, ἅτε μὴ οὔσης δυνατῆς ἄλλης ἐπεκτάσεως τῆς πόλεως, εἶχον καταλάβει τὸ ὄροπέδιον τὸ δίκην ἐπιπολαζούσης ῥάχως ἐκτεινόμενον ἐπὶ τοσοῦτον πρὸς δυσμὰς, ὥστε δὲν ὑρίστατο ἐνταῦθα φυσικὸν τέρμα τῶν ὁρίων τῆς πόλεως, οἷον ἄλλως οἱ Ἕλληνες ἐπεχείρουν νὰ καταστήσωσιν ἅπανταχοῦ. Τὸ δὲ ὅλον μέρος τῆς ὑψηλῆς ῥάχως τῆς κειμένης ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐκαλεῖτο Ἐπιπολαί· ἦτο δὲ τὸ δυσμικὸν καὶ εἰς ὄξυ ἀπολήγον μέρος τοῦ τριγώνου ὄροπέδιου τοῦ ἀπὸ τῆς Ἀχραδίνης εἰςχωροῦντος σφηνοειδῶς εἰς τὴν μεσόγαιαν· ἡ δὲ κορυφὴ τοῦ μεγάλου τούτου τριγώνου, ἥτις κυρίως ὤφειλε νὰποτελέσῃ τὸ τέρμα τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ἦτο ὁ Εὐρύαλος. Οἱ δὲ Συρακούσιοι δὲν ἠγνόουν τὸν κίνδυνον ὑφ' οὗ ἠδύναντο νὰπειληθῶσιν, ἂν τὰ χωρία ἐκεῖνα καὶ αἱ τῆς πόλεως δεσπόζουσαι ἄκραι αὐτῶν μετὰ καὶ τῶν ὀχετῶν τῶν ἀγόντων ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν ἤθελον περιέλθῃ εἰς τοὺς ἐχθρούς. Ἄλλως δ' ἐκεῖθεν εἶχον καὶ ἄλλοτε καταληφθῆ τὰ ἐνδότερα τῆς πόλεως¹. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἦτο ἀδύνατος ἡ μέχρι τοῦ Εὐρυάλου ἐπέκτασις τῶν τειχῶν, ἠρκέσθησαν νὰ καταστήσωσι κατὰ τὸ δυνατόν ἀπροςβάτους τὰς προσόδους, καὶ πρὸς τούτοις εἶχον ἑτοιμον ἐπὶ τῶν Ἐπιπολῶν φρουρὰν φιλῶν πρὸς ἄμυναν τῶν κινδυνευόντων χωρίων καὶ ἀπόκρουσιν πάσης ἐφόδου. Ἀλλὰ διὰ λόγους ἀκατανοήτους φαίνεται, ὅτι οἱ Συρακούσιοι εἶχον φοβηθῆ μόνον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ λιμένος, ἐν ᾧ τὰ ὑψώματα τῶν Ἐπιπολῶν ἔκειντο πολὺ πλησιέστερον εἰς τὸ ἄλλο μέρος τῆς ἀκτῆς, πρὸς δὲ τούτοις ἡ θάλασσα ἐνταῦθα σχηματίζει ὄρμον ὄρεπανοειδῆ ἀνοικτὸν

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 313.

μὲν πρὸς ἀνατολὰς, ἀλλὰ προασπιζόμενον ἀπὸ βορρᾶ ὑπὸ βραχέως χερσονήσου, καλουμένης Θάψου.

Διὰ ταῦτα ἐπιτυχῆς ὑπῆρξεν ἡ σκέψις τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν, ἀποφασισάντων νὰ μεταχειρισθῶσι τὸν ὄρμον τοῦτον ὡς ὀρμητήριον πάσης αὐτῶν στρατηγικῆς ἐνεργείας.

Οἱ Ἀθηναῖοι προσορμίζονται ἐξαπίνης αὐτόσε, καὶ ἀποβιβάζουσιν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὄρμου ἄνδρας οὐ μακρὰν τοῦ Λέοντος. Οὗτοι δὲ προεχώρησαν εὐθὺς ὄρματι ἐναντίον τῶν Ἐπιπολῶν αἵτινες κατ' εὐθείαν ἀπόστασιν ἀπέχον μόνον δις χίλια βήματα. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν χρόνον οἱ πρὸς ἄμυναν τῶν ὑψωμάτων τούτων τεταγμένοι ἄνδρες τῶν Συρακουσίων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐξ Ἄνδρου φυγάδος Διομίλου ἐστρατοπέδευον ἐν τῷ λειμῶνι παρὰ τὸν Ἄναπον. Καὶ ἔσπευσαν μὲν οὗτοι ἀμελλητὶ εἰς βοήθειαν, εὐθὺς ὡς ἐγνώσθησαν τὰ γενόμενα, ἀλλ' ἤλθον ἕνεκα τοῦ ἐπὶ ἡμῖσειαν ὥραν καὶ ὑπερέκεινα ἀνηφορικοῦ αὐτῶν ὄρμου ἀσθμαίνοντες καὶ ἐν ἀταξίᾳ· διὸ ἀπεκρούσθησαν, πολλοὺς ἀποβαλόντες. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔμειναν κύριοι τοῦ ὑψώματος, καὶ ἐτείχισαν τὸ Λάβδαλον, χωρίον κείμενον κατὰ τὰ βόρεια ἄκρα τῶν κρημνῶν τῶν Ἐπιπολῶν ἄνω τοῦ Λέοντος, ἐξ οὗ ἦσαν ὀρατὰ τὰ Μέγαρα καὶ ἡ Θάψος. Ἀπέβη δὲ τὸ Λάβδαλον τὸ κυριώτατον αὐτῶν ὀρμητήριον. Συγχρόνως δ' ἔπηξαν καὶ ἐν τῇ χερσονήσῳ Θάψῳ, ἧς τὸν στενὸν ἰσθμὸν ἀπεχώρισαν ἀπὸ τῆς γῆς διὰ σταυρῶν, ὄχυρόν στρατόπεδον διὰ τὸν στόλον, καὶ ἀνέωξαν τὴν ὁδὸν τὴν ἐνούσαν κατ' εὐθείαν γραμμὴν τὴν παραλίαν καὶ τὸ ὕψωμα¹.

Μετὰ δὲ τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ὑψηλοῦ ἐκείνου καὶ δυσπορθήτου χωρίου καὶ τὴν κατάληψιν τῆς εὐρείας περὶ τὰς Ἐπιπολὰς χώρας, ἐξ ἧς ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν ἠδύναντο νὰ ἐποπτεύωσι τὸ ἔλρον τρίγωνον ὀροπέδιον, τὴν πόλιν καὶ τὰ προάστεια καὶ τὴν ἐκατέρωθεν θάλασσαν, ἤρχισαν ἄνευ ἀναβολῆς προβαίνοντες εἰς τὴν περιτείχισιν τῶν Συρακουσῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἔκτισαν πρὸς νότον τοῦ Λαβδόλου ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὀροπεδίου, ἧτοι

¹ Θουκυδίδου VI, 97. Holm [Geschichte Siciliens] Τόμ. Β' σ. 31.

ἀπὸ τῆς βορείου καὶ νοτίου αὐτοῦ ἄκρας, ἄρα καθ' ὁμοίαν ἀπόστασιν ἀπὸ τε τοῦ μεγάλου λιμένος καὶ τοῦ ὄρμου τῆς Θάψου, ἐπιχωρίου ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ συκῶν καλουμένου Συκῆς, τεῖχος κυκλικόν, ἔχον ἀξία λόγου προτειχίσματα, ὅπως ἔχωσιν ὀρμητήριον ἐγγύτερον τῆς πόλεως, ὅπερ ἔμελλε συγχρόνως νὰ γείνη τὸ κέντρον τῶν πρὸς περικύκλωσιν τῆς πόλεως ὀχυρωματικῶν ἔργων¹. Κατὰ δὲ τὴν κτίσιν τοῦ τείχους ἐκείνου οἱ Ἀθηναῖοι ἔσχον εὐκαιρίαν νὰ ἐπιδείξωσι λαμπρῶς τὴν δραστηριότητα αὐτῶν καὶ δεξιότητα. Τὸ τεῖχος ὑψοῦτο μετὰ τάχους ἐκτάκτου, καταπλήσσοντος καὶ ταρασσόντος τοὺς Συρακουσίους, ὧν αἱ ἐπιθέσεις ἀπεκρούσθησαν πᾶσαι. Πρὶν ἢ δὲ προλάβωσι νάντιληφθῶσι τῶν τελομένων, ἐκτίετο ἤδη τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ κύκλου τείχους πρὸς βορρᾶν ἐγκαρσίως τῆς βράχως τῶν Ἐπιπολῶν, οὐ σκοπὸς ἦτο ἡ πρὸς τὰ βόρεια μέχρι τῆς ἐξωτερικῆς θαλάσσης ἀποτείχισις. Τὸ ἀποτείχισμα δὲ τοῦτο ἤρχισε συγχρόνως καὶ ἐκ τῶν δύο ἀντιθέτων ἄκρων εἰργάζοντο δὲ πρὸς τοῦτο ἢ τε φρουρὰ τῶν Ἐπιπολῶν καὶ τὰ πληρώματα τοῦ στόλου².

Τότε οἱ Συρακούσιοι ἤρχισαν μεταβάλλοντες σχέδιον πολέμου. Καὶ ὄν, παύσαντες νὰ συγκροτῶσι μάχας, ἐν αἷς οἱ πολέμοι ἦσαν πολὺ καθυπέρτεροι ἕνεκα τῆς θέσεως αὐτῶν καὶ τῆς περὶ τὰ ὄπλα ἀσκήσεως, ἀπεράσισαν καὶ αὐτοὶ νὰ κτίσωσι τεῖχη, ὅπως διασταυρώσωσι τὰ τεῖχη τῶν Ἀθηναίων καὶ παρεμποδίσωσιν οὕτω τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀποτείχισεως. Διὸ ἐκκόπτουσιν ἐν τῷ προκστείῳ Τεμενίτῃ τὰς ἐλαίας καὶ κτίζουσι τεῖχος ἐγκάρσιον κάτωθεν τοῦ κύκλου τῶν Ἀθηναίων, ὧν προσπαθοῦσι νὰ πομιμηθῶσι τὴν δεξιότητα. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀφίνουσιν αὐτοὺς νὰ πλησιάσωσιν ἡσύχως πρὸς τὸ τεῖχος αὐτῶν, ἀλλ' ἔπειτα κατα-

¹ Περὶ Λαβδάλου καὶ Συκῆς ἴδε Schubring Die Bewässerung von Syrakus ἐν τῷ Philologus Τόμ. XXII σ. 629, περὶ δὲ Λίοντος αὐτόθι σ. 632.

² Περὶ τοῦ ἀποτείχισματος τῶν Ἀθηναίων ἴδε Holm [Geschichte Siciliens] Τόμ. B' σ. 358 κ. ε.

στρέφουσι μεθ' ὑπερόχου δεξιότητος τὰ μετὰ κόπου κτισθέντα ἀντιτειχίσματα¹.

Μετὰ δὲ τὴν κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ὑπερνίκησιν πασῶν τῶν δυσχερειῶν καὶ ἀπόκρουσιν παντὸς κινδύνου ἐθεώρησαν κατάλληλον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἤδη πρὸ τῆς συντελέσεως τοῦ ἐνὸς σκέλους τὴν κτίσιν τοῦ δευτέρου, ὅπερ ἔπρεπε νὰ κατασκευασθῆ ἀπὸ τοῦ κυκλικοῦ τείχους πρὸς νότον καὶ φθάσῃ κατ' ἐκείνην τὴν διεύθυνσιν μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ μεγάλου λιμένος. Τοῦτο δὲ ἦτο τὸ κατὰ πολὺ δυσχερέστατον τῶν ἔργων, ἐπειδὴ κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ τείχους ἐκεῖνου ἦσαν μᾶλλον ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς προσβολὰς τῶν ἀστῶν, καὶ τὸ τείχος ἔπρεπε νὰ κτισθῆ πρῶτον μὲν ἐπὶ βραχυῶδῶν κρημνῶν, ἔπειτα δὲ διὰ βαθέως ἔλους. Πρὶν ἢ δὲ τὸ περιτειχίσμα τῶν Ἀθηναίων προχωρήσῃ μέχρις ἐκείνου τοῦ χώρου, οἱ Συρακούσιοι εἶχον ἤδη ἀποκόψει τὴν γραμμὴν τοῦ περιτειχίσματος διὰ σταυρώματος καὶ τάφρου, [ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι μὴ δυνηθῶσι νάποτειχίσωσι μέχρι τῆς θαλάσσης]. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἤγαγον τότε τὸν στόλον ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς θαλάσσης εἰς τὸν μέγαν λιμένα, περιπλεύσαντες τὴν Ἀχραδίνην καὶ τὴν Ὀρτυγίαν, ὅπως εὐρίσκωνται ἐγγὺς τῶν Συρακουσῶν· ἔπειτα δὲ, ἐπιθέσαντες θύρας καὶ πλατεὰ ξύλα ἐπὶ τοῦ ἔλους καὶ διαδαδίσαντες ἐπ' αὐτῶν, ἐπεχείρησαν ἐπιθεσιν κατὰ τοῦ σταυρώματος τῶν πολεμίων, κατέστρεψαν αὐτὸ καὶ ἐνίκησαν καθ' ἀπάσας τὰς γενομένας συγκρούσεις τοὺς ἄλλως μετ' ἀπεγνωσμένης γενναιότητος ἀγωνισθέντας Συρακουσίους. Καίτοι δ' ἐν ταύταις ταῖς μάχαις ἔπεσε μὲν ὁ Λάμαχος, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Νικίας ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταμείνῃ δι' ἀσθένειαν ἐν τῷ κυκλικῷ τείχει, ἢ ἐπιτυχία τῶν Ἀθηναίων ὑπῆρξεν οὕτω τελεία, ὥστε ἡ συμπλήρωσις τῆς περιτειχίσεως ἐφαίνετο ἐξησφαλισμένη καὶ μετ' αὐτῆς βεβαία ἢ ἐπικειμένη ἄλωσις τῶν Συρακουσῶν, διότι, καὶ ἐπικου-

¹ Περὶ τοῦ πρώτου παρὰ τῶν Συρακουσίων κτισθέντος ὑποτειχίσματος, πιθανῶς πρὸς νότον τοῦ Κύκλου, ἴδε Holm [Geschichte Siciliens] Τόμ. Β' σ. 389. Καὶ τὸ δεύτερον δ' ἐκεῖτο ὁμοίως πρὸς νότον, ἀλλὰ πλησιέστερον πρὸς τὴν θάλασσαν.

ρία ἔξωθεν ἂν ἤρχετο ἀκόμη εἰς τοὺς Συρακουσίους, ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ ὑπάρξῃ ἀλυσιτελής.

Ἡ δὲ φήμη περὶ τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως διέδραμε τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Ἐπιτήδεια καὶ ἐπικουρία ἔφθανον ἐν μείζονι ἀφρονίᾳ εἰς τοὺς Ἀθηναίους¹ καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Τυρρηνοὶ, οἵτινες ἤθελον νὰ συμμετάσχῃσι τῆς πτώσεως τῆς ἀρχαίας ἀντιπάλου, ἔστειλαν τρεῖς πεντηκοντόρους, ἐνωθείσας μετὰ τοῦ ἀθηναικοῦ στόλου. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ Συρακουσῖοι κατελήφθησαν ὑπὸ ἀθυμίας· πᾶσ' ἀπόπειρα πρὸς παρακώλυσιν τῆς τελείας περιτειχίσεως τῆς πόλεως ἐγκατελείφθη, ἤρχισε δ' αἰσθητὴ σιτοδεία. Οἱ δὲ ὄχαιοὶ τῶν ὑδάτων κατεῖχοντο κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες, ἐπωφελοῦμενοι αὐτοὺς χάριν ἑαυτῶν, ἀπέτρεπον τὸ πρὸς τὴν πόλιν καταρρέον πότιμον ὕδωρ¹. Ἄλλ' οἱ οἰκήτορες τῶν Συρακουσῶν δὲν ἦσαν εἰθισμένοι νάντέχωνται εἰς στερήσεις. Διὸ ἤρχισαν νὰ λαλῶσιν ἀτιμωρητῆ περὶ παραδόσεως καὶ νὰ ἐπιλαμβάνωνται λόγων συμβατικῶν πρὸς τὸν Νικίαν². Οἱ δὲ δημοκρατικοὶ ἐπωφελήθησαν τὴν ἀμηχανίαν τῶν πολιτῶν χάριν καταλύσεως τοῦ Ἐρμοκράτους, καὶ ἐξέλεξαν νέους στρατηγούς· οὕτω δ' ἐστερήθησαν ἐν τῇ ᾠρᾷ τοῦ κινδύνου τοῦ τελευταίου στηρίγματος τῆς πόλεως. Κατήφεια, δυσπιστία, ἀπελπισμὸς ἠῤῥᾶνον ἐν τῇ πόλει, ἥς ἐφαίνετο ἀναπόφευκτος ἡ μοιραία παράδοσις.

Ἄλλὰ τότε τὴν ἐσχάτην ᾠραν, ὅτε ὁ Ἐρμοκράτης εἶχεν ἤδη ἀποχωρήσει καὶ πάντες οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως πόροι εἶχον ἀρχίσει ἐκλείποντες, ἦλθεν ἀπροσδόκητος βοήθεια ἔξωθεν, ἐπελθούσης νέας τροπῆς τῶν πραγμάτων, προκληθείσης ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου.

¹ Θουκυδίδου VI, 100· [τοὺς τε ὄχαιους αὐτῶν, οἳ ἐς τὴν πόλιν ὑπονομηδὸν ποτοῦ ὕδατος ἡγμένοι ἦσαν, διέφθειραν]. Πρὸς Schubring [Die Bewässerung von Syrakus ἐν τῷ Philologus Τόμ. XXII] σ. 629. Διὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον βραδύτερον αἱ ὄχαιοὶ συμπεριλήφθησαν τελείως εἰς τὸν περίβολον τῆς πόλεως. Ἰδε Schubring αὐτόθι σ. 630.

² Θουκυδίδου VI, 103.

Τὸ πλήρωμα τῆς Σαλαμινίας ¹, εἰς ὃ εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ ἀνάκλησις αὐτοῦ, εἶχεν ἐντολὴν νὰ ἐπιδείξῃ πρὸς αὐτὸν πᾶσαν δυνατὴν εὐλάβειαν, ὅπως μὴ προκαλέσῃ τὴν ἀγανάκτησιν τῆς στρατιᾶς. Ὅπως μὴ θεωρηθῆ αἰχμάλωτος, ἔμελλε νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν Σαλαμινίαν ἐπὶ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ τριήρους. Οὕτω δὲ παρείχετο εἰς αὐτὸν εὐκαιρία νὰ σκεφθῆ οὐδὲ κἂν νὰκολουθήσῃ. Τοῦτο δὲ πιθανῶς ἦτο καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Εἶχον ἐν τῇ ἐμπαθείᾳ αὐτῶν ὑπονομεύσει αὐτὸ τὸ ἔδαφος τῆς πολιτείας, ἀδιαφοροῦντες περὶ τοῦ μεγάλου κακοῦ τοῦ προσγινομένου εἰς ἐνόχους τε καὶ ἀθώους, ἤρκει μόνον νὰ παιηθῆ ἐκπαδῶν ὁ μισητὸς ἡμαγωγός. Τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐπετύγγανον ἀσφαλέστατα, ἂν δὲν ἐπανήρχετο εἰς τὴν πόλιν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὴ αὐτοῦ ἡ ἐμφάνισις ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ ἐπακόλουθα δυσπολόγιστα. Οὕτως ἐξηγουνται αἱ ὁδηγίαι τῆς Σαλαμινίας, συνταχθεῖσαι ἀναμφιβόλως ὑπὸ τῶν ἀνακριτῶν κατ' εἰρηγήσιν τοῦ Πεισάνδρου ².

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης οὐδεμίαν εἶχε διάθεσιν νὰ ἐκθέσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις. Ἡ μὲν συνειδήσις αὐτοῦ δὲν ἦτο καθαρὰ, τοὺς δὲ ὀκαδοὺς δὲν εἶχε περὶ ἑαυτὸν. Διὸ ταχέως ἀπεφάσισε τί ἔπρεπε νὰ πράξῃ. Ἦθελε νὰ ἐκδικηθῆ διὰ τὴν κακίαν καὶ τὴν ἐπιβουλὴν τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες ὑπερέβαινον αὐτὸν ὡς πρὸς τὴν κακίαν ἤθελε νὰ τιμωρήσῃ τὸν ὄχλον ἐπὶ τῇ φαύλῃ αὐτοῦ ἀστασίᾳ καὶ ἐπιδείξῃ συγχρόνως τὴν ὑπεροχὴν ἑαυτοῦ. Σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο τὸ νὰ καταδείξῃ, ὅτι ἡ νίκη ἠκολούθει αὐτὸν ὅπου καὶ ἂν ἤθελε στραφῆ. Τοῦτο δὲ ἄλλως ἦτο, καθ' ἃ ἐφαίνετο, ὁ μόνος τρόπος, ὅπως κατορθώσῃ τέλος ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι τὴν ἐπίτευξιν τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ σκοπῶν. Ἐσκόπει νὰ διδάξῃ τοὺς Ἀθηναίους ὅπόσον φοβερός ἦτο ὡς ἐχθρός, ὅπως ἔπειτα ἐν ὤραις πικρῶν καὶ ἐξ ἰδίας εὐθύνης ἐπαγομένων δεινῶν ὁ ἄστυς ῥιφθῆ

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 442.

² Καὶ ὁ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Ζ' σ. 49]. Γερμ. μεταφρ. Τόμ. Δ' σ. 163. [Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadois Τόμ. Γ' σ. 180] ἀποδίδεται, ὅτι αἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐπεθύμουν τὴν φυγὴν αὐτοῦ

τελείως πλέον εἰς τοὺς κόλπους αὐτοῦ. Οὕτω λοιπὸν κατήρξατο τοῦ ἀπαισίου αὐτοῦ ἔργου, μόνον περὶ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ συμφερόντων μεριμνῶν καὶ ἀδιαφορῶν ἂν χάριν αὐτῶν κατεστρέφετο ἢ πατρίς καὶ ἂν τὰ τραύματα, ἅτινα κατέφερε κατ' αὐτῆς, ἠδύνατο νὰ ἐπουλωθῶσιν ἢ ἦσαν ἀνήκεστα. Ἐπίστευσεν ἀλαζονικῶς, ὅτι ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἐξαρτήσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν τύχην τῶν ἑλληνίδων πόλεων.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἐκ τῶν Θουρίων, ὅπου ἀπέδρα ἐκφυγὼν τὸ πλήρωμα τῆς Σαλαμινίας, μετέβη εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ διέτριψεν ἐν Ἡλίδι καὶ ἐν Ἄργει. Ἐκεῖ δὲ ἠγγέλθη εἰς αὐτὸν ἢ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς θάνατον καταδίκη αὐτοῦ. Φυγὰς, ἄτιμος, ἐστερημένος ἀπάντων τῶν κτημάτων δημευθέντων καὶ, ὡς ποτε ὁ Θεμιστοκλῆς, διωκόμενος ὑπὸ Ἀθηναίων κηρύκων, ἀπαιτούντων τὴν ἐκδοσιν αὐτοῦ, ἀπεράσισε νὰ μεταστῆ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος, παρ' οἷς ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ πολὺ μείζονα ἀσφάλειαν καὶ εὐκαιρίαν πρὸς ἐκδίκησιν.

Κατορθώσας δὲ ἕνεκα τῆς ἀρχαίας πρὸς τὴν Σπάρτην φιλίας καὶ ξενίας¹ νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἢ ἄδεια ἐλευθέρας εἰσόδου εἰς τὴν πόλιν, ἔφθασεν εἰς τὴν Σπάρτην τὸν αὐτὸν ἐκείνου χειμῶνα, περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον καθ' ὃν ἢ εἰς Σικελίαν ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων εἶχεν ἐμβάλει εἰς μεγίστην ταραχὴν τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου καὶ ὅτε οἱ πρέσβεις τῶν Συρακουσίων εἶχον φθάσει ἐκ Κορίνθου εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ, ὑποστηριζόμενοι μετὰ ζήλου ὑπὸ τῶν Κορινθίων, ἠξίουσαν δραστηρίαν βοήθειαν². Κατὰ ταῦτα οἱ Σπαρτιαῖται εὐρίσκοντο, καθ' ἃ καὶ πρὸ δεκαοκτῶ ἐτῶν, ἐν τῇ προσδοκίᾳ τῆς ἐκρήξεως νέου πολέμου, εἰς ὃν καὶ τώρα ὡς καὶ τότε ἐξωθούντο ὑπὸ τῶν συμμάχων, αὐτοὶ κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς αὐτῆς ὡς καὶ τότε ἀμηχανίας καὶ ἀβουλίας. Τὰ δὲ τέλη τῆς πόλεως παρελύοντο ὑπὸ τῆς ἀνέ-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 1395.

² Περὶ τῆς ἐν Σπάρτῃ διαμονῆς καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἀλκιβιάδου ἴδε Hertzberg [Alkibiades] σ. 220 - 25.

καθεν χαρακτηριζούσης τοὺς Σπαρτιάτας ἀπροθυμίας πρὸς ἐπιχείρησιν μακρῶν στρατειῶν καὶ ἤθελον νὰ περιορισθῶσι τὰ πράγματα εἰς μόνην τὴν ἀποστολὴν πρεσβειῶν.

Ἄλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης παρέστη κατὰ τὴν κατάλληλον ὥραν, ὅπως ἐξαγάγῃ τοὺς Σπαρτιάτας ἐκ τῆς νωθρότητος, ἐκκαύσῃ τὰ πάθη αὐτῶν καὶ ἐξεγείρῃ τὴν ναρκῶσαν αὐτῶν δραστηριότητα. Διὰ δὲ τῆς ἀξίας θαυμασμοῦ ὑγρότητος τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἶχε μετ' οὐ πολὺ ὑπερνήκῃσι πάντα τὰ ἐμπόδια τὰ κωλύοντα τὴν ἐπίτευξιν δυνάμει ἐν Σπάρτῃ. Κατεδημαγωγεῖ τοὺς τε πολλοὺς καὶ τοὺς ἰσχύοντας ἐν τῇ πόλει, ἐπεδείκνυε σεβασμὸν πρὸς τὰ θέσμια τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ προσήρμωσε τὴν δίκαιαν πρὸς τὰ ἐθιζόμενα ἐν Σπάρτῃ. Ὡς δὲ ὁ Θεμιστοκλῆς παρὰ τοῖς Πέρσαις, οὕτω καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις ἐπεμαρτύρετο τὰς ὑπηρεσίας ἃς εἶχε παράσχει εἰς αὐτοὺς ἐν Ἀθήναις, ἰδίως ὅτε πρόεκειτο περὶ τῶν ἐκ Πύλου αἰχμαλώτων. Ὑπεδείκνυε δὲ, ὅτι αὐτὸς μὲν οὐδεμίαν περίστασιν εἶχε παραλίπει, ὅπως ἀνανεώσῃ τὴν μεταξὺ τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ τῶν Σπαρτιατῶν ἀρχαίαν φιλίαν καὶ ξενίαν, ἀλλ' ἡ Σπάρτη προτιμήσασ' αὐτοῦ τὸν Νικίαν εἶχεν ἐπιδείξει προσβλητικὴν πρὸν αὐτὸν περιφρόνησιν καὶ καταστήσει οὕτως αὐτὸν ἐχθρόν. Περὶ δὲ τῶν δημοκρατικῶν αὐτοῦ φρονημάτων ἔλεγεν, ὅτι εἶπετο κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ καθεστῶς ἐν τῇ πόλει πολίτευμα, ἀλλὰ δὲν εἶχε χρεῖαν ὁμως νὰ ἠμολογήσῃ, ὅτι πράγματι μικρὸν ἔτιμα τὴν δημοκρατίαν· ἄλλως εἶχεν ἀντιταχθῆ πάντοτε κατὰ δύναμιν εἰς τὴν ἀκολασίαν τῆς ὀχλοκρατίας. Οὕτω κατώρθωσε νὰ δικαιολογήσῃ δεξιῶς εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ ἀρχὰς καὶ τὴν προτέραν διαγωγὴν. Τοὺς δὲ Σπαρτιάτας κατέπληξαν τὰ θαυμάσια αὐτοῦ χαρίσματα· ἐθεώρησαν ἀδύνατον τὴν συνδιαλλαγὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀθηναϊκὴν πατρίδα, καὶ ἤξιώσαν αὐτὸν τοιαύτης πίστεως, ὥστ' ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν ἣ ἔμελλε νὰ λυθῆ τὸ ζήτημα περὶ τῶν ἀξιώσεων τῆς πρεσβείας τῶν Συρακουσίων καὶ Κορινθίων, ἐπετράπη εἰς αὐτὸν

νά παρέλθῃ ἐπὶ τὸ βῆμα ὡς ῥήτωρ τοῦ δήμου καὶ σύμβουλος τῆς πολιτείας.

Τότε ἀπεκάλυψεν ἅπαντα τὰ σχέδια τῆς φαρτρίας τῶν φιλοπολέμων, οἷα αὐτὸς ἐκεῖνος εἶχεν ὑποστηρίξει διὰ παντὸς τρόπου ἐν Ἀθήναις. Κύριος σκοπὸς τῆς ἐπιχειρηθείσης νῦν ἐπὶ τὴν Σικελίαν ἐκστρατείας δὲν ἦσαν αἱ Συράκουσαι, ἀλλ' ἡ Σπάρτη. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀπειλουμένη πτώσις τῶν Συρακουσῶν, ἔσον καὶ ἂν ἔκειτο μακρὰν ἢ κονίστρα τοῦ πολέμου, ἦτο ἄμεσος κίνδυνος διὰ τὴν Σπάρτην. Δὲν ἔπρεπε λοιπὸν νὰ μελήσωσι τοῦτο μὲν νὰ στείλωσιν ἄνδρας εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἰδίως πεπειραμένον στρατηγόν, δυνάμενον νὰ συντάξῃ τὴν κατὰ τῶν πολιορκητῶν ἀντίστασιν, τοῦτο δὲ νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀμελλητί ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, ὅπως κλονήσωσι τὴν δύναμιν τῆς πολεμίας πόλεως ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς χώρᾳ· πρὸς τοῦτο δὲ ἡ ἀρίστη συμβουλή ἦν εἶχε νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς ἦτο ἡ τείχισις ὄχυροῦ ἐρημητηρίου ἐν τῇ Ἀττικῇ. Τέλος δὲ παρέσχεν ἑαυτὸν πρόθυμον πρὸς οἰανδήποτε ὑπηρεσίαν, ἣν ἤθελον νὰ παραιτήσωσι παρ' αὐτοῦ οἱ Λακεδαιμόνιοι, καὶ κινδυνώδεστάτῃ ἂν ἦτο. Καὶ ἀναμφήριστον μὲν ἦτο, καθ' ἃ εἶπεν, ὅτι οὐδεὶς εἶχε μᾶλλον αὐτοῦ τὴν ἰκανότητα νὰ βλάψῃ τοὺς Ἀθηναίους· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ διάθεσιν δὲν πρέπει νὰ διαμνησθῆτωσιν. Ἠγάπησα, εἶπεν ἄνευ ἐπιφυλάξεως, τὴν ἐμὴν πατρίδα ἐφ' ἔσον χρόνον ἡδυνάμην νὰ ζῶ ἐν αὐτῇ ἀκινδύνως ὡς πολίτης καὶ νὰ ὀρῶ· ἀλλ' ἡ κακία τῶν ἐμῶν ἐν αὐτῇ ἐχθρῶν διέσπασε πάντας τοὺς δεσμούς, τὴν δὲ ἀγάπην πρὸς τὴν γενέτειραν δύναμαι τῶρα νὰ ποδεῖξω μόνον πειρώμενος ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ναλάβω τὴν ἀπολεσθεῖσαν πατρίδα. Τοὺς λόγους δὲ τούτους οἱ Σπαρτιᾶται ἠρμήνευσαν, ὡς εἰκὸς, ὑπονόησαντες, ὅτι μόνος αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο ἡ μετ' αὐτῶν καθυπόταξις τῶν Ἀθηναίων.

Τοῦ λόγου τούτου ἄμεσον ἐπακόλουθον ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὸν δεξιότατον τῶν στρατηγῶν, ὃν εἶχεν ἡ Σπάρτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βρασίδου, Γυλίππου τὸν υἱὸν τοῦ Κλεανδρίδου, ἀνάθεσις τῆς στρατηγίας, ὅπως ἀγάγῃ βοήθειαν εἰς τοὺς πολιορκουμένους.

Ἡ δ' ἐκλογή ἦτο ἀληθῶς ἐπιτυχεστάτη. Ὁ Γύλιππος ἦτο τῶν Σπαρτιατῶν τοῦ ἀρχαίου κόμματος, οἵτινες εἶχον τὴν συναίσθησιν, ὅτι ἄνδρες οἷοι αὐτοὶ εἶχον ἀξίαν μεγαλειτέραν στρατιᾶς ἄλλης· ἦτο ἄνθρωπος ἐκ φύσεως ἀρχικός, τρέφων πεποιθήσιν ἐπὶ τὴν νίκην. συγχρόνως δὲ, παρακολουθήσας τὰς προόδους τῶν χρόνων, ἦτο δραστήριος, τολμηρὸς καὶ δεξιός· καὶ τὰ ὑπερόντια δὲ πράγματα ἐγίνωσκε καλῶς, ἐπειδὴ ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχε ζῆσει ἐξόριστος ἐν Θουρίοις. Ὁ Γύλιππος διέταξε τὰς ἐτοιμοὺς τριήρεις τῶν Κορινθίων νὰ πλεύσωσιν εἰς τὴν Ἀσίην¹. Τελευτῶντος δὲ τοῦ Μαίου ἐξέπλευσε μετὰ τεσσάρων νηῶν, καὶ τὸν Ἰούνιον εὐρίσκειτο ἐν Λευκάδι, ὅπως ἐν αὐτῇ ἀναμείνη τὴν κορινθιακὸν στόλον. Ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν προηγγέλλοντο εὐοίωνιστα, ἐπειδὴ ὅσῳ μᾶλλον ἐπλησίαζε πρὸς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου, τόσῳ πυκνότερα συνεσφρεύοντο τὰ γέγευματα περὶ τῆς ἀπεγνωσμένης θέσεως τῶν Συρακουσῶν. Ἡ δὲ ἐπίστευον, ὅτι θὰ ἠναγκάζοντο νὰ ἐγκαταλίπωσιν ὅλως τὴν Σικελίαν, μόνον δὲ τὴν διάσωσιν τῆς Ἰταλίας ἠθελον νὰ ἐπιχειρήσωσι, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπεράσισεν ὁ Γύλιππος νὰ πλεύσῃ πρόδρομος μετὰ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ νηῶν.

Ἀπεβιάσθη δὲ εἰς τὸν Τάραντα, καὶ ἐπειράθη, ἔπειτα νὰ ἐπωφεληθῇ τὰς σχέσεις αὐτοῦ ἐν Θουρίοις, ὅπως ἀποστήσῃ τὴν πόλιν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' οἱ Θούριοι ἔμειναν πιστοὶ εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ἀνήγγειλάν μάλιστα εἰς αὐτοὺς ἐν σπουδῇ τὴν ἀφίξιν τοῦ πελοποννησιακοῦ στολίσκου. Τὸν δὲ Γύλιππον αὐτὸν ἐξώθησε τρικυμία εἰς Τάραντα, ἔνθα καὶ ἠναγκάσθη ἐπὶ ἐβδομάδας ὅλας νὰ μεριμνήσῃ περὶ ἐπισκευῆς τῶν νηῶν².

Ὅτως οἰκτρὰ ἦτο ἡ ἀρχὴ τῆς ἄλλης ἐκστρατείας. Ἀλλὰ μετ' οὗ πολὺ μετεβλήθησαν τὰ πάντα. Καὶ δὴ οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ὑπελάμβανον ἑαυτοὺς ἀδιαμρισητήτως κυρίους τῆς θαλάσσης, οὐδὲν εἶχον πράξει πρὸς φύλαξιν τοῦ εἰς τὸ σικελικὸν πέλαγος εἰς-

¹ Θουκυδίδου VI, 93. Περὶ δὲ τῆς Ἀσίνης ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 185 καὶ Τόμ. Α' σ. 315.

² Θουκυδίδου VI, 104.

πλου' ἢ δ' ἐντεύθεν βλάβη κατεδείχθη διὰ τῆς μὴ καθυποτάξεως εἰς τοὺς Ἀθηναίους τῆς Μεσσήνης, τῆς κλειδὸς τοῦ σικελικοῦ πορθμοῦ, εἰς ἣν ἐξ ἀρχῆς εἶχε στρέψει τὴν προσοχὴν ὁ Ἀλκιβιάδης¹. Καὶ ἔστειλε μὲν ὁ Νικίας ἅμα τῷ ἀγγέλματι τῶν Θουρίων τέσσαρας τριήρεις εἰς τὸ Ῥήγιον, ἀλλὰ λίαν ἀργά. Πράγματι ὁ Γύλιππος εἶχεν ἤδη λάβει ἐν Λοκροῖς τὰς πρώτας ἀκριβεστέρας ἀγγελίας περὶ τῶν Συρακουσῶν· εὐθὺς δ' ὡς ἔμαθεν, ὅτι ἡ περιτείχισις τῆς πόλεως δὲν εἶχεν ἐκτελεσθῆ ἀκόμη ἐντελῶς, μετέβαλε γνώμην· εὐρῶν δὲ ἀνοικτὸν τὸν πορθμὸν τῆς Μεσσήνης, παρέπλευσε τὴν παραλίαν, καὶ προσωρμίσθη ἀκώλυτος εἰς τὴν Ἰμέραν· Ἄμα δὲ τῇ ἀποβιβάσει αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ σικελικοῦ ἐδάφους τὰ τοῦ ὄλου πολέμου ἔλαβον νέαν τροπὴν.

Ὁ Γύλιππος εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ μόνον ἑπτακοσίους μαχητάς· Ἄλλ' ἢ μικρὰ ἐκείνη στρατιὰ, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξολοθρευθῆ εὐκόλως ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Ἰταλίας, ἠύξθη τῶρα πλέον ταχέως, καθ' ὅτι κατώρθησε νὰ συναθροίσῃ ἐκ τῆς Γέλας, τοῦ Σελινοῦντος καὶ τῶν ἐνδοτέρων τῆς νήσου ὑπὲρκεῖνα τῶν διςχιλίων ὀπλιτῶν καὶ ψιλῶν μετὰ ἰππέων. Οὕτω δ' ἕξαπίνης ἐπῆλθε κατὰ τὰ νῶτα τῆς πολιορκουμένης πόλεως, ἥτις, προμαθούσα διὰ τοῦ Κορινθίου Γογγύλου τὴν προσεχῆ ἄφιξιν ἐπικουρίας, εἶχεν ἐνθαρρυνθῆ ἐκ νέου καὶ διακόψει πᾶσαν διαπραγματεύσειν. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἠσυχολοῦντο περὶ τὴν ἁτίσιν τοῦ πέρατος τοῦ νοτίου ἀποτειχίσματος παρὰ τὸν λιμένα, ὁ Γύλιππος, διαβάς τὰ ὑψώματα τῶν Ἐπιπολῶν, εἰσώρμησεν ἀκωλύτως διὰ τοῦ χάσματος τοῦ βορείου τείχους εἰς τὰς Συρακούσας, ἐνθα ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν διάθεσιν αὐτοῦ μετὰ προθυμίας πάντες οἱ πόροι καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῆς πόλεως².

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐστήριζον πάντοτε τὰς ἐλπίδας εἰς τὰ σχεδὸν τελείως συντελεσθέντα ἀποτειχίσματα, καὶ προσεδόκων μάλιστα ἴσως, ὅτι ὁ μεγαλειότερος ἀριθμὸς τῆς στρατιᾶς τῶν Συρακουσίων

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 458.

² Θουκυδίδου VII, 1 [-2]. Holm [Geschichte Siciliens] Τόμ. Β' σ. 38 κ. ἑ.

ἔμελλε νὰ συντελέσῃ μόνον εἰς ἐπαύξεισιν τῆς ταλαιπωρίας τῶν πολιορκουμένων. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ παρετήρησαν μετὰ φρίκης τὸ κρατοῦν ἐν τῇ πόλει νέον πνεῦμα. Διὰ μιᾶς ἐξώρμησε καὶ πάλιν στρατιὰ παρατεταγμένη εἰς μάχην ἐναντίον τῆς τάξεως αὐτῶν· ἐν ᾧ δὲ πρὸ ὀλίγων ἐβδομάδων εἶχον ἔλθει εἰς τὸ στρατόπεδον πρέσβεις προτείνοντες τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως, ἦλθε τώρα κήρυξ προτείνων σπονδὰς, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον νάποχωρήσωσιν ἐκ τῆς Σικελίας ἐντὸς πέντε ἡμερῶν μετὰ τῆς στρατιᾶς καὶ τοῦ στόλου. Οὕτως ὁ Γυλίππος ἐξήτει νὰ μεταβάλλῃ τὴν ἀδημονίαν τῶν πολιτῶν εἰς θάρρος περὶ τῆς νίκης. Ἐν τῇ μοίρᾳ τῶν πολεμίων ἐπῆλθεν ἀμοιβαία ἐναλλαγὴ. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἀπέβησαν οἱ ἀμυνόμενοι, οἱ δὲ Συρακούσιοι ἦσαν οἱ δι' ἀπαύστων ἐπιθέσεων καθορίζοντες τὴν περαιτέρω πορείαν τοῦ πολέμου.

Εὐθύς δ' ἐξ ἀρχῆς ἡ πρώτη ἐπιχείρησις τοῦ Γυλίππου ὑπῆρξε κρισιμωτάτῃ ὡς πρὸς τὴν σημασίαν αὐτῆς. Καὶ δὴ ἐξώρμησεν ἐκ τῆς Τύχης, καὶ προέβη κάτω τῆς βορείου ἄκρας τοῦ ὄροπέδιου μέχρι τῶν προπόδων τοῦ Λαβδάλου, κειμένου, καθ' ἃ εἶδομεν, παρ' αὐτὴν τὴν ἄκραν τοῦ κρημοῦ. Οὕτω δὲ κατώρθωσε νὰνέλθῃ χωρὶς νὰ παρατηρηθῇ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἐπειτα δ' ἐπεχείρησεν αἰφνιδίαν ἐφοδὸν, καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπιβῇ τοῦ ἐρύματος. Καὶ ἡ μὲν φρουρὰ αὐτοῦ ἐφονεύθη, τὸ δὲ χωρίον, οὗ ἡ κατάληψις παρὰ τῶν Ἀθηναίων ὑπῆρξεν ἡ αἰτία ἔνερξίς τῆς πολιορκίας, παρελήφθη ὑπὸ τῶν Συρακουσίων, οἵτινες τώρα κατέλαβον ἐπὶ τῶν Ἐπιπολῶν θέσιν ἔμπεδον παρὰ τοὺς Ἀθηναίους¹.

Διὰ δὲ τῆς ἐξ ἐφόδου καταλήψεως τοῦ Λαβδάλου κατέστη εὐχερεστέρα ἢ ἐκτέλεισις τοῦ μάλιστα κατεπείγοντος ἔργου, ἦτοι τῆς κτίσεως τείχους ἐγκαρσίου διὰ τῆς βράχειως τῶν Ἐπιπολῶν ἐξικνουμένου εἰς τὸν Εὐρύαλον χάριν παρεμποδίσεως τῆς συντελέσεως τοῦ ἀποτειχίσματος, ὅπερ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀφήσει ἡμιτελές, ἐπειδὴ ἤθελον πρῶτον νάποπερατώσωσι τὴν οἰκοδόμησιν

¹ Θουκυδίδου VII, 3.

τοῦ νοτίου σκέλους¹· τὰ δὲ ὕλικά ἔκειντο ἤδη ἔτοιμα πρὸς ἐπιτέ-
 λεισιν τοῦ ἔργου. Ἐνταῦθα δὲ συνεκεντρώθη νῦν ὁ ἀγὼν. Τὸ
 ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἤθελον νὰ οἰκοδομήσωσι τὸ ἐγκάρσιον τεῖχος,
 ἔπρεπε νὰ κατακτηθῆ. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην σύγκρουσιν
 ἀπεκρούσθη ὁ Γύλιππος. Ἀλλ' ἵνα μὴ κλονηθῆ ὡς ἐκ τῆς ἀπο-
 τυχίας ταύτης τὸ θάρρος τῆς στρατιᾶς, ἠρμήνευσεν αὐτὴν ὡς
 ἐπελθοῦσαν ἕνεκα στρατηγικοῦ αὐτοῦ λάθους, διατάξαντος τὴν
 ἐντὸς λίαν τῶν τειχῶν ἐνέργειαν τοῦ ἰππικοῦ καὶ τῶν ἀκοντι-
 στῶν. Ἐπαναλαμβάνει λοιπὸν τὴν ἐπίθεσιν ἐν τῇ εὐρυχωρίᾳ· οἱ
 δὲ Ἀθηναῖοι νικῶνται καὶ τρέπονται εἰς φυγὴν, τὸ δ' ἐγκάρσιον
 τεῖχος τῶν πολιορκουμένων παροικοδομεῖται τὴν αὐτὴν ἐκείνην
 νύκτα πέραν τῆς γραμμῆς τοῦ τείχους τῶν Ἀθηναίων². Διὰ τῆς
 ἐνεργείας δὲ ταύτης ἢ παρὰ τῶν Ἀθηναίων περιτείχισις τῶν Συ-
 ρακουσῶν, ἧτις εἶχε συντελεσθῆ πλὴν μικροῦ μέρους, κατέστη διὰ
 μιᾶς ἀδύνατος, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι περικωλύθησαν τέλος εἰς τὸ κυκλικὸν
 τεῖχος καὶ τὸ ἀπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν λιμένα κατερχόμενον διπλοῦν
 ἀποτειχίσμα. Μετεβλήθησαν δὲ ἤδη οὕτως εἰς πολιορκουμένους
 μᾶλλον ἀντὶ πολιορκητῶν, οὐδ' εἶχον πλέον πεποιθήσιν εἰς τὸν
 κατὰ γῆν ἀγῶνα, καὶ ὁ Νικίας ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς νέα
 μέτρα, ἀποσκοποῦντα μᾶλλον εἰς σωτηρίαν ἢ εἰς νίκην. Ἔστρεψε
 δῆλα δὴ τὴν προσοχὴν ἰδίως εἰς τὸν στόλον.

Τὰθηναϊκὰ πλοῖα ὤρμουσι μέχρι τοῦδε ἐν τῷ ἐνδοτάτῳ μυχῶ
 τοῦ μεγάλου λιμένος ἐκεῖ ἐνθα τὸ διπλοῦν τεῖχος ἔφθανεν εἰς τὴν
 παραλίαν. Ἀλλ' ὁ σταθμὸς οὗτος εἶχε τὸ κακόν, ὅτι τὰ πλοῖα δὲν
 ἠδύναντο νὰ εἶνε πρόχειρα μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ταχύτητος ἐν
 περιπτώσει καθ' ἣν συνέβαινε τι πρὸ τοῦ λιμένος. Ἀλλὰ τοιαύτη
 ἐνέργεια ἦτο τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαῖα καθ' ὅσον εἶχον εἰσέλθει
 εἰς τὸν λιμένα δώδεκα κορινθιακαὶ τριήρεις, εἰ καὶ εἶχον ἐκπεμφθῆ
 πρὸς φύλαξιν αὐτοῦ ἄττικάι φυλακίδες. Τὰ δὲ πληρώματ' αὐ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 462.

² Περὶ τοῦ τρίτου τούτου ἀντιτειχίσματος ἴδε Holm [Geschichte Siciliens] Τόμ. Β' σ. 392 κ. ἑ.

τῶν εἶχον ἤδη συνεπιληφθῆ τελεσφορώτατα τῆς οἰκοδομήσεως τῶν ἐπὶ τῶν Ἐπιπολῶν τειχῶν, ἅτινα κατὰ τὸ συνετώτατον σχέδιον τοῦ Γυλίππου εἶχον κτισθῆ οὕτως, ὥστε διὰ μακροῦ τειχίσματος εἶχεν ὅλως ἀποκοπῆ εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἢ ἐπικοινωνία μετὰ τοῦ βορείου μέρους τοῦ ὄροπεδίου. Προέβλεπον δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν τειχῶν τούτων καὶ τὴν τελείαν ἐξασφάλισιν τῆς ἡπείρου κονίστρα τοῦ πολέμου ἔμελλε νὰ γείνη αὐτὸς ὁ λιμὴν. Διὰ ταῦτα ὁ Νικίας ἠθέλησε πρὸ παντὸς νὰ γείνη κύριος τοῦ εἰσπλου, καὶ πρὸς τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ ὀχυρώσῃ τὴν βραχώδη ἄκραν Πλημμύριον, κειμένην ἀκριβῶς ἔναντι τῆς Ὀρτυγίας καὶ δεσπόζουσαν τοῦ εἰσπλου ἀπὸ μετσημδρίας. Ἐκεῖ δὲ μετέθηκε τὰς κυριωτάτας τῶν ἀποθηκῶν καὶ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ στόλου· ἐκεῖθεν δὲ ἠδύνατο νὰ πολιορκῆ τὰς ἀποβάσεις τῶν Συρακουσῶν, εὐρίσκατο δὲ καὶ αὐτὸς ἐν ἀσφαλεστέρᾳ ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τοῦ ἀναπεπταμένου πελάγους¹. Ἄλλ' ὁ νέος οὗτος ναύσταθμος εἶχε μεγάλας ἐλλείψεις, ἰδίως δὲ τὴν λειψυδρίαν, ἣτις ἠνάγκαζε τοὺς ναύτας νὰ τρέπωνται μακρὰν ὁδὸν χάριν ὑδρεύσεως, ἐκτιθέμενοι εἰς τὰς ἐπιθέσεις τοῦ ἵππικου τῶν πολεμίων. Τοῦτο δὲ ἤγαγε καὶ εἰς αὐτομολίας, ἐπειδὴ μεταξὺ τῶν ναυτῶν ὑπῆρχον καὶ οἱ ἐξ ἀνάγκης ὑπηρετοῦντες, οἵτινες ἐπωφελοῦντο τὴν εὐκαιρίαν ὅπως ἐκφύγῳσι τὰς πιέσεις. Πολλοὶ δὲ εἶχον συναποπλεύσει καὶ πρὸς εὐρεσιν τύχης ἐν τῇ μακρᾷ κειμένῃ χώρᾳ· ὅτε δὲ ἡ ἐστρατεία ἤρχισε λαμβάνουσα σοβαρὰν τροπὴν, ἦσαν ἥκιστα πρόθυμοι νὰ ἐκτεθῶσιν εἰς μόχθους καὶ κινδύνους. Ἐπισφαλέστατοι δὲ πάντων ἦσαν οἱ ἐν Σικελίᾳ στρατολογηθέντες.

Ἐκ πάντων τούτων τῶν λόγων ἤρχισεν ἐπικίνδυνος ἐλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῆς στρατιᾶς τῶν Ἀθηναίων, καθ' ὃν χρόνον εἰς τοὺς πολεμίους αὐτῶν προσέρρεον ἀπανταχόθεν νέοι ἄνδρες. Καὶ ταῦτα διότι ὁ Γύλιππος, εὐθὺς ὡς ἐνόησεν, ὅτι ἠδύνατο νὰ λείψῃ ἐκ τῶν Συρακουσῶν, διέτρεξε τὰς πόλεις τῆς νήσου, καὶ ἤνωσεν εἰς κοινὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἅπασαν τὴν Σικελίαν, ἐξαιρου-

¹ Θουκυδίδου VII, 4-6. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Νικίου 19.

μένων ὀλίγων ἀδυνάτων συμμαχίδων τῶν Ἀθηναίων. Καὶ περὶ συγχροτήσεως δὲ στόλου σικελικοῦ ἐλήφθη φροντίς, ὡς πυρὴν δὲ αὐτοῦ ἐχρησίμειυσεν ὁ πελοποννησιακὸς στολίσκος. Ἀπετελέσθη δ' ὁ νέος στόλος ἐκ τριήρων νεωστὶ ἐξαρτυθειῶν καὶ ἐχουσῶν πληρώματα ἐμπορούμενα πολεμικοῦ μένους, ἐν ᾧ τάθηναϊκὰ πλοῖα, ἅτε μὴ δυνάμενα νὰ ἐξάχθῶσιν εἰς τὴν γῆν, ἤρχισαν σηπόμενα καὶ παραλυόμενα· πρὸς ἐπισκευὴν δὲ τῶν ζημιῶν ἔλειπον οἱ ἀναγκαῖοι χῶροι· ἄλλως δὲ εἶχεν ἀρχίσει χαλαρομένη καὶ ἡ πειθαρχία, ἐπειδὴ τὰ πλοῖα ὡς τὸ πλεῖστον ἔμενον ἀδρανῆ ἐν τῷ λιμένι. Οὐδὲ ἠδύναντο οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, νὰ ἐπιχειρήσωσι τι, ὅπως ἐπιφέρωσι μεταβολὴν καὶ ἐμπνεύσωσι νέον θάρρος. Πράγματι ὑπῆρχεν ἀνάγκη οὕτω πολλῶν ἀνδρῶν πρὸς φρούρησιν τῶν ἐκτεταμένων καὶ τὸ ἐξῆς ἐν μέρει ὅλως ἀνωφελῶν ὀχυρωμάτων, ὥστε δὲν ὑπελείπετο στρατιὰ πρὸς ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν καὶ τῶν τευχῶν αὐτῶν. Πλὴν δὲ τούτου τὸ ἱππικὸν τῶν πολεμίων τὸ περιπολοῦν περὶ τὸ ἀττικὸν στρατόπεδον παρεκώλε πᾶσαν ἐλευθέραν κίνησιν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἠνώχλει αὐτούς· τέλος δὲ, τοῦθ' ὅπερ ἦτο τὸ ἐπιφοβώτατον, ἔβλεπον ἀπὸ τοῦ Πλημμυρίου τὰς τριήρεις τῶν πολεμίων ἀσχολουμένας ἀπαύστως πρὸ τῆς Ὀρτυγίας περὶ ἀσκήσεις καὶ παρασκευαζόμενας εἰς τὸν ἀγῶνα.

Κατὰ ταῦτα, τὰ πράγματα ἐγίνοντο μᾶλλον ἐπικίνδυνα καθ' ἐκάστην· ὁ δὲ ὑπέχων τὴν μεγίστην εὐθύνην ἦτο ὁ Νικίας, ἐκεῖνος ὅστις ἦτο ἀνικανώτερος παντὸς ἄλλου πρὸς ἀναθάρρησιν τῶν περὶ αὐτὸν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦτο δύσελπις εἴπερ τις καὶ ἄλλος, ἐκ φύσεως ἀνικανὸς νάντιταχθῆ πρὸς ἀντίπαλον τολμηρὸν καὶ ἀκατάπνητον, ἔχοντα πάντα τὰ πλεονεκτήματα τοῦ προσβάλλοντος, πρὸς δὲ τούτοις ἀνησυχούμενος ὑπὸ τῆς συνειδήσεως, ὅτι δὲν ἦτο ἀνεύθυνος ἐπὶ τῇ μετατροπῇ τῶν πραγμάτων εἰς τὸ χειρόν, καὶ τέλος πρὸς ἐπὶ τούτοις βασανιζόμενος ὑπὸ νεφρίτιδος ὀδυνηρᾶς, καθιστανούσης εἰς αὐτὸν ἐνίοτε ὅλως ἀδύνατον τὴν ἐκτέλεσιν τῶν στρατηγικῶν καθηκόντων. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων,

πρὸ παντὸς μὲν ἐπεθύμει βεβαίως χάριν ἑαυτοῦ τὴν ταχίστην ἐγκατάλειψιν τῆς ὅλης πολιορκίας, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμα τἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην διαβήματος τοιοῦτου, ἅτε μὴ ἔχων τὸ ἀναγκαῖον θάρρος καὶ τὴν προσήκουσαν αὐταπαρνησίαν, ὥστε ἄνευ ἀνασκοπῆς πρὸς ἑαυτὸν νὰ πράξῃ τοῦθ' ὅπερ κατὰ τὴν κρίσιν αὐτοῦ ἐπέβαλλον τὰ πράγματα. Οὐδὲν ἄρα ὑπελείπετο εἰς αὐτὸν ἄλλο ἢ ἡ μετὰ τελείας εἰλικρινείας εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀναγγελία τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων καὶ ἡ εἰς τὸν δῆμον ἀνάθεσις τῆς ἀποφάσεως ἢ περὶ τῆς ἀνακλήσεως τοῦ στόλου ἢ περὶ τῆς ἀποστολῆς νέας στρατιᾶς καὶ πεζῆς καὶ ναυτικῆς, ἐπ' ἴσης μεγάλῃς ὡς ἡ πρώτη, χάριν ἐκ νέου ἐνάρξεως τοῦ πολέμου. Ὅπωςδὲ ποτε δὲ ἤξιον τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς στρατηγίας, ἣτις ἔπρεπε νάνατεθῇ εἰς ἄνδρα ἀκμαῖον καὶ ὑγιᾶ. Ἐξέθηκε δὲ ταῦτα ἐν ἰδιογράφῳ καὶ μακροῦ ἐπιστολῆ, ὅπως μὴ τυχόν οἱ παρ' αὐτοῦ ἀποσταλέντες ἐκ φόβου τῆς ἀνακινώσεως εἰδῶσι οὕτω δυσἀρέστων ἐλαττώσωσιν ἢ ἀποσιωπήσωσι τὰ κακά¹.

Ἡ δ' ἐπιστολὴ ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τὰ μέσα τοῦ χειμῶνος, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὐτῆς ὑπῆρξεν ὄλως διάφορος τῆς προσδοκηθείσης ὑπὸ τοῦ Νικίου. Καὶ ἐνεποίησε μὲν αἰσθησὶν συγκινήσεως εἰς τὸν δῆμον ἢ πρὸ αὐτοῦ ἀνάγνωσις τῶν θλιβερῶν μηνυμάτων, ἀλλ' ἀπερασίσθη ὁμορῶνως ἢ ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου. Οὐδὲ ἠκούσθη, καθ' ὅσον εἶνε γνωστὸν, εἰς οὐδέ ποτε κατηγορία κατὰ τοῦ στρατηγοῦ, εἰ καὶ κατενόουν ἄριστα, ὅτι ἡ διαγωγὴ αὐτοῦ δὲν ἦτο ἄμειμπτος. Ἡ πρὸς αὐτὸν πεποίθησις ἔμεινεν ἀκλόνητος, καὶ μόνον ὡς πρὸς ἓν τι ἐξεπλήρωσαν τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, ἀποστείλαντες εἰς αὐτὸν δύο συστρατῆγους, τὸν Μένανδρον καὶ τὸν Εὐθύδημον. Οἱ πολῖται ἐπέδειξαν φρόνημα ἀντάξιον τῶν μεγίστων χρόνων τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀπόφασιν νὰ προβῶσιν εἰς πᾶσαν θυσίαν, ἥρκει μόνον νὰ μὴ καταισχυρθῶσιν αἱ Ἀθηναὶ καὶ νὰ μὴ ἐπιτραπῇ εὐκαιρία θριάμβου εἰς τοὺς ἐνεδρεύοντας ἐχθρούς.

Ὁ χειμὼν ὁ προηγηθεὶς τοῦ δεκάτου ἐνάτου ἔτους τοῦ πολέ-

¹ Θουκυδίδου VII, 15.

μου ὑπῆρξε μεστός δεινῶν. Πᾶσαι αἱ δυνάμεις αἱ ἀκόμη ὑφιστάμεναι ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς πόλεσιν ἐτέθησαν ἀμφοτέρωθεν εἰς κίνησιν. Καὶ ὁ μὲν σικελικός πόλεμος ἐπανελήφθη μετ' αὐξήσαντος ζήλου, ὁ δ' ἐμφύλιος πόλεμος ἀνερριπίσθη ἐν Ἑλλάδι. Ἐπέστη δὲ ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἀμφοτέροι οἱ πόλεμοι συναπετέλεσαν κοινὴν πυρκαϊάν καταλαβοῦσαν συγχρόνως τὰς τε μητροπόλεις καὶ τὰς ἀποικίας, τήν τε Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν. Οὕτω δὲ πάντες οἱ πρότεροι ἀγῶνες ἐφαίνοντο μόνον προανάκρουσμα τοῦ πολέμου τούτου. Καὶ δὴ ὅσῳ μᾶλλον ἐγένετο κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν χρῆσις ἀπασῶν τῶν ὑπαρχουσῶν δυνάμεων, τόσῳ σαφέστερον ἠσθάνοντο, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ συναμολογηθῇ πάλιν ὑπουλος εἰρήνη καὶ ὅτι προέκειτο νῦν ἀγῶν κρίσιμος μέχρι τῶν ἐσχάτων. Καθ' ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον ἐγένετο στρατολογία, ὅπως προσβληθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τε τῇ Ἀττικῇ καὶ ἐν Σικελίᾳ ἐν δὲ Κορίνθῳ παρεσκευάζετο νέος στόλος. Ἐκ δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἀπέπλευσαν δέκα τριήρεις μετὰ χρημάτων καὶ στρατιωτῶν ὑπὸ τὸν Εὐρυμέδοντα παραυτίκα εἰς Συρακούσας, ὅπως ἐνθαρρύνωσι τὴν αὐτοῦ στρατιάν¹. Συγχρόνως δὲ ὁ Δημοσθένης ἐλάμβανε διαταγὴν νὰ προβῇ εἰς μεγίστας παρασκευάς διὰ τὸ ἔαρ, καὶ δὴ οὐ μόνον ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῆς Ναυπάκτου, δι' ἣν προωρίζετο ἴδιος στόλος εἴκοσι νηῶν, ὅπως παρακωλυθῇ ὁ πρὸς τὴν Σικελίαν πλοῦς τῶν Κορινθίων· δεύτερος δὲ στόλος τριάκοντα τριήρων ἔμελλε νὰ κατάρχηται καὶ πάλιν τοῦ πολέμου ἀνὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου.

Ἄλλὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς μῆνας τοῦ χειμῶνος καὶ ὁ Γύλιππος δὲν εἶχε μείνει ἀργός· ἰδὼν δὲ τοὺς Ἀθηναίους ἀναλαμβάνοντας μετὰ τόλμης τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, ἐπειράθη τὰ πάντα, ὅπως ἐξολοθρεύσῃ τὴν στρατιάν τοῦ Νικίου πρὸ τῆς ἀφι-

¹ Ὁ Εὐρυμέδων ἀποπλεῖ εἰς Σικελίαν μετὰ ἑκατὸν εἴκοσι ταλάντων περὶ ἡλίου τροπᾶς τὰς χειμερινὰς (Θουκυδίδου VII, 16) καὶ ἐπιστρέφει πρὸς συνάντησιν τοῦ Δημοσθένους μέχρι τῆς παραλίου τῆς Ἀκαρνανίας (Θουκυδίδου VII, 31).

ξείως τῆς νέας στρατιᾶς. Μικροῦ δεῖν δὲ ὁ Δημοσθένης ἔφθανε βραδύτερον τοῦ δέοντος.

Ὡς δὲ ὁ σικελικὸς πόλεμος ἐν πολλοῖς παρουσιάζει ὁμοιότη-
 τας πρὸς προηγουμένους πολέμους, οὕτω καὶ νῦν ἡ ἀμοιβαία θέ-
 σις τῶν δύο ἀντιμάχων στρατιῶν ὑπομιμνήσκει τὰ πρότερον γενό-
 μεν' ἀλλαγῶ. Καὶ αἱ μὲν Συράκουσαι εἶχον ἀναδειχθῆ νικηφόροι
 κατὰ γῆν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κατὰ θάλασσαν, δεσπόζοντες τοῦ λιμέ-
 νος καὶ τοῦ ἀναπεπταμένου πελάγους. Οὐδεμίᾳ λοιπὸν ἡδύνατο
 νὰ ἐπέλθῃ κρίσις, ἂν μὴ οἱ Συρακούσιοι ἐθάρρουν νάντιπαρτα-
 χθῶσιν εἰς τοὺς πολεμίους κατὰ θάλασσαν. Ὅπως δ' ἐνθαρρύνῃ
 τοὺς πολίτας πρὸς τοιοῦτον τόλμημα, εἰργάζετο δραστηρίως πρὸ
 παντὸς ἄλλου ὁ Ἑρμοκράτης, ὅστις εἶχεν ἀνακτῆσαι πάλιν τὸ ἀρ-
 χαῖον ἀξίωμα καὶ ἰσχυρὸν ἐν τῇ πόλει μετὰ καὶ τοῦ Γυλίππου.
 Κατέδειξε λοιπὸν εἰς τοὺς Συρακουσίους, ὅτι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι,
 ἀγόμενοι ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, εἶχον γείνει ἀπὸ ἡπειρωτῶν ναυτίλοι,
 οὕτω καὶ αὐτοὶ τῶρα, καὶ ἂν ἐμελλον νὰ διατρέξωσι τὸν κίνδυνον
 νὰ ὑποστῶσι τὸ πρῶτον ἀπωλείας, ὠφείλον νάντιπαυχθῶσι κατὰ
 θάλασσαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἀνακτῆσωσι τὸ ἴδιον ἑαυτῶν
 πέλαγος. Κορίνθιοι ναυτίλοι εἶχον ὑπάρξει διδάσκαλοι, καὶ οἱ Συ-
 ρακούσιοι δὲ αὐτοὶ εἶχον ἐκ τῶν χρόνων τῆς τυραννίδος ναυτικὴν
 ἐμπειρίαν καὶ ποικίλα ναυπηγεῖα χρησιμεύσαντά τῶρα εἰς αὐτούς.
 Πράγματι πιθανῶς ἤδη ὁ Γέλων εἶχεν ἐπωφεληθῆ ἐκτὸς τοῦ με-
 γάλου λιμένος καὶ τὸν παρὰ τὸ ἔξω μέρος τοῦ ἰσθμοῦ κείμενον μι-
 κρὸν ἕρμον, ἐγκαταστήσας καὶ ἐν αὐτῷ ναύσταθμον καὶ νεώρια.
 Ὁ μικρὸς ἕρμος δὲν εἶνε ἐκ φύσεως λίαν κατάλληλος, ὦν ἀβαθὺς
 καὶ ἀναπεπταμένος πρὸς ἀνατολάς· ἀλλὰ διπλοῦς λιμὴν μετὰ δια-
 φόρων εἰσπλῶν ἦτο διὰ πᾶσαν πόλιν ναυτικὴν πολῦτιμον δῶρον,
 καὶ τῶρα ὁ μικρὸς λιμὴν παρεῖχεν ἐξαίρετον ὠφέλειαν, ἅτε προ-
 στατευόμενος ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ ἀποκρυπτόμενος ἀπὸ τῆς πρυ-
 οχῆς τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἐγίνοντο καὶ ἐν τῷ με-
 γάλῳ λιμένι ναυπηγίαι καὶ ἀσκήσεις· οὕτω δὲ ἡδυνήθησαν οἱ Συ-
 ρακούσιοι ἤδη πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Δημοσθένους νάναλάβωσι τὸν

φανερὸν κατὰ θάλασσαν ἀγῶνα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Τριάκοντα καὶ πέντε νῆες ἐξώρμησαν πρῶϊαν τινὰ ἐκ τοῦ μεγάλου λιμένος, τεσσαράκοντα δὲ καὶ πέντε ἐκ τοῦ μικροῦ, ὅπως συνενούμεναι ἐπιχειρήσῃσι κοινήν ἐπίθεσιν ἐναντίον τοῦ Πλημμυρίου. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔχαιρον τέλος παρεχομένης εἰς αὐτοὺς εὐκαιρίας πρὸς φανερὸν ἀγῶνα, καὶ ἀπέκρουσαν ἐν τῷ στενῷ μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας τὰς ὑπερέρας κατ' ἀριθμὸν τριήρεις τῶν πολεμίων. Ἄλλ' ὁ Γύλιππος οὐδαμῶς εἶχεν ἐξαρτήσῃ τὰ κατὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως τοῦ κατὰ θάλασσαν τούτου ἀγῶνος, ὅστις ἀπετέλει μόνον μέρος τῆς προαχθιασθείσης παρ' αὐτοῦ ἐπιθέσεως. Αὐτὸς ἐκεῖνος εἶχε περιέλθει κρύφα μετὰ μικρᾶς στρατιᾶς τὸ παρὰ τὸν Ἄναπον στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων καὶ πλησιάζει ἀπὸ τοῦ Ὀλυμπίου εἰς τὸ παραθαλάσσιον στρατόπεδον αὐτῶν. Κατὰ τὰς αὐτὰς δὲ πρῶϊνας ὥρας, καθ' ἃς, ὡς προείκαζεν, ἢ ἀπροσδόκητος ναυμαχία ἐφείλκεε σύμπασαν τὴν προσοχὴν τῆς φρουρᾶς τοῦ Πλημμυρίου, ἀνέβη ἀπὸ τῆς γῆς ἐπὶ τὰ τεῖχη, καὶ τὸ στρατόπεδον κατελήφθη ὑπὸ τῶν Συρακούσιων μετ' ἀξίων λόγου χρημάτων, ἐπιτηδείων καὶ σκευῶν¹.

Ἐκτοτε ἤρξατο νέα φάσις τοῦ πολέμου. Ἡ ἐν τῇ ναυμαχίᾳ νίκη τῶν Ἀθηναίων μετεβλήθη εἰς ἥτταν. Ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος ἠναγκάσθη καὶ πάλιν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν πρότερον σταθμὸν ἐν τῷ ἐνδοτάτῳ μυχῷ τοῦ μεγάλου λιμένος· ἐπειδὴ δὲ τὸ στόμα αὐτοῦ κατείχετο ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἠναγκάσθησαν τὰ πλοῖα αὐτῶν νὰ διαδράσωσιν ἢ νὰ διελάσωσι μαχόμενα διὰ τῶν στοίχων τῶν ἐχθρικῶν νηῶν, ὅπως ἐξέλθωσιν εἰς τὸ ἀναπεπταμένον πέλαγος. Οἱ δὲ Συρακούσιοι ἔβλεπον ἀπ' ἐναντίας τῶν πλέον ἑαυτοὺς κυρίους τοῦ λιμένος, καὶ τὸ φρόνημ' αὐτῶν ἠῤῥησε μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν σύγκρουσιν πρὸς τὰ ἐχθρικά πλοῖα, εἰ καὶ ὑπῆρξαν ἀτυχεῖς ἐν τῇ ναυμαχίᾳ. Ἐκτοτε δ' ἐπεχείρουν τολμηρὰς ἐπεκδρομὰς ἐν τῇ ἔξω θαλάσῃ, συνελάμβανον ἀττικὰς ὀλκάδας, καὶ κατέστρεφον ἐπιτηδεῖα τῶν Ἀθηναίων παρὰ τὰς ἀκτὰς

¹ Θουκυδίδου VII, 21 - 25.

τῆς Ἰταλίας καὶ τοῦ ἔξω δὲ πελάγους δὲν ἐκυριάρχουν πλέον οἱ Ἀθηναῖοι.

Ἄλλ' ὁ Γύλιππος οὐδέποτε ἄφρινε τοὺς Συρακουσίους νὰ ἐπαναπαύωνται εἰς τὰς κτηθείσας ἐπιτυχίας. Καὶ παντὸς μὲν νέου διδάγματος ἐγένετο χρῆσις πρὸς ἐπινόησιν τρόπων ἐπιθέσεως τελεσφορωτέρων, πᾶσα δὲ νίκη ἠγγέλλετο ταχέως εἰς τὴν περίχωρον, ὅπως αἱ ἔτι ἀδρανοῦσαι πόλεις προκληθῶσιν εἰς συμμετοχὴν τῶν λαφύρων μελλουσῶν νικῶν. Ἐξ Ἀκράγαντος, ἐκ Γέλας καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Καμαρινῆς ἦλθον ἐπικουρίαι. Καὶ μέρος μὲν αὐτῶν ἐξωλοθρεύθη δι' ἐπιτυχούς ἐφόδου τῶν ἐν Σικελίᾳ συμμάχων τῶν Ἀθηναίων, οὕτω δὲ ἀνεβλήθη καὶ παρελύθη τὸ κατὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Νικίου παρασκευαζόμενον θανάσιμον τραῦμα. Ἄλλ' ὅμως ἤδη πρὸ τῆς ἀρίξεως τοῦ νέου ἀθηναϊκοῦ στόλου συνεκροτήθη ναυμαχία καθ' ἣν αἱ νῆες τῶν Συρακουσίων εὐρέθησαν μετεσκευασμέναι διὰ νέας ἐφευρέσεως. Εἶχε ὀρθῶς δὴ ὁ Κορίνθιος κυβερνήτης Ἀρίστων εἰσαγάγει νεωτερισμὸν, οὗ εἶχε γίνεαι χρῆσις ἐν Κορίνθῳ κατὰ τὰς τελευταίας παρασκευάς, ἰδίως δὲ φαινόμενον ἐπιτηδειότατον ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει καὶ ἀποσκοποῦντα εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ τὰς σικελικὰς τριήρεις στερεωτέρας καὶ κινδυνωδεστέρας ἐν τοῖς ὕδασι τοῦ στενοῦ λιμένος, ἐν οἷς οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰναπτύξωσι τὴν περὶ τὸ ναυμαχεῖν εὐκίνησιν αὐτῶν. Συνέκειτο δὲ ἡ καινοτομία αὕτη εἰς τὴν σύντμησιν τῆς πρῆφας τῶν νηῶν, ἣτις ἔγεινε στερεωτέρα καὶ βαρυτέρα καὶ ἐνισχύθη δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν διὰ προεχουσῶν ἐπωτίδων μεγάλου πάχους στηριζομένων εἰς ἰσχυράς ἀντηρίδας ὑποτενισμένας πρὸς τοὺς τοίχους τοῦ σκάφους ¹. Ἡ δὲ τοιαύτη κατασκευὴ τῶν νηῶν κατέστησε δυνατὴν εἰς τοὺς Συρακουσίους τὴν κατ' εὐθεῖαν ἐξόρμησιν ἐναντίον τῶν πολεμίων καὶ τὴν διάρρηξιν τῶν ἀσθενε-

¹ Περὶ τῶν ἐπωτίδων τούτων ἴδε *Θουκυδίδου* VI, 36 Grase | De re navali veterum σ. 28. [καὶ τοῦ αὐτοῦ *Meine Messungen in den altathenischen Kriegshäfen ἐν τῷ*] *Philologus* 1871 σ. 35. [Π, 6λ. *Cartault La trière athénienne. Paris 1889* 3. 68 x. *i. Cecil Torr Anciens ships. Cambridge. 1894* σ. 62 καὶ 69. *Assmann ἐν τοῖς τοῦ Baumeister Denkmäler des klassischen Altertums* Τόμ. I' σ. 1597, 1607, 1608.]

στέρων τοίχων τῶν πλοίων αὐτῶν διὰ τῆς χρήσεως μόνων τῶν ἐμβόλων.

Ὁ Νικίας ἦτο εὐλόγως ἐναντίος τῆς ἀποδοχῆς ναυμαχίας· ἀλλ' οἱ νέοι αὐτοῦ συστράτηγοι ἑπέδειξαν ἄκαιρον φιλοδοξίαν, ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐκτελέσωσι τι ἔνδοξον πρὸς τῆς ἀφίξεως τοῦ Δημοσθένους. Ἐνεκα δὲ τούτου τοῦ λόγου οἱ Ἀθηναῖοι ἐξέπλευσαν ἐκ τοῦ ναυστάθμου αὐτῶν ὑπὸ τὰς δυσμενεστάτας τῶν συνθηκῶν, καὶ ὑπέστησαν πρὸς αὐτοῦ ἦτταν τελείαν. Ἐπὶ τούτοις δὲ οἱ μὲν Συρακούσιοι ἐνεφορήθησαν θάρρους ἐκ τῆς νίκης, τοὺς δὲ Ἀθηναίους κατέλαβεν ἀπελπισμὸς, ἐπειδὴ ἤρκει πλέον μόνον δευτέρα προσβολὴ πρὸς ἐξολόθρευσιν τῶν λειψάνων τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων².

Ἄλλ' αἴρνης ἐπεφάνη πρὸς τοῦ στόματος τοῦ λιμένος στόλος μέγας, ὁ τοῦ Δημοσθένους. Σενεκροτετέτο δὲ αὐτος ἐξ ἑβδομήκοντα καὶ τριῶν ἀρτιπαγῶν τριήρων, πεντακισχιλίων ὀπλιτῶν καὶ μεγάλου πλήθους ψιλῶν παντοίων. Ὁ Δημοσθένης εἶχε πρᾶγματι αὐξήσει μεγάλως τὸ πλῆθος τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν ἐν τε Ἀκαρνανίᾳ καὶ κατὰ τὰς ἰταλικὰς ἀκτὰς ἐν Ῥηγίῳ καὶ Ἰαπυγίᾳ, ἦτο δὲ ἄλλως ἐξαιρέτως πεφημισμένος ὡς ἀρχηγὸς ψιλῶν στιπῶν. Μετὰ λαμπρότητος καὶ ὑπερηφανείας ὑπὸ τὸν λιγυρὸν ἦγον τῶν αὐλῶν ἐξέπλευσαν αἱ νῆες ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τὸν λιμένα³. Ἡ δὲ αἰσθησις ἦν ἐνεπαίησεν ὁ κατάπλους τοῦ στόλου ὑπῆρξεν ἀπερίγραφτος. Καὶ οἱ μὲν Συρακούσιοι, καταπληγθέντες καὶ παραλυθέντες, κατελήφθησαν ὑπὸ τρόμου πρὸς τὴν δύναμιν πόλεως, ἧτις, καίπερ ἐν τῇ ἰδίᾳ γῆ προσβαλλομένη, κατώρθονε νάποστέλλῃ ἐκάστοτε νέους στόλους καὶ ἀνελάμβανεν ἐκάστοτε πάλιν ἐκ νέου τὸν φοβερὸν πόλεμον μετὰ δυνάμεων νέων. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀνακτήσει τὴν ὑπεροχὴν κατὰ τε γῆν καὶ θάλασ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 475.

² Θουκυδίδου VII, 37 - 41.

³ Θουκυδίδου VII, 42.

σαν, εἶχον δὲ πάλιν στρατηγὸν τολμηρὸν καὶ ἐνεφοροῦντο νέας πεποιθήσεως περὶ τῆς νίκης.

Ὁ Δημοσθένης ἔλαβε ταχέως πείραν τῶν ὄλων πραγμάτων. Δὲν ὑπερετίμα δὲ τὰ πρὸ ποδῶν ἀγαθὰ, ἅτε εὐρῶν τὴν μὲν στρατιὰν ἀσθενοῦσαν, τὴν δὲ κοιλάδα, ἐν ἣ ἔκειτο τὸ στρατήγιον, νοσηράν· ἐπλησίαζε δὲ ἄλλως ὁ χρόνος τοῦ ὕγρου φθινοπώρου. Διὸ ἠξίωσε νὰ ἐπωφεληθῶσι ταχέως τὸν καιρὸν. Κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ οἱ Ἀθηναῖοι ὄφειλον νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν ἐπίθεσιν ἔσον τὸ δυνατὸν ταχέως, μεταβαλλόμενοι πάλιν ἀπὸ πολιορκουμένων εἰς πολιορκητάς, ἢ ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸν ἐλέθριον λιμένα· ἀλλ' ὁ Νικίας εἶχεν ἀντίθετον γνώμην. Ἡ ἀθαρσία αὐτοῦ εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἰσχυρογνωμοσύνην, ὃ δὲ ὄκνος αὐτοῦ πρὸς πᾶν τόλμημα ὑπερίσχυε παντὸς συνετοῦ ὑπολογισμοῦ. Ὑπέδειξε τὰς σχέσεις αὐτοῦ μετὰ τῶν ἐν Συρακούσαις ἀττικίζόντων· εἶπεν, ὅτι ἡ πόλις ἐστερεῖτο χρημάτων καὶ ἐτι ὁ Γύλιππος ἦτο μισητός. Ἦρκει λοιπὸν διὰ ταῦτα νάναμείνωσι, προσδοκῶντες τὴν παρὰ τῶν πολεμίων ἑναρξιν διαπραγματεύσεων. Ἄλλ' ἴσως τὰς τοιαύτας προσδοκίας ὑπέτρεφον ἐν αὐτῷ μόνον ἀπητηλαὶ ἐπαγγελίαι.

Ἐν δὲ τῷ συμβουλίῳ τῶν στρατηγῶν ἔγεινε δεκτὸν τὸ σχέδιον τοῦ Δημοσθένους, ὅστις ἦτο ἄλλως καὶ ὁ καταλληλότετος ὅπως ἐκτελέσῃ μετὰ θάρρους καὶ ἀγχινοίας τὸ τόλμημα, δι' οὗ οἱ Ἀθηναῖοι ἐμελλον νὰ γείνωσι καὶ πάλιν κύριοι τῶν ὑψωμάτων τῶν Ἐπιπολῶν, ἐξ ὧν πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους εἶχε γείνει ἡ ἑναρξίς τῆς πολιορκίας. Ἀνεβίβασε λοιπὸν ἀφ' ἐσπέρας τὴν στρατιὰν ἀπὸ τοῦ Ἀνάπου διὰ τῶν δυσβάτων κλιτύων, ἐπέπεσεν ἐξ ἀπροόπτου κατὰ τοῦ ὑψηλότετου κειμένου τῶν τειχισμάτων τῶν Συρακουσίων, [τοῦ Εὐρυάλου], ἐφόρευσε τὴν φρουράν, καὶ ἤρχισεν ἤδη κρημνίζων τὸ ἀντιτείχισμα τὸ ἐπὶ τῶν λόφων κτισθὲν ὑπὸ τοῦ Γυλίππου. Οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέσποζον καὶ πάλιν τῆς κορυφῆς τῆς ὑπερκειμένης τῶν νώτων τῆς πόλεως, ἰθεώρουν τὴν ἐπιτυχίαν τελείαν, καὶ ἔσπευδον ἀκαταπονήτως πρὸς τὰ πρόσω,

ὅπως ἐπωφεληθῶσι κατὰ τὸ δυνατόν τὰ ἐπιτευχθέντα. Ἄλλ' αἰφνης ἐξώρμησαν ἐναντίον αὐτῶν ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων τῆς πόλεως αἱ διὰ κραυγῆς παρακελευσθεῖσαι στρατιαί, καὶ ἐπὶ τῶν ἐρήμων ῥάχεων τῶν Ἐπιπολῶν συνεχροτήθη αἱματηρὰ νυκτερινὴ μάχη, ἣτις ἔνεκα τῶν εὐσυντάκτων στρατιῶν τῶν ἐπικούρων τῶν Συρακουσίων, ἰδίως δὲ τῶν Βοιωτῶν, ἔλαβε κατὰ μικρὸν δυσμενῆ τροπὴν διὰ τοὺς κεκοπιακότας καὶ τὰ τοῦ χωρίου ἀγνοοῦντας Ἀθηναίους. Ἐπῆλθε δὲ σύγχυσις αὐξηθεῖσα ὑπὸ τοῦ θωρικοῦ παιανισμοῦ αὐτῶν τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων, τῶν Κερκυραίων καὶ Ἀργείων. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόμισαν, ὅτι προσεβλήθησαν ἀπὸ τῶν νῶτων, καὶ τέλος ἡ στρατιὰ τοῦ Δημοσθένους, ἀπαλλαγείσα τῆς περιπλόκου αἱματηρᾶς συγκρούσεως, κατεκυλινδῆθη ἐν ἀτάκτῳ φυγῇ κατὰ τῶν ἀπορρώγων ἐκείνων κλιτύων, δι' ὧν εἶχε πρότερον ἀναρριχηθῆ, καὶ ἔφθασε μετὰ μεγάλης ἀπωλείας καὶ ὡς τὸ πλεῖστον ἄνευ ὅπλων καὶ ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει εἰς τὸ στρατόπεδον, ἔνθα ὁ Νικίας ἀνέμενε τὴν ἔκβασιν τῆς στρατείας¹.

Ὁ Δημοσθένης εἶχε πράξει πᾶν τὸ δυνατόν, ὅπως ἐπαναφέρῃ πάλιν εἰς εὐάρεστον θέσιν τὰ τῆς στρατείας τῶν Ἀθηναίων. Ἡ ἐπίθεσις αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Ἐπιπολῶν εἶχε μὲν παρασκευασθῆ σκοπίμως καὶ ἐκτελεσθῆ μετὰ δεξιότητος καὶ γενναιότητος, ἀλλὰ μετὰ βραχεῖαν εὐδῶσιν εἶχεν ἀποτύχει ἄνευ πταίσματος αὐτοῦ. Ἄλλ' ἡ μετὰ μείζονος ἐπιτυχίας ἐπανάληψις τῆς αὐτῆς ἀποπέρας ἦτο ἀδύνατος· ἄλλον δὲ τρόπον πρὸς ἐκπολιόρκησιν τῶν Συρακουσῶν οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐξεύρη. Κατὰ ταῦτα ὁ Δημοσθένης, ὅστις ἐξ ἀρχῆς εἶχε κρίνει μετὰ τελείας διαυγείας τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν κατελήφθη ὑπ' ἀμφιβολίας περὶ τοῦ καθήκοντος τῶν στρατηγῶν, εἰς οὓς ἐν τῇ μακρᾷ ἐκείνῃ κειμένῃ χώρᾳ ἐπεβάλλετο ἡ κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῶν ἀρίστη μέριμνα περὶ τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος καὶ περὶ τῆς στρατιᾶς. Καὶ δὴ ἐπεβάλλετο ἡ ἐξαγωγή καὶ διάσωσις τοῦ στρατεύματος ἐφ' ὅσον ἀκόμη ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τελείαν ἐλευθερίαν κινήσεως καὶ ὑφί-

¹ Θουκυδίδου VII, 43 [-44].

στατο ἰσορροπία τῶν ἀντιπάλων δυνάμεων. Ἡ ὑποχώρησις ἦτο τώρα ἀκίνδυνος, οὐδὲ συνεπήγετο καταισχύνην, ἐπειδὴ δὲν εἶχε τὴν ὄψιν φυγῆς, ἀλλὰ συνετῆς μεταβολῆς τοῦ πολεμικοῦ σχεδίου, οἷαν ἐπέβαλλον αὐτὰ τὰ πράγματα. Τοιαύτη δὲ ὑποχώρησις οὐδαμῶς θὰ συνεπέφερε τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς σικελικῆς ἐκστρατείας, ἐπειδὴ ἠδύναντο νὰ εὕρωσιν ἐκ Κατάνης εὐκαιρίαν παραβλάψεως τῶν Συρακουσίων καλλιτέραν ἢ ἐξ αὐτοῦ τοῦ λιμένος τῶν Συρακουσῶν. Ἐν δὲ τῇ Κατάνῃ ἢ τῇ Θάψῃ ἠδύναντο ἔπειτα ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ νὰ προβῶσιν εἰς νέας ἀποφάσεις καὶ ἀναμείνωσι τὰς διαταγὰς τοῦ δήμου. Μόνον δ' ἐκ τοῦ λιμένος τῶν Συρακουσῶν ἔπρεπε νὰ ἐξέλθωσι πάντως, σήμερον μᾶλλον ἢ αὔριον.

Δυσχερῶς δυνάμεθα νὰ ἐνοήσωμεν πῶς ἦτο δυνατόν εἰς τὴν γνώμην ταύτην νάντιταχθῶσιν ἀντιρρήσεις εὐλογοί. Καὶ ὁ μὲν Εὐρυμέδων, ὅστις εἶχεν ἔλθει ἐξ Ἀθηνῶν μετὰ τοῦ Δημοσθένους, συνεφώνησε πρὸς αὐτὸν, ἀλλ' ἀντέστη ὁμοίως ὁ Νικίας. Ὁ Νικίας ἦτο ἀνὴρ ἐνεργῶν πάντοτε κατὰ ἰδίαν ἀρχὰς καὶ ὅστις, ἅτε στερούμενος φρονήματος καὶ ἐλευθέρας πρωτοβουλίας, ᾔθελε τοῦλάχιστον νὰ τηρῇ κατὰ τὸ δυνατόν τοὺς τύπους. Ἐπιμένων λοιπὸν νὰ μείνωσιν ἔνθα εὕρισκοντο, δὲν ἔπραττε τοῦτο τυχὸν ἐξ ὑψηλοφροσύνης ἐμψυχούσης αὐτὸν, ἀλλ' ἐξ ἀμηχανίας καὶ φόβου ἀπὸ τοῦ δήμου. Ἐκεῖ, ἐν τῷ ἀβαθεῖ μυγῶ τοῦ λιμένος, ἐγγὺς τοῦ πυρετοφόρου ἔλους καὶ τῶν ἐπικειμένων πολεμίων, πρὸς οὓς δὲν εἶχον πλέον τόπον ὅπως ἀντιμετρηθῶσιν, ἤσθάνετο τὴν θέσιν αὐτοῦ ὅπωςδῆποτε καλλιτέραν ἢ κατὰ διάνοιαν ἀντιπαραστάμενος πρὸς τὴν θορυβώδη ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, καλοῦσαν αὐτὸν εἰς εὐθύνας ἐπὶ τῇ ἀκελεύστῃ ἐγκαταλείψει τῆς πολιορκίας. Καὶ ἐν μὲν Συρακούσαις ἤσθάνετο ἑαυτὸν τεταγμένον ἐν τῇ προσηκούσῃ θέσει καὶ δυνάμενον νὰ ἐκτελέσῃ ἀπλῶς τὸ καθήκον, καίπερ ὄν βαρύτατον· ἀλλ' ἐν Ἀθήναις ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νάναμῆνι καταγγελίας περὶ προδοσίας καὶ δωροδοκίας καὶ ἀδικωτάτην ἐπίκρισιν τῶν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν, καὶ ἔβλεπεν ὄλην τὴν

ὄργην περὶ τῆς ἀποτυχίας τοῦ πολέμου καταχειρομένην κατὰ τῶν κεφαλῶν τῶν στρατηγῶν, καὶ ἤσθάνετο τίς ἦτο ὁ μάλιστα πάντων ὑπεύθυνος. Δισχυρίσθη, ὅπως πείσῃ τοὺς ἀντιφρονούντας, ὅτι οἱ πόροι τῶν πολεμίων ἦσαν ἐξητλημένοι καὶ ὅτι οἱ ἐπίκουροι αὐτῶν ἔνεκεν ἐλλείψεως μισθοῦ ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ διαλυθῶσιν, ὑπέδειξε δὲ ὡς καὶ πρότερον τὰς μυστικὰς αὐτοῦ συνεννοήσεις πρὸς φατρίαν ἐν Συρακούσαις ἧτις ἐξηπάτα αὐτὸν ἢ παρ' ἧς ἐδέχετο νὰ φενακίζηται. Οἱ δὲ δύο συστράτηγοι οἱ ἤδη πρότερον τεταγμένοι παρ' αὐτῶ, [ὁ Μένανδρος καὶ ὁ Εὐθύδημος], συνεφώνησαν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἡ ὑποχώρησις ἐγκατελείφθη. Βαρυθύμιοι δὲ καὶ κατηρεῖς ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῶν λοιπῶν τριῶν στρατηγῶν ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Εὐρύμεδων.

Ἐβδομάδες ὄλαι χρονοτριβῆς ἀνεπανορθώτου παρῆλθον. Ὁ Νικίας ἐλάμβανε καὶ ἀπέστελλεν ἀγγέλματα μυστικὰ, ἀλλὰ κατὰ τὰλλα οὐδὲν συνέβη, τὸ δὲ θάρρος κατέπιπτεν ὀσημέραι μᾶλλον, καὶ ὀσημέραι κατέθλιβε τοὺς τε στρατηγοὺς καὶ τὴν στρατιάν μείζων βαρυθυμία, ἐν ᾧ συγχρόνως ἀπέβαινον ὀλεθριώτεροι καθ' ἑκάστην οἱ ἐλειογενεῖς πυρετοί. Αἰφνης οἱ κατάσκοποι ἀνήγγειλαν τὴν ἄφιξιν νέας στρατιᾶς ἐπικούρου τῶν πολεμίων. Ὁ Γύλιππος εἶχε δεξιωθῆ ἐν Σελινόντι τοὺς Πελοποννησίους τοὺς ἐν τῷ ἔαρι ἀπενεχθέντας ἀπὸ τοῦ Ταινάρου εἰς τὴν Λιβύην καὶ προσορμισθέντας εἰς τὴν Σικελίαν ἐπὶ πλοίων κυρηναϊκῶν¹, καὶ εἰσῆγαγε τοὺς ἀρχαίους συμμαχητὰς εἰς τὰς Συρακούσας, ὅπως μετ' αὐτῶν συντελέσῃ τὴν κρίσιμον νίκην. Ἐτελέσθησαν δὲ ταῦτα τελευτῶντος τοῦ Αὐγούστου. Τότε λοιπὸν ἠναγκάσθη τέλος καὶ ὁ Νικίας νὰ ὑποχωρήσῃ. Εἶχε φθάσει ἡ ἐσχάτη ὥρα.

Ἐν σπουδῇ καὶ κρυφίως παρεσκευάσθησαν τὰ τῆς ἐξόδου ἄγ-

¹ Τὰ τοῦ **Θουκυδίδου** (VII, 50) ἀπενεχθέντων ἐς Λιβύην σημαίνει κατὰ τὸν **Cox** [A history of Greece. London. 1874] Τόμ. Β' σ. 613 παρὰ τὴν γνώμην τοῦ **Niebuhr** (Vorträge) über alte Geschichte Τόμ. Β' σ. 130) τοὺς ὑπὸ θαλλῆς εἰς τὴν Λιβύην ἰξωσθέντας.

γέλλεται εἰς τὴν Κατάνην ἢ προσεχῆς ἀφίξεις τοῦ στόλου, καὶ συγχρόνως παραγγέλλονται οἱ Καταναῖοι νὰ μὴ ἀποστείλωσι τὰ ἐκ τῆς πόλεως αὐτῶν ἀναμενόμενα ἐπιτήδεια. Ἡ ἐκκίνησις τῆς στρατιᾶς ὀρίζεται διὰ τὴν νύκτα τῆς εἰκοστῆς ἐβδόμης Αὐγούστου, νύκτα πανσελήνου. Ἐπὶ πασῶν τῶν νηῶν ἐν μέσῳ δέους καὶ ἀνησυχίας τῶν πνευμάτων τελοῦνται αἱ τελευταῖαι παρασκευαί, ὅτε αἴφνης μετὰ τὴν ἐνάτην ὥραν τῆς νυκτὸς συσκοτᾷ ὁ οὐρανὸς καὶ γίνεται ἔκλειψις σελήνης¹. Φρίκη δὲ καταλαμβάνει αἰφνιδίως σύμπαντα τὸν στόλον. Ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ τοιοῦτον φυσικὸν φαινόμενον ἐράνη διοσημία, πᾶσα δὲ περὶ αὐτῆς ἀφροντιστία θὰ ἦτο ἔγκλημα, οὐδ' ὑπῆρχέ τις ἐκεῖ ὁ δυνάμενος, ὡς ἤθελε πράξει ἐν ὁμοίᾳ περιστάσει ὁ Περικλῆς², νὰ καθησυχᾷ καὶ ἐνθαρρύνῃ διὰ πνεύματος σθεναροῦ τὰ δεισιδαίμονα πλήθη. Οὐδ' εἶχε τις τῶν στρατηγῶν τὴν ἀπαιτουμένην ἀγγίνοιν καὶ σύνεσιν, ὅπως ἐξ αὐτῆς τῆς οἰωνοσκοπίας ἀποδείξῃ εἰς τὴν στρατιάν, ὅτι διὰ τοιαύτας ἐπιχειρήσεις προοριζόμενας νὰ ἐκτελεσθῶσιν ἐν κρυπτῷ ἢ ἐπισκότισις τῶν ἀστρῶν εἶνε σημεῖον εὐοικωνιστοῦ καὶ συντελεστικὸν πρὸς τὸ σκοπούμενον. Τὸ ὄλον συμβᾶν, ἐξ οὗ ἐξηρτᾶτο ἡ ζωὴ χιλιάδων πολλῶν καὶ ἡ σωτηρία τῶν Ἀθηνῶν, περιῆλθεν εἰς τὴν κρίσιν ἐλεεινῶν μάντεων ἀσκούντων μηχανικῶς τὴν τέχνην. Καὶ ταῦτα διότι ἀτυχῶς εἶχεν ἀποθάνει πρὸ μικροῦ ὁ Στιλβίδης, ὁ δεξιώτατος τῶν οἰωνοσκόπων, ὅστις οὐ σπανίως διὰ τῆς ἐπὶ τὸν Νικίαν ἐπιδράσεως εἶχεν ἀπαλλάξει αὐτὸν χυδαίας δεισιδαιμονίας. Οἱ δὲ νῦν ὑπάρχοντες μάντιες ἐδῆλωσαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ ναμαίνωσι μίαν ὄλην περίοδον τῆς σελήνης, ὅπως ἐπιχειρήσῃ τὸν ἀπόπλου ἀνευσυχίας. Οὕτω προεβάλλετο ἡ ἀνάγκη νὰ ναμαίνωσιν ἀκόμη τρεῖς ἐννέα ἡμέρας καθ' ὃν χρόνον πᾶσα ὥρα ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τὸν ἄλεθρον. Ὁ δὲ Νικίας ἦτο ὁ μάλιστα πάντων φοβούμενος· εἶπερ τις δὲ καὶ ἄλλος ὑπέκυπτεν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν δαιμονίων καὶ

¹ Θουκυδίδου VII, 50. Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 12. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Νικίου 23.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ 605.

ἡσχολεῖτο μόνον περὶ θυσίας καὶ καθαρμούς, ἕως τέλος ὁ ὑφιστάμενος δεινὸς κίνδυνος ἐξήγειρεν αὐτὸν ἐκ τῶν σκοτεινῶν αὐτοῦ ὄνειροπολήσεων.

Οἱ Συρακούσιοι εἶχον μάθει τὰ πάντα, καὶ περὶ ἐνὸς μόνου ἐμερίμων τώρα, πῶς νὰ μὴ ἐπιτρέψωσι τὴν ἀπόδρασιν τῶν Ἀθηναίων. Ὁ δὲ Γύλιππος παρεσκευάσε προσβολὴν κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν. Καὶ εἶχον μὲν οἱ Ἀθηναῖοι ὑπέρτερον ἀριθμὸν νηῶν, ἀλλ' ὁμως ἠττήθησαν, καὶ τὰ λείψανα τοῦ στόλου αὐτῶν συνεπιέστησαν ὁσημέραι μᾶλλον εἰς τὰ μυχιαίτατα τοῦ λιμένος· μόνον δ' ἔνεκα τῆς ἀπρονοησίας τῶν Συρακουσίων κατὰ τὴν ἀπὸ γῆς ἐφοδὸν καὶ τῆς ἀνδρείας τῶν Τυρρηῶν συμμάχων ἐσώθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ καταστροφῆς τοῦ σύμπαντος στόλου¹. Εὐθύς δ' ὡς οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν ἤτταν ταύτην συνέλεξαν καὶ πάλιν τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις, παρετήρησαν μετὰ φρίκης, ὅτι οἱ Συρακούσιοι ἡσχολοῦντο μετὰ ζήλου περὶ τὴν ἀπόκλεισιν τοῦ στόματος τοῦ λιμένος, παρατάσσοντες ἐν τῷ μέσῳ τοῦ στενοῦ μεγάλα καὶ μικρὰ πλοῖα συνδεόμενα πρὸς ἄλληλα δι' ἀλύσεων καὶ ὀρμίζοντες αὐτὰ ἐπ' ἀγκυρῶν². Τότε πλείον δὲν ἠδύνατο βεβαίως νάναμίνωσι τὰς ράσεις τῆς σελήνης, καὶ ἐπεβίλλετο ἀμελλητί ἡ ἔναρξις τοῦ περὶ ζωῆς καὶ θανάτου ἀγῶνος, ἂν καὶ εἰς μόνος τῶν πολλῶν χιλιῶν ἐσκέπτετο νὰ ἐπανίδῃ τὴν πατρίδα.

Πάντες οἱ ἄνδρες ἐξήχθησαν ἐκ τῶν τοιχῶν καὶ ἐπλήρωσαν ἀπάσας τὰς νῆας, τὰς τε καλῶς ἐχούσας καὶ τὰς ἐρθαρμένας, ἀνερχομένας ἐν ὄλῳ εἰς ἑκατὸν δέκα, αἵτινες ἐξησφαλίσθησαν μὲν ἐκ τῶν ἐνότων ἐναντίον τῶν ἐμβόλων τῶν πολεμίων τριήρων, διὰ δὲ τῶν καλουμένων σιδηρῶν χειρῶν³ κατέστησαν ἐπιτηδεύουσαι πρὸς τελεσφορωτέραν ἐπίθεσιν. Ἐν τούτοις παρὰ τὴν παραλίαν κατεσκευάσθη ὅσον οἶόν τ' ἐλάχιστον διατείχισμα χάριν τῶν

¹ Περὶ τῆς μάχης ταύτης, ἐν ᾗ ἔπεσε καὶ ὁ Εὐρυμέδων, ἴδε **Θουκυδίδου** VII, 51-54

² **Θουκυδίδου** VII, 56.

³ **Θουκυδίδου** VII, 65.

σκευῶν καὶ τῶν ἀσθενούντων, καὶ τότε ὁ Δημοσθένης ἐπλευσε πρὸς τὸ στόμα τοῦ λιμένος, ὅπως διεκπλεύσῃ διὰ τῆς βίας.

Ἐτι ἅπαξ ἀντήχησεν ὁ ἄττικὸς παιᾶν, τὸ δὲ θάρρος τοῦ ἀπελπισμοῦ ἐνεψύχωσε τοὺς ἄνδρας. Κατώρθωσαν δὲ πράγματι νὰ διασπάσωσι τὸ ζευγμα κατὰ τὸ μέσον καὶ νὰ καταλάβωσι τὰ πλησιέστερα τῶν πλοίων. Ἄλλ' ἔπειτα ἐξώρμησαν ἀμφοτέρωθεν οἱ πολέμιοι στόλοι πρὸς τὸ στόμα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ τριήρης προσεκολλᾶτο πρὸς τριήρη, καὶ ἀπετελέσθη ἀδιεξίτητον σύμπλεγμα. Περὶ τὰ διακόσια πλοῖα ἔρχονται εἰς σύγκρουσιν πρὸς ἄλληλα, καὶ περίξ ἢ σύμπασα ἀκτὴ κατέχεται ὑπὸ στρατιωτῶν Συρακουσίων, ἀπανταχόθεν δὲ ἀπειλεῖται κίνδυνος. Περὶ τακτικῆς μάχης οὐδὲ λόγος ἠδύνατο νὰ γείνη, ἀλλ' ἐν τῇ καταπληκτικῇ συγχύσει οὐδεὶς τῶν κυβερνητῶν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν ὠρισμένον σκοπόν. Δὲν ἠδύνατο νὰ κινηθῶσιν ἐλευθέρως, οὐδὲ νὰ ἐποπτεύσωσι τὰ γεγόμενα, οὐδὲ νὰ κυβερνήσωσι τὰ πλοῖα, καὶ ἀνεπαίσθητως ὁ ἄττικὸς στόλος εἰσεχώρησε καὶ πάλιν πρὸς τὸν λιμένα καὶ ἔφυγε πρὸς τὰ παρὰ τὴν παραλίαν χαρακώματα ¹.

Ἄλλὰ καὶ τῶν Συρακουσίων αἱ ζημίαι ἦσαν δειναί. Διὸ τί ἠδύνατο οἱ Ἀθηναῖοι νὰ πράξωσιν ἄλλο ἢ νὰ ἐξορμήσωσι τὴν ὑστεραίαν καὶ πάλιν, ὅπως διεκπλεύσωσιν εὐρίσκοντες σωτηρίαν διὰ τῆς μόνης δυνατῆς ὁδοῦ; Ἡδύνατο νὰ προεικάζωσιν, ὅτι ὁ συνωστισμὸς τῶν πλοίων ἔμελλε νὰ εἶνε μικρότερος καὶ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς Ἀθηναίους κινήσεις ἐλευθερώτερα. Ἄλλως δὲ οὗτοι ὑπερεῖχον ἀκόμη κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοίων. Καὶ οἱ στρατηγοὶ δὲ ἤθελον νὰ πειραθῶσι τὸν διέκπλουν. Ἄλλὰ τότε τὰ πληρώματα ἀρνοῦνται νὰ ὑπακούσωσιν, εἰς δὲ τὰ προϋπάρχοντα κακὰ προστίθεται τὸ μόνον μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης λείψαν, ἡ ἀπειθαρχία καὶ ἡ στάσις. Τὰ πράγματα εἶχον φθάσει μέχρι τοσούτου, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀκατανίκητον φόβον νὰ ἐπιβῶσι τῶν τριήρων, εἰ καὶ μόνον ἐπ' αὐτῶν ἦτο δυνατὴ ἡ σωτηρία. Ἀντὶ δὲ τούτου ἀπήτησαν ὑποχώρησιν κατὰ γῆν, καίπερ οὐδεμίαν παρέχου-

¹ Θουκυδίδου VII, 61 - 71.

σαν προσδοκίαν ἐπιτυχίας. Καὶ αὕτη δὲ ἡ δύσειλπις ἀπόφασις, ἧς ἡ ἐκτέλεσις ἔμελλε νὰ γείνη τὴν προσεχῆ νύκτα, ἀναβάλλεται. Ἀπατηθέντες ὑπὸ ψευδῶν ἐπαγγελιῶν ἀφίησιν νὰ παρέλθῃ μία ὁκόμενη ὅλη ἡμέρα, ἕως οἱ Συρακούσιοι, οἵτινες ὑπὸ οὐδενὸς ἐπεισοδίου ἠθέλησαν νὰ διακοπῶσι τὰ λαζονικὰ αὐτῶν ἐπινίκια, ἀνένηψαν ἐκ τῆς ἑορταστικῆς μέθης, καὶ ἐξεκίνησαν ἵνα καταλάβωσι τὰ περίχωρα διὰ τῶν στρατειῶν αὐτῶν.

Τέλος ἀρχίζει ἡ πορεία τεσσαράκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν παραπλησία πρὸς μετανάστευσιν πόλεως ὅλης. Οἱ Ἀθηναῖοι, φέροντες τὰ σκεύη, ἀπομακρύνονται τῆς παραλίας, εἰσχωρῶντες εἰς χώραν πολεμίαν, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ὁδῶν, ἄνευ σκοποῦ ὠρισμένου, ἄνευ ἐπαρκῶν ἐπιτηδείων, ἄνευ πίστεως περὶ τῆς σωτηρίας, βασιανίζομενοι ὑπὸ φόβου, ἐν ἀφῶνῳ ἀπελισμῶ καὶ τελείᾳ ἀναισθησίᾳ ἢ ἐν ἀγρίᾳ ὀργῇ καὶ ἀναβρασμῶ κατ' ἀνθρώπων καὶ κατὰ θεῶν. Πράγματι πᾶσαι αἱ θλίψεις καὶ πάντα τὰ δεινὰ ὅσα δύνανται νὰ συνθλίψωσι καρδίαν ἀνθρωπίνην ἐπέζον δι' ὅλου αὐτῶν τοῦ βάρους τῆν στρατιάν, ἔτ' ἐγκατέλιπε τὸ μοιραῖον στρατόπεδον. Τὰς μὲν τριήρεις αὐτῶν εἶχον ἰδοὶ κατὰ μικρὸν πυρπολουμένας ἢ περιπιπούσας εἰς τοὺς ἔχθρους· τοὺς δὲ νεκροὺς τοὺς πέριξ κειμένους ἠναγκάσθησαν νὰποχωρισθῶσι χωρὶς νὰ δυνηθῶσι νὰπονεύμωσιν εἰς αὐτοὺς τὸ ὕστατον τὰ νόμιμα. Ἀλλὰ τὸ φοβερώτατον πάντων ὑπῆρξεν ὁ ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τῶν τραυματιῶν καὶ τῶν ἀσθενῶν, οἵτινες ἐγκατελείφθησαν ἐπὶ τῆς ἐρήμου παραλίας, καὶ ἔβλεπον μετ' ὀλοφυρμῶν τὴν ἀναχώρησιν τῶν συγγενῶν καὶ τῶν συσκήνων ἢ ἐξεκρεμάννυντο ἀπὸ τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν καὶ ἐπηκολούθουν ἔρποντες ἐφ' ὅσον ἠδύναντο, ἕως τέλος ἐπιπτον χαμαὶ οἰκτροί.

Οἱ στρατηγοὶ ἔπραξαν τὸ καθῆκον αὐτῶν καὶ κατώρθωσαν ὅ τι ἦτο δυνατὸν. Ἐχώρισαν τὴν ἀποχωροῦσαν στρατιάν εἰς δύο μέρη· καὶ τοῦ μὲν πρώτου ἡγήετο ὁ Νικίας, τῆς δὲ ὀπισθοφυλακίας ὁ Δημοσθένης, οἱ δὲ σκευοφόροι καὶ ὁ πλεῖστος ὄχλος κατεῖχον τὸ μέσον, περιλαμβανόμενοι ὑπὸ τῶν ὀπλιτῶν, ἀποτελούντων δύο μα-

κρά τετράγωνον. Ὁ δὲ Νικίας ὅσῳ βαρύτερον ἀπέβαινε τὸ κακὸν τόσῳ μᾶλλον ἐξήρητο εἰς μεγαλοψυχίαν ἀληθοῦς ἤρωος, οὗ τὸ παράδειγμα δὲν ἔμεινεν ἀλυσιτελής. Πρὸ τῆς ἐκκινήσεως προσεφώνησε καὶ πάλιν τὴν σύμπασαν στρατιάν μετὰ συγκινήσεως, ὅπως ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὴν θάρρος. Παρέστησεν εἰς αὐτὴν, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ καταλάβωσιν ὄχυρὸν χωρίον, ἐν ᾧ θὰ δυνηθῶσι νάντιτάξωσι κραταίαν ἄμυναν· παρηγόρησεν αὐτὴν διὰ τῆς προσδοκίας τῆς βοήθειας φιλίων Σικελῶν· ὑπέμνησεν αὐτοὺς τὴν δικαιοσύνην τῶν θεῶν, τῶν δυναμένων νὰ ὀρθώσωσι καὶ πάλιν τοὺς οἰκτρῶς ταπεινωθέντας, λέγων, ὅτι, ἂν πρότερον εἶχον ἐξεγείρει τύχον τὴν θεῖαν δυσμένειαν διὰ τῆς δόξης αὐτῶν καὶ τῆς δυνάμεως, τώρα ἡδύναντο πιθανῶς νὰ ἐλπίζωσι τὸν οἶκτον αὐτῶν ἐπὶ τοῖς παροῦσι δεινοῖς. Ἐβεβαίωσε δὲ τέλος αὐτοὺς, ὅτι καὶ αὐτοί, καίπερ ἀσθενῶν, παρεμυθεῖτο ὑπὸ τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ συνειδήσεως καὶ ἀπέβλεπε μετὰ θάρρους εἰς τὸ σκοτεινὸν μέλλον. Κατέληξε δὲ λέγων, ὅτι ἡ ἐπιτυχία ἐξηρτάτο πάντως ἀπὸ τῆς πειθαρχίας αὐτῶν, τῆς καρτερίας καὶ τῆς ἀνδρείας.

Ἡ στρατιὰ ἀνῆλθε τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀνάπου, ῥέοντος ἐν βαθείᾳ κοίτῃ δι' ἐδάφους ἐλώδους καὶ καλαμοφύτου. Ἦδη δ' ἐν ταύτῃ τῇ κοιλάδι ἤρχισεν ὁ ἄγων, ἐπειδὴ οἱ Συρακούσιοι ἤθελον νὰ κρατήσωσι τὴν στρατιάν ἐγγύς, ὅπως ἐξολοθρεύσωσιν, εἰ δυνατόν, παρ' αὐτὰ τὰ τεῖχη τῶν Συρακουσῶν. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι κατώρθωσαν νὰ ἐκβιάσωσι τὸν πόρον τοῦ ποταμοῦ τὸν ἄγοντα εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας, καὶ οἱ πολέμιοι προετίμησαν τότε νὰ μὴ προσβάλωσιν αὐτοὺς τὸ ἐξῆς συντεταγμένους, ἀλλὰ νὰκολουθήσωσι τὴν στρατιάν καὶ κατατρέψωσι τὴν δύναμιν αὐτῆς διὰ συνεχῶν ἀκροβολισμῶν ἀπὸ τῶν νώτων καὶ ἀπὸ τῶν πλευρῶν.

Ὅτως οἱ Ἀθηναῖοι προεχώρησαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην διανύσαντες ὁδὸν μιᾶς καὶ ἡμιστείας περίπου ὥρας καὶ διενευκτέρευαν τὸ πρῶτον παρὰ τινα λόρον. Τὴν δὲ δευτέραν ἡμέραν ἔφθασαν εἰς χώραν πεδινήν, καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν αὐτῇ μετὰ βραχεῖαν πορείαν, θέλοντες νὰ λάβωσιν ἐκ τῶν περικειμένων οἰκιῶν ἐδώδιμα

καὶ ὕδωρ. Κατώρθωσαν δὲ τοῦτο ἄνευ ἐνοχλήσεως, ἐπειδὴ οἱ πολέμιοι διέγνωσαν τὴν πρόθεσιν τῶν Ἀθηναίων νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν ὄρεινὴν χώραν παρὰ τὴν χαράδραν ἣτις ἐκαλεῖτο Ἀκραῖον λέπας, ἔνθα ἤλπιζον, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Σικελῶν, νὰ διανοίξωσιν ὁδὸν πρὸς τὴν Κατάνην¹, καὶ ἔσπευσαν πρὸ αὐτῶν χάριν καταλήψεως καὶ ὀχυρώσεως τῆς χαράδρας². Ὅτε λοιπὸν ἐξεκίνησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν τρίτην ἡμέραν, ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τῆς χαράδρας, καὶ ἠναγκάσθησαν μετὰ βαρῶν ἀγῶνα νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸ χωρίον ἐν ᾧ εἶχον στρατοπεδεύσει. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μείνωσιν, ἐπειδὴ τὸ ἰππικὸν τῶν Συρακουσίων παρεκώλυεν εἰς αὐτοὺς τὴν προμήθειαν τῶν ἐπιτηδείων. Διὸ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι διὰ πάσης θυσίας τὴν κατὰ τὴν ὕστεραίαν ἐκβίασιν τῆς διόδου.

Ἐξεκίνησαν δὲ κατὰ τὰς πρώτας πρωινὰς ὥρας, καὶ προσέβαλον τὴν χαράδραν μετ' ἀνδρείας ἠρωικῆς· ἀλλὰ πάντες αὐτῶν οἱ ἀγῶνες ἀπέβησαν μάταιοι. Ἀπὸ τε τῶν ἐγκαρσίων τειχῶν τῶν

¹ Τὸ μὲν πρῶτον ἤλπιζον βοηθεῖν παρὰ τῶν Σικελῶν τῆς μεσογαίας, τῶν τῆς Μινώας καὶ τῆς Παλικῆς, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τῶν ἀπώτερον οἰκούντων, τῶν τῆς Μοτύης καὶ τῆς Ἡραίας Ὑδρας.

² Περὶ τῆς ὑποχώσεως τῶν Ἀθηναίων ἴδε *Leake* ἐν ταῖς *Transactions of the Royal Society of Literature*, Second Series Τόμ. III σ. 320 κ. ἔ. *Holm* [*Geschichte Siciliens*] Τόμ. Γ' σ. 397 κ. ἔ. Ὁ *Holm* διαμισθῆται κατὰ τὴν ὑποχώρησιν τῶν Ἀθηναίων τὴν τροπὴν αὐτῶν πρὸς τὰνατολικά παράλια, προσπαθεῖ δὲ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ τοῦ *Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου* (XII, 18) προῆσαν ἐπὶ Κατάνης ὡς παρανόησιν τῶν τοῦ *Θουκυδίδου* (VII, 80) ἦν δὲ ἡ ξύμπασσα ὁδὸς αὕτη οὐκ ἐπὶ Κατάνης τῷ στρατεύματι, [ἀλλὰ κατὰ τὸ ἕτερον μέρος τῆς Σικελίας τὸ πρὸς Καμάριαναν καὶ Γέλαν καὶ τὰς ταύτης πόλεις καὶ ἑλληνίδας καὶ βαρβάρους]. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ *Classen* [ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ *Θουκυδίδου* Τόμ. VII σ. 141]. Ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ φαντασθῶ πῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἠδύνατο νὰ διευσθυθῶσιν ἀλλαγῶσι ἢ πρὸς τὴν Κατάνην. ἠναγκάσθησαν δὲ νὰ προχωρήσωσι πρὸς τὴν Κατάνην ὄχι ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ δι' ἐλιγμῶν, ἐπειδὴ ἡ παρὰ τῶν Συρακουσίων κατοχὴ τῶν Ἐπιπολῶν ἀπέκοπεν εἰς αὐτοὺς τὴν εὐθείαν ὁδόν. Διὰ ταῦτα ἐπορεύθησαν τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν εἰς τὰς Ἀκρας, σκοποῦντες πρὸ τῆς πόλεως ἐκείνης νὰ στραφῶσι πρὸς τὰ δεξιά. Διηγήσεται δὲ ἡ ἀρχαιότερα ὁδὸς οὐ πρὸ μακροῦ ἀκόμη διὰ τῆς *Cava di Culatello* κατὰ δὲ τὸ δυτικὸν πέρασ τῆς φάραγγος κίταται τὸ *Bibbio* παρὰ τὸ *Monte Grosso*, τὸ Ἀκραῖον λέπας τῶν ἀρχαίων.

ἐπὶ τῶν λόφων τῶν ἀποκλειόντων ἑκατέρωθεν τὴν χαράδραν καὶ ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ κειμένου ἐν τῷ μέσῳ κατατοξεύονται καὶ κατακοντίζονται χωρὶς νὰ δύνανται νὰ βλάψωσιν αὐτοὶ τοὺς πολεμίους. Ἐπέρχονται δὲ καὶ βρονταὶ καὶ βροχαὶ ἥκιστα μὲν ἀσυνήθεις ἐν τῇ [μετοπωρινῇ] ἐκείνῃ ὥρᾳ τοῦ ἔτους, ἀλλ' ἐμβάλλουσαι νέον φόβον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, μετ' ἀθυμίας ὑπολαμβάνοντας τὰ πάντα προαγγελίαν τοῦ ἰδίου ὀλέθρου. Ἐπηκολούθησε δὲ τὴν ὑστερέαν νύκτα ἡμέρα ἀγῶνος ἀπεγνωσμένου, καθ' ὃν πολλοὶ καὶ πάλιν ὑπῆρξαν οἱ πετόντες καὶ τραυματισθέντες. Διὰ ταῦτα ἐπερχομένης τῆς νυκτὸς ἐλήφθη ἡ ἀπόφασις νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν ὁδὸν ἣν εἶχον διανοηθῆ νὰ διανύσωσι· καύσαντες δὲ πυρὰ, ὅπως ἐξαπατήσωσι τοὺς πολεμίους, ἐτράπησαν πρὸς νότον, διευθυνόμενοι πρὸς τὴν παραλίαν, ἔνθα αἱ κοιλάδες παρεῖχον τὴν προσδοκίαν χωρίων καταλληλοτέρων πρὸς ἄμυναν καὶ ἀνετωτέρων πρὸς τὴν μεσόγαιαν διόδων. Καὶ ὁ μὲν Νικίας κατορθώνει νὰ συγκρατήσῃ τὴν τάξιν· ἅμα δὲ τῇ ἑφ' φθάνει πρὸς τὴν θάλασσαν, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν καλουμένην Ἐλωρινὴν ὁδὸν τὴν ἀπὸ τῶν Συρακουσῶν ἄγουσαν πρὸς τὴν νότιον ἄκραν τῆς Σικελίας¹. Βαίνει δὲ ἀκαταπονήτως πρὸς τὰ πρόσω, μὴ ἀναμμένων τὸν Δημοσθένην. Ἡ στιγμιαία ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς διώξεως ὑπολαμβάνεται αὐτῇ καὶ μόνῃ ὡς ἡ μεγίστη εὐτυχία. Ἄλλ' ὁ Δημοσθένης δὲν κατώρθωσε νὰ προχωρήσῃ μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος· καταληφθεὶς δὲ περὶ τὴν μεσημβρίαν, περιπλέκεται εἰς νέους ἀγῶνας. Ἡ περὶ αὐτὸν μεμονωμένη στρατιὰ ἐξωθεῖται ἀσκόπως τῆδε κάκεισε, περιστοιχίζεται καὶ τέλος περικλείεται ἐν μεγάλῃ ἐπαύλει, ἥτις ἐκαλεῖτο Πολυζῆλειον· ἐν ταύτῃ δὲ οἱ στρατιῶται φρονεοῦντο παμπληθεῖς ὑπὸ τῶν τοξευμάτων χωρὶς νὰ δύνανται νὰ μυνθῶσιν. Αὐτῇ ἡ ἀνάγκη ἐπέβαλλε τὴν λύσιν. Ἐξακισχίλιοι ὄντες παραδίδονται εἰς τὸν Γύλιππον, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Δημοσθένης, οὗ ἡ

¹ Ὁ ποταμὸς Κακύπαρις, οὗ ἑγγὺς συνεκροτήθη ἡ μάχη (Θουκυδίδου VII, 80), εἶνε ὁ σήμερον λεγόμενος Fiume di Cassibilli.

χειρ ἐκρατήθη καθ' ἣν ὥραν ἤθελε ναυτοκτονήσῃ, ζωγρεῖται ὑπὸ τῶν πολεμίων.

Ἐν ᾧ δὲ συνέβαινον ταῦτα, ὁ Νικίας εἶχε καταλάβει ὄχυρόν χωρίον παρὰ τὸν ποταμὸν Ἐρινεόν. Ἐκεῖ δὲ περιέρχεται εἰς αὐτὸν τὸ ἄγγελμα περὶ τῶν συμβάντων καὶ ἡ πρόκλησις περὶ παραδόσεως. Ὑπόσχεται δὲ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἀναλωμάτων τοῦ πολέμου ἐπὶ τῷ ὄρω ἑλευθέρας ἀποχωρήσεως τῆς ὑπ' αὐτὸν στρατιᾶς. Ἄλλ' οἱ ὄροι οὗτοι ἀποκρούονται, καὶ ἡ φοβερὰ δίωξις ἐπαναλαμβάνεται καὶ πάλιν τὴν ὀγδόην ἡμέραν¹. Ὁ Νικίας κατάβαλλει μεγίστας προσπάθειας, ὥπως φθάσῃ εἰς τὴν πλησιεστάτην τῶν παραλλήλων παραθαλασσιῶν κοιλάδων, τὴν τοῦ ποταμοῦ Ἀσσιναρου. Ἡ στρατιὰ σπεύδει μετὰ πυρετώδους ἀνησυχίας πρὸς τὰ πρόσω, καὶ ἅμα τῇ θέᾳ τοῦ ὕδατος, ἀδιαφοροῦντες περὶ τῶν ἐχθρῶν τῶν ἤδη κατεχόντων τὴν ἀντιπέραν ὄχθην, καταβαίνουνσι πάντες μεθ' ὀρμῆς καὶ ἀτάκτου σπουδῆς τὰ κρημνώδη παρόρθια, τραυματίζοντες ἀλλήλους, καταπατοῦντες, διαφθείροντες ἀλλήλους, ἤρκει μόνον νὰ φθάσωσιν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ σβέσωσι τὴν καταλαιπωροῦσαν αὐτοὺς δίψαν. Τότε λοιπὸν ἄλλοι μὲν παρὰσύρονται ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ, ἐν ᾧ ἔπινον, ἄλλοι δ' ἐμπίπτουσιν εἰς αὐτὸν τραυματίαι, ἐπειδὴ ἀπὸ τῶν παροχθίων κατατοξεύουσι καὶ κατακοντίζουσιν αἱ σικελιωτικαὶ στρατιαὶ τὸ πυκνὸν πλῆθος τὸ συνωστιζόμενον ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ ποταμοῦ· τὸ δὲ ἱππικὸν συλλαμβάνει τοὺς διαφεύγοντας, καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἐπικαταβάντες εἰς τὴν φάραγγα σφάζουσιν τοὺς ἐν τῷ ποταμῷ. Τὸ πηλῶδες ὕδωρ βάπτεται ὑπὸ τοῦ αἵματος καὶ ῥεεῖ βραδείως διὰ μέσου σωρείας πτωμάτων.

Θεώμενος δὲ ὁ Νικίας τὴν σφαγὴν ἐκείνην καὶ τὴν τελείαν σύγχυσιν τῶν μαχητῶν, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ πᾶσαν ἐλπίν

¹ Αἱ δευτέραι ἡμέραι ἕως ὑπολογίζει ὁ Πλούταρχος ἐν Βίῃ Νικίου [27] ἔχουσιν ἀρθῶς παρὰ τὴν ἀντίφρῃσιν τοῦ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Ζ' σ. 182, σμ. 2]. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. Δ' σ. 26[6]. Γάλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. Ι' σ. 338.

δα περὶ διασώσεως μέρους τῆς στρατιᾶς. Διὸ παρεδόθη εἰς τὸν Γύλιππον ὑπὸ τὸν ἄρον τῆς παύσεως τοῦ φόνου καὶ τῆς διασώσεως τῆς ζωῆς τῶν ὑπολειπομένων. Περί δὲ ἑαυτοῦ ἐκέλευσε νὰ πράξῃ ὅ τι βούλεται. Καὶ συνθήκη μὲν κατὰ τύπους δὲν ὑπεγράφη· πολλοὶ δ' ἐφρονεύθησαν ἀσπλάγχχνως καὶ μετὰ τὴν παράδοσιν, ἄλλοι δὲ τέλος ἠχμαλωτίσθησαν καὶ ἐξηνδραποδίσθησαν κρύφα, πωληθέντες εἰς τοὺς οἴκους τῶν νικητῶν. Τέλος δὲ οὐκ ὀλίγοι ὑπῆρξαν καὶ οἱ ἐν τῇ γενικῇ συγχύσει ἀμέσως τότε ἢ κατόπιν κατορθώσαντες νὰ διαδράσωσι σωζόμενοι εἰς τὴν Κατάνην ¹.

Κατὰ ταῦτα ἑπτακισχίλιοι καὶ μόνοι ὑπῆρξαν περίπου οἱ ἀγθέντες ἐν θριάμβῳ εἰς τὰς Συρακούσας, ὅτε ὁ Γύλιππος ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ αἵματηροῦ ἐκείνου ἀνθρωπίνου κυνηγεσίου. Οἱ παμπληθεῖς αἰχμαλῶτοι κατεβιδάσθησαν εἰς τὰς λατομίας, ἐν αἷς ἐξετίθησαν ἀστέγαστοι ἐντὸς στενοῦ χώρου μεταξύ πετρῶν ὑψηλῶν καὶ ὀρθίων εἰς τὴν καθύσιν τοῦ ἡλίου καὶ εἰς τὰ φύχῃ τῶν φθινοπωρινῶν νυκτῶν. Ὅπως δὲ μὴ παραδοθῆ ἀσυστόλως ἢ εἰς τὸν Νικίαν δοθεῖσα ὑπόσχεσις, ἐδόθη εἰς αὐτοὺς ἐπὶ ὀκτῶ μηνῶν ὕδωρ καὶ σίτος, ἦτοι μόνον τὸ ἥμισυ τῆς πενιχροτάτης τροφῆς τῆς παρεχομένης εἰς δούλους. Ὡς εἰ δὲ μὴ ἤρκει ἡ ἀκατονόμαστος αὐτῶν συμφορὰ, ἀπέβησαν θάλαμα τοῦ πλήθους, ὅπερ ἐθεῖτο ἄνωθεν καθ' ὀμίλους μετὰ περιεργείας τὰς ἐλεεινὰς ἐκείνας εἰρκτάς, ἐν αἷς οἱ ζῶντες διῆγον οἰκτρῶς μεταξύ θνησκόντων καὶ νεκρῶν ². Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Συρακούσιοι δὲν ἠδύναντο νάνεχθῶσιν ἐν τοῖς περιχώροις τῆς ἰδίας αὐτῶν πόλεως τὰς φρικτάς ἐκείνας σκηνάς. Διὸ μετὰ ἐβδομήκοντα ἡμέρας ἢ φοβερά φυλακὴ ἀνεψύχθη, καὶ πλεῖστοι ὅσοι τῶν αἰχμαλώτων ἐπωλήθησαν ὡς δούλοι, ἐναπέμειναν δὲ μόνον οἱ ἐκ γενετῆς Ἀθηναῖοι ἢ οἱ Σικελιώται. Παρήγορος δὲ εἶνε ἀληθῶς ἡ μαρτυρία, ἣν εὐχαρίστως πιστεύομεν, καθ' ἣν οἱ ἐπὶ παιδεύσει διακρινόμενοι τῶν Ἀθηναίων ἐσώθησαν

¹ *Λυσίου* [Ἰπὲρ Πολυστράτου] 24.

² Περί τῶν λατομιῶν τῶν Συρακουσῶν ἴδε *Κικέρωνος* In Verrem II, 5, 27. Holm [Geschichte Siciliens] Τόμ. Α' σ. 127.

ἔπως χρησιμεύσωσιν ὡς διδάσκαλοι ἐν τοῖς οἴκοις τῶν νικητῶν, ἢ κατώρθωσαν διὰ τῆς ἀπαγγελίας ὠραίων χωρίων τοῦ Εὐριπίδου νὰ εὐαρεστήσωσι τοὺς κυρίους καὶ βελτιώσωσι τὰ καθ' ἑαυτοὺς¹.

Ὁ δὲ Νικίας καὶ ὁ Δημοσθένης ἐδικάσθησαν δημοσίᾳ ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην. Καὶ ὁ μὲν Γύλιππος ἤθελε νὰ μὴ φονευθῶσιν, ἔπως κομίση αὐτοὺς ζῶντας εἰς τὴν Σπάρτην, γινώσκων, ὅτι ἤθελεν ἐκδικήσει ἄριστα τοὺς συμπολίτας, παραδίδων εἰς αὐτοὺς τὸν νικητὴν τῆς Πύλου. Ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ κατισχύσῃ τῶν Συρακουσίων καὶ πείσῃ αὐτοὺς νὰ κατευνάσωσι τὴν κατέχουσαν αὐτοὺς δίψαν ἐκδικήσεως. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατεγέλων οἱ δημαγωγοὶ τοῦ ἀνδρός εἰς ὃν ἡ πόλις ἐχρεώσται τὰ πάντα, οὐδὲ ἄφινον νάκουσθῶσι καὶ αὐτοὶ οἱ σώφρονες ἄνδρες, οἷος ὁ Ἐρμοκράτης. Οἱ δὲ χαλεπώτατοι πάντων ἐν τῇ ἐπιδιώξει τοῦ ὀλέθρου τῶν στρατηγῶν ὑπῆρξαν οἱ πολῖται ἐκεῖνοι οἱ μυστικῶς κοινολογούμενοι πρὸς τὸν Νικίαν καὶ φοβούμενοι τὰς ἀνακοινώσεις εἰς ἃς ἠδύνατο οὗτος νὰ προβῇ². Ἀνερρίπιζον δὲ τὰ πάθη καὶ οἱ παρόντες Κορινθιοὶ, θέλοντες νὰ προλάβωσι τοὺς κινδύνους οἵτινες ἠδύναντο τυχερῶς νὰ προέλθωσιν εἰς αὐτοὺς παρὰ τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν. Διὰ ταῦτα πάντα ἐψηφίσθη καὶ ἐξετελέσθη ἡ θανάτωσις αὐτῶν. Τοιαύτη εἶνε ἡ μαρτυρία τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Φιλίστου, τοῦ Συρακουσίου ἱστορικοῦ καὶ αὐτόπτου τῶν συμβάντων τούτων. Κατὰ δὲ τὸν Τίμαιον λέγεται, ὅτι ὁ Ἐρμοκράτης καθ' ἓν χρόνον ἀκόμη συνεζητεῖτο ἡ τύχη τῶν αἰχμαλώτων στρατηγῶν ἐμήνυσεν εἰς αὐτοὺς τὰ διατρέχοντα καὶ παρέσχεν εἰς αὐτοὺς εὐκαιρίαν ναυτοκτονήσωσι³. Τὰ δὲ πτώματ' αὐτῶν ἐξετέ-

¹ *Εὐδοκίου* Τῶν πρὸς Μάρκελλον ἐλέγχων ἐκδ. Gaisford σ. 29.

² Ὅτι ὑπῆρχον πράγματι ἐν Συρακούσαις ἄνδρες εἰρησκόμενοι εἰς συνηνοήσεις πρὸς τὸν Νικίαν μαρτυρεῖ ὁ *Θουκυδίδης* (VII, 86)· ἀλλ' ἐκ τοῦ χωρίου ἐκεῖνου δὲν ἐξάγεται, ὅτι ἦσαν εὐλακρινεῖς.

³ Ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ θανάτου τοῦ Νικίου καὶ τοῦ Δημοσθένους ὁ *Τίμαιος* εὐρίσκειτο ἐν διαφωνίᾳ πρὸς τὸν *Θουκυδίδην* (VII, 86) καὶ τὸν *Φιλίστον* κατὰ τὸν *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Νικίου 28. Εὐνόητον δὲ εἶνε, ὅτι ὁ Τίμαιος ἔπραξε πᾶν τὸ δυνα-

θησαν παρὰ τὴν πύλην τῆς πόλεως, καὶ τὸ ὄλον ἔργον τῆς ὠμῆς ἐκδικήσεως ἐπερατώθη διὰ τῆς ἐν Συρακούσαις ἰδρύσεως δημῶδους ἑορτῆς, τῶν καλουμένων Ἀσσιναρίων, ἧτις ἀνεμίμνησκε τὴν αἵματηρὰν σφαγὴν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ ποταμοῦ Ἀσσιναρίου¹.

Οὕτως ἡ σικελικὴ ἐκστρατεία ἔληξε διὰ γεγονότων ἐπαλλήλων ἄτινα καὶ σήμερον ἀκόμη δὲν δυνάμεθα νάναπολήσωμεν ἄνευ φρίκης. Ἦσαν δὲ γεγονότα ἐπισκιάζοντα ἅπαντα τὰ προγενέστερα εἴτε ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς κρισίμου αὐτῶν σημασίας, εἴτε ἕνεκα τῶν ἐκπληκτικῶν περιπετειῶν τῆς τύχης, εἴτε καὶ ἕνεκεν ἀπλῶς τοῦ πόλεων αἵτινες συμμετέσχον αὐτῶν. Αἱ περὶ συνόρων μεταξὺ Ἐγέστης καὶ Σελινόουτος ἔριδες εἶχον ἀγάγει εἰς πόλεμον διεθνή, οὐ εἶχον συμμετάσχει οὐ μόνον αἱ δύο συμμαχίαι τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς Σικελίας καὶ τὰ ἰταλικά φύλα, οἱ Μεσσάπιοι, οἱ Ἰάπυγες καὶ οἱ Τυρρηνοί. Ὁ δὲ ἀρχαῖος ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης εἶχεν ἀυξηθῆ εἰς πόλεμον τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον ἑθνῶν, καὶ συγχρόνως τὰ πάθη τῶν φατριῶν εἶχον προσλάβει τοιαύτην μανίαν, ὥστε δὲν ἐσκοπεῖτο πλέον ἢ ἐπίτευξις ἐνίων νικῶν καὶ ὠφελημάτων, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἐξολόθρευσις τοῦ ἀντιπάλου.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἔκβασιν τοῦ πολέμου ἡ Ἑλλάς οὐδὲν εἶχεν ἴδει ὁμοιον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐμφυλίων αὐτῆς ἀγώνων. Πράγματι ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῶν περσικῶν πολέμων δὲν εἶχε συμβῆ ἔτι τώρα, ὁ μὲν ἕτερος τῶν ἀντιπολεμούντων νὰ ἠττηθῆ τελείως,

τὸν, ὅπως παραστήσῃ τὰ πράγματα ὅσον ἡδύνατο συμφερότερον χάριν τῶν Συρακουσίων καὶ ἰδίως τοῦ Ἑρμοκράτους. Ὁ δὲ Θουκυδίδης δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐκθέσῃ τὰ τοῦ θανάτου τοῦ Νικίου μετὰ ψυχρᾶς ἀπαθείας, ἀλλ' ἐξέφρασε διὰ βραχείων μὲν, ἀλλὰ βαθύως συγκεκριμένους ἐνδόμυχον συμπάθειαν ἐπὶ τῇ ἀδίκῃ συμφορᾷ τοῦ στρατηγοῦ καὶ τὴν προσήκουσαν τιμὴν πρὸς τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ μεγαλεῖον. [Ἴδε **Θουκυδίδου** VII, 86, 4]· ἤκιστα δὲ ἀξίως [ῶν] τῶν γ' ἐπ' ἐμοῦ Ἑλλήνων ἐς τοῦτο δυστυχίας ἀφικέσθαι διὰ τὴν πᾶσαν ἐς ἀρετὴν νενομισμένην ἐπιτηδεύουσιν].

¹ Λέγεται, ὅτι ἡ ἑορτὴ τῶν Ἀσσιναρίων σῴζεται μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἴδε **Smith Dictionary of Greek and Roman Geography** Τόμ. Α' σ. 240.

ὁ δ' ἄλλος νὰ νικήσῃ καθ' ὀλοκληρίαν. Ἡ δὲ μακρὰ ἀλληλουχία τῶν πταισμάτων καὶ τῶν ἀτυχιῶν, ὧν ἕνεκεν οἱ Ἀθηναῖοι παρὰ τὴν ἐπίμονον αὐτῶν καρτερίαν καὶ τὴν ἀξιοθαύμαστον ἀνδρείαν ὑπέστησαν ὄλεθρον παντελεῖ, ἄρχεται σὺν τῇ ἐνάρξει τῆς εἰς τὴν Σικελίαν ἐκστρατείας.

Καὶ παρασκευάζουσι μὲν ἡπειρωτικὴν ναυτικὴν δύναμιν, οἷαν δὲν εἶχεν ἰδεῖ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἡ Ἑλλάς, ἀλλὰ καθ' ὅν χρόνον ἐπιδιώκουσι τὴν κατάκτησιν τῶν ἀπωτέρων ἐν τῇ Δύσει χωρῶν λυμáινεται τὸν ἴδιον ἑαυτῶν οἶκον φατρία προδοτικῆ διακινδυνεύουσα ἀνοσίως τὴν σωτηρίαν τῆς πολιτείας. Καὶ ἐπιχειροῦσι μὲν τόλμημα ἔχον ἀνάγκην ἀρχηγοῦ ἀπεριορίστου εὐτολμίας καὶ δεξιότητος καὶ ἀναγκάζουσι τὸν μόνον ἔχοντα τὰς προσηκούσας ιδιότητας νὰ γείνη ἐχθρὸς τῆς πόλεως καὶ πολέμιος τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ ἔργου· ἐμπιστεύονται δὲ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου εἰς στρατηγὸν ἀσθενῆ, περιδεῆ καὶ ἐπαχθῶς φέροντα τὸ ἀνατεθειμένον εἰς αὐτὸν ἔργον, καὶ ἀναλαμβάνουσι νάντιμετωπίσωσιν ἐχθρὸν ἐπικινδυνότερον ἀπάντων τῶν προτέρων, ὅστις ἐνεφορεῖτο μὲν ἀμερίστου τοῦ μίσους τῶν Δωριέων ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ συγχρόνως εἶχε πλησμονὴν πόρων καὶ πνευματικὴν εὐκίνησιαν ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ὀωρικῇ πόλει ἀπαντωμένην. Ὑπὲρ πάσας τὰς ἐχθρικὰς πόλεις αἱ Συράκουσαι εἶχον πολίτας ἔχοντας τὴν μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους· καὶ διὰ τοῦτο μόνον διὰ τῆς λαμπρῆ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀττικῆς δραστηριότητος δυναμένους νὰ ἐκνικηθῶσιν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ νῦν ἅπασαι ἐκεῖναι αἱ ἀρεταὶ δι' ὧν συνήθως ἐνίκων οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων εὐρίσκονται παρὰ τοῖς πολεμίοις, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ὧν ἡ ἰσχὺς συνίστατο εἰς παράτολμον ἐπιθετικὸν πόλεμον, καταναγκάζονται εἰς ναρκωτικὸν καὶ ὀσημέραι ἀπελπιστικώτερον ἀμυντικὸν ἀγῶνα, καταναλίσκοντα κατὰ μικρὸν πάντα τὰ ἐρείσματα τῆς ἐπιτυχίας, τὴν ὑγίειαν, τὸ πλῆθος τῶν στρατιωτῶν, τοὺς πόρους τοῦ πολέμου, τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν ἐν πολέμῳ εὐθαρσίαν. Καὶ ἀφ' οὗ δὲ τέλος ἐματαιώθησαν αἱ περὶ τῆς νίκης ἐλπίδες καὶ ἀναγκαιῶς πᾶσα

ἢ προσοχὴ ἔπρεπε νὰ στραφῆ εἰς τὴν σωτηρίαν, πάλιν ἐμφανίζεται ὁ Νικίας ματαιῶνων διὰ τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης αὐτοῦ τὰ μόνον συνετὰ σχέδια τοῦ Δημοσθένους. Ἐκτοτε δὲ ἦτο ὁ δειλὸς στρατηγὸς ὁ μὴ θέλων νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὁ ἔχων νοσηρὸν φόβον ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας πρὸς ἀνθρώπους καὶ θεοὺς ὑπῆρξεν ὁ ἀναγκαίως ἐπισύρας τὴν βαρυτάτην τῶν εὐθυνῶν ἐπὶ τὴν ἀτυχῆ αὐτοῦ κεφαλὴν.

Ἄλλ' ἡ ἔκθασις τοῦ πολέμου δὲν ἐξηρτήθη μόνον ἀπὸ ἐνίων ἀνδρῶν καὶ ἐνίων ἀτυχημάτων, σύμπαντες δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέτισαν δίκην τῆς ἀπροσύνης καὶ ἀβελτερίας. Ἐτιμωρήθησαν δὲ διὰ τὴν διάστροφον ἐκείνην πολιτικὴν διαγωγὴν ἣν εἶχον μετέλθει ἀπὸ τοῦ τελευταίου ὀστρακισμοῦ, διὰ τὴν ἀθαρσίαν ἐκείνην καὶ ἀβουλίαν ἣν εἶχον ἐπιδείξει μετεωριζόμενοι μὲν ὑπὸ τῶν ἐπαγωγῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ τολμηροτάτου τῶν κατακτητικῶν προγραμμάτων καὶ ὅμως μὴ θαρροῦντες νὰ προβῶσιν εἰς τὰ διαδήματα ἐκεῖνα, δι' ὧν καὶ μόνον θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ. Καὶ ἐπιέθοντο μὲν εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην, ἀλλὰ δὲν ἠξίουσαν αὐτὸν ἐμπιστοσύνης· ἀφίσταντο τῆς προτέρας πολιτικῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ δὲν ἤθελον ὅμως καὶ νὰ καταλύσωσι τοὺς ἀνδρας τοὺς ἀντιπροσωπεύοντας αὐτήν. Οὕτως ἐζήτησαν νὰ συνενώσωσι τὰ διάλλακτα, καὶ ὁ δῆμος ἤθελε μετ' αὐθαιρέσιός δεσπότητος νὰ ναγκάσῃ τοὺς στρατηγοὺς ὅπως καὶ ἀνθιστάμενοι ἐκτελέσωσι τὰς διαταγὰς αὐτοῦ.

Κατὰ ταῦτα ἡ πρώτη ἀφετηρία τῆς ἀλληλουχίας ταύτης τῶν ἀτυχιῶν ἐνέκειτο εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Περικλέους. Ὁ Περικλῆς εἶχεν ἐξασφαλίσαι ὑπὲρ τῆς πατρίδος δύναμιν ἀπρόσμάχητον καὶ ἐγγυηθῆ εἰς αὐτὴν τὴν παραμόνιμον αὐτῆς ἰσχύν, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τὸν ἕρπον, ὅτι ἤθελε περιορισθῆ εἰς τὴν συντήρησιν τῆς ἀρχῆς αὐτῆς καὶ δὲν ἤθελε διακινδυνεύσει τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πολιτείας διὰ περιττῶν τολμημάτων καὶ ἐπιθέσεων ῥιψοκινδύνων. Ἄλλὰ τῶρα ἔπραξαν πᾶν τούναντίον. Ἐπεχείρησάν τι, ὅπερ ὅπως-δήποτε ἔμελλε νὰποθῆ κατ' ἀνάγκην ὀλέθριον εἰς τὴν πολιτείαν.

Καὶ πράγματι, ἂν μὲν ἐπετύγγανεν ἡ ἐκστρατεία, τὸ κέρδος ἔμελλον νὰ καρπωθῶσιν οἱ ὑποβρέψαντες τοὺς ἀσαφεῖς ὑπὲρ μεγαλοπραγμοσύνης πόθους τῶν Ἀθηναίων χάριν τῆς διὰ τούτου τοῦ τρόπου ἀνυψώσεως ἑαυτῶν ἄνω τοῦ νόμου καὶ ἄνω τοῦ καθεστῶτος. Ἐκπολιορκῶν τὰς Συρακούσας, καθυποτάσσων τὴν Σικελίαν καὶ γινόμενος κύριος τῶν θησαυρῶν αὐτῆς, ἡγούμενος δὲ στρατιᾶς, ἦν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαρτήσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ διὰ πλουσίων λαφύρων ὁ Ἀλκιβιάδης θὰ ἤθελε καταλύσει προδήλως τὴν δημοκρατίαν καὶ ἀφαιρέσει τὴν δύναμιν καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ δήμου, μὴ ὄντος ἱκανοῦ νὰ δεσπόζῃ ἀρχῆς μεσογείου. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐν περιπτώσει ἐκδάσεως ἀτυχοῦς δὲν ἀπετύγγανε μία καὶ μόνη ἐκστρατεία, ἀλλὰ διεσαλεύοντο αὐτὰ τὰ θεμέλια τοῦ οἰκοδομήματος τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Καὶ ταῦτα διότι τὰ τραύματα ἅτινα ἠδύναντο νὰ θεραπεύσωσιν ἄλλας πόλεις δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπουλώσωσιν αἱ Ἀθηναῖοι, ἐπεὶ καὶ αὐτὴ μόνον ἡ διατήρησις τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἀπύτει ἔντασιν ἀπασῶν τῶν δυνάμεων καὶ ὀλοκληρίαν ἀπάντων αὐτῶν τῶν πόρων ἀκεραίαν. Καὶ συμβαίνει μὲν εἰς ἄλλας πολιτείας νὰ συντελῇ ἡ συμφορὰ εἰς τὸ ἐξεγείρειν ὑπὲρ αὐτῶν συμπαθείας καὶ παρέχειν νέους συμμάχους, ἐκ ζηλοφρονίας μειοῦντας τὴν τελείαν νίκην τῶν νικησάντων, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠξιώθησαν τοιαύτης τύχης. Πράγματι δὲ ἡ συμφορὰ τῶν Ἀθηνῶν μόνον ἐπακόλουθον ἔσχε τὴν σύμπτῃσιν ἀπάντων τῶν πολεμίων τῆς πόλεως, τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶν νέων, τῶν τε φανερῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου συγκρατουμένων, ἀπέναντι δὲ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης συστάσεως αἱ Ἀθηναῖοι ἴσταντο συντετριμμένοι καὶ ὅλως ἀπομεμονωμένοι.

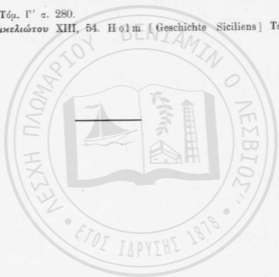
Κατὰ ταῦτα ἡ σικελικὴ ἐκστρατεία δὲν εἶνε ἀπλοῦν ἐπεισόδιον τοῦ μεγάλου πολέμου, ἀλλ' ἡ κρίσις αὐτῆς εἶνε ἡ καταδικὴ ἡ ἐξενεχθεῖσα κατὰ τῆς πόλεως τοῦ Περικλέους, τιμωρία, ἧς ἔνεκεν οὐδέποτε πλέον ἠδυνήθη νάνυψωθῆ εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς μεγαλεῖον.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς σικελιωτικὰς πόλεις ἡ ἔκβασις τῆς ἐκστρα-

τείας δὲν ἐπήνεγκεν ἀγαθὰ. Ἡ ἀρχαία διχόνοια ἐξερράγη καὶ πάλιν. Οἱ Ἐγεσταῖοι μετὰ τὴν ὄλεθρον τῆς ἀθηναϊκῆς δυνάμεως ἔμειναν ἐκτεθειμένοι ἄνευ ὑπερασπίσεως εἰς τοὺς ἀλαζδνας αὐτῶν πολεμίους· διὸ ἐκάλεσαν εἰς τὴν χώραν τοὺς Καρχηδονίους. Τῷ δὲ 409 π. Χ. (Ὀλυμπ. 92,3) ἀπεβιβάσθη εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Σικελίας Ἀννίβας ὁ ἕγγονος τοῦ Ἀμίλκα¹, ὅπως ἐκδικήσῃ τὴν παρὰ τὴν Ἰμέραν ἦτταν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ πολλαὶ τῶν λαμπροτάτων ἐλληνίδων πόλεων, ὁ Σελινοῦς, ἡ Ἰμέρα καὶ ὁ Ἀκράγας, ἦσαν σωρὸς ἐρείπειων².

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 280.

² Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 54. Holm [Geschichte Siciliens] Τόμ. Β' σ. 89 κ. ἑ.

Ο ΔΕΚΕΛΕΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ὅτε τὸ ἄγγελμα περὶ τῆς ἥττης ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ πρώτη αἰσθησις ὑπῆρξε τὸ νὰ θεωρηθῆ ἀδύνατος συμφορὰ τοιαύτη ἀνωτέρα πάσης ἀντιλήψεως· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἀξιοπιστότατοι τῶν μαρτύρων δὲν ἐγίνοντο πιστευτοί. Ἐπειτα δὲ, ὅτε τὰ πράγματα ἠνάγκασαν τοὺς Ἀθηναίους νὰ πιστεύσωσι τὴν φοβερὰν συμφορὰν, ἡ πόλις ὅλη ἐπληρώθη θρήνων ἀτελευτήτων, ἐπειδὴ οὐδεὶς ὑπῆρχεν οἶκος ὃ μὴ ἔχων νὰ πενήθηται οἰκείου καὶ φίλου. Ἐπηύξησε δὲ τὴν θλίψιν ἡ ἀβεβαιότης περὶ τῆς τύχης αὐτῶν, καὶ ἡ ἀνησυχία περὶ τῶν ἐπιζήσαντων ἦτο ἔτι ὀδυνηροτέρα τῆς θλίψεως περὶ τῶν γνωστικῶν νεκρῶν, καίτοι καὶ περὶ αὐτῶν ἀπέβαιναν ἡ θλίψις πικροτέρα ἕνεκα τοῦ ὕβριστικοῦ θανάτου καὶ τῆς παραμελήσεως πάντων τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων. Ἄμα δὲ τῇ ἀνανήψει ἐκ τοῦ μεγάλου καὶ βαρέος πένθους ἤρχισαν ἀναλογιζόμενοι τὰς αἰτίας τῆς ὅλης συμφορᾶς, καὶ τότε ἔστράφησαν μετὰ μανίας καὶ ἐμπαθείας ἐναντίον πάντων ἐκείνων ὅσοι εἶχον συμβουλευσεὶ τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην ἢ ὡς ῥήτορες, μάντις, οἰωνοσκόποι εἶχον ὑποθάψει κενὰς περὶ τῆς νίκης προσδοκίας. Τέλος δὲ ἡ ταραχὴ τῶν πολιτῶν μετέστη εἰς ἀπελπισμὸν καὶ φόβον τοιοῦτον, ὥστε προέβλεπον κινδύνους μεγαλειτέρους καὶ

ἐγγυτέρους τῶν πράγματι ὑπαρχόντων. Ἐπίστευον δὲ καθ' ἑκάστην, ὅτι ἔβλεπον ἐπιφαινόμενον πρὸ τοῦ λιμένος τὸν σικελικὸν στόλον μετὰ τῶν Πελοποννησίων, ὅπως κυριεύσωσι τὴν ἐστερημένην ἀμυντόρων πόλιν· ἐπίστευον, ὅτι εἶχον ἐπιστῆ αἰ ἔσχαται ἡμέραι τῶν Ἀθηναίων¹.

Καὶ πράγματι ἐφαίνετο ἀδύνατον νάντιστῶσιν αἱ Ἀθηναίαι εἰς τὴν τοιαύτην προσβολήν, καθ' ὅτι αἱ πρότεραι ἤτται τῆς πόλεως ἐν Αἰγύπτῳ, Θράκῃ καὶ Βοιωτίᾳ οὐδαμῶς ἠδύναντο νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὴν παρούσαν συμφορὰν. Χάριν τῆς καταπαλαίσεως τῶν Συρακουσῶν εἶχον διακινδυνεύσει ἀπάσας τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων. Ὑπερδιακόσμαι δὲ νῆες εἶχον ἀπολεσθῆ μεθ' ὅλης αὐτῶν τῆς ἐξαρτύσεως, καί, ἂν ἀναμετρήσωμεν τοὺς εἰς τὴν Σικελίαν κατὰ τὰς διαφόρους παρασκευὰς ἀποσταλέντας ἀνδρας, δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν μετὰ καὶ τῶν συμμάχων τὸ σύνολον τῶν ἀνδρῶν εἰς ἐξηκοντακισχιλίουσ περιῖπου. Καὶ ὥρμαι μὲν ἀκόμη ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Ναυπάκτου μικρὸς στόλος, ἀλλὰ καὶ οὗτος εὐρίσκετο ἐν κινδύνῳ καὶ ἐν ἤττονι μοίρᾳ τῶν νεωστὶ παρασκευασθέντων Κορινθίων. Οἱ δὲ λιμένες καὶ τὰ νεώρια ἦσαν κενὰ, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ταμεῖον. Ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ ἀπέιρων λαφύρων καὶ πλήθους νέων πόρων οὐδὲν εἶχον ἐξοικονομήσει, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας εἶχον ἐξαντλήσει ἅπαντας τοὺς πόρους τῆς πολιτείας. Καὶ ὁῖ ἔνεκα τῆς διαφεύσεως τῶν ἀπατηλῶν περὶ χρηματικῆς ὑποστηρίξεως ἐπαγγελιῶν τῶν Ἐγεσταίων ὁ ἐνιαύσιος μισθὸς τοῦ στρατεύματος ἀνήρχετο περιῖπου εἰς τὸ διπλάσιον τῶν ἐτησίων πόρων. Διὰ ταῦτα δὲ τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου οἰκονομηθὲν κατάθεμα καταναλώθη ἐντὸς βραχείου χρόνου, εἶχον δὲ ἀναγκασθῆ αὐτοὺς τοὺς Θρακκὰς μισθοφόρους, οὓς ἤθελον νὰ στείλωσιν ὡς ἐπικούρους εἰς τὴν Σικελίαν, νὰ ποπέμφωσιν οἴκαδε ἔνεκεν ἀπορίας. Συγχρόνως δὲ καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἡ οὐσία εἶχε μεγάλως ἐλαττωθῆ ἔνεκα τῶν τριηράρχων, οἵτινες εἶχον ἐξαρτύσει τὰς νῆας καὶ δώσει ἐκουσίας χάριν τοῦ πολέμου εἰσφοράς· πλῆθος δὲ

¹ Θουκυδίδου VIII, 1.

κεκομμένου νομίσματος εἶχεν εὔρεθῆ ἐπ' αὐτῶν τῶν αἰχμαλώτων καὶ περιέλθει εἰς τοὺς πολεμίους.

Ἀλλὰ πολὺ χείρων τῆς ὕλικῆς ἀπωλείας χρήματος, νηῶν καὶ ἀνδρῶν ὑπῆρξεν ἡ ἠθικὴ ἥττα, ἧς ὁ κίνδυνος ἦτο διὰ τὰς Ἀθήνας μεγαλείτερος ἢ διὰ πᾶσαν ἄλλην πόλιν. Ὁ Περικλῆς εἶχεν ἀγωνισθῆ ὅπως ἀναδείξῃ τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς νήσους συναποτελούσας μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀναπόσπαστον καὶ ἐνιαίαν ἀρχὴν· αἱ δὲ προσπάθειαι αὐτοῦ εἶχον εὐδοκιμήσει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε αἱ νῆσοι ἐφαίνοντο ἀσφαλέστεραι αὐτοῦ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀττικῆς, καὶ ἐν αὐταῖς κατετίθεντο χάριν ἀσφαλείας πολὺτίμα κτήματα. Διὰ δὲ συνετῆς διατάξεως τῶν κατὰ τὰς κληρουχίας ἐμελλε κατὰ μικρὸν νάποθῃ ἀδύνατος ἡ ἀποστασία τῶν συμμάχων. Ἀλλὰ τὸ συνετὸν τοῦτο πολιτικὸν πρόγραμμα, οὐ εἰσηγητῆς εἶχεν ὑπάρξει ὁ Περικλῆς, δὲν εἶχεν ἐκτελεσθῆ. Ἡ δ' ἐνέργεια τῶν δημαγωγῶν εἶχεν ἐπαυξήσει ἀπανταχοῦ τὴν ἀντιπάθειαν ἐναντίον τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τὴν κατὰ θάλασσαν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων συνεχράτει μόνον ὁ φόβος ὁ κατέχων τὰς πόλεις ἐφ' ὅσον ἐβλεπον τοὺς στόλους τῶν Ἀθηνῶν δεσπόζοντας ἀκωλύτως τῆς θαλάσσης. Ἀλλ' ὁ δεσμὸς ἐκεῖνος εἶχε λυθῆ. Ἐκτοτε δ' αἱ Ἀθηναῖοι ἐτιμωροῦντο ἐπὶ τῷ συστήματι ἐκείνῳ τοῦ ἀπανθρώπου ἐγωισμοῦ· ἐκτοτε καὶ αὐταὶ αἱ ἀναγκαιόταται τῶν νήσων καὶ αὐταὶ αἱ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀδιαρρήκτως πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συνδεδεμέναι, ἡ Εὐβοία, ἡ Χίος, ἡ Λέσβος, ἤρχισαν νεωτερίζουσαι. Ἀπανταχοῦ δὲ ἤρχισαν κινούμεναι αἱ ὀλιγαρχικαὶ φατρίαὶ καὶ ἐπιδιώκουσαι τὴν ἐξολόθρευσιν τῆς μισητῆς κυριαρχίας. Καὶ κατὰ μὲν τοὺς χρόνους τῆς μεγίστης αὐτῶν δυνάμεως μετὰ κόπου εἶχον κατορθώσει οἱ Ἀθηναῖοι νὰ καταπαλαίσωσιν ἀποστασίας πόλεων μεμονωμένας, τῶρα δὲ ἠπειλεῖτο ἀποστασία καθολικὴ, ἐν ᾗ ἡ πόλις εὕρισκετο ἐν παντελεῖ ἀδυναμίᾳ καὶ ἀπορίᾳ. Ὡς εἰ δὲ μὴ ἤρχουν πάντα ταῦτα, οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀποβάλλει τὴν πίστιν πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν πολίτευμα, ἅτε ἤδη πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς σικελικῆς ἐκστρατείας ἐπελθούσης οἰονεὶ τελείας ἀνατροπῆς ἕνεκα

τῆς δυνάμεως τῶν μυστικῶν ἑταιριῶν¹, καὶ εἶχον πεισθῆ, ὅτι τὸ καθεστὼς πολίτευμα δὲν ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὴν πόλιν ἀπὸ ἐσωτερικῆς διαλύσεως, πολὺ δ' ὀλιγώτερον νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν δύναμιν αὐτῆς.

Ἄπ' ἐναντίας δὲ ἡ Σπάρτη ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν χωρὶς νὰ παρατάξῃ στρατιάν, χωρὶς νὰ διακινδυνεύσῃ καὶ ὑποστῆ ἀπωλείας, εἶχε τύχει μεγίστων ὠφελημάτων, οἷα οὐδ' ἡ εὐτυχεστάτη τῶν ἐκστρατειῶν ἠδύνατο νὰ παράσχω. Ὁ δὲ Γύλιππος εἶχε καὶ πάλιν δεῖξει ὅποια ἡ ἀξία ἀνδρὸς Σπαρτιατοῦ, ἐπειδὴ ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ μεγίστου κινδύνου διὰ τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη τοῦ ὄλου πολέμου ἤτις ἦτο ἡ μεγίστη πασῶν καὶ ἡ δυναμένη νὰ ἔχῃ τὰ πλείστα ἐκακόλουθα εἶχε λάβει διὰ μιᾶς νέαν τροπὴν. Ὑπῆρξε διάδοχος τοῦ Βρασιῶδου εὐτυχέστερος ἐκείνου. Τὸ δὲ ἀξίωμα τῆς Σπάρτης ἐν Πελοποννήσῳ, ἔπερ εἶχε κλονῆσαι ἡ Νικίειος εἰρήνη, ἀποκατεστάθη καὶ πάλιν ἐξαιρουμένων δὲ τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Ἡλείων, εἶχον οἱ Σπαρτιαῖται φιλίως πρὸς πάντας τοὺς συμμάχους. Ἄλλως δ' ἕνεκα τῆς παρὰ τῶν Ἀθηναίων προσβολῆς τῶν ὑπερποντίων αὐτῶν ὁμοφύλων, οὗτοι, ὅτινες μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχον μείνει ἀμέτοχοι τοῦ πολέμου, συμπαρασύρθησαν εἰς αὐτὸν καὶ ἦσαν τῶρα οἱ θερμότετοι καὶ θαρραλεώτατοι σύμμαχοι τῶν Πελοποννησίων. Δὲν συμπεριλαμβάνοντο δ' εἰς τοὺς νέους τούτους συμμάχους μόνον αἱ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων προσβληθεῖσαι πόλεις, ὧν δὲν εἶχεν ἀκόμη λωφάσει ἡ δίψα τῆς ἐκδικήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς Θουρίοις ὑπερίσχυσεν ἡ πελοποννησιακὴ φατρία καὶ ἀπέστησε τὴν πόλιν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, πρὸς οὓς ἔτι πρὸ μικροῦ εἶχον ἐπιδείξει ἀκλόνητον πίστιν².

Ἐκτὸς δὲ τούτων πάντων οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν ἐξαναγκάσει τὸν ἰκανώτατον τῶν τότε ζώντων πολιτευτῶν καὶ στρατηγῶν νὰ μεταστῆ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων. Οὐ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 415.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 469.

δεῖς ἦτο ἐπιτηδειότερος τοῦ Ἀλκιβιάδου ὅπως παρορμήσῃ καὶ ἐν-
θαρρύνῃ τοὺς δυσκινήτους Σπαρτιάτας καὶ ἐξεγείρῃ τὴν δραστη-
ριότητ' αὐτῶν. Ἐκείνος ἠδύνατο νὰ παράσχῃ εἰς αὐτοὺς τὰς ἀρί-
στας συμβουλὰς καὶ μεταδώσῃ τὴν ἀκριβεστάτην γνῶσιν τῶν ἀθη-
ναϊκῶν πραγμάτων καὶ χωρίων. Τέλος δὲ εἶχον νῦν καὶ βασιλέα
πολεμικόν, τὸν τολμηρότατον καὶ φιλόδοξον Ἄγιν τὸν υἱὸν τοῦ
Ἀρχιδάμου τὸν ἤδη ἐν Μαντινείᾳ¹ ἀποκαταστήσαντα τὴν τιμὴν
τῶν σπαρτιατικῶν ὅπλων. Ἡγωνίζετο δὲ οὗτος νὰ ἐπανορθώσῃ
πρότερα πταίσματα διαπραχθέντα παρ' αὐτοῦ ἐν τῷ πολέμῳ τῶν
Σπαρτιατῶν πρὸς τοὺς Ἀργεῖους καὶ ὑψώσῃ πάλιν τὸ βασιλικὸν
ἀξίωμα, ὅπερ ἀπὸ τοῦ 418 π. Χ. (Ὀλυμπ. 90,3) εἶχε καὶ πάλιν
ἐξασθενήσει, κατασταθέντων τῶν δέκα ἀνδρῶν τῶν ἀκολου-
θούντων τοὺς βασιλεῖς ἐν πολέμῳ ὡς συμβούλων.

Οὕτως ἡ μὲν Σπάρτη ἠγείτο τῶν συμμάχων μετὰ νέας πε-
ποιθήσεως ἐπὶ τὰς ἰδίας δυνάμεις καθ' ὃν χρόνον ἠδύνατο νὰ κα-
ραδοκῇ τὴν τελείαν διάλυσιν τῆς ἀντιπάλου συμμαχίας. Οἱ δὲ
Ἀθηναῖοι ἐφαίνοντο ἀποβαλόντες εἰς αἰὲν τὴν κατὰ θάλασσαν ἀρ-
χήν, καὶ οἱ Σπαρτιάται εἶχον ἤδη ἐτοιμοὺς τοὺς ἀρμοστὰς οὓς
ἔμελλον νὰ στείλωσιν εἰς τὰς ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀποστάσας πό-
λεις καὶ προσιδιωθῶσι τοὺς πόρους αὐτῶν. Ἐφαίνετο δὲ, ὅτι ἡ
νίκη ἔμελλε νὰ πέσῃ εἰς τὸν κόλπον τῶν Σπαρτιατῶν δίκην ὠρί-
μου καρποῦ. Ἀλλὰ πρὸς ἐπίτευξιν νίκης τελείας καὶ ἀσφαλοῦς
ἦτο ἀνάγκη στόλου. Αἱ σποράδες νησιωτικαὶ καὶ παραθαλάσσιαι
πόλεις ἠδύνατον νὰ συναποτελέσωσι κοινὴν πολεμικὴν δύναμιν,
ἡ δὲ Σπάρτη δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν διαθέσεων αὐτῶν,
ἂν ἤθελε νὰναλάβῃ τὴν χρεύσασαν θαλασσοκρατίαν, οὐδὲ τὸ νεα-
ρόν δὲ ναυτικὸν τῶν Σικελιωτῶν, ὅσον εὐπρόσδεκτον καὶ ἂν ἦτο,
ἠδύνατο νὰντικαταστήσῃ τὴν ἰδίαν αὐτῶν δύναμιν. Ἐχρειά-
ζετο πυρὴν στερεῆς, περὶ ὃν ἠδύνατον νὰ συμπαγῶσιν οἱ ἀπαντα-
χόθεν προσχωροῦντες σύμμαχοι, στόλος σπαρτιατικὸς, περὶ ὃν νὰ-
θροισθῶσιν οἱ μεμονωμένοι στολίσκοι. Ἀλλὰ πρὸς τοιοῦτον στό-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 378.

λον ἔλειπε πᾶσα προπαρασκευή. Καὶ εἶχε μὲν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου καταστῆ ἐπιβλητικωτέρα ἢ πεποιθησις περὶ τοῦ ἀναποδράστου τῆς ἀνάγκης ταύτης, ἀλλ' αἱ ἀντιτασσόμεναι δυσχερεῖαι εἶχον ἥμισθα ὑπερνηκῆθῃ. Ἐπεκράτει καὶ τῶρ' ἀκόμη ἡ ἀρχαία ἀντιπάθεια κατὰ δραστηρίας ἐνεργείας κατὰ θάλασσαν, εἶχε δὲ μένει πάντοτε ἡ αὐτὴ ἀνικανότης πρὸς συγκρότησιν στόλου. Οἱ Σπαρτιαῖται κατεφρόνουσιν τὴν ἐν τῷ ναυτικῷ ὑπηρεσίαν· πᾶσαι δ' αἱ ἐπιτυχίαι ὧν ἐκ συμπτώσεως ἔτυχον κατὰ θάλασσαν ὠφείλοντο εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τῶν πολιτῶν, ἐντεῦθεν δ' ἠπειλεῖτο ἡ δύναμις τῶν Δωριέων ὀπλιτῶν, ἧτις ἦτο τὸ στήριγμα τῆς πολιτείας. Ἄλλως δὲ καὶ τὰ κατὰ τοὺς πόρους τῆς Σπάρτης οὐδεμίαν εἶχον ὑποστῆ μεταβολήν. Δὲν εἶχε συμμαχικὸν ταμεῖον, ἔστερεῖτο τακτῶν προσόδων παρὰ τῶν συμμάχων, καὶ οἱ πολῖται αὐτῆς δὲν εἶχον ἰδιωτικὴν περιουσίαν, δι' ἧς νὰ δύνανται νὰ υποστηρίξωσι τὴν πόλιν πρὸς ἀνάληψιν ἐκτάκτων δαπανῶν. Τώρα δὲ διετρανώθη φανερώς ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων οὓς εἶχεν εἶπει ὁ Ἀρχίδαμος ἀρχομένου τοῦ πολέμου, καθ' ὅς ἡ ἐπιτυχία αὐτοῦ ἐξηρτᾶτο μᾶλλον ἀπὸ τοῦ χρήματος ἢ ἀπὸ τῶν ὀπλων. Καὶ τὴν μὲν ἀντιπάθειαν κατὰ τῆς παρασκευῆς στόλου ἠδύναντο νὰ ὑπερνηκῆσωσιν, ἐπειδὴ τὰ παρόντα πράγματα ἐπέβαλλον αὐτὴν ἀναποδράστως καὶ συγχρόνως διηκόλουν αὐτὴν μεγάλως. Ἐλείπον λοιπὸν μόνον τὰ χρήματα. Ἄλλὰ καὶ ταῦτα προσηνέχθησαν εἰς τοὺς Σπαρτιατάς ἀπροσδοκῆτως, καὶ δὴ κατ' ἀκολουθίαν τῶν συμβάντων ἅτινα εἶχον ἐπέλθει ἐν τῷ περσικῷ βασιλείῳ.

Ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν ἐλληνίδων πόλεων καὶ τῆς Περσίας οὐδέποτε εἶχε διακοπὴν τελείως. Οἱ Σπαρτιαῖται εἶχον ἔλθει ἐπανειλημμένως εἰς λόγους πρὸς τὴν μέγαν βασιλείαν¹, ἀλλ' ἄνευ ἐπιτυχίας, ἐπειδὴ καὶ κατὰ ταύτας τὰς διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις ἡ Σπάρτη δὲν κατώρθωσε νὰκολουθήσῃ πρόγραμμα σαφὲς καὶ εὐτολμον. Ἄλλως δ' αἱ διαπραγματεύσεις αὗται παρεῖχον πράγματι μεγάλας δυσχερείας. Καὶ δὴ οἱ Πέρσαι ἐνέμενον ἀκλό-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 93.

νητοι εἰς τὰς ἀρχαίας αὐτῶν ἀξιώσεις, καὶ ἠξίουσαν τὰς παραλίαις τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὡς χώραν ἀνήκουσαν εἰς τὸ περσικὸν βασίλειον, οὐδεμίαν ἄλλην ἀποδεχόμενοι βᾶσιν διαλλαγῆς. Οὐδεὶς λοιπὸν λόγος ἠδύνατο νὰ γείνη περὶ συνεννοήσεως, ἂν οἱ Σπαρτιᾶται δὲν ᾔθελον νὰποδεχθῶσι τὴν παράδοσιν τῶν παραλίων ἐκείνων πόλεων καὶ ἐγγυηθῶσι τὴν καὶ πάλιν προσάρτησιν αὐτῶν εἰς τὸ περσικὸν κράτος. Μόνον ὑπὸ τοῦτον τὸν ὄρον ἦσαν οἱ Πέρσαι πρόθυμοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν Σπάρτην ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων διὰ χρημάτων. Καὶ ἤκιστα μὲν ἐφείδοντο οἱ Σπαρτιᾶται τῆς ἐλευθερίας τῶν ὑπερποντιῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' οὐχ ἤττον ὠκνοῦν διὰ λόγους λίαν εὐνοήτους νὰναλάβωσι διὰ συνθήκης τοιαύτας ὑποχρεώσεις καὶ ἔλθωσιν εἰς φανεράν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πανελληνιον πρόγραμμα τὸ παρ' αὐτῶν κηρυχθὲν κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ πολέμου. Ἄλλως δὲ καὶ τῶρα ὡς καὶ πρότερον οὐδεμίαν εἶχον διάθεσιν νὰναλάβωσι κατὰ θάλασσαν ἀγῶνα ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, τοῦθ' ὅπερ ᾔθελον ἀναγκασθῆ νὰ πράξωσι διὰ τῶν συνθηκῶν, ἂν σκοπὸς αὐτῶν ἔμελλε νὰ εἴναι τὸ νὰποθῶσιν ὠφέλιμοι εἰς τοὺς Πέρσας.

Ἐκ τῶν λόγων τούτων ἐξηγεῖται ἡ ἐκ νέου πάντοτε ἀποτυχία τῶν διαπραγματεύσεων. Ἐν δὲ Σούσις δυσηρεστοῦντο βλέποντες, ὅτι τῶν πολλῶν πρέσβειων τῶν ἐρχομένων ἐκ Σπάρτης ὁ εἰς εὐρίσκετο εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὸν ἄλλον, ἀλλ' ὅμως εἶχον μεγάλην ἐπιθυμίαν νὰ μὴ διακοπῶσιν αἱ διαπραγματεύσεις αὗται. Διὰ ταῦτα τὸ ἑβδομον ἔτος τοῦ πολέμου ἀπεστάλη εἰς τὴν Σπάρτην ὁ Ἀρταφέρνης, ὅπως τέλος τύχη ἀπαντήσεως σαφοῦς καὶ ὠρισμένης. Ἀλλὰ συνελήφθη μετὰ καὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ παρὰ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες καὶ κατώρθωσαν νὰ μεταστήσωσιν αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ἰδίου συμφέροντος· οὕτω δ' ἐπέστρεψε πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα συνοδευόμενος ὑπὸ Ἀθηναίων πρεσβευτῶν. Ἄλλ' αἱ διαπραγματεύσεις αἵτινες ἔμελλον τὸ ἐξῆς νὰ γείνωσιν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων ἐματαιώθησαν ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρταξέρξου τῷ 425 π. Χ. (Ὀλυμπ. 88,4).

Εἰς δὲ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ νέου βασιλείως ἐπηκολούθησαν φο-

θεραὶ παραχαί. Καὶ δὴ ὁ νόμιμος διάδοχος καὶ τελευταῖος κατ' εὐθειαν ἀπόγονος τῶν Ἀχαιμενιδῶν Ξέρξης ὁ Β' ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ ἑμομητριῦ ἀδελφοῦ Σογδιανοῦ, καὶ οὗτος δὲ πάλιν κατελύθη τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος ὑπὸ τοῦ Ὁρχου, ὅστις ἐπ' Ἰσης ἦτο νόθος τοῦ Ἀρταξέρξου καὶ κατέλαβε τὸ ἐξῆς τὸν θρόνον ὑπὸ τὸ ὄνομα Δαρείου Β' ¹. Ἀλλ' ἡ νέα βασιλεία δὲν ἐπήνεγκε τὴν καθησύχασιν τῶν πραγμάτων. Ἀπανταχοῦ ἐξεργύγγυοντο στάσεις, ἰδίως δ' ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Πισσοῦθνης ὁ υἱὸς τοῦ Ὑστάσπου, ὅστις πολλάκις ἤδη εἶχεν ἀναμιχθῆ εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα ², ἀπέστη. Ὑπεστήριζον δὲ αὐτὸν Ἕλληγες, ὧν ἡγεῖτο Ἀθηναῖος καλούμενος Λύκων. Καὶ κατωρθώθη μὲν διὰ τῆς προδοσίας τοῦ Λύκωνος ἡ ἐκνίκησις τοῦ Πισσοῦθνου, ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμόργης διετηρεῖτο ἐν Καρίᾳ, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ³. Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τοῦ Πισσοῦθνου παρουσιάζονται ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὡς πρῶτοι σατράπαι τοῦ μεγάλου βασιλέως ὁ Τισσαφέρνης καὶ Φαρνάβαζος. Τούτων ὁ Τισσαφέρνης ἦτο διάδοχος τοῦ Πισσοῦθνου καὶ σατράπης ἐν ταῖς παραθαλασσίαις σατραπείαις ⁴. Ἐνεφορεῖτο δ' οὗτος ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῇ ὑποστηρίξει ἧς εἶχε τύχει παρὰ τῶν Ἀθηναίων ἢ φατρία τοῦ ἀντιπάλου. Πρὸς τούτοις δὲ ἔο μέγας βασιλεὺς, ἴσως κατ' ἀκολουθίαν τοῦ σικελικοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐξολοθρεύσεως τοῦ ἀττικοῦ στόλου ἀπήτησε τὴν πληρωμὴν τῶν ἐπὶ μακρὰ ἔτη καθυστερούντων φόρων παρὰ τῶν παραθαλασσιῶν πόλεων, αἵτινες ἐξηκολούθουν θεωρούμεναι ὑπήκοοι τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν. Ὁ δὲ Τισσαφέρνης ἠναγκάσθη νάποτίσῃ τοὺς φόρους οἱοι περιελαμβάνοντο ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς τῶν περσικῶν προσόδων. Ἀλλ' ὅπως ἀνακτήσῃ τὰ παρ' αὐτοῦ πληρωθέντα

¹ Εἶνε ὁ καλούμενος Δαρείος ὁ Νόθος. Κατὰ δὲ τὸν *Διόδωρον Σικελιώτην* (XII, 71), τὸν *Θουκυδίδην* (VIII, 58) καὶ τὸν βασιλικὸν κανόνα ἡ ἀνάρρησις αὐτοῦ ἔγεινε τὸν Δεκέμβριον τοῦ 424 π. Χ.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 655.

³ *Θουκυδίδου* VIII, 5.

⁴ *Θουκυδίδου* VIII, 5· στρατηγός τῶν κάτω. Πρὸς. Nikolai Politik des Tissaphernes. Bernburg. 1863.

χρήματα, εὐρέθη ἠναγκασμένοις νὰ τραπῆ εἰς πολεμικὴν ἐνέργειαν· ἐπειδὴ δὲ τὰ κατὰ τὸ περσικὸν βασιλεῖον εἶχον οὕτως οἰκτρῶς, ὥστε δὲν ἠδύναντο οἱ Πέρσαι νάναλάβωσι τὸν ἀγῶνα μόνοι οὐδὲ κατὰ τῶν ἤδη συντετριμμένων Ἀθηναίων, ὁ σατράπης διὰ παντὸς τρόπου ἐμερίμνα νὰ τύχη βοηθείας παρ' Ἑλλήνων.

Πρὸς τοῦτο δ' εὗρεν εὐκαιρίαν ἤδη ἐν αὐτῇ τῇ Ἰωνίᾳ, ἐπειδὴ ἐν ἀπάσαις ταῖς κυριωτέραις πόλεσιν ὑπῆρχον οἱ μηδίζοντες¹. Πάντας ἐδάρυεν τὸ ἄχθος τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀθηναίων, οἱ δ' ἐμπορευόμενοι τῶν κατοίκων ἤχθοντο τὰ μέγιστα ἐπὶ τῇ ἀδικόφῳ ἐξακολουθήσει τοῦ πολέμου, ὅστις ἐτάρασσε τὰς μετὰ τῆς μεσογαίας συναλλαγὰς αὐτῶν. Ἡ κυριωτάτη καὶ μόνη αὐτόνομος τῶν ἐν Ἰωνίᾳ πόλεων ἦτο ἡ Χίος, ἐν ἣ οἱ ἀριστοκρατικοὶ οἴκοι εἶχον κατορθώσει μετὰ μεγάλης συνέσεως νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀρχήν. Ἦδη δὲ τὸ ἕβδομον ἔτος τοῦ πολέμου εἶχον ἐγερθῆ κατ' αὐτῶν ὑπόνοιαι, ὅτι ἐβυσσοδόμευον ἀποστασίαν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἔπειτα οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐπικυρώσει καὶ πάλιν κατὰ τὸ αἶτημ' αὐτῶν τὸ ὑφιστάμενον πολίτευμα, καὶ ἔκτοτε οἱ Χίοι ἐξεπλήρουον πιστῶς τὰς ὑποχρεώσεις ἑαυτῶν ὡς συμμάχων. Μετὰ δὲ τὴν μεγάλην ἀπώλειαν, ἣν καὶ αὐτοὶ εἶχον συνυποστῆ μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἐν Σικελίᾳ, δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ καυχηθῶσιν, ὅτι ἐκέκτηντο ἐξήκοντα νῆας. Τότε δὲ οἱ ἐν τῇ πόλει ἄρχοντες ὀλιγαρχικοὶ προεκάλεσαν τὴν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων συνωμοσίαν, ἐλθόντες τὸ πρῶτον εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν ἐπὶ τῆς ἀντιπέρας παραλίας κειμένων Ἐρυθρῶν.

Πρὸς ἀμφοτέρας δὲ ταύτας τὰς πόλεις ἐπελήφθη διαπραγματεύσεων ὁ Τισσαφέρης, καὶ ἔστειλε κοινῇ μετ' αὐτῶν πρέσβεις εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπως πείσῃ τοὺς Σπαρτιάτας νάναλάβωσι τὴν ἡγεσίαν τῆς ἀποστασίας τῶν Ἰώνων, ἐπαγγελλλόμενος μισθὸν καὶ συντήρησιν εἰς τὴν στρατιάν τῶν Πελοποννησίων. Διὰ δὲ τῆς πρεσβείας ταύτης ἐνεκαινίζετο νέον πολιτικὸν πρόγραμμα τῶν σατραπῶν.

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 144.

Ὅμοια δὲ πρὸς τὴν τοῦ Τισσαφέρνους ἦτο ἡ θέσις Φαρναβάζου τοῦ σατράπου τῆς βορείου σατραπείας, ἧς πρωτεύουσα ἦτο τὸ Δασκύλειον παρὰ τὴν Προποντίδα καὶ ἦτις περιελάμβανε τὰς παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον χώρας, τὴν Φρυγίαν, τὴν Βιθυνίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν. Ἐδέσποζε δὲ οὗτος τῆς τρωικῆς χώρας μετὰ τῆς ἐχούσης ἐξαιρέτως πλουσίαν ναυπηγήσιμον ξυλείαν δασώδους Ἰδης καὶ κατεῖχε τὰ κινδυνωδέστατα τῶν ὀρμητηρίων πρὸς πόλεμον κατὰ θάλασσαν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Ὁ δὲ Φαρνάβαζος ἀπέστειλε δύο Ἑλληνας φυγάδας, Καλλίγειτον τὸν Μεγαρέα καὶ Τιμαγόραν τὸν ἡγέτην τῶν ἐν Κυζίκῳ μηδίζοντων, μετὰ χρημάτων εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπως πείσωσι τοὺς Πελοποννησίους νὰ στείλωσι νῆας εἰς τὸν Ἑλλήσποντον· ἐπειράθη δὲ νὰ ὑπερακουτίσῃ καὶ αὐτὸν τὸν Τισσαφέρην διὰ τῶν ἐπαγγελιῶν αὐτοῦ. Οὕτω δὲ δύο ἰσχυροὶ σατράπαι ἀνημιλλῶντο πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς εὐνοίας τῆς Σπάρτης καὶ προσέφερον εἰς αὐτὴν χρήματα καὶ συμμαχικὴν ἐπικουρίαν¹.

Τέλος δὲ δὲν ἔμενον ἀδρανεῖς καὶ οἱ πλησιέστατοι καὶ μισητότατοι ἀπάντων τῶν πολεμίων τῶν Ἀθηνῶν. Αἱ Θῆβαι εἶχον ἀπόσχει ἀγερώχως τῆς Νικιείου εἰρήνης, εἶχον καταλάβει τὸ Πάνακτον καὶ ἔπειτα καταστρέφει αὐτὸ πρὶν ἢ ἀποδοθῆ εἰς τοὺς Ἀθηναίους². Ἐνεκα δὲ πανούργου ἐπιδρομῆς τῶν ἐξ Ἀθηνῶν ἀπολυθέντων Θρακῶν³ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Διτρέφους ἐναντίον τῆς πόλεως Μυκαλησσοῦ οἱ Θῆβαίοι εἶχον ἐπ' ἐσχάτων ἐρεθισθῆ τὰ μέγιστα. Εἶχον δὲ ἀποστείλει καὶ εἰς τὴν Σικελίαν ἐπικούρους καὶ συμματάσχει οὐ μικρὸν εἰς τὴν ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ ἦτταν τῶν Ἀθηναίων. Παρεσκευάζοντο δὲ νῦν πρὸς νέον πόλεμον καὶ ἤλθον, ὡς πρότερον, εἰς συνεννόησιν πρὸς τὴν Λέσβον⁴.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον οὕτως ἀπανταχοῦ ὠμολογοῦντο κινδυνω-

¹ Θουκυδίδου VIII, 6.

² Θουκυδίδου V, 39 κ. ε. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 501.

³ Θουκυδίδου VII, 29.

⁴ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 136.

δέσταται συμμαχίαι ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ὁ πόλεμος ἐν Ἑλλάδι. Καί δὴ νῦν οἱ ποιησάμενοι φανερώς ἐναρξίν χειρῶν ἀδίκων ὑπῆρξαν οἱ Ἀθηναῖοι. Πράγματι ἀττικὸς στολισκός ὑπὸ τὸν Πυθόδωρον, ἀρχομένου τοῦ 414 π. Χ. (Ὀλυμπ. 91,3), ἦτοι διαρκοῦντος τοῦ ὀγδόου θέρους μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῶν συνθηκῶν, εἶχεν ἐπιχειρήσει ἀποβάσεις ἐν λακωνικῇ χώρᾳ παρὰ τὰς Πρασιάς καὶ τὴν Ἐπίδαυρον Λιμηρὰν καὶ δηώσει τοὺς ἀγρούς, ὅπως ἐκδικηθῆι τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπὶ ταῖς εἰς τὴν Ἀργολικὴν ἐπιδρομαῖς¹.

Τὸ δὲ καθ' ἑαυτὸ ἀνάξιον λόγου τοῦτο συμβὰν ἔσχεν οὐ μικρὰ ἐπακόλουθα. Καί δὴ καθ' ἅπασαν τὴν διάρκειαν τοῦ πρώτου δεκαετοῦς πολέμου οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον τὴν συναίσθησιν, ὅτι ἐκεῖνοι ὑπῆρξαν οἱ ἐπιχειρήσαντες ἀδίκως τὸν πόλεμον, καθ' ὅτι οἱ Θηβαῖοι εἶχον ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν Πλαταιῶν, ὀφισταμένων τῶν σπονδῶν, οἱ δὲ πρεσβύτεροι οἱ ἐν τῇ πόλει ὑπεραμυνόμενοι τοῦ δικαίου ἦσαν πεπεισμένοι, ὅτι αὕτη ἦτο ἡ αἰτία τῆς συμφορᾶς ἣν οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον ὑποστῆ ἐν Πύλῳ καὶ ἀλλαχού. Ἀλλὰ τώρα οἱ διαλύσαντες τὴν εἰρήνην ὑπῆρξαν οἱ Ἀθηναῖοι, τοῦθ' ὅπερ οἱ Σπαρτιᾶται ἀνέμενον ἤδη ἀπὸ μακροῦ· ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἤρνούντο νὰ ἐπανορθώσωσι τὴν γενομένην ἀδικίαν, κατέλαβε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀρχαιοτρόπους τῶν Σπαρτιατῶν νέος ζῆλος ὑπὲρ τοῦ πολέμου, ἅτε φρονούντας, ὅτι ἠδύναντο νὰναλάβωσι τὸν πόλεμον ἀνευ ἐπιπορίας καὶ παραδοκῶσι μείζονα ἐπιτυχίαν.

Τὴν διάθεσιν δὲ ταύτην ἐπωφελήθη ὁ Ἀλκιβιάδης χάριν τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ σκοπῶν μετὰ μεγίστου ζήλου. Κατώρθωσε δὲ, ὅπως μετὰ τὴν ἐν τῷ χειμῶνι ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων ψήφισιν τοῦ πολέμου καὶ ἐναρξίν τῶν παρασκευῶν σὺν τῇ ἐνάρξει τοῦ ἔαρος τοῦ 413 π. Χ. (Ὀλυμπ. 91,3)² εἰςορμῆσιν πελοποννησιακῆ στρατιᾶς εἰς τὴν Ἀττικὴν ὑπὸ τὸν Ἄγιν ἐν χρόνῳ καθ' ὃν προεβλέπετο ἤδη ὅποια ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ ἔκβασις τοῦ σικελικοῦ πολέμου. Δώ-

¹ Θουκυδίδου VI, 104.

² Θουκυδίδου VII, 19· ἦρος [εὐθὺς] ἀρχομένου πρώτατα.

δεκα δὲ ἤδη ἔτη ἢ Ἀττικὴ εἶχε μείνει ἀπηλλαγμένη πάσης ἐπιδρομῆς καὶ εἶχον ἐκλίπει τὰ ἔγνη τοῦ ἀρχιδαμείου πολέμου. Διὸ πολὺ ὀλεθριώτεροι ἀπέβησαν αἱ νέαι δηρώσεις, ἐφ' αἷς νῦν οὐδὲ ἠδύναντο κἄν νὰ ἐκδικηθῶσι τοὺς Πελοποννησίους διὰ περίπλων τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ, τοῦθ' ἔπερ χερίστον, τὴν φορὰν ταύτην οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον ἀπόφασιν νὰ μὴ μετέλθωσι τὸν πρότερον πολεμικὸν τρόπον, ἀλλ' ἀντὶ τῶν κατ' ἔτος θερινῶν ἐπιδρομῶν νὰ καταλάβωσι μονίμως ὄχυρὸν χωρίον ἐν τῇ Ἀττικῇ. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐξέλεξαν κατὰ συμβουλήν τοῦ Ἀλκιβιάδου τὸ ἄριστον τῶν ἐν Ἀττικῇ χωρίων.

Ὁ ἐξ Ἀθηνῶν στρέφων τὸ βλέμμα πρὸς βορρᾶν βλέπει τὴν ὑψηλὴν Πάρνηθα κατατείνουσαν δεξιὰ τοὺς ὄρθιους αὐτῆς βράχους πρὸς τὸν Βριλήσσιον. Ἀλλὰ πρὶν ἢ αἱ παρῳρείαι αὐτῆς προεκταθῶσι καθήκουσαι μέχρι τῆς λοφώδους Διακρίας ἀποτελεῖ βαθεῖαν κοιλάδα, ἧς ἡ ὄρεπανοειδῆς κατατομὴ ἀποτελεῖ κατὰ τὰ βόρεια τοῦ ὀρίζοντος γραμμὴν ἐναργεστάτην. Ἐπὶ δὲ ὄροπεδίου εὐρέος κάτωθεν τοῦ πρᾶνου τοῦ ὄρους ἔκειτο ἡ Δεκέλεια, μία τῶν ἀρχαίων δωδεκά πόλεων τῆς Ἀττικῆς, ἀπέχουσα τῆς πόλεως τρεῖς ὥρας καὶ τὸ αὐτὸ διάστημα χρόνου ἀπὸ τῶν συνόρων τῆς Βοιωτίας. Δι' αὐτῆς διήρχοντο αἱ ὁδοὶ αἱ διὰ τῆς ὄρεινῆς Διακρίας ἄγουσαι εἰς τὴν Εὐβοίαν· καὶ ἡ μὲν ἑτέρα αὐτῶν διέρχεται παρ' αὐτὴν τὴν Δεκέλειαν, ἡ δὲ ἄλλη ὀλίγον ἀνατολικώτερον διὰ τῶν Ἀφιδῶν. Ἀμφοτέρων δὲ τούτων τῶν ὁδῶν ἐδέσποζε τὸ χωρίον τὸ καταληφθὲν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες ὠχυρώθησαν ἐπὶ ἀποκρήνου κορυφῆς ἄνωθεν τῆς Δεκελείας¹. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οὐδ' ἀπειραβήθησαν κἄν νὰ ἐξώσωσιν αὐτοὺς. Ἡ δ' ἐπιτυχία αὐτῆ τῶν Σπαρτιατῶν ὑπῆρξεν οὕτως ἀξιόλογος, ὥστε ἤδη ἐν ἀρχαίοις χρόνοις τὸ ἔδρον τελευταῖον μέρος τοῦ πελο-

¹ Ἦδε λεπτομερεστέρην περιγραφὴν τῶν κατὰ τὴν Δεκέλειαν καὶ τὰ περίχωρα παρὰ τῷ Curtius Sieben Karten zur Topographie von Athen. Πίν. VII. [Curtius-Kaupert Karten von Attika Blatt XX. Τιμ. Βάσσου Τοπογραφικαὶ πληροφορίες περὶ Δεκελείας ἐν Ἀθηναίῳ Τόμ. I" σ. 126 κ. ε.].

ποννησιακοῦ πολέμου ἐκαλεῖτο ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Δεκελείας πόλεμος δεκελεικός.

Ἡ κατάληψις τῆς Δεκελείας κατέχει τὸ μέσον μεταξύ τῆς σικελικῆς ἐστρατείας καὶ τοῦ ἐκ νέου ἐκραγέντος μεταξύ Ἀθηναίων καὶ Πελοποννησίων πολέμου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐσκοπεῖτο δι' αὐτῆς ἐπέμβασις χάριν τῶν Συρακουσίων, ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐπὶ ὀκτώ ἔτη τηρηθείσας συνθήκας ἦτο ἡ ἀρχὴ τοῦ δευτέρου μεταξύ Ἀθηναίων καὶ Σπάρτης πολέμου. Καὶ ὁ μὲν ἄμεσος σκοπὸς ἀπέτυχε, τῶν Ἀθηναίων μὴ παρακωλυθέντων νὰ στείλωσιν εἰς τὴν Σικελίαν τὸν Δημοσθένην μετὰ νέας στρατιᾶς. Ἀλλ' ὅτε μετὰ τὴν παρέλευσιν ἑξ μηνῶν ἐπῆλθεν ἡ ἐν Σικελίᾳ συμφορὰ, τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἤσθάνθησαν πολὺ βαρύτερον τὴν στενοχωρίαν, ἣν προεξένει εἰς αὐτοὺς ἡ κατάληψις τῆς Δεκελείας.

Δι' αὐτῆς ἡ πόλις ἐστερήθη τῆς προσκομιδῆς τῶν κυριωτάτων ἐπιτηδείων, ἐπειδὴ οἱ πολέμιοι κατεῖχον τὰς ὁδοὺς τὰς συνδεούσας τὴν Ἀττικὴν πρὸς τὴν Εὐβοίαν. Καὶ ἔμεινε μὲν ἀκόμη ἀνοικτὴ ἡ διὰ θαλάσσης ὁδὸς, ἀλλ' αὕτη ἦτο πολὺ μακροτέρα καὶ δυσχερεστέρα. Ἄλλως δὲ διεκινδυνεύετο αὐτὴ ἡ κτήσις τῆς ἀναγκαιοτάτης ἐκείνης εἰς τοὺς Ἀθηναίους νήσου. Ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς Ἀττικῆς μέγα μέρος κατείχετο ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, πλῆθος χωρίων καὶ ἀγρῶν, δασῶν καὶ νομῶν. Τὸ ἐν τρίτον τῆς Ἀττικῆς δὲν ἀνῆκε πλέον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀμέσῃ περιχώρῳ τῆς πόλεως παρεκωλύετο ἡ ἐπικοινωνία. Καὶ πλείστοι μὲν ὅσοι τῶν ἀγροτῶν, μείναντες ἄνευ ἐργασίας καὶ κέρδους, συνωθοῦντο καὶ πάλιν εἰς τὸ ἄστυ· οἱ δὲ πολῖται ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ἐκτελῶσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς τὰ βαρῆα καθήκοντα φρουρῶν. Διὰ βραχείων εἰπεῖν, ἅπασαι αἱ ἐνοχλήσεις καὶ ἅπαντα τὰ δεινὰ τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ πολέμου παρουσιάσθησαν καὶ πάλιν ἐν πολὺ μείζονι μέτρῳ, ἐπειδὴ νῦν δὲν παρείχετο πλέον καιρὸς ἀναπαύσεως. Ἡ δῆμις τῆς χώρας ἦτο πολὺ μεγαλειότερα, ἐπειδὴ στρατιὰ πολεμίων ἤρπαζεν ἐξ αὐτῆς ἀδιακόπως τὰ πρὸς συντήρησιν. Ἄλλως δὲ οἱ δοῦλοι οἱ ἐκφεύγοντες τοὺς δεσπό-

τας εἶχον τὸ ἐξῆς ἀσφαλὲς ἄσυλον καθ' ἅπαν τὸ ἔτος, αὐτομολοῦντες κατὰ χιλιάδας εἰς τὴν Δεκέλειαν, ἐν ἣ ἠδύναντο νὰ παράσχωσιν ἀξίας λόγου ὑπηρεσίας εἰς τοὺς πολεμίους¹. Ἐπειδὴ δὲ οἱ αὐξήσεως τῆς πρὸς τοὺς δούλους αὐστηρότητος οὐδὲν θὰ ἠδύναντο νὰ κατορθώσωσιν, ἠναγκάσθησαν νὰ τραπῶσι τὴν ἐναντίαν ὁδὸν, καὶ εἰσῆγαγον πραοτέραν μεταχείρησιν τῶν δούλων, ὅπως προλάβωσι τὸ κακὸν².

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οὐ μόνον οἱ ἰδιῶται ὑφίσταντο αἰσθητὴν μείωσιν τῆς οὐσίας καὶ τῶν προσόδων, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη πολιτεία. Ἰδίως δ' ἔπαυσαν κατὰ μέγα μέρος αἱ εἰσπράξεις ἐκ τῶν δικῶν καὶ ἐκ τῶν χρηματικῶν ζημιῶν, αἵτινες ἀπετέλουν μέγα μέρος τῶν προσόδων τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, ἐπειδὴ δὲν ἤρχοντο εἰς Ἀθήνας διάδικοι, ὅπως δικασθῶσιν, ἐν δὲ τῇ πόλει δὲν ὑπῆρχε σχολὴ ὅπως δικάζωσιν οἱ ἡλιασταί. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἐξέλειπον καὶ πολλοὶ ἄλλοι πόροι ἐκ μισθωμάτων καὶ τελῶν τῆς ἀγορᾶς καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι. Διὰ ταῦτα κατ' ἀκολουθίαν τῶν παμμεγίστων δαπανῶν χάριν τοῦ σικελικοῦ πολέμου καὶ ἔνεκα τῶν ἔπειτα ἐπελθουσῶν ἀπωλειῶν ἐπῆλθεν οἰκονομικὴ κρίσις πρωτοφανὴς διὰ τὰς Ἀθήνας. Εἰς ἀργυρολογίας δὲ παρὰ τοῖς συμμάχοις δὲν ἐθάρρουν νὰ προβῶσιν, ἐπειδὴ, ὡς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, οὐδ' αὐτοὺς τοὺς τεταγμένους φόρους ἠδύναντο νὰ εἰσπρά-

¹ Οἱ αὐτομολῆσαντες δούλοι, οἱ πλείστοι ὄντες χειροτάγναι, ἀνῆλθον εἰς πλεον ἢ εικοσαχιλίους. Ἴδε *Θουκυδίδου* VII, 27. Πρόβλ. Bōckh-Bergwerke von Laurion ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie. 1815] σ. 123.

² Ἄριστοφάνης ἐν *Νεφέλαις* στ. 5. Περὶ λεγομένης διατάξεως ἀναφερομένης εἰς ταῦτα ἴδε *Ἀνωνύμου* Πρόβλ. β. παρὰ τοῦ Walz *Rhetores Graeci* Τόμ. VIII, σ. 411. Meier De bonis damnatorum σ. 50. Μόνον παρὰ τοῦ *Θουκυδίδου* εὐρεθαι μαρτυρία περὶ στρατείας τοῦ Δημοσθένους ἀποσκοπούσης εἰς τὴν πρόκλησιν ἀναλόγων δυσχερειῶν παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις, ὅτι ἦδη τῷ 413 π. Χ. ὁ εἰς τὴν Σικελίαν ἐκπλέων στόλος περιέπλεε τὴν Πελοπόννησον. Ἴδε *Θουκυδίδου* VII, 26, ἐς τὰ κατανατικρὸν Κυθήρων τῆς Λακωνικῆς, ἔνθα τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐστὶ, τῆς τε γῆς ἐστὶν ἡ εἰδῶσαν καὶ εἰτείχισαν ἰσθμῶδις τι χωρίον (ὅπως τὴν Ὀνου γνάθον). Ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 330), ἵνα δὴ οἷτε ἐπὶ λωτες τῶν Λακεδαιμονίων αὐτόσε αὐτομολῶσι καὶ ἄμα λησται ἐξ αὐτοῦ ὡς περ ἐκ τῆς Πύλου ἀρπαγὴν ποιῶνται.

ζωσιν ἀσφαλῶς, οὐδεμίαν δὲ δύναμιν εἶχον νὰ μεταχειρισθῶσι βίαν.

Ἐπειράθησαν λοιπὸν ἐν τοῖς παροῦσι δεινοῖς ἔλως νέου τρόπου πρὸς ἐπίτευξιν μεγαλειτέρων ἢ τοῦλάχιστον ἀσφαλεστέρων εἰσπράξεων ἄνευ πίεσεως τῶν συμμάχων. Καὶ δὴ κατήγγησαν τὴν ἄμεσον πληρωμὴν φόρων, καὶ εἰσέγαγον ἀντ' αὐτῆς εἰσφορὰν πέντε ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν (εἰκοστῆν) μέλλουσαν νὰ εἰσπράττηται ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς ἐκ πάντων τῶν λιμένων τῶν συμμαχιῶν πόλεων¹. Τὰ δὲ τέλη ταῦτα ἐξεμισθώθησαν, καὶ εἰς τὰς πόλεις τὰς ἀνηκούσας εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων διεδόθη νέον εἶδος Ἀθηναίων τελωνῶν, οἱ εἰκοστολόγοι. Ἀλλ' ὁ θεσμὸς οὗτος δὲν ἐστέφη, καθ' ὃ φαίνεται, ὑπὸ τῆς προσδοκωμένης ἐπιτυχίας· οἱ δὲ εἰκοστολόγοι ἐμισθώθησαν μὲν αὐτοὶ, κατέστησαν δὲ μισητὰς καὶ τὰς Ἀθήνας εἰς τοὺς συμμάχους², καὶ ἡ ὄλη καινοτομία συνετέλεσε μόνον εἰς ὀσημέραι μείζονα σύγχυσιν τῶν κατὰ τὰς προσόδους τῆς πόλεως. Μετὰ δὲ ὀλίγα ἔτη ἐπανῆλθον εἰς τὸ πρότερον σύστημα τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων³.

Ἡ μόνη δ' εὐτυχία ἧς ἠξιώθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν μέσῳ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς αὐτῶν στενοχωρίας συνέκειτο εἰς τοῦτο, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν δὲν ἐπελήφθησαν ταχέως ἐνεργείας, ὅπως ἐπωφεληθῶσι τὸν πρῶτον τρόμον χάριν τολμηρᾶς ἐπιθέσεως. Οὕτω δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκέρδησαν χρόνον, καὶ ἠδυνήθησαν πάλιν νὰ συντάξωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν καὶ ἀναλάβωσι θάρρος πρὸς νέον ἀγῶνα. Ὁ δῆμος ὁμοφώνως ἦτο διατεθειμένος

¹ Ἡ εἰκοστὴ τῶν κατὰ θάλασσαν (Θουκυδίδου VII, 28), ἧς ἡ εἰσαγωγὴ ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἀπόπειραν τῆς διαρρηθμισέως τῶν κατὰ τοὺς φόρους τῶν συμμάχων, εἰσῆχθη τῷ 413 π. X ('Ὀλυμπ. 91, 4) κατὰ τὸν Böckh Staatshaushaltung [der Athener] Τόμ. Β' ἐκδ. γ' σ. 350.

² Εἰς εἰκοστολόγοις γλευάζεται καὶ ἐν τοῖς Βατράχοις τοῦ Ἀριστοφάνους στ. 363.

³ Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς (I, 3, 9) εἰσπράχθησαν πάλιν φόροι [τῷ 409 π. X.] ('Ὀλυμπ. 92, 4). "Ide Böckh [Statshaushaltung der Athener Τόμ. Β' ἐκδ. γ' σ. 350.] Köhler [Urkunden zur Geschichte des delisch-attischen Bundes] σ. 152. Ὁ Gilbert [Beiträge] σ. 288 κ. ἑ. περιῆται νάποσειφη, ὅτι ἡ εἰκοστὴ ἀπετίνετο μέχρι τοῦ πέρατος τοῦ πολέμου.

νά διακινδυνεύσῃ τὰ πάντα πρὸς διατήρησιν τοῦ μεγαλείου τῆς πόλεως. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγίνωσκον, ὅτι διὰ διαπραγματεύσεων καὶ ὑποχωρήσεων οὐδὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιτύχωσι· διὸ ἀπεφάσισαν νὰποδεχθῶσι τὸν ἀγῶνα, πεποιθότες εἰς τὴν προστασίαν τῶν θεῶν.

Ἄλλ' ἢ συμφορὰ ἦν εἶχον ὑποστῆ δὲν εἶχε διασαλεύσει μόνον ἐξωτερικῶς τὰ θεμέλια τῆς ἀττικῆς δυνάμεως. Δὲν ἔλειπον μόνον χρήματα, ἄνδρες, νῆες καὶ σύμμαχοι πιστοί, ἀλλὰ καὶ τὸ φρόνημα, ὅπερ διὰ πολιτείαν μεγάλην εἶνε τὸ ἀναγκαϊότατον πάντων, καὶ ἡ πεποιθήσις πρὸς τὸ καθεστῶς πολίτευμα τῆς χώρας. Διεγίνωσκον ἐναργέστατα, ὅτι ἡ συμφορὰ τῆς πόλεως δὲν εἶχεν ἐπέλθει ἄνευ εὐθύνης τῶν Ἀθηναίων, ὅτι εἶχον γαίνοι μεγάλα λάθη, τὰ δὲ λάθη ταῦτα εὐρίσκοντο εἰς ταιαύτην στενὴν συνάρειαν πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς δημοκρατίας, ὥστε ἀναγκαίως αὐτὸ τοῦτο τὸ πολίτευμα ἐξέπεσε τῆς προτέρας τιμῆς. Διὰ ταῦτα οὐδὲν ἠθελον νὰκούσωσι πλέον περὶ τῶν προτέρων ἀντιπροσώπων τοῦ δήμου· ἡ φωνὴ τῶν σφοδρῶν δημαγωγῶν ἐσίγησεν, ἡ Πνυξ ἠρημώθη, καὶ οἱ πολῖται μετὰ δέους περιέβλεπον, ἐπιζητοῦντες ἄνδρας δυναμένους νὰ διοικήσωσι τὰ τῆς πόλεως ἐν χρόνοις χαλεπωτάτοις. Πολιτευταὶ τυγχάνοντες ἀξιώματος παρὰ πᾶσιν, οἷος εἶχεν ὑπάρξει ὁ Νικίας, δὲν ὑπῆρχον· ὁ δὲ ὄμιλος τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ, ἀνδρῶν ἐντίμων, φιλοπατρίδων καὶ πιστῶν μὲν εἰς τὸ καθεστῶς, μόνον δ' ἐπιδιώκόντων νὰ παρακωλύσωσι τὰς ὑπερβασίας τῆς δημοκρατίας, εἶχε δεινῶς ἐλαττωθῆ ὑπὸ τοῦ πολέμου, καὶ ἡ ὅλη φατρία τῶν σωφρόνων καὶ συντηρητικῶν ἦτο ἀνίσχυρος καὶ ἐν τελείᾳ ἀμηχανίᾳ. Οἱ μόνοι δ' ἐπιδιώκοντες τοὺς ἰδίους ἑαυτῶν σκοποὺς μετὰ τόσῃ μείζονος θάρρους ὅσῃ μᾶλλον ἀπεγνωσμένα ἦσαν τὰ τῆς πόλεως ἦσαν οἱ ἐν μυστικαῖς ἐταιρίαις συνηνωμένοι, ἐκ συστήματος πολέμιοι τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος. Διὰ ταῦτα μετὰ τὴν καὶ κατ' αὐτὸ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ δεκελεικοῦ πολέμου ἀκουσίως ἐπελθοῦσαν συνδρομὴν ἀπάντων τῶν συντελούντων πρὸς διάσωσιν τῆς πόλεως συνέδησαν τὸν χειμῶνα τοῦ δευτέρου ἔτους γεγονότα μαρτυροῦντα ἐνέργειαν τῆς ὀλιγαρχικῆς φατρίας ἐκ προαι-

ρέσεως ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς νομίμως ὑφισταμένης πολιτείας.

Τὸ μέγα πλῆθος τοῦ δήμου ἦτο πειθήνιον καὶ τιθασόν. Καὶ ἤκουε μὲν ἡσύχως προτάσεις αἵτινες πρὸ ὀλίγων ἀκόμη μηνῶν ἤθελον θεωρηθῆ ἑσχάτη προδοσία καὶ καταδιωχθῆ μετ' ἀγανακτήσεως καὶ πάθους, ἄνευ δὲ μεμφιμοιρίας ἐνέκρινε τὰς κυριωτάτας τῶν μεταβολῶν τοῦ πολιτεύματος, τοὺς μεγίστους περιορισμούς τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἐξουσίας. Καὶ ταῦτα διότι οἱ ἄνδρες οἱ νῦν ἀναλαβόντες τὴν διοίκησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων ἀπήτουν, ὅπως μὴ ληφθῆ φροντίς μόνον περὶ προσωρινῆς σωτηρίας καὶ ἀποτροπῆς τῶν δεινῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι προλήψεως ὁμοίων συμφορῶν. Ἰσχυρίζοντο δὲ, ὅτι μόνη αἰτία τοῦ κακοῦ ἦτο ἡ κουφόνοια μεθ' ἧς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου ἐψηφίζοντο αἱ σπουδαιόταται τῶν ἀποφάσεων. Κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν ἡ βουλή τῶν πεντακοσίων, ὡς εἶχεν, οὐδὲ τὴν μικροτάτην παρεῖχεν ἐγγύησιν περὶ σώφρονος πολιτείας. Παρίστατο λοιπὸν χρεία ἄλλης ἀρχῆς, συνεδρίου ἀνδρῶν πρεσβυτέρων βασανίζοντος πάντα τὰ προβουλευόμενα καὶ πάσας τὰς προτάσεις καὶ μόνον τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐγκριθέντα καὶ ἐπιδοκιμασθέντα εἰσάγοντος πρὸς ἐπιψήφισιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Ἡ δὲ νέα αὕτη ἀρχὴ ἔμελλε συγχρόνως νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὅπως προτείνῃ μὲν ἐν ὥραις κινδύνου τὰς ἀναγκαίας διατάξεις, καταστήσῃ δὲ δυνατὴν τὴν μετὰ βώμης καὶ μυστικότητος διοίκησιν τῶν τῆς πολιτείας, ἰδίως δὲ μεριμνήσῃ καὶ περὶ τῆς μεγίστης φειδοῦς περὶ τὰναλώματα, ἵνα οἱ ἔτι ὑπολειπόμενοι πόροι συντηρηθῶσι χάριν τῶν κυρίων σκοπῶν τῆς πολιτείας. Οὕτω δὲ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ὅστις ἀπὸ τοῦ χρόνου καθ' ὃν κατελύθη ὁ Ἄρειος Πάγος εἶχεν ἀπαλλαγῆ πάσης κηδεμονίας¹ ἐτέθη καὶ πάλιν ὑπὸ ἔλεγχον. Ἡ δὲ σημασία τῆς μεταβολῆς ταύτης ἦτο ἔτι μεγαλειτέρα, ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ἡ μὲν δρᾶσις τῆς νέας ἀρχῆς ἦτο ἀπεριόριστος, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 528.

λίαν περιωρισμένους, καὶ κατὰ ταῦτα ἡδύναντο εὐκολώτατα νὰ γείνωσιν ὄργανα φατριαστικά. Ἀπετελεῖτο δὲ ἡ νέα ἀρχὴ ἐκ δέκα ἀνδρῶν, κληθέντων προβούλων καὶ ἀναμφιλέκτως ἐκλεχθέντων ἀπὸ τῶν δέκα φυλῶν. Ὁ δὲ μόνος αὐτῶν ἀσφαλῶς γνωστός εἶνε ὁ Ἄγωνι, ἀνὴρ τῶν ἐπιφανεστάτων καὶ δοκιμωτάτων, τῶν συνοπογραψάντων τὴν Νικίειον εἰρήνην, ὁ ἀντίπαλος τοῦ Περικλέους καὶ κατὰ ταῦτα ἀνήκων πολιτικῶς, καθ' ἃ εἶνε πιθανόν, εἰς τὴν φατρίαν ἧς ποτε ἡγεῖτο Θουκυδίδης ὁ Μελησιῦ.

Πρώτη δὲ φροντίς τῶν προβούλων ὑπῆρξεν ἡ διάταξις τῶν οικονομικῶν τῆς πόλεως. Καὶ περιωρίσθησαν μὲν τὰ εἰς ἐορτάς, θυσίας καὶ ἀγῶνας ἀναλώματα, ἐπετράπη δὲ εἰς τοὺς πολίτας ἡ εὐκολία τοῦ συντελεῖν ἀνά δύο ἡμοῦ πρὸς παρασκευὴν χοροῦ, καὶ ἐν τῇ τριηραρχίᾳ δ' ἐπετράπη ἡ συντέλεια. Καὶ ἡ μεταβολὴ δὲ τῶν φόρων εἰς τέλη ἀπὸ τῶν λιμένων δύναται νὰ ὑποληφθῇ γενομένη ὑπὸ τῶν προβούλων.

Ἐπειτα δὲ ἡσχολήθησαν μετὰ πλείστου ὄσου ζήλου περὶ τὰς παρασκευάς. Καὶ ἐπρομηθεύοντο μὲν ξυλείαν ἐκ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, ἐναυπήγουν δὲ μετὰ σπουδῆς νέον στόλον, ὡχύρονον δὲ τὸ Σούνιον, ὅπως μὴ τυχὸν ἐγκαθιδρύσωσιν οἱ πολέμιοι ἐν αὐτῷ σταθμὸν νηῶν δυνάμενον νὰ παρεβάλλῃ προσκόμιματα εἰς τὴν κατὰ θάλασσαν ὁδὸν πρὸς τὴν Εὐβοίαν τὴν μόνην μένουσαν ἀκόμη ἀνοικτὴν. Συγχρόνως δ' ἐχρησίμευε τὸ ἔρυμα ἐκεῖνο τοῦ Σουνίου εἰς ἐποπτεῖαν τῶν πολυπληθῶν δούλων τῶν ἐργαζομένων ἐν τοῖς μεταλλείοις. Ἡ στρατιὰ ἠθροίσθη ἐπὶ τὸ αὐτὸ διὰ τῆς ἀνακλήσεως τῶν ἐν τῇ ξένη φρουρῶν, εἰ καὶ δὲν ἀνεκλήθησαν πᾶσαι, ἐξακολουθησάσης ἰδίως τῆς κατοχῆς τῆς Πύλου. Τέλος δὲ

¹ Θουκυδίδου V, 19, 24. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Περικλέους 32. Λυσίου ([κατὰ Ἐρατοσθένους] 65). Πρὸς ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 691. Πλὴν τοῦ Ἄγωνος γινώσκωμεν πρόβουλον καλούμενον Σοφοκλῆα (Ἀριστοτέλους Ῥητορ. III, 18), ὅστις ὑπὸ τῶν πλείστων ὑποτίθεται ὡς αὐτὸς ὁ ποιητής, τοῦθ' ὅπερ δὲν πείθεται νὰ ποδοχθῶ. Ὁ δὲ Wattenbach (De Quadringentorum Athenis factione σ. 22) νομίζει, ὅτι οὗτος εἶνε ὁ υἱὸς τοῦ Σωστρατίδου (Θουκυδίδου III, 115). Φαίνεται δὲ, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν προβούλων διήρκεσεν ὑπερέκεινα τοῦ ἐναυτοῦ.

κατεβλήθη πᾶσα δυνατὴ προσπάθεια πρὸς φύλαξιν τῶν συμμάχων, ἀνόρθωσιν τοῦ ἀξιώματος τῆς πόλεως καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ θάρρους τοῦ δήμου. Προεκηρύχθη δὲ πιθανῶς περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ ἀμνηστία πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν ἐπελθόντων θανάτων δι' ἀνακλήσεως μὲν τῶν ἐξορίστων, ἀποδόσεως δὲ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς τοὺς ἐν τῇ δίκῃ τῶν Ἑρμοκοπιδῶν καταδικασθέντας, ὅσοι δὲν εἶχον μεταστῆ εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον¹.

Οἱ δὲ μῆνες τοῦ φθινοπώρου καὶ τοῦ χειμῶνος οὓς οὕτως ἐπωρελήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ὑπῆρξαν χρόνος καθολικῆς ἐντάσεως τῶν πνευμάτων. Πόλις μεγάλῃ, εἰς ἣν ὑπετάσσετο τὸ ἡμισυ τῆς Ἑλλάδος, εἶχε καταλυθῆ, καθ' ἃ ἐπίστευετο, καὶ ἡ ἀρχὴ αὐτῆς δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ συντηρηθῆ. Κατὰ ταῦτα δ' ἐκ τῆς πτώσεως αὐτῆς ἔμελλε νὰ προέλθῃ νέα τάξις πραγμάτων καθ' ἅπασαν τὴν Μεσόγειον, ἀπὸ δὲ τῶν Σούσων μέχρι τῶν ἰταλικῶν ἀποικιῶν πᾶσαι αἱ πολιτεῖαι συμμετεῖχον εἰς τὴν παρασκευαζομένην ἐκείνην μεταβολήν. Φανερῶς ἢ κρυφίως παρεσκευάζοντο ἅπαντες οἱ πολέμιοι τῶν Ἀθηναίων, οὐδεὶς δ' αὐτῶν ἤθελε νὰ στερηθῆ τῶν ὠφελημάτων τῆς προσεχοῦς νίκης. Καὶ δὴ κατὰ τὸ προσεχὲς θέρος ἔμελλε, καθ' ἃ ἐφαίνετο βέβαιον, νὰ ἐπέλθῃ ἡ καταδικη τῶν Ἀθηναίων, καὶ οἱ πιεζόμενοι σύμμαχοι, οἵτινες εἶχον ἀναγκασθῆ νὰ θυσιάσωσιν ὑπὲρ τῆς φιλάρχου πόλεως τὸν χρυσὸν αὐτῶν καὶ τὰ σώματα, ἀνέμενον μετ' ἀγρίας δίψης ἐκδικήσεως τὴν ἡμέραν καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι ἔμελλον νὰ ποτίσωσι δίκην διὰ πάσας τὰς βιαιοπραγίας τὰς τελεσθείσας ὑπ' αὐτῶν ἐν Μυτιλήνῃ, Αἰγίνῃ, Σκιῶνῃ, Μήλῳ καὶ ἄλλαχού. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι σύμμαχοι ἦσαν πεπεισμένοι, ὅτι μικρὸς μόνον ἤθελεν ἀπαιτηθῆ χρόνος, ἔπειτα δ' ἔμελλον νὰ παρέλθωσιν εἰς αἰὲ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου,

¹ *Μαρκελλίνου* Βίος Θεουκιδίδου σ. 6 ἐκδ. Bekker. Ἴδε καὶ *Hermes* τόμ. XIII, σ. 431. Πρβλ. Kirchhoff Über die Poletenurkunde aus Olymp. 90, 3 ἐν τοῖς Neue Jahrbücher für Philologie. 1860 σ. 247.

καὶ ἦσαν διὰ τοῦτο προθυμότεροι νὰ ὑπηρετήσωσι κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν.

Αἱ δὲ πολεμικαὶ ἐνέργειαι τῶν Πελοποννησίων εἶχον δύο κέντρα, τὴν Δεκείλειαν καὶ τὴν Σπάρτην. Ὁ βασιλεὺς Ἁγίς εἶχε λάβει ἔκτακτον ἐξουσίαν διὰ τὴν βόρειον κονίστραν τοῦ πολέμου, ὅπως δύναται νὰ ἐπωφεληθῆται ἀμελλητὶ πᾶσαν εὐκαιρίαν πρὸς βλάβην τῶν Ἀθηναίων. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ ἤδη τὸν αὐτὸν ἐκείνον χειμῶνα ἐπεχείρησεν ἀπὸ τοῦ ὄρητηρίου αὐτοῦ μακρὰς ἐκστρατείας πρὸς βορρᾶν, ἐπειράθη νάνορθώσῃ πάλιν τὴν Ἡράκλειαν, παρέλαβε διὰ τῆς βίας ἐμήρους καὶ χρήματα χάριν τοῦ στόλου τῶν Πελοποννησίων παρὰ τῶν Οἰταίων λαῶν, τῶν Φθιωτῶν καὶ τῶν Θεσσαλῶν, καὶ ἐδέχθη τοὺς πρέσβεις τοὺς σταλέντας ὑπὸ τῶν νήσων, ὅπως ἐξασφαλίσωσι τὴν ὑποστήριξιν τῆς Σπάρτης πρὸς ἀποστασίαν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων.

Αἱ δὲ διαπραγματεύσεις αὗται ἔπρεπε νὰ τηρηθῶσι λίαν μυστικαί, ἐπειδὴ οἱ ὀλιγαρχικοί, ὅτινες ἀνῶρθουν νῦν ἀπανταχοῦ ὑπερηφάνως τὴν κεφαλὴν, ὄφειλον νὰ προφυλάσσωνται οὐ μόνον ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν δημοτικῶν φατριῶν, ὧν οἱ ἡγέται ἔμενον πιστοὶ εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Διὰ ταῦτα πρὸς εὐτυχίαν τῶν Ἀθηναίων ἦτο ἀδύνατος καθολικὴ ἀποστασία, τῶν Σπαρτιατῶν ἀμυχανούντων νὰ ὑποστηρίξωσι συγχρόνως ἐν πολλαῖς πόλεσι τοὺς στασιώτας αὐτῶν. Ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ κρίνωσι τίνας ἔπρεπε νὰ προτιμήσωσι, κατὰ δὲ τὴν κρίσιν ταύτην ἐπέδειξαν μεγάλην ἀμυφινωμίαν καὶ ἀβουλίαν, οὐ μικρὸν συντελέσασαν εἰς παράλυσιν τῆς ἐπιτυχίας τῶν Πελοποννησίων. Οὕτως ὁ Ἁγίς τὸ μὲν πρῶτον ἔστειλεν εἰς τὴν Εὐβοίαν τρεῖς ἀρμοστὰς μετὰ μαχητῶν, διαγινώσκων ὀρθῶς τὴν νῆσον ἐκείνην ὡς τὸ ἐπικαιρότατον χωρίον τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων καὶ δυνάμενος νὰ συνδέσῃ εὐκολώτατα τὴν ὑπονόμευσιν τῆς Εὐβοίας πρὸς τὸν δεκελεικὸν πόλεμον. Ἄλλ' ἔπειτα ὁμοῦς ὑπεχώρησεν εἰς τὰς ἐπιμόνους παρακλήσεις τῶν Βοιωτῶν, ἀπαιτούντων πρὸ πάντων νὰ σταλῇ βοήθεια εἰς τοὺς Λεσβίους, καὶ παρεσκεύασε χάριν αὐτῶν νῆας

καὶ στρατιώτας, διασπάσας οὕτω τὰς δυνάμεις αὐτοῦ καὶ περιπλακείς ἀπὸ τῆς Δακελείας εἰς τὸν ἐν Ἀσίᾳ πόλεμον, ὅστις ἔπρεπε νὰ διευθύνηται ἀπὸ τῆς Σπάρτης.

Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Σπάρτῃ ὅμοιαι ἐπεκράτουν ταλαντεύσεις, μὴ προερχόμεναι τυχὸν ἐξ ὄκνου πρὸς συνομολόγησιν τῆς μετὰ τῶν Περσῶν συνθήκης καὶ κατ' αὐτὴν τὴν κρίσιμον ὥραν, ἀλλ' ἔνεκεν ἀμφιγνομίας. Καὶ τινες μὲν ἤθελον νὰ ὑποστηριχθῆ πρό πάντων ὁ Τισσαφέρνης, οἱ δὲ ἄλλοι νὰ γείνη ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ ἔναρξις τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Φαρναβάζου, καὶ ταῦτα καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἄγις, συμπράττων μετὰ τῶν Βοιωτῶν, εἰργάζετο πάσῃ δυνάμει, ὅπως παράσχη τὴν πρώτην ὑποστήριξιν εἰς τοὺς Λεσβίους πρὸς ἐπανόρθωσιν ὅσον ἔνεστι ταχυτάτην τῆς πρότερον πρὸς αὐτοὺς ἐπιδειχθείσης ἀμελείας¹. Τοιαύτης δὲ ὑπαρχούσης ἀμφιγνομίας, ἐκράτησεν ἡ γνώμη τοῦ Ἀλκιβιάδου, κατορθώσαντος νὰ πείσῃ τοὺς φίλους, ὧν ἰσχυρότατος ἦτο ὁ ἔφαρος Ἐνδίου, ἀντίπαλος τοῦ Ἄγιδος, νὰ ποδεχθῶσι τὰς προτάσεις τοῦ Τισσαφέρνου².

Πράγματι δ' ἐν Ἰωνίᾳ παρείχοντο αἱ πλεῖσται προσδοκίαι ἐπιτυχίας, καὶ ἐν αὐτῇ πᾶσα ἀπώλεια ἔμελλε νὰ πλήξῃ πάσης ἄλλης μᾶλλον αἰσθητότατα τοὺς Ἀθηναίους. Πολλάκις ἤδη οἱ σατράπαι εἶχον προβῆ ἐπιτυχῶς μέχρι τῶν παραλίων τῆς Ἰωνίας. Ἐν ἀπάσαις δὲ ταῖς πόλεσιν αὐτῆς ὑπῆρχον οἱ μηδίζοντες, ἰδίως δ' ἐν Ἐφέσῳ, ἧτις διεξῆγεν εἰπερ τις καὶ ἄλλη τῶν παραθαλασσίων πόλεων τὸ μέγιστον κατὰ γῆν ἐμπόριον καὶ ἦτο ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην προσιτὴ εἰς τὰς ἐπιδράσεις τῶν Ἀσιατῶν. Εἶνε δὲ μάλιστα πιθανόν, ὅτι ἤδη πρὸ τῆς ἐν Σικελίᾳ συμφορᾶς ἡ Ἐφεσος εἶχεν ἀποσπασθῆ τῶν Ἀθηναίων καὶ περιέλθει εἰς τὸν Τισσαφέρην. Τώρα δὲ ἦτο ἔτοιμος πρὸς ἀποστασίαν ἡ Χίος, ἡ ἀξιολογωτάτη τῶν συμμαχιῶν, ἧς τὸ παράδειγμα ἔμελλε νὰ συμπαράσῃ συμπασαν τὴν Ἰωνίαν. Ἦσαν δ' αἱ πόλεις ἀτείχιστοι καὶ ἑσπεροῦντο

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 136.

² Θουκυδίδου VIII, 8 κ. ε.

φρουρῶν καὶ φυλακίδων. Κατὰ ταῦτα ἡ σατραπεία τοῦ Τισσαφέρνηους ἐφαίνετο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὸ ἐπικαιρότατον θέατρον τοῦ πολέμου. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ πόροι αὐτοῦ ἦσαν πολὺ μεγαλειότεροι τῶν τοῦ Φαρναβάζου, καίτοι δὲν ὑπεστήριζεν, ὡς οὗτος, τὴν αἰτησίην αὐτοῦ διὰ χρημάτων. Τέλος δὲ εἶχε καὶ ὁ Ἀλικιδιαδῆς ἐν ταῖς ἰωνικαῖς πόλεσι πλείστους ὄσους ὁπαδοὺς¹, καὶ ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ, ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ εἶπερ τινὶ καὶ ἄλλη ἔμελλε νὰ ἐπιβάλλῃ λαμπρῶς τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα μετὰ πολλὰς συζητήσεις τὰ τοῦ πολέμου καθωρίσθησαν συμφώνως πρὸς τὴν συμβουλὴν αὐτοῦ. Καὶ ἐγκατελείφθησαν μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ Εὐβοία καὶ ἡ Λέσβος, προσελήφθησαν δὲ κρυφίως κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον χειμῶνα εἰς τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν ἡ Χίος καὶ αἱ Ἐρυθραὶ, ἀφ' οὗ πρῶτον οἱ Σπαρτιᾶται δι' ἀποστολῆς πρέσβεως ἐπέισθησαν περὶ τῶν δυνάμεων τῆς Χίου, καὶ ἐδόθη εἰς τὰς πόλεις ἐκείνας ἡ ἐπαγγελία τῆς ἀποστολῆς τῶν πρώτων βοηθειῶν. Ἐπειτα δὲ ἠθέλησαν νὰ ἐπεκτείνωσι τὸν πόλεμον πρὸς βορρᾶν, μὴ ἐπιθυμοῦντες νὰποκρούσωσι τὴν εὐνοίαν τοῦ Φαρναβάζου καὶ ἐπαξίως ἐκτιμῶντες τὴν σημασίαν τοῦ Ἑλλήσπόντου διὰ τοὺς Ἀθηναίους. Ἡ δὲ Δεκέλεια ἔμελλε νὰ εἶνε τὸ ὀρηκτήριον διὰ πάσας τὰς ἠπειρωτικὰς στρατείας. Τοιοῦτον ἦτο τὸ σχέδιον τοῦ πολέμου διὰ τὸ προσεχὲς θέρος τὸ γεγόμενον δεκτὸν παρὰ τῶν συμμάχων, ἐγκριθὲν δὲ καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἁγίδου καὶ δὴ συνεφωνήθη, ὅπως πλὴν τῆς Χίου ὁ στόλος ἐπιληρθῆ καὶ τῆς Λέσβου, κατὰ δὲ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἔμελλε νὰναλάβῃ τὴν στρατηγίαν ὁ Ἀλκαμένης, καθ' ἃ εἶχεν ὀρίσει ὁ Ἁγίς.

Ἦσχολοῦντο δὲ ἤδη περὶ τὴν ναυπήγησιν τῶν νηῶν, ὧν ὁ ὄλος ἀριθμὸς ἔμελλε νὰνέλθῃ εἰς ἑκατόν. Τούτων εἴκοσι καὶ πέντε εἶχεν ἀναλάβει ἡ Σπάρτη, ἰσαριθμούς δ' αἱ Θῆβαι, δεκαπέντε δὲ παρέσχον οἱ Κορίνθιοι καὶ δεκαπέντε οἱ Φωκεῖς καὶ οἱ Λοκροί, τὰς δὲ λοιπὰς εἴκοσι τοῦτο μὲν οἱ Ἀρκάδες, Πελλήνηες καὶ Σικυωνῖοι, τοῦτο δὲ οἱ Μεγαρεῖς καὶ αἱ παραθαλάσσιαι πόλεις τῆς Ἀργολί-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 410.

δος. Πρὸς δὲ τούτοις ἀνέμενον ἀξίαν λόγου ἐπικουρίαν καὶ ἐκ τῆς Σικελίας, ἦσαν δ' ἔτοιμοι καὶ ἐν Χίῳ ἐξήκοντα νῆες. Οὐδ' ἐπετρέπετο ἀναβολή, ἐπειδὴ αἱ ἐν Ἰωνίᾳ στασιαστικαὶ κινήσεις ἤρχισαν νὰ γίνωνται γνωσταί, καὶ οἱ Χῖοι δὲν ἔπαυον δεόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐκ τῶν ἐνόνητων ἐπισπεύσεως τῆς στρατείας.

Καὶ ὁμῶς τὰ πάντα προέβαινον μετὰ βραδύτητος καὶ ἀδεξιότητος. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἔμελλον νὰ πλεύσωσιν ἀμέσως εἰς Χίον δέκα νῆες ἐκ τῆς Λακωνίας ὑπὸ τὸν Μελαγκρίδαν¹. Ἄλλ' ἐν ᾧ τὰ πάντα ἦσαν ἔτοιμα, σεισμὸς ἐπελθὼν ἐφόβησε τοὺς Σπαρτιάτας ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐγκατέλιπον τὴν ὄλην στρατείαν, ἀντὶ δὲ τοῦ Μελαγκρίδου ἀνέδειξαν ναύαρχον τὸν Χαλκιδέα, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ γείνη ἑναρξὶς τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου ὄχι ἐκ Γυθείου, ἀλλ' ἐκ τῶν παραλίων τῆς Κορινθίας. Ἄλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη προεκάλεσε νέας ἀναβολὰς καὶ ἀτυχίας. Καὶ δὴ οἱ Κορίνθιοι ἔσπευσαν μὲν νὰ διαβιβάσωσι διὰ τοῦ ἰσθμοῦ εἴκοσι καὶ μίαν τριήρεις εἰς τὰς Κεγχρεάς καὶ νὰ παρασκευάσωσι τὰ πάντα πρὸς τὸν ἀπόπλου, ἀλλὰ, ὅτε τὰ πράγματα ἔφθασαν μέχρι τοσοῦτου, δὲν ἠθέλησαν νὰ ταράξωσι διὰ τῆς ἐπιχειρήσεως φανεροῦ πολέμου τὰ Ἰσθμια, ἅτινα ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὰ συνδεομένης ἐμπορικῆς ἀγορᾶς παρεῖχον εἰς αὐτοὺς μεγάλα κέρδη. Ἐπ' ἴσης δὲ ἦσαν ἀπρόθυμοι νὰ ποδεχθῶσι τὴν πρότασιν τοῦ Ἁγίδος, δηλώσαντος, ὅτι ἐδέχετο εὐχαρίστως νὰναλάβῃ αὐτὸς τὴν ἡγεσίαν τοῦ στόλου. Κατ' ἀκολουθίαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ στείλαντες εἰς τὴν Χίον [τὸν στρατηγὸν Ἀριστοκράτην] ἀπήτησαν παρὰ τῶν Χίων ἑπτὰ νῆας, αἵτινες καὶ παρεδόθησαν εἰς αὐτοὺς ἄνευ ἐνστάσεως, ἐπειδὴ οἱ λακωνίζοντες ἠδυνάτου ἀκόμη νὰ προβῶσι πράγματι εἰς ἀποστασίαν². Εἰς δὲ τὰ Ἰσθμια αὐτὰ, συμπίπτοντα τὸν Ἀπρίλιον ἢ τὸν Μάιον, παρέστησαν κατὰ πρόσκλησιν τῶν Κορινθίων καὶ θεωροὶ τῶν Ἀθηναίων. Γενομένων δὲ τέλος ἐνεργῶν ἐν Κορινθίᾳ τῶν σκοπῶν τῶν Πελοποννησίων,

¹ Θουκυδίδου VIII, 6.

² Θουκυδίδου VIII, 9.

οἱ Ἀθηναῖοι προέβησαν εἰς δραστηριωτάτας ἐνεργείας πρὸς παρακώλυσιν τῆς παρασκευαζομένης ἐκστρατείας. Πράγματι δὲ οἱ σύμμαχοι πλὴν τῆς ἀναβολῆς εἶχον περιπέσει καὶ εἰς ἄλλο μέγα πταῖσμα, καταστήσαντες θέατρον τῶν παρασκευῶν αὐτῶν τὸν Σαρωνικὸν κόλπον, ὡς εἰ μὴ ὑπῆρχον πλέον Ἀθηναῖοι καὶ μὴ ὑφίστατο δύναμις πολεμία. Διὸ, εὐθὺς ὡς ἀπέπλευσεν ὁ κορινθιακὸς στόλος μετὰ τῶν νηῶν τοῦ Ἄγιδος, προσεβλήθη ὑπὸ ἀθηναϊκοῦ στόλου, συγκροτουμένου ἐξ ἴσου ἀριθμοῦ τριήρων. Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι ὑπεχώρησαν καὶ ἀπεμακρύνθησαν. Ἀλλ' ὅτε ἀνήχθησαν καὶ πάλιν, εἶδον ἔτι μεγαλειότερον ἐχθρικὸν στόλον ὁρμῶντα κατ' αὐτῶν· ἐξώσθησαν δὲ παρ' αὐτοῦ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου, περιεκλείσθησαν ἐν πετρωδῶν ὄρμῳ, ὅστις ἐκαλεῖτο Πειραιὸς, καὶ ὑπέστησαν ἐν αὐτῷ μεγίστας ζημίας, φονευθέντος καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀλκαμένου. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη νίκη ἣν ἤραναν καὶ πάλιν οἱ Ἀθηναῖοι, ἐμπνεύσασα εἰς αὐτοὺς νέον θάρρος, ἐν ᾧ οἱ Πελοποννήσιοι ἕνεκα τῆς ἥττης ἐνεφορήθησαν ἀθυμίας τοιαύτης, ὥστε οἱ Σπαρτιάται ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαταλίπωσιν ὅλως τὸν ἐν Ἰωνίᾳ πόλεμον, ὅστις ἄλλως ἦτο ἥκιστα ἀρεστὸς εἰς τοὺς πολίτας ἕνεκα τῆς ἀνέκαθεν ἀντιπαθείας τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς ὑπερποντίους στρατείας.

Τοῦτο δὲ καὶ ἤθελε γείνει πράγματι, ἂν δὲν εὕρισκετο ἐν Σπάρτῃ ὁ Ἀλκιβιάδης. Οὗτος κατώρθωσε νὰ ἐπωφεληθῇ τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ κορινθιακοῦ στόλου κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε ἀπεκόμισεν ἐξ αὐτοῦ τὰς μεγίστας ὠφελείας. Καὶ ταῦτα διότι πρὸ παντὸς εἶχε συμφέρον νὰ δείξῃ, ὅτι ἡδύνατο καὶ ἄνευ στόλου νὰ κατορθώσῃ τὴν ἀποστασίαν τῆς Ἰωνίας καὶ τὴν συμμυχίαν τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Περσίας. Καὶ κατώρθωσε μὲν νὰ πείσῃ τοὺς ἐφόρους, ἐπωφελήθη δὲ τὴν ἀντιζηλιῖαν αὐτῶν κατὰ τοῦ Ἄγιδος, ὃν καὶ αὐτὸς εἶχε καταστήσει ἐχθρὸν διὰ μοιχικῆς ἀναστροφῆς πρὸς τὴν βασιλίσσαν [Τιμαίαν], καὶ παρέστησε πρὸ πάντων εἰς τὸν Ἐνδιον ὡς μέγα κέρδος τὴν ματαίωσιν τῶν φιλοδόξων προσδοκιῶν τοῦ βασιλέως περὶ θριάμβων ἐν Ἰωνίᾳ. Οὐδεμία ἀνάγκη τριήρων ὑπάρ-

χει, εἶπε μετὰ τόλμης ἐκπληξιάσης πάντας καὶ συμπαρασυράσης τοὺς κλονουμένους. Ἀρκεῖ νὰ εὐρεθῶσιν ἐν Χίῳ, πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὴν νῆσον τὸ ἀγγέλιμα τῆς ἐν τῷ κορινθιακῷ κόλπῳ ἤττης· περὶ δὲ τῶν λοιπῶν θὰ φροντίσῃ αὐτός. Αἶρεται λοιπὸν καὶ πάλιν ἡ προτέρα ἀπόφασις, καὶ αἱ πέντε νῆες, καθ' ὅτι δὲν κατώρθωσαν ἐν Σπάρτῃ νὰ παρασκευάσωσι περισσοτέρας, ἀπέπλευσαν ὑπὸ τὸν Χαλκιδιέα καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην. Ταχύτατα δὲ πλεύσαντες, ἔφθασαν εἰς τὸν πρὸς ὄν θρον, καὶ ἅμα τῇ εἰς τὴν Χίον προσορμίσει τῆς μοίρας ἐκείνης ἡ ἀριστοκρατικὴ φατρία προβαίνει ἄνευ οὐδενὸς πλέον δισταγμοῦ εἰς τὴν φανεράν ἐκδήλωσιν τῶν ὑπ' αὐτῆς σκοπουμένων. Καὶ ὁ μὲν πτοηθεὶς δῆμος οὐδεμίαν πειρᾶται ἀντίστασιν. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης, ὅστις βέβαιος, ὅτι τὰ παρόντα πλοῖα εἶνε ὁ πρόδρομος μεγάλου πολεμικοῦ στόλου, κατορθώνει διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ νὰ ποιήσῃ ἐκποδῶν πάσας τὰς δυσχερείας. Αἱ δ' Ἐρυθραὶ ἠκολούθησαν ἀμέσως τὸ παράδειγμα τῆς Χίου. Τέλος δὲ πείθονται καὶ αἱ Κλαζομεναὶ νὰ συμμετάσχῃσι φανερῶς τῆς ἀποστασίας, καίτοι τρεῖς μόνον τριήρεις ἀπεστάλησαν αὐτόσε. Παρακελεύονται δὲ οἱ νέοι σύμμαχοι νὰ ἐπισπεύσωσι τὰς παρασκευὰς αὐτῶν καὶ τὸν τειχισμόν μετὰ τῆς μεγίστης δραστηριότητος¹. Ὡς ὑπὸ κεραυνοῦ ἀναρριπίζεται ἡ πυρκαϊὰ τοῦ πολέμου. Ἡ ἀποσπασία τῆς Ἰωνίας ἤρξατο, καὶ ἡ Σπάρτη δεσπόζει ἐν αὐτῷ τῷ κέντρῳ τῆς ἀρχῆς τῶν πολεμίων. Οὐδέποτε μεγαλειτέρα ἐπιτυχία κατωρθώθησαν ἀπὸ ἀφορμῆς μικροτέρας.

Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου δὲν εἶχον ἀντεπεξέλθει πρὸς πολεμίους, ἐπειδὴ ὁ Στρομβιχίδης ὁ ἀναχθεὶς ἀπὸ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, ὅπως συλλάβῃ τὸν στολίσκον τοῦ Χαλκιδιέως, δὲν ἠδυνήθη νὰ καταρθᾷ αὐτόν. Ἀλλὰ τότε ἀπεφάσισαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ καταβάλωσι τὰς μεγίστας τῶν προσπαθειῶν πρὸς διάσωσιν τῆς Ἰωνίας.

Ἡ φανερά ἀποσπασία τῆς Χίου ἐνεποίησεν αἰσθησὶν δεινῇ. Ἡ διαγωγή τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὴν νῆσον εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε πρᾶξι· ἐτίμων τὴν Χίον ὡς τὸν μαργαρίτην τῶν συμμαχιδῶν,

¹ Θουκυδίδου VIII, 14.

κατὰ δὲ τὰς δημοσίας θυσίας οἱ Χῖοι συμπεριλαμβάνοντο ὀνομαστί εἰς τὰς εὐχὰς περὶ τῆς εὐημερίας τῆς πόλεως¹, καὶ ἀκόμη πρὸ μικροῦ ὑπὸ τοῦ Εὐπόλιδος ἐν ταῖς Πόλεσι, τῇ κωμῳδίᾳ ἧς τὸν χορὸν ἀπετέλουν αἱ συμμαχίδες², εἶχεν ἐξυμνηθῆ ἡ Χίος, ἡ

καλὴ πόλις.....

πέμπει γὰρ ἡμῖν ναῦς μακρὰς ἄνδρας θ' ὅταν δεῖσῃ,
καὶ τὰλλα πειθαρχεῖ καλῶς ἄπληκτος ὥσπερ ἔπιπος³.

Διὰ ταῦτα ἡ ἀποστασία τῆς Χίου ἐθεωρήθη τὸ σύνθημα καθολικῆς ἐξεγέρσεως τῶν συμμάχων. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν νὰ κινήσωσι πάντα λίθον, νὰ βάλωσι δὲ χεῖρα καὶ ἐπ' αὐτὸ τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐκ χιλίων ταλάντων κατάθημα, ὅπερ κατὰ τινὰ ἐκ τῶν ἡμερῶν τοῦ Περικλέους νόμον ἐμελλε νὰ φυλαχθῆ διὰ τὴν ἐσχάτην ἀνάγκην, ἥτοι δι' ἄμεσον ἐπίθεσιν ἐνατίον τῆς πόλεως καὶ τῶν λιμένων⁴. Ἀληθῶς τὴν ἀποστασίαν τῆς Ἰωνίας ὑπελάμβανον ὡς προσβολὴν κατ' αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τῆς πόλεως καὶ ἐνόμισαν, ὅτι ἐδικαιοῦντο νὰ ἐρμηνεύσωσι τὸν νόμον κατὰ τρόπον τοιοῦτον. Οὕτω δ' εὐρέθησαν τὰ χρήματα τὰναγκαῖα πρὸς ἐξάρτησιν νηῶν⁵. Αἱ ἐν ἐφεδρεῖα τριήρεις ἐξήχθησαν ἐκ τῶν νεωρίων⁶, πλοῖα δὲ καὶ ἄνδρες ἐχωρίσθησαν κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ὑπηρεσίας. Αἱ δὲ πρὸς ἐφόρμησιν εἰς Πελοπόννησον προωρισμέναι νῆες, αἵτινες ἀπετέλουν τὸ δυνατώτατον μέρος τοῦ στόλου, ἀπεστάλησαν

¹ Σχόλια Ἀριστοφάνους εἰς Ὀρνίθας στ. 880.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 232.

³ Εὐπολις παρὰ [Meineke ἐν] Fragm. Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 509.

⁴ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 676.

⁵ Böckh Statshaushaltung [der Athener] Τόμ. Β' ἐκδ. γ' σ. 65 Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 184 Α στ. 5. [ἐκ τῶν χιλίων ταλάντων τῶν εἰς τὰς τριήρεις] ὧν παρελάδομεν παρὰ τῶν προτέρων ταμιῶν.

⁶ Κατὰ τὸν Herbst (Rückkehr des Alkibiades. Heidelberg. 1843 σ. 51) εἶχεν ἡ πόλις ἀκόμη τὰς ἑκατὸν ἐξαίρετους τριήρεις (Θουκυδίδου II, 24). Ἀλλὰ διὰ τί ὁ Θουκυδίδης [VIII, 15] ποιεῖται λόγον μόνον περὶ τῶν ἐξακρίτων χιλίων ταλάντων;

πάραιτα εἰς τὴν Ἰωνίαν, ἀντικατασταθεῖσαι ὑπὸ ἄλλων. Δεσμεύσαντες δὲ τοὺς ἐν ταῖς ἐπτὰ τριήρεσιν ἐλευθέρους Χίους, ἠλευθέρωσαν τοὺς ἐπ' αὐτῶν δούλους, καὶ ἐβουλεύθησαν δραστηριώτατα ὅπως προλάβωσι τὴν περαιτέρω διάδοσιν τῆς ἀποστασίας.

Ἄλλ' ὅμως παρὰ πάντα ταῦτα δὲν κατώρθωσαν νὰ παρακωλύσωσι τὰς προόδους ἀντιπάλου οἷος ὁ Ἀλκιβιάδης. Καὶ ὁ μὲν Στρομβιχίδης ἐπειράθη μάτην μετὰ ἑννέα νηῶν νὰ συγκρατήσῃ τὴν Τέων, ἐν ἧ ὁ Ἄθηναῖοι εἶχον οἰκοδομήσει τεῖχος πρὸς ἄμυναν τῆς χώρας¹. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἤδη ἀθροίσει περὶ ἑαυτὸν ἰωνικὸν στόλον εἴκοσι καὶ τριῶν νηῶν καὶ ἐκυριάρχει τῆς θαλάσσης. Ἀρῆκε δὲ τοὺς Πελοποννησίους ναύτας ἀντὶ ὀπλιτῶν ἐν Χίῳ, ὅπως προσφατεύσῃ τοὺς ἐν αὐτῇ ὀλιγαρχικούς ἀπὸ ἀποστασιῶν καὶ προσβολῶν, ἔλαβε δὲ Χίους ναύτας ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ νηῶν, καὶ ἐσπευσε περαιτέρω εἰς τὸν Μίλητον, ὅπως κυριεύσῃ διὰ τῶν ὀυνάμεων ὧν ἤδη ἤγειτο τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν τῆς Ἰωνίας². Καὶ ταῦτα διότι, ἀντὶ νάναμμένη ἐνισχύσεις, ἐφοβεῖτο ἀπ' ἐναντίας πάντοτε μὴ αὐταὶ ρθᾶσωσι πρὸ τῆς ἐπιτεύξεως τῶν σκοπῶν οὓς ἐπεδίωκεν ἐν τῇ φιλοδοξίᾳ αὐτοῦ. Οἱ δὲ Ἄθηναῖοι οὐδὲν ἄλλο κατώρθωσαν ἢ νὰ καταλάβωσιν ὀρμητήριον ἐν τῇ νήσῳ Λάδῃ³, ἐν ᾧ οἱ Μιλήσιοι, παραπεισθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἀπέστησαν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων.

Τέλος δ' οἱ Σπαρτιᾶται κατώρθωσαν καὶ ἐκεῖνο ὅπερ ἀπὸ μακροῦ ἐπόθουν διαπύρως, τὸ νὰ λάβωσι χρηματικὴν βοήθειαν παρὰ τῶν Περσῶν. Καὶ ὁμᾶ ἀἰ ἐξάιρετοι ἐπιτυχίαι αἰ ἐπακολουθήσασαι εἰς τὴν ἑναρξιν τοῦ ἐν Ἰωνίᾳ πολέμου ἔπεισαν τὸν Τισσαφέρην νὰ καταλίπη τέλος πᾶσαν ἐπιφύλαξιν. Ἀπ' οὗ δὲ πρῶτον ἤδη τὸν χειμῶνα εἶχεν ἀποστείλει εἰς τὴν Σπάρτην πρέσβυν, μεθ' οὗ ὑπῆρξεν ἀδύνατος πᾶσα συνεννόησις, ἀνέλαβεν αὐτὸς διαπραγματεύσεις ἐν ὀνόματι τοῦ μεγάλου βασιλέως, καὶ ἐδήλωσεν,

¹ Θουκυδίδου VIII, 16.

² Θουκυδίδου VIII, 17. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 24.

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 257.

ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ συνομολογήσῃ συνθήκην καθ' ἃ δεσπότης παρέχων μισθὸν εἰς θεράποντα μετὰ γενομένην δοκιμασίαν αὐτοῦ.

Ἐν δὲ τῇ Μιλήτῳ ἢ τῇ Μαγνησίᾳ ἤλθεν εἰς ἔντευξιν μετὰ τοῦ Χαλκιδέως, καὶ ἀμελλητί ὡμολογήθη μεταξύ τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ τοῦ Τισσαφέρνους ἐξ ἐνός καὶ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν ἐξ ἑτέρου συνθήκη, ἧς τὸ κείμενον διέσωσεν ἡμῖν κατὰ λέξιν ὁ Θουκυδίδης¹. Βάσις δὲ αὐτῆς ἦτο ἡ ἀνομολόγησις τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπὶ τῶν χωρῶν καὶ τῶν πόλεων ἃς εἶχεν ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ πατέρες οἱ βασιλέως. Τοῦτο δὲ ἦτο τὸ κύριον, οὗ ἕνεκα πᾶσα προτέρα διαπραγματεύσις εἶχε ναυαγήσει, ἀλλ' εἰς ὃ ἐπέμενεν ἀκλόνητος ὁ Τισσαφέρνης, ὅπως περατωθῇ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς περσικῆς βασιλείας τὸ ἐπισφαλές τῆς κτήσεως τῶν ἐν ταῖς παραλιαῖς τῆς Ἰωνίας πόλεων, ὅπερ ἦτο ἀφόρητον διὰ τοὺς σατράπας.

Ἡ δ' ἐκτέλεσις τῆς ὑπὸ τῆς Σπάρτης δεκτῆς γενομένης ταύτης βάσεως τῆς συνθήκης ἦτο ἀδύνατος ἄνευ πολέμου. Τοῦτον δὲ ἀναλαμβάνουσι κατὰ τὴν συνθήκην κοινῇ ὁ μέγας βασιλεὺς καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι, εἰς οὐδέτερον δὲ τῶν συμβαλλομένων ἐπιτρέπεται ἢ κατάλυσις τοῦ πολέμου δι' ἰδίας πρὸς τοὺς Ἀθηναίους εἰρήνης.

Κατὰ ταῦτα ἄμεσον καθήκον εἶνε ἡ μέριμνα ἀμφοτέρων τῶν συμμάχων, ὅπως μὴ περιέρχωνται εἰς τοὺς Ἀθηναίους χρήματα μῆτε ἄλλο μηδὲν ἀπὸ τῶν χωρῶν ἐκείνων καὶ πόλεων. Ἄλλ' εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην προστίθετο ἐν τέλει τῆς συνθήκης καὶ ἡ καθολικὴ διάταξις, καθ' ἣν οἱ Λακεδαιμόνιοι ὤφειλον νὰ θεωρῶσι πολέμιον πάντα ἀριστάμενον ἀπὸ τοῦ βασιλέως, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς πάντας τοὺς ἀρισταμένους ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν συμμάχων.

Ἡ δὲ ὑποχρέωσις περὶ τακτῆς μισθοφορᾶς, περὶ ἧς ἄλλως ἤδη κατὰ τὰς προκαταρκτικὰς συζητήσεις ἐν Σπάρτῃ εἶχε μονοουχὶ δοθῆ ἑπαγγελία, οὐδαμῶς ἀνεγράφη εἰς τὴν συνθήκην, εἰ

1 Θουκυδίδου VIII, 18. Πρὸς Nicolai Politik des Tissaphernes.

καὶ τὸ κέρδος τοῦτο ἦτο τὸ μόνον, οὐ χάριν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠδυνήθησαν νὰ πεισθῶσιν εἰς τὴν ἀποδοχὴν συνθήκης τοιαύτης, ἥτις ἄλλως οὐδὲν ἀπέφερον εἰς αὐτοὺς πλὴν κατασχύνης καὶ βλάβης. Πράγματι ἐκεῖνοι οἵτινες, ἐναρχομένου τοῦ πολέμου, εἶχον παραστῆ ὡς ἐλευθερωταὶ τῶν πιεζομένων Ἑλλήνων προέδιδον ἐθελουσίως νῦν εἰς τοὺς βαρβάρους ἔλον τὸ πλῆθος τῶν μικρασιατικῶν πόλεων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ἐντεῦθεν Ἑλλάδα μέχρι τοῦ ἰσμοῦ τῆς Κορίνθου, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἔμελλον νὰ τηρηθῶσι πληρέστατα καὶ κατὰ γράμμα οἱ ὅροι τῆς συνθήκης· ὑπεχρεώθησαν δὲ μάλιστα νὰ καθυποτάξωσι πάλιν εἰς τοὺς βαρβάρους τὰς παρὰ τῶν προγόνων ἀπελευθερωθείσας χώρας. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπεδέχοντο νῦν, ὅτι ἡ ἀποστασία τῶν ἀντιπέραν τοῦ Αἰγαίου ὁμοφύλων ἦτο ἀνταρσία ἐναντίον τοῦ νομίμου δεσπότη, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀνελάμβανον αὐτοὶ νὰ παράσχωσιν ἐπὶ τῇ τηρήσει ἢ ἀποκαταστάσει τῶν τελείων αὐτοῦ κυριαρχικῶν δικαιωμάτων ἐγγύησιν, πρὸς ἣν παραβαλλομένη ἢ ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀναλαμβάνομένη ἦτο ἀπλῶς ῥῆμα κενόν. Κατὰ ταῦτα χωρὶς νὰ τυγχάνωσι μηδενὸς ἀξίου λόγου κέρδους, ἀπηνουῦντο τὴν ἰδίαν ἱστορίαν, προέδιδον τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν, συγκατέβαινον εἰς τὴν ἀνάληψιν ὑποχρεώσεων βαρυτάτων καὶ ἐπέτρεπον τὴν περὶ τῶν διχονοιῶν τῶν Ἑλλήνων κρίσιν εἰς τὸν μέγαν βασιλέα.

Ἄπ' ἐναντίας δὲ οἱ Πέρσαι κατήγον ἀδοκῆτως καὶ ἄνευ θυσιῶν τὴν μέγιστον τῶν θριάμβων ἐν χρόνοις καθ' οὓς τὸ περσικὸν βασίλειον παρελύετο ὑπὸ τελείας παρακμῆς καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς

¹ Τὸ κείμενον τῶν συνθηκῶν τούτων, αἵτινες καλοῦνται παρὰ τοῦ **Θουκυδίδου** (VIII, 36, 4) αἰ πρώται ξυνηθῆκαὶ αἰ πρὸς Καλκιδέα γενόμεναι, εὑρήται παρὰ τοῦ **Θουκυδίδου** (VIII, 37). Πρὸς Kirchhoff [Über die von Thukydides benutzten Urkunden] ἐν τοῖς Sitzungsberichte [der Berliner Akademie] 1884 σ. 399. Ἡ συγγραφὴ τῶν πρώτων τούτων συνθηκῶν προγράφεται ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν Ἄλκιδιάδην, τὸν πιστὸν σύμβουλον τοῦ Καλκιδέως, Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεται καὶ ἡ ἐν ἀτικῇ διαλέκτῳ σύνταξις αὐτῶν (Kirchhoff ἐνθ' ἄν. σ. 410). Ἐπειτα δὲ διὰ τοῦ Ἄλκιδιάδου ἐγνωσθῆ καὶ τὸ κείμενον τῶν συνθηκῶν.

βασιλείας εἶχε καταπέσει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἠναγκάζετο νάποδέχεται ὡς κυριώτατον ἔρεισμα αὐτῆς τὴν πρὸς ἀλλήλους ἔχθραν τῶν σατραπῶν. Καὶ οἱ μὲν Πέρσαι ἔβλεπον τὰς περὶ κυριαρχίας ἀξιώσεις, εἰς ἃς εἶχον ἐμμεῖναι μετ' ἰσχυρογνωμοσύνης, ἀναγνωρίζομενας πληρέστατα παρὰ τῶν κινδυνωδεστάτων αὐτῶν πολεμίων, ὑφ' ὧν εἶχον ἠττηθῆ ἀπανταχοῦ. Ὁ δὲ Τισσαφέρνης αὐτὸς εἶχεν ἐπιτύχει χάριν ἑαυτοῦ ἀκόπως τὰ μέγιστα. Ὁ μὲν Ἀμόργης εἶχε ποιηθῆ ἐκποδῶν, ἡ δὲ Μίλητος μετὰ τῶν λοιπῶν παραθαλασσίων πόλεων κατείχετο παρ' αὐτοῦ ἦτο κύριος ἐν τῇ ἰδίᾳ σατραπειᾷ καθ' ὃν τρόπον οὐδεὶς τῶν προκατόχων εἶχεν ὑπάρξει ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐν Μυκάλῃ μάχης. Καὶ εἶχε μὲν πρὸς καιρὸν συναϊνέσει νὰ συμπράττει μετὰ τῶν Χίων καὶ τῶν Ἐρυθραίων ὡς μετὰ ἰσοτίμων¹, ἀλλ' ἠδύνατο ὁμως εὐλόγως νὰ προεικάζῃ, ὅτι ἐμελλε νὰ κατορθώσῃ ἐν χρόνῳ βραχεὶ τὴν κατάλυσιν τῆς πρὸς ὦραν ἀναγνωρισθείσης ἀνεξαρτησίας τῶν πόλεων τούτων.

Ἄλλὰ συνθήκη οὕτως ἐπαίσχυντος καὶ ταπεινωτικῆ διὰ τοὺς Ἕλληνας ἐμελλεν ἀναγκαιῶς μόνον βλαβερώτατα ἐπακόλουθα νὰ ἔχῃ, ἅτε ἀπαμβλύνουσα μὲν τὸ αἶσθημα τῆς τιμῆς παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις μαχηταῖς, κινουσα δὲ τὴν ἀγανάκτησιν τῶν σωφρόνων καὶ ἐπισύρουσα κατὰ τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας τὴν περιφρόνησιν. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης, ὅστις ἦτο ὁ σύμβουλος τοῦ Χαλκιδέως καὶ ἡ ψυχὴ πασῶν τῶν διαπραγματεύσεων, εἰζήτηε καθ' ἑαυτὸν νάπομακρύνῃ τὰς ὀυσερείας, μὴ παύων νὰ παριστάνῃ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὸν περσικὸν χρυσὸν, ὃν μόνον διὰ τούτου τοῦ τρόπου ἠδύναντο νάποκτήσωσιν ὡς ἀναγκαῖον ὄρον πρὸς ταπεινώσιν τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὑποδεικνύων, ὅτι τοὺς λοιποὺς ὄρους τῆς συνθήκης δὲν πρέπει νὰξιῶσι μεγάλῃς προσοχῆς. Ἐκεῖνος δὲ ὑπῆρξε πιθανῶς ὁ σχεδιάσας τὸ κείμενον τῆς συνθήκης. Πάντων δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐκεῖνος ἦτο ὁ μόνος ἐκ τῆς συνθήκης ἐκείνης ὠφελούμενος, ἅτε δι' αὐτῆς προσαρτήσας εἰς ἑαυτὸν τὸν Τισσαφέρνην καὶ συγχρόνως χαλκεύσας ὄπλον, οὗ ἠδύνατο νὰ γείνη

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 508.

χρήσις τὸ μὲν πρῶτον κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἔπειτα, ἂν ἤθελε, καὶ κατὰ τῆς Σπάρτης.

Ἐπὶ δὲ τὴν πορείαν τοῦ πολέμου ἡ ὁμολογηθεῖσα συνθήκη οὐδεμίαν ἔσχεν αἰσθητὴν ἐπίδρασιν. Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ θέρους ἔφθασαν ἀμφοτέρωθεν νέαι ἐπικουραὶ χωρὶς νὰ ἐπέλθῃ κρίσιμόν τι γεγονός. Τέλος δὲ κατώρθωσαν αἱ νῆες τῶν Πελοποννησίων νὰ παλλαγῶσι τοῦ ἀποκλεισμοῦ¹, καὶ τέσσαρας αὐτῶν ἤγαγεν εἰς τὴν Ἰωνίαν Ἀστύοχος ὁ διάδοχος τοῦ Ἀλκαμένου, ὅστις τῶρ' ἀνέλαβε τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν ὡς ναύαρχος τῶν Λακεδαιμονίων. Οἱ δὲ Χιοὶ περιέπλεον τὴν θάλασσαν τῆς Ἰωνίας καὶ ὑπέκινησαν εἰς ἀποστασίαν πολλὰς ἔτι παραθαλασσίας πόλεις, καὶ αὐτὰς τὰς δύο κυριωτάτας τῶν πόλεων τῆς Λέσβου, τὴν Μυτιλήνην καὶ τὴν εἰς τοὺς Ἀθηναίους πιστοτάτην Μήθυμναν, καὶ μετ' αὐτὴν τὴν δι' εἴκοσι καὶ ἕξ νηῶν ἐνίσχυσιν τοῦ ἐν Ἰωνίᾳ στόλου τῶν Ἀθηναίων².

Καὶ ἐν Σάμῳ δ' ἤρχισαν κινούμενοι οἱ ὀλιγαρχικοὶ, οἵτινες ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῆς σπαρτιατικῆς δυνάμεως ἐν Ἰωνίᾳ ἐνίσχουσιν ἀπανταχοῦ, καὶ ἦλθον εἰς συνεννοήσεις πρὸς τοὺς Πελοποννησίους ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Κλεομήδους καὶ ἄλλων. Ἀλλ' ἐν Σάμῳ ἡ πορεία τῆς στάσεως ὑπῆρξεν ἀλλοία. Ὁ δῆμος, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τριῶν ἄπτικῶν τριήρων, ἐστασίασε κατὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν, ὧν διακόσιοι μὲν ἐφρονεύθησαν, τετρακόσιοι δ' ἐξωρίσθησαν, τῶν κτημάτων αὐτῶν δημευθέντων. Ἀπαντες δὲ τῆς νήσου οἱ γεωμόροι ὑπέσχον δίκην φοβερὰν καὶ ἀπεκλείσθησαν τελείως ἀπὸ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, τῶν τοῦ δήμου ἀναλαβόντων ἐνόρκως τὴν ὑποχρέωσιν οὔτε εἰς γάμον νὰ δώσωσιν εἰς τιν' αὐτῶν τὰς θυγατέρας οὔτε γυναῖκα νὰ λάβωσιν ἐκ τῆς τάξεως αὐτῶν³. Ἡ δὲ μεγάλη αὕτη νίκη τῆς δημοκρατικῆς φατρίας μαρ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 523.

² Θουκυδίδου VIII, 22.

³ Θουκυδίδου VIII, 21. Πρὸς. C. Curtius Urkanden zur Geschichte von Samos. Wesel 1873 σ. 1.

τυρεῖ μὲν τὴν αἰφνίδιαν ἔκρηξιν τοῦ κατὰ μικρὸν συσσωρευθέντος πολλοῦ μίσους καὶ τῆς βαρυνούσης τὰς ψυχὰς ἀγανακτήσεως, ὑπῆρξε δὲ ἥττα τῶν λακωνιζόντων καὶ μηδιζόντων, δι' ἧς ἐπηνωρθοῦντο πολλαὶ πρότεραι ζημίαι. Καὶ ταῦτα διότι ἡ ἀναδιοργανωθείσα πολιτεία συνήφθη διὰ δεσμῶν μεγίστης φιλίας πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἀπέδειξε τοσαύτην πρὸς αὐτοὺς πίστιν, ὥστε οὗτοι παρέσχον εἰς αὐτοὺς τελείαν αὐτονομίαν καὶ ἀνέδειξαν συμμάχους ὑπὸ τὰς ἐλευθεριωτάτας τῶν συνθηκῶν. Σώζεται δὲ καὶ μέχρι τῆς σήμερον μέρος τῆς στήλης τῆς στηθείσης ἐν Ἀθήναις πρὸς τιμὴν τῶν Σαμίων, δι' ἧς ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος ἐπαινοῦσιν αὐτοὺς, ὅτι σφᾶς αὐτοὺς ἠλευθέρωσαν καὶ ἐπὶ τῇ ἔκουσίᾳ προσχωρήσει εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων¹.

Ἐκτοτε οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἠδύναντο πάλιν νὰ ὑπεραμυνθῶσιν ἐν Ἰωνίᾳ τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος. Εἶχον ὀχυρὸν καὶ ἐπίκαιρον ἔρημη-τήριον διὰ τὰς στρατείας αὐτῶν χάριν σθεναρᾶς παρακλώσεως ἄλλων ἀποστασιῶν. Καὶ ἀνεκτῆθησαν μὲν πάλιν ἡ Μυτιλήνη καὶ αἱ Κλαζομεναί², ἠττήθη δὲ καὶ ἐφρονεύθη ἐν τῇ Μιλησίᾳ ἡ Χαλκιδεὺς, προσεβλήθη δὲ ἡ Χίος, καὶ ἡ ἀνθοῦσα νῆσος ἡ ἀπὸ τῶν περσικῶν πολέμων οὐδεμίαν παθοῦσα ζημίαν ἐδηλώθη κατὰ τρεῖς ἀποβάσεις οὕτως οἰκτρῶς, ὥστε οἱ κάτοικοι ἤρξαντο νὰ ὀυσαρεστώσωνται μεγάλως ἐναντίον τοῦ πολιτικοῦ φρονήματος τῶν ἀρχόντων αὐτῶν.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ θέρους ἔφθασε τέλος νέος ἀττικὸς στόλος τεσσαράκοντα καὶ ὀκτῶ νηῶν μετὰ τριςχιλίων πεντακοσίων ὀπλιτῶν ὑπὸ Φρύνιχον τὸν υἱὸν τοῦ Στρατωνίδου, τὸν Ὀνομακλέα καὶ τὸν Σκιρωνίδην. Ἐσκόπουν δὲ οὗτοι νὰ καταλάβωσι τὴν

¹ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 56.

² [Σπουδαία συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς χρονικῆς ταύτης περιόδου τοῦ ἐν Ἰωνίᾳ πολέμου εἶνε τὸ ἐπ' ἐσχάτων ὑπὸ Παν. Καββαδίου ἐκδοθὲν ψήφισμα τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου προταθὲν περὶ τοῦ Δαρνοῦτος, δι' οὗ συμπληροῦνται τὰ παρὰ Θουκυδίδει VIII, 23 καὶ 31. Ἴδε Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα 1898 σ. 1 κ. ε.]

Μίλητον, ὅπως οὕτω καταπαύσῃ τὴν ἑλλην ἀποστασίαν τῆς Ἰωνίας. Συνεκροτήθη δὲ μάχη πρὸς τοὺς Μιλησίους, Πελοποννησίους καὶ τοὺς Πέρσας, ἐν ἣ οἱ μὲν Δωριεῖς σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, οἱ Ἄργεοι, ὑπέστησαν ἕνεκα τῆς ἀτάκτου αὐτῶν ἐπιθέσεως μεγάλας ζημίας παρὰ τῶν Ἰώνων, οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἀπ' ἐναντίας κατήγαγον τοιαύτην νίκην κατὰ τῶν Πελοποννησίων, ὥστ' ἐπεχείρησαν ἀμελλητί τὴν ἐκπολιόρχησιν αὐτῆς τῆς Μιλήτου¹. Ἡ δὲ Μίλητος περιέστη εἰς τὸ ἔσχατον τοῦ κινδύνου, καὶ ἡ δύναμις τῶν πολεμίων ἐν Ἰωνίᾳ ἐκινδύνευε νὰ ἐξολοθρευθῇ, ἂν δὲν ἐπύρχετο λύσις τῆς πολιορκίας. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἡ πόλις ἀποκλεισθῇ τελείως, ἐβάνη πλησιάζων νέος στόλος.

Ἦγεῖτο δὲ τοῦ στόλου ἐκείνου ὁ κινδυνωδέστατος ἀπάντων τῶν πολεμίων, ὁ Ἐρμοκράτης, ὅστις καὶ ἐκεῖ ἀφῆρεσεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων πάλιν τὴν βεβαίαν νίκην. Εἶχεν οὗτος κατορθώσει νὰποσταλῇ μετὰ εἴκοσι νηῶν ἐκ Συρακουσῶν καὶ δύο ἐκ Σελινόουτος, ὅπως συνεχίσῃ ἐν τῷ Αἰγαίῳ τὸν πόλεμον τῆς ἐκδικήσεως καὶ πλήξῃ θανασίμως τὰς Ἀθήνας. Ἡ δ' ἀπομάκρυνσις αὐτοῦ ἦτο ἀρεστὴ εἰς τοὺς δημοκρατικούς τῶν Συρακουσῶν διὸ δὲν ἀντίστησαν εἰς τὰ σχέδια αὐτοῦ, ἠρκέσθησαν δὲ μόνον εἰς τὸν περιορισμὸν τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ἵνα καταστῇ ἀνίκανος πρὸς αὐτάρκεις στρατείας. Εἶχε δὲ πλεῖσαι παραυτίκα εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐπισπεύσει τὰς παρασκευὰς τῶν Πελοποννησίων καὶ συνενωθῇ μετὰ τῶν ἐν Γυθείῳ ἐτοιμῶν πρὸς ἀπόπλουν τριήρων. Ἦσαν λοιπὸν ἐν ἑλω πεντήκοντα καὶ πέντε νῆες αἱ ὑπὸ τὸν Λακεδαιμόνιον Θηριμένην ἐκπλεύσασαι πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Ἀστυόχου. Ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν παρά τὴν Μίλητον μάχην εἰσέπλευσαν εἰς τὸν Ἰασικὸν κόλπον. Καὶ ὁ μὲν Ἀλκιβιάδης, ὅστις εἶχε παραστῆ αὐτὸς εἰς τὴν μάχην, ἔσπευσεν ἔφιππος εἰς τὴν Ἰασον, ὅπως παρακινήσῃ τοὺς ἀδοκῆτως ἐλθόντας εἰς βοήθειαν νὰ σπεύσῃ πρὸς διάσωσιν τῆς Μιλήτου². Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι εἶχον

¹ Θουκυδίδου VIII, 25.

² Θουκυδίδου VIII, 26.

μὲν θάρρος καὶ διάθεσιν νάναλάβωσιν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Μιλήτου τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ συνηνωμένου στόλου, ἀλλ' ὑπερίσχυσεν ὅμως ἡ γνώμη τοῦ συνετοῦ Φρυνίχου, δηλώσαντος, ὅτι ἦτο τόλμημ' ἀδικαιολόγητον ἢ ἐν τῇ μάχῃ διακινδύνευσις τοῦ διὰ τῶν ἐσχάτων πόρων παρασκευασθέντος στόλου. Διὸ ὑπεχώρησαν εἰς τὴν Σάμον, καὶ ἢ ἐν Μιλήτῳ νίκη ἔμεινεν ἄνευ ἐπακολούθων¹. Οἱ δὲ πολέμιοι, χαριζόμενοι εἰς τὸν Τισσαφέρην, ἔπλευσαν εἰς τὴν Ἴασον, κατέλαβον αὐτὴν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ παρέδωκαν εἰς αὐτὸν δίκην δημίων ἐκπληρούντων μετὰ ζήλου τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ὑπηρεσίαν τὸν ζωγρηθέντα Ἀμόργην².

Καὶ κατὰ τὸν ἐπόμενον δὲ χειμῶνα οὐδὲν μὲν ἄξιον λόγου συνέβη ἐν τῇ κονίστρᾳ τοῦ πολέμου, ἀλλ' ὅμως ἐν τῷ συνόλῳ τὰ πράγματα ἔλαβον τροπὴν ὀσημέραι εὐνοικωτέραν διὰ τοὺς Ἀθηναίους. Καὶ δὴ ἐδεινώθησαν μὲν τὰ τῆς Χίου, ἐξερράγησαν δὲ σοβαρώταται δυσαρέσκειαι ἐντὸς τῆς συμμαχίας τῶν πολεμίων, τὸ μὲν πρῶτον μεταξύ τῆς Χίου καὶ τοῦ Ἀστυόχου, οὗ ἡ ἀδράνεια δικαίως δυσηρέσσει τοὺς νησιώτας, ἔπειτα δὲ μεταξύ τοῦ Τισσαφέρους καὶ τοῦ στόλου τῶν Πελοποννησίων. Ὁ σατράπης ἐπλήρωσεν ἐν Μιλήτῳ τὸν πρῶτον μισθόν, καὶ δὴ ἔλαβε κατὰ τὰ ἐν Σπάρτῃ ἐπηγγελμένα ἕκαστος ἀνὴρ τῶν τοῦ πληρώματος δραχμὴν καθ' ἑκάστην, ἀλλὰ συγχρόνως ἐδήλωσεν, ὅτι τοῦ λοιποῦ ἔμελλε νὰ παρέχῃ μόνον τὸ ἡμισυ, ἕως κελεύσῃ αὐτὸν ὁ μέγας βασιλεὺς νὰ δώσῃ καὶ πάλιν ἐντελεῖ τὴν δραχμὴν.

Ὁ μισθὸς τῆς ναυτικῆς ὑπηρεσίας εἶχεν ὑποστῆ αὐξησιν ἕνεκα τῆς σικελικῆς ἐκστρατείας. Μετὰ δὲ τὸ πέρας αὐτῆς πιθανῶς καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις ἐπανῆλθον εἰς κατωτέρους μισθοὺς, ὥστε ἡμίσεια δραχμὴ ἦτο ὁ συνήθης μισθός³. Καὶ δὲν ἠδύναντο μὲν οἱ Λακεδαιμόνιοι νὰ ποδείξωσι διὰ κειμένου γραπτῆς συνθήκης ὑπο-

¹ [Θουκυδίδου VIII, 27].

² Θουκυδίδου VIII, 28.

³ Böckh Staatshaushaltung [der Athener] Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 383. Herbst [Rückkehr des Alkibiades] σ. 8.

χρέωσιν τοῦ Τισσαφέρνους περὶ χορηγίας μισθοῦ ἀνωτέρου. Ἄλλ' οὐχ ἤττον ἢ διαγωγὴ τοῦ σατράπου ἐξήγγειρε μεγάλην ἀγανάκτησιν οὐ μόνον ἕνεκα τῆς πλεονεξίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν λόγον, ὅτι ὁ ἀνώτερος παρὰ τῶν Περσῶν μισθὸς ἦτο τὸ τελεσφορώτατον τῶν μέτρων πρὸς ἐξασθένησιν τοῦ ἄττικου στόλου ἕνεκα τῆς ἀπ' αὐτοῦ πρὸς τοὺς πολεμίους αὐτομολίας τῶν ναυτῶν. Διὰ ταῦτα ὁ Ἐρμοκράτης, ὅστις εἶχεν ἀπεχθῶς πρὸς τὸν ἔλον τρόπον τοῦ πολέμου καὶ τὴν ἐξάρτησιν ἀπὸ τῆς Περσίας, ἀντίστη μετὰ μεγάλης ὀρμῆς ἐναντίον τοῦ σατράπου, καὶ μόνον μετὰ κόπου ἐπετεύχθη τέλος συνδιαλλαγῆ, τοῦ Τισσαφέρνους δηλώσαντος, ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ παρέχῃ δι' ἐκάστας πέντε νῆας ἑμοῦ τρία τάλαντα κατὰ μῆνα, ἦτοι δι' ἐκάστην νῆα τριάκοντα καὶ ἑξ μῶς ἀντὶ τριάκοντα καὶ δι' ἐκάστον ἄνδρα τρεῖς ὀβολοὺς καὶ τρία πέμπτα τοῦ ὀβολοῦ ἀντὶ τριῶν ὀβολῶν. Ἐπίστευε δὲ ὁ Τισσαφέρνης, ὅτι τὸ τοιοῦτον ἐπίδομα ἠδύνατο νὰ παράσῃ καὶ ἄνευ ἐγκρίσεως τοῦ βασιλέως.

Ἡ δὲ ἀπρεπὴς αὕτη περὶ αὐξήσεως τοῦ μισθοῦ διαμικρολογία ἐνεποίησε λίαν κακὴν αἰσθησιν, καὶ ἡ δυσαρέσκεια θὰ ἦτο ἀκόμη μεγαλειτέρα, ἂν οἱ ναῦται δὲν εἶχον ἀποζημιωθῆ ἐπαρκῶς διὰ τῶν κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἰάσου γενομένων πλουσιῶν λαφύρων. Διὰ ταῦτα καὶ τῶρ' ἀκόμη οἱ Πελοποννήσιοι ἦσαν ἀπρόθυμοι νὰ ἐπιχειρήσωσι τι κρίσιμον ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, ὧν ὁ στόλος εἶχεν ἤδη ἀνέλθει εἰς ἑκατὸν τέσσαρας νῆας ἢ νὰ διεξαγάγῃσι καθ' ἔλου ἐν Ἰωνίᾳ πόλεμον συστηματικόν, ἀλλὰ προετίμων τὴν ἐκ τῆς Μιλήτου ἐξόρμησιν εἰς διαφόρους ἐπίδρομας, ὡς ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Τισσαφέρνους ἀποστάσαν Κνίδον. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ ἢ δυσαρέσκεια ἢ ἐκδηλωθεῖσα ἐπὶ τῇ πρώτῃ πρὸς τοὺς Πέρσας συνθήκῃ προεκάλεσε τὴν ὁμολόγησιν δευτέρας. Οἱ Πελοποννήσιοι ὑπέδειξαν εἰς τοὺς Πέρσας, ὅτι τώρα ἠδύνατο, ὡς εἶδος, νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις μεῖζονας ἢ ὅτε εἶχον ἀναλάβει τὴν ἰωνικὴν ἐκστρατείαν ὑπὸ τὸν Χαλκιδέα, ἔχοντα ὀλίγας μόνον τριήρεις. Καὶ ἐκολάσθησαν μὲν τινα ἄξια λόγου πρὸς διάσωσιν τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἰδίως βλέπομεν μετὰ μεγαλειτέρας

ἐπιφυλάξεως διατασσομένης τὰς εὐρείας ὑποχρεώσεις τῶν Λακεδαιμονίων καὶ κυρίως περιοριζομένης εἰς τὴν ἀποχὴν αὐτῶν ἀπὸ πάσης ἐπιθέσεως ἐναντίον τῶν χωρῶν τῶν ἀναγνωριζομένων ὡς περσικῶν καὶ ἀπὸ πάσης ἐκ τῶν πόλεων τούτων εἰσπράξεως φόρων· πᾶσα δὲ παροχὴ βοθηείας ἔμελλε νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἰδίων συμφωνιῶν. Ἐπειτα δὲ ὁ βασιλεὺς ἀνελάμβανε τὴν δαπάνην τῆς συντηρήσεως τῆς στρατιᾶς τῶν Λακεδαιμονίων ἐντὸς τῶν εἰς τὸν βασιλέα ἀνηκουσῶν χωρῶν, ἂν ἤθελε μεταπεμφθῆ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως. Ἄλλ' ἔμως καὶ διὰ τῶν νέων συνθηκῶν ὠμολογοῦντο ἐν εὐρυτάτῳ μέτρῳ τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἐπεκτεινόμενα ῥητῶς ἐπὶ πάσας τὰς χώρας ὅσαι ἢ τοῦ πατρὸς ἦσαν ἢ τῶν πραγόνων. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ συνθήκαι σπονδῶν καὶ φιλίας αἱ διαπραχθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Θηριμένου καὶ φερωνυμούμεναι ἀπ' αὐτοῦ¹.

Ἄλλὰ τὸ κυριώτατον τῶν συμβάντων ἐν τούτῳ τῷ χειμῶνι ὑπῆρξεν ἡ μεταβολὴ τῶν κατὰ τὸν Ἀλκιβιάδην. Οὗτος εἶχε παρᾶσχει τὰς μεγίστας τῶν ὑπηρεσιῶν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, ὧν αἱ ἐπιτυχίαι ἦσαν ἅπασαι ἔργον αὐτοῦ. Τὸ τοιοῦτον ἀξίωμα ἀνδρὸς ξένου ἤρκει αὐτὸ καὶ μόνον νὰ πλήξη καιρίως τὴν φιλοτιμίαν τῶν Λακεδαιμονίων· ἀλλ' εἰς τὴν ζηλοτυπίαν ταύτην προσετέθη καὶ τὸ θανάσιμον μῖσος τῶν ἐχθρῶν, διῶκον αὐτὸν ὁσημέραι βιαιότερον καθ' ὃν χρόνον τῶν φίλων αὐτοῦ ἄλλοι μὲν εἶχον φονευθῆ, ὡς ὁ Χαλκιδεὺς, ἄλλοι δὲ εἶχον ἐκπέσει τῆς ἀρχῆς ἐν τῷ μεταξῷ, ὡς ὁ Ἐνδῖος. Ὁ δὲ δεινότετος τῶν ἐχθρῶν ἦτο ὁ βασιλεὺς Ἄγις, ὅστις ἔβλεπεν ἑαυτὸν παραγκωνιζόμενον καὶ δεινῶς ὑβριζόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἡ μοιχεία τῆς βασιλείσσης Τιμαίας ἦτο κοινὸν σκάνδαλον τῶν κινούντων μεγίστην

¹ Σπονδαὶ Ἰθριμένους καλοῦνται παρὰ τοῦ *Θουκυδίδου* (VIII, 43 καὶ 52). Ἰδε τὸ κείμενον αὐτῶν παρὰ τοῦ *Θουκυδίδου* (VIII, 37), ἐνθα λέγεται σπονδὰς εἶναι καὶ φιλίαν. Ἡ ἀναθεώρησις τῶν πρώτων συνθηκῶν γίνεται ἔτι Ἰθριμένους παρόντος κατὰ *Θουκυδίδην* (VIII, 36). Πρβλ. Kirchhoff [Über die von Thukydides benutzen Inschriften ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Berliner Akademie. 1884] σ. 404.

ἀγανάκτησιν· καὶ ἐπ' αὐτῆς δὲ τῆς ἀττικῆς σκηνῆς ἐχλευάζετο¹, ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης αὐτὸς ἐλέγετο καυχώμενος μετὰ θράσους καὶ ἀλαζονείας, ὅτι οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἔμελλον νὰ καταλάβωσι τὸν θρόνον τῶν Ἡρακλειδῶν. Ἀφ' οὗ δὲ χρόνου ἐνόμιζον ὅτι δὲν ἔχουσι πλέον ἀνάγκην τοῦ Ἀλκιβιάδου, οὐδ' αὐτὴ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἦτο πλέον ἀσφαλῆς ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Λακεδαιμονίων, ἐπειδὴ, ἂν ἤθελον νὰ παλλαγῶσιν αὐτοῦ, μόνον ὁ θάνατος αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ ἐξασφαλίσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἐπακολούθων τῆς ἔχθρας αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπήτουν οἱ μένεα κατ' αὐτοῦ πνέοντες ἀντίπαλοι, καὶ κατώρθωσαν νὰ πέμψωσιν οἱ ἔφοροι τῆς Σπάρτης διαταγὴν, δι' ἧς ἀνετίθετο εἰς τὸν Ἀστυόχον ὁ φόνος τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἀλλ' εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην ἐμηνύθησαν ταῦτα, καὶ δὴ, καθ' ἃ λέγεται, ὑπὸ τῆς Τιμαίαις. Εἶχε δὲ προπαρασκευασθῆ πρὸς τοιαύτην περιστασιν ἀπὸ μακροῦ ἤδη, καὶ διὰ ταῦτα εἶχεν ἐξ ἀρχῆς ἐπωφεληθῆ τὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Τισσαφέρνηους, ὅπως τύχη ἀξιώματος παρ' αὐτῷ. Ὅτι ἤθελεν ὁ Ἀλκιβιάδης νὰ ἐπιτύχῃ, συντασσόμενος μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, εἶχεν ἐπιτευχθῆ. Τὸ μὲν ἡμισυ τῆς Ἀττικῆς κατείχετο ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἐν δὲ τῷ λιμένι τῆς Μιλήτου ὤρμει στόλος μισθούμενος διὰ περσικοῦ χρήματος, καὶ οἱ συμπολίται αὐτοῦ εἶχον διδαχθῆ διὰ πικρῶν παθημάτων τὴν μεγάλην σημασίαν ἣν εἶχεν ἡ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς μετὰστασις τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἀλλὰ τῶρα ἐμελέτα νὰ παρασκευάσῃ νέαν μεταβολὴν, καὶ ταύτην ἀπὸ μόνου ἑαυτοῦ ἐξαρτωμένην. Διὸ ἐγκατέλιπε κρυφίως τὸ πελοποννησιακὸν στρατόπεδον, καὶ μετέβη εἰς τὴν Μαγνησίαν, εἰς τὸ στρατήγιον τοῦ σατράπου, ὅστις συμφώνως πρὸς τὸ ἀρχαῖον σύστημα τῶν Περσῶν ὑπέδεχθη μετὰ χαρᾶς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐλῇ τὸν ἰσχυρὸν φυγάδα².

Ταῦτα δὲ πάντα εἶχον συμβῆ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Μιλήτῳ

¹ Ἀθηναίου [XII,] σ. 547 D. Bähr εἰς *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου σ. 200.

² *Θουκυδίδου* VIII, 45. Hertzberg *Alkibiades* σ. 249 κ. I. C. F. Ranke ἐν τῇ ἐκδόσει Ἀριστοφάνους ὑπὸ Meineke σ. XLVII.

μάχην, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἠσθάνθησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὅτι ὁ ἀνὴρ ὁ διαπράξας τὴν μετὰ τῶν Περσῶν συνθήκην ἠδύνατο καὶ νὰ λύσῃ πάλιν αὐτήν. Καὶ ταῦτα διότι αὐτὴ ἡ αἰφνιδία ἐλάττωσις τοῦ μισθοῦ ἢ ἀγαθοῦσα εἰς κίνδυνον τὴν ἑλλην. συμμαχίαν ἦτο ἤδη ἔργον τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις ἅμα τῇ ἀπορυγῇ τῶν ξιφῶν τῶν Σπαρτιατῶν κατεῖχεν ἤδη τὴν δύναμιν νὰ ἐκδικηθῇ αὐτοῦς.

Ὡς δ' ἐν Σπάρτῃ εἶχεν ὑπάρξει Σπαρτιάτης, οὕτως ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ σατράπου διητᾶτο δίκην Πέρσου μεγιστᾶνος. Πᾶσα νέα μεταβολὴ διαίτης καθίστατο ἀμέσως εἰς αὐτὸν οἰκεία, ὡς εἰ ἦτο ἔμφυτος εἰς αὐτὸν ἐκ γενετῆς, καὶ μετέβαλλε κατὰ τὰς περιστάσεις μετὰ καὶ τοῦ ἐνδύματος τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἤθη. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ φυγὰς καὶ τυχοδιώκτης εἶχεν ἀποβῆ ὁ πιστὸς καὶ ὑπουργὸς τοῦ Τισσαφέρνου, καὶ καθώριζεν ἐν τῇ αὐτῇ αὐτοῦ, ὡς εἶχε πράξει ἐν Σπάρτῃ, τὸ εἰς τὰ ἔξω πράγματα ἀναφερόμενον πολιτικὸν πρόγραμμα. Τοιοῦτον πρόγραμμα ὠρισμένον δὲν ὑρίστατο τότε οὔτ' ἐν Σούσις, οὔτ' ἐν Σάρδεσι. Ἄλλως δὲ τῶρα μόλις εἶχον ἀρχίσει καὶ πάλιν οἱ Πέρσαι ἀναμιγνυόμενοι εἰς τὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πελάγους, καὶ ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἑλληνας πολιτεία ἠκολούθουν ἀλαξέυτους τινὰς παραδόσεις τῆς δράσεως τῶν Ἀχαιμενιδῶν, μόνον ἐφόδιον ἔχοντες τὴν ἀρχαίαν ὑπερρροσύνην τῶν Περσῶν καὶ τὴν ἀρχαίαν περιφρόνησιν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, στερούμενοι δὲ πάσης ἀκριβεστέρως γνώσεως περὶ τῶν κατὰ τὰς ἑλληνίδας πόλεις. Ἦλθε λοιπὸν ἐγκαίρως ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅπως δείξῃ εἰς τὸν Τισσαφέρνην τὴν ὁδὸν ἣν ὤφειλε νὰ βαδίσῃ.

Ἡ Περσία, εἶπεν εἰς αὐτὸν, δὲν πρέπει νὰ γείνη σύμμαχος μιᾶς ἑλληνίδος πόλεως, ἀλλὰ τὸ συμφέρον αὐτῆς ἔγκειται μᾶλλον εἰς τὴν ἐξασθένησιν ἀμφοτέρων τῶν μεγάλων πόλεων. Κατὰ ταῦτα ὁ ἀσφαλέστατος καὶ ἥμισυ δαπανηρὸς τρόπος τοῦ πολεμεῖν εἶνε διὰ τοὺς Πέρσας ἢ δι' ἀλλήλων ἐξασθένησις τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ παρακώλυσις ἐπιτεύξεως ἀπεριορίστου ὑπεροχῆς παρὰ τινος τῶν πόλεων. Καὶ δὴ οὐ μόνον παρὰ τῶν Ἀθηναίων δύ-

ναται νὰ προέλθῃ κίνδυνος, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῆς Σπάρτης τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐνισχυόμενοι ἐν τῇ Ἰωνίᾳ, πολὺ εὐκόλως θὰ ἠδύναντο νὰ ποθήσωσιν ἐπέκτασιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἐν τῇ μεσογαίᾳ, τοῦθ' ὅπερ οὐδέποτε ἤθελε διανοηθῆ πόλις θαλασσοκρατοῦσα. Διὰ ταῦτα συνεννόησις περὶ κατανομῆς τῆς κυριαρχίας θὰ ἦτο δυνατὴ πολὺ μᾶλλον μετὰ τῶν Ἀθηῶν ἢ μετὰ τῆς Σπάρτης. Διὰ ταῦτα δὲν ἦτο συμφέρον νὰ ἐπιτραπῆ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ὅπως ἀκαυθαδισθῶσιν, οἱ δὲ Πέρσαι ὄφειλον νὰ δελεάζωσι μὲν τοὺς Σπαρτιάτας διὰ χρημάτων, ἀλλ' ὄχι μέχρι κορεσμοῦ. Τὸ πανουργότατον δὲ πάντων ἦτο ὁ δεκασμὸς τῶν ναυάρχων ἐκάστων διὰ χρηματικῶν δωρεῶν προερχομένων κατ' ἰδίαν βούλησιν, ἵνα οἱ ἰσχύοντες τῶν Λακεδαιμονίων ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῆς Περσίας.

Τοιαῦτα περίπου συνεβούλευεν ὁ Ἀλκιβιάδης τὸν σατράπην, καὶ εἰργάζετο ἐν τούτῳ τῷ πνεύματι ὡς ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ. Καὶ τὸ μὲν αἶτημα τῶν Χίων περὶ χρηματικῆς βοήθειας ἀπεκρούσθη μετὰ χλεύης, δοθείσης τῆς ἀποκρίσεως, ὅτι ἦσαν οἱ πλουσιώτατοι τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁμοίως ἤξιουν νὰ κινδυνεύωσιν ἄλλοι διὰ τοῦ σώματος καὶ τοῦ χρήματος ὑπὲρ τῆς ἐκείνων ἐλευθερίας. Ὁ δὲ φοινικικὸς στόλος, δι' οὗ διανοεῖτο ὁ Τισσαφέρνης νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς Σπαρτιάτας, δὲν ἐκομίζετο κατὰ συμβουλήν τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ ἀπέφεύγετο καθ' ὅλου πᾶν ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπισπέυση τὴν διάλυσιν τοῦ πολέμου. Σκοπὸς δὲ πασῶν τούτων τῶν ἐνεργειῶν ἦτο ἢ δι' ἀλλήλων φθορὰ τῶν ἀντιπολεμούντων, ἵνα τέλος ἢ δύναμις περιέλθῃ ἀφ' ἑαυτῆς εἰς τὸν μέγαν βασιλέα¹.

Ὁ δὲ Τισσαφέρνης κατεθέλγετο ἐκ τῶν συμβουλῶν τούτων αἵτινες ἐθεράπευον τὴν τε φιλαργυρίαν αὐτοῦ καὶ τὸ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων μῖσος. Ἄφινε δὲ πλήρη ἐλευθερίαν ἐνεργείας εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην, ὑπελάμβανεν, ὅτι δι' αὐτοῦ ἀπῆλλάσσετο πάσης ἀμηχανίας, ἐτίμα αὐτὸν ἐν τῇ αὐλῇ διὰ παντὸς τρόπου, ἔδωκε δὲ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐν Σάρδεσι νέους παραδείστους τὸ ὄνομα τοῦ

¹ Θουκυδίδου VIII, 45-[46]. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 24.

εὐεργέτου¹. Ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν ὁ Ἀλκιβιάδης μόνον ὑπὲρ ἑαυτοῦ εἰργάζετο. Καὶ δὴ, ὡς, ὅτε εὐρίσκετο ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Σπάρτης, εἶχεν ἀποκτήσει τὴν εὐνοίαν τοῦ Τισσαφέρους, οὕτως, ὑπηρετῶν τὸν Τισσαφέρην, ἐπέδωκε τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν Ἀθηναίων.

Ἀφ' οὗ χρόνου εἶχεν ἐγκαταλίπει τὸν στόλον τῶν Πελοποννησίων εἶχε προσπελάσει μᾶλλον εἰς τοὺς συμπολίτας, οἵτινες ἐγίνωσκον ἤδη, ὅτι δὲν εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ καταγάγῃ μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν θρίαμβον ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν. Ἦδη ὅτε διηύθινε τὰ τῆς πρὸς τὰ ἔξω πολιτείας τῶν Λακεδαιμονίων εἶχεν ὑπάρξει μυστικός σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, διαπράξας τὴν συνθήκην, δι' ἧς ἡ πόλις τοῦ Λεωνίδου εἶχεν ἀπαρνηθῆ τὸ παρελθὸν αὐτῆς, συνθήκην, ἣν οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ἐπετρέπετο νὰ καταστήσωσι γνωστήν, ἅτε δι' αὐτῆς ὑποτάσσοντες εἰς τὸν περσικὸν ζυγὸν τοὺς Ἴωνας ἐκείνους οὐς ἐκάλουν πρὸς ἐλευθερίαν. Ἡ δὲ ταπείνωσις αὕτη τῆς Σπάρτης ὑπ' αὐτῶν τῶν Λακεδαιμονίων συνετέλει πάντως εἰς τὴν καὶ πάλιν ἀνύψωσιν τοῦ ἀξιώματος τῶν Ἀθηνῶν. Μετὰ δὲ τὴν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας ῥῆξιν ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἀποβῆ καὶ πάλιν εὐεργέτης τῶν Ἀθηνῶν. Πράγματι ἔργον αὐτοῦ ἦτο ἡ ἐν τῷ Συριακῷ πελάγει κατακράτησις τοῦ φοινικικοῦ στόλου, ὅστις, ἐνούμενος μετὰ τοῦ πελοποννησιακοῦ, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξολοθρευθῆ τὰς Ἀθήνας. Ἐκεῖνος δ' ὑπῆρξε καὶ ὁ παρεμβαλὼν μὲν δυσχερείας εἰς τὴν μισθοφορὰν τῶν ναυτῶν τοῦ στόλου τῶν Πελοποννησίων, διχάσας δὲ τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων, τιμωρήσας δὲ τοὺς Χίους διὰ τὴν ἀποστασίαν αὐτῶν καὶ παρασχῶν εἰς τοὺς Ἀθηναίους χρόνον πρὸς περισυλλογὴν τῶν δυνάμεων αὐτῶν. Ἡ δ' ἐν τῷ περσικῷ στρατοπέδῳ μακρὰ διαμονὴ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐφαίνετο ἀμήχανος· καὶ αὐτὸς δὲ ἤρχισεν ἤδη νὰ διατρίβῃ ἀμέσως περὶ τὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ νὰ ἔρχηται εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς Ἀθηναίους, ἅτ' ἐπιθυμῶν νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν πόλιν καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἐπιτύχῃ τὸ ποθούμενον ἄλλως ἢ διὰ

¹ [Πλούταχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 24, 8].

νέων φατριαστικῶν ἀγώνων. Στάσεις ἐν τῷ ἄστει ἔπρεπε νὰ διανοίξωσι τὴν ὁδὸν τῆς καθόδου αὐτοῦ εἰς τὴν πατρίδα.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη αἱ Ἀθηναὶ ἀπήλαυσαν ἡσυχίας ἀνωτέρας ἢ ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρότερον. Ἄπαντες ἠγωνίζοντο πάση δυνάμει ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πολιτείας, οἱ ὀφθαλμοὶ δὲ πάντων ἦσαν ἐστραμμένοι πρὸς τὰ ἔξω καὶ οἱ πολῖται ὑπεβάλλοντο ἐν τοῖς στρατοπέδοις καὶ οἴκοι εἰς ἐπίπονον στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἡ προσοχὴ πάντων περιωρίζετο εἰς τὰναγκαιότατα, καὶ ἐξηκολούθει ὑφισταμένη ἢ συνετὴ ἐκείνη μετριопάθεια ἢ ἐπελθοῦσα μετὰ τὴν ἐν Σικελίᾳ ἦσαν. Καὶ εἶχε μὲν ἤδη παρέλθει ὁ πρῶτος φόβος, εἶχε καταδειχθῆ ἀριδῆλως ἡ δύναμις τῆς ἀντιστάσεως τῆς πόλεως, ἀλλὰ πῶς ἠδύνατο μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν διασάλευσιν τῆς συμμαχίας καὶ ἔνεκα τῆς τελείας ἐξαντλήσεως τῶν πόρων καὶ τῆς συνθηκολογίας τῆς Περσίας καὶ τῆς Σπάρτης νὰ προσδοκῶσι μονίμους ἐπιτυχίας καὶ εὐτυχῆ ἐκβασιν τοῦ ἀγῶνος; Ὁ πόλεμος παρετείετο δεῦτερον ἤδη χειμῶνα, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν κεκμηκότες, οὐδαμοῦ δὲ ὑπῆρχεν ἀληθῆς ζήλος πρὸς τὸν πόλεμον.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐπῆλθεν αἴφνης εἰς τὸν νοῦν τῶν πλουσίων πολιτῶν τῶν μάλιστα ὑφισταμένων τὰ βάρη τοῦ πολέμου, ἰδίως δὲ παρὰ τοῖς τριηράρχοις ἐν τῷ παρὰ τὴν Σάμον στρατοπέδῳ ἡ σκέψις τῆς δυνατῆς ἀποπερατώσεως τοῦ πολέμου διὰ τελείας μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος, ἐπειδὴ ἐπ' ὅσον ἴσχυεν ἐν Ἀθήναις ὁ δῆμος, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γείνη λόγος περὶ συνδιαλλαγῆς πρὸς τὴν Σπάρτην. Εἰςηγηταὶ δὲ τῆς τοιαύτης κινήσεως ἦσαν οἱ ἡγέται τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐταιριῶν, ὧν ἡ δύναμις εἶχε δοκιμασθῆ τὸ πρῶτον ἐν τοῖς χρόνοις τῆς δίκης τῶν Ἐρμοκοπιδῶν, ἔνεκα δὲ τῆς κρατούσης διαθέσεως τῶν πνευμάτων δὲν ἦτο εἰς αὐτοὺς δυσχερὲς καὶ ὁ ὑπὲρ τῶν σχεδίων αὐτῶν προσηλυτισμὸς ὀρθοφρονούντων φιλοπατρίδων.

Ἐρισμένη δὲ ὤθησις ἐδόθη εἰς τὴν κίνησιν ταύτην διὰ τοῦ

Ἀλκιβιάδου. Οὗτος δὴλα δὴ ἦλθεν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς δυνατωτέρους τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐν τῷ κατὰ τὴν Σάμον στρατοπέδῳ, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ἐπαγγελίας περὶ χορηγίας χρημάτων παρὰ τοῦ Τισσαφέρνους καὶ περὶ τῆς φιλίας τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ ὑπέσχηθη εἰς αὐτοὺς ἐνεργὸν ἑαυτοῦ ὑποστήριξιν, ἂν κατώρθωνον τὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος ἐν Ἀθήναις. Καὶ ταῦτα διότι οὐδεὶς βεβαίως, καθ' ἃ ἔλεγε, θὰ ἐπίστευε περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἡδύνατο καὶ πάλιν νὰ ἔχη πίστιν εἰς τὴν αὐτὴν ἐκείνην δημοκρατίαν τὴν προκαλέσασαν τὴν ἐξορίαν αὐτοῦ, οὐδὲ ἡδύνατό τις νὰ φαντασθῆ, ὅτι ὁ μέγας βασιλεὺς καὶ οἱ σατράπαι αὐτοῦ ἡδύνατο νὰ θαρρῶσιν εἰς πολιτείαν ἐν ἣ ἐκράτουν τὰ πλήθη.

Πανουργότατος δὲ τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν ἦτο ὁ Φρύνιχος, ἀνὴρ ὅστις, ἐξ ἀφανῶν καταγόμενος, ἄτε κατὰ τὰ λεγόμενα ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ ὑπάρξας ποιμὴν¹, εἶχεν ἀναδειχθῆ διὰ δεξιᾶς σκευωρίας, εἶχεν ἀποκτήσει ὡς συκοφάντης χρήματα καὶ δύναμιν καὶ ἔπειτα εἶχε μεγάλως διακριθῆ ὡς ῥήτωρ καὶ στρατηγός. Ὁ Φρύνιχος λοιπὸν διέγνω τὸ ἀναξιοπίστον τῶν προτάσεων ἐκείνων τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ παρέστησεν εἰς τοὺς συστρατήγους πόσον ἀπίθανον ἦτο, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ὁ ἄριστα γινώσκων τοὺς κυρίους αἰτίους τῆς πτώσεως αὐτοῦ ἡδύνατό ποτε νὰ εἶνε εἰλικρινὴς φίλος τῶν ὀλιγαρχικῶν. Καὶ προσχώρησις δὲ τῶν Περσῶν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἦτο ἀπίθανος, καθ' ἃ ἐξέθετεν ὁ Φρύνιχος, ἐφ' ὅσον οἱ Πελοποννήσιοι ἴσχυον ἐν Ἰωνίᾳ, ἄτε ὄντες προφανῶς οἱ ἀρεστότατοι καὶ χρησιμώτατοι τῶν συμμάχων εἰς τὴν Τισσαφέρνην· θὰ ἦτο δὲ μωροτάτη ἢ παρ' αὐτοῦ αἰφνιδία ἐγκατάλειψις αὐτῶν καὶ ἡ μεταβολὴ αὐτῶν εἰς ἐχθροὺς καθ' ὃν χρόνον ἦτο ἐναργές, ὅτι δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ μόνιμος σύμπραξις μετὰ τῶν Ἀθηναίων. Τέλος δὲ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Φρυνίχου ἐπλανῶντο μεγάλως, ἂν ἐνόμιζον, ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐμπιστευθῶσιν εἰς τὰς ἐν ταῖς συμμαχίαις ὀλιγαρχικᾶς πατρίας. Μεταβολὴ δὲ πολιτεύματος ἐν Ἀθήναις οὔτε τὰς ἀποστάσας πόλεις ἔμελλε νὰ ἐπαναφέρῃ

¹ [Λυσίου ὑπὲρ Πολυστράτου 11].

οὔτε τὰς μενούσας πιστὰς νὰ καταστήσῃ βεβαιωτέρας, ἐπειδὴ δὲν ἐμερίμωνν περι τοῦ ἐν Ἀθήναις πολιτεύματος, ἀλλὰ περι τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ἐλευθερίας.

Ἄλλ' αἱ τοιαῦται νοθεσῖαι οὐδεμιᾶς ἔτυχον ἀκρόασεως. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἦσαν τυφλοὶ ὑπὸ τοῦ πάθους¹· ἐπειδὴ δ' ἐπίστευον, ὅτι παρουσιάζετο εἰς αὐτοὺς ἀπαράμιλλος εὐκαιρία πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ πολιτεύματος διὰ δικαιολογιῶν ἄς καὶ αὐτὰ τὰ πλήθη ἠδύνατο νὰ ποδεχθῶσιν, εἶχον στερρὰν ἀπόφασιν νὰ μὴ ἀποκρούσωσι ταύτην τὴν εὐκαιρίαν. Διὰ ταῦτα αἱ μετὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου μυστικαὶ συνεννοήσεις ἐξηκολούθησαν μετὰ ζήλου. Ἀπετελέσθη δὲ πυρὴν συνωμοτῶν, καὶ ἤδη ἤρχισε νὰ γίνηται τῆδε κάκεισε λόγος περι τινῶν ἀναγκαίων μεταρρυθμίσεων τοῦ πολιτεύματος· καίτοι δὲ τὸ στράτευμα ἐμφανῶς εἶχε δυσμενῶς πρὸς τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἢ προσδοκία τῆς παρὰ τῶν Περσῶν μισθοφορᾶς ἦτο οὕτω δελεαστικὴ, ὥστε δὲν ἐπῆλθεν ἀντίρρησης ἀξία λόγου. Διὰ προέβησαν μετὰ θάρρους περαιτέρω καὶ ἔστειλαν τὸν Πείσανδρον¹, ὅστις τῶρα δὲν ἀπέκρουπε τὰς συμπαθείας πρὸς τὴν πατρίαν εἰς ἣν πράγματι ἀνῆκε, μετὰ τινῶν εἰς αὐτὸν παραζευχθέντων ἀνδρῶν, ἵν' ἀποπερατώσωσιν ἐν Ἀθήναις τὸ ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἀρξάμενον ἔργον.

Ἐν δὲ Ἀθήναις τὸ κατ' ἀρχὰς ἔγεινε μέγας θόρυβος, ὅτε ἐγνώσθησαν τὰ σκοπούμενα παρὰ τῶν συνωμοτῶν. Καὶ τινες μὲν ἐφωνάσκουν κατὰ πάσης ἀποπειρας ἐχούσης ὄψιν καταλύσεως τοῦ πολιτεύματος, ἄλλοι δὲ κατὰ τῆς καθόδου τοῦ Ἀλκιβιάδου¹· οἱ δὲ δημαγωγοὶ ἦσαν περι τοῦτο ἡμόφωνοι πρὸς τοὺς προσήκοντας εἰς τὰ ἱερατικὰ γένη, ὅτινες μάλιστα πάντων διεμαρτύροντο διὰ τὴν περι τὰ μυστήρια ἀσέβειαν. Ἄλλ' αἱ ψῆφοι διεμοιράσθησαν, ἐπειδὴ προέκειτο περι τριῶν προτάσεων καὶ γνωμῶν, αἵτινες μετὰ πονηρίας καὶ δόλου συνανεμίχθησαν πρὸς ἀλλήλας. Ἄλλως δὲ ἢ προτέρα λύσσα κατὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου εἶχεν ἤδη πραυνθῆ ἀπὸ μακροῦ¹ καὶ ἢ μὲν κατὰ τοῦ προδότου ἀγανάκτησις εἶχε κατευνασθῆ, ἐπειδὴ ἤσθάνοντο, ὅτι καὶ αὐτοὶ δὲν ἦσαν ἀνυπεύθυνοι, αἱ δὲ λαμ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 417.

πραὶ ἐπιτυχίαι αἱ παρακολουθοῦσαι πᾶν αὐτοῦ διάβημα ἐπηύξανον τὸν θαυμασμὸν πρὸς τὸν ἕκτακτον ἐκεῖνον ἄνδρα, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκολάκευον τὴν ματαιοδοξίαν τῶν Ἀθηναίων.

Ἀνεγεννήθη λοιπὸν καὶ πάλιν ἐν τῷ δήμῳ ὁ ἀρχαῖος πρὸς αὐτὸν ἔρωσ, καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ πόθος τοῦ φυγάδος, καὶ ἐτόλμων πάλιν νὰ ἐκφράσωσι τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ μόνος θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν νίκην καὶ ὅτι χάριν αὐτῆς ἐπετρέπετο νὰ ὑποστῶσι τινὰς θυσίας. Καὶ οἱ μὲν ὀλιγαρχικοὶ ἔστεργον τὴν ἰδέαν τῆς καθόδου τοῦ Ἀλκιβιάδου ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς καταλύσεως τῆς κυριαρχίας τοῦ δήμου· μάλιστα δ' ἐτύγγανε τῆς κοινῆς ἐπιδοκιμασίας ἢ προσδοκία νέων χρημάτων τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον πρὸς αὐτὴν συνεδέετο ἔστω καὶ ἀπωτέρα τις ἐλπίς ὀριστικῆς εἰρήνης.

Βραχὺν χρόνον πρὸ τῆς εἰς Ἀθήνας ἀρίξεως τοῦ Πεισάνδρου εἶχε διδαχθῆ ἐν τοῖς Ληναίοις ἡ Λυσιστράτη τοῦ Ἀριστοφάνους¹. Καὶ ταύτης δὲ τὰς κωμωδίας ὑπόθεσις εἶνε ἡ ὑπὸ πάντων ποθουμένη εἰρήνη². ἐπειδὴ δὲ οἱ ἄνδρες φαίνονται ἀνίκανοι πρὸς κατορθώσιν αὐτῆς, ἀπορασιζοῦσι νὰ ἐπιληφθῶσι τῶν ἠθμοσίων αἱ γυναῖκες, ὅπως ἐπέλθῃ ἡ λῆξις καταστάσεως πραγμάτων ἐν ἧ οὐδεὶς ἀπολαύει τῆς ζωῆς, αἱ γυναῖκες ἀναγκάζονται νὰ ζῶσιν ὡς ἄλλαι χῆραι καὶ αἱ παρθένοι νὰ μακραινῶνται ἄγαμοι. Αἱ Ἀθίδες πιστεύουσιν, ὅτι δύνανται νὰ διοικήσωσι τὰ τῆς πολιτείας ἐπ' ἴσης τοῦλάχιστον καλῶς ὡς καὶ οἱ ἄνδρες αὐτῶν, ἅτε διδαχθεῖσαι νὰ συνδρῶσιν ἐν τοῖς χρόνοις τῶν συνωμοσιῶν. Διὰ ταῦτα πᾶσαι τῆς Ἑλλάδος αἱ γυναῖκες ἀθροίζονται καὶ συγκροτοῦσι μυστικὴν ἐταιρίαν, καταλαμβάνουσι τὴν Ἀκρόπολιν, ἀνθίστανται εἰς τοὺς ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῆς πόλεως ὑπευθύνους προβούλους καὶ κατορθόνουσι νὰ ἐπινοήσωσι τὰ τελεεσφορώτατα, ὅπως ἐξαναγκάσωσιν εἰς ὑποχώρησιν τοὺς ἄνδρας.

¹ Jeep Quo anno et quibus diebus Lysistrata atque Thesmophorizusae doctae sint. 1859.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 240.

Καὶ ἄγει μὲν οὕτως ὁ ποιητὴς διὰ παρωδίας ἀνειμένης τοὺς συμπολίτας εἰς λησμοσύνην τῶν ἐνεστώτων δεινῶν, ἀλλ' ὅμως ἢ ἔλη κωμωδία καθιστάνει αἰσθητὴν τὴν κρατοῦσαν δυσθυμίαν, τὴν ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης, τὸ ἐπισφαλὲς τῶν δημοσίων πραγμάτων, περιστάσεις μὴ ἐπιτρεπούσας εὐπαρησίαστον σκῶμμα. Καὶ ἐπιτηδεύει μὲν ὁ ποιητὴς ὀργὴν κατ' ἀνδρῶν ἐμβαλλόντων εἰς στάσεις τὸν δῆμον χάριν ἰδιοτελῶν σκοπῶν, οἷος ὁ Πείσανδρος, καὶ κατὰ τῶν αὐτοκλήτων ἰατρῶν τῆς πολιτείας τῶν διὰ ψευδῶν φαρμάκων πειρωμένων νὰ θεραπεύσωσι τὴν νοσοῦσαν πόλιν, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς εἶνε ἱκανὸς νὰ δώσῃ εἰς τοὺς συμπολίτας συμβουλήν ἢ νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος. Διὰ τοῦτο δὲ στερεῖται ἡ Λυσιστράτη τῆς παραβάσεως¹, ἐν ᾗ ἄλλως ὁ φιλόπατρις ποιητὴς συνειθίζει νὰ ἐκφράξῃ μετὰ σθένους πᾶν ὅ τι θεωρεῖ σωτήριον. Ἐν ταῖς ῥύμαις δὲ τῆς πόλεως καὶ τῆ ἀγορᾶ ἀκούεται, καθ' ἃ λέγει ὁ ποιητὴς, παρὰ πάντων ἢ μεμφιμυρία, ὅτι δὲν ὑπάρχει καθ' ἅπασαν τὴν ἀττικὴν χώραν ἀνὴρ, δὲν ὑπάρχει σωτὴρ.

Διὰ ταῦτα πάντα ὁ Πείσανδρος δὲν ἀπεγοητεύθη ἐκ τῶν πρώτων ἀντιρρήσεων. Παραλαμβάνων δὲ τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν πολιτῶν ἰδίᾳ κατὰ μεγαλειτέρας ἢ μικροτέρας ὁμάδας, ἐπειρᾶτο νὰ πείσῃ αὐτοὺς, ὅπως προσχωρήσωσιν εἰς τὰ μελετώμενα παρ' αὐτοῦ. Ἐλεγε δ' εἰς αὐτοὺς, ὅτι προέκειτο μόνον περὶ ἀποφάσεως ἐπιβαλλομένης ὑπὸ τῶν ἐνεστώτων πραγμάτων, περὶ προσωρινοῦ περιορισμοῦ τῶν δικαιωμάτων τοῦ δήμου, οἷος ἄλλως ὁ ἤδη εἰσαχθεὶς, καὶ ὅτι δὲν προετίμετο ἢ εἰς αἰεὶ ἀνατροπὴ τῶν πατρίων καὶ ἢ κατάλυσις τοῦ καθεστώτος ἐν Ἀθήναις. Οἱ λόγοι δὲ οὗτοι καθησύχασαν τοὺς ἐμμένοντας εἰς τὴν δημοκρατίαν. Οἱ δὲ τεταγμένοι εἰς τὰς ἐταιρίας ἐπέισθησαν, ὑποτυπωθείσης εἰς αὐτοὺς τῆς ἐπαγγελίας, ὅτι θὰ κατωρθοῦτο πάντως ἢ καὶ ἐκ δευτέρου ἐξορία τοῦ μισητοῦ Ἀλκιβιάδου μετὰ τὴν ἐπιτέλεισιν τῆς ὑπηρεσίας ἧτις προεδοκᾶτο παρ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ πειστικώτατον πάντων ἦτο ἢ ἐρώτησις ἢ ἡδύνατο νὰ πειθύνῃ ὁ Πείσανδρος πρὸς πάντας, ἂν

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 760.

ἐγίνωσκόν τι βέλτιον πρὸς διάσωσιν τῶν Ἀθηναίων. Πῶς θὰ δυνηθῶμεν λοιπόν, ἡρώτα, ἄνευ ἐκτάκτων πόρων νάγάγωμεν εἰς πέρας τὸν πόλεμον τοῦτον πρὸς τὴν χρήματά τε καὶ ναῦς κεκτημένην Σπάρτην, ἣτις ἔχει πῆξει τὰ κυριώτατα αὐτῆς στρατόπεδα ἐν τε τῇ Ἰωνίᾳ καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἡμῶν χώρᾳ; Καὶ προσέθετεν, ὅτι δὲν πρόκειται τῶρα περὶ ἐπιλύσεως πολιτειακοῦ ζητήματος συνωδᾶ πρὸς τὴν κατ' ἀρχὴν ὁμόφωνον ἀπάντων γνώμην, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἦτο ἀδύνατον, ἀλλὰ περὶ σωτηρίας τῆς πόλεως.

Οὕτως ηὔξανε καθ' ἐκάστην μᾶλλον ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν τῶν ἀποδεχομένων τὴν ἀνάγκην μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος, τῶν μὲν ἐξ εἰλικρινοῦς πεποιθήσεως, ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη διέξοδος, τῶν δ' ἐκ τῆς προσδοκίας, ὅτι ἔμελλε νά χορηγηθῆ εἰς αὐτοὺς ἰδία συμμετοχὴ εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ νεωτερισμοῦ ὠφελείας. Καὶ αἱ μὲν πολιτικαὶ ἐταιρίαι ἀνέπτυξαν πάλιν τὴν μεγίστην δραστηριότητα καὶ ἐργάζοντο κατὰ κοινὸν σχέδιον, τὸ δὲ λοιπὸν πλῆθος ἦτο ἐπτοημένον καὶ ἐστερεῖτο ἐνόητος. Τέλος δὲ τὰ μέγιστα συντελοῦν εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ ἔργου οἱ πρόβουλοι, ὧν ἡ ἀρχὴ ὑφίστατο ἤδη δευτέρον ἐνιαυτὸν καὶ εἶχεν ἤδη παραλύσει ὀσημέραι μᾶλλον τὰ ὄργανα τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος. Οὗτοι ἤθελον ἐξ ἀρχῆς δυνηθῆ νά διαλύσῃσι πάντα τὰ σκοπούμενα παρὰ τῶν συνωμοτῶν, ἂν μὴ οἱ πλείστοι αὐτῶν ἦσαν ὁμόφρονες ἐκείνων. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐκείνοι ὑπῆρξαν οἱ εἰσηγηταὶ τοῦ ψήφισματος, καθ' ὃ ἀνετίθετο εἰς τὸν Πείσανδρον καὶ τοὺς ἐταίρους νά ἀρξῶνται πρὸς τὸν Τισσαφέρην καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην διαπραγματεύσεων, ἐξ ὧν προσεδόκων ἀμέσως μεταβολὴν τῶν κατὰ τὴν πόλιν ἐπὶ τὸ βέλτιον. Συγχρόνως δ' ἐψηφίσθη ἡ παρὰ τοῦ Φρυνίχου καὶ τοῦ συνάρχοντος Σκιρωνίδου κατάθεσις τῆς στρατηγίας, τοῦθ' ὅπερ ἐφαίνετο πάντως ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ συμβάντων ἐν τῷ στόλῳ¹.

Καὶ δὴ ὁ Φρύνιχος ἐνεκα τῆς αἰσίας προόδου τῶν ὀλιγαρχικῶν σκευωριῶν, εἰς ἃς εἶχε κατὰ δύναμιν ἀντιταχθῆ, εἶχε περιστῆ

¹ Θουκυδίδου VIII, 54.

εἰς μεγίστην μέριμναν ἔχει τυχόν περὶ τῆς πατρίδος, ἀλλὰ περὶ ἑαυτοῦ. Πᾶν ὅτι εἶχε πράξει εἶχεν αἰτίαν τὸ μῖσος ἐναντίον τοῦ Ἀλκιβιάδου· ἐγίνωσκε δὲ, ὅτι εἰς αὐτὸν ἦτο γνωστός ὡς ἐχθρὸς, καὶ ἐβασάνιζεν αὐτὸν ἢ ἰδέα, ὅτι ἠναγκάζετο νὰ ὑποκύψῃ εἰς αὐτόν. Ἐκαραδόκει λοιπὸν εὐκαιρίαν, ὅπως βλάβῃ αὐτὸν, καὶ ἐπεζήτη νὰ εὑρῇ ἐχθρὸς τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἵνα δυνηθῇ νὰ ποκτήσῃ αὐτοὺς πιστοὺς συμμάχους. Ἐπειδὴ δὲ ἠδύνατο νὰ προεικάζῃ, ὅτι νῦν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Λακεδαιμονίων ἐπεκράτει μεγάλη ἀγανάκτησις ἐναντίον τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων δὲν ᾤκησε καὶ δὲν ἠδέσθη νὰ ἔλθῃ εἰς κρυφίαν συνεννόησιν πρὸς τὸν ναύαρχον τοῦ στόλου τῶν πολεμίων. Ἄλλ' ὁ Φρυνίχος, ὅστις ἄλλως ἐγίνωσκε νὰ κρίνῃ ὀρθότατα τὰ κατὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα, ἠπατήθη ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, λησμονήσας, ὅτι ὁ ναύαρχος τῆς Σπάρτης ἦτο ὑπόμισθος τοῦ Τισσαφέρους. Διὸ, εὐθὺς ὡς ὁ Φρυνίχος ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Ἀστύοχον πάσας τὰς μεταξὺ τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τῶν Ἀθηναίων διαπραγματεύσεις, τὸ ἄγγελμα τοῦτο περιῆλθε πάραυτα εἰς τὸ περσικὸν στρατήγιον καὶ εἰς γνώσιν τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἐπωφελήθη τὴν εὐκαιρίαν ὅπως ἐπιδείξῃ φιλίαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Καὶ ἐπέστησε μὲν τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὸν προδότην στρατηγόν, ἀπήτησε δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ· οὕτω δὲ ὁ Φρυνίχος, ἀντὶ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν ἐχθρὸν, ἐνεχείρισεν εἰς αὐτὸν τὸ δξύτατον τῶν ὅπλων καθ' ἑαυτοῦ. Ἄλλ' ὅμως δὲν ἀπέκλινεν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ἣν εἶχεν ἤδη τραπῆ, θεωρήσας μόνον ἀπερίσκεπτον τὸν Ἀστύοχον, μεμφθεὶς αὐτοῦ ἐν δευτέρᾳ ἐπιστολῇ καὶ ὑποσχθεὶς ἐν αὐτῇ νὰ παραδώσῃ ἐν Σάμῳ τὴν ἑλληνικὴν στρατιάν εἰς τοὺς πολεμίους, ἂν οὗτοι ἐπεχειροῦν ἐπιθεῖσιν προταθεῖσαν παρ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ μόνον μετὰ τὴν ἀποστολὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἀνέωχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Φρυνίχου, καὶ τότε πρὸς σωτηρίαν ἑαυτοῦ ἐμερίμνησεν ἐπιμελέστατα περὶ ἀποκρούσεως αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἐπιθέσεως ἣν αὐτὸς εἶχε προτείνει εἰς τὸν Ἀστύοχον. Διὸ, ὅτε ἡ νέα προδοσία ἠγγέλθη εἰς τοὺς Ἀθηναίους

καθ' ὃν καὶ ἡ προτέρα τρόπον, δὲν ἐπίστευσαν εἰς αὐτήν, ἀλλ' ἐθεώρησαν τὸν Ἀλκιβιάδην συκοφάντην, οὐδὲν ἄλλο ἐπιδιώκοντα ἢ τὴν κατάλυσιν τοῦ Φρυνίχου, ὅστις, ὡν ἄλλως ἀναντιρρήτως ὁ δεξιώτατος τῶν ἐν Σάμῳ στρατηγῶν, ἐτύγχανεν ἔκτοτ' ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἀξιώματος μεγαλειτέρου ἢ πρότερον. Ἀλλὰ τῶρα, ὅτε πᾶσα ἡ ἐπιτυχία ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ἀγαθῆς θελήσεως τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὁ Φρυνίχος δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ πλέον τὴν στρατηγίαν. Ἡ δὲ παράλυσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ὑπῆρξεν ἡ πρώτη πραγματικὴ ἔνδειξις τῆς δυνάμεως τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου κηθείσης ἐν Ἀθήναις.

Ὅτε δὲ ἤρχισαν ἐν Μαγνησίᾳ, ἔνθα διέτριβεν ὁ Τισσαφέρνης, αἱ διαπραγματεύσεις, τὰ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ εἶχον ἤδη ἐν τῷ μεταξὺ οὐ μικρὸν μεταβληθῆ. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἦσαν μεγάλως δυσηρεστημένοι κατὰ τῆς πορείας τοῦ πολέμου· ἠσχύνοντο ἐπὶ ταῖς συνθήκαις, καὶ ἦσαν κατελιγμένοι ὑπ' ὀργῆς κατὰ τε τοῦ Ἀστυόχου καὶ κατὰ τοῦ ἀναξιοπίστου σατράπου. Διὸ ἀπεφάσισαν, καίτοι ἦτο ἤδη χειμῶν, νάποστειλῶσι πάραυτα εἴκοσι καὶ ἐπτὰ νῆας ὑπὸ τὸν Ἀντισθένην καὶ μετ' αὐτοῦ ἔνδεκα ἄνδρας πρὸς ἐξέτασιν τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ πραγμάτων καὶ μέριμναν περὶ τῆς τιμῆς τῆς πόλεως¹. Ἐγένετο δὲ ἡ ἀποστολὴ τελευτῶντος τοῦ Δεκεμβρίου. Ὁ δ' ἐπιφανέστατος τῶν συμβούλων τούτων ἦτο Λίχας ὁ Ἀρκεσιλάου, Σπαρτιάτης πλούσιος καὶ ἀγέρωχος, ὅστις παρὰ τὴν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ἀπαγόρευσιν τῆς εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας συμμετοχῆς εἶχε τολμήσει νὰ καταγάγῃ εἰς τὸν ἵππόδρομον τῆς Ὀλυμπίας ἄρμα ἀξιώθην τῆς νίκης. Διὰ ταῦτα οἱ ἄρχοντες τῶν Ἡλείων εἶχον τιμωρήσει αὐτὸν διατάξαντες τοὺς βαβδούχους νὰ καταφέρωσι κατ' αὐτοῦ πληγὰς, πιθανῶς τῇ εἰσηγήσει τοῦ Ἀλκιβιάδου, οὗ ἦτο ἄσπονδος ἐχθρὸς². Ὁ δὲ Ἀστυόχος, ἀρχομένου τοῦ ἔτους 411 π. Χ., εἶχεν ἐνωθῆ παρὰ τὴν Κνίδον μετὰ τοῦ στόλου τοῦ Ἀντισθένου· παρέστη δ' ἐκεῖ καὶ ὁ Τισσαφέρνης, ἵνα ἔλθωσιν εἰς λό-

¹ Θουκυδίδου VIII, 39.

² Θουκυδίδου V, 50.

γους πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἄλλὰ μετ' οὐ πολὺ παρετήρησεν, ὅτι ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτῶν ἐκράτει πνεῦμα ἕλως διάφορον. Καὶ δὴ, ἀντὶ νὰ φενακισθῶσι καὶ ἄλλιν ὑπὸ τῶν μεγάλων αὐτοῦ ἐπαγγελιῶν, ἐδήλωσεν ὁ Λίχας ἀπροκαλύπτως, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν εἶχον διάθεσιν νὰ ἐμπαιζωνται παρ' αὐτοῦ. Καὶ αἱ συνθήκαι δὲ πρέπει νάναθεωρηθῶσιν, εἶπεν, ἐπειδὴ δὲν πολεμοῦσιν, ὅπως ὑποτάξωσι καὶ ἄλλιν τοὺς Ἕλληνας ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Περσῶν. Κατὰ ταῦτα δὲ, ἂν ὁ σατράπης δὲν ἤθελε νὰ ὁμολογήσῃ νέαν συνθήκην ὑπὸ βελτίονας ὄρους, ὧφειλον ἀναγκαιῶς νὰ φροντίσωσιν, ὅπως πειραθῶσι νὰ περατώσωσι τὸν πόλεμον ἄνευ αὐτοῦ. Ὁ δὲ Τισσαφέρης διέκοψε τὰς διαπραγματεύσεις, καὶ ἐπέστρεψεν ἄπρακτος εἰς τὴν Μαγνησίαν¹.

Οὕτω δὲ τὰ πράγματα ἐφαίνοντο ἔχοντ' ἄριστα διὰ τοὺς Ἀθηναίους, ὧν πρέσβεις ἀμέσως κατόπιν ἐφθάσαν εἰς τὴν Μαγνησίαν καὶ ἤρξαντο τῶν λόγων διὰ τῆς δηλώσεως, ὅτι τὸ κατ' αὐτοὺς εἶχον ἐκπληρώσει τὸν προκαταρκτικὸν ὄρον συνεννοήσεως μετὰ τῆς Περσίας, ἅτε διὰ τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν καταλυθείσης ἤδη σχεδὸν τῆς δημοκρατίας ἐν Ἀθήναις διὸ ἀνέμενον τὴν ἐπὶ τούτῳ ἐπηγγελμένην ἀμοιβήν. Ἄλλ' ὁ πονηρὸς Πέρσης οὐδαμῶς προετίθετο νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν μετὰ τῶν Ἀθηναίων συμμαχίαν. Ἡ ἀγερωχία καὶ παρρησία τοῦ Λίχα καὶ ἡ θεὰ τοῦ μεγάλου στόλου τῶν Πελοποννησίων εἶχον ἐμποιήσει εἰς αὐτὸν τὴν προσήκουσαν αἰσθησιν. Μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀστυόχου, πλεύσαντος εἰς τὴν Κνίδον, ἦτταν τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Χαρμίνου καὶ τὴν διὰ προδοσίας τῶν ὀλιγαρχικῶν τῆς Ρόδου προσχώρησιν τῆς νήσου ταύτης εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, οὗτοι ἦσαν ἀναμφιλέκτως οἱ ὑπερέχοντες ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Μετέθηκαν δὲ τὸ στρατήγιον ἀπὸ τῆς Μιλήτου εἰς τὴν Ρόδον, ὅπως εὐρίσκωνται ἀπώτερον τοῦ σατράπου καὶ ἔτι μᾶλλον ἀνεξάρτητοι ἀπ' αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ δύναμις αὐτῶν ἦτο πολὺ μεγάλη οὕτως, ὥστε ὁ Τισσαφέρης δὲν ἠδύνατο νὰπαλλαγῇ

¹ Θουκυδίδου VIII, 43, 52.

αὐτῶν κατὰ βούλησιν, καὶ προέβλεπεν, ὅτι ἡ παῦσις τῆς μισθοφορᾶς οὐδὲν ἄλλο ἔμελλε κυρίως νὰ ἔχῃ ἐπακόλουθον ἢ τὴν διὰ δηλώσεως τῶν παραλίων τῆς σατραπείας αὐτοῦ ἀβλαβῆ συντήρησιν τῆς σπαρτιατικῆς στρατιᾶς. Ἄλλ' ἔτι ὀδυνηροτέρα ἦτο δι' αὐτὸν ἡ σκέψις, ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται ἠδύναντο τότε πιθανῶς νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τὸν Φαρνάβαζον, ὅστις ἀνέμενεν αὐτοὺς μετὰ πόθου. Διὸ ἐπεθύμει μὲν εἴπερ τι καὶ ἄλλο νὰ ποίησῃ καὶ καταστήσῃ μαλακωτέρους τοὺς Σπαρτιάτας ἐρχόμενος εἰς λόγους πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ἐνόει, ὅτι ἀντέκειτο εἰς τὰ συμφέροντα αὐτοῦ τὸ νὰ μεταβάλλῃ αὐτοὺς εἰς ἐχθροὺς δι' ἐσπευσμένης ἀποφάσεως καὶ ὁμολογήσῃ συνθήκην περὶ πληρωμῆς βοηθημάτων εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἐποψίν ἀπέδειξε μεγάλην εὐστάθειαν πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην, ἐνεργῶν καθ' ὃν τρόπον εἶχεν ὀρθῶς προῖδει ὁ Φρύνιχος. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἐνησμένιζεν ἐπιδεικνύων δύναμιν ἣν δὲν ἐκέκτητο ἀληθῶς· ἦτο δὲ ὁ εὐχαριστότατος τῶν συντρόφων τοῦ σατράπου καὶ ἀρεστότατος εἰς αὐτὸν σύμβουλος, πρεσβευτὴς καὶ διαιτητὴς ἐν παντὶ ζητήματι ἀναφερομένῳ εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Καὶ ἦτο μὲν ἐν τῷ συνόλω ἀνὴρ οἷον κατ' ἀνάγκην θὰ ἐπεθύμει πάντοτε ὁ Τισσαφέρνης, ὡς εἶχον τὰ κατὰ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ θέσιν· ἀλλ' ὅμως ὁ σατράπης ἤκιστα παρεδίδοτο εἰς αὐτὸν τελείως, ἐπείθετο δὲ εἰς αὐτὸν κατὰ τοσοῦτο μόνον, ὅτι προεφυλάσσετο νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς Πελοποννησίους μετὰ περισσοτέρας τοῦ δέοντος ζήσεως καὶ εἰλικρινείας, ἀπὸ δὲ τῆς μεταβολῆς τῆς καθ' ὄλου πολιτείας αὐτοῦ ἔσωζεν αὐτὸν τὸ ὀξυδερκὲς αὐτοῦ βλέμμα.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Ἀλκιβιάδης ἤθελεν εὐρεθῆ ἐν τῇ μεγίστῃ ἀμηχανίᾳ, ἂν ἡ φατρία, ἧς οἱ ἀντιπρόσωποι ἦσαν οἱ διαπραγματευόμενοι, ἤθελεν ὑπάρξει ἢ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ φατρία, καὶ ἂν ἤθελε στηρίξει τὰ περὶ τῆς καθόδου αὐτοῦ μελετώμενα εἰς αὐτούς. Ἀλλὰ σκοπὸς αὐτοῦ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς δὲν ἦτο βεβαίως ἢ εἰς ἀνδρα, οἷος ὁ Πείσανδρος, καὶ εἰς τοὺς ἐταίρους αὐτοῦ παραχώρησις τοῦ θριάμβου διαπραγματεύσεων τελεσφόρων. Διὸ

ὑπεκρίνετο καθ' ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἐνεργείας οὕτως, ὥστε πρὸ πάντων νὰ σώζῃ ἑαυτόν. Καὶ δὴ κυριώτατον αὐτοῦ μέλημα ἦτο πῶς μηδεὶς νὰμφιβιάλλῃ περὶ τῆς ἐν τῷ περσικῷ στρατοπέδῳ δυνάμεως αὐτοῦ καὶ πῶς νὰ μὴ ἐλαττωθῇ τὸ ἴδιον ἀξίωμα. Κατὰ ταῦτα ἡ διάλυσις τῶν διαπραγματεύσεων καθίστανεν ὑπευθύνους αὐτοὺς τοὺς ἀναλαβόντας αὐτάς. Διὸ ἐνήργησεν ὅπως λάβῃ παρὰ τοῦ Τισσαφέρνου τὴν ἐντολὴν νὰ γείνωσιν αἱ διαπραγματεύσεις αὐτοῦ παρόντος, καὶ εἶχε τὸ πρῶτον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἴδῃ τοὺς μισητοὺς ὀλιγαρχικοὺς ἀναγκαζομένους νὰ ταπεινωθῶσι πρὸ αὐτοῦ καὶ θεραπεύωσιν αὐτόν. Ἀρξάμενων δὲ τῶν λόγων, ὁ Πείσανδρος, ὅστις προὑπελόγιζεν, ὅτι ἔμελλε νὰ εὕρεθῃ ἀντιμέτωπος μεγάλων ἀξιώσεων, παρητήθη ἀμέσως ἐξ ὀνόματος τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ πάσης ἀξιώσεως περὶ τῆς Ἰωνίας, ἧς ἡ κτῆσις εἶχεν ἄλλως ἐπιβάλει τὴν ἐξάντλησιν τῶν τελευταίων δυνάμεων τῆς πολιτείας. Ἐπὶ δὲ τούτοις ὁ Ἀλκιβιάδης ἠξίωσε τὴν εἰς τοὺς Πέρσας παραχώρησιν καὶ τῶν ἐπικειμένων νήσων, ἧτοι τῆς Λέσθου, τῆς Σάμου καὶ τῆς Χίου· καὶ αὕτη δὲ ἡ ἀξίωσις ἐγένεε δεκτὴ παρὰ τῶν περὶ τὸν Πείσανδρον. Ἄλλ' ἔπειτα ἦλθεν ἡ τρίτη ἀπαίτησις, ὅπως ἐπιτραπῇ εἰς τὸν βασιλεῖα, ἵνα αἱ τριῆρεις αὐτοῦ περιπλέωσιν ἐλευθέρως πάντα τὰ πελάγη τοῦ Αἰγαίου καὶ συμπάσας τὰς ἀκτὰς. Ἄλλ' ἡ ἀξίωσις αὕτη ἐπλήσσε καιριώτατα τὴν τιμὴν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἀποδεχόμενοι αὐτὴν ἤθελον ἀπαρνηθῆ οὐ μόνον τὰς ὑπερποντίας αὐτῶν κτήσεις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσφαλῆ κυριαρχίαν ἐν τῇ ἰδίᾳ ἑαυτῶν θαλάσῃ. Μετὰ τοιαύτας δὲ παραχωρήσεις, αἵτινες ἤθελον διαγράψαι διὰ μιᾶς ὄλον τὸ παρελθὸν τῶν Ἀθηναίων, δὲν ἠδύναντο οἱ πρέσβεις νὰ ἐμφανισθῶσι πρὸ τῶν συμπολιτῶν, εἰς οὓς εἶχον ἐπαγγελθῆ νέον χρυσοῦν αἰῶνα. Συνεῖδον λοιπὸν ὅπόσον ὀρθῶς εἶχε κρίνει ὁ Φρόνιχος τὸν δίγλωσσον Ἀλκιβιάδην, καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Σάμον μεστοὶ ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῷ φανακισμῷ ὃν εἶχον ὑποστῆ¹.

¹ Ἀμέσως δὲ μετὰ ταῦτα ἤρξατο ὁ Τισσαφέρνης νέων διαπρα-

¹ [Θουκυδίδου VIII, 56].

γματεύσεων πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ὧν εἶχεν ἀποστῆ μετ' ὀργῆς μετὰ τὴν εὐπαρρησίαστον διαγωγὴν τοῦ Λίγα. Τὴν φορὰν δὲ ταύτην ὁ ἐπιζητῶν τὴν συνθήκην ἦτο ὁ σατράπης. Διὸ, θέλων νὰ εὐρίσκηται πλησιέστερον πρὸς τοὺς παρὰ τὴν Ῥόδον ναυλοχοῦντας Πελοποννησίους, μετέβη εἰς τὴν κατὰ τὰ παράλια τῆς Καρίας κειμένην πόλιν Καῦνον, εἰσηγήσει δὲ αὐτοῦ συνῆλθον πρέσβεις αὐτοῦ καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἐν Μαγνησίᾳ τῇ κειμένη ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Μαιάνδρου. Κατὰ δὲ τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας ὁ Ἄστύοχος ἠκολούθησε τὸ παράδειγμα τοῦ Λίγα, ὅστις μετὰ τῶν ἑνδεκα ἀνδρῶν ὑπερημύνητο τῶν συμφερόντων καὶ τῆς τιμῆς τῆς Σπάρτης. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ ἔμφολογία τῆς κυριαρχίας τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν περιωρίσθη εἰς τὴν ἀσιατικὴν ἡπειρον¹ ἔπειτα δὲ, ὅπως δοθῆ καθολικὸν κύρος εἰς τὴν συνθήκην κατὰ τὴν εὐλογον ἐπιθυμίαν τῶν Σπαρτιατῶν, συμπεριελήφθη εἰς τὴν συνθήκην ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ ὁ Φαρνάβαζος. Ἡ δὲ περαιτέρα διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου ἀναγράφεται ἐν τῇ συνθήκῃ ὡς ἐξαρτωμένη ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ φοινικικοῦ στόλου. Μέχρι δὲ τοῦ χρόνου ἐκείνου ἀναλαμβάνει ὁ Τισσαφέρνης νὰ παρέχῃ τροφὴν εἰς τὰ πληρώματα τῶν νηῶν κατὰ τὰ συγκείμενα, καὶ δὴ χωρὶς οἱ Πελοποννήσιοι νὰ ἀναλάβωσι χάριν τοῦ μισθοῦ τούτου οἰανδήποτε ὑποχρέωσιν πρὸς τακτὰς ὑπηρεσίας. Μετὰ δὲ τὴν ἀφίξιν τοῦ στόλου τοῦ βασιλέως ὁ πόλεμος θὰ πολεμηθῆ κοινῇ, καὶ τὴν διατροφὴν τῶν ἀνδρῶν θὰ ἀναλάβωσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἢ θὰ ὑποχρεωθῶσι νὰ ποδώσωσιν εἰς τὸν Τισσαφέρνην τὰ χρήματα, ὅποσα ἂν λάβωσιν¹.

Ἐκαστος βλέπει, ὅτι ἐν τῇ ἀνοικίῳ πρὸς τοὺς βαρβάρους συνθήκῃ οἱ Πελοποννήσιοι κατώρθωσαν νὰ πλεονεκτήσωσι τῶν συμβαλλομένων καὶ ἀφῆρέθησαν οἱ δεινότατοι τῶν ἄλλων. Ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς προτέρας συνθήκας τὰς διαπραχθείσας διὰ τῆς ἀπίστου μεσιτείας τοῦ Ἀλικιιάδου οἱ Σπαρτιαῖται κατέλαβον νῦν θέσιν ἐντιμωτέραν καὶ ἔτυχον πλείονων παραχωρήσεων, ἐξασφαλι-

¹ Περὶ τῶν τρίτων συνθηκῶν ἴδε Kirchhoff [Über die von Thukydides benutzten Inschriften ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Berliner Akademie 1884] σ. 407.

ζομένου μὲν εἰς αὐτοὺς τοῦ χρήματος, παρεχομένης δ' ἐλευθερίας ἐνεργείας. Αἱ δὲ ὑπ' αὐτῶν γινόμεναι εἰς τὸν σατράπην παραχωρήσεις ἐσκόπουσαν νὰ παρακινήσωσιν αὐτὸν νὰναλάβῃ τέλος τὴν δι' ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ περσικοῦ βασιλείου ἐπέμβασιν ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἐπειδὴ μόνον διὰ τούτου τοῦ τρόπου ὑπῆρχε προσδοκία περὶ νικηφόρου περατώσεως τοῦ ἐμφυλίου ἐν Ἑλλάδι πολέμου.

Διακρίνεται δὲ αὕτη ἡ συνθήκη, ὑπογραφεῖσα περὶ τὸν Φεβρουάριον, ἀπὸ τῶν δύο προτέρων καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι, καθ' ἃ μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδίδης, φέρει ὡς χρονολογίαν τὸ ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Δαρείου καὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐφόρων, καὶ διὰ ταῦτα ἔχει ἐπισημότερον χαρακτήρα ἐν ᾧ δ' αἱ πρότεροι ἔπρεπε νὰποκρῦπτονται, αὕτη ἠδύνατο νὰ γείνη γνωστὴ δημοσίᾳ καὶ κατατεθῆ εἰς τὰρχεῖα τῆς πόλεως. Ἐκτοτε δὲ ὁ Τισσαφέρνης ἦτο δεδεδεσμευμένος δι' ἐγγράφου δημοσίῳ, καὶ δὲν ἠμέλησε τὸ κατ' αὐτὸν νὰ ἐκτελέσῃ πάραυτα τὰς ἀναληφθείσας παρ' αὐτοῦ ὑποχρεώσεις.

Οὕτω τὰ πάντα εἶχον μεταστῆ εἰς τὸ ἀντίθετον τῶν ἐπιδιωχθέντων ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πρέσβειων, τοῦ Πεισάνδρου καὶ τῶν ἐταίρων αὐτοῦ. Οὗτοι δ' εὐρίσκοντο ἐν μεγίστῃ ἀμηχανίᾳ ἐπιστρέφοντες δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας, οὐδὲν ἠδύνατο νὰ φέρωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τῶν ὠφελημάτων ἐκείνων, ἀνθ' ὧν εἶχον ἀξιώσει παρὰ τοῦ δήμου τσαυτάς θυσίας καὶ διακυβεύσει τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν τιμὴν. Ἄλλ' ὑποχώρησις ἦτο ἄδύνατος. Αἱ ὀλιγαρχικαὶ σκευαρίαι εἶχον ἤδη προοδεύσει μεγάλως ἐν τῇ στρατιᾷ, καὶ οἱ ὀλιγαρχικοὶ τῆς Σάμου, μεθ' ὧν εἶχον ἔλθει εἰς κοινολογίαν, ἤξιουν τὴν εἰς τὰ συμφωνηθέντα ἔμμοнын. Ἀπερασίσθη λοιπὸν ἐν τῷ στρατοπέδῳ νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸν Ἀλκιβιάδην, ὅστις ἄλλως δὲν προσηρημόζετο εἰς τὴν πολιτείαν, οἶαν ἤθελον νὰ διατάξωσιν αὐτοί. Ὅτι δὲ πρότερον ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ μόνον ὡς μέσον ἀπέβη νῦν ὁ μόνος σκοπὸς, καὶ ἐπεδιώκετο μετὰ τοῦ μεγίστου ζήλου. Οἱ δὲ τασσόμενοι εἰς τὴν ὀλιγαρχικὴν φατρίαν ἐπέβαλον εἰς ἑαυτοὺς ἑκουσίως εἰσφοράς, καὶ ἀπέστειλαν τὸν μὲν Πεισάνδρον εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως ἐπισπεύσῃ ἐν τῇ πόλει τὰ τῆς συνωμοσίας,

συγχρόνως δὲ καὶ ἄλλους πρέσβεις εἰς τὰς συμμαχίδας, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τὸν Διοτρέφην εἰς τὰ ἐπὶ Θράκης, χάριν τῆς ἀπανταχοῦ καταλύσεως τῆς δημοκρατίας. Δύναμις ὅλως ἐπαναστατικῆ εἰργάζετο ἀκατασχέτως, ἔπως δώσῃ νέαν μορφήν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν σύμπασαν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων. Ὅποση δὲ ἡ τύφλωσις μεθ' ἧς προέβαινον εἰς τοῦτο τὸ ἔργον δεικνύει τὸ παράδειγμα τῆς Θάσου. Καὶ δὴ ἅμα τῇ εἰς τὴν νῆσον ταύτην ἀφίξει τοῦ Διοτρέφους χάριν καταλύσεως τοῦ καθεστῶτος ἀπεδέχθησαν μὲν οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῆς Θάσου λίαν εὐγνωμόνως τὴν παρασχεθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ὑπηρεσίαν, ἀλλ' εὐθύς ὡς ἐκαῖνος ἀπέπλευσεν, ἔσπευσαν νὰ τειχίσωσι τὴν πόλιν καὶ ἀποστῶσι τῶν Ἀθηναίων, βοηθούμενοι ὑπὸ τῆς Σπάρτης. Οὕτως ἐσάκεις οἱ Ἀθηναῖοι συνέπραττον μετ' ἀριστοκρατικῶν φατριῶν τῶν ἄλλων πόλεων, ἐπήρχετο ἄμεσος ἢ τιμωρία ἐπὶ τῷ τοιοῦτῳ διαδήματι¹.

Μείζων δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἐπιτυχία τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐν Ἀθήναις, ἔνθ' ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Πεισάνδρου εἶχον συμβῆ πολλά τὰ προάγοντα τοὺς σκοποὺς τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἄπασαι αἱ ἐκ ζηλωτῶν τοῦ τοιοῦτου πολιτεύματος ἀποτελούμεναι συστάσεις συναπετέλεσαν μίαν καὶ μόνην ἑταιρίαν, σύνδεσμον ἰσχυρὸν ἐνεργοῦντα ἀπὸ συνθήματος κοινοῦ.

Πρωτεργάτης δὲ τῶν τοιούτων συνωμοτικῶν ἐνεργειῶν ἦτο κυρίως Ἀντιφῶν ὁ υἱὸς τοῦ Σωφίλου², ὅστις ἦτο μὲν ἤδη πρεσβύτης ἑτῶν ἐξήκοντα καὶ ὑπερέκεινα, ἀλλὰ κεκτημένος ἀκαταπόνητον δραστηριότητα. Ὁ Ἀντιφῶν ἦτο ἀνὴρ οἰονεὶ ἐκ φύσεως πεπλασμένος ὡς σύμβουλος καὶ ἡγέτης φατρίας, διακρινόμενος ἐπὶ τῇ

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 561.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 732. Ὁ Ἀντιφῶν ἦτο ἐπὶ μακρὸν χρόνον γνωστὸς μόνον ἕνεκα τῆς ἐητορικῆς αὐτοῦ τέχνης. Ἦθελε δὲ νὰ ζῆ ἐν ἀφανείᾳ, ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἑλλησπικὴ μαρτυρίαν περὶ αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν βίος αὐτοῦ ὁ γραφεὶς ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου εἶνε ἔργον ἀκριτον ἐν ᾧ ὑπάρχει σύγχυσις ὁμωνύμων ἀνδρῶν τὸ δὲ κύριον περὶ αὐτοῦ γινώσκον εἶνε τὸ τοῦ Θουκυδίδου (VIII, 68). Ἦτο δὲ ὡς διδάσκαλος καὶ βήτωρ ἐπὶ μισθῷ φιλέργυρος, καὶ διεκωμωρήθη ἢ φιλαργυρία αὐτοῦ ὑπὸ [τοῦ κωμικοῦ] Πλάτωνος ἐν τῷ Πεισάνδρῳ, καθ' ἃ μαρτυρεῖ ὁ Πλούταρχος [ἐν Βίοις τῶν δέκα βητόρων] σ. 833.

πρακτικῇ ἐμπειρίᾳ καὶ γνώσει τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀνεξάντλητος εἰς τὸ παρέχειν σωτηρίας γνώμας, ἀξιόπιστος καὶ δεξιὸς, ὑπερέχων ἀπάντων τῶν συμπολιτῶν κατὰ τὴν ὀξύνοϊαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ λόγου, πρὸς δὲ τούτοις τελείως κύριος ἑαυτοῦ καὶ ἀπηλλαγμένος τῆς φιλοδοξίας ἐκείνης τῆς ἀγούσης εἰς τὴν διὰ πάσης θυσίας προαγωγὴν εἰς τὰν ὀψίστην ἀξιώματα. Δεύτερος δὲ στασιάρχος ἦτο Θηραμένης ὁ υἱὸς τοῦ προβούλου Ἰαγώνος, ἀνὴρ κεκτημένος λαμπρὰ προσόντα, εὐγλωττος, συνετὸς καὶ ἐπιτήδειος καὶ ἐμπορούμενος αἰσθημάτων εὐγενῶν, ἀλλὰ στερούμενος ἐνδομύχου εὐσταθείας, γνήσιος τρόφιμος τῶν σοφιστῶν, εἰς τῶν ἀρίστων μαθητῶν τοῦ Γοργίου καὶ τοῦ Προδίκου, ἀποτελῶν ἕνεκα τῶν προσόντων αὐτοῦ καὶ τῶν ἰσχυρῶν σχέσεων ἐν τῶν κυριωτάτων στηριγμάτων τῆς ὀλιγαρχικῆς φατρίας. Καὶ ὁ Φρύνιχος δὲ προσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἀφ' οὗ χρόνου ἀπεφασίσθη ἡ διακοπὴ πάσης ἀναστροφῆς πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην. Καὶ ἐφρόνει μὲν ὁ συνετὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ κινδυνῶδες, ὡς εἶκος, τὸ ὄλον ἐγχείρημα· ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως, καὶ ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ὑποστηρίξῃ διὰ πάσης τῆς δυνάμεως τοῦ τολμηροῦ καὶ πολυτρόπου αὐτοῦ πνεύματος τὴν φατρίαν τὴν ἀντιδρῶσαν πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ ἐχθρόν. Φίλος δὲ τοῦ Ἀντιφῶντος καὶ τοῦ Θηραμένου ἦτο Ἀρχιπτόλεμος ὁ υἱὸς τοῦ Ἰπποδάμου, ὅστις ἤδη πρὸ ἐτῶν εἶχε καταπολεμήσει τὸν Κλέωνα, ὅτε μετὰ τὰ συμβάντα ἐν Πύλῳ προέκειτο ὁ ἀγὼν περὶ πολέμου ἢ εἰρήνης. Ἦτο δὲ τῶρα ὁ Ἀρχιπτόλεμος στασιάρχος, περὶ ὃν ἐτάσσοντο οἱ ἀντίπαλοι τῆς δημαγωγίας καὶ δημοκρατίας· τῶν δὲ μετ' αὐτοῦ ἕνεκεν ἀρχαίας πατρικῆς φιλίας τασσομένων ἦτο καὶ Μελησίας ὁ υἱὸς τοῦ Θουκυδίδου¹.

Τὸ καθ' ὑπερτέρησιν μέγιστον πλῆθος τῶν στασιωτῶν ἀπετελεῖτο ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν σοφιστῶν παιδευθείσης νεότητος, ἥτις περιεφρόνει τοὺς νόμους τῆς πολιτείας καὶ τὸν ὄχλον, ἐπεθύμει ἕνεκα διαφόρων ἰδιωτικῶν λόγων καινοτομίας καὶ ἐνεφορεῖτο περιπαθῶς τῆς πολιτικῆς διδασκαλίας τῆς ἀπαγγελιομένης εἰς αὐτὴν ἐν ταῖς

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 574.

φατριαστικαῖς συνελεύσεσι μετὰ ἐξαιρέτου εὐγλωττίας ὑπὸ τοῦ Ἄντιφῶντος, τοῦ Νέστορος τῆς ἰδίας φατρίας, καθ' ἃ συνείθιζον νάποκαλῶσιν αὐτόν. Ἡ δὲ κρατοῦσα διάθεσις τῶν πνευμάτων καὶ τὰ διδάγματα τῶν τελευταίων ἐτῶν συνετέλουν εἰς τὸ νά προσελκύωσι πολλοὺς τῶν εὐπόρων πολιτῶν, οἵτινες τέως εἰς οὐδετέραν φατρίαν εἶχον ταχθῆ δεδηλωμένως.

Ἐστηρίζοντο δ' εἰς διαφόρους ἀναντιρρήτως ὀρθοὺς λόγους καὶ ἐγένετο ἐπιτηδεῖα ἐπίδειξις τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ καθεστῶτος, ἅτινα ἦσαν αἰσθητότατα, ὅπως καλύπτονται τὰ ἐγωιστικὰ ἐλατήρια τῆς στασιαστικῆς ἐνεργείας. Συνείθισαν δὲ νά παριστάνωσιν ὡς τετελεσμένον γεγονός, ὅτι ἡ δημοκρατία ἦτο τὸ ἀδικώτατον καὶ χειρίστον ἀπάντων τῶν πολιτευμάτων. Αὐτὸς ὁ δῆμος, ἔλεγον, ὠμολόγει τὴν περὶ τὸ διοικεῖν ἀνικανότητα αὐτοῦ, οὐδέποτε ἀπαιτήσας διὰ τὰς σπουδαιότητας τῶν ἀρχῶν τῆς πολιτείας τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ κλήρου. Κατὰ ταῦτα καὶ αὐτὸς ὁ δῆμος θά ἔχη κάλλιον, ἂν ἡ ὅλη διοίκησις περιέλθῃ εἰς ἐκείνους ἐφ' οὓς μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου συνείθιζον νά ἐπισωρεύωσι μόνον τὰ βάρη τῆς πολιτείας, ἂν ἐχώριζον πάλιν τὰς τάξεις καὶ ἀπέδιδον τὰ προσήκοντα δικαιώματα εἰς τοὺς ἀρίστους, οἵτινες εἶχον ταπεινωθῆ εἰς θεράποντας τοῦ ὄχλου. Ὡφέλει δὲ τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν φατρίαν τὸ ἐπαμφοτερίζον τῆς ἑλληνικῆς ἐκφράσεως, δι' ἧς ἐκαλοῦντο ἀκόμη κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν καλοὶ καγαθοὶ οἱ ὀρμώμενοι μὲν ἐκ γένους ἐπιφανοῦς, ἔχοντες δὲ ἀγωγὴν καὶ τρόπους εὐγενεῖς. Ἄλλως δὲ ἠδύναντο τώρα νά ὑποδείξωσι καὶ τοῦτο, ὅτι διὰ τῆς καταστάσεως τῶν προδοῦλων εἶχε γείνει ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπὸ τῆς ἀπερισκέπτου ὀχλοκρατίας ἐπανόδου εἰς ἔμφρονα τάξιν πραγμάτων, ἧς μεταβολῆς εἶχον ἤδη καταφανῆ τὰ ὠφελήματα. Μόνον δὲ δὲν ἔπρεπε νά περιορισθῶσιν εἰς τὰ ἤδη ἐπιτευθέντα. Ἡ δημοκρατία ἦτο κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν ὑπὲρ τὸ δέον δαπανηρὰ καὶ δὲν ἠδύνατο νά διατηρηθῆ μετὰ τὴν ἀποστασίαν τῶν συμμάχων· ὁ δὲ βουλευτικὸς καὶ ὁ δικαστικὸς μισθὸς δὲν ἦτο δυνατὸν νά ἐξοικονομηθῆ ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις τῆς ἀπο-

ρίας τῆς πόλεως. Ἐπρεπε λοιπὸν αἱ ἀρχαὶ τῆς πολιτείας νὰ γείνωσι καὶ πάλιν τιμητικαὶ ὡς ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἡμέραις τῆς εὐτυχίας τῆς πόλεως, ἢ δὲ βουλὴ ἔπρεπε νὰ ποτεληθῆται ἐκ λογάδων εὐπόρων καὶ πεπαιδευμένων καὶ νὰ λάβῃ μεγαλειτέρας ἐξουσίας, ὅπως διοικῆ τὰ τῆς πολιτείας καθ' ὠρισμένας ἀρχὰς καὶ πρὸς τακτὸν σκοπὸν. Τότε καὶ μόνον θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ παῦσις τοῦ πολέμου, ὅστις ἄλλως ἔμελλεν ἀναποφεύκτως νὰ καταστρέψῃ τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ὅμως παρὰ πάντα ταῦτα δὲν ἔπρεπε νὰ καταλυθῶσι τὰ δικαιώματα τοῦ δήμου· ἔπρεπε νὰ ἐξακολουθήσῃ ὕφισταμένος ὁ δήμος, ἀλλ' ὅχι καθ' ὅν καὶ νῦν τρόπον, ὅτε οἱ ἀπορώτατοι καὶ ἀπαιδευτότατοι συνωθῶνται σωρηδὸν εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ καθιστάνουσιν ἐπαχθῆ εἰς πάντας τοὺς εὐπρεπεῖς πολίτας τὴν εἰς τὰς συζητήσεις συμμετοχὴν. Καὶ περὶ τοῦτο ἔπρεπε νὰ γείνη ἐπιλογή. Πεντακισχίλιοι περίπου πολῖται μὴ ἔχοντες ἀνάγκην νὰ ζήσωσι μισθὸν διὰ τὴν περὶ τὰ δημόσια ἀσχολίαν ἔπρεπε νὰ λάβωσι τὸ δικαίωμα τῆς ἀντιπροσωπείας τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων. Οὕτω δὲ ἠδύναντο μετὰ πεποιθήσεως νὰ προσδοκῶσιν εὐδαιμονεστέρους χρόνους ἐν τῇ πολιτείᾳ¹.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ θεωρίαι αἱ διαδιδόμεναι ἀπὸ ἐτῶν ἤδη μετὰ πολλοῦ ζήλου, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μετ' ἀναμφιλέκτου ἐπιτυχίας ἕνεκα τῆς δεξιότητος καὶ τῆς ἐντέχνου σοφιστείας τῶν ἐκπροσωπούντων αὐτάς. Οἱ δὲ συνωμόται πρόέβαινον κατὰ μικρὸν, παρασκευάζοντες ἡρέμα τὴν ὀριστικὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος· μεθίσταντο δὲ ἀπὸ τῶν ἐπιτρεπομένων εἰς τὰ παγορευόμενα, ἀπὸ

¹ Τὸ πρόγραμμα τῶν ὀλιγαρχικῶν μανθάνομεν ἐκ τῆς *ψευδοξενοφωντείου* συγγραφῆς Ἀθηναίων πολιτείας. Ἐγρᾶφῃ δὲ αὕτη κατὰ τὸν K i c h h o f f (ἐν ταῖς *Abhandlungen der Berliner Akademie*. 1874 σ. 1 κ. ἑ. καὶ 1878 σ. 1 κ. ἑ.) ὑπὸ ἀγνώστου ἡμῖν ὀλιγαρχικοῦ Ἀθηναίου ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις τοῦ ἀρχιδαιμίου πολέμου μετὰ τὴν κατάληξιν τῆς Πέλου καὶ πρὸ τῶν ἐν τῇ Χαλκιδικῇ νικῶν τοῦ Βρασίδου. Ὁ δὲ B e r g k (*Griechische Litteraturgeschichte* Τόμ. Δ' σ. 239) εὕρισκει ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ ὑπαινιγμοὺς περὶ τῆς περιτοκῆς τῶν Ἑρμῶν καὶ θεωρεῖ αὐτὴν γραφεῖσάν τῃ [414 π. X.]. Ὁλομπ. 91, 2.

τῆς πειθοῦς εἰς τὴν βίαν, ἐπειδὴ εἰς τὰ σοριστικὰ αὐτῶν ἀξιώματα συμπεριλαμβάνετο καὶ τοῦτο, ὅτι χάριν ἀγαθοῦ τινος σκοποῦ δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ εἶνέ τις ὑπὲρ τὸ δεόν τηρητῆς τοῦ δικαίου.

Εἶχον δὲ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σκοπῶν αὐτῶν κοινὸν ταμεῖον. Ἄνδρες μίσθιοι ἐχρησίμευον εἰς αὐτοὺς ἀντὶ ὀργάνων· ἔνοπλοι στρατολογηθέντες ἐν τῇ ξένη ἦσαν πρόθυμοι νὰ ἐκτελέσωσιν οἰανδῆποτε ὑπηρεσίαν. Τιοῦτων δὲ ἀνδρῶν ἐγένετο χρῆσις, ἵνα στερῶσι τὴν δημοκρατικὴν φατρίαν τῶν ἡγετῶν αὐτῆς. Οὕτως ἐποιήθη ἐκποδῶν δολοφονηθεὶς ὁ Ἄνδροκλῆς¹, μεθ' ὃν ἐφρονεύθησαν καὶ ἄλλοι. Οὐδεὶς δ' ἐτόλμα νὰναζητήσῃ τοὺς ἐνόχους. Ἄπαντες οἱ μὴ ἀνήκοντες εἰς τὰς μυστικὰς ἐταιρίας ἦσαν ἐπτοημένοι· ἡ δὲ δύναμις αὐτῶν ἐφαίνετο πολὺ μεγαλειτέρα, ἐπειδὴ ἐνήργουν κρυφίως. Ἡ μὲν ἐλευθερία τοῦ λόγου εἶχε καταπιεσθῆ, αἱ δὲ νομίμως καθεστῶσαι ἀρχαὶ τῆς πολιτείας εἶχον παραλυθῆ. Καὶ οἱ μὲν πρόβουλοι ἢ ἦσαν ὁμόφρονες πρὸς τοὺς συνωμώτας ἢ ἄνδρες γηραιοὶ καὶ ἄττονοι· ἡ δὲ βουλή εἶχε συνειθίσει ἀπὸ μακροῦ νὰ ὑφίσταται μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον, καὶ ὁ δῆμος ἐστερεῖτο ἐνότητος καὶ ἡγεσίας². Καὶ εἰκονικῶς μὲν ἐσώζοντο ἀκόμη οἱ τύποι τῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ τὰ τῆς πολιτείας διώκουν πράγματι οἱ συνωμῶται, οἵτινες καὶ ἐξέφραζον ὁσημέραι μᾶλλον ἀπροκαλύπτως τοὺς σκοποὺς αὐτῶν. Οὕτω δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ φόβου καὶ μικροψυχίας συνείθισαν τέλος νὰ ὑπολαμβάνωσι τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος ὡς τι ἀναπόφευκτον. Κριτήριον δὲ τῶν διαθέσεων τῶν πολιτῶν παρέχουσιν αἰθεσμοφοριάζουσαι, διδαχθεῖσαι παρὰ τοῦ Ἀριστοράνου τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν Λυσιστράτην. Ἐν τῇ κωμῳδίᾳ ταύτῃ ὁ ποιητὴς ἀπέφευγε πάντα τὰ σύγχρονα πολιτικὰ ζητήματα, καὶ ἐπεζήτησεν ὑπόθεσιν ἀσκανδάλιστον, τὸν χλευασμὸν τῆς ποιήσεως τοῦ Εὐριπίδου καὶ τῶν Ἀθίδων· μόνον

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 434.

² *Θουκυδίδου* VIII, 66. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν ὑπῆρχεν ἀβεβαιότης μεταξὺ ὀλιγαρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν καὶ ἀμοιβαία δυσπιστία. Ὁ δὲ Gilbert [Beiträge] σ. 257 εἶρε ἄρθως τὸ παράδειγμα τοῦ Πεισάνδρου.

δέ που καί που ἐμφανίζεται ὑπόκρυφος ὑπαινιγμὸς περὶ τῶν ἐχθρῶν τῶν πατρίων θεσμῶν, τῆς δειλίας τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἀπειλουμένης τυραννίδος¹.

Οὕτως ὁ Πείσανδρος εὔρε παρσκευασμένον τὸ ἔργον ἐν Ἀθή-
ναις. Δὲν ἐθεώρησε δὲ χρέος νὰ ἐκθέσῃ συμφώνως πρὸς τὴν ἀλή-
θειαν τὰ κατὰ τὴν ἀτυχῆ ἔκβασιν τῆς πρεσβείας αὐτοῦ, ὑπεκρίθη
δ' ἀπ' ἐναντίας, ὅτι τὰ πάντα εἶχον διαρρυθμισθῆ μετὰ τοῦ με-
γάλου βασιλέως καὶ ἀπηρτεῖτο μόνον νὰ προβῶσιν εἰς τάναγκαῖα
διαβήματα ἐν Ἀθήναις. Παρέστη λοιπὸν πάραυτα ἐν τῇ ἐκκλη-
σίᾳ προτείνων εἰς τὸν δῆμον τὴν κατάστασιν τριάκοντα ἀνδρῶν,
μελλόντων ἐντὸς χρόνου βραχυτάτου νὰ εἰσενέγκωσιν εἰς τὸν δῆ-
μον τὸ σχέδιον βελτίονος πολιτεύματος. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦ-
τον ἐξελέχθησαν κατὰ τὰς εἰσηγήσεις τῶν συνωμοτῶν πλὴν τῶν
προβούλων εἴκοσιν ἄλλοι ἄνδρες ἐκ τῶν πολιτῶν, κατέστησαν δὲ
οἱ ἐκλεγθέντες αὐτοκράτορες². Τοιαύτη δὲ ἀνάθεσις ἐξουσίας ἀπο-
λύτου ἦτο ἀναγκαῖα ὅπως ποιηθῆ ἔκποδῶν τὸ κυριώτατον κώλυμα
πάσης μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος, τὸ παλλιάδιον τῆς ἐλευθε-
ρίας τοῦ δήμου, ἧτοι ἡ γραφὴ παρανόμων. Διὸ δὲ ἀποφάσεως
τῶν τριάκοντα ἐπεβλήθησαν μεγάλαί ζημίαι εἰς πάντα ποιούμενον
χρῆσιν τῆς γραφῆς ἐκείνης, καὶ ἐπετράπη εἰς πάντ' Ἀθηναίων νὰ
προτείνῃ ἢν ἤθελε γνώμην πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας. Οὕτω
δὲ παρείχετο τελεία ἐλευθερία ἐνεργείας εἰς τὸν Πείσανδρον καὶ
τοὺς ἐταίρους, καὶ ἐπερατώθη ἐν τοῖς κυρίοις τὸ ἔργον τῶν ἐπὶ
μεταβολῇ τῶν καθεστώτων καταστάντων ἀνδρῶν.

Τὸ δὲ κρίσιμον διάβημα δὲν ἐτελέσθη ἐν τῇ Πνυκί, ἐπειδὴ δὲν
ἐτόλμων νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν ἀνατροπὴν τῆς δημοκρατίας ἐν χώρῳ
ιερωῖ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων παραδόσεων, ἀλλ' ὁ δῆμος συνεχλήθη
ἐκτὸς τῆς πόλεως, εἰς ἀπόστασιν δέκα περίπου σταδίων ἀπὸ τοῦ

¹ Ἀριστοφάνης ἐν Θεσμοφοριαζούσαις στ. 31, 361, 808, 1143.

² Τριάκοντα ἦσαν οἱ ὀρισθέντες συγγραφεῖς κατὰ τὸν Φιλόχορον παρ' Ἀρπο-
κρατίων ἐν λ. Καὶ ὁ Θουκυδίδης (VIII, 671) λέγει αὐτοὺς τριάκοντα κατὰ τὴν ὑπὸ
τοῦ K. Fr. Hermann προταθέναν διόρθωσιν τοῦ δεκά εἰς τριάκοντα (A ἀντ' Δ).

Διπύλου, ἐπὶ τοῦ Κολωνοῦ, παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἴππίου Ποσειδῶνος. Ἐνεκα δὲ τῆς οὐ μακρὰν τῆς πόλεως παρουσίας τῆς στρατιᾶς τῶν πολεμίων παρίστατο ἀνάγκη νὰ περικλεισθῶσιν εἰς πεφραγμένον χώρον· τὴν δὲ περίφραξιν ταύτην ἠδυνήθησαν ἀρ' ἐτέρου νὰ ἐπωφεληθῶσιν, ὅπως προλάβωσι τὴν συσσώρευσιν ὑπὲρ τὸ δέον μεγάλου πλήθους καὶ παρακωλύσωσι θορυβώδεις σκηνάς. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δὲ ταύτῃ ὑπεβλήθησαν εἰς τὸν δῆμον αἱ προτάσεις τοῦ Πεισάνδρου, οἷαι εἶχον ψηφισθῆ ἔν ταῖς συνελεύσεσι τῶν ἑταίρων. Ἦσαν δὲ βραχεῖαι καὶ ἀκριβεῖς, ἀποσκοποῦσαι μόνον εἰς τὴν μεταστασιν πάσης δυνάμεως εἰς τοὺς συνωμότας. Συνεκεφαλαιοῦντο δὲ εἰς τὰ ἐξῆς, ὅτι κατηργεῖτο εἰς αἰὲ πᾶσα μισθοφορὰ παρὰ τῆς πολιτείας ἢ παροχὴ ἡμερησίων ἀμοιβῶν ἐξαιρουμένου τοῦ στρατιωτικοῦ μισθοῦ, καὶ καθίστατο νέα βουλὴ τετρακοσίων ἀνδρῶν, οἵτινες ἔμελλον νὰ ἀρχώσιν αὐτοκράτορες ὅπῃ ἂν ἄριστα γιγνώσκωσι καὶ νὰ καλῶσιν, ὡσάκις ἤθελον κρίνειν τοῦτο ἀναγκαῖον, τοὺς πεντακισχιλίους. Συγχρόνως δὲ καθορίσθησαν τὰ κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας τῆς βουλῆς ταύτης διὰ τῆς ἐκλογῆς πέντε προέδρων, μελλόντων νὰ ἐκλέξωσιν ἑκατὸν ἀνδρας, ὧν ἕκαστος θὰ ἐξέλεγε ἐτέρους τρεῖς. Ὁ δὲ δῆμος ἐψήφισε πάντα ταῦτα, καὶ ἀπεχώρησεν ἀθορύβως ἀπὸ τοῦ Κολωνοῦ, ἔνθα εἶχε θάψει τὰ δικαιώματα αὐτοῦ καὶ τὰς ἐλευθερίας. Ἀπετελέσθη δὲ ἡ ἐκκλησία ἐκείνη πιθανῶς ἐκ πάντων ὀλίγων ἀνδρῶν, ἐπειδὴ ἄλλως ἔλειπον οὐ μόνον ἅπαντα τὰ πληρώματα τῶν τριήρων, ἀλλὰ καὶ οἱ ἔνοπλοι πολῖται, εἰς οὓς ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ φρουρῆσις τοῦ ἄστεως καὶ τῆς Ἀττικῆς.

Ἐπὶ τούτοις ὑπελείπετο μόνον ἡ διάλυσις τῆς ἀρχαίας βουλῆς. Διὸ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἐκλογῆς τῶν τετρακοσίων ἐπορεύθησαν οὗτοι εἰς τὸ βουλευτήριον μετὰ ξιφιδίων καὶ περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ τῶν μισθοφόρων τῶν ὑπηρετούντων αὐτοὺς ὡς φρουρῶν. Ἀλλὰ δὲν παρέστη ἀνάγκη βίας, διότι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἀρχαίαν βουλὴν ἐδέχθησαν ἄνευ ἀντιρρήσεως νὰ ποχωρήσωσιν ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον λαβόντες τὸν βουλευτικὸν μισθόν, ὃν ἐξήκο-

λούθησαν λαμβάνοντες καὶ κατὰ τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τοῦ ἔτους τῆς ἀρχῆς ¹. Οἱ δὲ τετρακόσιοι κατέλαβον τὰς ἐν τῷ βουλευτηρίῳ θέσεις, ἐξέλεξαν διὰ κληρώσεως τοὺς πρυτάνεις αὐτῶν, καὶ ἐτέλεσαν τὰς νενομισμένας εἰσιτηρίους θυσίας. Οὕτω δ' ἐπετεύχθη κατὰ πάντα ἢ ἀνατροπῇ τοῦ πολιτεύματος ἄνευ φανερᾶς παραβάσεως τῶν τύπων ².

Δὲν ἠμελλήσαν δὲ οἱ τετρακόσιοι νὰ ἐπιδιώξωσιν ἐν τε τῇ Ἀττικῇ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς τοὺς ἰδίους σκοπούς. Καὶ ἀπεμάκρυναν μὲν ἐκ τῶν δημοσίων ἀξιωματῶν πάντας τοὺς δυσμενεῶς πρὸς αὐτοὺς ἔχοντας, κατέλυσαν δὲ τὴν ἡλικίαν, τινὰς δὲ τῶν πολιτῶν φαινομένους ἐπικινδύνους ἐφόνευσαν καὶ ἄλλους ἐδέσμευσαν ἢ ἐξώρισαν. Προετάθη δὲ καὶ κάθοδος τῶν φυγάδων, ἀλλὰ δὲν ἐξετελέσθη αὕτη, ἐπειδὴ δὲν ἐτόλμων οὔτε νὰ συμπεριλάβωσιν εἰς τὴν ἀμνηστειάν τὸν Ἀλκιβιάδην οὔτε νὰ ἀποκλείσωσιν αὐτὸν ἀπ' αὐτῆς ὀνομαστῆ, καθ' ὅτι οὔτε περὶ αὐτοῦ οὔτε περὶ τῆς παρὰ τῶν Περσῶν χρηματικῆς βοηθείας εἶχον ἐξηγηθῆ φανερῶς. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἔστειλαν κήρυκας εἰς τὴν Δεκέλειαν, ἵνα γνωρίσωσιν εἰς τὸν βασιλέα Ἄγγιν τὴν γενομένην ἐν Ἀθήναις μεταβολὴν καὶ ἐκφράσωσι τὴν προσδοκίαν, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔμελλόν νὰ ἐπιδείξωσι μεγαλύτεραν πίστιν πρὸς τὰς Ἀθήνας τοῦ παρόντος καὶ ἐπιληφθῶσι διαπραγματεύσεων μετὰ μείζοντος προθυμίας. Ἄλλ' ὁ φιλόδοξος βασιλεὺς ἐζήτησε νὰ ἐπωρεληθῆ τὰ ἐν Ἀθήναις συμβάντα κατ' ἄλλον τρόπον. Καὶ ὄν, νομίζων, ὅτι ἡ πόλις εὕρισκετο ἐν τελείᾳ συγχύσει, συνέλεξε δσον τὸ δυνατόν πλείστην στρατιάν, καὶ ἐπεχείρησε προσβολὴν κατὰ τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλ' ὅτε ἡ ἔφοδος αὕτη ἀπέτυχεν, ὑπεδέχθη φιλιώτερον δευτέραν πρεσβείαν τῶν τετρακοσίων, καὶ παρήνεσαν αὐτοὺς νὰ ποστειλώσιν ἀμελλητί

¹ Θουκυδίδου VIII, 69· καὶ εἶπον αὐτοῖς ἐξίεναι λαβοῦσι τὸν μισθὸν ἔπιρον δὲ αὐτοῖς τοῦ ὑπολοίπου χρόνου παντὸς αὐτοὶ καὶ ἐξιοῦσιν ἐδίδοσαν. Πρὸλ. Boeckh Staatshaushaltung [der Athener] Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 69.

² Περὶ τῆς ὅλης μεταβολῆς ἴδε Wattenbach De Quadringentorum Athenis. factione 1842.

πρέσβεις εἰς τὴν Σπάρτην, ἵνα διαπράξωσι τὴν εἰρήνην ἐξ ὀνόματος τῶν τετρακοσίων¹.

Ἄλλὰ τὸ κυριώτατον μέλημα τῆς νέας βουλῆς ὑπῆρξαν τὰ τοῦ στόλου, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ εὐρίσκοντο συνειλεγμένοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι τοῦ δήμου ὅσοι εὐλόγως ἐθεωροῦντο οἱ μάλιστα ἐμμένοντες εἰς τὴν δημοκρατίαν. Ἐροδοῦντο λοιπὸν παρ' αὐτῶν εἰκότως ταραχὰς καὶ παντοίας ἀντιρρήσεις. Διὸ ἅμα τῇ καταστάσει τῶν τετρακοσίων ἀπέστειλαν εἰς τὴν Σάμω δέκα πιστοὺς ἄνδρας, ἵνα καθησυχάσωσι τὸ στρατόπεδον καὶ παραστήσωσιν, ὅτι ἡ ὀλιγαρχία δὲν κατέστη ἐπὶ βλάβῃ τῆς πόλεως καὶ τῶν πολιτῶν. Ὅτι δὲ ἡ μεταρρύθμισις ἀπεκόπει μόνον εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς παρούσης ἀμηχανίας καὶ ὅτι δὲν προήλθεν ἐκ πνεύματος ἐχθρικοῦ πρὸς τὸν δῆμον, ἀπεδεικνύετο ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πεντακιςχιλίων, οἵτινες διόφκουν τὰ τῆς πολιτείας πρὸς τοὺς τετρακοσίοις καὶ ἔμελλον ἐξ ὑπαμοιβῆς νὰ μετάρχωσι τῆς βουλῆς². Ἄλλως δὲ, καθ' ἃ ἐπέστελλον, καὶ μέχρις ἐκεῖνου τοῦ χρόνου σπανίως μόνον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου εἶχον συνέλθει πλείονες τῶν πεντακιςχιλίων. Ἄλλὰ πρὶν ἢ οἱ δέκα δυνηθῶσι νὰ ἐκτελέσωσιν ἐν Σάμῳ τὴν δοθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἐντολήν, κατέπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ ἡ θεωρὸς Πάραλος φέρουσα ἐκ τῆς Σάμου ἄγγελμα ὑπερβάλλον κατὰ πολὺ καὶ τοὺς χειρίστους φόβους τῶν τετρακοσίων.

Ἐν Σάμῳ αἱ παρασκευαὶ πρὸς ἀνατροπὴν τῆς δημοκρατίας προεικάζετο ὅτι ἔβαινον ἄριστα. Φατρία ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πει-

¹ Θουκυδίδου VIII, 70 [-71].

² Ὁ ἀριθμὸς πεντακιςχιλίων πολιτῶν ἐνεργῶς συμμετεχόντων εἰς τὰ τῆς πολιτείας εἶχεν ἤδη γίνασθαι πρότερον δεκάς ἐν ταῖς κατ' ἰδίαν συστάσει τῶν συναμοτιῶν. Ἴδε Θουκυδίδου VIII, 65· ὅτε μεθεκτίων τῶν πραγμάτων πλείονες ἢ πεντακιςχιλίους. Ἄλλως δὲ καὶ ἐν προτέροις χρόνοις δὲν ἦσαν συνήθως πλείονες οἱ παριστάμενοι εἰς τὰς ἐκκλησίας. Ἴδε Θουκυδίδου VIII, 72. Ἐφαίνοντο κατὰ ταῦτα ἐπιεικῶς θέλοντες νὰ ἐπιτρέψωσι καὶ εἰς ἄνδρας μὴ τεταγμένους εἰς τὰς ἑταιρίας συμμετοχὴν τινα εἰς τὰ τῆς πολιτείας. Οἱ δὲ πεντακιςχιλίοι ἔμελλον πάντες ἐν τῷ μέρει μετέχειν (τῆς πόλεως ἢ τῶν πραγμάτων) (Θουκυδίδου VIII, 86), ἥτοι τάσσεσθαι ἐκ περιτροπῆς εἰς τοὺς τετρακοσίους.

σάνδρου, ἧς ἠγόουντο τριακόσιοι συνωμόται, εἶχεν ἤδη ἀποβῆ δύναμις ἐν τῇ πολιτείᾳ. Καὶ εἶχον μὲν φονεύσει τὸν Ὑπέρβολον¹, ὅστις ἐξῆ ἐξόριστος ἐν Σάμῳ, ἕπως διὰ τοῦ φόνου τούτου παράσχωσιν εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις ὀλιγαρχικούς τεκμήριον τῶν φρονημάτων αὐτῶν, εἶχον δὲ προβῆ καὶ εἰς ἄλλας βιαιοπραγίας, καὶ παρεσκευάζοντο νὰ καταπαλαίσωσι τὸν δῆμον. Ἀλλ' εὐθὺς ὡς ὁ δῆμος κατενόησε τὰ γενόμενα, ἀπηθύνθη πρὸς τοὺς Ἀθηναίους στρατηγοὺς καὶ παρέστησεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἡ Σάμος ἐκινδύνευε νὰ παλλοτριωθῆ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ὁ δὲ Λέων καὶ ὁ Διομέδων, οὓς, παρασχόντες εἰς αὐτοὺς τὴν στρατηγίαν, ἐπίστευον ὅτι εἶχον καταστήσει συμμετόχους τῶν συμφερόντων τῶν ὀλιγαρχικῶν, εἶχον μὲν φρονήματα ἀριστοκρατικά, ἀλλ' ἦσαν ἄνδρες φιλοπάτριδες πιστοὶ εἰς τὸ καθεστῶς. Συνηνώθησαν λοιπὸν οὗτοι μετὰ τοῦ τριηράρχου Θρασύλλου, πολίτου ἐπιφανοῦς ὑπηρετούντος ἐν τῷ στόλῳ ὡς ἀπλοῦ ὀπλίτου, καὶ περιερχόμενοι τὰς τριήρεις συνενοοῦντο μετὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκάστων. Οὗτοι δ' ἐδήλωσαν τὴν προθυμίαν αὐτῶν νὰ μὴ ἐπιτρέψωσι τὴν κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας ἐν Σάμῳ. Καὶ ἐφρονεύθησαν μὲν τινες τῶν τριακοσίων ἐν βραχεῖᾳ μάχῃ, ἐξωρίσθησαν δὲ τρεῖς οἱ αἰτιώτατοι πάντων, οἱ δὲ λοιποὶ οὐδὲν ἔπαθον, ἅτε δεχθέντες νὰ διαβιώσωσι τοῦ λοιποῦ ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῶν συμπολιτῶν δημοκρατούμενοι. Τοιαύτη ἦτο ἡ λαμπρὰ νίκη τῆς ἠμόφρονος καὶ μετὰ πίστεως ἐμμονῆς εἰς τὴν δημοκρατίαν· ἡ δὲ Πάραλος, ἧς τὸ πλήρωμα, συνιστάμενον ἕλον ἐξ ἐλευθέρων Ἀθηναίων, εἶχε συμμετάσχει ἐξαιρέτως τοῦ ἀγῶνος, ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ κομίσῃ εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ ἄγγελμα τῶν συμβάντων ἐν Σάμῳ, ἵνα στηρίξῃ τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὸ φρόνημα τοῦ δήμου τῶν Ἀθηνῶν.

Μετὰ φρίκης δὲ διεγνώσαν οἱ τετρακόσιοι ἐκ τῶν ἀγγελλομέ-

¹ Θουκυδίδου VIII, 63-73. Ὁ Ὑπέρβολος, περὶ οὗ ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 384, πρῶτος συνέπραξε πιθανῶς μετὰ τῶν ἐν Σάμῳ δημοκρατικῶν, ἐφρονεῦθη δὲ κατὰ τὸν χρόνον τῆς στάσεως τῆ εἰρηγῆσει τοῦ τὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν φρονούντος στρατηγοῦ Χαρμίνου [Θουκυδίδου VIII, 73].

νων ὑπὸ τοῦ πληρώματος τὸ πνεῦμα οὐ ἐνεφορεῖτο ἡ στρατιά. Ἐπῆλθον δὲ βίαιαι τικηαί, καὶ τινες μὲν τῶν ναυτῶν ἐφυλακίσθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τῆς νηὸς πρὶν ἢ φθάσωσιν εἰς τὴν πόλιν, καὶ μετεβιδάσθησαν εἰς ἄλλην νῆα, ἣτις ἐτάχθη νὰ φρουρῇ περὶ τὴν Εὐβοίαν. Περιωρίσθησαν δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὸ νάποκρύψωσιν ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατὸν τὰ ἐκ Σάμου ἀγγέλματα καὶ παρακωλύσωσι συγχρόνως τὴν ἐξ Ἀθηνῶν μεταβίβασιν παντὸς ἀγγέλματος εἰς τὴν ἐν Σάμῳ στρατίαν.

Ἄλλὰ καὶ ἐν τούτῳ ἀπέτυχον οἱ τύραννοι. Καὶ δὴ ὁ κυβερνήτης τῆς Παράλου Χαιρέας ὁ υἱὸς τοῦ Ἀρχεστράτου κατώρθησε διαλαθὼν νὰ πλεύσῃ καὶ πάλιν εἰς τὴν Σάμον, καὶ, χωρὶς νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν ἡ εὐκαιρία νὰ μάθῃ ἀκριβέστερον τὰ συμβαίνοντα ἐν Ἀθήναις καὶ τὰ σκοπούμενα ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἐξέθηκε τὰ ἐν Ἀθήναις διὰ μακρῶν, ἐπιδεινῶν τὰ πάντα καὶ παριστάνων τὰς Ἀθήνας κατεχομένας ὑπὸ τρομοκρατίας. Οὐδενὸς πολίτου εἶνε, εἶπεν, ἀσφαλῆς ἡ ζωὴ, οὐδεμιᾶς γυναικὸς ἡ τιμὴ. Οὐδεμιᾶς βιαιοπραγίας ἀπέχονται, καὶ διανοοῦνται μάλιστα νὰ συλλάβωσι καὶ καθείρξωσι τοὺς συγγενεῖς τῶν ὑπηρετούντων ἐν τῷ στόλῳ, ὅπως δι' αὐτῶν καταναγκάσωσι τὴν στρατίαν εἰς ὑπακοήν¹. Οἱ δ' ἐπὶ τοῦ στόλου ἀκούσαντες ταῦτα περιέστησαν εἰς τοιαύτην ὀργήν, ὥστε μικροῦ δεῖν ἐμμελλον πάραυτα νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ πάντων ἐκείνων ὅσοι ἦσαν ὑποπτοὶ ἐπὶ ὀλιγαρχικοῖς φρονήμασιν, ἂν μὴ ἐπενέβαινον ὁ Θρασύβουλος καὶ ὁ Θράσυλλος. Οὗτοι κατέδειξαν ὁπόσον ἀναγκαῖα ἦτο ἡ κατενώπιον τῶν πλησίον εὐρισκομένων ἐχθρῶν συντήρησις τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὁμοιοῖας. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ ἅπαντες οἱ στρατιῶται ὤμοσαν ἐπισήμως ὅρκον, δι' οὗ ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐμμείνωσι πιστοὶ εἰς τὴν δημοκρατίαν, νὰ ἐξακολουθήσωσι προθύμως τὸν πρὸς τοὺς Πελοποννησίους πόλεμον καὶ νὰ εἶνε πολέμιοι τῶν τετρακοσίων². Τοῦ αὐτοῦ δὲ ὅρκου μετέσχον καὶ οἱ Σάμιοι. Οὕτω

¹ Θουκυδίδου VIII, 74.

² Θουκυδίδου VIII, 72-77.

δὲ ὑπῆρχον ἕκτοτε δύο Ἀθηναί. Ἄλλ' ἢ στρατιὰ εὐλόγως θεώρει ἐαυτὴν συγκροτοῦσαν τὰς ἀληθεῖς Ἀθήνας, ἐπειδὴ οἱ στρατιῶται ἀπετέλουν τοὺς λογάδας τοῦ δήμου. Δὲν ἀπέστησαν, ἔλεγον, αὐτοὶ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' αἱ Ἀθηναίαι ἀπέστησαν ἀπ' αὐτῶν οὐδ' ἀπετέλουν τὴν πόλιν τὰ τείχη καὶ οἱ λιμένες, ἀλλ' οἱ πολῖται οἱ διανοούμενοι καὶ δρώντες ὡς ἐμπρέπει εἰς Ἀθηναίους.

Ἡ στρατιὰ διερρύθμισε τὰ καθ' ἑαυτὴν ὡσεὶ ἀπετέλει ἰδίαν πολιτείαν. Οἱ στρατιῶται συνῆλθον πάραυτα εἰς ἐκκλησίαν καὶ ἐκήρυξαν, ὅτι εἰς αὐτοὺς ἀνήκουσι τὰ ἐκ τῶν φόρων τῶν συμμάχων χρήματα, προέβησαν δὲ εἰς νέας ἀρχαιρεσίας, ὅπως παύσωσιν ἅπαντας τοὺς ὑπόπτους στρατηγούς καὶ ἀναθέσωσι τὴν στρατηγίαν καὶ τὴν τριηραρχίαν εἰς ἀνδράς πιστούς. Καὶ ἐξελέχθησαν μὲν στρατηγοὶ ὁ Θρασύβουλος καὶ ὁ Θράσυλλος. Ἀναλογιζόμενοι δὲ, ὅτι εἶχον νὰ καταπολεμήσωσι δύο ἐχθρούς, ἐνεφοροῦντο πολὺ μᾶλλον ὁμονοίας, θάρρους καὶ εὐσταθείας. Καὶ ἄνευ δὲ τῆς ἀποστατίδος πατρίδος ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς ἰσχυροὺς καὶ αὐτάρκεις, ἐν περιπτώσει δὲ ἀποτυχίας τῆς ἐπανάδου εἶχον τριῆρεις καὶ ὄπλα, ὅπως δι' αὐτῶν κατακτήσωσι πόλιν καὶ χώραν.

Ἐν τούτοις δὲ καθῆκον τῶν στρατηγῶν ἦτο τὸ νὰ ἀπιδώσιν ἀπώτερον καὶ ἐξεύρωσι τὰ μέσα πρὸς ἐπίτευξιν ἔργων μονίμων. Ὁ Θρασύβουλος ἦτο ὁ πρῶτος ἀνὴρ ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἅτε εἶπερ τις καὶ ἄλλος παρασχῶν εἰς τὴν δημοκρατικὴν πατρίαν συνοχήν, δύναμιν καὶ ἠθικὸν κῦρος. Ἐφαίνετο δὲ, ὅτι εἰς αὐτὸν ἐπεφυλάσσετο ἡ μεγίστη δόξα νάποσπᾶσθαι τὴν πατρίδα ἀπὸ τῆς διοικήσεως πατρίδος ἐνόχου καὶ ἀποδώσῃ πάλιν τὰς Ἀθήνας εἰς ἑαυτάς. Ἄλλ' αἱ δυσχέρεια ἦσαν ἕκτακτοι καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπερνηκηθῶσι διὰ μόνου τοῦ θάρρους καὶ τοῦ ζήλου τῆς στρατιᾶς. Δὲν ἐπετρέπετο μὲν εἰς αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ πέλαγος τῆς Ἰωνίας χάριν ἐνάρξεως ἐμφυλίου πολέμου ἐν Ἀθήναις· ἀλλ' ἀπ' ἐτέρου ἢ μακροτέρα διάρκεια τῆς ἀρχῆς τῶν τετρακοσίων ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ ἐπακόλουθα δυσπολόγιστα. Περιστοιχίζοντο ὑπ' ἐχθρῶν, χωρὶς νὰ δύνανται οὐδ' ἓνα αὐτῶν νὰ προσβάλωσιν εὐθαρσῶς.

μόνη αὐτῶν πατρίς ἦτο ὁ στόλος, ἀλλ' ἡ πατρίς ἐκείνη δὲν ἐκρά-
 τει πλέον τῆς θαλάσσης. Οἱ Πελοποννήσιοι μετὰ τῶν νέων αὐτῶν
 ἐξ Ἰταλίας καὶ Σικελίας συμμάχων ἦσαν καθυπέρτεροι αὐτῶν ὡς
 πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν τριήρων, καὶ καθ' ἑκάστην ὥραν ἠδύνατο
 νὰ προβάλλῃ ἐκ τοῦ κρησφυγέτου αὐτοῦ ὁ φοινικικὸς στόλος, ὅστις,
 ἐνούμενος μετὰ τῶν Πελοποννησίων, θὰ ἠδύνατο νὰ παράσχη εἰς
 αὐτοὺς τὴν θαλασσοκρατίαν ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Δὲν ὑπῆρχε πλέον
 τὸ θάρρος ἐκεῖνο τὸ ἐμψυχόνον τοὺς Ἀθηναίους ναυβάτας ἐν ταῖς
 ἡμέραις τοῦ Κίμωνος, ὅτε ἠρώτων ἐν καὶ μόνον, ποῦ εὐρίσκεται
 ὁ πολέμιος, ἵν' ἀντεπεξέλθωσι κατ' αὐτοῦ ἐν παντὶ λιμένι, ὄντες
 πάντοτε βέβαιοι περὶ τῆς νίκης. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θρασύβουλος δὲν
 ἦτο ὁ ἥρωας ὁ κεκτημένος μὲν αὐτὸς τοιαύτην πεποίθησιν περὶ τῆς
 νίκης, δυνάμενος δὲ νὰ ἐμπνεύσῃ αὐτὴν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους.
 Ἄλλ' εἶχεν ὅμως φιλοπατρίαν εὐγενῆ καὶ ἀγνήν, ἧς ἡ αἰσθησις
 συγκινεῖ ἡμᾶς πολὺ μᾶλλον ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις προδοτικῶν
 σκευωριῶν.

Διαγινώσκων δὲ ὁ Θρασύβουλος, ὅτι, ὡς εἶχον τὰ πράγματα,
 ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἐκτάκτων πόρων καὶ δυνάμεων, εἶχεν ἰκανὴν
 αὐταπαρνησίαν νὰ ἐπιζητήσῃ ἄλλον ἀνθ' ἑαυτοῦ, ὁ δὲ ἄλλος ἐκεῖ-
 νος ὃν εὗρεν ὑπῆρξεν ὁ Ἀλκιβιάδης. Καὶ ἐγίνωσκε μὲν βεβαίως ἐν
 ἀκριβεῖα τὰ τρωτὰ αὐτοῦ, πρὸς ἃ, ὡς εἶκός, ἡ εὐγενὴς αὐτοῦ
 ψυχὴ ἠσθάνετο ἀντιπάθειαν εἰπερὶ τὴν καὶ ἄλλην. Ἄλλ' ἠδύνατο
 νὰ ἐκτιμῆσῃ καὶ τὰ ἔκτακτα αὐτοῦ χαρίσματα, καὶ ἐγίνωσκεν,
 ὅτι τοὺς τετρακοσίους οὐδὲν ἠδύνατο νὰποθαρρύνῃ μᾶλλον τῆς
 εἰς τὴν στρατιὰν καθόδου τοῦ Ἀλκιβιάδου. Καὶ περὶ μὲν συνεν-
 νοήσεως αὐτοῦ καὶ τῶν τετρακοσίων οὐδὲ λόγος ἠδύνατο νὰ γείνη.
 Ἄλλ' ἂν ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπεδίδeto μεθ' ὅλης τῆς κατεχούσης αὐ-
 τὸν φιλοδοξίας εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν τε ἔνδον καὶ τῶν ἐκτὸς τῶν
 Ἀθηνῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος, οἵτινες ἦσαν καὶ αὐτοῦ ἐκείνου
 ἐχθροὶ, τότε θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ μεταβολὴ τῶν πραγμάτων
 ἀκατόρθωτος διὰ τρόπων ἄλλων. Ἄλλως δὲ τὰ πράγματα εἶχον
 ὅπωςδῆποτε οὕτως, ὥστε ἐκυριάρχει τῶν πάντων ὁ καθ' ἑαυτὸν

ἀδύνατος καὶ ἀπόλεμος Τισσαφέρνης· ὁ δὲ δεσπόζων αὐτοῦ, τοῦθ' ὅπερ ἐπίστευον, εἰ καὶ ἔχει κατὰ πάντα ὀρθῶς, περὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὁ δυνάμενος νὰ πείσῃ αὐτὸν νὰ διατάξῃ τὴν ἐξόρμησιν τοῦ περσικοῦ στόλου ἢ τὴν ἀπογὴν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἀγῶνος, τὴν πληρωμὴν μισθοῦ ἢ τὴν ἀπάρνησιν αὐτοῦ ἦτο ὁ ἰσχυρότατος ἀνὴρ τῶν ἐν Ἑλλάδι. Καὶ ὑπῆρχε μὲν ἀληθῶς ἐν τῇ στρατιᾷ μεγάλη δυσμένεια κατὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου, περὶ οὗ δὲν ἤθελον νὰκούσωσιν, ἅτε ἐλθόντος εἰς κοινολογίαν πρὸς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς καὶ προκαλέσαντος τὰς σκευωρίας τῶν κατὰ τοῦ καθεστῶτος συνωμοτῶν. Ἄλλ' οὐχ ἦττον ὁ Θρασύβουλος δὲν ἔπαυεν ἐπανερχόμενος εἰς τὰς προτάσεις αὐτοῦ, ἕως τέλος ἡ ἐκκλησία τῶν στρατιωτῶν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐντολὴν νάνακαλέσῃ τὸν ἐξόριστον ἐν ὀνόματι τοῦ δήμου.

Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἐκαρᾶδοκει τὴν ὥραν ταύτην. Διὰ τεχνασμάτων πονηρῶν εἶχε κατορθώσει νὰ συγκρατῇ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὰ νήματα τῆς πολιτικῆς ἐν Ἀθήναις κινήσεως. Καὶ εἶχε μὲν συμπράξει μετὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν, ὅπως ἀπατήσῃ αὐτούς· εἶχε δὲ προκαλέσει ἐμμέσως τὴν ἀνατροπὴν τοῦ πολιτεύματος, ὅπως ἡ καταστασιαζομένη πόλις αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκην αὐτοῦ, ὅπως δυνηθῇ νὰ κατέλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς ἀμύντωρ ἐν ἀγῶνι μεγάλῳ καὶ δικαίῳ, ὅπως ἐκεῖνος ὁ πολλάκις γενόμενος ὑποπτος ὡς τυραννιῶν παραστῆ σωτὴρ τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ δήμου καὶ καταλύσῃ φατριαστικὴν τυραννίδα, ἧς διεγίνωσκεν ἐναργῶς τὸ ἐπισφαλές. Ἐπίεσθη λοιπὸν ἄνευ ἀντιρρήσεως εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Θρασυβούλου, ὅστις καὶ ὑποχωρεῖ ἔκτοτε ἐξαρτῶν τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Μετ' ἀπουσίαν τεσσάρων ἐτῶν εὐρίσκετο ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ πάλιν μετὰ τῶν συμπολιτῶν· ἡ δὲ κάθοδος αὐτοῦ ἐτελέσθη ἐν τῷ καταλληλοτάτῳ δι' αὐτὸν ἀληθῶς χρόνῳ. Πράγματι ἐκεῖ ἐν Σάμφῳ ἦτο ὀλιγώτερον ζωηρὰ ἢ ἀνάμνησις τῶν συμβάντων ἐν τῇ πατρίδι. Δὲν εὐρίσκοντο ἐκεῖ οἱ δεινότατοι τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, οἱ ὀλιγαρχικοὶ καὶ οἱ ἱερεῖς, ἡ δ' ἐκκλησία τῶν στρατιωτῶν ἦτο ὁμό-

φρων, ἐνεφορεῖτο ὑψηλοῦ φρονήματος καὶ ἦτο εὐάγωγος. Πάντων δ' αἱ σκέψεις ἦσαν ἐστραμμέναι εἰς τὸ ἐνεστώως καὶ τὰ ἐπιβαλλόμενα ὑπ' αὐτοῦ καθήκοντα, ἢ δὲ μετὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου σύμπραξις ἦτο τόσῳ μᾶλλον εὐκολωτέρα, καθ' ὅσον ἐκεῖνος ἤρχετο φυγὰς πρὸς ἄνδρας ἐστερημένους τῆς ἰδίας ἑαυτῶν πατρίδος. Τὰς περιστάσεις δὲ ταύτας ἐπωφελήθη μετὰ μεγάλης δεξιότητος. Καὶ προσεῖλκυσε μὲν τὰς καρδίας, ἀνολοφυρόμενος τὴν Ὀλιβεράν αὐτοῦ τύχην, ἀναγκαζομένου νὰ φεύγη μακρότατον χρόνον τὴν πατρίδα· ὕψωσε δὲ τὸ φρόνημα παραστήσας εἰς τοὺς συμπολίτας μετὰ τὰ διδάγματα τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐν Σπάρτῃ καὶ Περσίᾳ κτηθείσης πείρας τὰς προσδοκίας ἃς ἐνόμιζεν ὅτι ἡδύνατο νὰ ἔχη περὶ τοῦ μέλλοντος τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐξέβηκε καὶ πάλιν μεθ' ὑπερβολῆς τὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ παρὰ τῷ Τισσαφέρνηι, ὃν ἔλεγεν ἤδη γεγόμενον ὑπ' αὐτοῦ φιλαθηναϊότατον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε θὰ μετέβαλεν εἰς χρήματα καὶ αὐτὰ τὰ σκευῆ τῆς οἰκίας καὶ αὐτὰς τὰς στρωμνὰς, ἂν παρίστατο τοιαύτη ἀνάγκη πρὸς παροχὴν μισθοῦ εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐλεγε δὲ, ὅτι ὁ Τισσαφέρνης εἶχεν ἔτοιμον καὶ τὸν στόλον πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῶν, ἤρκει νὰ λάβῃ παρ' αὐτῶν ἐγγύησιν, ὅτι ἡδύνατο νὰ πιστεῦσῃ εἰς αὐτούς¹.

Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπεδέχθησαν πάνθ' ὅσα ἐξεδήλωσεν ἢ ὑπηνίχθη εἰς αὐτούς ὁ Ἀλκιβιάδης. Ἐξέλεξαν δ' αὐτὸν πρῶτον στρατηγὸν αὐτοκράτορα, ἐπίστευον, ὅτι δι' αὐτοῦ θὰ ἡδύνατο νὰ κατορθώσωσι τὰ πάντα, καὶ ἐκαραδόκουν ὡς πρώτην ἐπίδειξιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τὴν ἄμεσον κατάλυσιν τῶν τετρακοσίων. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης, ἂν ἤθελεν ὑποχωρήσει εἰς τοὺς ὀρμητικούς αὐτῶν πόθους, θὰ εἶχε τὴν ἀρίστην εὐκαιρίαν νὰ ἐκδικηθῆ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ ἐν Σάμῳ σταθμὸς δὲν ἡδύνατο νὰ ἐγκαταλειφθῆ ἄνευ μεγίστου κινδύνου, ἐπειδὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἀπριλίου ὥρμουν πάλιν παρὰ τὴν Μίλητον. Οὐδὲ ἤθελε νὰ ἐπιχειρήσῃ κάθοδον μέλλουσαν, ὡς εἰκός, νὰ ἔχη ἐπακόλουθα τρα-

¹ Θουκυδίδου VIII 81.

γικώτατα. Ἡ κάθοδος ἦν ἐμελέτα ἦτο ὅλως διάφορος, ἀλλὰ πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆς ἔπρεπε νὰ παρασκευασθῶσι τὰ πράγματα καταλήλως. Ἡ πρώτη λοιπὸν ἀπόδειξις τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ παρακώλυσις τοῦ εἰς τὸν Πειραιᾶ κατάπλου τῆς στρατιᾶς. Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον αὐτοῦ κατόρθωμα ὡς στρατηγοῦ, δι' οὗ ἀπέπλυνε πολλὰς προτέρας κηλίδας, κατόρθωμα οὐ ἔνεκα καὶ οἱ αὐστηρότατοι τῶν ἐπικριτῶν ἀπεκάλεσαν αὐτὸν σωτήρα τῶν Ἀθηναίων. Ὁ ἀνὴρ ὁ κατεχόμενος ὑπὸ φιλαυτίας ἀκαθέκτου ἐδάμασεν ἑαυτὸν καὶ ἐπέβαλε τὸ πρῶτον καὶ πάλιν τὴν ὑπερίσχυσιν τοῦ συμφέροντος τῆς πολιτείας ἐν χρόνοις καθ' οὓς τὸ φατριαστικὸν πνεῦμα ἐπεσκίαζε πᾶσαν ἄλλην σκέψιν. Τὴν αὐτὴν δὲ προαίρεσιν ἐπέδειξε καὶ πρὸς τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων ὀλιγαρχικῶν τοὺς μετὰ μακρὰν ἀνάπαυσιν ἐν Δήλῳ τολμήσαντας τέλος νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ στρατόπεδον. Καὶ ἐπροστάτευσεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς μανίας τῶν στρατιωτῶν, ἀφῆκε δὲ αὐτοὺς νὰ ἐκθέτωσιν ἡσύχως πάνθ' ὅσα εἶχον ἐντολὴν νὰ εἰπωσιν πρὸς δικαιολογίαν τῆς γενομένης ἀνατροπῆς τοῦ πολιτεύματος καὶ περικάλυψιν αὐτῆς δι' εὐπρεπῶν λέξεων. Ἀπέλυσε δὲ τέλος αὐτοὺς, δηλώσας, ὅτι, ὡς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, ἦτο τελείως σύμφωνος πρὸς τὰς μελετωμένας ἐλαττώσεις τῶν δημοσίων δαπανῶν, καὶ περὶ τῆς μεταβολῆς δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκκλησιαζόντων πολιτῶν οὐδὲν εἶχε νάντιτάξῃ, ἀλλ' ἀπήτησεν αὐτὸν ἀμεσον ἀπαλλαγὴν τῶν τετρακοσίων καὶ τὴν ἐπάνοδον τῆς νομίμου βουλῆς τῶν πεντακοσίων¹. Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν σοφώτατα ὑπολελογισμένα, καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης παρουσιάζετο ὡς ἀνὴρ ἀμέτοχος πάσης φατρίας καὶ ὡς ὁ μόνος δυνάμενος νὰγάγῃ εἰς διαλλαγὴν. Ἀλλὰ συγχρόνως διὰ τῶν προτάσεων τούτων κατώρθωσε τὴν διάσπασιν τῶν τετρακοσίων ἐν Ἀθήναις καὶ τὴν ὑπονόμευσιν αὐτῆς αὐτῶν τῆς ἀρχῆς.

Ὡς πρὸς τὰ ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ πράγματα τὸ ἀξίωμ' αὐτοῦ ἀνταπεκρίνετο τελείως εἰς τοὺς πόθους αὐτοῦ καὶ τὸν χαρακτήρα. Ἀληθῶς οὐδὲν ἐκολάκευε τὴν φιλαυτίαν αὐτοῦ μᾶλλον τοῦ ἐπι-

¹ Θουκυδίδου VIII, 86.

δεικνύειν τὴν δεξιότητα ἣν ἐκέκτητο περὶ τὸ συνενόειν ἐν ἑαυτῷ τὰς διαφορωτάτας τῶν ιδιοτήτων, παρουσιαζόμενος ἐν ταύτῳ ὡς ἥρωα τῆς ἐλευθερίας καὶ φίλος τῶν Περσῶν καὶ πρωτεύων ἐν τε τῇ αὐτῇ τοῦ Τισσαφέρνου καὶ συγχρόνως ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Ἀθηναίων. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ συμπολίτας ἐβρενθύετο ὡς πιστὸς φίλος τοῦ σατράπου, ἐνώπιον δὲ τοῦ σατράπου πάλιν ἠδύνατο ὡς ἀρχιστράτηγος τῶν Ἀθηναίων νὰ παρουσιάζηται ἕλως ἄλλοις, ἐπειδὴ τῶρα ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος νὰ ὠφελήσῃ αὐτὸν ἢ νὰ βλάψῃ. Ἐπὶ δὲ τὰς σχέσεις τῆς Περσίας καὶ τῆς Σπάρτης ἐξήσκησε κρίσιμον ἐπίδρασιν αὐτὴ καὶ μόνῃ ἢ διαπεραιώσας αὐτοῦ εἰς τὴν Σάμον. Καὶ δὴ οἱ Σπαρτιαῖται εἶχον τελείως ἀποβάλει τὴν πρὸς τὸν Τισσαφέρην πίστιν ἀφ' οὗ χρόνου ἐγίνωσκον, ὅτι ὁ πιστὸς αὐτοῦ ἑταῖρος ἠγεῖτο τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων καὶ ὁμοῦ ἐξηκολούθει ὕφιστα μὲν ἀδιατάρακτος ἢ προτέρα αὐτοῦ πρὸς τὸν σατράπην οἰκειότητος. Διὰ πάντες οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Πελοποννησίων ἔχοντες ἀκόμη συναίσθησιν τιμῆς ἦσαν μεστοὶ ἀγανακτήσεως ἐναντίον τοῦ Τισσαφέρνου καὶ τοῦ Ἀστυόχου, ἐν πλεόν κατηγόρου φαυλοῦς ὡς προδότην. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς Ἄγις εἶχε τοῦλάχιστον πειραθῆ νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις σύγχυσιν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Σπάρτης· ἀλλ' ὁ Ἀστυόχος, καίπερ ναυαρχῶν στόλου αὐξηθέντος εἰς ἑκατὸν δώδεκα τριήρεις, εἶχε μείνει παντελῶς ἀδρανῆς, προφασιζόμενος, ὅτι ἀναμένει τὸν φοινικικὸν στόλον, καὶ εἶχε τελείως ἀποτύχει περὶ πάσας τὰς μικρὰς στρατείας ἃς εἶχεν ἐπιχειρήσει. Διὰ ταῦτα ἐξέλιπε πᾶσα πειθαρχία, καὶ ὁ ναύαρχος ἐμηκτυρίζετο δημοσίᾳ. Μάλιστα δ' ἀκάθεκτος ἦτο ἡ ἀγανάκτησις τῶν συμμάχων, ἰδίως δὲ τῶν Συρακουσίων ὑπὸ τὸν Ἐρμοκράτην, ἐν ἣ ἀπρεπῆς διαγωγὴ τῆς Σπάρτης ἐπλήρου μεγίστης δυσθυμίας. Τέλος δὲ ἀπέβαλον καὶ πᾶσαν πρὸς τὸν Τισσαφέρην ἀνασκοπὴν, καὶ προσέβλεπον ἀταράχως τοὺς Μιλησίους ἐπιπίπτοντας ἐναντίον τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ Μιλήτῳ ἐνοικοδομηθέντος φρουρίου. Καὶ ἐπορεύθη μὲν ἔπειτα ὁ Τισσαφέρης

αὐτὸς εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπως κομίση ἐκεῖθεν τὸν ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Παμφυλίας ὄρμουντα στόλον ἐξ ἑκατὸν τεσσαράκοντα καὶ ἐπτὰ νηῶν, ἀλλ' ἤκιστα προετίθετο τὴν ἔνωσιν τοῦ στόλου ἐκείνου μετὰ τοῦ τῶν Πελοποννησίων, καθ' ἃ καὶ ὁ ὑπαρχος αὐτοῦ ἤκιστα διενοεῖτο νὰ παράσχη εἰς τοὺς Ἑλληνας τὸν διὰ τῆς συνθήκης συμπερωνημένον μισθόν. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οἱ Ἀθηναῖοι οὐδένα διέτρεχον κίνδυνον, καὶ ἤρχισαν πάλιν αἰσθανόμενοι ἑαυτοὺς θαλασσοκρατοῦντας, ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης κατῴρωθε νὰ πιστευῆται, ὅτι ἅπαντα ἐκεῖνα τὰ πλεονεκτήματα εἶχον ἐπιτευχθῆ ἕνεκα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ ἐν Σάμῳ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἤρχισεν ὁσημέραι μᾶλλον ἀναγνωρίζομενος καὶ ἐν τῇ ξένῃ ὡς ἀποτελῶν τὰς ἀληθεῖς Ἀθήνας. Ἐξ Ἄργους ἦλθον πρέσβεις προτείνοντες ἐκουσίως βοήθειαν. Ἦλθον δὲ μετὰ τοῦ πληρώματος τῆς Παράλου τοῦ ἐπὶ τιμωρίᾳ μετατεθέντος εἰς στρατιῶτιν νῆα φρουρούσαν περὶ τὴν Εὐβοίαν¹. Ἐκεῖ δ' ἔλαβεν ἡ ναὺς ἐκείνη τὴν ἐντολὴν νὰ κομίση εἰς τὴν Σπάρτην τοὺς πρέσβεις τῆς εἰρήνης, ἃν εἶχεν ἀποφασισθῆ ἢ ἀποστολῆ μετὰ τὰς πρὸς τὸν Ἄγιν διαπραγματεύσεις, τρεῖς ἄνδρας τῶν πιστοτάτων εἰς τὴν ὀλιγαρχικὴν φατρίαν, τὸν Λαισποδίαν, τὸν Ἀριστοφῶντα καὶ τὸν Μελησίαν, πιθανῶς υἱὸν τοῦ Θουκυδίδου². Δύσκολον δὲ εἶνε νὰ λυθῆ τὸ ζήτημα πῶς ἐπῆλθεν εἰς τοὺς τετρακοσίους νὰ ἐκλέξωσι πρὸς ταύτην σοβαρὰν ὑπηρεσίαν τὴν νῆα ἧς ἐπέβαινον οἱ Πάραλοι, ἂν δῆλα δὴ ἦτο ἀπλῆ ἀπρονοησία ἢ ἂν διὰ τῆς ἐντολῆς ταύτης ἦθελον νὰ λυθῆσσι τὸ ἐκ φιλελευθέρων πολιτῶν συγκροτούμενον πλήρωμα ἐκεῖνο. Ὅπωςδὴποτε τὸ διάβημα αὐτῶν ἐκεῖνο ὑπῆρξε μέγιστον σφάλμα. Πράγματι δὲ οἱ Πάραλοι παρέλαβον μὲν εἰς τὴν νῆα ἄνευ ἀντιρρήσεως τοὺς ὀλιγαρχικοὺς, ἀλλ' ὅτε πλέοντες ἔφθασαν πλησίον τοῦ Ἄργους, ἐδήλωσαν ἀποστασίαν ἀπὸ τῶν ἀρχόντων ἐν τῇ πόλει, παρέδωκαν τοὺς πρέσβεις δεσμίους εἰς τοὺς

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 562.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 554.

Ἀργεῖους, παρέλαβον ἀντ' αὐτῶν τοὺς πρέσβεις τοῦ Ἄργους, ἤγαγον αὐτοὺς εἰς τὸ ἐν Σάμφῳ στρατόπεδον καὶ ἔγειναν ἐν αὐτῷ δεκτοὶ μετ' ἀγαλλιᾶσεως ὑπὸ τῶν συμμαχητῶν¹. Πάντα δὲ ταῦτα συνετέλεσαν καὶ πρὸ τῆς τελέσεως πραγματικῶν ἄθλων εἰς ἀνύψωσιν τοῦ φρονήματος τῶν στρατιωτῶν, τῆς δὲ δόξης ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ αἰσίᾳ μεταβολῇ ἤξιοῦτο ὅλης ὁ Ἀλκιβιάδης. Διὸ οἱ Σάμιοι ἔστησαν πρὸ τοῦ Ἡραίου τὸν ἀνδριάντα αὐτοῦ, ὅπως ἀπαθανάτισωσι τὴν εὐτυχεῖν ἡμέραν τῆς καθόδου τοῦ ἀνδρός.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ τὰ πράγματα ἐν Ἀθήναις εἶχον λάβει τροπὴν ὅλως διάφορον ἐκείνης ἣν ἀνέμενον οἱ ὀλιγαρχικοὶ μετὰ τὰς πρώτας αὐτῶν ἐπιτυχίας. Πράγματι μόλις εἶχον καταλάβει οἱ τετρακοῖσιοι τὰς θέσεις ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, καὶ κατεφάνη ὅπως μικρὰ ἦτο ἢ πρὸς ἀλλήλους ἁμορροσύνη τῶν ἀνδρῶν οἵτινες ἀνέλαβον νὰ διοικήσωσι τὴν πόλιν ἐν ἡμέραις μεγίστων δυσχερειῶν καὶ ὤφειλον νὰ καταδείξωσιν, ὅτι μόνον ἢ κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν κυβέρνησις τῶν τῆς πολιτείας ἡδύνατο νὰ ἐπιφέρει τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐημερίαν. Καὶ εἶχον μὲν σπεύσει εἰς τὴν ἐκλογὴν, ἵνα συμπληρωθῇ ταχέως ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν τετρακοσίων· εἶχον δ' ἐξεπίτηδες ἐκλέξει οὐ μόνον ἐπαίρους τῆς συνωμοσίας, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἀνδρας, ἵνα μὴ νομισθῇ, ὅτι προβαίνουν εἰς τὸ ἔργον μετ' ἀκαθέκτου φατριασμοῦ. Ἰδίως δὲ ὁ Φρύνιχος εἶχεν ἐργασθῆ ἀκαταπονήτως, ὅπως διὰ παντοίων δόλων εἰσαγάγῃ εἰς τοὺς τετρακοσίους καὶ ἀνδρας χρηστοὺς καὶ φιλοπάτριδας καὶ καταστήσῃ αὐτοὺς ἄκοντας τρόπον τινὰ συνενόχους τῆς γενομένης ἀνατροπῆς. Ἄλλ' ὅπως εὐκόλον ἦτο νάπατηθῶσι τοιαῦτα διαλογιζόμενοι, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς πλάνης ἣν ὑπέστησαν ἐκλέγοντες ὡς στρατηγούς τὸν Λέοντα καὶ τὸν Διομέδοντα.

Εἰς πολλοὺς τῶν τετρακοσίων μόνον μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς νέας ἀρχῆς κατέστησαν φανεραὶ αἱ προθέσεις τῶν αἰτίων τῆς

¹ [Θουκυδίδου VIII, 86].

μεταρρυθμίσεως, καὶ ἐνόησαν, ὅτι ἦτο ἀδύνατος ἢ μετ' αὐτῶν σύμπραξις. Ἀλλὰ κρισιμώτατα ἐπέδρασεν εἰς τὰ πράγματα ἢ εἰς Ἀθήνας ἐπάνοδος τῶν πρεσβευτῶν ἐκ τῆς Σάμου. Πράγματι ἔνεκα τῆς τελείας ἁμοφροσύνης μεθ' ἧς εἶχεν ἀναλάβει ἡ στρατιὰ τὸν ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας ἀγῶνα ἢ ἐν τῇ πόλει ἀρχὴ ἐχαρακτηρίζετο ὡς στασιαστική. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἐκεῖνος, οὗ ἡ κάθοδος εἶχε προκαλέσει τὴν παρὰ πολλῶν ἀποδοχὴν τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος, ἐκεῖνος ὅστις ἦτο τὸ ἔπαθλον, οὗ χάριν εἶχον ἐπιβάλλει εἰς ἑαυτούς τε καὶ τοὺς πολίτας τὰς μεγίστας τῶν θυσιῶν, ὃ Ἀλκιβιάδης προέστατο τῆς στρατιᾶς, καὶ τῶρα τὸ πρῶτον ἐγίνετο ἐναργῆς ἢ ἐπιβουλὴ μεθ' ἧς εἶχεν ἐξαπατήσει αὐτούς ὁ Πείσανδρος. Ἡ δὲ μεγάλη μετριοπάθεια τοῦ ἐνόπλου δήμου τοῦ κυρίου τῶν τυχεῶν τῆς πόλεως, ἢ ἡσυχος αὐτῶν καὶ χάριν πιστῆς ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος ἐμμογῆ ἐν Σάμῳ ἔνθα εἶχε ταχθῆ, ἢ συνετὴ ἀπάντησις τοῦ Ἀλκιβιάδου, ταῦτα πάντα συνετέλεσαν νάποστήσωσι τέλος τοὺς κλονουμένους τῶν ἐταίρων. Καὶ ταῦτα διότι παρετήρησαν αὐτοί, ὅτι τὰγαθὰ ὅσα εἶχον προσδοκῆσαι ἐκ πολιτικῆς μεταβολῆς ἢ ἀδύνατο νά κτηθῶσι διὰ τρόπον πολὺ δικαιότερον καὶ ἀσφαλεστέρον, καὶ ἔβλεπον ἑαυτοὺς μεταβαλλομένους ἀνεπαισθῆτως εἰς ὄργανα φατρίας προδοτικῆς. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τοιοῦτον ἔργον δὲν ἀνέπαυε τὴν φιλοδοξίαν αὐτῶν, ἢ ἐξ ἀρχῆς ὕψαμένη ἀσυμφωνία ἐδεινώθη εἰς φανεράν μεταξὺ αὐτῶν τῶν τετρακοσίων βῆξιν. Καὶ τινες μὲν αὐτῶν ἤθελον νά τραπῶσιν ἐπὶ τὰ βελτίω, ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ ἄλλοι οἱ ὑπερπηδήσαντες τὰ ἐσκαμμένα ἤθελον καθ' ὅσον ἠῤῥξανεν ὁ κίνδυνος νά ἐπιδείξωσι μεγαλειτέραν αὐστηρότητα καὶ φανῶσι μᾶλλον ἀμειλικτοί. Οἱ μὲν ἐζήτουν διέξοδον ἐκ τῆς ἀμυχανίας, οἱ δὲ τὴν διὰ πάσης θυσίας συντήρησιν τῆς ἀρχῆς¹.

Κυριώτατον δὲ τῶν προκαλούντων ἀμφισβητήσεις μελημάτων τῶν τετρακοσίων ἦτο ἡ σύγκλησις τῶν πεντακισχιλίων. Καὶ οἱ μὲν σῶφρονες ἀπῆτουν νά ἐπιληφθῶσιν αὐτῆς ἔργῳ, ἐπειδὴ ἄνευ αὐ-

¹ Περὶ τῆς διασπάσεως ταύτης τῶν τετρακοσίων ἴδε **Θουκυδίδου VIII, 89.**

τῆς αἰ' Ἀθηναί μεταβάλλονται αὐτόχρομα εἰς πόλιν τυραννουμένην. Οἱ δὲ ἄλλοι ἤθελον ἀναβληθῆ ἐπ' ἀόριστον τὸ κινδυνῶδες ἐκεῖνο διάβημα χάριν συγκρατήσεως τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐκ τῶν ἐνότων ἀποφυγῆς πάσης ταραχῆς. Ὑπελάμβανον ἀναγκαίαν τὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος οἰνεὶ ἐπικήρυξιν τῆς πολιορκίας ἐν τῇ πόλει. Εἰς τοῦτο δ' ἐχρησίμευον οἱ ξένοι τοξόται οἱ ὑπ' αὐτῶν μισθωθέντες, ὧν ἡ παρουσία ἐν τῇ πόλει παρεῖχεν εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἴπερ τι καὶ ἄλλο τὸν χαρακτῆρα τυραννίδος. Ἦσαν δὲ οὗτοι βάρβαροι ἄγριοι τὴν ὄψιν, Ἴθηρες ὡς τὸ πλεῖστον, ὧν γίνεται μνεῖα ἐν ταῖς συγχρόνοις κωμυδίαις¹. Δι' αὐτῶν εἶχον καταλάβει τὰ καιριώτατα μέρη τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ἄστεως, ἡ δὲ εἰς τοὺς πολίτας παρεχομένη δικαιοσύνη καὶ διοικήσις ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν κατάστασιν ταύτην. Τὸ δικαίωμα τοῦ συνέρχεσθαι, ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου καὶ τῆς διδασκαλίας εἶχε καταλυθῆ, καὶ ἡ φατρία τῶν περισσοθρήσκων², εἰς ἣν ἐτάσσοντο πλεῖστοι ἔσοι τῶν τετρακοσίων, ἐπωφελήθη τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπανέλθῃ καὶ ἄλλιν εἰς τὰς προτέρας ἐπὶ ἀσεβείᾳ καταδιώξεις. Ἴσως δὲ περὶ ἐκείνους τοὺς χρόνους εἰσήχθη εἰς δίκην ἕνεκα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ Περὶ Θεῶν ὁ γηραιὸς Πρωταγόρας, ὁ φίλος τοῦ Περικλέους, καὶ αὐτὸς μὲν ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐξ Ἀθηνῶν, τὰ δὲ ἀντίγραφα τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ ἐκάησαν δημοσίᾳ ἐν τῇ ἀγορᾷ³.

Ἄλλὰ κυρίως τὴν φανεράν ῥῆξιν τῶν τετρακοσίων προεκάλεσεν ἡ κατὰ πρότασιν τῶν ἡγετῶν τῆς ὀλιγαρχικῆς φατρίας ἔναρξις τῆς οἰκοδομῆσεως τείχους τινὸς ἐν Πειραιεῖ, ἔνθα ἡ πετρώδης χερσόνησος Ἡετιωνεία ἐκτείνεται ἀπὸ βορρᾶ πρὸς τὸ στόμιον τοῦ μεγάλου λιμένος οὕτως, ὥστ' ἐντεῦθεν ἦτο δυνατόν νὰ δεσπόζωσι

¹ Bergk Commentatio de reliquiis com[oediae Att[icae] σ. 343 x. i.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 432.

³ Ὁ μνηστὴς τοῦ Πρωταγόρου Πυθόδορος ἦτο εἷς τῶν τετρακοσίων. Ἴδε *Διογένης Λαερτίου* IX. 55. Πρὸλ. Brandis *Geschichte der Philosophie* Τόμ. Α' σ. 525. Ὁ Meier (*Opuscula* Τόμ. Α' σ. 53?) ἀναδιδάξει τὴν δίκην ταύτην εἰς τοὺς χρόνους τῶν Ἑρμακοπιδῶν. Συμφωνεῖ δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ ὁ Sauppe ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν εἰς τὸν *Ἠλάτωνος* Πρωταγόραν σ. VI.

διὰ μικρᾶς φρουρᾶς τελείως τοῦ τε ἔκπλου καὶ τοῦ εἰσπλου¹. Ἡ χερσόνησος λοιπὸν αὕτη ἀπετειχίσθη, καὶ δὴ οὕτως ὥστε συμπεριελήφθη εἰς τὸν περίβολον τοῦ τείχους καὶ ἡ Μακρὰ στοὰ ἢ ἀλφιτόπωλις², ἐν ἣ ἐπωλεῖτο ὁ σῖτος. Ὡς λόγος δὲ τοῦ τειχισμού τούτου ἐφέρετο ἡ ἀνάγκη νὰ προφυλάξωσι τὸν λιμένα ἀπὸ αἰφνιδίας ἐπιθέσεως τοῦ ἐν Σάμφ στολίου· ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς διεδίδετο, ὅτι τὸ φρούριον ἐκεῖνο ἐτειχίζετο μόνον, ἵνα δεχθῶσιν ἐν αὐτῷ στρατιὰν Πελοποννησίων. Ἡ κτίσις δὲ τοῦ τείχους ἐκεῖνου ἦτο τὸ ζήτημα ἐν ᾧ οἱ σώφρονες ἀπεσπάσθησαν ὠρισμένως ἀπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῆς συνωμοσίας. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἐτάχθησαν περὶ τὸν Θηραμένην καὶ Ἀριστοκράτην, αὐτοὶ δὲ περὶ τὸν Φρύνιχον, τὸν Πείσανδρον, τὸν Ἀντιφῶντα, τὸν Ἀρίσταρχον καὶ τὸν Κάλλαισχρον.

Ἀμφοτέραι αἱ φατρίαὶ εἰργάζοντο ἕκτοτε κατ' ἀλλήλων· κατ' ἀκολουθίαν δὲ τῆς ῥήξεως ταύτης οἱ καθ' αὐτὸ ὀλιγαρχικοὶ, οἵτινες ἔβλεπον καθ' ἡμέραν ἀξανακόμενας τοὺς παρὰ τῆς στρατιᾶς, τοῦ δήμου καὶ τῶν ἰδίων συναρχόντων κινδύνους, ἤρχισαν, ὡς εἰκὸς, ἐπιζητοῦντες σωτηρίαν εἰς τὴν ἐν ἀπογνώσει ὁσημέραι μείζονα ἐπαύξεισιν τῆς αὐστηρότητος αὐτῶν. Οὗτοι εἰς μόνην τὴν Σπάρτην ἀνέθετον τὸ ἐξῆς πᾶσαν προσδοκίαν. Καὶ ἐπεθύμουν μὲν νὰ ἴδωσι σωζομένην τὴν αὐτονομίαν τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' εἰχον ὁμοῦς στερρὰν ἀπόφασιν νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἄρχοντες ἐν τῇ πατρίδι, ἂν ἦτο ἀδύνατον ἄλλως, ὑπὸ τὴν προστασίαν πελοποννησιακῆς στρατιᾶς, ἐπειδὴ κυριώτατον αὐτῶν μέλημα ἦτο τὸ φατριαστικὸν αὐτῶν συμφέρον καὶ ἀνέκαθεν ἢ μετὰ τῆς Σπάρτης σύμπραξις ἦτο τῶν σκοπῶν τῶν συμπεριλαμβανομένων εἰς τὸ πολιτικὸν αὐτῶν πρόγραμμα. Διὸ αὐτὸς ὁ Ἀντιφῶν, ὁ Φρύνιχος

¹ Θουκυδίδου VIII, 90. Ἴδε καὶ G. Hirschfeld Peiräus ἐν τοῖς Berichte der Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften. 1878. Περὶ δὲ τοῦ ἀποτειχισμού τῆς Μακρᾶς στοᾶς ἴδε τὴν αὐτὴν πραγματείαν. Milchhöffer Text εἰς τοὺς χάρτας τῆς Ἀττικῆς § 49. | καὶ παρὰ τῷ Baumeister ἐν Denkmäler des klassischen Alterthums Τόμ. Β' σ. 4497. Wachsmuth Die Stadt Athen Τόμ. Β' σ. 102].

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 792.

καὶ ὁ Ἀρχιπτόλεμος μετέβησαν εἰς τὴν Σπάρτην χάριν νέων διαπραγματεύσεων. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐκβάσεως αὐτῶν οὐδὲν ἠκούσθη, ἀλλὰ πολὺ μείζονες ὑπῆρξαν διὰ τοῦτο αἱ ἐγερθεῖσαι ὑπόνοιαι περὶ τῶν γενομένων κρυφίων συμφωνιῶν τὴν δὲ τοιαύτην ἀνησυχίαν ἐπηύξησεν ἡ παρασκευὴ πελοποννησιακοῦ στόλου εὐρισκομένου ἐτοίμου πρὸς ἀπόπλουν ἐν τοῖς λιμέσι τῆς Λακωνικῆς.

Ἐκτοτε οὐδὲν πλέον κώλυμα συγκρατεῖ τὴν ἀντίθετον φάτριαν, ἐπειδὴ καὶ αὕτη ἔμελλε νάποβάλλῃ τὰ πάντα, ἂν ἤθελε συντελεσθῇ τὸ τεῖχος τῆς Ἡετιωνείας καὶ ἐπετύγχανεν ἡ προδοσία. Ἄλλ' οὗτοι μόνον συνεπιλαμβανόμενοι τοῦ ἀγῶνος τῶν δημοκρατικῶν ἠδύναντο νὰ σωθῶσι. Διὸ παρασκευάζεται ἐν τοῖς κόλποις αὐτῶν τῶν τετρακοσίων ἀντιδράσις, ἐν δὲ μυστικαῖς συνελεύσεσιν ὑποδεικνύονται οἱ μέλλοντες νὰ πέσωσιν ὡς θύματα τοῦ δήμου. Ὡς τοιοῦτος δὲ πρὸ πάντων ἐρίζεται ὁ Φρύγιος.

Μόλις δ' ἐπανήλθεν ἀπὸ τῆς μισητῆς πρεσβείας, καὶ ἐδολοφρονήθη ἐσπέραν τινὰ ἐν τῇ πληθούσῃ ἀγορᾷ, πλησίον τοῦ βουλευτηρίου¹. Καὶ ἐξέφυγε μὲν ὁ δράστης, ἀλλὰ συνελήφθη ὁ συνένοχος αὐτοῦ Ἀπολλόδωρος. Ἀνήκον δὲ ἀμρότεροι εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν τετρακοσίων στρατολογηθέντας μισθοφόρους. Καὶ οὗτοι λοιπὸν δὲν εἶνε ἄξιοι πίστεως, καὶ τούτων τινὲς μετέστησαν εἰς τοὺς ἀντιπάλους. Καὶ δὲν κατωρθοῦσα μὲν νὰ ὁμολογήσῃ ὁ Ἀπολλόδωρος καὶ βασανιζόμενος τοὺς δόντας εἰς αὐτὸν τὴν ἐντολήν, ἀλλὰ γίνεται φανερόν, ὅτι οἱ συνωμῶται ἦσαν πολλοὶ καὶ συνήρχοντο παρὰ τῷ περιπολάρχῃ καὶ ἄλλοις ἀρχηγοῖς τῶν ἀστυνομικῶν φρουρῶν

¹ Ὁ **Θουκυδίδης** (VIII, 92), λέγων ἐν τῇ ἀγορᾷ πληθούσῃ δὲν σημαίνει τὸν χρόνον, καθ' ὃ ἐνδεικνύεται ἐκ τῆς προθέσεως καὶ τοῦ ἄρθρου. Διὰ τοῦτο οὐδεμία ὑπάρχει διαφορά μεταξὺ τοῦ **Θουκυδίδου** καὶ τοῦ **Λυκούργου** (κατὰ Λεωκράτους 112) λέγοντος τὸν φόνον τὸν Φρυγίου γεγόμενον νύκτωρ, ὡς ἀνέδεικται ἐκ τῆς ἐκείνου ἐκ τῆς *Zeitschrift für Alterthumswissenschaft*. 1847 σ. 1110, ὁ Kirehhoff ἐν τῷ *Philologus*. 1858 σ. 18, ὁ Rauchenstein ἐν τῇ εἰσαγωγῇ εἰς τὸν λόγον τοῦ **Λυσίου** [κατὰ Ἀγοράτου] 56 ἐκθ. ε', καὶ ἄλλοι. Μετὰ τὴν μεσημβρινὴν ἀνάπαυαν ἤρχεται νὰ πληροῦται καὶ πάλιν ἡ ἀγορὰ, τὸ δὲ θέρος ἦτο αὕτη πλείβουσα μέχρι καὶ τῆς νυκτός. *Ide Curtius Attische Studien* Τεύχ. Β σ. 44.

καὶ ἐν οἴκοις ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν δῆμον. Αἱ δὲ μαρτυρίαι αὗται ἐνέπνευσαν φόβον εἰς τοὺς πλείστους τῶν τετρακοσίων, οὐδ' ἐτόλμησαν νὰ προβῶσιν εἰς τι γενναῖον. Καὶ τινες μὲν αὐτῶν φεύγουσιν ἐκ τῆς πόλεως κρυφίως, οἱ δὲ λοιποὶ καταλαμβάνονται ὑπὸ ἀμηχανίας· ἐπαύξησις δὲ τῶν βιαίων μέτρων εἶνε ἀδύνατος. Διὰ ταῦτα οἱ σώφρονες ἀποβαίνουσι θαρραλεώτεροι, οὐδ' ἔχουσι πλέον ἀνάγκην κρυφίων ἐνεργειῶν, καὶ ἔρχονται εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ δήμου πρὸς παρασκευὴν φανεράς ἐξεγέρσεως.

Τὸ δὲ πρῶτον αὐτῆς σύνθημα δίδεται ἐν Πειραιεῖ, ἔνθα οἱ ὀπλιταὶ οἱ φρουροῦντες τὸ οἰκοδομούμενον τεῖχος τῆς Ἡετιωνείας ἐπανίστανται κατὰ τῶν τετρακοσίων, καὶ συλλαμβάνουσι τὸν στρατηγὸν αὐτῶν Ἀριστοκλέα· προσχωρεῖ δὲ εἰς αὐτοὺς καὶ ὁ Ἔρμων ὁ ἄρχων τῶν κατὰ τὴν Μουνιχίαν τεταγμένων περιπόλων. Οὕτω δὲ τὸ ὄλον ἐπίνειον εὐρίσκειται ἔνοπλον ἐν ἀποστασίᾳ ἐναντίον τῶν τετρακοσίων. Καὶ ὑπάρχουσι μὲν ἀκόμη μετὰ τῶν τετρακοσίων οἱ θέλοντες νὰ ἐπιβληθῶσι διὰ τῆς βίας, ἀλλ' οἱ πλείστοι αὐτῶν ἀποδέχονται τὴν ἀνάγκην ἀποπέρας πρὸς συνδιαλλαγὴν, καὶ πείθονται παρὰ τοῦ Θηραμένους νὰ στείλωσιν αὐτὸν εἰς τὸν Πειραιᾶ ὡς ἐπίτροπον αὐτῶν. Ὁ δὲ Θηραμένης ἀκούει τὰ παράπονα τῶν ὀπλιτῶν, εὐρίσκει ταῦτα δίκαια καὶ ἀποδέχεται τὴν γνώμην τῶν ἀποστατῶν περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς καθαιρέσεως τοῦ ἡμιτελέστου τεύχους, ὅπερ καὶ κρημνίζεται. Ἐκτοτε πλέον ἡ στάσις ἐκρήγνυται φανερώς. Ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Μουνιχίας συνέρχεται ἐκκλησία τοῦ δήμου· ἐκεῖθεν δὲ ὁ δῆμος χωρεῖ συντεταγμένος εἰς τὸ ἄστυ, καὶ στρατοπεδεύει ἐν τῷ Ἀνακείῳ, τῷ ἱερῷ τῶν Διοσκούρων, παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως κάτωθεν τοῦ ναοῦ τῆς πολιούχου, ἐν τῷ αὐτῷ ἐκείνῳ χώρῳ ἐν ᾧ ἕκαστος πολίτης τασσόμενος εἰς τοὺς ἐρήθους εἶχεν ὁμόσει, ὅτι θὰ ὑπεραμυνθῆ τῆς πατρίδος κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν, παραδίδων αὐτὴν οὐκ ἐλάττω, ὑπερασπίζων δὲ αὐτὴν κατὰ πάσης προσβολῆς ἐπὶ θυσίᾳ τῆς ἰδίας ζωῆς¹.

¹ [Ἴδε τὸν ὄρκον τῶν Ἀθηναίων ἐφήβων παρὰ τῷ *Ἰουλίῳ Πολυδεύκει* VIII, 105].

Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι μνήμονες τούτου τοῦ ὄρκου ἐπέδειξαν καὶ μετριοπάθειαν μεγάλουμον. Ἡ τύχη τῆς πόλεως ἐξηρτᾶτο ἀπ' αὐτῶν οἱ τετρακόσιοι παντελῶς ἀνίσχυροι εἶχον παραδοθῆ εἰς τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν. Καὶ ὁμως ἐδέχθησαν τοὺς πρέσβεις τοὺς ἐλθόντας ἐκ τοῦ βουλευτηρίου καὶ ἀγωνιζομένους νὰ πείσωσιν αὐτοὺς ἐν διαλέξεσιν ἀνδρὸς πρὸς ἄνδρα, ὅπως τηρήσωσιν ἡσυχίαν καὶ τάξιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ συνήνεσαν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐξακολούθησιν τῆς ἀρχῆς τῶν τετρακοσίων ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς ἀμέσου συγκλήσεως τῶν πεντακισχιλίων, ἐξ ὧν ἔμελλον νὰ συμπληρωθῶσιν αὐτοὶ οἱ τετρακόσιοι¹.

Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τούτων τῶν ἀποφάσεων ὠρίσθη ἡμέρα καθ' ἣν ἔμελλε νὰ ἐπανέλθῃ ἡ ὁμόνοια, ἐκκλησιάζοντος τοῦ δήμου. Ἦδη δὲ συνελέγετο ἡ ἐκκλησία ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Διονύσου πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἔργου τῆς συνδιαλλαγῆς καὶ ἀποκατάστασιν τῆς ἐλευθέρου δημοκρατίας τῶν Ἀθηναίων. ὅτε διεδόθη αἰφνης τὸ ἄγγελμα, ὅτι πεσσαράκοντα καὶ δύο νῆες παρέπλεον τὴν Σαλαμίνα ἀπὸ τῶν Μεγάρων. Τότε δ' ἐπίστευσαν, ὡς εἶκος, οὐκ ἄνευ λόγου, ὅτι ὁ ἐρχόμενος στόλος ἦτο ἐκεῖνος περὶ οὗ εἶχεν εἶπει εἰς αὐτοὺς ὁ Θηραμένης, ὅτι εὕρισκετο εἰς συνενόησιν πρὸς τοὺς τετρακοσίους. Διὸ πάντες οἱ δυνάμενοι νὰ φέρωσιν ὄπλα ὤρμησαν εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὅπως ὑπεραμυνθῶσι τοῦ λιμένος ἐναντίον τῶν ἐξωθεν καὶ ἐντὸς αὐτῆς τῆς πόλεως ἐχθρῶν τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ἀπέβησαν μὲν εἰς τὰς ἐν τῷ λιμένι ἐτοιμούς τριήρεις, καθείλκυσαν δὲ καὶ ἄλλας εἰς τὴν θάλασσαν, κατέλαβον τὰ τεῖχη καὶ ἔκλεισαν τὸ στόμα τοῦ λιμένος. Ὁ δὲ ὑπὸ τὸν ναύαρχον τῶν Σπαρτιατῶν Ἀγησανδρίδαν στόλος ἐράνη παραπλεύσας τὸν λιμένα, καὶ ὁ ἄμεσος κίνδυνος εἶχε παρέλθει.

Ἄλλ' ὁμως μετ' οὐ πολὺ διεγνώσθη νέος κίνδυνος, ἐπειδὴ ὁ στόλος ἐθεάθη περιπλεύσας τὸ Σούνιον καὶ τραπείς πρὸς τὸν Ὠρωπόν. Προέκειτο λοιπὸν περὶ διασώσεως τῆς Εὐβοίας. Οἱ Ἀθηναῖοι ὤρμησαν καὶ πάλιν εἰς τὰς τριήρεις, καὶ ἐν μεγίστῃ σπουδῇ

¹ [Θουκυδίδου VIII, 92-93].

παρεσκευάσθη στόλος, οὗ ἡ στρατηγία ἀνετέθη εἰς τὸν Θυμοχάρην, ὅστις ἔμελλε νὰ συνενωθῆ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων πλοίων τῶν ἤδη πρότερον εὑρισκομένων ἐν τῇ Εὐβοίᾳ. Οὕτω συναπετελέσθη στόλος τριάκοντα καὶ ἕξ νηῶν, ὁρμῶν παρὰ τὴν Ἐρέτριαν καὶ ἔχων τοὺς πολεμίους ἀντιμετώπους ἐν τῷ Ὠρωπῷ. Ἄλλ' ἀκόμη οὐδὲν ἐφαίνετο ἀπολεσθὲν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κατεῖχοντο ὑπὸ μεγάλου ζήλου πρὸς πόλεμον. Ἄλλὰ καὶ ἐνταῦθα εἶχον ἐχθροὺς οὐ μόνον ἔμπροσθεν, ἀλλὰ καὶ ὀπισθεν αὐτῶν. Οἱ Ἐρετριεῖς ἔτρεφον προδοτικὰς διαθέσεις. Διὸ, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι μετέβησαν εἰς τὴν πλησίον τῆς θαλάσσης κειμένην ἀγορὰν χάριν προμηθείας ἐπιτηδείων, εὗρον αὐτὴν κενήν, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ τρέξωσι μέχρι τῶν ἐν τῇ ἐσχατιᾷ τῆς πόλεως οἰκιῶν, ὅπως προμηθευθῶσι τάπολύτως ἀναγκαῖα. Ὅτε δ' ἐδόθη τὸ σύνθημα τοῦ ἀπόπλου, τὰ πληρώματα τῶν νηῶν δὲν ἦσαν ἔτοιμα, καὶ ὁ στόλος ἠναγκάσθη νάντεπεξέβη ἐν μεγάλῃ ἀταξίᾳ πρὸς τοὺς πολεμίους, οἵτινες εἶχον λάβει τὸ σημεῖον τῆς ἐπιθέσεως ἐκ τῆς Ἐρετρίας. Καὶ ὁμοῦ οἱ Ἀθηναῖοι ἀντέσχον μὲν ἐπὶ τινα χρόνον, ἀρξάμενης τῆς ναυμαχίας, ἀλλ' ἔπειτα ἐνίκηθησαν καὶ κατεδιώχθησαν εἰς τὴν γῆν, οἱ δὲ καταφυγόντες εἰς τὴν Ἐρέτριαν ἐρογενήθησαν ὑπὸ τῶν Ἐρετριέων, εἴκοσι καὶ δύο νηῶν καταληφθεισῶν ὑπὸ τῶν πολεμίων. Ἐντὸς δὲ ὀλίγων ἡμερῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέβαλον ὅλην τὴν Εὐβοίαν καὶ τὰς ἐν αὐτῇ κληρούχιας, ἐξαιρουμένου τοῦ Ὠρεοῦ, τῆς ἀρχαίας Ἰστιαίας¹, ἣν πόλιν κατεῖχον Ἀθηναῖοι πολῖται, διατηρήσαντες αὐτὴν ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν².

Ὅτε δὲ ἡ ἀγγελία τῆς ἐν τῷ εὐβοϊκῷ κόλπῳ ναυμαχίας καὶ τῶν ἐπακολούθων αὐτῆς ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ αὐτοὶ οἱ ἄριστοι ἀπέβαλον τὸ θάρρος, ἐπειδὴ ἡ συμφορὰ αὐτῆ ὑπερέβαλλε κατὰ πολὺ καὶ αὐτὴν τὴν ἐν Σικελίᾳ ἦταν. Ἡ Εὐβοία ἦτο πράγματι εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀναγκαιοτέρα καὶ αὐτῆς τῆς ἰδίας ἑαυτῶν χώρας. Ἐκτὸς δὲ τούτου δὲν εἶχον μὲν οὔτε νῆας οὔτε

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 563.

² Θουκυδίδου VIII, [94]-95.

χρήματα, ἢ δὲ στρατιὰ εὐρίσκετο ἐν ῥήξει πρὸς τὸν δῆμον, αὐτοὶ οἱ ἐν τῷ ἄστει ἦσαν διηρημένοι πρὸς ἀλλήλους, οἱ τετρακόσιοι εὐρίσκοντο ἐν συνεννοήσει πρὸς τοὺς πολεμίους, καὶ ὁ Ἅγις ἐστρατοπέδευε πρὸ τῆς πόλεως μετὰ στρατιᾶς ἀπειλητικῆς. Τί λοιπὸν ἄλλο ἠδύνατο νὰ φοβῶνται ἢ τὴν ἄμεσον πρὸ τοῦ Πειραιῶς ἐμφάνισιν τοῦ Ἀγησανδρίδου; Ἄν δ' ἐπήρχετο σύγχρονος ἐπιθεσις καὶ ἐκ Δεκλείας, ἦτο ἀδύνατον νὰ γείνη σκέψις περὶ ἀντιστάσεως τελεσφόρου, καὶ ἐφαίνετο, ὅτι οἱ ὀλιγαρχικοὶ θὰ κατέρωθον τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προδοτικῶν αὐτῶν σκοπῶν κατ' αὐτὴν τὴν ἐσχάτην ὥραν. Καὶ ἠδύνατο μὲν ἀληθῶς νὰ σπεύσῃ πρὸς βοήθειαν τῆς πόλεως ἢ ἐκ Σάμου στρατιὰ, ἀλλὰ προεικάζετο ὁμοίως, ὅτι ἐμελλε νὰ φθάσῃ πολὺ ἄργά. Ἄλλ' ἂν ἐγκατελείπετο ἡ Σάμος, παρεδίδοτο συγχρόνως εἰς τοὺς πολεμίους ἑλη ἢ Ἰωνία καὶ ὁ Ἑλλήσποντος καὶ ἐξωλοθρεύετο ἅλη ἢ δόξα τῶν Ἀθηναίων, ἢ τε πόλις καὶ ἡ ἀρχὴ αὐτῆς. Διὰ βραχείων εἶπεῖν οἱ Ἀθηναῖοι ἐφοβοῦντο τὸν ὄλεθρον αὐτῆς αὐτῶν τῆς πολιτείας.

Ἄλλ' ὁ ἐχθρὸς ἔμεινεν ἀδρανῆς. Ὑπὸ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ ἐπιτυχιῶν καταπλαγείς δὲν ἔγνω νὰ ἐπιωφεληθῇ αὐτάς. Ὁ Ἅγις καὶ ὁ Ἀγησανδρίδης δὲν ἐσκέφθησαν νὰ προχωρήσωσι κοινῇ κατὰ τοῦ ἄστεως, καὶ ἀφῆκαν εἰς τοὺς πολίτας σχολὴν νάνανήψωσιν ἐκ τοῦ πρώτου τρόμου. Ἐπλήρωσαν λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ πάλιν εἴκοσι νῆας πρὸς ἄμυναν τῶν λιμένων, ἔπειτα δ' ἐπελήφθησαν δραστηρίως τῆς διατάξεως τῶν κατὰ τὴν πόλιν, ὁρθῶς αἰσθανόμενοι, ὅτι πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν ἐνεστώτων δεινῶν ἦτο ἀναποφεύκτως ἀναγκαία πρὸ πάντων ἡ στερεότης τοῦ ἐδάφους ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις καὶ ἡ ἀποκατάστασις πολιτεύματος νομίμου.

Διὸ βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἐν τῷ εὐβοϊκῷ κόλπῳ ἦτταν, περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἰουνίου, εὐρίσκομεν πάλιν τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων συνειλεγμένον ὡς καὶ ἄλλοτε ἐν τῇ αὐτῇ ἐκείνῃ Πηνυκί ἀφ' ἧς εἶχεν ἐξώσει αὐτὸν ἢ τυραννίς. Αἱ γενόμεναι συζητήσεις καὶ ἀποφάσεις ὑπῆρξαν ἡρεμοὶ, ἀλλὰ θαρραλέαι καὶ ἐμβριθεῖς. Καὶ κατελύθησαν μὲν οἱ τετρακόσιοι, ἀπεδόθη δὲ ἡ

ἀρχὴ εἰς τὸν δῆμον, ἀλλ' ὄχι εἰς ἅπαν τὸ πλῆθος, τῶν τελείων δικαιομάτων τοῦ πολίτου περιορισθέντων εἰς λογάδας ἐκ τῶν εὐπορωτέρων. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κατάλογοι τῶν πεντακισχιλίων δὲν ἦσαν ἔτοιμοι, χάριν ταχυτέρας ἐπιτεύξεως τοῦ σκοπούμενου ὠρίσθη κατὰ τὸ ὑπόδειγμα ὁμοίων θεσμῶν ἐν ἄλλαις πόλεσιν, ὅτι δικαίωμα ψήφου καὶ συμμετοχῆς εἰς τὰς ἀρχάς θὰ εἶχον ἐκεῖνοι οἱ Ἀθηναῖοι ὅσοι ἠδύνατο νὰ προμηθευθῶσι πλήρη πανοπλίαν δι' ἰδίων χρημάτων. Κατὰ ταῦτα τὸ ὄνομα τῶν πεντακισχιλίων ἦτο νῦν λίαν ἀνακριβές, ἀλλὰ διετηρήθη, ἐπειδὴ κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐθισθῆ εἰς αὐτό. Συγχρόνως δὲ ἡ κατάργησις πάσης μισθοφορᾶς διὰ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ὑπηρεσίαν ἐψηφίσθη ὄχι ὡς ἀπλή προσωρινὴ διάταξις, ἀλλ' ὡς ἀξίωμα τοῦ νέου πολιτικοῦ βίου βεβαιωθὲν δι' ἐπισήμων ὄρκων τοῦ δήμου¹. Ἐν δὲ τῷ συνόλω ἐπῆλθε συνετὴ σύγκρασις ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας, κατὰ δὲ τὴν γνώμην τοῦ Θουκυδίδου ὑπῆρξε τὸ ἄριστον τῶν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου πολιτευμάτων τῶν Ἀθηναίων². Κατὰ πρότασιν δὲ τοῦ Κριτίου ἐψηφίσθη συγχρόνως καὶ ἡ ἀπόδοσις τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ ἐστάλη εἰς τὴν Σάμον πρεσβεία πρὸς συντέλειαν τῆς συνενώσεως τῆς στρατιᾶς καὶ τῆς πόλεως³. Ἐν δὲ πυκναῖς ἐκκλησίαις συνεχίσθη τὸ ἀρξάμενον ἔργον, ἀνεωθή ηἰ βουλὴ καὶ κατεστάθησαν νομοθεταὶ πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ πολιτεύματος καὶ διατάξιν τῶν πάντων ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τὰς γενομένας δεκτὰς ἀρχάς. Ἀπεφασίσθη δὲ ὅπως τὸ ἔργον τοῦτο συντελεσθῆ ἐντὸς τεσσάρων μηνῶν⁴.

¹ Θουκυδίδου VIII, 96.

² Θουκυδίδου VIII, 97· οὐχ ἡκιστα τὸν πρῶτον χρόνον ἐπὶ γ' ἔμοῦ φαίνονται εὖ πολιτεύσαντες.

³ Πλούταρχος ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου 33, ἐνθα λέγεται ὁ Κριτίας εἰπών·

*γνώμη ἦ σε κατήγαγ' ἐγὼ ταύτην ἐν ἅπασιν
εἶπον καὶ γράμας τοῦργον ἔδρασα τότε].*

Πρβλ. Κορηγιῶν Νέπωτα ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου 7. Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 38.

⁴ Περὶ τῶν νομοθετῶν ἴδε Schömann Opuscula Τόμ. Α' σ. 250. Bergk ἐν τῷ τοῦ Schiller Andokides σ. 145.

Δυνατώτατος δὲ τῶν ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις ἀνδρῶν ἦτο ὁ Θηραμένης, ὃν κριτῆς αὐστηρότατος, ὁ Ἀριστοτέλης, τάσσει εἰς τοὺς ἀρίστους τῶν πολιτῶν ὄσους ἔσχειν ποτὲ αἱ Ἀθηναίαι¹. Ἡ δὲ γνώμη αὐτῆ δὲν ἀναφέρεται βεβαίως εἰς μόνας τὰς ὑπηρεσίας ἀς παρέσχε συντελέσας εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἰς τὴν ματαιώσιν τῶν προδοτικῶν ἐπιβουλῶν φατρίας ἐχούσης τὴν ἀπόφασιν νὰ προβῆ εἰς τὰ ἔσχατα, ἀλλ' ἰδίως εἰς τὴν δεξιότητα, μεθ' ἧς κατώρθωσε μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τετρακοσίων νὰ προλάβῃ τὰς ἐκρήξεις τοῦ πάθους, αἵτινες ἤθελον συνεπιφέρει τὸν ὄλεθρον τῆς πολιτείας, νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς πολῖτας καὶ ἀγάγῃ εἰς ἀγαθὸν πέρασ γεγονός ἐκ τῶν ὄλων σπανιωτάτων ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ.

Καὶ δὴ βλέπομεν ἀποτυγχάνουσαν πολιτικὴν μεταβολὴν ἀνοσίως ἐπιχειρήσαν τὴν κατάλυσιν τῶν ὑψίστων ἀγαθῶν τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, τῆς ἰσονομίας αὐτῶν, τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου, καὶ αὐτῆς δὲ αὐτῶν τῆς αὐτονομίας. Καὶ ὅμως δὲν ἐπέρχεται βίαια μετατροπὴ πρὸς τὸ ἀντίθετον, οὐδὲ ἀντιδράσις αἰματηρὰ καὶ φιλέκδικος, ἀλλ' ὁ ἐπιβουλῶς ἀπατηθεὶς καὶ βαρέως προσβληθεὶς δῆμος μετὰ τὴν ἀνάκτησιν συμπίσσης τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ δεικνύει τοιαύτην ἐγκράτειαν, ὥστε ἀνομολογεῖ προθύμως πᾶν ὃ τι συνετὸν ὑπέκειτο ἐν τοῖς μεταρρυθμιστικοῖς σχεδίοις τῶν ὀλιγαρχικῶν, καὶ κατὰ τὴν νέαν διάταξιν τῶν πραγμάτων τὰς σκέψεις ἐκείνας ἀκολουθεῖ ὡς κανόνα τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ διαγωγῆς. Ἄν δὲ ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ἐν ἄλλαις πόλεσιν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἐν Ἀργεὶ καὶ ἐν Κερκύρα, ὅμοια γεγονότα παρηκολοθοῦντο συνήθως ὑπὸ τῶν βιαιοτάτων ἐκρήξεων τοῦ πάθους τῶν φατριῶν, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ ἄττικὸς λαὸς οὐδέποτε ἐπέδειξε διαγωγὴν σοφωτέραν καὶ συνετωτέραν. Ὁ δὲ τρόπος τοῦ τε ἄττικου πλήθους καὶ τῆς ἐν Σάμῳ στρατιᾶς παρέχει λαμπρὰν μαρτυρίαν περὶ τῆς ἠθικῆς ἀξίας ἣν ἐκέκτηντο ἀκόμη οἱ ἐν τῷ δήμῳ λογάδες. Ἄλλως δὲ ἡ συμφορὰ εἶχε συν-

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Νικίου 2. [Ἔτε νῦν Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων πολιτείας ἐκδ. Blass 1892 σ. 40, 20].

τελέσει εις νέαν εξέγερσιν και επίρρωσιν τῶν ἀρετῶν τοῦ δήμου. Ἀναλογιζόμενοι δὲ, ὅτι ἡ μεγάλη αὐτῆ διαγωγὴ ἐνέπνευσε πάραυτα εις τὴν ἄλλην πολιτείαν νέον θάρρος και νέας δυνάμεις και κατέστησεν αὐτὴν ἰκανὴν νὰ παλλαγῆ και πάλιν τῶν δεινῶν τῆς μοίρας τραυμάτων, ὀφείλομεν δικαίως νὰ τάξωμεν και ἐκεῖνους ὅτινες ἐν ταῖς κρίσεσιν ἐκείναις ἡμέραις ὑπῆρξαν οἱ ῥήτορες και σύμβουλοι τοῦ δήμου εις τοὺς μεγίστους τῶν Ἀθηναίων εὐεργέτας.

Κατὰ δὲ τὴν μετάστασιν ἐκείνην ἀπὸ πολιτεύματος εις πολιτεύμα, καθ' ἣν κυριώταται διατάξεις τοῦ παρελθόντος μετεβίβασθησαν εις τὸ νέον καθεστῶς, ἢ εις τὴν ἀρχὴν τῶν τετρακοσίων συμμετογὴ κατ' οὐδέναι λόγον ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ἀμάρτημα. Μὴ τινες αὐτῶν τῶν τετρακοσίων δὲν εἶχον ἀποβῆ σωτῆρες τῆς πόλεως; Ἀλλὰ κατ' ἀντίθεσιν πάλιν ἄλλοι τῶν τετρακοσίων εἶχον καταστῆ ὑποπτοὶ ἐπὶ μεγίσταις πρὸς τὴν πολιτείαν ἀδικίαις ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι ὑπέλαβον χρέος αὐτῶν νὰ μὴ ἀρήσωσιν ἀτιμώρητον τὴν τοιαύτην προδοσίαν. Κατεστάθησαν λοιπὸν δημόσιοι μηνυταὶ και ἐξετασταὶ, ὅπως δώσωσι πρὸ αὐτῶν λόγον ἅπαντες οἱ τετρακοσίοι. Καὶ πολλοὶ μὲν αὐτῶν ἀπηλλάγησαν πάσης ἐνοχῆς, ἐκεῖνοι δὲ ὅσοι ἀπέφυγον τὰς εὐθύναις και μετέστησαν εις τὰ στρατόπεδον τῶν πολεμίων, ὡς ὁ Πείσανδρος, κατεδικάσθησαν. Ὁ δὲ Ἀρίσταρχος οὐ μόνον ἔφυγεν, ἀλλὰ και συμπαρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τινας τῶν Ἰβήρων τοξοτῶν εις τὴν Οἰνόνην¹, ἣτις τότε δὴ ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τῶν Κορινθίων και Βοιωτῶν. Ἐφενάκισε δὲ τὴν φρουρὰν τῆς Οἰνῆς, ἣτις ὑπελάμβανεν αὐτὴν ὄντα τῶν τετρακοσίων, ὅτι τὸ φρούριον ἐκεῖνο εἶχε παραχωρηθῆ κατὰ τινα πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ὁμολογηθεῖσαν συνθήκην· οὕτως οἱ πολέμοι ἐγείναν κύριοι ἐνὸς τῶν κυριωτάτων κατὰ τὰ σύνορα φρουρίων². Διὸ ὁ Ἀρίσταρχος ἐτιμωρήθη κατόπιν ἐπὶ προδοσίᾳ. Αὐτοὶ δὲ παρέστησαν πρὸ τοῦ δικαστηρίου

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 74.

² Θουκυδίδου VIII, 98.

δύο μόνον τῶν δυνατωτάτων αἰτίων τῆς ἀνατροπῆς, ὁ Ἀρχεπτό-
λεμος καὶ ὁ Ἀντιφῶν, ὁ μόνος δυνάμενος νὰ κινήσῃ τὸ ἴδιον
ἡμῶν ἐνδιαφέρον ¹.

Ὁ Ἀντιφῶν, ἀνὴρ ἔχων σπανίαν βώμην χαρακτῆρος, πρό-
τυπον ἀττικῆς ὀξυνοίας, ἀπαράμιλλος ὡς ἀριστοτέχνης τοῦ λό-
γου καὶ διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, ἐθαυμάζετο ὑπὸ πάντων ἐκεί-
νων ὅσοι ἠδύναντο νὰ ἐκτιμήσωσι τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πνεύματος·
ἀλλὰ δὲν ἦτο ὅμως ἀρεστὸς εἰς τὸν δῆμον, ἐνοχλούμενον ὑπὸ τῆς
τραχείας αὐτοῦ ἀγερωχίας καὶ βλέπον τ' αὐτὸν περὶ πάντ' ἀνθιστά-
μενον εἰς τὸ ρεῦμα τῆς δημοσίας γνώμης ². Καὶ τὸ μὲν ἀρχαιοπρε-
πὲς τῶν λόγων αὐτοῦ ἦτο τὸ ἀντίθετον τῆς δημαγωγικῆς ῥητορείας
τῆς ἀρεσκούσης εἰς τὰ πλήθη καὶ κοινῆς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κλέ-
ωνος. Ἐν δ' ἐκείνοις τῶν λόγων αὐτοῦ ὅσοι ἀνεφέροντο εἰς τὰ δημό-
σια πράγματα κατεπολέμει πάντοτε τὴν δημοκρατικὴν ἐνέργειαν,
ἰδίως ἐν τοῖς ἀφρωσίν εἰς τὰ τῶν συμμάχων ³. Ἄλλως δ' ἔτρεφε
καθ' ὄλου τοιαύτην ἀντιπάθειαν πρὸς τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα,
ὥστε οὐδεμιᾶς ἀρχῆς ἠθέλησε νὰ μετάρχη. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ἐν
Σικελίᾳ συμφορὰν τὴν τελείως ἐπικυρώσασαν τὰς γνώμας αὐτοῦ
περὶ τῶν κακῶν τῆς δημοκρατίας ἐπίεισθη, ὅτι ἤλθεν ἡ ὥρα νὰ
δράσῃ, καὶ ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ἔκτοτε ὁ εἰσηγητὴς καὶ κυριώτατος
ἐργάτης τῆς ἀνατρεπτικῆς ἐνεργείας τῶν ὀλιγαρχικῶν. Κατὰ ταῦτα
ἐκεῖνος ἐθεωρεῖτο, ὡς εἰκὸς, ὁ πάντων μάλιστα ἐνοχος, καίπερ ὢν
ὁ εἰλικρινέστατος καὶ ἀφιλοκερδέστατος ἀπάντων.

Ἡ μεγίστη αὐτοῦ ὑπερηφάνεια δὲν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὸν νὰ
φύγῃ, ἀλλὰ παρέστη ὅπως δώσῃ εὐθύνας, καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς

¹ Ὁ τρίτος εἰσαχθεὶς εἰς δίκην, ὁ Ὀνομακλῆς, εἶχε φύγει ἐξ Ἀθηνῶν ἤδη πρότερον.
Ἴδε [Πλουτάρχου ἐν] Βίσις δέκα ῥητόρων σ. 833 [ε].

² Ἴδε χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀντιφῶντος παρὰ τοῦ Θεουκιδίδου VIII, 68, 1-3. Ἐκ δὲ
τοῦ ἑνῆαυτοῦ τοῦ ἀρχόντος Θεοπόμπου (411 π. Χ.) σώζεται παρὰ τοῦ Πλουτάρχου
[ἐν Βίσις τῶν δέκα ῥητόρων σ. 833 ε] ψήφισμα ἐπὶ Θεοπόμπου ἀρχόντος (Πρβλ.)
Ἀριστοκρατία ἐν λ. Ἀντιφῶν ψήφισμα περὶ Ἀντιφῶντος τοῦ ῥήτο-
ρος ἐκ παραλήφθην ἐκ τοῦ Καικιλίου. Πρβλ. Blass [Die griechische Beredsamkeit.
Tóm. Α' ἐκδ. β' σ. 99.

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 205.

τοὺς ἠμόφρονας, ὅπως ἀνακτήσωσι τὴν εὐνοίαν τοῦ δήμου ἐπὶ ζήμια τοῦ Ἀντιφῶντος. Καὶ τὴν μὲν μήνυσιν τοῦ Ἀντιφῶντος ἐπὶ προδοσίᾳ εἰσήγαγεν εἰς τὴν βουλὴν ὁ Θηραμένης μετὰ καὶ τῶν συστρατῆγων, ὁ δὲ Ἄνδρων, ὑπάρχας καὶ αὐτὸς τῶν τετρακοσίων, προέτεινε τὸ ψήφισμα τῆς βουλῆς τὸ ἀπαγγέλλον κατηγορίαν κατὰ τοῦ Ἀντιφῶντος καὶ τοῦ Ἀρχεπολέμου.

Ὁ γηραιὸς ῥήτωρ κατέβαλεν ἐτι ἅπαξ ἀπάσας τοῦ πνεύματος τὰς δυνάμεις, ὅπως ὑπεραμυνθῆ ἀρρενωπῶς τῶν ἀρχῶν καθ' ἃς εἶχε δράσει. Ἡ κατηγορία ἀνεφέρετο κυρίως εἰς τὴν τελευταίαν πρεσβείαν, εἰς τὰ τῆς τειχίσεως τῆς Ἡετιωνείας καὶ εἰς τὴν πρὸς τὰς ἐνεργείας ταύτας ὑφισταμένην σχέσιν τῆς κατὰ θάλασσαν ἐκστρατείας τοῦ Ἀγησανόριδου. Ὁ δὲ λόγος αὐτοῦ Περί μεταστάσεως ὑπῆρξε μὲν ἀριστοτέγγημα μεγάλως θαυμασθὲν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη γὰρ σώσει αὐτόν¹. Ἡ ὑπόψια ἢ ἐπιδαρῆνους² αὐτὸν ἐπὶ ἐκείνῃ τῇ πρεσβείᾳ δὲν διελύθη· ὁ δὲ ὄλος αὐτοῦ βίος ἐμαρτύρει κατ' αὐτοῦ καὶ αὐτὴ δὲ ἡ διαγωγὴ τοῦ πάππου, τασσομένου εἰς τοὺς φίλους τῶν Πεισιστρατιδῶν, ἀνεφέρετο ὑπὸ τῶν κατηγορῶν, ὅπως ὁ οἶκος αὐτοῦ ὄλος παρατταθῆ ὡς ἐστία ἀνδρῶν ἐχόντων δυσμενεῶς πρὸς τὴν δημοκρατίαν. Μάτην ἐπειράθη νὰ πείσῃ, ὅτι οἱ τετρακοσιοὶ ἦσαν ἀναποσπάστως συνδεδεμένοι πρὸς ἀλλήλους καὶ ὄφειλον ἢ πάντες νὰ τιμωρηθῶσιν ἢ πάντες νὰ θωωθῶσι². Κατεδικάσθη δ' εἰς θάνατον μετὰ τοῦ Ἀρχεπολέμου, καὶ παρεδόθη εἰς τοὺς ἐνδεκα. Καὶ ἡ μὲν οὐσία αὐτῶν ἐδημεύθη, αἱ δὲ οἰκίαι κατηδαρίσθησαν, καὶ τὰ γένη αὐτῶν ἐκηρύχθησαν ἄτιμα, ἀπαγορευθείσης τῆς ἐν Ἀττικῇ ταφῆς. Τὸ δὲ ψήφισμα τοῦτο μετὰ καὶ τοῦ προβουλεύματος ἀνεγράφη ἐπὶ στήλης στηθείσης δημοσίᾳ.

¹ Κατὰ τὸν Θουκυδίδην (VIII, 68) ὁ Ἀντιφῶν ἐν τῷ Περί μεταστάσεως λόγῳ [ἄριστα φαίνεται τῶν μέχρι ἐμοῦ ὑπὲρ αὐτῶν τούτων, αἰτιαθεὶς ὡς εὐγκατέστησε, θανάτου δίκην ἀπολογησάμενος].

² Ἐκ τῶν σωζομένων ἀποσπασμάτων τοῦ λόγου τούτου παρ' Ἀρχποκρατίωνι ἐν λ. Στασιώτης καὶ Ἐμποδῶν φαίνεται, ὅτι ὁ Ἀντιφῶν ἐχώριζεν ἀδικαιολογητῶς τοὺς συμμετασχόντας τῆς ἀνατροπῆς διακρίνων εἰς τυράννους καὶ δορυφόρους.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε κατὰ τὸ θέρος τοῦ 411 π. Χ. ἀμέσως μετὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς ἐνενηκοστῆς δευτέρας Ὀλυμπιάδος, ἑκατὸν ἔτη μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν Πεισιστρατιδῶν, τὸ τέλος τῆς τετραμήνου τυραννίδος τῶν ὀλιγαρχικῶν. Καὶ εἶχε μὲν καταστῆ δυνατὴ ἡ ἰδρυσις αὐτῆς ἕνεκα τῆς δυνάμεως τῶν πολιτικῶν ἐταιριῶν, αἵτινες ἐν τῇ δίκῃ τῶν Ἐρμοκοπιδῶν εἶχον προασκηθῆ πρὸς παραβολώτερα τολμήματα, εἶχε δ' ἐπιτευχθῆ ἡ ἀνάδειξις αὐτῆς ἕνεκα τῶν ὑπερόχων καὶ δεξιῶν ἀνδρῶν τῶν ὑπηρετούντων αὐτὴν καὶ ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὴν εὐνοίας τῶν εὐπορωτέρων τάξεων τοῦ δήμου. Ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο ὅμως νὰ ὑπάρξῃ μακρὰ ἡ διάρκεια αὐτῆς, ἐπειδὴ οἱ πλείστοι καὶ ἄριστοι τῶν τοῦ δήμου ἐνέμενον εἰς τὴν δημακρατίαν, ἐπειδὴ τὰ ὑπολειπόμενα λείψανα τῆς ἀθηναικῆς κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς μόνον διὰ τῆς δημοκρατίας ἠδύνατο νὰ συγκρατηθῶσιν, ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς Ἀθηναίαις ἦτο ἀδύνατος συνένωσις τῆς τιμῆς τῆς πολιτείας μετὰ διοικήσεως ὀλιγαρχικῆς.

Ἄνῃρ οἷος ὁ Θουκυδίδης δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ξιώσῃ οἷας ἠξίωσε μεγίστης τιμῆς τὸν Ἀντιφῶντα, ἂν δὲν ἦτο πεπεισμένος περὶ τῆς ἀγνότητος καὶ εἰλικρινείας τῶν προθέσεων αὐτοῦ. Ὁ Ἀντιφῶν ἦτο ἄκαμπτος θεωρητικὸς, εἰς οὗ τὸ ὄξυ βλέμμα προσέπιπτον τὰ κακὰ τῆς δημοκρατίας οὕτως, ὥστε προετίμα νὰ ἴδῃ τὴν πατρίδα περιερχομένην εἰς ἐξάρτησιν ἀπὸ τῆς Σπάρτης μᾶλλον ἢ ἐξολοθρευομένην ὑπὸ τοῦ δηλητηρίου τῆς δημαγωγίας. Ἀλλ' οἱ πλείστοι τῶν συνωμοτῶν ἦσαν, ὡς ἀπέδειξαν τὰ τελευταῖα αὐτῶν διαδήματα, ἀπλῶς ἐγωιστὰι καὶ προδόται, πρόθυμοι νὰ προδώσωσι τὴν πατρίδα χάριν τῆς φιλαρχίας αὐτῶν.

Καὶ διήρκεσε μὲν βραχὺν χρόνον ἡ πατριστατικὴ αὕτη ἀρχή, ἀλλὰ δὲν παρῆλθε χωρὶς νάρησιν ἴχνη. Ἡ δύναμις τῆς πολιτείας εἶχεν ὑποστῆ τραύματ' ἀνήκεστα, ἡ δὲ ἀσθένεια αὐτῆς εἶχεν ἀποβῆ φανερά εἴπερ ποτὲ εἰς τοὺς πολεμίους καὶ ἡ Σπάρτη εἶχε δυνηθῆ νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἰσχύν τῶν συμπραττόντων μετ' αὐτῆς. Ἐν δὲ Ἀθηναίαις εἶχε ρεύσει καὶ πάλιν αἷμα πολιτῶν ἀνηκόντων

εἰς τὸν δῆμον· καὶ εἶχον μὲν κατασκαφῇ ἀρχαῖαι οἰκίαι τῆς δημοτικῆς τάξεως, εἶχον δὲ στηθῇ ἀτιμωτικάι στηλαι πρὸς ἀνάμνησιν τῶν ἡμερῶν τῆς τρομοκρατίας, καὶ δι' ἄλλεπαλλήλων περὶ προδοσίας δικῶν καὶ δημεύσεων εἶχε σπαρῇ σπόρος ἐχθρας ταχέως βλαστήσας. Εἶχε δ' ἐπέλθει χρόνος ταραχῆς, καθ' ὃν ἤθελον νὰ ἐπανορθώσωσι τὰ ἐν ἡμέραις ἡρεμωτέραις γενόμενα λάθη. Διὸ ἐδικάζοντο καὶ αὐτοὶ οἱ νεκροὶ, ἐπειδὴ ἡ δολοφονία ἐκείνη, δι' ἧς εἶχεν ἀρχίσει ἡ ὄλη ἀνωμαλία, ἐσκοπεῖτο τώρα νὰ παρασταθῇ ὡς γεγονός τελεείως δεδικαιολογημένον. Διὸ πάντα τὰ κατὰ τῆς ὀλιγαρχικῆς τυραννίδος κατέχοντα τὸν δῆμον πάθη ἐσωρεύοντο κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Φρυνίχου, ὅστις ἄλλως ἀνέκαθεν εἶχεν ὑπάρξει ἀντίπαλος τῶν ἐχθρῶν τῆς δημοκρατίας καὶ μόνον ἔνεκεν ἐξωτερικῶν λόγων εἶχε περιπλακῆ εἰς τὰς σκευωρίας αὐτῶν. Συνηγορία δὲ ὑπὲρ τοῦ δολοφονηθέντος ἐπετράπη μόνον ὑπὸ τὸν δρον, ὅτι ὁ συνηγορος ἐν περιπτώσει καταδίκης ἔμελλε νὰ τιμωρηθῇ ἐπὶ τῷ αὐτῷ ἐγκλήματι καὶ ὁ Φρυνίχος. Ἀλλὰ μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ Φρυνίχου ὡς προδότου, καίπερ ἀποθανόντος, καὶ τὴν ἐξορίαν τῶν ὄστων ἔξω τῆς Ἀττικῆς¹ οἱ δολοφόνοι αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ καρπωθῶσι τελεείως τὴν δόξαν τυραννοκτόνων καὶ ἐλευθερωτῶν. Καὶ δὴ ἔγειναν μὲν δεκτοὶ εἰς τοὺς πολίτας, ἐτιμήθησαν δὲ διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς δωρεᾶς μέρους τῶν δημευθέντων κτημάτων καὶ διὰ ψηφισμάτων τοῦ δήμου². Καθ' ὅλου δὲ τὰ γενόμενα ἐφαίνοντο ὡς οἰονεῖ τις ἑκατονταετηρικὴ ἑορτὴ ἐπὶ τῇ πρώτῃ διὰ τοῦ Ἀρμοδίου καὶ

¹ *Λυκούργου* κατὰ Λεωκράτους 113.

² Τοῦ πρὸς τιμὴν τῶν φονίων ψηφίσματος τοῦ ἑνιαυτοῦ τοῦ ἀρχοντος Γλαυκίππου (Ὀλυμπ. 92, 3) σφίζεται ἀπόσπασμα ἐν τῷ *Corpus Inscriptionum Atticarum* Τόμ. Α' ἀρ. 59, ἀνακαλυφθὲν μὲν ὑπὸ τοῦ Bergk (*Zeitschrift für Alterthumswissenschaft* 1847 σ. 1099), ἀποκατασταθὲν δὲ ὑπὸ τοῦ Kirchhoff ἐν τῷ *Philologus*. Τόμ. XIII, σ. 10 καὶ ἐν τῷ *Monatsbericht der Berliner Akademie* 1861 σ. 603. Τὰ δὲ ὀνόματα εὐρηγνται παρὰ τοῦ *Λυσίου* (| κατὰ Ἀγοράτου | 71), ὅστις ἀναφέρειται εἰς τὸ ψήφισμα, καὶ τοῦ *Λυκούργου* (κατὰ Λεωκράτους 112). Ἀπ' ἐναντίας δ' ὁ μὲν *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀλικιδιάδου 25 ἀναφέρει μόνον τὸν Ἐρμόνα, ὁ δὲ *Θουκυδίδης* VIII, 92 μόνον τινὰ τῶν περιπέλων. Ἴδε Scheibe *Die oligarchische Umwälzung* σ. 50, σημ. 5.

τοῦ Ἀριστογείτονος ἐλευθερώσει τῶν Ἀθηναίων. Ἄπαντα δ' ἐκείνη ἢ διαδικασία ἐξετείνεται εἰς μῆκος, ἐπειδὴ παρουσιάζοντο παντοῖοι ἄνθρωποι λίαν ὑπόπτου φήμης, διατεινόμενοι, ὅτι συμπαρέστησαν κατὰ τὴν νυκτερινὴν σκηρὴν τῆς δολοφονίας καὶ ἀξιοῦντες νὰ συμμετάσχωσι τῶν ἐπὶ τῷ φόνῳ τιμῶν καὶ ἀμοιβῶν. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ εἰς τοὺς δύο κυρίους αἰτίους τοῦ φόνου, τὸν Θρασύβουλον καὶ τὸν Ἀπολλόδωρον, ἀπονεμηθεῖσαι τιμαὶ ὑπῆρξαν ἀντικείμενον πλείστων ὅσων ἀντιρρήσεων, συζητουμένων ἐν ἐκτάκτοις ἐπιτροπέαις οὕτως, ὥστε μόλις δεκαεννέα μῆνας μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Φρυνίχου τὸν Μάρτιον τοῦ 410 π. Χ. (Ὀλυμπ. 92, 3) ἐπειραιώθη ἡ ὅλη δίκη.

Οὕτως εἶχον ἐκραγῆ ἐκ νέου τὰ πάθη καὶ πολλοὶ οἵτινες ἐραῖνοντο κατὰ τὴν πρώτην ἀνάκρισιν ἐπεικῶς σωθέντες ὑπεβλήθησαν εἰς εὐθύνας ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ ἐτιμωρήθησαν, ἰδίως δ' ἐκείνοι περὶ ὧν ἠδύνατο νὰποδειχθῆ, ὅτι ἐτάσσοντο μετὰ τῶν τετρακοσίων καὶ μετ' αὐτὴν τὴν καταστροφὴν τοῦ τείχους τῆς Ἡετιωνείας. Ἡ ἀνίχνευσις τῶν τυραννικῶν σκευωριῶν ἐπεδιώκετο καὶ πάλιν μετὰ ζήλου, καὶ δὲν ἐπανήρχετο τὸ αἶσθημα τῆς ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ ἀσφαλείας. Εἰσηγουμένου δὲ τοῦ Δημοφάντου, ἐψηφίσθη ἡ ἐν τῷ μέλλοντι ἐπέκτασις τῆς ἐπὶ προδοσίᾳ τιμωρίας καὶ εἰς ἐκείνους ὅσοι ἤθελον δεχθῆ ἀρχὴν τινα παρὰ κυβερνήσεως παρανόμου. Οὕτω δ' ἐζήτησαν νὰποφύγωσι τὸν κίνδυνον νέας πολιτικῆς ἀνατροπῆς, πράγματι δὲ ἡ φατρία τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ παρὰ τὴν ἤτταν αὐτῆς ἤκιστα εἶχεν ἐξολοθρευθῆ. Ὁ δὲ λόγος ὅν ὁ Ἀντιφῶν κατέλιπεν εἰς τοὺς πολιτικούς αὐτοῦ φίλους δίκην διαθήκης εἶχεν ἐπιδράσει μεγάλως ἐπ' αὐτούς, καὶ ἀνέμενον μόνον καταλληλοτέραν εὐκαιρίαν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σκοπῶν αὐτῶν.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων εἶχον ἐπέλθει αἱ μέγιστα μεταβολαί, αἵτινες εἶχον προκληθῆ τοῦτο μὲν ἕνεκα τῆς ἀλλαγῆς ναυάρχου τῶν Σπαρτιατῶν, τοῦτο δ' ἕνεκα τῆς νέας δραστηριότητος τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἤδη ἐξασκήσει μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς τύχας τῆς ἰδίας πατρίδος. Εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς τὴν στρατιάν τῶν Ἀθηναίων θάρρος καὶ καρτερίαν καὶ ἀνανεώσει τὴν ἀρχαίαν μετὰ τοῦ Ἄργους συμμαχίαν· εἶχε παρακωλύσει τὴν ἐκδικητικὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν, ἧτις ἐμελλε νὰ ὑπάρξῃ ἢ ἀρχὴ ὀλεθριωτάτου ἐμφυλίου πολέμου· εἶχε καταστήσει ἀβλαβῆ τὸν ἔξωθεν ἐχθρὸν, κατορθώσας νὰ θρέψῃ δεξιώτατα τὴν μεταξὺ Περσίας καὶ Σπάρτης δυσπιστίαν, ὁμοίως δὲ εἶχε καταπαλαίσει τὸν ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ ἐχθρὸν, τὴν ὀλιγαρχίαν, ἐπειδὴ τὸ ἄγγελμα αὐτὸ ὑπῆρξεν ἢ αἰτία τῆς πρώτης ῥήξεως μεταξὺ τῶν τετρακοσίων καὶ εἶχε προκαλέσει τὴν κατάλυσιν αὐτῶν. Διὰ δὲ τῆς δηλώσεως αὐτοῦ ὑπὲρ μεμετρημένης κυριαρχίας τοῦ δήμου εἶχε μεγάλως συντελέσει εἰς τὰ κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ νέου παλιτεύματος. Τώρα δὲ ὤφειλε νὰ δεῖξῃ ὡς στρατηγός, ὅτι ἦτο ἀκόμη ὁ ἀνὴρ ὁ κἀτοχος τῆς ἐν πολέμῳ εὐτυχίας καὶ γινώσκων νὰ θεραπεύσῃ τὰς πληγὰς ἃς εἶχε καταφέρει κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος. Παρίστατο ἀνάγκη νὰ χθῶσι καὶ πάλιν αἱ ἀπτικάι τριήρεις εἰς πόλεμον ἐπιθετικόν, δεστικαὶ καὶ μόνος θὰ ἠδύνατο νὰ ποδώσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν πεποίθησιν εἰς τὸν ἰδίον ἑαυτῶν στόλον· ὤφειλε νὰ δεῖξῃ πῶς καὶ ἄνευ τῆς τακτικῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων ἠδύνατο νὰ προσκομίσωσιν ἀργύριον καὶ πληρώσωσι τὸ ἐν Σάμῳ ταμεῖον τοῦ πολέμου. Εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι ὤφειλόν νὰ εἰσπράξωσι τοὺς φόρους ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν νηῶν· τοῦτο δὲ πράττοντες θὰ ἠδύνατο νὰ ἐθισθῶσιν εἰς τὸ λαμβάνειν ὅσον πλείονα ἠδύνατο, ἀντὶ δὲ τῶν νομίμως τεταγμένων φόρων εἰσπράχθησαν ἀυθαίρετοι εἰσφοραὶ ¹.

¹ Ἐπειδὴ οἱ φόροι τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ ἐν τῇ Αἰγαίῳ συμμαχῶν μόνον κατὰ μέρος ἠδύνατο νὰ στέλλονται εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάζοντο νὰ εἰσπράττωσιν αὐτοὺς αὐτοί. Διὰ τοῦτο ἱδρύθη ἐν Σάμῳ ταμεῖον πολέμου, εἰς ὃ οἱ ἐν Ἀθήναις ταμίαι ἀπίστελλον ἐπιταγὰς πληρωμῶν. Ἐκαλοῦντο δὲ τὰ τοιαῦτα χρήματα τὰ ἐκ Σάμου. *18e Corpus Inscriptionum Atticarum* Τόμ. Α' ἀρ. 188. Πρὸς. *Böckh Staatshaushaltung [der Athener]* Τόμ. Β' ἐκδ. γ' σ. 21. *Kirchhoff* ἐν ταῖς *Abhandlungen der [Berliner] Akademie* 1876 σ. 52 κ. ε.

Οὕτως ὁ Ἀλικιτιάδης περιέπλευσε κατὰ τοὺς μῆνας τοὺς ἐπακολουθήσαντας εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας μετὰ στολίσκου εἴκοσι καὶ δύο νηῶν τὸ Καρικὸν πέλαγος, εἰσέπραξε πολλὰ χρήματα ἐκ τῆς Ἀλικαρνασοῦ, ἐτείχισε τὴν νῆσον Κῶν, ἤσκησε τὰς τριήρεις εἰς ταχείας ἐπιδρομὰς καὶ ἐδέσμευσε τοὺς ναύτας πρὸς ἑαυτὸν διὰ πλουσίων λαφύρων¹. Παρὰ τὴν ἀντίστασιν δὲ τῶν Ῥοδίων, οἵτινες ἤδη τότε ἠμιλλῶντο νὰ ιδρύσωσιν ἰδίαν θαλασσοκρατίαν, καὶ παρὰ τὴν ἐν τῇ γειτονίᾳ παρουσίαν τοῦ περσικοῦ στόλου, αἱ ἀκταὶ τῆς Καρίας ἀπέβησαν καὶ πάλιν κτῆσις ἀθηναϊκῆ, ἐκ δὲ τῶν ἀποστασῶν πόλεων εἰσепράχθησαν χρήματα πλείοτερα τῶν παρ' αὐτῶν ἐν οἰκόμενῳ προτέρῳ χρόνῳ πληρωθέντων φόρων. Ἐπειτα δὲ τὸ φθινόπωρον ἐτράπη πρὸς βορρᾶν, ὅπως συνενωθῆ μετὰ τοῦ λοιποῦ στόλου καὶ ἐπιχειρήσῃ κρισίμου ἀγῶνας, ἐπειδὴ ἐν τούτῳ τῇ μεταξὺ ἡ κυρία κανίστρα τοῦ πολέμου εἶχε μετατεθῆ ἀπὸ τῆς Μιλήτου εἰς τὸν Ἑλλήσποντον.

Εἶχον δὴλα δὴ ἀποφασίσαι οἱ Σπαρτιάται νὰ δώσωσιν εἰς τὸν πόλεμον νέαν τροπὴν. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸ ἔαρ ἡ ἡγεσία τοῦ στόλου ἀνετέθη ἀντὶ τοῦ νωθοῦ καὶ ὑπόπτου Ἀστυόχου εἰς χρηστὸν καὶ γενναῖον Σπαρτιάτην καλούμενον Μίνδαρον, ἄνδρα, ὅστις, καθ' ἃ ὁ Λίχας², ἀνέλαβε στάσιν ἀγέρωχον πρὸς τοὺς σατράπας³. Ἀπητήθη λοιπὸν καὶ πάλιν ἡ ἐπηγγελμένη συνένωσις τοῦ πελοποννησιακοῦ καὶ τοῦ φοινικικοῦ στόλου, ἵνα δὲ αὐτῆς κατορθωθῆ ἡ ταχεῖα ἀποπεράτωσις τοῦ ὅλου πολέμου. Ὁ δὲ Τισσαφέρνης ἤθελε νάποφυγῆ φανεράν ῥῆξιν, καὶ μετέβη πρὸς ἐπίδειξιν ζήλου αὐτοῦ εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπως κομίσῃ τὸν βασιλικὸν στόλον. Ἄλλ' οὗτος ἐξηκολούθησεν ὀρμῶν ὡς καὶ πρότερον παρὰ τὴν Ἄσπενδον ὀπισθεν τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Λυκίας, ὡς ἂν εἶχε καθηλωθῆ ὑπὸ τινος γοητείας εἰς τὰ ὅρια ἐκεῖνα τὰ ὑπὸ τῶν νικῶν τοῦ Κίμωνος ἐπιβληθέντα εἰς τὸν

¹ Θουκυδίδου VIII, 108. Πλούταχος ἐν Βίῳ Ἀλικιτιάδου 27.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 547.

³ Θουκυδίδου VIII, 85.

περσικὸν στόλον¹. Ἄλλ' ὁ ἀληθὴς λόγος ἦτο ἢ μετ' ἀκολουθίας καὶ ἰσχυρογνωμοσύνης ἐμμονὴ τοῦ Τισσαφέρνους εἰς τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ πρόγραμμα. Πράγματι, ἂν αἱ ἑκατὸν τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ νῆες τοῦ φοινικικοῦ στόλου ἤθελον συνενωθῆ μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ὁ στόλος ἐκεῖνος ἔμελλε νὰ παράσχη εἰς αὐτοὺς ἀναμφιλέκτως τὴν ὑπεροχὴν ἐν τῷ πελάγει τῆς Ἰωνίας, τοῦτο δὲ οὐδαμῶς ἐπεθύμει ὁ Τισσαφέρνης. Καὶ χρηματικὰ δὲ συμφέροντα συνήρρησαν πιθανῶς, τῶν Φοινίκων ἀμειβόντων τὸν σατράπην διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς ὑποχρεώσεως νὰ ἐκπλεύσωσιν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἐκείνου κρησφυγέτου. Τέλος δ' ἐπὶ προφάσεσιν ἀναξίαις λόγου ἐδικαιολογήθη καὶ πάλιν ἡ καθυστέρησις τοῦ στόλου, ἐν ᾗ συγχρόνως οἱ μισθοὶ ἐπληρόνοντο εἴπερ ποτὲ ἀμελῶς.

Ἡ ὑπομονὴ τῶν Σπαρτιατῶν εἶχε τέλος ἐξαντληθῆ. Διέγνωσαν, ὅτι ἦτο ἀσύνητος ἢ ἐνεκεν ἐκείνου τοῦ στόλου ἔτι μακροτέρα διαμονὴ ἐν Ἰωνίᾳ, καὶ ὁ Μίνδαρος ἀπεράσισε νὰ διακόψῃ τελείως τὰς μετὰ τοῦ Τισσαφέρνους διαπραγματεύσεις, αἵτινες μόνον αἰσχύνῃν προεξένουν εἰς τὴν Σπάρτην. Ἀπεδέχθη δὲ ἀντ' αὐτῶν τὰς προτάσεις τοῦ Φαρναδάζου², καὶ ἀνέλαβε κοινῇ μετ' αὐτοῦ τὴν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀπόσπασιν τῶν ἑλλησποντιῶν πόλεων. Οὕτω δὲ μετ' ἀπώλειαν χρόνου ἀνεπαγόρθωτον οἱ Σπαρτιαῖται ἐγκατέλιπον τὸν ἐν Ἰωνίᾳ πόλεμον³.

Τὸ δὲ νέον σχέδιον τοῦ πολέμου εἶχε παρασκευασθῆ ἀπὸ μακροῦ. Καὶ δὴ, ἤδη ἀρχομένου τοῦ θέρους, ὁ Δερκυλίδας μετὰ μικρᾶς στρατιᾶς εἶχεν εἰζελάσει ἀπὸ τῆς Μιλήτου εἰς τὴν σατραπείαν τοῦ Φαρναδάζου καὶ εἶχεν ἀποστήσει ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων δύο τῶν κυριωτάτων πόλεων, τὴν Ἄβυδον καὶ τὴν Λάμψακον. Ἐπειτα δ' ἐπλευσεν ὡς ἐμπροσθοφυλακία εἰς ἐκείνην τὴν χώραν καὶ στόλος τεσσαράκοντα νηῶν ὑπὸ τὸν Κλέαρχον. Καίτοι δὲ μό-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τέρμ. Β' σ. 570.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τέρμ. Γ' σ. 508.

³ Θουκυδίδου VIII, 99 κ. ε.

νον τὸ τέταρτον τῶν νηῶν ἐκείνων κατέπλευσεν αἰσίως εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Μεγαρέως στρατηγοῦ, οὐχ ἤττον οὗτος κατώρθησε τὴν ἀποστασίαν τοῦ ἀξιολόγου Βυζαντίου. Ἄφ' οὗ δὲ διὰ τοιούτων μικρῶν μέσων εἶχον ἐπιτευχθῆ σπουδαιότατα ἀποτελέσματα, ἀπεφασίσθη ἀμελλητί ἢ εἰς τὰς περὶ τὸν Ἑλλήσποντον χώρας μετάθεσις τοῦ ἔλου πολέμου, ἐπειδὴ ἐγίνωσκον, ὅτι μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Εὐβοίας ἢ ἐκ τοῦ Ἑλλήσποντου προσκομιδῆ σίτου ἐμελλε νὰ ὑπάρξῃ διπλῶς ἀναγκαῖα εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Οἱ δύο πορθμοὶ τῶν θαλασσῶν τοῦ βορρᾶ ἦσαν τὸ τελευταῖον στήριγμα τῆς ἀττικῆς θαλασσοκρατίας, καὶ ὅμως κατεείχοντο ἤδη κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων.

Ὁ δὲ Μίνδαρος ἐξέπλευσεν ἐκ τῆς Μιλήτου τὸν Ἰούλιον μετὰ ἑβδομήκοντα καὶ τριῶν νηῶν, διέταξε δὲ συγχρόνως ἀπάσας τὰς διεσπαρμένας μοίρας τῶν Πελοποννησίων νὰ σπεύσωσιν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἔνθα καὶ συνελέχθησαν ἀπασαὶ αἱ δυνάμεις αὐτῶν πρὸς κρίσιμον ἀγῶνα. Καὶ ταῦτα διότι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου μόνον διὰ μικρῶν στολίσκων εἶχον δυνηθῆ νάντεπεξέλθωσιν εἰς τὰς περὶ τὸν Ἑλλήσποντον ἐνεργείας τῶν Πελοποννησίων, ἐξώρμησαν νῦν ὑπὸ τὸν Θρασύβουλον καὶ τὸν Θράσυλλον μεθ' ἔλου αὐτῶν τοῦ στόλου ἕπως διώξωσιν ἐκ τοῦ πλησίον τὸν Μίνδαρον. Ἡδὴ δὲ τὸν Ἰούλιον συνεκροτήθη παρά τὴν Ἄβυδον μεγάλη ναυμαχία, ἐν ἣ οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων διὰ τῆς συνέσεως καὶ ἀνδρείας αὐτῶν κατώρθησαν νὰ καταπαλαίσωσι νικηφόροι τὸν ὑπέρτερον κατ' ἀριθμὸν στόλον τῶν Πελοποννησίων καὶ Συρακουσίων¹. Καὶ παρεκώλυσε μὲν ἢ πρὸς ἀλλήλους γειτονία τῶν ἀντικειμένων ἀκτῶν τὴν ἐρρωμένην δίωξιν τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἢ νίκη εἶχεν οὐχ ἤττον μεγάλην σημασίαν, ἀποβλήθέντος αἰσίως τοῦ φόβου τοῦ κατέχοντος τὰ πληρώματα ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐν Σικελίᾳ ἤττης. Καὶ ἐν Ἀθήναις δὲ τὸ ἀδόκητον ἄγγελμα τῆς νίκης ἐξῆγειρε νέαν ζωὴν καὶ νέας ἐλπίδας, διαλυθείσης τῆς βαρείας ἀτμοσφαιρας τῶν θλιβερῶν προαι-

¹ Θουκυδίδου VIII, 104 [-105].

σθήσεων· ἐπίστευσαν δὲ καὶ πάλιν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ ἰδῶσι τὴν πόλιν ἀναλαμβάνουσαν καὶ πάλιν τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς μεγαλεῖον.

Ἐν τούτοις δὲ ἀμρότεροι οἱ στόλοι ἀνέμενον ἐπικουρίας, ὅπως δυνηθῶσι νὰ συνεχίσωσι τὸν ἀγῶνα μετὰ μεγαλειτέρας βώμης. Καὶ ὁ μὲν Ἀγησανδρίδας ἔσπευσεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον ἐξ Εὐβοίας μετὰ πενήκοντα τριήρων, ἀλλὰ χειμῶν καταλαβὼν τὸν στόλον αὐτοῦ περιπλέοντα τὸν Ἄθω κατέστρεψεν αὐτὸν, ἐξωσθέντα εἰς τοὺς αὐτοὺς ἐκείνους σκοπέλους καθ' ὧν εἶχόν ποτε κατασυντριβῆ αἱ νῆες τοῦ Μαρδονίου. Ἄλλος δὲ στόλος τεσσαράκοντα νηῶν ὑπὸ τὴν Δωριέα προσεβλήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πρὸ τῆς συνενώσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου. Ἄλλ' ὁ συνετὸς Μίνδαρος κατώρθωσε νὰ ἐκπλεύσῃ ἐγκαίρως μετὰ τοῦ στόλου ἐκ τῆς Ἀβύδου καὶ παραλάβῃ τὰς ὑπὸ τὸν Δωριέα ἐπικούρους τριήρεις. Ἐχὼν δὲ μετὰ τὴν προσαύξησιν ἐκείνην ἐν συνόλῳ δύναμιν ἑνεήκοντα νηῶν, προεκάλεσε τοὺς Ἀθηναίους εἰς ναυμαχίαν, καθ' ὅτι οὐ μόνον εἶχε στόλον ὑπέρτερον τοῦ τῶν Ἀθηναίων κατὰ δεκαενέα τριήρεις, ἀλλὰ καὶ τὸ προτέρημα, ὅτι αἱ ἄγκται ἐφρουροῦντο ὑπὸ στρατηγῶν τοῦ Φαρναβάζου. Ἡ μάχη ἐπολεμήθη ἐν τῷ πορθμῷ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν μετ' ἐναλλασσοῦσης τύχης, καὶ ἤδη ἡ νίκη ἔκλινε πρὸς τοὺς Πελοποννησίους, ὅτε αἰφνης ἐπεφάνη προσπλέον νέος στολίσκος· ἦτο ὁ Ἀλκιβιάδης μετὰ δεκαοκτὼ νηῶν. Ὅτε δὲ οἱ Ἀθηναῖοι εἶδον ἀνυψουμένην ἐπὶ τῆς στρατηγίδος αὐτοῦ τὴν πορφυρᾶν σημαίαν, ἐνεφορήθησαν νέου θάρρους. Ὁ Ἀλκιβιάδης ὄρμηξ ταχέως εἰς μέσον τὸν ἀγῶνα, καὶ πάραυτ' ἄγει τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν νίκην. Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι ἐξωθοῦνται εἰς τὴν γῆν, καὶ ἡ ναυμαχία μεταβάλλεται εἰς πεζομαχίαν· ἅπασαι δ' αἱ τριήρεις ἤθελον συλληφθῆ, ἂν ὁ Φαρνάδαζος δὲν εἶχεν ἀντιταχθῆ εἰς τοὺς Ἀθηναίους μετ' ἀπάσης αὐτοῦ τῆς στρατιᾶς καὶ ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ἰδίας ζωῆς. Ἦναγκάσθησαν λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὴν σύλληψιν τριάκοντα ἐχθρικῶν τριήρων καὶ τὴν ἀνάκτησιν τῶν ἀθη-

ναϊκῶν νηῶν, παραλαβόντες δὲ ἀπᾶσας ταύτας ἐπανεπλευσαν εἰς τὴν Σηστόν¹. Κατὰ ταῦτα δὲ ἄμεσον ἐπακολούθημα τῆς ἀρίξεως τοῦ Ἀλκιβιάδου εἰς τὸν στόλον ὑπῆρξε λαμπρὰ νίκη. Καὶ ἀληθῶς μὲν ἡ νέα αἰσία τροπὴ ἢ δοθεῖσα εἰς τὰ τοῦ πολέμου ὑπῆρξεν ἔργον τῶν γενναίων αὐτοῦ συστρατήγων, ἀλλ' οὐχ ἤττον ἢ δόξα τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐπεσκίασε τὴν τῶν ἄλλων, καὶ ἐνισχύθη ἢ πεποιθήσις, ὅτι ἡ εὐτυχία ἦτο ἀχώριστος ἀπ' αὐτοῦ.

Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὴν νίκην ταύτην ὁ Ἑλλήσποντος δὲν ἦτο ἀκόμη ἐλεύθερος, ἐπειδὴ ὁ Μίνδαρος διετήρει τὴν ὄχυράν αὐτοῦ θέσιν ἐν Ἀβύδῳ, ὡς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ἐν Σηστῷ. Οὕτω δὲ οἱ δύο ἀντίπαλοι στόλοι ἦσαν ἀντιμέτωποι καὶ ἐνῆδρευον ἀλλήλους, καθ' ἃ πρότερον ἐν Μιλήτῳ καὶ Σάμῳ. Ἄλλ' οἱ Πελοποννήσιοι, καίπερ ἠττηθέντες, εὐρίσκοντο πολὺ μᾶλλον καλῶς ἔχοντες, ἅτε ὑποστηριζόμενοι μὲν κατὰ τὰ νῶτα ὑπὸ περικῆς στρατιᾶς, κεκτημένοι δὲ ἀφθονον χρῆμα, ἐν ᾧ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον τοιαύτην ἔνδειαν, ὥστε πάντοτε μόνον ἐκλεκτὸν μέρος τοῦ στόλου ἠδύνατο νὰ μένῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, αἱ δὲ λοιπαὶ νῆες ἠναγκάζοντο νὰποτελεῶσι χωριστοὺς στολισμούς, ἐκπλέοντας χάριν ἀργυρολογίας. Ταῦτα δὲ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὰ μὲν πληρώματα βιαϊότερα, τὸ δὲ ὄνομα τῶν Ἀθηναίων ὀσημέραι μισητότερον. Ταχεῖα δὲ χρῆσις καταλλήλων εὐκαιριῶν καὶ διεξαγωγῆ τοῦ πολέμου κατὰ κοινὸν σχέδιον ἦτο ἀδύνατος, ἐπειδὴ αἱ δυνάμεις ἦσαν πάντοτε διεσπασμέναι καὶ οἱ στρατηγοὶ διεσκεδασμένοι μακρὰν ἀλλήλων ἀνά τὸ Αἰγαῖον.

Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης αὐτὸς ὑπέστη καὶ τῶρ' ἀκόμη τὰς παραδοξοτάτας τῶν περιπετειῶν. Μετέβη περιβεβλημένος ὄλην τὴν με-

¹ Αἱ δύο μάχαι φερωνυμοῦνται ἀπὸ τοῦ ἀκριωτέρου τῆς θρακικῆς Χερσονήσου Κυνὸς σήματος τοῦ κειμένου οὐ μακρὰν τῆς Μαδύτου. Ἴδε *Θουκυδίδου* VIII, 104. Ἡ δευτέρα τοῦτον συνεκροτήθη ἀρχομένου τοῦ χειμῶνος. Ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 1, 4-7. Ὁ *Campé* ἐν τοῖς *Jahrbücher für Philologie* 1872 σ. 705 κ. ἑ. ἐπειρήθη νὰποδείξῃ, ὅτι αἱ ἐκθέσεις τοῦ *Θουκυδίδου* καὶ τοῦ *Ξενοφῶντος* ἀναφέρονται εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μάχην, ἀλλ' ἄνευ πιθανῶν λόγων. Καὶ παρὰ τῷ *Διοδώρῳ Σικελιώτῃ* (XIII, 40 καὶ 45) διακρίνονται αἱ δύο ναυμαχίαι ἀπ' ἀλλήλων.

γαλοπρέπειαν τοῦ σημερινοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος πρὸς τὸν Τισσαφέρην, ὅστις περὶ τὸν χρόνον τῆς παρά τὴν Ἄβυδον μάχης εἶχε φθάσει εἰς τὰ παράλια τοῦ Ἑλλήσποντου, καθ' ὅτι ἔβλεπε μετὰ μεγίστης δυσθυμίας τὴν ἐπίτευξιν τελεσφορωτάτης συμμαχίας μεταξὺ τοῦ Φαρναβάζου καὶ τῶν Πελοποννησίων, καὶ ἤθελε νὰ εὕρη εὐκαιρίαν νὰ προσπελάσῃ πάλιν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, ἐπίστευε δὲ ὅτι ἡ ἀρεστοτάτη τῶν ὑπηρεσιῶν ἦν ἡδύνατο νὰ παράσχη εἰς τὴν Σπάρτην καὶ τὸν μέγαν βασιλέα ἦτο ἡ σύλληψις τοῦ ἐπικινδύνου Ἀθηναίου. Πράγματι δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης συνελήφθη κατὰ διαταγὴν τοῦ ἀρχαίου φίλου καὶ ξένου, καὶ ἤχθη αιχμάλωτος εἰς τὰς Σάρδεις. Ἀλλὰ μετὰ τριακοντα ἡμέρας κατώρθωσε νάνακτῆσθαι τὴν ἐλευθερίαν, φυγὼν δ' εἰς τὰς Κλαζομένας παρεσκευάσεν ἐν σπουδῇ ἐξ τριήρεις καὶ ἔπλευσεν εἰς τὴν Λέσβον. Εἶνε δὲ ἀνάγκη σπουδῆς, ἐπειδὴ ὁ Μίνδαρος, βλέπων ἀπέναντι ἑαυτοῦ μόνον μικρὸν μέρος τοῦ στόλου, ἔλαβε πάλιν θέσιν ἐπιθετικὴν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀναγκάζονται νὰ φύγωσιν ἐκ τῆς Σηστοῦ, ἐκπλέουσι νύκτωρ ἐκ τοῦ Ἑλλήσποντου ἀπαρατήρητοι ὑπὸ τῶν πολεμίων, καὶ προσορμίζονται κατὰ τὰ δυτικὰ τῆς θρακικῆς Χερσονήσου παρά τὴν Καρδίαν. Ἄπαντα τὰ ὠφελήματα τῆς τελευταίας νίκης μέλλουσι νὰ ματαιωθῶσιν, ἂν μὴ νέα νίκη καταστρέψῃ τὴν δύναμιν τῶν πολεμίων. Διὰ ταῦτα ἀνακαλοῦνται ταχέως ἐπὶ τὸ αὐτὸ οἱ διεσκευασμένοι στολίσκοι.

Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης σπεύδει πάραυτα καὶ ἀποφασίζει ἀμέσως νὰ διώξῃ τὸν Μίνδαρον, ὅστις μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἑλλήσποντου εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν Προποντιδα, ὅπως κοινῇ μετὰ τοῦ Φαρναβάζου κυριεύσῃ τὴν Κύζικον¹ καὶ στηρίξῃ ἐν τῷ Πόντῳ τὴν κυριαρχίαν τῶν συμμάχων. Ἐγκαίρως δὲ φθάνουσι, ἐπιστρέφοντες ἐκ τῶν χάριν ἀργυρολογίας πλόων, ὁ Θρασύβουλος καὶ ὁ Θηραμένης, ὅστις εἶχεν ἀγάγει νέαν ἐπικουρίαν ἐξ Ἀθηνῶν. Διηρημένοι δὲ εἰς διαφόρους μοίρας ἀναπλέουσι ταχέως τὸν Ἑλλήσποντον, παρεσκευασμένοι πρὸς μάχην, παραπλέουσι νύκτωρ τὴν

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 634.

Ἄβυδον, ἐν' ἀποκρύψωσι τὸ πλῆθος τῶν τριήρων, καὶ προσορμίζονται τὴν πρωΐαν, ἔχοντες δύναμιν ὀγδοήκοντα καὶ ἕξ νηῶν, ἄναντι τῆς Κυζίκου παρά τὴν Προκόννησον, μίαν τῶν νήσων τῆς θαλάσσης τοῦ Μαρμαρᾶ. Ἐκεῖ δὲ μανθάνουσιν, ὅτι ὁ Μίνδαρος καὶ ὁ Φαρνάβαζος εὐρίσκονται παρά τὴν Κύζικον μετὰ στόλου καὶ στρατιᾶς. Ὁ κρίσιμος ἀγὼν ἀποφασίζεται. Δὲν ἐπιτρέπεται ἀμφιβολία, λέγει ὁ Ἀλκιβιάδης εἰς τὴν ἡθροισμένην στρατιάν. Τὰ χρήματα ἡμῶν ἐξηντλήθησαν. Ἐκεῖ πέραν τὸ χρῆμα τοῦ μεγάλου βασιλέως εὐρίσκεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν πολεμίων ἡμῶν.

Τὴν δὲ ὑστεραίαν παρεσκευάσθησαν ἐν σιγῇ, καὶ οὐδενὸς πλοίου ἐπετράπη ὁ διάπλους, δυναμένου νὰ φέρῃ εἰς τὴν γῆν ἄγγελμά τι· τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν ἤρχισεν ἡ ἐπίθεσις συμφώνως πρὸς τὰ διαταχθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Καὶ μοῖρα μὲν στρατιᾶς ὑπὸ τὸν Χάρητα προορίζεται νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν εἰς τὴν Κύζικον, ὁ δὲ στόλος διαιρεῖται εἰς τρεῖς μοῖρας, καὶ ὁ Θηραμένης καὶ ὁ Θρασύβουλος λαμβάνουσι διαταγὴν νὰ μετάσχῳσιν ἐγκαίρως τῆς μάχης διὰ πλαγίας προσβολῆς. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης αὐτὸς λίαν ὀφεί τῆς πρωΐας ἐν μέσῳ βραγδαίου ὑετοῦ¹ ἦν δὲ μὴν Φεβρουάριος ἔπλευσε, προηγούμενος τῶν ἄλλων, μετὰ τεσσαράκοντα νηῶν ἔναντιον τοῦ λιμένος τῆς Κυζίκου. Ὑποκριθέντες δὲ φόβον ἕνεκα δῆθεν τοῦ ὑπερτέρου ἀριθμοῦ τῶν πολεμίων, ἐπεχείρησαν πλαστὴν ὑποχώρησιν καὶ εἰλκυσαν τοὺς πολεμίους, νομίζοντας, ὅτι ἔχουσιν ἀντιμέτωπον μόνον τὸν στόλον τῆς Σηστοῦ, εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος. Ἐπειτα δ' ἐστράφησαν αἰρνης, ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἤρε τὸ πολεμικὸν σύσσημον, καὶ ὁ Μίνδαρος εἶδεν ἑαυτὸν προσβαλλόμενον μὲν ἐκ τῶν ἔμπροσθεν, συγχρόνως δὲ ἀπειλούμενον κατὰ τὰ νῶτα ὑπὸ τῶν ἄλλων μοιρῶν. Διαγνοὺς δὲ τὸ στρατήγημα φεύγει ταχέως εἰς τὴν γῆν πρὸς τὴν στρατιάν τοῦ Φαρναβάζου. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης διώκει αὐτὸν συντόμως, συλλαμβάνει τινὰς τῶν νηῶν καὶ πειρᾶται νὰ καταλάβῃ καὶ ἐκεῖνας ὅσαι ἦσαν ἠγκυροβολημέναι παρά τὴν παραλίαν. Συγκροτεῖται δὲ περὶ τὰ πλοῖα αἵματηρὰ

¹ Διοδώρου XIII, 49· λήγοντος τοῦ χειμῶνος.

πεζομαχία λαμβάνουσα κατὰ μικρὸν μεγαλειτέρας διαστάσεις. Καὶ ἐξ ἑνὸς μὲν ἔρχονται αἱ περσικαὶ στρατιαί, ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ Θρασύβουλος καὶ ὁ Θηραμένης. Ὁ δὲ Μίνδαρος ἀντιτάσσει εἰς αὐτοὺς τὸν Κλέαρχον, καὶ αὐτὸς συνεχίζει τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ Ἀλκιβιάδου· οὐ μὴν ἀλλὰ καί, ὅτε οἱ περὶ τὸν Κλέαρχον στρατιῶται περιῆλθον εἰς σύγχυσιν, ἀγωνίζεται ἐναντίον συμπάντων ὁμοῦ τῶν Ἀθηναίων. Τέλος δὲ πίπτει μαχόμενος. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι διώκουσι τὴν φεύγουσαν στρατιάν κατὰ τὴν μεσογαίαν καὶ ἐπιστρέφουσιν εἰς τὸν στόλον πρὸ τῆς ἀρίξεως τοῦ ἰππικοῦ τῶν Περσῶν. Τὴν δὲ ὑστεραίαν καταλαμβάνουσι τὴν Κύζικον, ἐν ἣ εὐρίσκουσιν ἄπειρα λάφυρα. Πλείστοι αἰχμάλωτοι καὶ τριάκοντα ὀκτῶ τριῆρεις περιῆλθον εἰς αὐτοὺς, αἱ δὲ τῶν Συρακουσίων ἐπυρπολήθησαν ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων¹.

Τοιαύτη νίκη δὲν εἶχε πανηγυρισθῆ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κίμωνος. Ἦτο λαμπροτάτη ἀνδραγαθία καθ' ἕλον τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον. Καὶ δὴ ἡ ἐπιτυχία δὲν ἦτο ἐκ τῶν ὀφειλομένων, ὡς ποτε ἢ ἐν Πύλῳ, εἰς τὴν τύχην ἢ τὴν ἀδεξιότητα τῶν πολεμίων, ἀλλ' εἶχε κατορθωθῆ διὰ καταπαλάσειως τοῦ ἰκανωτάτου τῶν ἀντιπάλων, κατενώπιον τῶν κραταιῶν αὐτοῦ συμμάχων, διὰ τῆς δεξιᾶς στρατηγίας τοῦ ἀρχιστρατήγου, διὰ τῆς ἐπικαίρου συμμετοχῆς τῶν συστρατῆγων αὐτοῦ, διὰ τῆς ἐναμίλου ἀνδρείας τῆς στρατίης ἐν τε τῷ κατὰ γῆν καὶ τῷ κατὰ θάλασσαν ἀγῶνι. Διὰ ταῦτα οὐδαμῶς εἶνε ἄπορον πῶς ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς μάχης ταύτης² οἱ μὲν Σπαρτιῶται ἀπέβαλον τὸ θάρρος, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐνεφορήθησαν τῶν ἀμετροτάτων ἐλπίδων³.

Καὶ εἰς τὰ ἑσωτερικὰ δὲ πράγματα τῶν Ἀθηναίων φαίνεται

¹ *Σενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 1, 11 κ. ἔ. Campe [Jahrbücher für Philologie. 1872] σ. 714 κ. ἔ.

² Ἴδε τὰ ἐπὶ τῆ ἡττῆ καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μίνδαρου εἰς τὴν Λακεδαίμονα [ὅπου τοῦ ἐπιστολέως αὐτοῦ Ἰπποκράτους] σταλέντα γράμματα παρὰ τοῦ *Σενοφῶντι* ἐν Ἑλληνικαῖς [I, 1,] 23 καὶ *Πλουτάρχῳ* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 28.

³ *Διοδώρου Σικελιώτου* XIII, 52.

ἐξασκήσασα ἢ ἐν Κυζικῇ νίκη ἀξίαν λόγου ἐπίδρασιν καὶ προκαλέσασα αὐτόχρημα τελείαν ἐπιστροφὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον καθεστώς.

Πράγματι ὁ περιορισμὸς τοῦ δικαιώματος τῆς συμμετοχῆς ἀπάντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἶχε κατορθωθῆ μόνον ὡς οικονομικὴ διάταξις συνδεομένη πρὸς τὴν κατάλυσιν τῶν δημοσίων μισθοφορῶν ἤτο μέτρον ἀπαιτηθὲν, καθ' ἃ ἐπιστεύετο, ὑπὸ τῶν ὑφισταμένων δεινῶν, καὶ συνεδέετο πρὸς τὴν μικροθυμίαν ἐκείνην, ἧς ἔνεκα ὁ δῆμος ἤτο πρόθυμος νὰ ἐγκαταλίπη τὴν ἀρχαίαν κατὰ θάλασσαν ἀρχήν. Ἄλλὰ τῶρα ὑπῆρχον πάλιν χρήματα καὶ θάρρος πρὸς τὸν πόλεμον, αἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐφαίνοντο ἀναγεννηθεῖσαι ἐκ νέου, ἀπῆλθον δὲ καὶ πάλιν τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν πολίτευμα. Ἡ εἰς τοὺς ἀπόρους μὴ παρασχῆ τῶν τελείων πολιτικῶν δικαιωμάτων ἐφαίνετο ἀδικία περιφανῆς, ἐπειδὴ οἱ ναῦται εἶχον ἀγωνισθῆ πρὸ μικροῦ εἴπερ ποτὲ ἐπιφανῶς ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Κατὰ ταῦτα ἢ παρὰ τὸν Κύζικον ναυμαχίαν ἔσχεν ἐπίδρασιν ὅμοίαν πρὸς ἣν ἄλλοτε ἢ ἐν Πλαταιαῖς μάχῃ. Διὸ ἡ κατωτάτη τάξις τῶν πολιτῶν ἔτυχε τὸ δευτέρον ἀπάντων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, παρὰ δὲ τὰς ἀράς, δι' ὧν εἶχον πειραθῆ νὰ προλάβωσι πᾶσαν μεταβολὴν τῆς μετρίας δημοκρατίας¹, οἱ ἀμοιβαὶ καὶ οἱ μισθοὶ εἰσῆχθησαν καὶ πάλιν διὰ μιᾶς ἢ κατὰ μικρόν. Πᾶν δὲ χρηματικὸν κέρδος ἤτο ἀσπαστὸν εἰς τοὺς ἀπόρους, ἐπειδὴ αἱ ἐκ τῆς γεωργίας πρόσδοι ἐξηκολούθουν καθυστεροῦσαι, πλεῖστοι δὲ ἀγρόται καὶ κληροῦχοι περιεφέροντο ἐν τῷ ἄστει ἐστερημένοι ἄρτου².

Πρὸς τὰς μεταρρυθμίσεις δὲ ταύτας συνδέεται καὶ ὁ νόμος τοῦ Δημοφάντου ἐκεῖνος³ ὁ μαρτυρῶν τὴν καὶ πάλιν ἐξεγερθέντα ζῆλον ὑπὲρ τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν. Ὁ δὲ χρόνος τῆς ταραχῆς πρὸς ὃν συμπίπτουσιν αἱ συζητήσεις περὶ τῶν τυραννοκτόνων εἶνε αὐτὸς

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 580.

² Περὶ τῶν πολιτικῶν ἐπακολουθημάτων τῆς νίκης ἴδε Vischer Untersuchungen über die Verfassung von Athen in den letzten Jahren des peloponnesischen Krieges ἐν ταῖς Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 205.

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 587.

ἐκεῖνος ὁ χρόνος καθ' ὃν παρουσιάζονται καὶ πάλιν οἱ δημαγωγοὶ μετὰ τὴν ἐπεληθούσαν κατόπιν τοῦ θανάτου τοῦ Ἀνδροκλείου κατασίγησιν αὐτῶν. Διακρίνεται δὲ μεταξύ αὐτῶν ὁ Κλεοφῶν, λυροποιὸς, καθ' ᾧ ἐπωνομάζετο. Οὗτος ἕνεκα τῆς ἀπὸ Θράσσης μητρὸς γεννήσεως κατηγορήθη ἐπὶ παρανόμῳ ἐγγραφῇ εἰς τοὺς πολίτας, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, καὶ ᾧκει ἐν Ἀθήναις ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἀνδοκίδου, ἣν εἶχεν ἀγοράσει μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λεωγόρου. Ἄλλ' ἔθεωρεῖτο πάντοτε μιζοβάρβαρος, ἕνεκα δὲ τῆς ἥκιστ' ἀττικίζουσας λαλιᾶς αὐτοῦ ἐγλευάζετο ὑπὸ τῆς κωμῳδίας ὡς θρακία χελιδών¹. Ἄλλ' οὐχ ἦρτον ἕνεκα τῆς ἀκαθέκτου αὐτοῦ εὐγλωττίας ἐξήσκησε μεγίστην ἐπίδρασιν ἐν τῷ δήμῳ, οἶαν οὐδεὶς δημαγωγὸς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κλέωνος. Καθ' ᾧ δὲ ὁ Κλέων ἐκόπτετο ἐπὶ τοῦ βήματος ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ δήμου καὶ ἐντέχνως ἐπωφελεῖτο τὰ συμβάντα τῶν τελευταίων ἐτῶν πρὸς ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν σκευωριῶν τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἐναντίον τῶν συνετῶν συμβουλῶν τῶν σωφρόνων καὶ πάσης συνδιαλλαγῆς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας.

Τοιαύτην εὔρε τὴν πόλιν ὁ Ἐνδῖος, ὅτε ἀπεστάλη παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ὅπως ὑποβάλῃ προτάσεις εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἄλλὰ μάτην ἀποστέλλοντες τὸν Ἐνδῖον εἶχον ἐκλέξει ὡς ἄνδρα ικανώτατον πρὸς ἐπίτευξιν διαλλαγῆς τὸν φίλον καὶ ξένον τοῦ Ἀλκιβιάδου. Μάτην ὁ Ἐνδῖος ἐπειράθη ἀπὸ ἀληθοῦς προαιρέσεως νὰ καταστήσῃ ἐναργὲς εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι ἡ εἰρήνη συνέφερε πολὺ μᾶλλον εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἢ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, οἵτινες εἶχον ταμίαν τὸν σατράπην καὶ ἠδύναντο καὶ μετὰ τὸν ὄλεθρον τοῦ στόλου αὐτῶν νάναμείνωσιν ἡσυχῶς τὰς περιστάσεις². Οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ. Ἡ ὀξεῖα φωνὴ τοῦ Κλεοφῶντος ἠπέλπει πάντα προφέροντα τὴν λέξιν εἰρήνην διὰ θανάτου καὶ

¹ [*Ἀριστοφάνης* ἐν Βατράχοις στ. 678].

² *Διοδώρου Σικελιώτου* XIII, 52. *Φιλοχόρου* ἀποσπ. παρὰ [Müller] *Fragmenta Historicorum Graecorum* Τόμ. Α' σ. 408.

καταστροφῆς καὶ ὁ δῆμος ἐδεσπόζετο παρ' αὐτοῦ. Καὶ πράγματι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ στέρξωσι τὴν τήρησιν τῶν ἐνεστωσῶν κτήσεων, ἣν οἱ Σπαρτιᾶται ἤθελον νὰ θέσωσιν ὡς βάσιν πάσης συμβάσεως, ἐπειδὴ ἡ ἀποχώρησις τοῦ Ἄγιδος δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ δι' αὐτοὺς ἀντιστήκωμα τῆς ἀπωλείας τῆς Εὐβοίας. Ἡσθάνοντο, ὅτι ἐπέκειτο ἡ ἔναρξις νέων χρόνων καὶ ἀνὴρ οἶος ὁ Ἀλκιβιάδης ὑπελαμβάνετο παρ' αὐτῶν ὡς ἐγγύησις τῆς νίκης. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ φρουρὰ τοῦ ἄστεως εἶχεν ἀγωνισθῆ γενναίως πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, καὶ ὅμως τώρα προετίετο ἡ παρ' αὐτῶν παραίτησις τοῦ λαμπροῦ μέλλοντος καθ' ἣν ὄραν εἶχον ἤδη ἀξιωθῆ καὶ πάλιν τῆς θαλασσοκρατίας. Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν ὑπὸ ἀτιμωτικῶς ἔρους ἐν Δεκελείᾳ καὶ Σπάρτῃ ἐπαιτείαν τῆς εἰρήνης ἐπίστευον, κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς ὑπεροφίας τῆς ἀνασυσταθείσης δημοκρατίας, ὅτι ἠδύνατο νὰ ποικρούσωσι τὴν προσφερομένην εἰρήνην. Καὶ τῆς Περσίας δὲ μετὰ καὶ τῶν θησαυρῶν αὐτῆς, οὓς δίκην ἐπαιτῶν εἶχον ἐκζητήσει οἱ ὀλιγαρχικοὶ, ἐπίστευον, ὅτι ἠδύνατο νὰ στερηθῶσιν, αἰσθανόμενοι πάλιν ἀρκούσας τὰς ἰδίας δυνάμεις τοῦ δήμου.

Ὁ δὲ πόλεμος ἔμεινε περιορισμένος κυρίως εἰς τὰς βορείους χώρας. Ἦτο δὲ πόλεμος καθ' ὃν προέκειτο περὶ τῆς κατοχῆς τῶν δύο πρὸς τὸν Εὐξείνιον πόντον ἐμπορικῶν ὁδῶν, πόλεμος περὶ χρήματος καὶ προσκομιδῆς σίτου ὁ νῦν διεξαγόμενος μεταξὺ πόλεως ἡπειρωτικῆς καὶ πόλεως ναυτικῆς. Καὶ τῶν μὲν Ἀθηναίων ὁ στόλος ἐστάθμευε μετὰ τὴν νίκην τῆς Κυζίκου παρὰ τὴν Λάμφικον, ὁ δὲ Φαρνάβαζος ἐστρατοπέδευε μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ παρὰ τὸν Βόσπορον καὶ ἐπροστάτευε τὰ δύο ἐρύματα τοῦ πορθμοῦ, τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Χαλκηδόνα, πόλεις κειμένας δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ εἰσπλου. Ἄλλ' οὐχ ἤττον ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπωφελήθη τὸν στόλον αὐτοῦ πάραυτα λίαν ἐπιτηδείως, κτίσας πρὸς βορρᾶν τῆς Χαλκηδόνας ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς παρὰ τὴν Χρυσόπολιν ὄχυρον τεῖχος, κείμενον ἐπικαιρότατα, ἐπειδὴ ἐκεῖ ἄρχεται τὸ στενότερον μέρος τοῦ πορθμοῦ, ἔνεκα δὲ τοῦ ρεύματος τὰ πλοῖα δὲν διαπεραιοῦνται

ἀπὸ τῆς Χαλκηδόνος εἰς τὸ Βυζάντιον χωρὶς νὰ προσορμισθῶσιν εἰς τὴν Χρυσόπολιν. Ἐκεῖ ἔκτισε πύργον προορισθέντα ὡς δεκατευτήριον¹, καὶ ἔταξεν ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει μοῖραν τριάκοντα τριήρων εἰσπραττουσῶν δεκάτην τῆς ἀξίας παντὸς φορτίου παρὰ τε τῶν ἐκπλεόντων καὶ τῶν εἰσπλεόντων πλοίων. Ἐγίνετο οὕτως καθ' ἃ καὶ κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς εἰκοστῆς² νέα ἀπόπειρα τῆς δι' ἀμέσου φορολογίας ἀντικαταστάσεως τῶν μὴ εἰσπραττομένων φόρων τῶν συμμάχων. Καὶ ηὐξήθησαν μὲν, ὡς εἰκὸς, ἔνεκα τούτου ἐν Ἀθήναις αἱ τιμαὶ τοῦ σίτου· ἀλλ' ἡ διάταξις αὕτη ἀνεφέρετο καὶ εἰς τὰς λοιπὰς παραθαλασσίους πόλεις, ἰδίως δὲ τὰς τῆς Ἰωνίας τὰς εἰσαγούσας ἐκ τοῦ Πόντου δούλους, σίτον, ἰχθῆς, δέρματα καὶ ἄλλα προϊόντα, καὶ ἐπήνεγκε πάντως μεγάλας προσόδους χρημάτων.

Συγχρόνως δὲ εἶχον τὸ θάρρος νὰ μεταφέρωσι τὸν πόλεμον καὶ εἰς δευτέραν κονίστραν. Καὶ δὴ ἤδη ἀρχιμένου τοῦ χειμῶνος ὁ Θράσυλλος ἐστάλη εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως ἄγγεῖλη τὴν νίκην τῆς Ἀβύδου καὶ παρορμίσῃ τὸν δῆμον νὰποστείλῃ νέας βοηθείας. Εὗρε δὲ τοὺς Ἀθηναίους εὐνοϊκῶς διακειμένους, ἡ δὲ προθυμία αὕτη ηὐξήθη, ὅτε ὁ Θράσυλλος κατώρῳσέ τὸν χειμῶνα νὰποκρούσῃ ἐπιτυχῶς τὴν ἐπίθεσιν τοῦ βασιλέως Ἀγίδος καὶ ἐλαττώσῃ οὕτω μέγαν τὸν ἐκ τῆς ἠπειρωτικῆς στρατιᾶς τῶν πολεμίων φόβον. Διὸ χάριν καταπολεμητέως τῶν πολεμίων καὶ κατὰ γῆν ἐστρατολογήθησαν χίλιοι ὀπλίται καὶ ἑκατὸν ἵππεῖς, παρεσκευάσθησαν πεντήκοντα τριήρεις καὶ παρεδόθησαν τὸ ἔαρ εἰς τὸν Θράσυλλον. Φαίνεται δὲ, ὅτι οὗτος, ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τῶν τελευταίων αὐτοῦ ἐπιτυχιῶν καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν συμπολιτῶν, δὲν ἤθελε νὰ περιορισθῇ εἰς τὸ νὰ προσαγάγῃ νέας δυνάμεις εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην, ἀλλ' ἐσκέπτετο νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ ἰδίαν στρατείαν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἔπλευσε μετὰ τοῦ στόλου εἰς τὴν

¹ *Σενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 22. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIII, 64. Πρὸς. καὶ Böckh Staatshaushaltung [der Athener] Tόμ. Α' ἐκδ. γ' σ 396.

² Ἰδε ἀνωτέρω Tόμ. Γ' σ. 514.

Σάμον, ἔνθα τότε εὕρισκετο ἄξιον λόγου μέρος τοῦ ἀθηναϊκοῦ ταμείου τοῦ πολέμου, ἔπειτα δ' ἐπωφελήθη τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ἰωνίας, ἐν ἣ ὁ Τισσαφέρνης εὕρισκετο ἐγκαταλελειμμένος, τιμωρούμενος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συμμάχων ἕνεκα τῆς διπροσωπίας. Ἡ τύχη ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν εὖνους. Ἡ Κολοφῶν καὶ τὸ Νότιον κατελήφθησαν ταχέως, καὶ ὁ Θράσυλλος ἐθεώρησεν, ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν ἀρίστην τῶν ἀνδραγαθιῶν ὑποτάσσειν καὶ πάλιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν Ἔρεσον, ἣτις εἶχεν ἀποβῆ κυριώτατον ὄρμητῆριον τῶν Περσῶν. Ἀλλ' ἡ ἐπιχειρήσις αὕτη ἀπέτυχεν. Ὁ Τισσαφέρνης ἐνήργησε διὰ τῶν ἱππέων αὐτοῦ τὴν στρατολογίαν τῶν ἀγροτῶν καὶ ἐξῆψεν αὐτούς, ὅπως ὑπεραμυνθῶσι τῆς μεγάλης θεᾶς τῆς Ἐρέσου. Ὑπεστήριζον δὲ αὐτὸν καὶ ἄνδρες ἐκ Σικελίας, ὡς καὶ οἱ ἐξ Ἀντάνδρου. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ὑπέστησαν μεσοῦντος τοῦ θερούς ἤτταν ματαιώσασαν πάντας τοὺς φιλοδόξους αὐτῶν σκοπούς. Ἡ ὄλη ἐκστρατεία ἀπέτυχεν ἴσον δὲ κέρδος ἀπεκόμισαν οἱ Ἀθηναῖοι τοῦτο, ὅτι ὁ Θράσυλλος κατώρθωσε νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν εἰς τὴν Ἄβυδον πλεόντων Συρακουσίων καὶ παρακωλύσῃ τὸν πλοῦν αὐτῶν. Τέσσαρες τῶν νηῶν αὐτῶν περιῆλθον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἱ δ' αἰχμάλωτοι ἤχθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ἐν Συρακούσαις παθημάτων τῶν Ἀθηναίων καθείρχθησαν ἐν ταῖς λιθοτομίαις τοῦ Πειραιῶς¹.

Ἡ δὲ ἀτυχία τοῦ Θρασύλλου συνετέλεσεν εἰς μείζονα ἐπαύξησησιν τῆς δόξης τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις καὶ τῶρα, μὴ παρισταμένης εὐκαιρίας πρὸς νέας κατὰ θάλασσαν νίκας, διεξῆγε τὸν κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον πόλεμον μετὰ τοιαύτης ἐπιτυχίας, ὥστε ἀπεκόμιζε δόξαν καὶ λάφυρα. Σκοπὸς δὲ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ κατὰ μικρὸν καταπύνησις τοῦ Φαρναβάζου, ὅστις ἐξήκολούθει τὸν πόλεμον μετ' ἀπιστεύτου ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ ἀπέστελλεν ἀδιακόπως νέους πεζοὺς καὶ ἱππεῖς χάριν καταλήψεως τῶν ἀκτῶν ἀπὸ τῆς γῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐπεχείρησεν ὁ Ἀλκι-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά 1, 2.

βιάδης τὰς τολμηροτάτας τῶν στρατειῶν εἰς τὰς ὑπὸ τῶν σατραπῶν δεσποζομένας χώρας, δηώσας μὲν πόλεις καὶ χωρία, ἀπαγαγὼν δὲ πλήθη αἰχμαλώτων καὶ εἰσπράξας ἄφθονα λύτρα. Οἱ δὲ Ἄθηναῖοι στρατεύοντες ὑπ' αὐτὸν ἀπέκτησαν τοιαύτην πεποίθησιν περὶ τῆς νίκης καὶ ὑπεροφίαν, ὥστε, ὅτε ἠθέλησε νὰ συνενωθῇ μετ' αὐτῶν ἢ ὑπὸ τὸν Θράσυλλον στρατιὰ, ἀπηγόρευσαν πᾶσαν μετ' αὐτῆς ἐπικοινωνίαν ἕνεκα τῆς παρὰ τὴν Ἐρεσον ἤττης. Διὰ ταῦτα αἱ δύο ἐκείναι στρατιαὶ ἐξηκολούθησαν μαχόμεναι ἐπὶ τινὰ χρόνον χωρὶς ἀλλήλων, καὶ τότε μόνον συνηνώθησαν, ὅτε οἱ νεωστὶ ἀφικθέντες, διακαιόμενοι ὑπὸ τοῦ ζήλου νᾶναδειχθῶσιν ἀντάξιοι τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐπέδειξαν πρὸ τῶν ὁμμάτων αὐτοῦ παρὰ τὴν Ἄβυδον λαμπρὰ δείγματα τῆς ἀνδραγαθίας αὐτῶν.

Οὕτως οἱ Ἄθηναῖοι διὰ μικρῶν ἀγώνων παρεσκευάζοντο πρὸς μέγα ἐγχείρημα, ἐπειδὴ ἐφαίνετο ἀναγκαία ἢ κατάληψις ἀμφοτέρων τῶν παρὰ τὸν Βόσπορον πόλεων, εἰ καὶ δὲν ἦσαν ἀκόμη κύριοι τῆς Ἄβυδου. Εἶχον γὰρ χρήματα καὶ θάρος πρὸς ἐπιχείρησιν τοιούτων στρατειῶν· πᾶσα δ' ἀναβολὴ συνεπήγετο κινδύνους. Πράγματι κατὰ παρακίνησιν τοῦ ἐν Δακελείᾳ βασιλέως Ἄγιδος, ὅστις ἐδυσθύμει τὰ μέγιστα βλέπων ματαιουμένην ἐντελῶς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ διεξαγομένου πολέμου ἕνεκα τῆς ἀφθόνου προσκομιδῆς αἰτοῦ ἐκ τοῦ Πόντου, εἶχε παρασκευασθῆ τῇ βοήθειᾳ τῶν Μεγάρων, τῆς μητροπόλεως τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Χαλκηδόνος, μικρὰ μοῖρα, ἐφ' ἧς κατώρθωσεν ὁ Κλέαρχος, διαπλεύσας τὸν Ἑλλήσποντον, νὰ πλεύσῃ εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔνθα ἔμελλεν, ὡς ποτε ὁ Βρασιδάς ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης καὶ ὁ Γύλιππος ἐν Συρακούσαις, νὰ διευθύνῃ σθεναρῶς τὴν ἀντίστασιν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.

Πρώτη δὲ εἴλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου ἡ Χαλκηδὼν, ἐν ᾗ ἐγκατέμενε σπαρτιατικὴ φρουρὰ ὑπὸ Ἴπποκράτην τὸν ὑπαρχον τοῦ Μινδάρου. Εἶχε δὲ ἡ πόλις ἀρίστας σχέσεις πρὸς τοὺς περιοίκους Θράκας καὶ ἐτύγχανε τῆς ἰσχυρᾶς ὑποστηρίξεως

τοῦ Φαρναβάζου. Ἐρχισε δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης τὴν στρατείαν ἐμβαλὼν δι' ἐπιδρομῶν μέγιστον φόβον εἰς τὰ θρακικὰ φύλα, εἰς ἃ οἱ Χαλκηδόνιοι ἐκ φόβου πολιορκίας εἶχον παραδώσει τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν, καὶ κατορθώσας νὰ ὑπονομεύσῃ αὐτὰ διὰ δεξιῶν διαπραγματεύσεων κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστ' ἐπέισθησαν νὰ παραδώσωσι τὰ ἐμπειστευμένα εἰς αὐτούς. Ἐπὶ τούτοις δὲ ἡ πολιορκία τῆς Χαλκηδόνος ἠδύνατο νὰ ἐπιδιωχθῆ δραστηριῶς δι' αὐτοῦ τοῦ χρήματος τῶν Χαλκηδονίων. Ἡ χειρόνητος ἐφ' ἧς ἔκειτο ἡ πόλις ἀντεειχίσθη ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν πρὸς τὴν γῆν, καὶ ὠχυρώθη ἐπιμελῶς [διὰ ξυλίνου τείχους] τὸ χωρίον δι' οὗ ἔρρεεν ὁ ποταμὸς ἐν τῇ πόλει. Νικηφόροι δὲ ἀπέκρουσαν οἱ Ἀθηναῖοι σύγχρονον ἐπίθεσιν κατὰ τῶν περιτειχισμάτων αὐτῶν παρά τε τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ τῶν ἔξωτι προσβοηθούτων, τοῦ μὲν Θρασύλλου ἀντεπεξεληθόντος ἐναντίον τῶν πολιορκουμένων, τοῦ δὲ Ἀλκιβιάδου κατὰ τῆς στρατιᾶς τοῦ Φαρναβάζου. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰπποκράτης ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ, καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ ἔκρινε τὰ τῆς τύχης τῆς πόλεως¹.

Τὸ σπουδαιότατον ὃ ἐπακόλουθον τοῦ ἀνδραγαθήματος τούτου ὑπῆρξεν ἡ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους μετάστασις τοῦ Φαρναβάζου, ὑπὲρ ἧς ὁ Ἀλκιβιάδης εἰργάζετο μακρὸν ἤδη χρόνον. Ὁ σατράπης ἀπέβαλε διὰ μιᾶς πᾶσαν πεποιθήσιν ἐπὶ τὴν μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου διαγωγὴν αὐτοῦ. Διὸ πρόετεινε σπονδὰς, αἵτινες αὐτοῦ ἐκείνου συνεργούντος ἔμελλον νὰ γάγωσιν εἰς συνομολόγησιν συνθήκης μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Περσίας. Αὐτὸς δ' ἐδήλωσεν, ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ πληρώσῃ χάριν τῶν Χαλκηδονίων εἴκοσι τάλαντα, ὅπως μὴ ἡ Χαλκηδὼν καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων· ἀλλ' οἱ Χαλκηδόνιοι ἔμελλον νὰ εἶνε ὑπόφοροι ὡς καὶ πρότερον καὶ ἀποδώσωσιν ἅπαντα τὰ ὀφειλόμενα χρήματα. Ἐντεῦθεν βλέπομεν, ὅτι ὁ Φαρναβάζος κατ' οὐδένα λόγον ἠθέλε νὰ ἐπιτρέψῃ, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι γεινώσιν ἀπολύτως κύριοι τῆς Χαλκηδόνος.

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 3. Περὶ δὲ τοῦ ὁμωνύμου τῆ πόλις ποταμίου ἴδε Ἀργιανὸν παρ' Εὐδοσίῳ ἐν Παρεκβολαῖς εἰς Διονύσιον τὸν Περιηγητὴν 803.

Εἶχον δὲ ἤδη ἀρχίσει αἱ διαπραγματεύσεις, ὅτε ὁ Ἀλκιβιάδης, ὃν ἐστενοχώρει ἡ πολιορκία, εὕρισκετο ἀπὸν εἰς νέας στρατείας. Εἶχε δὲ ἀποπλεύσει ἀπὸ τῆς Χαλκηδόνος χάριν ἀργυρολογίας καὶ στρατολογίας ἀνά τε τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὴν θρακικὴν Χερσόνησον. Παραλαβῶν δὲ μισθοφόρους στρατολογηθέντας ἐν Θράκῃ, ἐπέδραμε κατὰ τῆς Σηλυμβρίας, κειμένης πρὸς δυσμὰς τοῦ Βυζαντίου καὶ εὕρισκομένης ἀκόμη ἐν ἀποστασίᾳ. Ἐκ συνθήματος δὲ μετὰ τινος πατρίας τῶν πολιτῶν ἀνέμενε τὴν ἀνύψωσιν τοῦ συμφωνηθέντος πυρσοῦ. Ἄλλ' ὁ πυρσὸς αἱρεται πρὸ τοῦ καιροῦ, ὥστε ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν εἶχεν ἑτοίμον τὴν περὶ αὐτὸν στρατιάν' ἀλλ' οὐχ ἤττον εἰσώρμησε νύκτωρ διὰ τῶν ἀνοιχθεισῶν πυλῶν, παραλαβῶν τριάκοντα ἀνδρας. Εἰσελθὼν δ' εἰς τὴν πόλιν, παρτήρησεν, ὅτι οἱ Σηλυμβριανοὶ ἐπορεύοντο κατ' αὐτοῦ ἔνοπλοι. Καὶ δὲν θέλει μὲν νὰ φύγη, ἀδυνατεῖ δὲ νάντισταθῆ· μόνον δὲ διὰ τεχνάσματος δύναται νὰ σωθῆ. Ἐπιβάλλει λοιπὸν σιωπὴν διὰ τῆς σάλπιγγος, καὶ διατάσσει νὰ κηρυχθῆ, ὅτι οὐδεὶς τῶν Σηλυμβριανῶν ἔμελλε νὰ πάθῃ τι ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Οἱ δὲ Σηλυμβριανοὶ ὑπώπτευσαν ἔκ τοῦ κηρύγματος, ὅτι ἤδη εὕρισκοντο ἐντὸς τῆς πόλεως ἅπαντες οἱ πολέμιοι, καὶ ἤλλον εἰς λόγους πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην, ἐν ᾧ συγχρόνως ἢ ὑπ' αὐτὸν στρατιὰ εἰσῆρχετο κατὰ μικρὸν εἰς τὴν Σηλυμβρίαν¹. Ἐτυχον δὲ οἱ Σηλυμβριανοὶ λίαν εὐμενῶν ὄρων, καθ' ἃ μαρτυρεῖται ἔκ τῆς μέχρι καὶ τῆς σήμερον σωζομένης συνθήκης. Καὶ ὑπεχρεώθησαν μὲν νὰ παράσχωσι χρήματα καὶ ἐπικουρίαν, ἀλλὰ διεσώθη τὸ πολίτευμα αὐτῶν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ σύμμαχοι ἀπέστησαν πάσης ἀπαιτήσεως περὶ ἐπανορθώσεως τῶν ζημιῶν ἃς εἶχον ὑποστῆ κατὰ τὸν χρόνον τοῦ πολέμου². Καὶ ἐστάλησαν μὲν εἰς Ἀθήνας ἔμμηροι, ἀλλὰ

¹ *Ξενοφῶντος Ἑλληνικά* I, 3, 10. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 30 (κατὰ τὸν Ἐφορον). *Διοδώρου Σικελιώτου* XIII, 66 (κατὰ τὸν *Θεόπομπον*).

² Ἴδε τὴν ἐπιγραφὴν τὴν δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ *Κουμανούδη* ἐν Ἀθηναίῳ Τόμ. Ε' σ. 513. *Corpus Inscriptionum Atticarum* Τόμ. Δ' ἀρ. 61 α. Ἡ στήλη αὕτη περιέχει τὴν ὑπὸ τοῦ δήμου κύρωσιν τῆς μετὰ τῆς Σηλυμβρίας συνθήκης κατὰ τὰ προαθθέντα παρὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου συγχρόνως δὲ περιλαμβάνει τὰ κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν αἰχμαλώτων

κατὰ πρότασιν τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀπολυθέντες μετ' οὐ πολὺ ἀπεστάλησαν οἴκαδε.

Μετὰ δὲ τὸ ἐπιτυχὲς ἐκεῖνο τόλμημα ἐπέστρεψεν ὁ στρατηγὸς εἰς τὴν στρατιάν καὶ δὲν ὤκνησε νὰ ἐπικυρώσῃ τὰς πρὸς τὸν Φαρνάβαζον συνθήκας. Ἡ προσδοκία, ὅτι ἡδύνατο τέλος νὰ ἐπαληθεύσῃ ἡ ἀρχαία αὐτοῦ ἐπαγγελία περὶ ἀποστολῆς περσικοῦ χρήματος, ἦτο τὰ μέγιστα ἐπαγωγὸς δι' αὐτόν· ἡ δὲ μετὰ τῆς Περσίας σύμπραξις ἦτο πάντοτε εἴπερ τις καὶ ἄλλη εὐκταιοτάτη δι' αὐτὸν χάριν τελείας ταπεινώσεως τῆς Σπάρτης καὶ χάριν ἐκτελέσεως τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ σκοπῶν. Ἡσθάνετο καὶ πάλιν ἑαυτὸν μετέχοντα τῆς δράσεως ἐκείνης, ἣτις μάλιστα ἐθεράπευε τὴν ματαιοφροσύνην αὐτοῦ, τῆς δράσεως ὡς στρατηγοῦ ἅμα καὶ εἰρηνοποιοῦ.

Χάριν δὲ θεραπείας τοῦ Φαρναβάζου ἐγκατελείφθησαν πλέον αἱ κατὰ τῆς Ἀθύδου ἐπιθέσεις, ἀντ' αὐτῶν δὲ ἤρξατο μετὰ πλείστης ὄσης δραστηριότητος ἡ ἐπιτέλεσις τοῦ τελευταίου καὶ δυσχερεστάτου τῶν κατὰ τὴν Προποντίδα ὑπολειπομένων ἔργων, ἥτοι τῆς ἀλώσεως τοῦ κυριωτάτου παρὰ τὸν Βόσπορον ἐρύματος, τοῦ Βυζαντίου.

Οὐδεμία πόλις ἦτο ἀναγκαιοτέρα τοῦ Βυζαντίου διὰ τὰς καθημερινὰς χρείας τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ οὐδεμία μᾶλλον δυσάλωτος αὐτῆς, ἐπειδὴ τὰ λίθινα τείχη τῆς πόλεως ἦσαν μοναδικὰ κατὰ τὴν ὀχυρότητα, διὰ δὲ τῆς βίας δὲν ἡδύναντο νὰ κυριευθῶσιν, ἐντὸς δὲ τῶν τειχῶν ἤρχεν ἀνὴρ σιδηρᾶν ἔχων θέλησιν, ὅστις εἶχε προφθάσει νὰ παρασκευασθῇ πρὸς τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον καὶ εἶχεν ὑφ' ἑαυτὸν καλῶς ἡσκημένην στρατιάν Πελοποννησίων, Μεγαρέων καὶ Βοιωτῶν. Καθ' ὄλον τὸ θέρος ἡ ὄλη

τῶν κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως παραδοθέντων εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ τὴν ἐκ νείου φήμισιν τοῦ μεταξὺ τῶν ὁμήρων εὐρισκομένου Ἀπολλοδώρου ὡς προξένου τῶν Ἀθηναίων ἐν Σηλυμβρίας. Αἱ δὲ λέξεις ἐξαλείψαι τὰ ὀνόματα τῶν ὁμήρων τῶν Σηλυμβριανῶν καὶ τῶν ἐγγυητῶν εἶναι κύριον τὸν γραμματεῖα τῆς βουλῆς ἀναφέρονται εἰς τὸ ἐν τῷ Μητρώῳ καταθεμένον ἀντίγραφον τῆς συνθήκης, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν λίθινην στήλην αὐτήν.

δύναμις τῶν Ἀθηναίων ἐστρατοπέδευε πρὸ τῆς πόλεως. Καὶ ὁ μὲν στόλος, ὅστις οὐδεμίαν εὗρεν ἀντίστασιν, ἐπολιόρκει τὸ Βυζάντιον ἀπὸ θαλάσσης, ἀπὸ γῆς δὲ ἀπειχεῖσθῃ ἡ πόλις οὕτως, ὥστε κατωρθώθη τέλος νὰ ἐπιλίπωσι τὴν πόλιν τὰ ἐπιτήδεια. Ὁ Κλέαρχος ἀφῆκε τοὺς ἀόπλους νὰποθάνωσιν ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ ἐκράτησεν ἀκαμπτος ἅπαντα τὰ τρόφιμα διὰ τοὺς ὑπ' αὐτὸν μαχητάς. Τέλος δ' ὅμως ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ βοήθειαν ἐξωθεν, καὶ διαλαθῶν ἐξῆλθε τῆς πόλεως, ὅπως ἀνεύρῃ χρήματα καὶ κομίση νῆας. Τὸν χρόνον δὲ τοῦτον ἐπωφελήθη δεξιῶς ὁ Ἀλκιβιάδης· ἀφ' οὗ δὲ ἦλθε πρῶτον κρυφίως εἰς συνεννόησιν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἀνηλεοῦς ἀρμοστῶ, διέδωκε τὴν φήμην, ὅτι τὰ ἐν Ἴωνίᾳ πράγματ' ἀπῆτουν τὴν ἐν αὐτῇ παρουσίαν ἑαυτοῦ, καὶ ἀπέπλευσεν ἡμέραν τινὰ μετὰ παντός τοῦ στόλου. Ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἐσπέραν ἐπέστρεψε μετὰ συμπάσης τῆς στρατιᾶς εἰς τὰς ἀρχαίας θέσεις, καὶ ἤρχισεν ἀπροσδοκῆτως ἐν τῷ λιμένι δαιμόνιον ἀλαλαγμὸν ἀναγκάσαντα σύμπασαν τὴν φρουρὰν τοῦ Βυζαντίου νὰ ἐξορμήσῃ μετὰ σπουδῆς, ἀφίνουσα γυμνά τὰ κατὰ γῆν τεῖχη. Τότε δὲ εἰσῆλασεν ὁ Ἀλκιβιάδης, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πόλει συστασιωτῶν, περὶ τὸ μεσονύκτιον ἀπὸ γῆς καὶ κατέλαβε τὰς καλουμένας ἐπὶ τὸ Θράκιον πύλας¹. Τότε ἡ φρουρὰ ἐπιστρέφει ἐκ τοῦ λιμένος. Ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀντεπεξέρχονται κατ' ἀλλήλων τὰ δύο στρατόπεδα, καὶ συγκροτεῖται αὐτὸ τοῦτο μάχη ἐν τῇ εὐρείᾳ πλατείᾳ, καὶ τέλος ὁ μὲν Ἀλκιβιάδης νικᾷ κατὰ τὸ δεξιὸν κέρασ, ὁ δὲ Θηραμένης κατὰ τὸ ἀριστερόν. Οἱ πρὸς τοὺς βωμοὺς σπεύδοντες Πελοποννήσιοι ζωγραφονται, καὶ οἱ Βυζάντιοι, οἵτινες συμφώνως πρὸς τὰ ἐπηγγελμένα τυγχάνουσι τῆς ἐπιεικείας τῶν νικητῶν, γίνονται πάλιν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων².

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 3, 20.

² Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 3, 13 [- 22]. Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 66 - 67. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 31. Ἡ ὑπὸ τοῦ Κομμανοῦδῃ ἐν τῷ Ἀθηναίῳ [Τόμ. Γ' σ. 524 x 1.] δημοσιευθεῖσα ἀναγραφὴ Ἀθηναίων πεσόντων παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον ἀγνωρίσθη ὡς ἀνερχομένη εἰς τὸ ἔτος 409 π. Χ. παρὰ τοῦ Kirchhoff ἐν τῷ Her-

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ κατακλείς τοῦ μεγάλου ἀγῶνος ἐν τοῖς ὕδασι τοῦ Πόντου, ἡ τελεία ματαίωσις τῶν στρατιῶν ὧν εἶχον ἐπιληφθῆ ἐν αὐτοῖς ὁ Μίνδαρος καὶ ὁ Φαρνάβαζος, ἡ ἐξασφάλι- σις τῶν σπουδαιοτάτων χωρῶν ἐξ ὧν αἱ Ἀθηναίαι ἐπρομηθεύοντο τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Τὴν λαμπρὰν δὲ ταύτην ἐπιτυχίαν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλαττώσῃ ἐπαισθητῶς ἡ σύγχρονος ἀπώλεια τῆς Πύλου¹ καὶ τῆς Νισαίας². Ἀλλ' ἔκτοτ' οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρηθῆ ἐπὶ τοῦ παρόντος, διότι κατὰ τὸν χρόνον τῶν πρὸς τὴν Περσίαν διαπρα- γματεύσεων, ὧν τὴν ἔκβασιν ἐκαραδόκουν μετὰ τῆς μεγίστης ἀν- υπομονησίας, οὐδαμῶς συνέφερε νὰ ἐρεθίσωσι τοὺς σατράπας τοῦ μεγάλου βασιλείως. Διὰ ταῦτα ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ παρὰ τὸν κατέ- χοντ' αὐτὸν μέγαν ζῆλον νὰ κομισθῇ συντετελεσμένη εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν περὶ χρηματικῆς βοήθειας παρὰ τῶν Περσῶν συν- θήκην δὲν ἠδύνατο νὰ ποικρούσῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον τὴν ἐπι- θυμίαν τῆς εἰς τὰς Ἀθήνας καθόδου· ἦτο δὲ ἀνάγκη νὰ σαφηνι- σθῆ τέλος ἐναργῶς ἡ πρὸς τὴν πατρίδα σχέσις αὐτοῦ διὰ τῆς ἐν αὐτῇ παρουσίας. Καὶ πρὸς ἄμυναν μὲν τοῦ Ἑλλησπόντου ἔμει- νεν ἰκανὴ δύναμις ἐν αὐτῷ, αἱ δὲ λοιπαὶ μοῖραι τοῦ στόλου συν- ετάχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν Σάμῳ· ἐν ᾧ δὲ ὁ Θρασύβουλος μετὰ πεντήκοντα νηῶν ἐξηκολούθει τὴν καθυπόταξιν τῶν Θρακικῶν πό-

mes Τόμ. XVII, 628. Ἐκ τῆς στήλης ταύτης λείπουσιν οἱ πεσόντες ἐν Χαλκηδόνι, εὐ- ρηναὶ δ' ἀναγεγραμμένοι μόνον οἱ πεσόντες ἐν τῇ πολιορκίᾳ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἀλλα- γοῦ. Εἶνε δὲ ἡ στήλη ἐκ τοῦ ἐπιτυμβίου ἐν τῷ Κεραμεικῷ μνημείῳ τοῦ μνημονευομένου παρὰ τοῦ Πανουαίου (I, 29, 13) λέγοντος ἐτάφησαν δὲ καὶ οἱ περὶ τὸν Ἑλ- λήσποντον ναυμαχήσαντες.

¹ Ἡ Πύλος ἀκόμη τὴν τρίτην πρυτανίαν τῆς Ὀλυμπ. 92, 3 κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἄρχοντας ἐν αὐτῇ τοῦ Ἑρμῆνος ("Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 576) κατὰ σω- ζομένην ἐπιγραφὴν (Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Α' ἀρ. 188). Ἀλλὰ πι- θανώτατα μικρὸν μετὰ τοῦτον τὸν χρόνον, τὸν χειμῶνα τοῦ 310-309 π. Χ., παρεδ.θη ὑπὸ τῶν Μεσσηνίων ὑπὸ τὸν ἔρον ἐλευθέρως αὐτὸν ἐξόδου. Ἴδε Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 64 πεντεκαίδεκα ἐτη τῶν Ἀθηναίων αὐτὴν κατεσχηκότων, ἀφ' ἔτου Δημοσθένους αὐτὴν ἐτείχισε.

² Τὴν Νισαίαν ἀπέβαλον οἱ Ἀθηναῖοι περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ τὴν Πύλον. Ἴδε Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 65.

λεων, ὁ Θράσυλλος μετὰ τῶν λοιπῶν ἔπλευσε πρότερον τῶν ἄλλων εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὅπως παρασκευάσῃ τὰ κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ νικητοῦ.

Ἄπασαι αἱ νῆες εἶνε πανηγυρικῶς κεκοσμημέναι, κατάφορτοι λαφύρων καὶ αἰχμαλώτων, ἐστολισμέναι διὰ τῶν ἀκροστολιῶν τῶν ἐχθρικῶν τριήρων τῶν διεφθαρμένων ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ, ἀκολουθούμεναι ὑπὸ ἑκατὸν δέκα καὶ τεσσάρων περίπου συλληφθεισῶν νηῶν αἵτινες ἔπονται ἐν μακρᾷ σειρᾷ εἰς τὸν θριαμβευτικὸν εἰσπλουν. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης αὐτὸς ἐπιχειρεῖ τολμηρὰν ἐπιδρομὴν εἰς τοὺς λιμένας τῶν Λακεδαιμονίων, ὅπως δείξῃ εἰς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας τίς ὁ κύριος τῶν θαλασσῶν, καὶ, λαβὼν τὸ ἄγγελμα τῆς ἐκ νέου ἐκλογῆς αὐτοῦ ὡς στρατηγοῦ, εἰσπλᾷ τέλος μετὰ τῶν εἴκοσι αὐτοῦ τριήρων, ἐφ' ὧν κομίζει εἰς τὴν πόλιν ἑκατὸν τάλαντα ἐκ τῆς τελευταίας λαφυραγωγίας, εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἀρχομένου τοῦ Ἰουίου, τὴν εἰκοστὴν πέμπτην Θαργηλιῶνος.

Ἡμέραν τοιαύτην δὲν εἶχον ἴδει μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου αἱ Ἀθῆναι. Σὺμπαντες οἱ πολῖται ἴστανται παρά τὴν παραλίαν, καὶ πλῆθος πυκνὸν κατέχει τὸν ὅλον χῶρον μέχρι τῶν κορυφῶν τῆς Μουνηχίας. Μία δὲ κοινὴ κραυγὴ ἐπευφημίας ὑποδέχεται τὴν προσέγγισιν τοῦ ἥρωος. Ὁ δὲ φόβος ὃ κατέχων τὸ κατ' ἀρχὰς τὸν Ἀλκιβιάδην ἐπιστρέφοντα εἰς τὴν πατρίδα ἀποδεικνύεται ἄλογος. Τὸ παρελθὸν ἐξηγνίσθη, τὰ ἐνεστῶτα δεινὰ ἐλησημονήθησαν, καὶ πᾶς στασιασμὸς ἐξέλιπεν ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς χαρᾶς ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ τῇ εὐημερίᾳ ἣν ἐπεδαψίλευσαν οἱ θεοὶ εἰς τὴν πόλιν κατάγοντες τὸν ὑπέροχον ἐκείνον ἄνδρα. Ἄπαντες οἱ συνετοὶ καὶ φιλοπάτριδες ὡς καὶ τὰ πλήθη διαγινώσκουσιν ἐν αὐτῷ τὸν σωτῆρα τῆς πόλεως, ὅστις, εὐμοιρῶν θαυμασιῶν φυσικῶν χαρισμάτων, εἶνε ὁ μόνος δυνάμενος νὰ συγκρατήσῃ τὴν

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά 1, 4, 8-20. Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 68 κ. ἰ. Πλοῦταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 32 κ. ἰ. Πρὸς. Herbst Rückkehr des Alkibiades. Hamburg. 1843.

δύναμιν καὶ τὴν τιμὴν τῶν Ἀθηνῶν, καταπαλαίων τούς τε ἔνδον καὶ τοὺς ἔξωθεν ἐχθρούς. Πατοῦντα δὲ καὶ πάλιν τὸ πάτριον ἔδαφος μετ' ἀπουσίαν ἑπτὰ ἐτῶν προϋποδέχονται γέροντες καὶ νέοι, ἵνα ἴδωσιν αὐτὸν κατὰ πρόσωπον, χαιρετισθῶσι παρ' αὐτοῦ, θίξωσι τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ καὶ ρίψωσιν εἰς αὐτὸν στεφάνους ἀνθέων. Ὡς ἐν θριάμβῳ δὲ ἄγεται εἰς τὸ ἄστυ, καὶ ἀκουσίως σπεύδουσι τὰ πλήθη εἰς τὴν Πνύκα, ὅπως ἀκροασθῶσιν ἀπὸ τοῦ βήματος καὶ πάλιν τῆς ποθητῆς φωνῆς· ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἀντιπαρέρχεται μετὰ μετριοπαθείας τὸ παρελθόν, εἰπὼν, ὅτι δὲν ἦσαν ἐκεῖνοι αἴτιοι τῶν δεινῶν παρανοήσεων καὶ τῆς πλάνης, ἀλλὰ πονηρά τις τύχη, φθονερός δαίμων κρατήσας τῆς πόλεως. Ἄλλὰ τῶρα διελύθησαν τὰ νέφη καὶ ἀνέτειλαν νέαι ἡμέραι εὐδαιμονίας. Καὶ ἐκθέτει μὲν πρὸ τῶν πολιτῶν τὰς προσδοκίας τοῦ μέλλοντος καὶ τὴν ἐπιβολὴν τῆς πολιτείας, ὁ δὲ ὄμιλος παρέχει εἰς αὐτὸν ἀμέριστον ἐμπιστοσύνην, οὐ μόνον καταλύων πᾶσαν κατ' αὐτοῦ προηγουμένην ἀπόφασιν, καταστρέφων τὰ ψηφίσματα δι' ὧν εἶχε καταδικασθῆ, ἀποδίδων ἅπαντα τὰ δημευθέντ' αὐτοῦ κτήματα καὶ στεφανόνων αὐτὸν διὰ χρυσῶν στεφάνων, ἀλλὰ καὶ ἐκλέγων αὐτοκράτορα στρατηγὸν κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν καὶ τάσσων εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ ἀπάσας τὰς δυνάμεις τῆς πολιτείας. Ὁ σύμπαρ δῆμος ἀναθέτει εἰς αὐτὸν τῆς πόλεως τὰς τύχας, καὶ ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὸν δυνάμεις οἷα μόλις που ἦτο ἡ κτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Περικλέους.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπωφελήθη τοὺς μῆνας τοῦ θέρους πρὸς ἐσπευσμένας παρασκευὰς καὶ συνείθισε τοὺς πολίτας εἰς ἐνιαίαν διοίκησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων. Καὶ δὲν ἠδύνατο μὲν νὰ θαρρήσῃ ἔνεκα τοῦ ἐπισφαλοῦς τοῦ νέου ἀξιώματος νὰ προσβάλλῃ τὴν Δεκλείαν, ἀλλ' ἀπέδωκεν ὅμως εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἀπὸ μακροῦ λείπουσαν συναίσθησιν τῆς ἀσφαλείας ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ. Καὶ ὅτ' ἠδυνήθησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ τελέσωσι καὶ πάλιν ἀξιοπρεπῶς τὴν ἐπιμνημόσυνον ἑορτὴν ἐπὶ τοῖς παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον θανοῦσι συμπολίταις, μετὰ δὲ τὴν ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἀναβολὴν τῆς τελέσεως τῆς πομπῆς τῶν Ἐλευσινίων κατὰ γῆν ἐτελέσθη αὕτη

νῦν καὶ πάλιν τὴν εἰκοστὴν Βοηδρομιῶνος, τελευτῶντος τοῦ Σεπτεμβρίου, διὰ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ ἐν πλήρει τάξει ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς στρατιᾶς¹. Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο ἦτο διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἰσότημον τῆς λαμπροτάτης τῶν νικῶν, καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐπιτελῶν τὸ εὐσεβὲς τοῦτο ἔργον, ἠδυνήθη νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ ἀσέβημα εἰς ὃ εἶχε προβῆ ἄνοσίως ἐν νεανικῇ ὑπερφροσύνῃ, καὶ συνδιηλλάγη πρὸς τὰς μυστηριώτιδας θεάς, τὴν Δήμητρα καὶ τὴν Περσεφόνην, αἵτινες μετ' ἐξαιρέτου σεβασμοῦ ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων αἱ δύο θεαὶ (τῶ θεῶ).

Οὕτως ὁ Ἀλκιβιάδης ὡς στρατηγὸς αὐτοκράτωρ προϊστάτο τῆς πόλεως, ἣν εἶχε σώσει ἐκ τῶν ἐπαχθεστάτων δεινῶν, ἣν εἶχεν ἐκδικήσει, ἀναδείξας νικητρίαν τῶν Περσῶν, τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Συρακουσίων ὡς καὶ τῶν ἀποστάντων συμμάχων καὶ ἐκ νέου δέσποιναν ἀκαταμάχητον τοῦ πελάγους. Ὑπῆρχον πάλιν περισσεύματα χρηματικῶν πόρων, καὶ ὁ θεὸς τοῦ πλοῦτου κατ' ἀκολουθίαν τῶν ἑλλησποντίων νικῶν ἐπέστρεψε καὶ πάλιν εἰς τὸν ὀπισθοδόμον τοῦ Παρθενῶνος, καθ' ἃ παρίστανεν ὁ Ἀριστοφάνης ἐν τῷ Πλούτῳ².

Ἐνὸς καὶ μόνου ἐδέετο ἡ πόλις, ἀσφαλείας περὶ διαρκείας τῆς εὐτυχίας αὐτῆς. Καὶ ὑπελείπετο μὲν ἡ ἐν Εὐβοίᾳ καὶ Ἰωνίᾳ ἐπιτέλεισι τῶν δυσχερεστάτων ἔργων, τὰ δὲ χρήματα διεσπαθῶντο καὶ πάλιν κατὰ τὸ δοκοῦν εἰς τὸν δῆμον, ἦσαν δὲ ἀναπόφευκτοί νεαὶ ἀμυχαναίαι, καὶ ὁμοῦς ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ἦτο ἱκανῶς ἀκλόνητος, ὥστε νὰ δυνηθῇ νάντιστῆ εἰς τὰς ὁρμὰς τοῦ πλήθους. Διὸ εἶχεν ἀφευκτον ἀνάγκην νέων πόρων, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἐπέλειπον. Καθ' ἐκάστην ἀνέμενεν ἄγγελμα τοῦ φίλου Μαντιθεοῦ, ὅστις εἶχεν ἀναβῆ μετὰ τοῦ Φαρναβάζου εἰς τὰ Σοῦσα. Ἄν ἐλάμβανε τὴν ὑποστήριξιν τῶν θησαυρῶν τοῦ μεγάλου βασιλέως, τότε καὶ μό-

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 34.

² Ἡ πρώτη διδασκαλία τοῦ Πλοῦτου ἐγένετο ἐπὶ ἄρχοντος Διοκλέους τῷ 409-408 π. X. Κατὰ δὲ τὸν K. Fr. Hermann (Gesammelte Abhandlungen σ. 39) ἡ κομμορία δὲν ὑπῆρξε ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπεξεργασίᾳ ἀξίας λόγου μεταβολᾶς.

νον ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ἵνα τέλος τύχῃ τοῦ ἀξιώματος ἐκείνου, ὅπερ ἀνέκαθεν εἶχεν ὑπάρξει ὁ σκοπὸς τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ. Ἡ μόνη διαφορὰ ἦτο, ὅτι ὁ πόθος αὐτοῦ ἦτο τώρα ἡρεμώτερος. Εἶχε διέλθει τὰ ἔτη τῆς νεότητος ἐν ὀρμῇ, τώρα δὲ ὑπερτεσσαρακοντούτης ὢν ἦτο μετριώτερος, συνετώτερος καὶ ἐπιφυλακτικώτερος. Ἐκυμαίνετο πρὸ τῶν ὀμμάτων αὐτοῦ ἡ εἰκὼν τοῦ Περικλέους· ἡ ἀρχὴ ἐνὸς ἀνδρὸς ἦτο εἶπερ ποτὲ ἀναγκαῖα, ἂν ἡ πόλις ἔμελλε νὰ διατηρήσῃ τὴν μεγάλην αὐτῆς δύναμιν. Πράγματι ὁ δῆμος μετὰ τὴν δίκην τῶν Ἑρμοκοπιδῶν εἶχεν ἀποβάλλει τελείως τὴν εὐστάθειαν αὐτοῦ, νόμοι δὲ καὶ πολίτευμα ἦσαν ἀνίσχυρα, καὶ ἡ πόλις ἦτο κονίστρα τῶν φατριῶν, ὢν ἡ ὀλεθρία ἐπίδρασις μόνον δι' ἐνὸς ἀνδρὸς δεσπόζοντος αὐτῶν δίκην βασιλείως θὰ ἠδύνατο νὰ συγκρατηθῇ. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ, ὅτι τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ μεγαλεῖον καὶ ἡ σωτηρία τῆς πόλεως ἦσαν ἀδιασπάστως συνηνωμένα πρὸς ἄλληλα.

Ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὴν πατρίδα ἐν εὐθέτῳ καιρῷ, ὅπως τελέσῃ τὸν θρίαμβον αὐτοῦ καὶ ἀξιωθῆ ἀταράχως τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν συμπολιτῶν. Νέαι θύελλαι ἠγγέλλοντο, μέλλουσαι νὰ κλονήσωσιν ἀπηνέστατα τὴν εὐτυχίαν αὐτοῦ. Καὶ πράγματι, πρὶν ἢ ἐπανίδῃ καὶ πάλιν τὰς Ἀθήνας, εἶχον ἤδη ἐμφανισθῆ συγχρόνως ἐπὶ τῆς κονίστρας τοῦ πολέμου δύο ἀνδρες, δύο πολέμιοι, οὓς οὐδέποτε εἶχον ἴδει οἱ Ἀθηναῖοι, σὺν δὲ τῇ ἐμφανίσει αὐτῶν ἤρξατο ἡ τελευταία καὶ κρίσιμος τροπὴ τοῦ πολέμου τοῦ ἐπὶ εἴκοσι καὶ τρία ἔτη ποιήσαντος ἀνάστατον τὴν Ἑλλάδα ἐν μέσφ ποικιλωτάτων περιπετειῶν.

Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ δεκελείου πολέμου οἱ Ἕλληνες εἶχον συνειθίσει νάναμένωσι τὴν λῆξιν τοῦ μεταξὺ ἀλλήλων ἐμφυλίου πολέμου ἐκ τῆς Περσίας. Καὶ δὴ τὸ βασιλεῖον τοῦτο, ἀπ' οὗ πρῶτον εἶχεν ἀποβῆ ἔλως ἀνάξιον λόγου ὡς πρὸς τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς τύχας τῶν πολιτειῶν τῆς Μεσογείου, ἄτε μείναν κράτος

ἡπειρωτικὸν, ἀποστερηθὲν τῶν ἀρίστων αὐτοῦ παραλίων καὶ ἀποτελοῦν πολιτείαν ἧς οἱ στόλοι ἠναγκάζοντο νὰ κρύπτονται ἐν τοῖς ἀπωτάτοις κρησφυγείοις, εἶχε καὶ πάλιν ἐμφανισθῆ ὡς δύναμις κραταιά, ἐξ ἧς ἐξηρτῶντο αἱ τύχαι τῆς Ἑλλάδος. Πράγματι ἡ πολιτεία ἐκείνη δὲν εἶχεν ἀνυψωθῆ ἐκ τῆς ἀδυναμίας αὐτῆς τυγχόν δι' ἐνισχύσεως ἰδίας, ἀπ' ἐναντίας δὲ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ γνησίου κλάδου τῶν Ἀχαιμενιδῶν¹ εἶχεν ἐκπέσει ὁσημέραι μᾶλλον, ἐπὶ δὲ Δαρείου τοῦ Νόθου ἀπεσπᾶσθησαν ἀπ' αὐτῆς αἱ ἀπώτεραι σατραπεῖαι καὶ ἐν τοῖς ὑπὸ γυναικῶν καὶ εὐνούχων δεσποζομένοις ἀνακτόροις δὲν ὑπῆρχεν ἤρωσ σθεναρὸς δυνάμενος νὰ ἐνώσῃ καὶ πάλιν τὰ μέλη τοῦ ἀμόρφου κράτους. Δὲν ὑπῆρξαν λοιπὸν οἱ Πέρσαι αὐτοὶ, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες οἱ ἀνυψώσαντες τὴν ἐκπεπτωκυῖαν πολιτείαν εἰς δύναμιν μεγάλην. Ἐκεῖνοι δ' ὑπῆρξαν οἱ ἀναμίζαντες τοὺς Πέρσας καὶ πάλιν εἰς τὰ ἐλληνικὰ πράγματα, ἐξ ὧν οἱ κατὰ θάλασσαν ἤρωες τῶν Ἀθηναίων ἐνόμιζον, ὅτι εἶχον ἐξώσει αὐτοὺς διὰ παντός.

Ἀπέβλεπον δ' οἱ Ἕλληνες εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ μεγάλου βασιλείως ὡς τὸ ταμεῖον τοῦ πολέμου, δι' οὗ ἡ μία ἐλληνὶς πόλις ἤθελε νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὴν ἄλλην¹ χάριν τοῦ περσικοῦ χρήματος ἀπηνρήθησαν οἱ μὲν Σπαρτιᾶται τὴν ἀγερωχίαν αὐτῶν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τὰς ἰδίας ἐλευθερίας. Ἀποβληθείσης δὲ ἤδη ποτὲ τῆς αἰδοῦς, αἱ ἐλληνικαὶ πρεσβεῖαι ἠκολούθουν ὁσημέραι πυκνότεραι ἀλλήλας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ τῶν Σάρδεων εἰς τὰ Σοῦσα, καὶ τέλος οἱ Ἕλληνες ἐλησμόνησαν ἑαυτοὺς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε περὶ ἓν τι καὶ μόνον συμφώνουν ἅπασαι αἱ πόλεις καὶ αἱ φατρίαι, Πελοποννήσιοι καὶ Συρακούσιοι, Ἀθηναῖοι καὶ Ἀργεῖοι, ὀλιγαρχικοὶ καὶ δημοκρατικοί, ὅτι μόνον ἐκ τῆς Περσίας ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ ἀναγκαιῶς ἢ ἐκπλήρωσις τῶν πόθων αὐτῶν. Διὰ ταῦτα καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης αὐτὸς μετὰ τὴν μετὰ τῆς μεγίστης ἐπιτυχίας παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον καταπολέμησιν τοῦ Φαρναβάζου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν γνώμην, ὅτι τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἐλπί-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 507.

δας περὶ πραγματώσεως τῶν προσφιλεστάτων αὐτοῦ ὀνείρων ἔπρεπε νὰναθήσῃ εἰς τὴν πρεσβείαν τὴν ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 409 π. Χ. (Ὀλυμπ. 92, 4) εὐρισκομένην καθ' ὄδον πρὸς τὰ Σούσα. Συνέκειτο δὲ αὕτη ἐκ πέντε Ἀθηναίων καὶ δύο Ἀργείων, συνοδοιπορούντων μετὰ τοῦ Φαρναβάζου. Ἀλλὰ συμπαραεζεύχθησαν εἰς αὐτοὺς καὶ Λακεδαιμόνιοι καὶ ὁ Ἑρμοκράτης μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Προξένου.

Ὁ δ' Ἑρμοκράτης ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἕνεκα μεταβολῆς εἰς δημοκρατίαν ἐν Συρακούσαις εἶχε παυθῆ καὶ ἐξορισθῆ μετὰ τῶν συστρατήγων. Τὸ δὲ ἄγγελμα τοῦτο εἶχε φθάσει ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην τῆς Κυζίκου καὶ εἶχε προκαλέσει βίαιοτάτην ταραχὴν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Συρακουσίων. Οὗτοι συνεδέοντο πρὸς τὸν στρατηγὸν αὐτῶν δι' ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐδήλωσαν, ὅτι ἦσαν πρόθυμοι νὰ καταγάγωσιν αὐτὸν ἔνοπλοι εἰς τὰς Συρακούσας. Ἀλλ' ὁ Ἑρμοκράτης ἀπέκρουσε τὴν φανεράν ἀποστασίαν, καὶ κατώρθωσεν ὥστε οἱ στρατιῶται νὰφῆσωσιν ἡσύχους ἐν τῇ ἀρχῇ τοὺς ἐπ' ἐσχάτων ἐκλεχθέντας στρατηγοὺς. Ἀλλὰ συγχρόνως δὲν ἤθελε καὶ νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ἰδέαν τῆς καθόδου. Τὰ σικελικὰ πράγματα εἶχον οὕτως, ὥστε ἠδύνατο νὰ παραδοκῆ νέαν εὐκαιρίαν πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ ἀξιωματος αὐτοῦ ἐν τῷ πατρίδι. Ὁ Ἀννίδας εἶχε καταστρέψει τὸ ἔαρ τὸν Σελινοῦντα καὶ τὴν Ἰμέραν¹. Ἡ δὲ δημοκρατικὴ φατρία δὲν ἠδύνατο, καθ' ἃ προέβλεπεν ὁ Ἑρμοκράτης, νὰνταποκριθῆ εἰς τὰς προκειμένας δυσχερείας. Διὸ ἐπεζήτησε καὶ αὐτὸς νὰ ἐπωφεληθῆ τὴν συμμαχίαν τοῦ Φαρναβάζου, ὅστις ἐξετίμα τὰ μέγιστα τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, καὶ ἤλπικεν, ὅτι βεβαίως ἔμελλε νὰ τύχῃ ἐν Σούσοις προαγωγῆς καὶ τῶν ἰδίων σκοπῶν. Φαίνεται δὲ, ὅτι ὁ Φαρναβάζος ἐσκόπει καθολικὴν ἐξέτασιν τῶν κατὰ τὴν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ πολιτικὴν ἐνέργειαν τῶν Περσῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο ἀρεστή εἰς αὐτὸν ἡ συνοδία Ἑλλήνων ἐχόντων τὰς διαφορωτάτας γνώμας.

Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ παρασκευαὶ καὶ αἱ παντοῖαι προσδοκίαι

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 499.

αὶ συνδεόμεναι πρὸς τὴν πρεσβείαν ἐναυάγηταν τελείως ἤδη ἐν αὐτῇ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἕνεκα γεγονότος ὄλως ἀπροσδοκίτου. Καὶ δὴ, ἐν ᾧ οἱ ἀποδημήσαντες πρέσβεις, ἀφ' οὗ πρῶτον διεχειμάσαν ἐν Γορδίῳ, ἐξηκολούθουν ἀρχομένου τοῦ ἔαρος τὴν πορείαν αὐτῶν διὰ τῆς Φρυγίας, συναντᾷ αὐτοὺς μεγαλοπρεπῆς πομπή· ἀναγνωρίζουσι δὲ παῖδα βασιλέως καταβαίνοντα ἀπὸ τῶν Σούσων μετὰ πλήθους ἀκολουθῶν, Κύρον τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Δαρείου καὶ τῆς Παρυσάτιδος. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται οἱ συνοδεύοντες αὐτὸν ἔσπευσαν ἐν θριάμβῳ πρὸς τοὺς ἐν τῇ πρεσβείᾳ συμπολίτας, ὅπως ἀγαγγίλωσιν εἰς αὐτοὺς τὰ ἐν Σούτοις ἐπιτευχθέντα, καὶ ὁ Φαρνάβαζος πείθεται περὶ τῆς ἐκτάκτου ἐξουσίας τοῦ νέου σατράπου, δι' ἧς ἐπαύετο ἡ ἰδία ἑαυτοῦ ἀρχὴ καὶ ἐξέλειπεν ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπὶ τὰ πράγματα τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων¹. Δὲν δύναται νὰ γάγῃ τοὺς πρέσβεις περαιτέρω, ἀλλ' οὐδ' ἔχει ἄδειαν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτοὺς τὴν εἰς τὰς πατρίδας ἐπιστροφὴν, ἀναγκάζεται δὲ κατὰ διαταγὴν τοῦ Κύρου νὰ κρατήσῃ αὐτοὺς ἐν Ἀσίᾳ, ὅπως μὴ δυνηθῶσι νὰ γνωρίσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν αἰφνιδίαν μεταβολὴν τῶν μικρασιατικῶν πραγμάτων, ἧς τὸ σύνθημα εἶχε δοθῆ ἀπὸ τῶν θαλάμων τῆς Παρυσάτιδος².

Ἀφ' οὗ χρόνου οἱ Πέρσαι εἶχον ἀποκτήσει καὶ πάλιν δύναμιν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἔργον τῶν ἐν αὐτῷ σατραπῶν ἦτο τὸ κατὰ τὸ δυνατὸν ὑπὲρ τῆς Περσίας ἐπωφελεῖσθαι πᾶσαν ἀπροσδοκίτην ἀγαθὴν εὐκαιρίαν. Τοῦτο δὲ εἶχον πειραθῆ μετ' ἀλλήλους ὁ Πισσοθύνης, ὁ Τισσαφέρνης καὶ ὁ Φαρνάβαζος. Ἄλλ' ὁ μὲν πρῶτος εἶχε καταλυθῆ βοηθούτων τῶν Ἀθηναίων. Ὁ δὲ Τισσαφέρνης εἶχεν ἰδεῖ ματαιουμένας πάσας τὰς κτηθείσας ἐπιτυχίας ἕνεκα τῆς

¹ Ὁ Κύρος μεταβαίνει εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἄρξων πάντων τῶν ἐπὶ θαλάττῃ καὶ συμπολεμήσων Λακεδαιμονίοις (*Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 4, 1). Εἶνε δὲ πρὸς τοῦτοις κάρανος τῶν εἰς Καστωλὸν ἀθροισμένων (*Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 4, 3), σατράπης Λυδίας τε καὶ Φρυγίας τῆς μεγάλης καὶ Καππαδοκίας (*Ξενοφῶντος* Κύρου ἀνάβασις I, 9, 7). Μετὰ τῆς ἀρχῆς δὲ ταύτης συνέχετο ἡ διεύθυνσις τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων.

² *Ξενοφῶντος* Κύρου ἀνάβασις I, 1.

δειλῆς αὐτοῦ οὐδετερότητος· ὁ δὲ Φαρνάβαζος ἦτο μὲν ἀνὴρ πολὺ δραστηριώτερος, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἰσόπαλος τοῦ Ἀλκιβιάδου. Καὶ ὁ μὲν κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον πόλεμος εἶχεν ἀποτύχει κ·θ' ἅ καὶ ὁ ἐν Ἰωνίᾳ, πάντες δὲ οἱ πρὸς τὸν πόλεμον προωρισμένοι πόροι εἶχον σπαταληθῆ ἀνωφελῶς, καὶ ὁ Φαρνάβαζος φαίνεται τέλος πεισθεῖς, ὅτι συνδιαλλαγή πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἦτο ὁ μόνος τρόπος πρὸς εὐχάριστον τροπὴν τῶν μικρασιατικῶν πραγμάτων.

Ἐν τούτοις δὲ ἡ αὐλὴ τῶν Σούσων παρετήρησε μετὰ δυσμενείας τὰ κακὰ ἐπακόλουθα τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τῶν σατραπῶν, τὴν δὲ δυσμένειαν ταύτην ἐπωφελήθη ἐπιτηδείως χάριν τῶν σκοπῶν αὐτῆς ἢ Παρύσατις, ἢ σύζυγος καὶ ἀδελφὴ τοῦ Δαρείου, ἢ δίκην σουλτάνας δεσπόζουσα ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἧτις ἕνεκα τῶν ὤμων αὐτῆς πράξεων εἶχεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐξορισθῆ εἰς τὴν Βαβυλῶνα, ἀλλ' ἔπειτα ἐκυβέρνα καὶ πάλιν τὰ τοῦ βασιλείου εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὰ, ἀγομένη κατὰ τὰ εἰωθότα παρὰ ταῖς γυναῖκι ὑπὸ ἰδίων συμπαθειῶν καὶ πόθων. Τῶν υἱῶν αὐτῆς ὁ ἰδιαζόντως παρ' αὐτῆς ἀγαπώμενος ἦτο ὁ εὐφύεστατος καὶ μεστός πυρὸς Κύρος· ἄκρατος δὲ κατεῖχε τὴν μητέρα πόθος νὰ ἴδῃ αὐτὸν ἀντὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ κεκοσμημένον διὰ τῆς τιάρας ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Ἀχαιμενιδῶν. Καὶ λόγον μὲν τοῦ δικαιώματος τοῦ Κύρου πρὸς διαδοχὴν τοῦ θρόνου ἠδύνατο νὰ φέρῃ τὴν γέννησιν αὐτοῦ πρώτου τῶν υἱῶν μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ πατρὸς ὡς βασιλέως. Ἄλλ' ἐγίνωσκεν ὅμως, ὅτι οἱ μητρικοὶ αὐτῆς πόθοι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ πραγματωθῶσιν εἰρηρικῶς, καὶ διὰ ταῦτα ἤθελε νὰ δοθῆ εἰς αὐτὸν σατραπεία, ὅπως δυνηθῆ νὰ συγκροτήσῃ ἐν αὐτῇ στρατιάν, ἀποκτήσῃ δόξαν διὰ τοῦ πολέμου καὶ ἰδίως τάξῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ χάριν τῶν ἰδίων σκοπῶν Ἑλληνας στρατιώτας. Ἄλλ' ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ παρίστατο προφανῆς ἀνάγκη σατράπου κραταιοῦ, ὅστις νὰ διατάξῃ τέλος τὰ ἐκεῖ πράγματα συμφώνως πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Περσίας. Ἡ δὲ αὐλὴ ἀπεδοκίμαζε τὴν συμπάθειαν τῶν σατραπῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, οὓς ἔπρεπεν, ὡς εἰκός, νὰ θεωρήσωσι τέλος ἐχθροὺς ἀσπόνδους. Διὰ ταῦτα δὲ τὰ

παντοῖα παράπονα τῆς Σπάρτης εἰσηκούσθησαν, καὶ ἰδίως ἡ τελευταία πρεσβεία ἢ νῦν ἐπιστρέφουσα μετὰ τοῦ Κύρου ἔτυχεν ἐπιμελοῦς δεξιώσεως ἐν Σούσις.

Ὁ δὲ νεαρὸς Κύρος ἦτο ὁ ἀνὴρ ὁ τελείως ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὰς προσδοκίας τῆς μητρὸς καὶ τῶν Σπαρτιατῶν. Ἦτο μετὰ χρόνον μακρὸν καὶ πάλιν ὁ πρῶτος ὑπέροχος ἀνὴρ ὁ ἀναδειχθεὶς μεταξὺ τῶν Περσῶν, ἀρχικὸς μὲν ἐκ φύσεως, αἰσθανόμενος δ' ἑαυτὸν προωρισμένον πρὸς ἐπιτέλεσιν μεγάλων ἔργων καὶ κατορθώσας δεξιῶς νάποκλίνῃ τὰς φθοροποιούς ἐπιδράσεις τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ βίου. Ἐχων ῥώμην σώματος καὶ πνεύματος, εἶχεν ἐθισθῆ ἀπ' αὐτῆς τῆς παιδικῆς ἡλικίας νὰ ἐξασκῆ τὰς δυνάμεις καθ' ἐκάστην ἐν ταῖς θήραις, τῇ στρατιωτικῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ τοῖς γεωργικαῖς ἔργοις. Πρὸς δὲ τούτοις εἶχε μεγάλην δεξιότητα καὶ ἐρασιμότητα ἐν τῇ μετὰ τῶν ἄλλων ἀναστροφῇ, ἦτο ζωηρὸς καὶ τολμηρὸς, καὶ διεκαίετο ὑπὸ μεγάλης φιλοδοξίας ἀποπνιγούσης πᾶσαν ἄλλην σκέψιν, ἀλλὰ συγχρόνως εἶχε τὴν πονηρίαν νὰ κρύπτῃ τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ καὶ νὰ εὕρισκῃ ἀθροῦδας τοὺς προσήκοντας ἐργάτας πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σκοποῦμένων. Καὶ ἐμίσει μὲν τοὺς Ἀθηναίους, παρ' ὧν τὸ ἔθνος αὐτοῦ εἶχεν ὑποστῆ τὰς βαρυτάτας καὶ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀνεκδικήτους ταπεινώσεις· εἶχε δὲ συμπαθῶς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας¹, καὶ ἠλπιζε δι' αὐτῶν νὰ ἐκδικηθῆ τοὺς Ἀθηναίους, ὅπως καὶ τούτους πάλιν ἐπωφεληθῆ χάριν τῆς ἑαυτοῦ φιλοδοξίας.

Τοιοῦτος ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς ἦτο ὁ τότε ἐν Φρυγίᾳ συναντήσας τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀπαιτήσας τὴν ἐκδοσιν αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ ἔχθρα αὐτοῦ ἔνεκα τῆς ἀδυναμίας τῶν Περσῶν κατὰ θάλασσαν δὲν ἠθέλεν ἀποβῆ ἑξαιρέτως κινδυνώδης διὰ τὰς Ἀθήνας, ἂν μὴ συγχρόνως ἐν Σπάρτῃ ἠθέλεν ἀναρρηθῆ εἰς τὴν ναυαρχίαν ἀνὴρ δυνάμενος νὰ αναπτύξῃ τὰς δυνάμεις τῆς πατρίδος εἰς βαθμὸν πρωτοφανῆ καὶ ὅστις εὗρεν ἐν τῷ

¹ *Ξενοφῶντος Ἑλληνικά* II, 1, 14· εἶχε φιλίαν πρὸς τε τὴν Λακεδαιμονίων πόλιν καὶ πρὸς Λύσανδρον Ἰβίαν.

Κύρω τὸν ἄνδρα ὃν ἐχρειάζετο πρὸς ἐξολόθρευσιν τῶν Ἀθηναίων, καθ' ἃ ὁ Κῦρος εὔρεν ἐν αὐτῷ τὸν ἀσπασιώτατον ἐργάτην πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν σκοπῶν αὐτοῦ.

Λύσανδρος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀριστοκρίτου ἀνέλαβε τὴν ναυαρχίαν τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου πιθανῶς τὸ φθινόπωρον τοῦ 408 π. X. (Ὀλυμπ. 93,4)¹. Ἦτο δὲ ἀνὴρ χρεωστῶν τὰ πάντα εἰς ἑαυτὸν, ἐπειδὴ ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ, καίπερ ἀνάγων τὸ γένος εἰς τοὺς Ἡρακλείδας, ἦτο πτωχὸς, οὐδ' ἀνῆκεν εἰς τοὺς κεκτημένους πλήρη τὰ πολιτικά δικαιώματα Σπαρτιάτας, ἡ δὲ μήτηρ δὲν κατήγετο ἐκ Δωριέων, πιθανῶς δὲ ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν εἰλωτῶν. Κατὰ ταῦτα ὁ Λύσανδρος δὲν εἶχε δικαιώματα ἐν τῇ πολιτείᾳ. Καὶ ἤξιώθη μὲν μετὰ καὶ τοῦ ὁμομητρίου ἀδελφοῦ Λίβυος γνησίας σπαρτιατικῆς ἀγωγῆς, ἀλλὰ βεβαίως, ὡς ἡδύνατό τις νάναμένη, ὑπέστη ἀπὸ τῶν παιδικῶν χρόνων παντοίας περιφρονήσεις. Ὡς δ' ἐκ τῆς γενετῆς αὐτοῦ εὐρίσκετο ἐν τῇ αὐτῇ θέσει καὶ ὁ Γύλιππος. Διὸ ἀμφότεροι οὗτοι οἱ ἄνδρες ἀποδεικνύουσι τὴν ὀρθότητα τῆς σοφῆς ἐκείνης διατάξεως τῆς λυκουργείου νομοθεσίας, καθ' ἣν ἐπετρέπετο, ὅπως εὐφυεῖς παῖδες, καίπερ μὴ ἔχοντες ὡς ἐκ τοῦ γένους τὰ προσόντα τῶν κυρίων τῆς χώρας Δωριέων, δύνανται νὰ μετέσχῃσι τῆς δωρικῆς πολιτείας, ἵνα ἐπιρρώσωσιν αὐτὴν διὰ νέου αἵματος².

Τὸ δὲ ἀξίωμα τοῦ Λυσάνδρου ἐν τῇ σπαρτιατικῇ κοινωνίᾳ ἔσχε μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν δλην αὐτοῦ ἀνάπτυξιν. Μετὰ τοῦ αἵματος τοῦ πατρὸς εἶχε συγκληρονομήσει καὶ τὴν ἔμφυτον ἀγε-

¹ Περὶ τῆς ναυαρχίας τοῦ Λυσάνδρου ἴδε *Σενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 5, 1-10. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIII, 70. *Πλούταρχον* ἐν βίῳ Λυσάνδρου 3 κ. ἑ. Ἀντιτασσόμενος πρὸς τὴν διάφορον χρονολογίαν ἣν ἀποδέχεται ὁ Dodwell ἀποδέχομαι μᾶλλον τὴν προταθείσαν ὑπὸ τοῦ Haack (Dissertatio chronologica de postremi belli Peloponnesiaci annis. Stendal. 1822 καὶ ἐν Ἑλληνικοῖς *Σενοφῶντος* ἐκδ. L. Dindorf τοῦ 1853 σ. XXXVIII), ἣν ἀπεδέχθησαν καὶ ὁ Böckh (Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Β' ἐκδ γ' σ. 19), ὁ Peter ἐν τῷ πρόλογῳ τῶν Zeittafeln der griechischen Geschichte ἐκδ. 1858 σ. VI) καὶ ἄλλοι.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 279.

ρωχίαν Ἡρακλείδου, τὰ δὲ παρεμβαλλόμενα εἰς αὐτὸν προσκόμματα ἀντὶ νὰ παρακωλύωσι τὴν πρόοδον τοῦ Λυσάνδρου ἐξέκαιον μόνον τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ καὶ παρώρων αὐτὸν εἰς τὴν μετὰ διπλοῦ ζήλου πρόσκτησιν ἀπασῶν ἐκείνων τῶν ἀρετῶν τῶν ἀποτελουσῶν τὸν γνήσιον Σπαρτιάτην. Πρὸς δὲ τούτοις ἤσκησεν αὐτὸν πλειότερον τῶν ἐταίρων εἰς τὸ νὰ φέρηται μετὰ προφυλάξεως καὶ εὐπειθείας, ὑγρότητος καὶ πανουργίας. Ἐμαθε νὰ δεσπόζη μὲν ἑαυτοῦ, νὰ ποκρύπτῃ δὲ τὰς ιδέας καὶ τοὺς σκοποὺς, νὰ τηρῇ ἀφανῆ τὴν ἰδίαν ὑπεροχὴν, νὰ μεταχειρίζεται τοὺς ἀνθρώπους ἀπαρτηρήτως συνωδᾷ πρὸς τὰ ἴδια συμφέροντα καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ σκοπούμενον μετὰ ἡρεμίας ἀκλονήτου καὶ εὐσταθείας σιδηρᾶς. Ἀλλὰ συγχρόνως ἀνεπτύχθη ἐν αὐτῷ καὶ τι τὸ πικρόχολον, βαθεῖα ἀποστροφή πρὸς τὸ καθεστῶς καὶ περιφρόνησις τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων εἰς ὅσους ἠναγκάζετο νὰ ὑποταχθῇ ἔχι χωρὶς νὰ ὑποστῇ παντοίας προσβολὰς τῆς φιλοτιμίας αὐτοῦ. Εἶχε δὲ προλήψει ὀλιγωτέρας Σπαρτιάτου κεκτημένου ἐκ γενετῆς τέλεια πολιτικὰ δικαιώματα, καὶ διεγίνωσκε διὰ βλέμματος ἐλευθερωτέρου τὰ τρωτὰ τῆς πολιτείας. Ἀνεθεώρει ἐξ ἀπόπτου τὸ ἐνεστῶς, ἐγίνωσκε τὰς ἄλλας πολιτείας, καὶ ἐμίσει μὲν μεγάλως τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ τὸ μῖσος τοῦτο δὲν ἦτο τυφλὸν ἐκ τῶν ἀγόντων εἰς περιφρόνησιν πάσης ἀρετῆς τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλ' ἐγίνωσκε νὰ ἐκτιμᾷ δεόντως τὴν ἰσχύϊν τῶν Ἀθηναίων, καὶ κατενόει, ὅτι μόνον διὰ τῶν ἰδίων ἑαυτῶν δυνάμεων ἠδύναντο νὰ καταπολεμηθῶσιν.

Ἐν αὐτῷ παρουσιάζεται ἡ Σπάρτη οἷα εἶχε μεταβληθῆ κατὰ μικρὸν ἐξ ἑαυτῆς διαρκούντος τοῦ πολέμου. Τὴν μεταβολὴν δὲ ταύτην δύναται μὲν τις νὰ παρατηρήσῃ καὶ πρότερον παρὰ τῷ Βρασίδα καὶ τῷ Γυλίππῳ, ἀλλ' ἡ τελειοτάτη ἐκπροσώπησις αὐτῆς εἶνε ὁ Λυσάνδρος. Καὶ ὑφίστατο μὲν ἀκόμη ἀρχαία σπαρτιατικὴ φατρία, ἐχομένη πανελληνίων τινῶν παραδόσεων, ἀποδεχομένη δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἀθηναίους ὡς ὁμοφύλους, φατρία μισοῦσα τὸν πόλεμον, ἅτε ἀναγκαιῶς ἀγαγόντα εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν λυκουργείων θεσμῶν καὶ μεταβαλόντα τοὺς Σπαρτιάτας εἰς

θεράποντας τῶν Περσῶν, φατρία τέλος, ἥτις καὶ αὐτὴν τὴν κυριαρχίαν τῆς Σπάρτης ἐπὶ τῶν Ἀθηναίων ὑπελάμβανεν ἐπιτυχίαν ἤκιστα ποθητὴν καὶ ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸ ἀληθὲς συμφέρον τῆς πολιτείας. Ὑπὸ τῆς φατρίας δὲ ταύτης εἶχον γείνειν ἐκάστοτε νέαι ἀπόπειραι πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ πολέμου διὰ συνδιαλλαγῆς εἰλικρινοῦς καὶ συμφερούσης εἰς ἐκατέρους τοὺς πολεμίους. Οὕτω δὴ μετὰ τὴν παρά τὴν Κύζικον μάχην ¹, ἔπειτα δὲ καὶ πάλιν ἐπὶ ἄρχοντος Εὐκτῆμονος (408-407 π. Χ.) ², ὅτε ὁ Ἐνδοῖος μετέβη τὸ δεύτερον εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως ἔλθῃ εἰς λόγους περὶ ἀποδόσεως τῶν αἰχμαλώτων, βεβαίως δὲ καὶ περὶ περαιτέρων προτάσεων. Ὁ δὲ Λύσανδρος ὑπερεμάχει τῶν διαθέσεων τῆς ἀντιθέτου πρὸς ἐκείνην φατρίας, ἥτις διαρκούντος τοῦ πολέμου εἶχεν ἐνισχυθῆ ὁσημέραι μᾶλλον, τῆς ἀκαθέκτως ἐπιδιωκούσης τὸν πόλεμον φατρίας τῆς ἐπιθυμούσης τὴν ἐξολόθρευσιν τῆς ἰσχύος τῶν Ἀθηναίων διὰ πάσης θυσίας καὶ ἀπασῶν τῶν δυνάμεων ἅς ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ ἢ Σπάρτῃ. Διὸ πᾶσα αἰδῶς καὶ πᾶσα ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐπιβαλλομένη ἀποφυγὴ τῶν ἄκρων ἰθεωροῦντο ὑπὸ τῶν ἀκρατῆτων ἐκείνων φίλων τοῦ πολέμου ὡς πράγματα συνανήκοντα εἰς τὰς ἀπρηχαιωμένας ἐξεις. Κατὰ δὲ τὸ πρόγραμμα αὐτῶν ἔνθα δὲν ἐπῆρκει ἡ ἀνδρεία, ἔπρεπε νὰ γείνη χρήσις δόλου καὶ ἀπάτης ἢ ὑπουλος ἀλώπηξ βαινέει περαιτέρω τοῦ λέοντος· διὰ δὲ τῶν ὅρκων ἀπατῶνται οἱ ἄνδρες ὡς οἱ παῖδες διὰ τῶν ἀστραγάλων ³. Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἀρχαί, ἅς ἐπετήδευεν ὁ Λύσανδρος· αὐτὸς δὲ ὢν ἤκιστα φιλογρήματος καὶ φιλήδονος, ἦτο ἀπ' ἐναντίας προθυμότατος νὰ μεταχειρίζηται ἀπανταχοῦ ἔνθα ἤρμοξε πάντας τοὺς τρόπους τοῦ δεκασμοῦ.

Εὐρεθεὶς δ' ἐξ ἀρχῆς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀρχαίαν σπαρτια-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 596.

² Usener ἐν τοῖς Jahrbücher für Philologie 1871 σ. 311 κ. I. Gilbert [Beiträge] σ. 361.

³ [Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 7].

τικὴν φατρίαν, ἐβάδισεν ἔπειτα ὁσημέραι προσωτέρω τὴν αὐτὴν ὁδὸν, καὶ ἔγεινεν ἐχθρὸς αὐτοῦ τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὁ ἄλλως περὶ ἅπαντα τὰ ἐξ ἐπιπολῆς ἐπιδεικνύων τυπικωτάτην νομιμοφροσύνην καὶ μαρτυρῶν εὐλαβῆ ἐμμονὴν εἰς τὴν πάτριον τῶν Σπαρτιατῶν θρησκείαν, ἀλλὰ κρύφα ἐργαζόμενος μετὰ ζήλου νὰ καταλύσῃ τὸ τιμιώτατον τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος διασωθέντων ἐν Σπάρτῃ, τὸν διπλοῦν θρόνον τῶν Ἡρακλειδῶν, ἐπειδὴ οὗτος εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἐπεπρόσθει εἰς τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ¹. Πράγματι ἤθελε νὰναδείξῃ κυρίαρχον τὴν πάτριον πόλιν, ὅπως ἔπειτα κυριαρχήσῃ αὐτὸς ἐν αὐτῇ. Ἦτο δὲ καὶ ἐν τούτῳ τὸ ἐν Σπάρτῃ πιστὸν ἀπότυπον τοῦ Ἀλκιβιάδου. Παρ' αὐτοῦ εἶχε μάθει πῶς χάριν ἐπιτεύξεως μεγάλων σκοπῶν ὀφείλει νὰ εἶνέ τις ἄριστος οὐ μόνον ὡς στρατηγός, ἀλλὰ καὶ ὡς διπλωμάτης· ἐκείνον ἐπιτηρῶν εἶχε διδαχθῆ πῶς ἔπρεπέ τις νὰ μεταχειρίζεται τοὺς Πέρσας καὶ ἐπωρελῆται τὴν δύναμιν τῶν πολιτικῶν φατριῶν. Καὶ ἦτο μὲν δεξιώτατος καὶ πολυπράγμων, φίλαρχος καὶ ἀκάθεκτος, ὡς ὁ Ἀλκιβιάδης, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ὅμως τὸ δαιμόνιον πνεῦμα καὶ τὸν ἐγωισμόν ἐκείνου, οὐδὲ τὰ εὐγενῆ χαρίσματα τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ. Ἄλλ' εἰ καὶ ἐστερεῖτο τῆς τόλμης καὶ τῆς πεποιθήσεως τῆς ἐμψυχούσης τὸν Ἀλκιβιάδην, ἐγίνωσκε πολὺ μᾶλλον νὰ ἐνεδρεύῃ μετὰ πανουργίας τοὺς ἐχθροὺς, ὅπως ἀρύηται ὄφελος ἐκ τῶν πταισμάτων ἐκείνων. Καὶ ἦτο μὲν ὑποδέστερος τοῦ Ἀθηναίου ὡς πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος, ἀλλ' ἦτο πολὺ ἀνώτερος αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν νηφαλιότητα καὶ τὴν ψυχραιμίαν, τὴν εὐστάθειαν, τὴν ἐγκράτειαν ἑαυτοῦ καὶ τὴν ἄγρυπνον προφύλαξιν.

Κατὰ ταῦτα ἦτο γεγονὸς κρισιμώτατον καὶ πλείστου λόγου ἄξιον ἢ ἐκ τῆς ἀφανείας τοῦ προτέρου ἀξιωματοῦ ἀνύψωσις τοῦ Λυσάνδρου καὶ ἡ ἀνάδειξις αὐτοῦ ὡς ναυάρχου. Ἀναδειχθεὶς ναύαρχος ἐτάχθη εἰς τὴν προσήκουσαν αὐτῷ θέσιν, ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ ἐκείνη ἀπῆτει ἀκριβῶς τοιαύτας ἀρετὰς οἷας εἶχεν ἐκεῖνος καὶ μόνος ἐκεῖ-

¹ Ἀριστοτέλους Πολιτ. α. 194, 30. 207, 5 [ἐκδ. Bekker].

κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην, ὥστε οἱ Συρακούσιοι ἔτυχον ἐν Ἀντάνδρῳ τῶν δικαιωμάτων πολιτῶν καὶ εὐεργετῶν¹. Ἄλλ' αἱ παρασκευαὶ ἐκεῖναι διεκόπησαν ἔνεκα τῆς ἀμηχανίας εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ὁ Φαρνάβαζος καὶ τῆς μεταβολῆς τῆς πολιτείας αὐτοῦ. Ὁ δὲ Λύσανδρος, συναθροίσας ἐν Πελοποννήσῳ, ἔπειτα δὲ παραλαβὼν καὶ παρὰ τῶν Ῥοδίων, Χίων καὶ Μιλησίων ὄσας πλείστας ἠδυνήθη νῆας, κατώρθωσε νὰ συνενώσῃ ἐν ὄλῳ ἐβδομήκοντα καὶ μόνον, στόλον ὑποδέεστερον τοῦ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τε τὸ πληθὸς τῶν νηῶν καὶ τὴν ἄσκησιν τῶν πληρωμάτων. Ἄλλὰ συγχρόνως ὁμοῦς ἔδωκεν εἰς τὸν ὄλον κατὰ Θάλασσαν πόλεμον νέαν τροπὴν, συνενώσας ἀπάσας τὰς δυνάμεις καὶ στήσας τὸ στρατήγιον τῶν Σπαρτιατῶν ἐν Ἐφέσῳ, ἧς διέγνω μετ' ὀξυδερκείας τὴν ἐπικαιρὸν θέσιν. Ἐν Ἐφέσῳ ἡ μὲν ἐπίδρασις τῶν Ἀθηναίων εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε ἀσθενεστέρα ἢ πανταχοῦ ἀλλαγῆ², ὁ δὲ Λύσανδρος εὐρίσκετο ὅσον ἦτο δυνατόν πλησιέστερον τῆς αὐλῆς τῶν Σάρδεων καὶ τῶν θησαυρῶν αὐτῆς.

Ἐπειτα δὲ ὁ Λύσανδρος ἦτο ὁ πρῶτος δεξιῶς μεταχειρισθεὶς κεφάλαιον δυνάμεως ὅπερ δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι εἶχε μείνει ἄχρηστον μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου. Τὸ κεφάλαιον δὲ τοῦτο ἦσαν αἱ ὀλιγαρχικαὶ φατρίαί, αἵτινες εἶχον μὲν ἐξ ἀνάγκης φυσικὴν σύμμαχον τὴν Σπάρτην, ἀλλὰ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχον τύχην παρὰ τῆς Σπάρτης πάντοτε ἀδιαφορίας ἡκιστα ἐμπνεούσης τὴν ἐμπιστοσύνην. Ἄλλ' ἡ δραστηριότης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐνέκειτο τότε κυρίως ἐν τῷ ἀνταγωνισμῷ τῶν φατριῶν. Ἡ Σπάρτη ἠδύνατο κατὰ ταῦτα νὰ κερδίσῃ μεγίστην δύναμιν, ἀναλαμβάνουσα δραστηρίως τὴν ἡγεσίαν πασῶν τῶν ὀλιγαρχικῶν τάσεων καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς κινήσεως ταύτης καθ' ὃν τρόπον ἄλλοτε ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε καταστήσει τὴν ἰδίαν πατρίδα κέντρον πασῶν τῶν

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 1, [26]. εὐεργεσία καὶ πολιτεία Συρακούσας ἐν Ἀντάνδρῳ.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 520.

δημοκρατικῶν ἐνεργειῶν ¹. Ἄφ' οὗ δὲ χρόνου ἡ Σπάρτη ἦτο ναυτική δύναμις ἡδύνατο νὰ σπεύσῃ πανταχοῦ καὶ ἔλθῃ εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰς ἐν ἀπάσαις ταῖς πόλεσι φατρίας· ἡδύνατο νὰ κατορθώσῃ διὰ ξένων μέσων τὰς ἀρίστας ἐπιτυχίας καὶ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν τελευταίων στηριγμάτων τῆς κλονουμένης δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ εἰσηγητὴς μὲν τοῦ τοιοῦτου πολεμικοῦ προγράμματος ὑπῆρξεν ὁ Βρασίδης, εὐτυχέστερος δ' ἐκείνου διάδοχος ὁ Λύσανδρος. Οὗτος ἦλθεν ἀπὸ τῆς Ἐφέσου εἰς κοινολογίαν πρὸς ἀπάσας τὰς φατρίας τὰς ἀντιδρώσας εἰς τὴν δημοκρατίαν καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἀθηναίων, ἤγαγεν αὐτὰς εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς ἑαυτὴν ὡς τὸν κοινὸν ἀπασῶν προστάτην καὶ πρὸς ἀλλήλας, ἐξησφάλισε τοὺς στασιάρχους περὶ τῆς τελείας ἐπιτυχίας τῶν φιλοδόξων αὐτῶν σκοπῶν, εἴλκυσε πρὸς ἑαυτὸν τοὺς αὐτομολοῦντας τῶν ἀττικίζόντων, ἐξέτεινεν ἀνά πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα δίκτυον συνωμοσιῶν, ὧν τὰ νῆματα ἐκράτει αὐτός, καὶ ἀπέκτησεν οὕτω κρυφίαν δύναμιν, ἣν ἡδύνατο νὰ διαθέσῃ κατὰ βούλησιν ἐν καιρῷ καταλλήλῳ ².

Τέλος δὲ συνεδέθη πρὸς τὸν Κύρον διὰ μεγίστης οἰκειότητος, καὶ κατώρθωσε διὰ τῆς δεξιότητος αὐτοῦ νάναπτύξῃ ἰδίαν μετ' αὐτοῦ φιλίαν, οἷας εἶχε πειραθῆ νὰ τύχῃ παρὰ τοῦ Τισσαφέρνους ὁ Ἀλκιβιάδης χωρὶς μηδέποτε νὰ το κατορθώσῃ ³. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις ὁ Κύρος διέθετε δυνάμεις ἕλως διαφόρους τῶν τοῦ Τισσαφέρνους, καὶ εἶχε τὴν ἀπόφασιν κατὰ τε τὴν ἐντολὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ συμπάθειαν νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν Σπάρτην· εὔρε δ' ἐν τῷ Λυσάνδρῳ σύμμαχον, εἰς ὃν προσένευμεν ἑαυτὸν μετὰ θαυμασμοῦ νεανικοῦ. Διὸ ὁ Λύσανδρος οὐ μόνον κατώρθωσε τὴν συνομολόγησιν ἀξιοπίστου

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 411.

² Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 5, 13, 26. Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 70. Vischer Alkibiades und Lysandros σ. 63 (καὶ ἐν ταῖς Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 87).

³ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 5, 6. Πλούταρχος [ἐν Βίῳ Λυσάνδρου] 5.

συνθήκης περὶ χρηματικῆς βοηθείας, ἀλλὰ καὶ ἔγνω δεξιῶς νάπο-
σπάσῃ ἀπὸ τοῦ φίλου καὶ ξένου βασιλόπαιδος τὴν ἐπαγγελίαν
πληρωμῆς καθημερινοῦ μισθοῦ ὄχι τριῶν, ἀλλὰ τεσσάρων ὀβο-
λῶν. Οὕτω δὲ ὁ μισθὸς ἀπέβη κατὰ ἓνα ὀβολὸν ἀνώτερος ἐκείνου
ὃν ἠδύναντο τότε νὰ πληρώσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τοῦτο ἤρκε-
σεν ὅπως ἀποστήσῃ πολλοὺς τῶν ναυτῶν τοῦ πολεμίου στόλου.

Συμμαχία οὕτω κινδυνώδης ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων οὐδέποτε
εἶχε συνομολογηθῆ μέχρῃς ἐκείνου τοῦ χρόνου. Χρήματα, δύνα-
μις τῶν φατριῶν, σύσεις καὶ δραστηριότης μετὰ θάρρους συν-
ηνοῦντο ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐπαγόμεναι ὄλεθρον τῆς πόλεως, οἱ δὲ Ἀθη-
ναῖοι πρὸς ἀντίδρασιν ἐναντίον τούτων τῶν κινδύνων οὐδὲν ἄλλο
εἶχον, εἰς ὃ νὰ δυνηθῶσι νὰ ἐμπιστευθῶσι, πλὴν τοῦ νικηφόρου
στρατηγοῦ, ὅστις περιβεβλημένος τὴν αὐτοκράτορα στρατηγίαν
ἤγειτο τοῦ στόλου καὶ ἀδιστακτῶς ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὴν ἀρχη-
γίαν τοῦ ἐν Ἰωνίᾳ πολέμου.

Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ὑπῆρξεν ὁ Λύσανδρος εὐθύς ἐξ ἀρ-
χῆς τῆς ναυαρχίας εὐτυχῆς, ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπικινδύνου ἀντι-
πάλου, τοῦ μόνου ὃν ἔπρεπε νὰ φοβηθῆ, εἶχεν ἐν τῇ μεταξὺ ὑπο-
στῆ ἀξίαν λόγου μεταβολήν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον ὁ Ἀλ-
κιβιάδης ἐκέκτητο τὴν μεγίστην δύναμιν ἧς ἠδύναντο νὰξιωθῆ
πολίτης, ἀλλ' αἱ βάσεις αὐτῆς εἶχον σαλευθῆ. Εἶχον μὲν ἐν τῇ
ἀγαλλιάσει τῆς νίκης κατασιγασθῆ αἱ φωναὶ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ
καὶ κατασταλῆ αἱ ἐνέργειαι αὐτῶν, ἀλλ' αὐτοὶ ἐκεῖνοι οὔτε γνώ-
μην εἶχον ἀλλάξει οὔτε τὸ θάρρος ἀποβάλει. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης
εἶχε πράξει τὰ πάντα πρὸς διαλλαγὴν τῶν φατριῶν, εἶχε συνηγο-
ρήσει ὑπὲρ τῶν ἀρχῶν μετρίας δημοκρατίας, εἶχεν ὑπεραμυνθῆ
σθεναρῶς τῶν συμφερόντων τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ, εἶχε προβῆ
εἰς τὴν ἀνατεθεισάν αὐτῷ ἐκλογὴν τῶν συστρατῆγων κατὰ τρόπον
τοιοῦτον, ὥστε τὴν στρατηγίαν ἀνέλαβον ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς
διαφόρους φατρίας, οἷον Ἀδείμαντος ὁ υἱὸς τοῦ Λευκολοπίδου καὶ
ὁ Ἀριστοκράτης¹. Ἀλλὰ μάτην ἐπεθύμει ὁ Ἀλκιβιάδης νὰ μείνῃ

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 574.

ἀμέτοχος καὶ ἀναδειχθῆ ἀνώτερος τῶν φατριῶν, ὡς ποτε ὁ Περι-
κλῆς. Καὶ οἱ μὲν ὀλιγαρχικοὶ ἐξηκολούθουν μισοῦντες αὐτὸν ὡς
καὶ πρότερον, οἱ δὲ δημοκρατικοὶ ἀπέβλεπον πρὸς αὐτὸν ὑπόπτως,
καὶ ἡ ἱερατικὴ φατρία εἶχε μείνει ἀδιάλλακτος. Οἱ δὲ περισσόθη-
σκοι ἐνέμειναν καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς μεγίστης τοῦ Ἀλκιβιάδου
εὐτυχίας εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ ἀγῶνα, καθ' ἃ μαρτυρεῖ τὸ παράδειγμα
τοῦ ἱεροφάντου Θεοδώρου, ἀρνηθέντος νάνακαλέσῃ τὴν ἐκφωνη-
θεῖσαν κατ' αὐτοῦ ἀρὰν ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι μόνον τὸν ἐναγῆ εἶχε
καταρασθῆ, κατ' ἀκολουθίαν δὲ, ἂν ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν εἶχε πρά-
ξει τινὰ ἀδικίαν, οὐδαμῶς εἶχε νὰ φοβηθῆ τὴν ἀρὰν ἐκείνην¹.

Ἡ αὐτὴ δὲ φατρία ἐπωφελεῖτο καὶ τὴν συγκυρίαν καθ' ἣν ἡ
κάθοδος τοῦ Ἀλκιβιάδου εἶχε συμπέσει πρὸς τὰ Πλυντήρια. Ἐτε-
λοῦντο δὲ ταῦτα τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν, κλειομένου τοῦ ναοῦ τῆς
Πολιάδος Ἀθηνᾶς, ἐξήγετο ἐξ αὐτοῦ τὸ ἱερὸν ἔδος τῆς θεᾶς ὑπὸ
τῶν λεγομένων Πραξιεργιδῶν, ἐπλύνετο ἐν θαλασσίῳ λουτρῷ καὶ
περιεβάλλετο διὰ νέου ἱματίου². Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν ἡμέραν
τοῦ ἔτους ἡ θεὰ ἦτο οἰονεὶ ἀποῦσα καὶ ἀπρόσιτος, ἡ δὲ πόλις ἐστε-
ρημένη αὐτῆς καὶ ἐν πένθει· διὸ συνήθως οὐδὲν τῶν ἀξίων λόγου
τινὸς δημοσίων ἔργων ἐπεχειρεῖτο τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἀλλὰ τότε
ἐνεκα τῆς ἀγαλλιᾶσεως ἐπὶ τῇ νικηφόρῳ εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστροφῇ
τοῦ Ἀλκιβιάδου εἶχον ἀποστῆ τῶν πατριῶν· οἱ δ' ἐχθροὶ τοῦ Ἀλ-
κιβιάδου ἐπέρριπτον ἐπ' αὐτὸν τὴν εὐθύνην ἐπὶ τῇ ἀσεβείᾳ ἐκείνῃ
τῆς πόλεως, καὶ προσεπάθουν νὰ πείσωσι τὰ εὐπίστα πλήθη, ὅτι
πάντως ἦτο δυσοιωνίστος ἡ σύμπτωσις τῆς ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ
τῆς καθόδου τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀπουσίας τῆς πολιούχου θεᾶς ἐκ
τῆς πόλεως.

Ἄλλ' οὐχ ἦττον ἡ παρουσία τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐν τῇ πόλει
παρεκώλυε τὴν ἐπιτυχίαν τῶν τοιοῦτων ἐπιβουλῶν, ἐπειδὴ οἱ

¹ [Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 28].

² [Aug.] Mommsen [Feste der Stadt Athen. Ἐν Ασιφίᾳ. 1898 σ. 491
κ. ἰ. Περὶ δὲ τῶν Πραξιεργιδῶν ἴδε Töpffer Attische Genealogie. Ἐν Βερολίῳ.
1889 σ. 133 κ. ἰ.].

Ἄθηναῖοι ἔβλεπον ἐνώπιον αὐτῶν αὐτὸν ἐκείνον τὸν ἄνδρα τὸν δοξασθέντα διὰ τῶν λαμπροτάτων ἄθλων εἴπερ ποτὲ προσελκύνοντα τὰς καρδίας διὰ τῆς προσηνείας τῶν τρόπων καὶ κερδαίνοντα τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῶν. Ὁ δὲ δῆμος ἐδεικνύετο ὁσημέραι προθυμότερος νάναθῆσθαι τὰς τύχας τῆς πόλεως εἰς τὸν ἄνδρα ἐκείνον, ὅστις διὰ σθεναρᾶς μοναρχικῆς διοικήσεως θὰ ἠδύνατο νὰ σώσῃ καὶ πάλιν τὴν ὑπὸ τοῦ στασιαστικοῦ πνεύματος διασπωμένην πολιτείαν. Ἄλλὰ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς πάντα ταῦτα οἱ ἀντίπαλοι ἠγωνίζοντο μετὰ πλείστου ὄσου ζήλου, ὅπως ἐπισπεύσωσι πάσῃ μηχανῇ τὸν ἀπόπλου τοῦ στρατηγοῦ ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο ἡ παρακώλυσις αὐτοῦ ἀπὸ τῆς περαιτέρας ἐπιδιώξεως τοῦ ἥρωικοῦ αὐτοῦ σταδίου. Ἄλλὰ κατ' ἀλήθειαν ὁ χρόνος τῆς ἀπομακρύνσεως αὐτοῦ ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἄμεσον καὶ πάλιν ἔναρξιν τῶν προτέρων ἐνεργειῶν, αἵτινες εἶχον ἤδη ἐπισωρεύσει πλείστα ὅσα δεινὰ ἐπὶ τὴν πολιτείαν, ἤτοι τῆς ὑποκινήσεως τοῦ μίσους ἐναντίον τοῦ ἀπόντος στρατηγοῦ. Μετὰ πανουργίας δὲ εἶχον συντελέσει αὐτοὶ ἐκείνοι εἰς τὴν μεγίστην ἔντασιν τῶν προσδοκιῶν τοῦ πλήθους. Διό, ὅτε καθυστέρουν τὰ γγέλματα τὰ μετ' ἀνυπομονησίας ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν προσδοκώμενα, ὅτε τὸ πρῶτον ἠγγέλθη οὐδὲν ἄλλο ἢ ὅτι ὁ ἐξ ἑκατῶν τριήρων στόλος, οὗ ἐπέβαινον χίλιοι πεντακόσιοι ὀπλίται καὶ ἑκατὸν πενήκοντα ἵππεις, παρ' οὗ προσεδόκῃτο ἡ ταχυτάτη ἀνάκτησις τῆς Ἰωνίας, ὤρμει πρὸ τῆς Ἀγῶρου, μὴ κατορθώσας μὴδ' αὐτῆς τῆς μικρᾶς νησιωτικῆς πόλεως τὴν ἐκπολιόρχησιν, ὅτε δὲ κατόπιν καὶ ἀπὸ τῆς Σάμου, τοῦ δευτέρου σταθμοῦ τοῦ στόλου, ἤλθεν ἡ εἰδήσις, ὅτι οἱ πολέμιοι στόλοι ὤρμουν ἄδρανεις ἀντιμέτωποι ἀλλήλων καὶ ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης διεπραγματεύετο πρὸς τοὺς Πέρσας, τότε ἐπήλθεν αἰφνης ταχυτάτη μεταβολὴ τοῦ δημοσίου φρονήματος. Καὶ δὴ διεβουκολοῦντο ἅπαντες ὑπὸ τῆς πεποινήσεως, ὅτι οὐδὲν ἦτο ἀκατόρθωτον διὰ τὸν Ἀλκιβιάδην. Ἀφ' οὗ δὲ αὐτὸς ὁ ἀκατανίκητος δὲν ἐνίκα, τοῦτο ἐσήμαινε κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν, ὅτι δὲν ἤθελε νὰ νικήσῃ, ἦτο ἄρα προδότης καὶ εἶχε δεκα-

σθῆ ὑπὸ τῶν πολεμιῶν, ὅφ' ὧν βοηθούμενος ἤθελε νὰ ἄρξῃ τῶν Ἀθηναίων. Τέλος δὲ μάλιστα ἦλθε καὶ τὸ ἄγγελμα ἤττης τοῦ στόλου, καὶ τότε ἡ ἐπιτυχία τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ἦτο πλήρης.

Εἶχε ὀφθαλμὸς δὴ ὁ Ἀλκιβιάδης κατανοήσει ἐν Σάμῳ τὴν ἐπελευθούσαν μεταβολὴν τῶν πραγμάτων. Αἱ μὲν ἀπόπειραι αὐτοῦ πρὸς μετάστασιν τοῦ Κύρου εἶχον ναυαγήσει. Εἶχε δὲ ἀποτύχει καὶ ἡ προσπάθεια αὐτοῦ νὰ ἐλκύσῃ τὸν Λύσανδρον ἐκτὸς τοῦ λιμένος, ἐν ᾧ ὤρμει ἐν ἀσφαλείᾳ. Μετὰ δὲ τὴν παρέλευσιν τοῦ χειμῶνος, καθ' ὃν οὐδὲν ἐπράχθη, οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην ἢ ὁ διὰ μέρους τῶν ἀθηναϊκῶν νηῶν ἀποκλεισμός τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου καὶ ἡ διὰ τῶν λοιπῶν δυνάμεων ἑναρξίς τοῦ κατὰ γῆν πολέμου, ἡ κατάκτησις τῶν πόλεων τῆς Ἰωνίας ἐκάστων καὶ ἡ ἐν αὐτῇ ἐκ νέου ἀποκατάστασις τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀθηναίων καθ' ὃν τρόπον τοῦτο εἶχε κατορθωθῆ ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ. Αὐτὴ ἡ φιλοτιμία ἐπέβαλλεν εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην τὸ καθήκον νάποδώσῃ καὶ πάλιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν Ἰωνίαν ἐκείνην, ἧς ἡ ἀποστασία εἶχεν ὑπάρξει ἔργον αὐτοῦ¹. Διὸ ἀνέθηκε τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐγκαταμεινάσης μοίρας, ἧς εἰς ἐμελλε νάναλάβῃ τὸν ἀποκλεισμόν, εἰς ἕνα τῶν δοκιμωτάτων αὐτοῦ τριηράρχων, καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν αὐστηροτάτην διαταγὴν νὰ μὴ προκαλέσῃ ἢ δεχθῆ μάχην. Συγχρόνως δὲ αὐτὸς ἤρχισε παρὰ τὴν Φώκαιαν τὸν κατακτητικὸν πόλεμον, καθ' ὃν, ὡς εἶδος, ἐσκοπεῖτο ἡ διὰ νίκης τοῦ στόλου ἑναρξίς τῆς ἐκστρατείας καὶ διευκόλυνσις τῆς ἐπιτυχίας αὐτῆς. Ἀλλὰ μόλις εἶχεν ἀρχίσει ἡ πολιορκία, καὶ ἦλθε τὸ ἄγγελμα περὶ ἀτυχοῦς ναυμαχίας ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ἐφέσου. Καὶ δὴ ὁ Ἀντίοχος, παρορμώμενος ὑπὸ πολεμικοῦ ζήλου, εἶχεν ἐξερεθίσαι ἀσυνέτως τοὺς πολεμίους, ἐφ' ᾧ προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου καὶ περιεπλάκη μετὰ τοῦ στόλου ἀδοκῆτως εἰς δεινὴν ναυμαχίαν, ἧς ἡ ἔκβασις ὑπῆρξεν ἀτυχεστάτη. Καὶ αὐτὸς μὲν κατεβυθίσθη μετὰ τῆς προπλευούσης τῶν ἄλλων τριήρους αὐτοῦ, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν, ἀποβα-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 524.

λόντες δεκαπέντε νῆας, νὰ ἐπιστρέψωσιν ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ Νότιον σταθμοῦ εἰς τὴν Σάμον ¹.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο ἀνεύθυνος ἐπὶ ταύτῃ τῇ συμφορᾷ· οὐδὲ ὁ Ἀντίοχος δὲ ὑπεῖχεν ἅπασαν τὴν εὐθύνην αὐτῆς, καθ' ὅτι εἶχε μὲν δώσει εἰς ἀπάσας τὰς τριῆρεις τὴν διαταγὴν νὰ εἶνε ἑτοιμοὶ πρὸς μάχην, ἀλλ' ἡ διαταγὴ αὕτη δὲν εἶχεν ἐκτελεσθῆ. Προφανῶς ἡ πειθαρχία εἶχε χαλαρωθῆ. Ἡ διακοπὴ τῶν πολεμικῶν ἀσκήσεων, ἡ διαμονὴ ἐν Ἀθήναις, ἡ στρατολογία νέων ναυτῶν, ταῦτα πάντα ἔσχον βλαβερὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸ πνεῦμα τῶν πληρωμάτων, ὧν ἡ διαγωγὴ εἶχεν ὑπάρξει ἀπαράμιλλος παρὰ τὸν Ἑλλησπόντον. Ὁ δὲ κατώτερος μισθὸς ὃν ἐλάμβανον οἱ Ἀθηναῖοι ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς Πελοποννησίους καὶ ἡ κοπιώδης ὑπηρεσία ἢ μὴ ἀνταμειβομένη ἐπαρκῶς ἔνεκεν ἐλλείψεως λαφύρων ἐγένων δυσἀρέσκειαν καὶ δυσπιστίαν. Τέλος δὲ εἶχον καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐν τῷ στόλῳ θιασώτας, προβάοντας εἰς φανεράν κατὰ τοῦ στρατηγοῦ ἀποστασίαν. Θρασύβουλος δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Θράσωτος ἔπλευσεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἵνα κατηγορήσῃ αὐτὸν, ἀγγεῖλας, ὅτι οὐδεὶς ἄλλος ἦτο αἰτιὸς τῆς νωθρᾶς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου πλὴν αὐτοῦ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις κατενώπιον τῶν πολεμίων ἐτρύφα ἐν ἀβροῖς συμποσίαις μετὰ Ἰωνίδων ἑταιρῶν καὶ ἀνέθετε τὴν στρατηγίαν εἰς τοὺς ἀνικάνωτάτους τῶν ὁμοτραπέζων. Ἄλλως δὲ κατὰ τὰ μνησθέντα ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου ὁ Ἀλκιβιάδης εὕρισκετο διαρκῶς πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τὸν Φαρνάβαζον εἰς λόγους, οὐδένα προφανῶς ἔχοντας ἄλλον σκοπὸν ἢ τὴν εἰς τοὺς πολεμίους παράδοσιν τῆς στρατιᾶς καὶ τοῦ στόλου καὶ τὴν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπίτευξιν μοναρχικῆς ἐξουσίας. Ἡ δ' ἐπιρριπτομένη αὕτη ὑπόνοια ἐφαίνετο ἀξία πίστεως καὶ διὰ τὸν λόγον, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης κατὰ τὴν ἑλλησπόντιον ἐκστρατείαν εἶχε καταλάβει καὶ τειχίσει χωρὶα τινὰ τῆς θρακικῆς Χερσονήσου. Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ

¹ Σεροφῶντος Ἑλληνικά 1, 5.11. Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 71. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 35.

τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἀλκιβιάδου τὰ πρῶτα διαβήματα πρὸς ἴδρυσιν ἰδίας ἀρχῆς, καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον διετήρει ὡς καὶ πρότερον τὴν φιλίαν πρὸς τὸν κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον κρατοῦντα σατράπην, εἰ καὶ οὗτος εἶχεν ἐπονειδίστως διαψεύσει πάσας τὰς προσδοκίας τῶν Ἀθηναίων.

Τὸ δὲ καθολικὸν αἶσθημα τῆς προκειμένης ἀμηχανίας ἐπηύξανε πάντα φόβον τοιοῦτον. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθον καὶ ἐκ τῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πρέσβεις παραπονούμενοι ἐπὶ τῇ στρατηγίᾳ τοῦ Ἀλκιβιάδου, οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ κατώρθωσαν νὰ ἐπωφεληθῶσι πάντα ταῦτα μετὰ τοιαύτης πανουργίας καὶ οὕτω τελεσφόρως, ὥστε ὁ δῆμος, ὅστις ἔτι πρὸ μικροῦ ὠμολόγει, ὅτι ἡ προτέρα αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην διαγωγή εἶχεν ὑπάρξει ἡ αἰτία τῶν συμφορῶν τῆς πόλεως καὶ εἶχε μεταμεληθῆ δεινότερα κατησχυμμένος, ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος δῆμος τώρα, ὑφισταμένων πολὺ μειζόνων κινδύνων καὶ ἄνευ τῆς μικροτάτης ἀποδείξεως ἐνοχῆς, ἀπέβαλε καὶ πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν ἄριστον τῶν ἡρώων μετὰ στρατηγίαν ἀδιάκοπον μακροτέραν τεσσάρων ἐτῶν, καθ' ἣν οὐδέποτε εἶχε φανῆ ἀνάξιος τῆς πρὸς αὐτὸν ἐμπιστοσύνης τῶν συμπολιτῶν. Καθηρέθη λοιπὸν τὸ δεύτερον ἤδη ἄπὼν μετὰ καὶ τῶν συστρατῆγων, ἐπειδὴ καὶ τούτους εἶχεν ἐκλέξει αὐτὸς ὡς στρατηγὸς αὐτοκράτωρ. Δὲν εἶχε δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης ἱκανὴν πεποίθησιν ἐπὶ τὴν στρατιάν, ὅπως ἀντιστῆ εἰς τὸ κέλευσμα τοῦ δήμου, καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὴν Χερσόνησον¹.

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 5, 16· [οἱ δὲ ἐν οἴκῳ Ἀθηναῖοι, ἐπειδὴ ἠγγέλθη ἡ ναυμαχία] γαλεπῶς εἶχον τῷ Ἀλκιβιάδῃ, οἰόμενοι δι' ἀμίλειάν τε καὶ ἀκράτειαν ἀπολωλεκίναί τὰς ναῦς καὶ στρατηγούς εἶλοντο ἄλλους δέκα, [Κόνωνα, Διομέδοντα, Λέοντα, Περικλῆα, Ἐρασινίδην, Ἀριστοκράτη, Ἀρχίστρατον, Πρωτόμαχον, Θράσυλλον, Ἀριστογίνην]. Ἀλκιβιάδης μὲν οὖν πονήρως καὶ ἐν τῇ στρατιᾷ φερόμενος, [λαβὼν τριήρη μίαν] ἀπέπλευσεν εἰς Χερρόνησον εἰς τὰ ἑαυτοῦ τεῖχη. Μετὰ δὲ ταῦτα Κόνων ἐκ τῆς Ἀνδρου [σὺν αἷς εἶχε ναυσὶν εἰκοσι φηφισαμίων Ἀθηναίων] εἰς Σάμον [ἐπλευσεν ἐπὶ τὸ ναυτικόν]. Πρβλ. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIII, 74. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 36. *Λυσάνδρου* 5. *Κορνήλιον Νέπωτα* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 7. *Ιουστίνου* V, 5, 3.

Τῶν δὲ προτέρων στρατηγῶν ἐξελέχθησαν καὶ πάλιν μόνον Κόνων ὁ Τιμοθέου καὶ ὁ Ἀριστοκράτης. Ὁ δὲ Κόνων, ὅστις ὄρμει ἀκόμη πρὸ τῆς Ἀνδρου, ἀνέλαβε τὴν ἀρχιστρατηγίαν, καὶ ἔπλευσε μετὰ τεσσάρων τῶν συστρατῆγων, τοῦ Λέοντος, τοῦ Ἀρχεστράτου, τοῦ Ἐρασινίδου καὶ τοῦ Ἀριστοκράτους, εἰς τὴν Σάμον, ἔνθα συνηθροίσθησαν νῦν μετὰ τῶν τριάκοντα ἐξ Ἑλληςπόντου νηῶν, ὧν τὴν ἀρχηγίαν εἶχεν ὁ Θρασύβουλος, καὶ τῆς ἐν Ἀνδρῶ μοίρας ἑκατὸν δέκα καὶ πέντε τριήρεις.

Μόλις δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε καταθέσει τὴν στρατηγίαν, καὶ ἀμέσως ἔγειναν αἰσθητὰ τὰ ἐπακόλουθα τῆς γενομένης ἀποράσεως. Ὁ Κόνων ἦτο ἀνὴρ ὑπερήφανος καὶ στρατηγὸς δεδοκιμασμένος, μετείχε δ' ἕνεκα τοῦ γένους καὶ τοῦ πλοῦτου ἐν τῷ δήμῳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ ἀξιώματος ὁμοίου πρὸς τὸ τοῦ Νικίου, καὶ ἦτο ὡς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐκ τῶν πιστῶν εἰς τὸ καθεστῶς, ἦτο δὲ κατὰ ταῦτα πληρέστατ' ἀξίος τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ δήμου. Ἄλλ' ἔσπερειτο ὁμοίως τῶν ἐκτάκτων χαρισμάτων τοῦ προκατόχου, ὅστις δὲν κατῴρθωσε μὲν, ταχθεὶς ἀντιμέτωπος τοῦ Λυσάνδρου, νὰ τύχη τῆς εὐκαιρίας λαμπρῶν νικῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς συνέσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἀκαταπονήτου μεγαλοπραγμοσύνης εἶχε κατορθώσει καὶ ἄνευ ἀποστολῆς χρημάτων ἐκ τῆς πατρίδος νὰ συντηρήσῃ μέγαν στόλον καὶ συγκρατήσῃ τὴν κατὰ θάλασσαν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλ' ὁ Κόνων ἐγκατέλιπε τὸ τοιοῦτον πρόγραμμα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς· καὶ περιώρισε μὲν τὸν στόλον εἰς ἐβδομήκοντα νῆας, εἰς ἃς ἐπεβίβασε λογάδας ληφθέντας ἐκ πάντων τῶν πληρωμάτων, ἐδήλωσε δὲ διὰ ταύτης τῆς πράξεως, ὅτι ἠσθάνετο τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ πρὸς ἐξακολούθησιν εὐρέος πολέμου κατὰ θάλασσαν. Ἐρ' ἱκανοὺς δὲ μῆνας διεξῆγε μόνον ἄστατον πειρατικὸν πόλεμον, δητῶν ἄνευ προδιαγεγραμμένου σχεδίου διάφορα παραθαλάσσια χωρία καὶ πειρῶμενος νὰ προσπορίσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους νέους πόρους.

Πιθανῶς δ' εἰς τοῦτον τὸν χρόνον ἀνέρχεται τὸ ψήφισμα τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων πρὸς τιμὴν τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου Εὐαγόρου, ὅστις περὶ τὸ 410 π. X. (Ὀλυμπ. 92,3) ἀνέκτησε

τὸ πατρικὸν βασιλείον¹. Ἀπὸ τοῦ χρόνου δ' ἐκείνου εἶχε γείνει ἀνὴρ ἄξιος λόγου διὰ τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες καθ' ἕσπον ἤλαττοῦντο αἱ προσδοκίαι αὐτῶν περὶ ὑποστηρίξεως παρὰ τῆς Περσίας πολὺ μᾶλλον ἐπεζήτουν, ὡς εἰκὸς, τὴν προσπέλασιν πρὸς τοὺς δυσηρεστημένους ὑπηκόους τοῦ μεγάλου βασιλέως. Διὰ ταῦτα δὲ πιθανῶς ἤδη εἰς τοῦτον τὸν χρόνον πρέπει νάναγάγωμεν τὴν ἀρχὴν τῆς οικειότητος μεταξὺ Κόνωνος καὶ Εὐαγόρου.

Ὁ πελοποννησιακὸς στόλος ὑπερέβαινεν ἤδη τὸν ἄττικὸν κατὰ εἴκοσι νῆας, καὶ ἔνεκα τῶν τακτικῶν προσόδων ηὔξανετο διαρκῶς. Διὸ, ὅτε τὸν Λύσανδρον διεδέχθη ἐν τῇ ναυαρχίᾳ ὁ Καλλικρατίδας, οὗτος ἠδυνήθη, καὶ πρὶν ἢ καταγάγῃ νίκην τινὰ, νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὸν κύριον τῆς θαλάσσης. Καὶ ταῦτα διότι, καίτοι ἐστείρευσε τὰ παρὰ τῶν Περσῶν χρηματικὰ βοηθήματα, ἅτινα ὁ Κύρος μόνον εἰς τὸν ἴδιον φίλον συνήνει νὰ πληρόνωνται, καίτοι αὐτὸς ὁ Λύσανδρος, ὅπως δυσχεράνη κατὰ τὸ ἐνὶν τὴν θέσιν τοῦ διαδόχου ἐπέστρεψεν εἰς τὸν Κύρον ἅπαντα τὰ ἐτι ὑπολειπόμενα χρήματα ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι εἶχον δοθῆναι μόνον εἰς αὐτὸν ἐκείνον, ἀλλ' ὅμως ὁ νέος ναύαρχος κατώρθωσε οὐ μόνον νὰ διατηρήσῃ τὸν εἰς αὐτὸν παραδοθέντα στόλον, ἀλλὰ καὶ αὐξήσῃ αὐτὸν μεγάλως, καὶ μάλιστα κατὰ τὸν ἐντιμότερον τρόπον. Καὶ δὴ ἔμπλεως ἀγανακτήσεως ἔστρεψε τὰ νῶτα πρὸς τὰν ἄκτορα τῶν Σάρδεων, ἔνθα εἶχον ἀφήσει αὐτὸν νάναμένη πρὸ τῶν θυρῶν δίκην ἐπαίτου, καὶ κατώρθωσε πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς παρὰ τῶν Περσῶν προστασίας νὰ ἐξάψῃ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἴωσιν ὄλωσ νέον πολεμικὸν ζῆλον. Οὕτω συνήθροισεν ἐν Μιλήτῳ πενήντα νῆας τῶν συμμάχων, ἃς μετὰ μεγίστου ζήλου ἤσκει χάριν τοῦ ἐπιθετικοῦ πολέμου. Κατ' ἀκολουσίαν δὲ ἀνεδείχθη αὐτόχρημα θριαμβευτῆς, δυνηθεὶς διὰ τῆς χρηματικῆς ὑποστηρίξεως τῶν Χίων καὶ τῶν Μιλησίων ἄνευ περσικῆς χορηγίας νὰ ἐλκύσῃ εἰς τὴν θάλασσαν στόλον ἑκατὸν τεσσαράκοντα νηῶν, στόλον ὅσον οὐδέποτε μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον ἀντιτάξει εἰς τοὺς

¹ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 64.

Ἀθηναίους. Συνεδύαζε δ' ὁ Καλλικρατίδας τὸ μεγάλθυμον καὶ τὴν ἀγερωχίαν ἀρχαιοπρεποῦς Σπαρτιαίου μετὰ τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς δεξιότητος ἣν ἀπήτει ἡ ἐπιβολὴ ναυάρχου ἐν Ἰωνίᾳ. Ἐξέτελεσε δ' ἐν αὐτῇ ὅτι ὁ Βρασιδάς εἶχεν ἐπιδιώξει ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης, καὶ ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος μεταγαγὼν ἐπιτυχῶς εἰς τὸν στόλον τὴν τόλμην καὶ τὸν εὐθὺν ἥρωισμόν τῶν Σπαρτιατῶν¹.

Ἡζιώθη δὲ νὰ στεφθῆ τὸ ἔργον αὐτοῦ ὑπὸ λαμπρῶν κατορθωμάτων. Ἐν τῇ νήσῳ τῶν Χίων, πρὸς οὓς πρὸ πάντων ἤθελε νὰ ἐπιδείξῃ τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ, κατέστρεψε τὸ τεῖχος τῶν Ἀθηναίων, ἐξ οὗ ἐξηρτᾶτο ἡ ἀνάκτησις τῆς νήσου· ἔπειτα δ' ἐκυρίευσε τὴν ἀξίαν λόγου Τέων καὶ ἔπλευσεν ἄοκνος περαιτέρω πρὸς τὴν Λέσβον, ἧς αἱ πόλεις ἦσαν τὰ κυριώτατα ἐρείσματα τῆς ἀττικῆς δυνάμεως ἐν ἐκείνῳ τῷ πελάγει καὶ ἐφρούρουσαν τὴν μεταξὺ τῆς Ἰωνίας καὶ τοῦ Ἑλληνισπότου ἐπικοινωνίαν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν βόρειον παραλίαν τῆς νήσου, ἐν Μηθύμνῃ, ἐστάθμευεν ἀθηναϊκὴ φρουρά, ἣτις ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ πρὶν ἢ ὁ Κόνων προφθάσῃ νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν ἐκ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας. Ἀλλὰ τότε ἠναγκάσθη τοῦλάχιστον νὰ πειραθῆ ὅπως διατηρήσῃ τὴν Μυτιλήνην καὶ πρὸς τοῦτο ἔλθῃ ἐγγὺς τῆς πόλεως. Κατὰ δὲ τὸν πρὸς τὴν πόλιν ἐκείνην διάπλουν οἱ πολέμιοι ἦλθον εἰς σύγκρουσιν. Ὁ Κόνων ἠθέλησε νὰ ποφύγῃ αὐτόχρημα μάχην, ἀλλ' ἐν ᾧ αἱ νῆες συνεπλέκοντο κατὰ χωριστὰς ομάδας ὁ στόλος αὐτοῦ διασπᾶται. Τριάκοντα τριήρεις ἀποσπῶνται ἀπὸ τῶν ἄλλων καὶ ἀναγκάζονται νὰ παραδοθῶσιν εἰς τοὺς πολεμίους καθ' ὃν χρόνον ὁ Κόνων ἀποχωρεῖ μετὰ τῶν λοιπῶν εἰς τὸν βόρειον λιμένα τῆς Μυτιλήνης² καὶ ἀποφράσσει τὸ στόμιον αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Καλλικρατίδας ἐκβιάζει τὸν εἰσπλουν καὶ πολιορκεῖ μετὰ τῆς πόλεως τὸν στόλον τοῦ Κόνωνος οὕτω τελειῶς, ὥστε οὗτος μόνον διὰ στρατηγήματος κατορθώνει νὰ ποστειλῇ δύο τριήρεις εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως ἀγγείλῃ εἰς τὸν δῆμον τὴν ἀπόγνωσιν εἰς ἣν εἶχε περιπέσει³.

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 6, 1.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 131.

³ *Ξενοφῶντος* [Ἑλληνικά I,] 6, 16-18. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIII, 77. Ὁ Καλ-

Τότε δὲ πλέον ὁ Καλλικρατίδας ἠδύνατο νὰ ὑπολάβῃ, ὅτι ὁ πόλεμος εἶχε σχεδὸν περατωθῆ, ὅτε μάλιστα καὶ μοῖρα δώδεκα νηῶν, προσαχθεῖσα εἰς βοήθειαν ὑπὸ τοῦ Διομέδοντος, περιῆλθε πλὴν δύο νηῶν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ πᾶσ' ἄλλῃ ἀποστολῇ ἐπικουρίας ἐφαίνετο ἀδύνατος. Ἡδύνατο νὰ καυχῆθῃ, ὅτι ἄνευ βοηθείας τῶν Περσῶν εἶχεν ἀναδείξει τὴν Σπάρτην θαλασσοκράτορα ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἐπειδὴ τὰ λείψανα τοῦ πολεμίου στόλου μετὰ τοῦ ἀρίστου τῶν κατὰ θάλασσαν στρατηγῶν ἦσαν αἰχμάλωτ' αὐτοῦ. Ὁ Ἑλλήσποντος ἦτο ἀνοικτός. Τί δ' ἐκώλυεν αὐτὸν πλέον νὰ στερήσῃ τὰς Ἀθήνας τῶν τελευταίων αὐτῶν πόρων καὶ ἀναγκάσῃ τὴν πόλιν νὰ παραδοθῇ ὑφ' οἰουσῶν ἄλλοτε ἄλλοι; Καὶ ὅμως ὑπελόγιζε κακῶς τὰς δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων.

Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύνατο ἀκόμη νὰ πεισθῶσιν εἰς τὴν σκέψιν τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς. Ὅτε λοιπὸν ἢ ἑτέρα τῶν ὑπὸ τῶν Κόνωνος ἀποσταλεισῶν νηῶν ἔφθασεν αἰσίως εἰς τὰς Ἀθήνας, τὰ ἐνεστῶτα δεῖνὰ κατεσίγασαν πᾶσαν διάσπασιν τῶν φατριῶν καὶ ἐξῆψαν παρ' ἅπασιν τοῖς πολιταῖς ἄμιλλαν, ἧς τὰ ἐπακόλουθα ὑπερέβησαν πᾶσαν προσδοκίαν. Ὁμοφώνως δ' ἀπεφάσισαν νὰ καταβάλλωσι τοὺς τελευταίους πόρους χάριν παρασκευῆς νέου μεγάλου στόλου, δυναμένου νὰ σώσῃ τὸν Κόνωνα καὶ ἀντιπαραταχθῇ πρὸς τοὺς πολεμίους ἐν ἀναπεπταμένῳ πελάγει. Ἄνευ δὲ τινος δισταγμοῦ ἐποιήσαντο εὐρυτάτην χρῆσιν τῶν θησαυρῶν τῆς πολιούχου θεᾶς χάριν τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως. Ἐκ χρυσοῦν ἀγαλμάτων τῆς Νίκης ἐκόπη νόμισμα, καὶ ἅπαντα τὰ ἐν τῷ προνηίῳ τοῦ Παρθενῶνος ἐκ μετάλλου πολύτιμα σκεύη πλὴν ἐνὸς χρυσοῦ στεφάνου παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ἑλληνοταμίας πρὸς ἐκκοπὴν νομισμάτων¹ ἀναμφιβό-

λικρατίδας εἶχεν ἀπειλήσει τὸν Κόνωνα, ὅτι παύσει αὐτὸν μοιχῶντα τὴν θάλατταν [Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 6, 15].

¹ Περὶ τῶν νομισμάτων τούτων τῶν κοπέντων ἐπὶ Ἀντιγῶνος ἀρχόντος ἴδε Böckh Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 29. Τὸ καινὸν χρυσίον καλεῖται παρ' Ἀριστοφάνει ἐν Βατραχίοις, στ. 720. Πρὸς καὶ τὰ τοῦ Φιλοχόρου ἐν τοῖς Σχολίοις Ἀριστοφάνους εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον.

λως δ' ἐκενώθησαν καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ θησαυροῦ¹, προσαναλώθη δὲ καὶ αὐτὸ τὸ τελευταῖον κατάθεμα τῆς πόλεως. Τριήρεις δ' ὑπῆρχον εὐτυχῶς ἀκόμῃ, ἦτοι αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλικιτιάδου συλληφθεῖσαι, ἐπενήκοντα καὶ πέντε ἐν ἔλφῳ, καὶ τεσσαράκοντα πέντε αἱ ὑπὸ τοῦ Κόνωνος τεθεῖσαι ἐν ἐφεδρείᾳ καὶ προσωρμισμέναι ἐν Σάμφ². Ἄλλ' ἔλειπον πολῖται, ὅπως ἐπιβῶσιν αὐτῶν, καίτοι ἐναυτολογήθησαν ἅπαντες οἱ δυνάμενοι νὰ θεωρηθῶσι περιττοὶ διὰ τὴν ἄμυναν τῶν τειχῶν, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἵππεῖς εὐρέθησαν πρόθυμοι νὰ ταχθῶσιν εἰς τὰ πληρώματα τῶν τριήρων. Διὸ ἐστρατολογήθησαν καὶ πλείστοι ὅσοι τῶν μὴ ἐγγεγραμμένων εἰς τοὺς πολίτας. Καὶ εἰς μὲν τοὺς μετοίκους ἐδόθη ἡ ἐπαγγελία τῆς χορηγίας τοῦ δικαίωματος τοῦ πολίτου, εἰς δὲ τοὺς δούλους ἡ τῆς ἀπελευθερώσεως³. Οὕτω δὲ, βοηθούτων καὶ τῶν Σαμίων καὶ ἄλλων συμμάχων, συνεκροτήθη ἐντὸς μηνὸς στόλος ἑκατὸν πενήκοντα καὶ πέντε νηῶν, ἐν ἧδυνήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς ἐν τῇ πόλει ἐγκαταμεινάντας στρατηγούς, τὸν Θράσυλλον, τὸν Πρωτόμαχον, τὸν Ἀριστογένη καὶ τὸν Περικλέα, τὸν υἱὸν τοῦ μεγάλου πολιτευτοῦ. Οὕτω συνεκεντρώθησαν ἐν ἀπεγνωσμένῃ συντονίᾳ περισυλλεχθεῖσαι ἅπασαι αἱ ὑπολειφθεῖσαι δυνάμεις τῆς πόλεως, καὶ μετὰ τῆς συναισθήσεως, ὅτι ἐπεβάλλετο ἀναγκαιῶς ἡ νίκη ἢ ὁ ὀλεθρος, ὁ τελευταῖος στόλος τῶν Ἀθηναίων ἀνήχθη ἐκ τοῦ Πειραιῶς⁴.

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 822.

² Kirchhoff Urkunden der Schatzmeister ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie der Wissenschaften. 1864 σ. 55.

³ Οἱ δούλοι οἱ συμμετασχόντες τῆς ἐν Ἀργινοῦσαις ναυμαχίας ἠξιώθησαν τῆς ἐλευθερίας καὶ συγγρόνου ἑαδον εἰ μὴ πάντες, ἀλλὰ τοὐλάχιστόν τινες αὐτῶν κλήρους γῆς ἐν τῇ χώρῃ τῆς Σκιώνης, ἧτις δὲν εἶχον ἀναδασθῆ πᾶσα εἰς τοὺς ὀλίγους τὸ πλῆθος Πλαταιεῖς [τῷ 422 π. Χ.] Ὀλυμπ. 89, 3. Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 390. Οὕτως ἐρμηνεύει ὁ Kirchhoff Über die Tributpflichtigkeit der attischen Kleruchen] σ. 9 τὰ τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν Βατραχίοις στ. 694· Πλαταιεῖς εὐθὺς εἶναι κἀντὶ δούλων δεσπότας καὶ τὸ χωρίον τῆς Ἀτιθίδος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐν τοῖς Σχολίοις τοῦ Ἀριστοφάνους ἐνθ' ἀν.· συμμαχῆσαντας δούλους ἐλευθερωθῆναι καὶ ἐγγραφέντας ὡς Πλαταιεῖς συμπολιτεύσασθαι αὐτοῖς.

⁴ Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 97. Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 6, 19.

Εὐθύς δὲ ὡς ὁ Καλλικρατίδας ἔλαβε τὸ ἀπρόσδοκτον ἄγ-
γελμα περὶ τοῦ ἀπόπλου τοῦ στόλου τούτου, κατέλιπε μὲν πεν-
τήκοντα νῆας πρὸ τοῦ λιμένος, ὅπως ἐξακολουθήσῃσι τὸν ἀπο-
κλεισμένον τοῦ Κόνωνος, προσωρμίσθη δὲ πρὸ τοῦ νοτίου ἀκρωτη-
ρίου τῆς Λέσβου, ὅπως αὐτόθι ἀντεπεξέβλητο πρὸς τὸν νέον στόλον
τῶν Ἀθηναίων ἐν ἀναπεπταμένῳ πελάγει, φανταζόμενος, ὅτι
ἔμελλε νὰ ἐξολοθρεύσῃ αὐτὸν, ἐπειδὴ κατείχετο ὑπὸ μεγίστου θάρ-
ρους καὶ οὐδεμίαν εἶχε περὶ τῆς νίκης ἀμφιβολίαν. Οἱ δὲ Ἀθη-
ναῖοι ἀπ' ἐναντίας, καίπερ ἔχοντες καθυπερτέρας δυνάμεις, ἀπε-
χώρησαν μετὰ φόβου πρὸς τὴν ἡπειρον τῆς Αἰολίδος, ἔνθ' ἀπέν-
αντι τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Λέσβου κείνται πρὸ τῆς παραλίας τρεῖς
δίκην σκοπέλων νησίδες καλούμεναι Ἀργινοῦσαι, αἵτινες ἐφαί-
νοντο παρέχουσαι σκέπη ἐναντίον ὑπερκεράσεως τοῦ στόλου καὶ
κατὰ τὸ δυνατόν ἐξασφαλίζουσαι αὐτόν. Καὶ παρά μὲν τὰς νήσους
ὄρμει τὸ μέσον τοῦ στόλου, τὰ δὲ κέρατα ἐξετείνοντο πρὸς τὰ δε-
ξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἐν διπλῷ στοίχῳ χάριν παρακωλύσεως τοῦ
διάπλου ἐχθρικῶν τριήρων.

Ὁ Καλλικρατίδας ὑπὸ συνέσεως ἀγόμενος ὤφειλε πάντως
νάναβάλῃ τὴν ἐπίθεσιν. Οὐδεμίαν εἶχε σπουδὴν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Κυ-
ρος μετὰ τὴν παρά τοῦ ναυάρχου τῶν Σπαρτιατῶν ἐπίδειξιν ἐξαι-
ρέτων δειγμάτων δραστηριότητος εἶχε πάλιν ἀρχίσει χορηγῶν
χρήματα εἰς αὐτόν. Ἀλλὰ διὰ τοὺς Ἀθηναίους πᾶσ' ἀναβολὴ
συνεπήγετο μέγιστον κίνδυνον. Ὁ στόλος αὐτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ
μείνῃ ἀδρανὴς ὅπως συντηρηθῇ. Θὰ ἠναγκάζοντο λοιπὸν, ἂν οἱ
πολέμιοι ἔμενον ἡσυχοί, νὰ προσβάλλωσιν αὐτοὺς ὅπωςδὴποτε ἢ
νὰ διασκεδασθῶσιν· ἦτο δὲ καὶ φόβος, ὅτι τὰ πληρώματα στόλου
συγκροτηθέντος μετὰ μεγίστης σπουδῆς δὲν ἔμελλον νὰ διατηρή-
σωσιν ἐπὶ μακρὸν τὴν πειθαρχίαν καὶ ὁμόφρονα ἐνθουσιασμόν.
Ἀλλὰ τοῦ Καλλικρατίδου τὴν ὁρμὴν καὶ γενναϊότητα οὐδεμία
ἀνέστειλε νουθεσία καὶ οὐδεὶς δισταγμὸς, καίτοι διεγίνωσκεν, ὅτι
οὐδεμία παρείχετο εἰς αὐτὸν κατάλληλος εὐκαιρία πρὸς ἐπίθεσιν.
Πράγματι ἦτο ἠναγκασμένος νὰ χωρίσῃ τὸν στόλον εἰς δύο μοί-

ρας, ὅπως πρὸςβάλη τὸν ἐχθρὸν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῶν Ἀργινοῦσῶν. Αὐτὸς δὲ ὤρμησεν, ἠγούμενος τοῦ δεξιοῦ κέρατος, καὶ οὐδὲν ἠδυνήθη νάναχαιτίσῃ τὴν ὀρμητικὴν αὐτοῦ ἐπίθεσιν· ἔσπευδε δὲ κατὰ τῆς τριήρους ἧς ἤρχεν ὁ Περικλῆς. Αἱ νῆες συνεκρούσθησαν πρὸς ἀλλήλας μετὰ πατάγου· ἐν δὲ τῇ ὀρμῇ τῆς μάχης ὁ Καλλικρατίδας, ἔστις ἴστατο ἀνυπόμονος παρ' αὐτὰ τὰ χεῖλη τῆς στρατηγίδος, ἔπεσεν εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ δὲ Κλέαρχος, ὃν εἶχεν ὀρίσει ὡς διάδοχον, δὲν ἠδυνήθη νὰ συγκρατήσῃ τὸ κέρας. Συγχρόνως δὲ καὶ τὸ ἀριστερὸν κέρας, οὗ ἠγείτο ὁ Βοιωτὸς Θρασώνδας, ὑπεχώρησε, καὶ κατὰ μικρὸν ὁ σύμπας στόλος ἀποχωρεῖ ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἄλλ' ἡ ὑποχώρησις αὕτη εἶνε μόνον ἡ ἀρχὴ ἤττης τελείας. Καὶ ταῦτα διότι ἐξεγείρεται μέγιστον τὸ θάρρος τῶν Ἀθηναίων, καὶ τότε πρῶτον τελεσφορεῖ κατὰ πάντα ἡ ἀριθμητικὴ αὐτῶν ὑπεροχὴ. Ἐκ τῶν ἑκατὸν εἰκοσι νηῶν τῶν Πελοποννησίων μόνον τεσσαράκοντα καὶ τρεῖς ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν ἐκ τῆς δεινῆς ἐκείνης μάχης¹.

Μετὰ δὲ τὴν ἐκ νέου συνάθροισιν τοῦ νικηφόρου στόλου κατόπιν τῆς διώξεως τῶν πολεμίων ἀπεράσισαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἐπίπσωσιν αἰφνιδίως ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον κατὰ τῆς πρὸ τῆς Μυτιλήνης ὀρμώσεως μοῖρας, πρὶν ἢ ὁ διοικῶν αὐτὴν μάθη τὰ κατὰ τὴν ἑκάσιν τῆς ναυμαχίας. Συγχρόνως δὲ ἄλλη μοῖρα τοῦ στόλου ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ σώσῃ ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Θηραμένους καὶ τοῦ Θρασυβούλου τοὺς ναυαγοὺς καὶ περισυλλέξῃ τοὺς νεκροὺς. Ἄλλὰ σφοδρὸς βορειοδυτικὸς ἄνεμος πνεύσας ἀπὸ τῆς Ἰδῆς κατέστησεν ὅλως ἀδύνατον πᾶσαν κίνησιν· ὅτε δὲ ὁ στόλος ἠδυνήθη μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ ἀνέμου νὰ ἐκπλεύσῃ καὶ πάλιν, τότε ἀμφότεροι ἐκεῖνοι οἱ σκοποὶ δὲν ἦτο πλέον δυνατόν νὰ ἐκπληρωθῶσιν. Ἡ τρικυμία εἶχε σαρώσει τὸ ὅλον πεδῖον τῆς μάχης, καὶ μοῖρα τῶν πολεμίων εἶχε προφθάσει νὰ σωθῇ εἰς τὴν Χίον. Ἄλλ' ὁ κύριος σκοπὸς εἶχεν ἐπιτευχθῆ· καὶ ὁ μὲν πελοποννησιακὸς στόλος ἄνευ ἀντιστάσεως δεσπόσας τῆς θαλάσσης εἶχεν ἐξο-

¹ *Ξενοφῶντος Ἑλληνικά* I, 6, 27 - 38.

λοθρευθῆ, ὃ δὲ ἀποκεκλεισμένος στόλος τοῦ Κόνωνος, τὸ ἄριστον μέρος τῆς κατὰ θάλασσαν δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, εἶχεν ἀπελευθερωθῆ, καὶ συνηνώθη ἀβλαβῆς μετὰ τοῦ νικῆσαντος στόλου.

Ἡ ἐν Ἀργινοῦσαις ναυμαχία ὑπῆρξεν ἡ μεγίστη τῶν καθ' ἅπαντα τὸν πόλεμον συγκροτηθεισῶν. Κατ' αὐτὴν εἶχον ἀντιπαραταχθῆ ἐναντίον ἀλλήλων διακόσμαι ἐβδομήκοντα καὶ πέντε νῆες, ἧτοι πέντε περισσότεραι τῶν ἀνταγωνισθεισῶν κατ' αὐτὴν τὴν μεγάλην παρὰ τὰ Σύβοτα ναυμαχίαν¹. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς ἤττης ἀπέβαλον τελείως τὸ θάρρος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς χρηστὰς ἐλπίδας μεθ' ὧν εἶχον παρακολουθήσει τὴν νικηφόρον πορείαν τοῦ Καλλικρατίδου. Προεικάζετο δὲ, ὅτι μετὰ ταύτην τὴν ἤτταν οἱ Πέρσαι ἔμελλον καὶ πάλιν νάποσύρωσι πᾶσαν προστασίαν, βλέποντες, ὅτι αἱ χρηματικαὶ αὐτῶν χορηγίαι εἰς οὐδεμίαν ἤγαγον ἐπιτυχίαν. Καὶ περὶ μὲν τῶν Ἴωνων δὲν ἠδύνατο νὰ προσδοκηθῆ, ὅτι ἔμελλον καὶ πάλιν νὰ ἐπιδείξωσι προθυμίαν πρὸς σθεναρὰν συναντίληψιν· οἱ δὲ Σικελοὶ σύμμαχοι, οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Εὐβοεῖς εἶχον καταβάλλει κατὰ τὸ δυνατόν ἀπάσας αὐτῶν τὰς προσπάθειας. Εἰς τίνα λοιπὸν ἔμελλον οἱ Λακεδαιμόνιοι πλέον νὰ στηρίξωσι τὴν προσδοκίαν βελτίονος ἐπιτυχίας; Διὰ ταῦτα ὑπερίσχυσαν καὶ πάλιν οἱ φίλοι τῆς εἰρήνης, καὶ ἐστάλησαν εἰς τὰς Ἀθήνας πρέσβεις, ὅπως ἐπαναλάβωσι τὰς προτάσεις τὰς γενομένας μετὰ τὴν παρὰ τὴν Κύζικον μάχην. Καὶ δὴ προέτειναν νὰ κενώσωσι μὲν τὴν Δεκέλειαν, ἧς ἡ ἄκαρπος κατοχὴ εἶχεν ἀποδῆ ἐπαχθῆς καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Λακεδαιμόνιους, νὰ διατηρήσῃ δ' ἑκατέρα τῶν πόλεων τὰς ἐνεστῶσας αὐτῆς κτήσεις. Ἀλλὰ τοιαῦται συνθῆκαι ἐπέβαλλον εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἐγκατάλειψιν ἀπάσης τῆς Ἰωνίας, τοῦθ' ὅπερ ἐν χρόνῳ, καθ' ὃν ὤρμει ἐν Σάμῳ στόλος ἰσχυρὸς καὶ νικηφόρος ἄνευ ἀντιπάλων, ἦτο πάντως μεγίστη ἀξίωσις. Αἱ Ἀθηναὶ δὲν ἠδύναντο ἄλλως ἄνευ ἀνακτήσεως τῆς ἀρχῆς αὐτῶν κατὰ θάλασσαν νὰ συντηρήσωσι τὸν στόλον· κατὰ ταῦτα δὲ ὁ κρίσιμος ἀγὼν

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 17.

μόνον εἶχεν ἀναβληθῆ. Ἄλλὰ καὶ ἀναμένοντες οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ κερδήσωσιν, ἐν ᾧ ἡ Σπάρτη ἠδύνατο νὰ ἐπωφεληθῆ τὰς σπονδὰς ἐξαίρετως χάριν τελείας ἐπανορθώσεως τῶν πρὸς τὴν Περσίαν σχέσεων καὶ παρασκευῆς δυνάμεως, εἰς ἣν τέλος θὰ ἠναγκάζοντο νὰ ὑποκύψωσιν αἱ Ἀθηναί. Διὸ ὑπερίσχυεν ἡ θέλῃσις τῶν φιλοπολέμων δημοκρατικῶν. Ῥήτωρ δὲ αὐτῶν ἦτο ὁ Κλεοφῶν, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἤδη καὶ πρότερόν ποτε ματαιώσας τὴν ἀποδοχὴν τῶν περὶ εἰρήνης προτάσεων τῆς Σπάρτης¹. Κατ' εἰσῆγησιν δὲ αὐτοῦ ἀπερρίφθησαν καὶ αἱ νέαι προτάσεις τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ ἀπεφασίσθη ἡ μέχρι τελικῆς κρίσεως ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου, ἐπειδὴ αἱ Ἀθηναῖοι καὶ παρὰ τὰς περιπετείας ἃς εἶχον ὑποστῆ ἠσθάνοντο ἑαυτοῦς προωρισμένους εἰς τὴν θαλασσοκρατίαν.

Οὕτως ἐνεκα τῆς ἀξίας θαυμασμοῦ ἡμέρης τοῦ δήμου κατώρθωσαν οἱ Ἀθηναῖοι, καταβάλλοντες τὰς τελευταίας δυνάμεις, νὰ ἐκδιάσωσι νέαν νίκην. Ἄλλ' ὅ τι δὲν κατωρθώθη ὑπῆρξεν ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τάξεως καὶ τῆς εὐσταθείας τῆς πολιτείας, ἧς ἄνευ καὶ αἱ λαμπρόταται τῶν νικῶν οὐδεμίαν εἶχον ἀξίαν. Δὲν ὑπῆρχε πλέον ὄμιλος χαίρων ἐπὶ ταῖς νίκαις ἐν ὁμοφροσύνῃ· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὑπῆρχε φατρία, εἰς ἣν πᾶσα νίκη ἦτο τὰ μέγιστα οὐσᾶρεστος, ἄτε λαμπρῶς ἐπιμαρτυροῦσα τὴν ἐν τῷ δήμῳ ἐνυπάρχουσαν δυνάμιν καὶ διὰ ταῦτα ματαιοῦσα τὰ τεκταινόμενα πρὸς ἀνατροπὴν τῆς δημοκρατίας. Ἡ φατρία δὲ αὕτη ἦτο ἡ τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἡ μόνη φατρία ἡ ἐπιδιώκουσα ἀπαύστως τὰ σκότια αὐτῆς ἔργα. Ἡ φατρία αὕτη, ὑπὸ οὐδεμιᾶς μὲν ἀποθαρρυνθεῖσα ἤττης, ἀπ' ἐναντίας δ' ἐξερεθιζομένη ἐκ νέου ὑπὸ πάσης ἀντιστάσεως, ἀπέβαινε καθ' ἕναστος αὐτῆς πρὸς τὰ πρόσω βῆμα βιασιότερα ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν μέσων. Διὰ τοὺς σκοποὺς αὐτῆς ἢ εἰς τὸν δῆμον ἐγκατάμιξις μετοίκων καὶ δούλων ἐφάνη γεγὸνὸς τελεσφόρον, ἐπειδὴ δι' αὐτοῦ παρείχοντο μείζονες προσδοκίαι ἐπιτυχίας τῶν σκευωριῶν αὐτῆς. Εὐαρεστότατον δὲ

¹ Ἰβὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 598.

ἦτο εἰς τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν φατρίαν ταύτην καὶ τοῦτο, ὅτι περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἤχημαζε καὶ πάλιν τὰ μέγιστα τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, καὶ ὅτι ἐφρονάσκουν πάλιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δημαγωγοὶ οἷοι ὁ Ἀρχέδημος, ὁ Κλεοφῶν, ὁ Κλειγένης καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι στεροῦμενοι πάντες ἀνωτέρας παιδείσεως καὶ οἱ πλεῖστοι καταγόμενοι ἐκ ξένων, διὰ δὲ τῶν σκαιῶν αὐτῶν τρόπων συντελοῦντες εἰς τὸ νὰ καθιστάνωσιν ἐπαχθὲς εἰς τοὺς εὐπρεπεῖς πολίτας τὸ καθεστῶς πολίτευμα. Οἱ ἄνθρωποι δ' ἐκεῖνοι ἦσαν πάντοτε πρόχειροι, ὁσάκις προέκειτο περὶ καταδιώξεως τῶν στρατηγῶν τῆς πόλεως, καὶ ἀπέβησαν οὕτω, καθ' ἃ καὶ πρότερον, ἐν γνώσει ἢ ἀβελήτως σύμμαχοι τῶν ὀλιγαρχικῶν.

Ἡ περὶ τῆς μάχης ἔκθεσις ἢ συνταχθεῖσα παρὰ τῶν στρατηγῶν μετὰ κοινὴν συμφωνίαν ἀνήγγελλε τοῦτο καὶ μόνον, ὅτι ἡ διάσωσις τῶν ναυαγῶν εἶχε παρακωλυθῆ ὑπὸ τῆς τρικυμίας. Πρότερα δὲ τις διατύπωσις, καθ' ἣν ἀνεφέροντο ἄνομαστὶ ὁ Θηραμένης καὶ ὁ Θρασύβουλος ὡς λαβόντες τὴν ἐντολὴν πρὸς διάσωσιν τῶν ναυαγίων καὶ ἀναίρεσιν τῶν νεκρῶν, εἶχεν ἀπορριφθῆ κατὰ πρότασιν τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Διομέδοντος. Οἱ στρατηγοὶ ἤθελον μηδεμίαν νὰ παράσχωσιν ἀφορμὴν πρὸς ὑπόψιαν περὶ αἰουδήποτε καὶ νὰ παραστῶσι συνυπεύθυνοι ἐπὶ πᾶσι τοῖς γενομένοις αὐτόχρημα οἱ συνάδελφοι. Ἄλλ' ὁ δῆμος εἶχεν ὑπονομευθῆ δραστηριώτατα διὰ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἔμελλε νὰ ἀναγνωσθῆ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡ ὑπὲρ τῆς μάχης ἔκθεσις. Ἀντὶ δὲ νᾶχροασθῆ αὐτῆς μετ' εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς θεοὺς, ἡδὴ γενομένης μνείας τῶν ναυαγῶν ἐξερράγη διὰ μιᾶς ἄγριον πάθος. Ἐθορύβουν καὶ ἐχαλέπαινον κατὰ τῶν ἐπιλησμόνων τοῦ καθήκοντος στρατηγῶν, καὶ ἡ ἀπάντησις ἢ δοθεῖσα εἰς τὴν ἔκθεσιν αὐτῶν περὶ τῆς νίκης, ἣτις εἶχεν ὑπερβάλει τὰς τολμηροτάτας τῶν προσδοκιῶν, ὑπῆρξεν ἡ παῦσις αὐτῶν ἀπὸ τῆς στρατηγίας. Οὐδὲ τοῦτο δ' ἐθεώρησαν ἀναγκαῖον, τὸ νὰ ἀναμείνωσι τὴν ἀπολογίαν αὐτῶν. Τὰ πάντα ἐπράχθησαν ἐν σπουδῇ καὶ μετὰ ταραχῆς καὶ προπετείας. Ἡ δὲ Σαλαμινία ἐκόμισεν εἰς τὴν Σάμον τὸ ψήφισμα καὶ συγχρόνως τὴν

ἀνακήρυξιν τῶν νέων στρατηγῶν, εἰς οὓς συμπεριελήφθη ἐκ τῶν προστρατηγησάντων μόνος ὁ Κόνων, ἅτε μὴ συμμετασχὼν τῆς ναυμαχίας.

Δύο τῶν στρατηγησάντων κατενόησαν ἐκ τῶν γενομένων τὴν κατάστασιν τῶν ἐν Ἀθήναις πραγμάτων καὶ προετίμησαν νὰ τραπῶσι τὴν ὁδὸν ἐκουσίας ἐξορίας. Καὶ εἰς μὲν αὐτῶν ἀπέθανεν ἐν Μυτιλήνῃ, οἱ δὲ λοιποὶ ἐξ, βέβαιοι ὄντες περὶ τῆς ἀθώωτος αὐτῶν, ἐπέστρεψαν εἰς τὰς Ἀθήνας.

Τούτων πρῶτος ἔπεσε θῦμα ὁ Ἐρασινίδης, κατηγορηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀρχεδήμου τοῦ τότε προεστῶτος τοῦ δήμου ἐπὶ νοσηρισμῶ χρημάτων δημοσίων καὶ ἀδεξιότητι περὶ τὴν στρατηγίαν καὶ φυλακισθεὶς. Οἱ δὲ λοιποὶ διηγήθησαν ἐν τῇ βουλῇ τὰ περὶ τῆς ναυμαχίας καὶ τοῦ μεγέθους τοῦ χειμῶνος. Μετὰ δὲ τὴν ἀκρόασιν αὐτῶν προέτεινεν ὁ βουλευτὴς Τιμοκράτης νὰ παραδοθῶσιν ἅπαντες οἱ στρατηγοὶ εἰς τὸν δῆμον δέσμιοι καὶ δικασθῶσιν ἐπὶ τῇ παραμελήσει τῆς διασώσεως τῶν ναυαγῶν. Ἡ δὲ βουλὴ ἀποδεχθεῖσα τὴν πρότασιν ταύτην ἔδειξεν, ὅτι θεωρεῖ τὸ προκείμενον ζήτημα ἔχον μέγιστην σημασίαν διὰ τὴν πολιτείαν καὶ ὡς τοιοῦτον ἄξιον νὰ ἐκδικασθῇ ἀμέσως ὑπὸ τοῦ δήμου. Καὶ δὴ ἡ τοιαύτη εἰς δίκην παραπομπὴ ἔγεινεν ὑπὸ τοὺς τραχυτάτους ἄνδρας. Ἡ μὲν δέσμευσις τῶν στρατηγῶν ἐσκόπει νὰ παρακωλύσῃ τὴν παρὰ τοῖς συμπολίταις ἐξάσκησιν πάσης ἐπιδράσεως αὐτῶν· ὁ δὲ δῆμος ἕνεκα τῶν ληφθέντων ἐκτάκτων προληπτικῶν μέτρων περιέστη εἰς ταραχὴν, οὕτω δὲ διηκολύνετο μεγάλως ἡ σκευωρία τῶν κυρίων ὑποκινητῶν τῆς διώξεως τῶν στρατηγῶν. Πρωτεργάτης δὲ τῶν δικτῶν ἦτο ἀνὴρ παρ' οὗ οἱ στρατηγοὶ ὀλιγώτερον ἢ παρὰ παντὸς ἄλλου ἀνέμενον μομφάς, αὐτὸς ὁ Θηραμένης.

Ὁ Θηραμένης εἶχεν ἀναδειχθῆ διὰ τῆς τῶν τετρακοσίων καταλύσεως ἥρωα τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἐπὶ τινα χρόνον ἐτύγχανε μέγιστης εὐνοίας παρὰ τοῦ δήμου. Λαβὼν δὲ τὴν ἐντολὴν νὰ καταστρέψῃ τὴν γέφυραν τὴν ἐνοῦσαν κατὰ τὰ νῶτα τῶν Ἀθηνῶν τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Βοιωτίαν οἰοεὶ εἰς μίαν χώραν, ἀπέ-

τυχε περὶ τοῦτο τὸ ἔργον. Ἐπειτα δὲ εἶχεν ἀποκαταστήσει ἐν ταῖς νήσοις τάρχαϊα πολιτεύματα, καὶ συμμετέσχε μὲν εὐφήμως τοῦ ἑλλησποντίου πολέμου, ἐστρατήγησε δὲ τῆς παρὰ τὴν Χρυσόπολιν μοίρας¹. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἤρκειν εἰς τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ. Μὴ πρωταγωνιστῶν ὡς πρότερον, ἡσθάνετο ἑαυτὸν παραγκωνιζόμενον· ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠδύνατο νάνεχθῆ τοῦτο, ὁ ἄστατος ἀνὴρ, ἔστις μετ' οὐδετέρας φατρίας ἐτάσσετο σοβαρῶς, μετέστη καὶ πάλιν εἰς τοὺς ὀλιγαρχικούς, ἀγωνιζόμενος μετὰ μεγίστου ζήλου νὰ στερήσῃ καὶ πάλιν τὴν πατρίδα τῶν ἐπιτευχθέντων ὠφελημάτων. Καὶ ταῦτα διότι ἦτο ἱκανῶς εὐφυής, καὶ κατενόει, ὅτι ὁ δῆμος μόνον ὑπὲρ μεγίστης συγχύσεως καὶ στενοχωρούμενος εἰς τὸ ἔπακρον ὑπὸ τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου θὰ ἤθελεν ἀναγκασθῆ νὰ καταλύσῃ τὴν δημοκρατίαν καὶ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀρχὴν εἰς τοὺς ὀλιγαρχικούς. Καίτοι δὲ κατὰ τὴν προκειμένην περίστασιν ἦτο κοινωνὸς τοῦ ἔργου τῶν λοιπῶν στρατηγῶν, καὶ, ἂν ὑπετίθετο, ὅτι ὑπῆρχε τις ὁ ὑπέχων εὐθύνην ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῶν ναυαγῶν, ἐκεῖνος ἦτο ὁ πάντων αἰτιώτατος, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἀπεφάσισε νὰ ἐπωφεληθῆ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην χάριν τῶν φατριαστικῶν αὐτοῦ σκοπῶν καὶ ἀνταποδώσῃ εἰς τοὺς στρατηγοὺς τὴν πραότητα καὶ ἐπιείκειαν, ἣν εἶχον ἐπιδείξει πρὸς αὐτόν, δι' ἀγνωμοσύνης, παρουσιαζόμενος ὡς κατήγορος αὐτῶν καὶ ἐπιρρίπτων ἐπ' αὐτοὺς τὴν εὐθύνην ἐπὶ τῇ παραμελήσει τῶν θρησκευτικῶν νομίμων. Καὶ εἶχον μὲν ὑπάρξει αἱ Ἀθηναῖαι ἀπὸ ἐτῶν ἤδη παλαιάστρα ἀπρεπεστάτων φατριαστικῶν ἐπιβουλῶν, ἀλλ' οὐδεὶς κατ' ὠρθωσεν οὕτω δεξιῶς καὶ κατὰ τρόπον τοιοῦτον νὰ μεταστρέψῃ πρὸς ὄφελος αὐτοῦ τὸν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον καὶ ἐπιρρίψῃ ἐπὶ ἄλλους τὸ ἴδιον πταῖσμα. Τοῦτο ἦτο πρωτοφανὲς ἀριστοτέχνημα ἐγωιστικῆς δολοπλοκίας, ἧς ἡ ἐπιτυχία παρέχει ἔννοιαν τινὰ τῆς συγχύσεως καὶ διαφθορᾶς τῆς κρατούσης ἐν τῇ πόλει.

Ἡ δὲ ἐνέργεια εἶχε προφανῶς διοργανωθῆ οὕτως ἕνεκα τοῦ ὑπολογισμοῦ, ὅτι ἅπαντες οἱ στρατευόμενοι ἄνδρες οἱ συγ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 600.

κροτοῦντες τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ δήμου, ἐν ᾧ ἐσώζετο ἀκόμη θάρρος καὶ συναίσθησις τοῦ δικαίου, εὐρίσκετο μακρὰν τῆς πόλεως, καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀπετελεῖτο μόνον ἐκ μικροῦ ἀριθμοῦ, εἰς ὃν ἐτάσσοντο πολλοὶ ἀδύνατοι καὶ γέροντες, ἔλειπον δ' ἀπ' αὐτῆς ἀμύντορες τοῦ δικαίου. Ἡ δὲ σύμπασα δίκη ἤρξατο περιορισθείσης παρανόμως τῆς ἐλευθέρας ἀπολογίας τῶν κατηγορουμένων, ἐν ᾧ ἄλλως ἔτι πρὸ μικροῦ ὁ Ἀρίσταρχος ἐκεῖνος¹ ὁ ἐναργῶς προδοὺς εἰς τοὺς πολεμίους τὴν παρὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς κειμένην Οἰνόνην, συλληφθεὶς παρὰ τῶν Ἀθηναίων, εἶχε λάβει τὸ δικαίωμα ἀπεριορίστου χρόνου πρὸς ὑπεραπολογίαν ἑαυτοῦ. Ἄλλ' εἰς τοὺς στρατηγοὺς ἐκείνους τοὺς ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ ἀνακτήσαντας τὴν θαλασσίαν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων ἐπετρέπη μόνον νὰ διηγηθῶσι διὰ βραχείων τὰ γενόμενα, ὡς εἰ αὐτὴ ἡ σωτηρία τῆς πόλεως ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς τὴν σήμερον μᾶλλον ἢ τὴν αὔριον ἀποπερατώσεως τῆς δίκης. Ἄλλ' αὐτὴ ἐκείνη ἡ βραχεῖα διήγησις, ἐστερημένη πάσης διακοσμῆσεως ἢ γενομένη ὑπ' ἀνδρῶν εὐγενῶν καὶ ἀμέμπτων, ἐμαρτύρει ἀνευ ἀντιρρήσεως τὴν ἀθωότητ' αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ δῆμος ἔμελλε κατόπιν νὰποφασίσῃ, ἂν ἡ ὑπὸ τῆς βουλῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσαχθεῖσα κατηγορία ἔπρεπε νὰ γείνη ἀποδεκτὴ, οἱ πλείστοι ἐφαίνοντο ἔτοιμοι νὰπορρίψωσιν αὐτήν. Ἡ ψηφοφορία ἔμελλε νὰρχίσῃ, οὐδαμῶς δὲ ἀμφίβολον ἐφαίνετο τὸ ἀποτέλεσμά αὐτῆς. Διὸ οἱ ὑπὲρ τοῦ ὀλέθρου τῶν στρατηγῶν συνωμόσαντες οὐδεμίαν εἶχον ἄλλην διέξοδον ἢ νὰ κατορθώσωσι διὰ ταχείου στρατηγήματος τὴν ἀναβολὴν τῆς δίκης. Τὸ σκότος, εἶπον, ἀρχεται, ἔνεκα δ' αὐτοῦ δὲν θὰ ἦτο σαφὴς ἡ καταμέτρησις τῶν χειρῶν ἐν τῇ χειροτονίᾳ. Ἄλλ' ὅμως ἐξ ἐτέρου ὑπῆρχεν ἰκανὸν φῶς, ὅπως διὰ ταχείας ψηφοφορίας ψηφισθῇ, ὅτι ἡ βουλή κατὰ τὴν προσεχῆ ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἔμελλε νὰ εἰσενέγκῃ προβούλευμα περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἔμελλον νὰ κριθῶσιν οἱ κατηγορούμενοι. Ἦτο δὲ τοῦτο παράνομος ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνένωσις διαφόρων σταδίων τῆς διαδικασίας, ἐπειδὴ ἡ ἀπο-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 582.

δοχὴ τῆς κατηγορίας δὲν εἶχεν ἀκόμη ψηφισθῆ ὑπὸ τοῦ δήμου. Συγχρόνως δὲ παρά τοὺς θεμελιώδεις κανόνας τοῦ ἀττικοῦ δικαίου ἀπεκρούσθη ἡ ἀποφυλάκισις τῶν στρατηγῶν δι' ἐγγυητῶν. Οὕτω κατώρθωσαν οἱ συνωμότες νὰ μεταβάλωσι τὴν ἤτταν αὐτῶν εἰς ἴδιον ὄφελος.

Συνετέλεσε δὲ εἰς τὴν ἐπωφελῆ καὶ τελεσφόρον παρ' αὐτῶν χρῆσιν τῆς ταχθείσης προθεσμίας ἢ σύμπτωσης, καθ' ἣν ἐν ἐκείναις ἀκριβῶς ταῖς ἡμέραις τοῦ Πυανοψιδῶνος, ἤτοι τοῦ Ὀκτωβρίου, ἐτελοῦντο τὰ Ἀπατούρια, ἢ οἰκογενειακὴ ἐκείνη ἐορτὴ τῶν Ἀθηναίων, καθ' ἣν πάντες οἱ ἀνήκοντες εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ γένος συνήρχοντο πρὸς κοινὰς θυσίας¹ καὶ καθ' ἣν ἄρα ἐν ἀπάσῃ τῇ πόλει ἀνεκοινοῦντο ζωηρῶς πάντα τὰ αἰσθητά τῆς συγγενείας. Ἐντεῦθεν δὲ παρουσιάσθη εἰς τὸν Θηραμένην ἢ κατάλληλος εὐκαιρία, ὅπως ἐξερεθίσθη κατὰ τῶν στρατηγῶν πολίτας καὶ γυναῖκας πολιτῶν. Καίτοι δὲ δὲν ἦτο ἀδύνατον νὰ ὀρισθῆ πόσοι τῶν ἀπόντων εἶχον πέσει ἐν τῇ μάχῃ καὶ πόσοι θά ἦτο δυνατὸν τυχὸν νὰ σωθῶσι δι' ἐξερευνήσεως τῆς θαλάσσης μετὰ τὴν ναυμαχίαν, ἐλέγετο οὐχ ἤττον, ὅτι οἱ στρατηγοὶ ἦσαν ὑπεύθυνοι διὰ τὴν ἐν τοῖς Ἀπατούροις τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐμφάνισιν πάντων τῶν Ἀθηναίων ἐχόντων μέλανα ἱμάτια καὶ ἐν χρᾷ κεκαρμένων. Ἀπητεῖτο δὲ νὰ τιμωρηθῶσιν ἐκεῖνοι διὰ θανάτου, ἅτε ἀσυνειδήτως παραμελήσαντες τὸ ἱερώτατον τῶν καθηκόντων τοῦ στρατηγοῦ. Οὕτω δι' ἐπονειδίστου καταχρήσεως τῶν αἰσθημάτων τῆς φιλανθρωπίας ὑπεκινήθη ἡ ἐξέγερσις θυέλλης νέας ἐμπαθείας ταύτης δ' εὐρισκομένης εἰς τὸ κατακόρυφον, συνῆλθεν ἡ δευτέρα ἐκκλησία.

Ἦρξισε δὲ ἡ ἐκκλησία αὕτη διὰ τῆς ὑποβολῆς προβουλευματος προταθέντος ὑπὸ τοῦ Καλλιζένου, ὅστις ἐμόλυνε τὸ ὄρατον αὐτοῦ ὄνομα δεχθεὶς νὰ γείνη ἐναντίον τῆς τιμῆς αὐτοῦ καὶ τῆς συνειδήσεως ἐργάτης τῆς προδοτικῆς πατρίδος. Ἐν δὲ τῷ προβουλευματι τούτῳ οὐδὲ λόγος πλέον ἐγένετο περὶ νέας ἡσυχου ἐξετά-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 583. [Πρβλ. περὶ τῶν Ἀπατουρίων καὶ A u g. M o m m s e n Die Feste der Stadt Athen σ. 323 κ. ἑ.].

σεως αὐτῶν τῶν πραγμάτων· ἡ κατηγορία καὶ ἡ ἀπολογία ἐφαίνοντο οἰονεὶ λήξασαι, ἀμφοτέροι δ' ἔμελλον νὰ λυθῶσιν ἀπλῶς διὰ ψηφοφορίας. Ἄλλ' ἡ ὄλη διαψήφισις διετάχθη κατὰ τρόπον ὅπως ἄσυνήθη. Ἐμελλε δὴλα δὴ νὰ συνέλθῃ ὁ ὄλος δῆμος διηρημένος κατὰ φυλάς, ὡς τοῦτο εἰθίζετο κατὰ τὴν ἀποδοχὴν ἢ ἀποψήφισιν πολίτου. Διηρέθη λοιπὸν ἡ ἀγορὰ τῶν Ἀθηναίων εἰς δέκα μέρη, καὶ ἐν ἐκάστῳ αὐτῶν ἔμελλον νὰ τεθῶσι δύο ὑδρῖαι, πρὸ τούτων δ' ἔμελλον νὰ διαβαίνωσιν οἱ ψηφίζοντες ἕκαστος. Ἐν ἐκάστῃ δὲ φυλῇ κῆρυξ ἔμελλε νὰ κηρύττῃ, ὅτι οἱ μὲν φρονούντες, ὅτι οἱ στρατηγοὶ ἠδίκησαν μὴ ἀνελόντες τοὺς νικήσαντας ἐν τῇ ναυμαχίᾳ, ἔπρεπε νὰ ψηφίσωσιν εἰς τὴν προτέραν ὑδρίαν, οἱ δὲ λοιποὶ εἰς τὴν ὑστέραν.

Ὁ ὄλος δ' οὗτος τρόπος τῆς διαψηφίσεως οὐδένα ἄλλον εἶχε σκοπὸν ἢ τὴν πτόησιν τοῦ δήμου¹. Καὶ δὴ, ἐπειδὴ αἱ ὑδρῖαι, ὡς πρέπει νὰ προϋποθέσωμεν, ἦσαν ἐκτεθειμέναι εἰς τὸ ὑπαιθρον, ἢ δὲ ψηφοφορία ἐγένετο διὰ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ψήφου, πᾶσα διαψήφισις ἠδύνατο νὰ ἐξελεγχθῇ. Κατὰ ταῦτα ὁ παρερχόμενος πρὸ τῆς προτέρας ὑδρίας καὶ μὴ καταθέτων τὴν ψήφον διεγινώσκετο πάραυτα ὡς πολίτης, περὶ οὗ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ, ὅτι ἦτο ἀδιάφορος πρὸς τὴν παραμέλησιν τῶν ἱερωτάτων καθηκόντων καὶ ἐξετίθετο εἰς ἴδιον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ παραφόρου ὄχλου. Πράγματι οἱ ἀντίπαλοι ἐκίνησαν πάντα λίθον, ὅπως ἐξερεθίσωσι τὰ πνεύματα. Εἰσῆγαγον μάλιστα κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν πρὸ τοῦ δήμου ἄνδρα ἰσχυριζόμενον, ὅτι εἶχε σωθῆ ἐκ τῆς ναυμαχίας ἐπὶ σκά-

¹ Ὁ G. Lössche ἐν τοῖς Jahrbücher für klassische Philologie. 1876 σ. 757 διηρησθήτησε τὴν ὀρθότητα τῆς παρ' ἐμοῦ παραστάσεως τοῦ τρόπου τῆς διαψηφίσεως καὶ ἀπέκρουσε τὴν γνώμην, ὅτι συνέθετι ἐκτακτὸν συμφωνεῖ δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Fränkel [Die attischen Geschworenengerichte. Ἐν Βερολίῳ 1877] σ. 18 καὶ ὁ Gilbert [Beiträge] σ. 379. Ἄλλὰ τίς δισχυρίσθη, ὅτι διὰ τῆς εἰς δύο ὑδρίας ψηφίσεως παρεκωλύετο τὸ μυστικὸν τῆς ψηφοφορίας; Ἄλλ' ἀφ' οὗ ὄμοις τῶν ὑδριῶν ἰδρυμένων φανερώς ἡ διαψήφισις ἐγένετο διὰ μιᾶς καὶ μόνης ψήφου (Σενοφῶντος Ἑλληνικά I, 7, 9 εἰς τὴν προτέραν ψηφίσασθαι, ὅτι δὲ μὴ εἰς τὴν ὑστέραν), εἶνε ἀπαραγνώριστος ἢ βία τῆς φανερώς ψηφοφορίας. Ἄλλως δὲ ἡ ἀκρίβεια τῆς περιγραφῆς τῆς διαψηφίσεως μαρτυρεῖ, ὅτι πρόκειται περὶ τρόπον ὅπως παρῆλλαξιμένου τῆς συνήθειας.

φης ἀλφίτων. Παρέστησε δὲ οὗτος τὸν οἰκτρὸν θάνατον τῶν ἐταίρων, οἵτινες ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἠτύχῃ νὰ ἐπανίδῃ τὴν πατριδα εἶχον δώσεις εἰς αὐτὸν τὴν ἐντολὴν νὰ πράξῃ τὰ πάντα, ὅπως οἱ στρατηγοὶ τιμωρηθῶσιν ἐπὶ τῇ ἀσεβείᾳ αὐτῶν.

Ἄλλὰ καὶ τοῦ δικαίου συνήγοροι παρουσιάσθησαν, καὶ δὲν ἔλειψαν ἄνδρες ἀναλαβόντες πρὸς ἄμυναν αὐτοῦ τὸ ὄπλον ἐκεῖνο οὐ ἢ χρῆσις εἶπερ ποτὲ ἦτο νῦν ἐπίκαιρος, ἤτοι τὴν γραφὴν παρανόμων. Εἰσῆχθη δὲ αὕτη παρ' Εὐρυπτολέμου τοῦ υἱοῦ τοῦ Πεισιάνακτος ἐναντίον τοῦ Καλλιζένου. Ἄν δὲ πράγματι δὲν ἐσκοπεῖτο ἡ κατάλυσις τῶν τιμιωτάτων θεσμῶν τῆς πολιτείας, ἡ παρεμπίπτουσα αὕτη κατηγορία ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ, ἐκδικαζομένη ἐν εἰδικῇ ἐκκλησίᾳ πρὸ πάσης διαψήφισως τοῦ προβουλευμάτος. Ἄλλ' ἡ περὶ γραφῆς παρανόμων πρότασις τοῦ Εὐρυπτολέμου μόνον ἐπακόλουθον ἔσχε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ δήμου ἐπὶ τῇ διαταράξει τῆς ἐκκλησίας, τὸ δὲ πλῆθος ἐβόα κατ' ἐκείνων οἵτινες ἤθελον νὰ κωλύσωσιν αὐτὸ νὰ πράξῃ ὅ τι ἂν θέλῃ. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπετρέπη εἰς τινὰ τῶν πολιτῶν καλούμενον Λυκίσκον νὰ προτείνῃ ὅπως πᾶς συνηγορῶν ὑπὲρ τῶν στρατηγῶν κριθῇ ὡς συνεργὸς αὐτῶν. Ἡξιώθη δὲ καὶ ὅπως οἱ πρυτάνεις, ἤτοι οἱ βουλευταὶ τοῦ μέρους τῆς βουλῆς ἐκείνου τοῦ ἔχοντος τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων κατ' ἐκείνην τὴν πρυτανείαν, προβῶσιν εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς ἡμέρας, ἀφίροντες παρὰ μέρος τὸ ζήτημα τῆς γραφῆς παρανόμων καὶ καλέσωσι τὸν δῆμον εἰς διαψήφισιν. Καὶ ἀντετάσσοντο μὲν οἱ πρυτάνεις, οἵτινες ὑπεῖχον ἰδίαν εὐθύνην ἐπὶ πάσῃ παρανομίᾳ, ἀλλὰ κατελήφθησαν ὑπὸ φόβου ἕνεκα τῶν ἀγρίων ἀπειλῶν τοῦ Καλλιζένου, ὅστις προέτεινε κατ' αὐτῶν ταῦτα ἐκεῖνα ὅσα εἶχε προτείνει ὁ Λυκίσκος ἐναντίον τοῦ Εὐρυπτολέμου. Καὶ ὑπεχώρησαν. Εἰς δὲ καὶ μόνος δὲν ὑπεχώρησεν, ὁ ἀνὴρ ὁ διὰ κλήρου ἔχων ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐκκλησίας τὴν προεδρείαν τῶν πρυτάνεων. Ἦτο δὲ οὗτος Σωκράτης ὁ Σωφρονίσκου, ὅστις ἐκήρυξεν εὐσταθῶς, ὅτι οὐδεμία βία θάναγκάσῃ αὐτὸν νὰ ποιήσῃ ἄλλως ἢ κατὰ νόμον.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Εὐρυπτόλεμος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν εὗρον ἄλ-

λην ὁδὸν, δι' ἧς ἤλπιζε νὰ φθάσῃ ἀσφαλέστερον εἰς τὸ σκοπούμενον. Καὶ δὴ ἀπέσυρε τὴν εἰσαγγελίαν περὶ γραφῆς παρανόμων, καὶ ἀντέταξεν εἰς τὸ προβούλευμα τοῦ Καλλιζένου νέαν γνώμην, λαβὼν παρὰ τοῦ προέδρου τὸν λόγον πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς. Οὕτω δ' ἔλαχε τῆς εὐκαιρίας νὰ ὑπεραπολογηθῆ τῶν κατηγορουμένων καὶ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν μνήμην πλῆθος γεγονότων, χωρὶς νάντιταχθῆ ἀποτόμως εἰς τὴν δεσποτικὴν θέλησιν τοῦ πλήθους.

Μετὰ μεγάλης συνέσεως ἤξιώσεν, ὅπως συμφώνως πρὸς τοὺς αὐστηροτάτους νόμους τοὺς ὑφισταμένους περὶ ἀδικημάτων ἐναντίον τοῦ δήμου οἱ ἄνδρες κριθῶσι κατὰ τὸ ψήφισμα τοῦ Κανωνοῦ καὶ κατὰ τὸ ἕτερον ψήφισμα περὶ ἱεροσύλων καὶ προδοτῶν. Ἄλλ' ἔπρεπε, καθ' ἃ ἐδικαιοῦτο νάπαιτήσῃ καὶ ὁ χεῖριστος τῶν ἐνόχων, νὰ κριθῶσιν οἱ κατηγορούμενοι δίχα ἕκαστος.

Κατὰ τὴν ναυμαχίαν, εἶπε, δὲν ἐπέδειξαν ἅπαντες οἱ στρατηγοὶ τὴν αὐτὴν διαγωγὴν. Μὴ εἰς αὐτῶν, ὁ Λυσίας, ὅστις εἶχεν ἐκλεχθῆ κατόπιν ὡς διάδοχος τοῦ πετόντος Ἀρχεστράτου, δὲν ἦτο καὶ αὐτὸς ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ἐπὶ τινα χρόνον ἐκινδύνουν διακολυμδῶντες ἐπὶ τῶν λειψάνων καταδύσης νηός; Πῶς δύναται αὐτὸς νὰ κριθῆ διὰ τῆς αὐτῆς καὶ οἱ ἄλλοι ψήφου; Οἱ ἐκ τῶν ναυαγῶν διασωθέντες μαρτυροῦσιν, ὅτι οἱ στρατηγοὶ διέταξαν τὰ πάντα μετὰ συνέσεως καὶ συμφώνως πρὸς τὸ καθῆκον. Ἄν δὲ διὰ τῶν διαταγῶν αὐτῶν δὲν ἐπετεύχθη τὸ σκοπούμενον, ὑπεύθυνοι ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ εἶνε ἐκεῖνοι, εἰς οὓς ἀνετέθη ἡ ἐκτέλεσις τῶν διαταγῶν, ἐκτὸς ἂν θεωρηθῆ ὡς ἐπαρκῆς διὰ πάντας δικαιολογία ἡ ἐπελθοῦσα τρικυμία. Καὶ διὰ μὲν τοὺς ἐνόχους οὐδεμίαν ζητῶ χάριν· ἀλλὰ πῶς δύνασθε ἐν δίκῃ οὕτω δυσχερεῖ τὸ αὐτὸ δικάϊωμα, ὅπερ δύνανται νάξιῶσι καὶ οἱ φωραθέντες προδῶται, τὴν κατὰ νόμον ἀνάκρισιν καὶ τὴν κατὰ τὰ κείμενα ἐκδίκασιν, νάρνηθητε εἰς ἐκείνους οἵτινες ἐξωλόθρευσαν ἐβδομήκοντα τριήρεις τῶν πολεμίων καὶ αὐτόχρημα ἔσωσαν τὴν πόλιν; Ἄν λοιπὸν δὲν θέλητε νὰ ἐργασθῆτε ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος τῶν Λακεδαιμονίων, νάτιμάσθητε τὴν πόλιν καὶ νὰ βαρύνητε τὴν ὑμετέραν συνείδησιν,

ἀποδώσατε εἰς τοὺς στρατηγοὺς πλῆρες αὐτῶν τὸ δίκαιον· ὀρίσατε τακτὴν ἡμέραν, καὶ διατάξατε πρῶτον μὲν διαψήφισιν περὶ ἀποδοχῆς τῆς κατηγορίας, ἔπειτα ἐξέτασιν τῶν κατὰ τὴν κατηγορίαν αὐτὴν καὶ τέλος τὴν ὑπεραπολογίαν ἐκάστου.

Περὶ τῆς ἀντιπροτάσεως δὲ ταύτης ἄρχεται τέλος ἡ διαψήφισις, ἥτις καὶ ἐλάμβανεν ἤδη εὐμενῆ τροπὴν. Ἄλλὰ τότε ἐπῆλθε νέον ἐκ τῶν προτέρων συμπεφωνημένον ἐπεισόδιον. Κατορθοῦται δὴλα δὴ αἰφνης δι' ἀντιρρήσεως Μενεκλέους τινὸς ἡ ἀναβολή. Ἴσως δ' ἐπῆλθεν αὕτη διὰ τῆς ἀγγελίας δυσιοωνίστου διοσημίας, δι' ἧς ἄλλως ἐν Ἀθήναις ἕκαστος τῶν πολιτῶν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διακόπῃ τὰς ἐργασίας τῆς ἐκκλησίας. Τῆς δ' ἐπιτευχθείσης προθεσμίας γίνεται καὶ πάλιν χρῆσις παρὰ τῶν συνωμοτῶν πρὸς ἐξερειθισμόν καὶ καταπτώσιν τῶν πολιτῶν, οὕτω δ' ἐξαλείφεται ἡ αἴσθησις ἣν εἶχεν ἐμποίησει ὁ τελευταῖος λόγος. Διὸ, ἐπαναληφθείσης πάλιν τῆς διαψήφισεως, ἡ ἐναντία γνώμη τοῦ Εὐρυπτολέμου ἀπορρίπτεται, γίνεται δὲ δεκτὸν τὸ προβούλευμα, καὶ οἱ στρατηγοὶ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον καὶ παρεδόθησαν εἰς τοὺς ἑνδεκα, ὅπως θανατωθῶσιν.

Οὕτως ἀπέθανεν ὁ υἱὸς τοῦ Περικλέους καὶ τῆς Ἀσπασίας, εἰς ὃν ὁ πατήρ, παρέχων τὰ δικαιώματα Ἀθηναίου πολίτου, εἶχε χορηγήσει δῶρον μοιραῖον¹, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ ὁ Ἐρασινίδης, ὁ Θράσυλλος, ὁ Ἀριστοκράτης καὶ ὁ Διομέδων. Τούτων ὁ Διομέδων, ὁ πάντων ἀθωώτατος, ὅστις εἶχε προτείνει μετὰ τὴν ναυμαχίαν τὴν χρῆσιν τοῦ σύμπαντος στόλου πρὸς ἀναίρεσιν τῶν ναυαγῶν, ὠμίλησε καὶ πάλιν πρὸς τὸν δῆμον, εὐχηθεὶς ὅπως ἡ γενομένη ἀπόφασις ἀποβῇ εἰς σωτηρίαν τῆς πόλεως καὶ δεηθεὶς τῶν συμπολιτῶν νὰ προσφέρωσιν εἰς τοὺς σωτῆρας θεοὺς τὰς εὐχαριστηρίους θυσίας, ἃς αὐτοὶ οἱ στρατηγοὶ εἶχον ἐπαγγελθῆ ἐπὶ τῇ ἐπιτευχθείσῃ νίκῃ. Αἱ λέξεις αὗται ἴσως συνεκίνησαν πολλῶν τὴν καρδίαν, ἀλλ' ἡ μόνη αὐτῶν ἐπίδρασις ὑπῆρξεν, ὅτι δι' αὐτῶν ἡ μνήμη τῶν μαρτύρων ἀπέβη ἔτι τιμιωτέρα εἰς τὰς ἐπερ-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ 98.

χομένας γενεάς. Τὴν δὲ ἀθωότητ' αὐτῶν μαρτυροῦσιν ἄριστα εἴπερ τι καὶ ἄλλο τὰ ἐπάλληλα τεχνάσματα καὶ αἱ παρανομίαι, ὧν ἐδέησε νὰ γείνη χρῆσις πρὸς ἐξολόθρευσιν αὐτῶν ¹, ὡς καὶ ἡ αἰσχύνῃ καὶ ἡ μεταμέλεια αἱ καταλαβοῦσαι τὸν δῆμον, ὅτε κατόπιν κατενόησε τὴν μεγάλην ἀπάτην, εἰς ἣν εἶχεν ἀγάγει αὐτὸν φατρία προδοτικῆ.

Ὁ δὲ θλιβερός ἐκεῖνος ἐπίλογος τῆς νίκης τῶν Ἀργινοῦσῶν μένει ἐν πολλοῖς αἰνίγμα ἄλυτον, ἐπειδὴ πρόκειται περὶ σκευωριῶν, ὧν οἱ εἰσηγηταὶ καὶ τὰ αἷτια διαλανθάνουσιν ἡμᾶς. Ἀλλὰ δὲν εἶνε ὅμως δυνατὸν νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θηραμένου ἐναντίον τῶν στρατηγῶν μόνον ἐκ τῆς προθέσεως νὰ σώσῃ ἑαυτὸν ἀπὸ δίκης τόσῃ μᾶλλον καθ' ὅσον δὲν δύναται νὰ ποδειχθῆ δι' αὐτὸν κίνδυνος ἀληθῆς ². Πάντως μόνον ὑπὸ τῆς μεγάλης δυνάμεως φατρίας τινὸς ἠδυνήθη νὰ τυφλωθῆ ὁ δῆμος ἐπιτοσοῦτον, ὡς τοιαύτην δὲ φατρίαν μόνον τὴν τῶν ὀλιγαρχικῶν δυνάμεθα νὰ ποδεχθῶμεν. Οὗτοι, ἅτε ὄντες ὀλιγαριθμότεροι ἐν τῷ δήμῳ, ἔβαινον πάντοτε δι' ὁδῶν σκολιῶν καὶ ἦσαν ἀριστοτέχναι ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἐπιβουλῆς. Εἶχον δὲ ὄργανα ἐν τε τῇ βουλῇ καὶ

¹ Περὶ τῆς μεταμελείας τῶν Ἀθηναίων τοῦ *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 7, 35. *Σουίδαν* ἐν λ. Ἐναύειν. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIII, 103. *Πλάτωνος* Ἀπολ. 32 α παρανόμως, ὡς ἐν τῷ ὁστίρω χρόνῳ πᾶσιν ὑμῖν ἐδόκει. Ὁ Καλλιξενος, καθειρηθείς μετ' ἄλλων τεσσάρων, ἐξέφυγε κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπανάστασεως τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἐπίστρεψε μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τριάκοντα καὶ ἀπέθανεν ἐξ ἀστίας, ἐπισύρων τὸ μῖσος ἀπάντων τῶν πολιτῶν. Ἰδε *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 7, 35.

² Ὁ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Ζ' σ. 450 κ. ἑ. Γερμ. μεταφρ. Τόμ. Δ' ἐκδ. 6' σ. 470 κ. ἑ.] ἐπιράθη νὰ δικαιολογήσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ δήμου καὶ νὰ παραστήσῃ τοὺς στρατηγοὺς ἐνόχους. Ἀλλ' ὁ Herbst (Die Schlacht bei den Arginusen σ. 17), ἀντιτιθέμενος πρὸς αὐτὸν, ἀνέπτυξεν ὁρθῶς πῶς ἔχει τὸ ζήτημα, καθ' ἃ ἐξάγεται ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ *Ξενοφῶντος* Ἀπέναντι δὲ τούτου ὁ *Διοδώρος* (XIII, 101) δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἴχων κύρος, καὶ εἶνε ἀτοπος ἡ δικαιολογία τῆς διαγωγῆς τοῦ Θηραμένου ὡς ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐπιβεβλημένης ἀμύνης ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ *Αυσίας* (Κατ' Ἐρατοσθένους 36) δὲν ἐπιδοκιμάζει τὴν καταδίκην τῶν στρατηγῶν. [Ἰδε περὶ τῆς δίκης τῶν ἐν Ἀργινοῦσαις στρατηγησάντων καὶ *Ἀνδρέου Ἰδρωμένου* Ἡ δίκη τῶν ἐν Ἀργινοῦσαις στρατηγῶν. Ἐν Κερκύρα. 1883].

τῷ δήμῳ. Ἄπ' αὐτῆς τῆς προτάσεως τοῦ Τιμοκράτους τὰ πάντα ἦσαν προδιαγεγραμμένα, πᾶσα περίστασις εἶχε προβλεφθῆ, πάντες οἱ τρόποι εἶχον παρασκευασθῆ, ἀπὸ τῆς κολακείας καὶ τῆς πειθοῦς μέχρι τῆς τραχυτάτης τρομοκρατίας ἐναντίον πάντων τῶν σωφρόνων καὶ πιστῶν εἰς τὸ καθεστῶς πολιτῶν, ὅσοι ἐθεώρουν καθῆκον, ὅπως τὰ πλήθη ἐκεῖνα τὰ ἀνίκανα πρὸς ἤρεμον σκέψιν καὶ κινούμενα ὑπὸ τοῦ πάθους συγκρατήσωσιν ἀπὸ τῆς εἰς θάνατον καταδίχης Ἀθηναίων ἀξίων μεγίστης τιμῆς. Χαρακτηριστικὰ δὲ διὰ τοὺς ὀλιγαρχικούς εἶνε ταῦτα, ὅτι ἐπωφελήθησαν μὲν τὸν χρόνον ἐκεῖνον, καθ' ἃν ἡ στρατιὰ εὐρίσκειτο μακρὰν τῶν Ἀθηναίων, ἐξεμετάλλευσαν δὲ δεξιῶς θρησκευτικούς λόγους χάριν σκοπῶν πολιτικῶν καὶ συνέπραξαν μετὰ τῶν ἱερέων, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι προέβησαν μετὰ δόλου εἰς τὴν χρῆσιν τύπων τοῦ δικαίου λυσιτελῶν εἰς τοὺς φατριαστικούς αὐτῶν σκοποὺς χωρὶς νὰ δύναται τις νὰ δηλώσῃ μετ' ἀκριβείας ποῦ ἄρχεται ἡ παράβασις τοῦ νόμου. Ἄν δὲ τὸ ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν περιφρονούμενον πλήθος κατωρθώθῃ διὰ μεθοδικῆς ὑπονομεύσεως νὰ ἐξερεθισθῆ κατὰ μικρὸν καὶ τυφλωθῆ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ συντελέσῃ ὡς ὄργανον ἐστερημένον ἰδίας θελήσεως εἰς ἀτίμωσιν τῆς δημοκρατίας καὶ εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀφαίρεσιν παντὸς καρποῦ τῶν ἐνδόξων νικῶν, τοτ' ἐπέτυχε τὸ μηχανήμα τῆς ὀλιγαρχικῆς φατρίας, εἰς ἣν ἦτο ἐπαχθῆς πᾶς θρίαμβος τῆς δημοκρατίας.

Καὶ ὡς πρὸς τὰ ἔξω δὲ τῶν Ἀθηναίων πράγματα ἔμεινεν ἄκαρπος ἡ ἐν Ἀργινοῦσαις νίκη· οὐδὲν δὲ ἄλλο ἐπετεύχθη πλὴν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Λέσβου, εἰ καὶ ἡ Σπάρτη ἐπὶ τοῦ παρόντος ἦτο ὅλως ἀνίσχυρος. Καὶ ὁ μὲν Κύρος εἶχε δαπανήσει τὰ διὰ τοὺς Πελοποννησίους προωρισμένα περσικά χρήματα καὶ ἡδιαφόρει περὶ τοῦ ἠττηθέντος στόλου, τῶν δὲ Λακεδαιμονίων τὸ θάρρος εἶχεν ἐκλίπει. Ὁ Ἐτεόνικος ὤρμει μετὰ τῶν νηῶν αὐτοῦ ἐντελῶς ἐγκαταλελειμμένος καὶ ἐστερημένος παντὸς πόρου παρὰ

τὴν Χίον, ἐν ἣ οἱ περὶ αὐτὸν στρατιῶται ἀπέζων μετὰ στενοχωρίας συντηρούμενοι διὰ τῆς ἐργασίας ἣν παρεῖχον ἀντὶ μισθοῦ ἐν τοῖς ἀγροῖς τῶν νησιωτῶν· ἐπελθόντος δὲ τοῦ χειμῶνος περιέστησαν εἰς δεινοτάτην στενοχωρίαν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐναντίον τῆς Χίου, ὅπως προμηθευθῶσι τροφὴν καὶ ἐνδυμασίαν. Ἄλλ' ἡ πρόθεσις αὐτῶν αὐτῇ ἐματαιώθη διὰ τῆς ἀγχινοίας τοῦ Ἐτεονίου¹. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ ἐξ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα τριήρων στόλος τῶν Ἀθηναίων προσωρμίζετο ἀδρανῆς ἐν Σάμῳ, ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν πολεμίων ἀνεπτύχθη μεγάλη καὶ τελεσφόρος δραστηριότης, εἰς οὐδὲν ἄλλα ἀποσκοποῦσα ἢ εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες καὶ αὐτοὶ εἶχον στερηθῆ τῶν ἀρίστων αὐτῶν στρατηγῶν, ἐκ νέου ἀντιπάραστασιν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, παρ' οὗ καὶ μόνου ἠδύνατο νὰ προσδοκηθῆ ἡ ἀποπεράτωσις τοῦ πολέμου.

Ὁ δὲ Λύσανδρος κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ διαμονῆς εἶχε φροντίσει νὰ ἐξεγείρῃ, παρὰ πλείστοις ὄσοις τῶν δυνατῶν ἀνδρῶν φιλοδόξους προσδοχίας, ὧν ἡ ἐκπλήρωσις ἐξηρτᾶτο ἐκ μόνου τοῦ Λύσανδρου. Διὸ ἐν Ἐφέσῳ συνῆλθον πρέσβεις ἀπασῶν τῶν πόλεων τῆς Ἰωνίας, ὧν ἰδίως ἔλαβον τὸν λόγον οἱ Χῖοι καὶ οἱ Ἐφέσιοι. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἦσαν, ὡς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, οἱ μάλιστα ἀπειλούμενοι, ἅτε μόνον διὰ νέων χρηματικῶν θυσιῶν κατορθώσαντες νὰποφύγωσι δῆλωσιν τῆς πόλεως αὐτῶν παρὰ τῶν ἰδίων συμμάχων. Οἱ δ' ἔμποροι τῆς Ἐφέσου εἶχοντο περιπαθῶς τῆς συνομολογήσεως εἰρήνης, ὅπως ὠφεληθῶσιν ἀταράχως ἐκ τῆς ἐπικερδοῦς ἐμπορικῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν Σάρδεων, αἵτινες εἶχον ἀνέλθει εἰς νέαν περιωπὴν ὡς ἔδρα τοῦ καράνου Κύρου. Ἦλθον λοιπὸν αἱ πόλεις εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν Κύρον, καὶ ἔστειλαν κοινῇ μετ' αὐτοῦ πρεσβείαν εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπως πείσωσι μετ' ἐπιμονῆς τὰ τέλη τῆς πόλεως νὰ πέμψωσιν ἐκ νέου εἰς τὴν Ἰωνίαν τὸν Λύσανδρον ὡς ναύαρχον. Ἄλλ' ἡ ἀποδοχὴ τῆς παρακλήσεως ταύτης ἀντέκειτο εἰς τινὰς δυσχερείας, ἐπειδὴ ὑπῆρχε ῥητὸς νόμος κελεύων, ὅτι οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ περιβληθῆ

¹ Ξενοφῶντος VI, 1.

τὴν ἀρχὴν ἐκείνην δις¹. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ φιλειρηνικὴ φατρία μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν περὶ εἰρήνης προτάσεων ἦτο ἀνίσχυρος, οἱ δὲ πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου πόροι μόνον ἐξῴθηεν ἡδύναντο νὰ ἔλθωσι, τῶν δέκα πρεσβευτῶν τοῦ Κύρου ἐπαγγελλομένων χορηγίαν ἀφρόνων μισθῶν καὶ τῶν περὶ τὸν Λύσανδρον ὑποστηριζόντων σθεναρῶς τὰ προτεινόμενα, μετὰ βραχὺν ἀνταγωνισμὸν τῶν φατριῶν εὐρέθη διέξοδος πρὸς ὑπεκφυγὴν τοῦ νόμου. Καὶ δὴ οἱ ἔφοροι κατώρθωσαν, ὅπως ἡ ἀρχηγία τοῦ στόλου ἀνατεθῆ ἀντὶ τοῦ Ἐπειονικοῦ εἰς τὸν Λύσανδρον, ἐκλεχθέντα τὸ φθινόπωρον τοῦ 406 π. X. ἐπιστολέα, ἤτοι ἀναπληρωτὴν τοῦ ναύαρχου². Ὁ δὲ ναύαρχος Ἄρακος ἐγκατέμεινεν ἐν τῇ Σπάρτῃ, καὶ ὁ Λύσανδρος ἦτο αὐτεξούσιος κύριος τῶν πραγμάτων³.

Ἀρχομένου δὲ τοῦ ἔτους 495 π. X., ὁ πόλεμος ἔλαβεν ἄλλω νέαν τροπὴν. Ὁ Λύσανδρος εὐρίσκετο καὶ πάλιν ἐν Ἐρέσῳ, ἐν μέσῳ πάντων ἐκείνων τῶν ἐταίρων πρὸς οὓς εἶχε συνδεθῆ πρὸ δύο ἐτῶν. Πάντες δὲ οἱ στασιῶται οἱ ἐξ αὐτοῦ καὶ μόνου προσδοκῶντες τὴν ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν φιλοδόξων πόθων περιστοίχισαν αὐτὸν, ὅπως ἐπωφεληθῶσιν ὅσον ἔνεστι τάχιστα τὰς εὐνοϊκὰς περιστάσεις, ὧν τὴν διάρκειαν

¹ Τὸ ἰσαριθμὸν ἀξίωμα τοῦ ναύαρχου ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι μόνος ἀρχὸν ἄνευ συναρχόντων ἔδρα εἴπερ τίς καὶ ἄλλος ἐπὶ ἴσῃ εὐθύνῃ. Διὰ ταῦτα ἡ ναυαρχία, ἣτις παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους (Πολιτ. 49, 31 ἐδ. Βε κ κ ρ ε) καλεῖται σχεδὸν ἐτέρα βασιλεία, καὶ παρυσιάζεται προεξίχουσα τὸ πρῶτον περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἰζεγίρει τὴν δυσιστίαν· καίτοι δὲ ἦτο ἀρχὴ, δι' ἣν εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλην ἦτο δυσχερὴς ἡ ἐκλογὴ καταλλήλων ἀνδρῶν, ὑπῆρχεν ὁμοῦς οὐ νόμος τὸν αὐτὸν δις ναυαρχεῖν (Ξενοφώντας Ἑλληνικά II, 1, 7. Ἴδε καὶ Ἐφορον παρὰ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ XIII, 10. Πρὸλ. Beloch Die Nauarchie in Sparta ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXXIV [1879 σ. 117 κ. εἰ]). Ὅστος, ἀντιτασσόμενος εἰς ἀμφιβολίας ἐκφρασθείας πρότερον, ἀπέδειξε τὸ ἐνιαύσιον τῆς ἀρχῆς ταύτης καὶ προήγαγε τὴν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔρευναν, συντάξας πίνακα τῶν γνωστῶν ναυάρχων.

² Περὶ τῆς εἰς τὴν Ἀσίαν ἀποστολῆς τοῦ Λυσάνδρου ὡς ἐπιστολείως ἢ ἐπιστολή φέρου περὶ τὰ τελεθὰ τοῦ γεγενημένου τοῦ 406-405 π. X. ἴδε Scheibe Oligarchische Umwälzung σ. 13. Weissenborn Hellen σ. 200. Beloch ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXXIV (1879) σ. 123.

³ Ὁ Ἄρακος εἶνε ἀπλοῦν εἰδωλον ναύαρχου. ἴδε Vischer Alkibiades und Lysandros σ. 42 (καὶ ἐν ταῖς Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 137).

οὐδείς ἠδύνατο νὰ ἐγγυηθῆ. Ὅμοίως δὲ καὶ ὁ Λύσανδρος ἐνέτει-
 νεν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, ὅπως συντελέσῃ τὸ ἀρξάμενον
 ἔργον. Τὴν Ἴωνίαν, ἐν ἣ διέτριβεν, ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ οἰονεὶ
 δευτέραν πατρίδα, οἱ δὲ σύμμαχοι ἐτίμων αὐτὸν ὡς ἀναγκαιότα-
 τον εἰς αὐτούς, καὶ αἱ τύχαι τῆς Ἑλλάδος ἐξηρτῶντο ἀπ' αὐτοῦ.
 Ἐπειδὴ δ' ἐτύγγανε παρὰ τοῦ Κύρου ὑποστηρίξεως προθυμοτά-
 τής, εἶχεν ἀνὰ χεῖρας ἄφθονον χρῆμα. Πάντες οἱ ὀφειλόμενοι μι-
 σθοὶ ἐπληρώθησαν, οἱ ἀρχαῖοι στρατιῶται ἔλαβον νέον ὀπλισμὸν,
 συνέρρευσαν δὲ νέοι μαχηταί, αἱ διεσκεδασμένοι μοῖραι τοῦ στό-
 λου συνηνώθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ τὰ παρὰ τὴν Ἄντανδρον νεώ-
 ρια ἐτέθησαν πάλιν εἰς πλήρη ἐνέργειαν¹. Τὰ δὲ περὶ τῆς υἰείας
 τοῦ μεγάλου βασιλέως εἰς τὰς Σάρδεις ἐλθόντ' ἀνησυχητικὰ
 ἀγγέλματα ὠφέλησαν καὶ ταῦτα τὸν Λύσανδρον, ἐπειδὴ ἔπεισαν
 τὸν Κύρον νὰ προσελκύσῃ κατὰ τὸ δυνατόν οἰκειότατα πρὸς ἑαυ-
 τὸν τὸν Λύσανδρον, ὅπως ἐν περιπτώσει διαδοχῆς τοῦ θρόνου δύ-
 ναται νὰ ἔχῃ ἀμέριστον τὴν ὑποστήριξιν αὐτοῦ. Διὸ ἐκάλεσεν
 αὐτὸν περὶ τὸν Φεβρουάριον εἰς τὰς Σάρδεις, ἐπανελάβε τὰς ἐπαγ-
 γελίας αὐτοῦ, ὑπεσχέθη νὰ προσκομίσῃ τὸν φοινικικὸν στόλον,
 ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν κατὰ τὴν εἰς Μηδίαν ἀποδημίαν τὴν ἀντικατά-
 στασιν αὐτοῦ καὶ παρέδωκεν εἰς αὐτὸν τὸ ταμεῖον καὶ τὰς προς-
 ὁδους. Ἦδῃ δὲ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ χειμῶνος ἐπέστρεψεν ὁ Λύ-
 σανδρος εἰς τὴν παραλίαν, ἄγων καὶ φέρων τὰ τῶν ἰωνικῶν πό-
 λεων κατὰ τρόπον δεικνύοντα εἰς φίλους τε καὶ ἐχθροὺς, ὅτι ἠδύ-
 ναντο νὰναθέσωσιν εἰς αὐτὸν μεγίστας προσδοκίας.

Τὴν δὲ πολιτικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν χαρακτηρίζουσι μάλιστα
 τὰ συμβάντα ἐν Μιλήτῳ. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κατὰ τὸν χρόνον
 καθ' ὃν ὁ Λύσανδρος δὲν ἦτο ναύαρχος ἢ ὀλιγαρχικῆ φατρία,
 ἣτις προσεδόκα νὰνέλθῃ δι' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀρχήν, εἶχε συνδιαλ-
 λαγῆ μετὰ τῶν ἀντιπάλων, ὁ δὲ Λύσανδρος ἐπεδοκίμασε κατὰ τὸ
 φαινόμενον εὐχαρίστως τὴν συνδιαλλαγὴν ταύτην. Ἄλλ' ἐν το-
 σούτῳ δὲν παρέλιπε νὰπευθῆνῃ εἰς τοὺς συστασιώτας πικροτά-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 621.

τας μομφάς καὶ ἐξηρέθισέ κατὰ πάντα τρόπον, ὅπως ἐπιχειρήσῃ τὴν διὰ τῆς βίας ἀνατροπὴν τῆς δημοκρατίας. Ἐπειτα δὲ καθ' ὅν χρόνον ἐγίνωσκεν, ὅτι εἶχον παρασκευασθῆ τὰ πάντα, ἤλθεν αὐτὸς εἰς τὴν Μίλητον ἐν αἷς ἡμέραις ἐτελοῦντο τὰ Διονύσια ¹, ἠπέιλησε καὶ νῦν αὐστηρότατα πάντας τοὺς νεωτερίζοντας χάριν καθησυχάσεως τῶν ἐμμενόντων εἰς τὸ πολίτευμα, καὶ διὰ τοῦ δόλου τούτου κατώρθωσεν, ὅπως ἡ ἀνατροπὴ τῆς δημοκρατίας ἐπιτευχθῆ ταχέως καὶ τελείως. Ἐπῆλθε δὲ αὕτη ἐκ θεμελιῶν, τῆς πατρίας τῶν δημοκρατικῶν ἐξολοθρευθείσης σχεδὸν συμπάσης ἐν φοβερᾷ αἰματηρᾷ σφαγῇ. Ὅσοι δὲ ἠδυνήθησαν νὰ διασωθῶσιν ἐφυγον πρὸς τὸν Φαρνάβαζον, παρ' οὗ ἔτυχον μεγαθύμου ὑποδοχῆς.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν παρασκευῶν ὁ Λύσανδρος ἦτο πλέον ἐτοιμοπόλεμος τὸ ἔαρ, καὶ ἐνεφορεῖτο πεποιοιήσεως περὶ προσεχοῦς νίκης. Τὴν φορὰν δὲ ταύτην οὐδεὶς ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ συνέχηται ὑπὸ φόβου, ἐπειδὴ ἐγίνωσκε πῶς εἶχον τὰ τοῦ πολεμίου στόλου, ἅτ' ἔχων μεταξὺ τῶν ἡγουμενῶν αὐτοῦ τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ συνωμοτοῦντας. Ἡδύναντο λοιπὸν νὰ ἐπιδεικνύηται τολμηρῶς ὡς θαλασσοκράτωρ, χωρὶς νὰ παραβαινῆ τὴν συμβουλὴν τοῦ Κύρου, ὅστις εἶχε νουθετήσῃ αὐτὸν καὶ ἐκλιπαρήσῃ νὰπέχη πάσης παρατόλμου στρατείας. Καὶ διέπλευσε μὲν ὄλον τὸ Αἰγαῖον, ἐπεχείρησε δὲ ἀποβάσεις εἰς τὴν Αἰγίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν, ἐν ᾗ ἤλθεν εἰς συνέντευξιν πρὸς τὸν βασιλέα Ἄγιν, ἔπειτα δὲ ὤρμησε ταχὺς εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἔνθα ἐμέλλε νὰ κριθῆ ἡ τύχη τῶν Ἀθηναίων. Προςβαλὼν δὲ τὴν Λάμφακον, ἔχουσαν φρουρὰν ἀθηναϊκὴν, ἔγεινε κύριος τῆς πλουσίας πόλεως καὶ ἀπάντων τῶν ἐν αὐτῇ ἐπιτηδείων, πρὶν ἢ ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων δυνηθῆ νὰ σπεύσῃ πρὸς ἄμυναν αὐτῆς.

Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι προσωρμίσθησαν ἀπέναντι τῆς Λαμφάκου ἐν

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 104· Διονυσίων ὄντων, ἦτοι κατὰ μῆνα Ἀνθεστηριωνα, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸν Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον. Ἴδε Clinton Fasti Hellenici Τόμ. Β' σ 285. Ἡ αὕτη ἱερὴ ἑορτὴ ἐτελεῖτο ἐν Ἐφέσῳ, Τίρῳ, Σμύρνῃ, Φωκαίᾳ, Μασσαλίᾳ (Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft. 1830. σ. 496).

ὄρμῳ ἀτειχίστῳ, εἰς ὃν ἐξέβαλλον οἱ Αἰγὸς ποταμοὶ, δεκαπέντε σταδίους μακρὰν τῆς Σηστοῦ. Ἦτο δὲ ὁ σταθμὸς ἐκεῖνος τῶν Ἀθηναίων τοιοῦτος, ὥστε ἡ ἐκλογή αὐτοῦ μόνον σκοπὸν ἠδύνατο νὰ ἔχη τὸ νὰ πείσῃ τὸν Λύσανδρον νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ εὐθέτου αὐτοῦ λιμένας καὶ ἐπιτεθῆ ἔναντιόν τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ πρὸς μακροτέραν διαμονὴν ὁ ὄρμος ἐκεῖνος ἦτο ἀκατάλληλος εἴπερ τις καὶ ἄλλος, ἐπειδὴ ἔσπερεῖτο μὲν πάσης ἀμύνης, δὲν ὑπῆρχε δὲ πλησίον πόλις οὐδεμία, ἐξ ἧς νὰ λαμβάνωσι τὰ ἐπιτήδεια, ὥστε ἡναγκάζοντο καθ' ἑκάστην νὰ πορεύωνται [ὄδον ἡμισείας περίπου ὥρας] ¹ πρὸς προμήθειαν τῶν ἀναγκαίων τροφῶν ². Ἀλλ' οὐχ ἤττον ἔμεινεν ἐκεῖ ὁ στόλος, εἰ καὶ τὰ καθ' αὐτὸν εἶχον οὕτως, ὥστε καὶ ὑπὸ τὰς εὐμενεστάτας συνθήκας ἤθελεν ἀναγκαιῶς παραλυθῆ πᾶσα ἐν πολέμῳ ἐπιτυχία. Πράγματι, ἐν ᾧ ὁ ἀντιπαρατεταγμένος στόλος ἦτο μὲν καλῶς ἡσκημένος, εἶχε δὲ ἄφθονα τὰ ἐπιτήδεια καὶ ὑπετάσσετο ἀγογγύστως εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν θέλησιν στρατηγοῦ συνετοῦ ἅμα καὶ τολμηροῦ, ὁ στόλος ἐκεῖνος, ὁ τελευταῖος τῶν στόλων ὃν ἠδυνήθησαν νὰ παρασκευάσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι, ἦτο διηρημένος καθ' ἑαυτὸν, καθ' ἃ καὶ αὐταὶ αἱ Ἀθηναίαι, καὶ διεσπᾶτο ὑπὸ φατριῶν, τὰ δὲ σύμμικτα πληρώματα, στερούμενα πειθαρχίας, ἐνόητος καὶ ἠθικοῦ σθένους, διωκοῦντο ὑπὸ ἐξ στρατηγῶν, ὧν ἕκαστος ἐπεδίωκεν ἰδίους σκοπούς. Καὶ ἀρχιστράτηγος μὲν ἦτο ὁ χρηστός καὶ γενναῖος Κόνων, ὅστις τὸ καθ' ἑαυτὸν εἶχε τὴν τε προσήκουσαν ἰκανότητα καὶ τὴν σοβαρὰν θέλησιν νὰ τηρήσῃ ἀμείωτον τὴν τιμὴν τῶν ἀθηναϊκῶν ὅπλων· ἀλλ' ὀλίγοι μόνον τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν, οἱ ἐκ πολιτῶν ἀποτελούμενοι λογάδες, ἠδύναντο νὰ εἶνε ἄξιοι τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ στρατηγοῦ. Ἄλλως δὲ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Κόνωνος παρέλυον οἱ

¹ [Ὅδον ἡμισείας ὥρας ἔγραφα ἐνταῦθα κατὰ τὰ λεγόμενα παρὰ τῷ *Ξενοφῶντι* II, 1, 25 τὰ δ' ἐπιτήδεια ἐκ Σηστὸς τοῦ μετιόντας πεντεκαίδεκα σταδίους ἀπὸ τῶν νεῶν. | 15 στάδιοι × 185 μέτρα = 2775 μέτρα]. Ὁ δὲ *Κούρτιος*, λέγων ἐν τέταρτον τοῦ μιλίου, ἦτοι μέτρα 1855 περίπου, δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ *Ξενοφῶντος*].

² *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 1, 20.

συστράτηγοι αὐτοῦ, οἵτινες ἔνεκεν ἀδεξιότητος ἢ ἔνεκα τῶν προδοτικῶν αὐτῶν διαθέσεων προεβίβαζον τὸ ἔργον τῶν πολεμίων. Τῶν τοιούτων δὲ συνεργῶν τοῦ Λυσάνδρου ἦτο Ἀδεΐμαντος ὁ υἱὸς τοῦ Λευκολοφίδου ¹, ὃν αὐτὸς ὁ Κόνων ἠδυνήθη ἀργότερον νὰ καταγγεῖλῃ ἐπὶ προδοσίᾳ. Ἦτο δὲ οὗτος τῶν ὀλιγαρχικῶν τῶν μὴ ἐπιθυμούντων τὴν νίκην τῶν Ἀθηναίων· εἰς τὴν αὐτὴν δὲ φάτριαν ἐτάσσοντο πιθανῶς καὶ οἱ δύο στρατηγοὶ Μένανδρος καὶ Τηδεύς, οἵτινες εἶχον καὶ ἄλλους ὁπαδοὺς μεταξὺ τῆς στρατιᾶς, ἐν ᾧ ὁ Φιλοκλῆς ἦτο ἀσύνητος θορυβοποιὸς μὴ διαγινώσκων τὸν ὑφισταμένον κίνδυνον καὶ ὑποτιμῶν τὴν δύναμιν τῶν πολεμίων ². Μετὰ τοιούτων δὲ συστρατῆγων συμπράττων ὁ Κόνων, ἔμελλεν, ὡς εἶδος, νὰ ἴδῃ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐκλείπουσαν τὴν ικανότητα τοῦ στόλου πρὸς ἀντίστασιν εἰς τοὺς πολεμίους. Ἡ θέσις αὐτοῦ ἦτο ἀπεγνωσμένη, διότι ὁ Θέλων νὰ ἴδῃ ἔβλεπεν, ὅτι προσήγγιζεν ἡ καταστροφή.

Ἄλλ' αἰφνης ἐπεφάνη τελευταία τις ἐλπίς. Ὁ Ἀλκιβιάδης προσήνεγκε καὶ πάλιν τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ, ὥπως σώσῃ τὴν πόλιν. Δὲν εἶχε μείνει ἀδρανὴς ἐν τῇ Χερσονήσῳ, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἐμφύτου αὐτῷ χαρακτήρος εὔρε καὶ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκεῖνῃ ἣν ἐπεζήτησεν εὐκαιρίαν πρὸς λαμπρὰν ὄρᾳσιν. Ἦλθε καὶ πάλιν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς φύλα θρακικά ³, ὧν οἱ βασιλεῖς ἐπεζήτησαν τὴν φιλίαν τοῦ φυγάδος, ὅστις διὰ τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ εἶχεν ἀποκτήσει ἀξίαν λόγου δύναμιν, ἀξίωμα ἡγεμονικὸν καὶ μεγάλα πλοῦτη. Καταπολεμῶν δὲ καὶ τιμωρῶν τὰ ἄγρια φύλα τῶν βαρβάρων, εἶχεν ἀποβῆ ὁ εὐεργέτης τῶν παραθαλασσιῶν ἐλληνίδων πόλεων. Ἔσπευσε λοιπὸν τότε ἐκ τῶν πλησιοχώρων αὐτοῦ κτήσεων, καὶ προσήνεγκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 624. Περὶ τοῦ Ἀδεϊμάντου ἴδε *Ξενοφώντας* Ἑλληνικά 1, 5, 21 καὶ τὴν γέλοιοποίησιν αὐτοῦ παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει ἐν Βατραχίοις στ. 1513. Πρβλ. καὶ τὰ *Σχόλια* ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ.

² Διοδώρου *Σικελιώτου* XIII, 106.

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 602.

συμβουλὰς καὶ βοήθειαν. Πρὸ πάντων δ' ἐδεήθη θερμῶς τῶν στρατηγῶν νὰ παραπλεύσωσι τὸ ἀκρωτήριο καὶ μεθορμίσωσιν εἰς τὴν Σηστὸν, ἔνθα ἔμελλον νὰ ἔχωσιν ἀσφάλειαν καὶ πλησίον τὰ ἐπιτήδεια, ἐπειδὴ ἡ καθ' ἡμέραν χάριν αὐτῶν διάσπασις τῶν πληρωμάτων ἐπέφερε κινδύνους εἰς τὸν σύμπαντα στόλον. Ὑπεσχέθη δὲ εἰς αὐτοὺς τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως Σεύθου καὶ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ὀδρυσῶν Μηδόκου, οὓς εἶχε κινήσει εἰς συμπάθειαν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων. Ἦτο δὲ αὕτη ἡ πρώτη συμμαχία ἢ προσφερομένη καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐγκαταλελειμμένην πόλιν, συμμαχία ἣτις θὰ εἶχε μεγίστην ἀξίαν ἕνεκα τῆς διὰ τὸν ἀθηναϊκὸν στόλον σημασίας τοῦ Ἑλληνισπόντου. Ἐδῶκε δὲ τέλος καὶ τὴν ὑπόσχεσιν νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν Λυσάνδρον εἰς μάχην, ἂν ἐπέτρεπον εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχιστρατηγίαν. Διὰ δὲ τῶν τοιούτων προσδοκιῶν ἤλπιζεν, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τοιαύτην μετατροπὴν, οἷαν εἶχε κατορθώσει πρότερον ἐν τῇ κατὰ τὴν Σάμον στρατιᾷ, καὶ ὑπελάμβανεν, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον νὰ κατέλθῃ καὶ πάλιν εἰς τὴν πατριὸν πόλιν ὡς νικητῆς. Ἄλλ' οἱ στρατηγοὶ ἀπέκρουσαν ἰσχυρογωνμόνως τὴν βοηθὸν ἐκείνην χεῖρα, ἣτις μόνη θὰ ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τοῦ χείλους τοῦ βαράθρου, καὶ ἡ μοιραία καταστροφὴ ἐπῆλθε κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ Λυσάνδρου¹.

Καὶ ἐπὶ τέσσαρας μὲν συνεχεῖς ἡμέρας οἱ Ἀθηναῖοι ἀνήγοντο ματαίως εἰς τὸ πέλαγος, προκαλοῦντες τοὺς πολεμίους εἰς μάχην, μεθ' ἐκάστην δ' ἐπιστροφὴν τὰ πληρώματα ἐξέβαινον καὶ διεσκεδάζοντο ἐπὶ τὴν γῆν πολὺ μᾶλλον ἀμερίμως ἢ τὴν προτετραίαν. Τέλος δὲ τὴν πέμπτην ἡμέραν ἐδόθη ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν πολεμίων ἡ διαταγὴ νὰ ἐτοιμασθῇ πρὸς μάχην ὁ σύμπας στόλος καὶ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐπίθεσιν ἀθρόως εὐθὺς ὡς αἱ πρὸς κατόπτευσιν προαποσταλεῖσαι νῆες ἄρωςι κατὰ μέσον τὸν πλοῦν κατὰ τὰ ἐκ τῶν προτέρων συντεθειμένα τὴν ἀσπίδα τὴν δηλοῦ-

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 1, 25. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 10. Ἀλκιβιάδου 36. Ἡ διήγησις παρὰ τῷ *Κορνηλίῳ Νέπωτι* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 8 εἶνε ἀνακριβής.

σαν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ναῦται εἶχον πάλιν ἀποβῆ εἰς τὴν γῆν. Τὰ πάντα δ' ἐξετελέσθησαν μετὰ τῆς μεγίστης ἀκριβείας. Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῆς μοίρας τοῦ Φιλοκλέους ὤρμησαν ἀπροσδοκῆτως ἐναντίον τοῦ πολεμίου στόλου, ἐν ᾧ συγχρόνως ἀπεβιβάσθη πεζικὴ στρατιὰ, ὅπως ἐπιέσση ἐκ τῶν νώτων κατὰ τῶν ἀθηναϊκῶν ὀχυρωμάτων. Ἀλλὰ μάχη δὲν συνεκροτήθη, ἐπειδὴ αἱ μὲν φέρουσαι πληρώματα νῆες συνεπιέσθησαν μετὰ τοιαύτης ταχύτητος, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ κινηθῶσιν, αἱ δὲ πλεῖστοι ἦσαν κεναὶ ἢ εἶχον πληρώματ' ἀτελεῖ. Ἡ νίκη ὑπῆρχε τελειοτάτη, κερδηθεῖσα ἄνευ χύσεως αἵματος καὶ ἄνευ ἀπωλειῶν τοῦ νικητοῦ. Μόνον δὲ ὁ Κόνων κατώρθωσε νὰ φύγη εἰς τὸ ἀναπεπταμένον πέλαγος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ὀκτῶ νηῶν καὶ τῆς Παράλου. Πλὴν δ' αὐτῶν διεσώθη ἡ ναὸς τοῦ Φαληρέως Ναυσιμάχου καὶ δύο ἄλλαι κατὰ μόνας τριήρεις ¹, αἱ δὲ λοιπαὶ περιήλθον ἄπασαι εἰς τὸν νικητὴν. Ἐξαπέστειλε δὲ τὸν Μιλήσιον Θεόπομπον εἰς τὴν Σπάρτην, ὅστις ἀφικόμενος ἐπὶ τῆς ταχείας αὐτοῦ νηὸς τὴν τρίτην ἡμέραν ἀνήγγειλε τὰ τῆς νίκης ².

Τῶν δὲ πληρωμάτων μέρος μὲν διεσώθη εἰς τὴν Σηστόν, τὸ δὲ

¹ Ἐκτὸς τῶν παρὰ τῆς Σενοφῶντι (Ἑλλην. II, 1, 29) μνημονευομένων ὀκτῶ νηῶν τοῦ Κόνωνος καὶ τῆς Παράλου ἐσώθη ἐκ τῆς μάχης καὶ ἡ τριήρης Ναυσιμάχου τοῦ Φαληρέως καὶ ἡ τοῦ ὑπὲρ οὗ ἐγράφη ὁ λόγος τοῦ *Λυσίου* Ἀπολογία δωροδοκίας ἀπαράσμητος, ἀμφότερα μὴ ἀνήκουσαι εἰς τὴν μοῖραν τοῦ Κόνωνος (*Λυσίου* ἐνθ' ἀν. 9 οὐδὲνός μοι συμπλέοντος στρατηγού) καὶ ἄλλη τις ἀγνώστου τριηράρχου, ἐν ὅλῃ δώδεκα νῆες (*Λυσίου* ἐνθ' ἀν. 11).

² Ἡ χρονολογία τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ναυμαχίας μόνον ἐκ τοῦ χρόνου τῆς παραδόσεως τῶν Ἀθηνῶν δύναται νὰ ὀρισθῆ, ἥς προηγήθησαν πολιορκία τεσσάρων μέχρι πέντε μηνῶν καὶ διάφορα ἄλλα γεγονότα οὕτως, ὥστε δεφειλομέν νὰ ποδεχθῶμεν μεσάζοντα χρόνον ἑπτὰ περίπου μηνῶν. Διὸ δόκιμον εἶνε νὰ συνεκροτήθῃ ἡ μάχη βραδύτερον τοῦ Αὐγούστου μηνός Peter Zeittafeln [zur griechischen Geschichte ἐκδ. δ' Halle. 1873 σ. 84] σμ. 150. Ἐτι δὲ πιθανοτέρα εἶνε ἡ χρονολογία αὕτη καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον, ὅτι πρὸ τῶν τρικυμιῶν, αἵτινες συνήθως περὶ τὴν πρωϊνὴν ἐπιτολὴν τοῦ Ἀρκτοῦρου κατὰ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου διεκόπτον τὴν θαλασσοπλοίαν, ἀμέσως μετὰ τὸν θερισμὸν, ἰδίως τὸν Μεταγενεϊκῶνα (*Δημοσθένους* πρὸς Πολυκλέα [5]) ἢ ἐκ τοῦ Πόντου εἰσαγωγῇ οἴτου ἤτοι λίαν ζυωρά. Πρὸλ. Weissenborn ἐν τῇ Neue Jenaer Literaturzeitung. 1848 σ. 660. Κατὰ ταῦτα συμφέρειν τοῦ Αυσάνθρου ἤτο νὰ κλεισῇ περὶ τοῦτον τὸν χρόνον τὸν Ἑλλήσκοντον.

πλήθος τῶν αἰχμαλώτων ὑπερβαινόντων τοὺς τριςχιλίους ἀπήχθη εἰς τὴν Λάμφακον. Ἐκεῖ δ' ἐτελέσθη πολεμικὸν συμβούλιον περὶ ἐκδικάσεως αὐτῶν, εἰς ὃ ὁ Λύσανδρος ἐκάλεσε καὶ τοὺς παρόντας τῶν συμμάχων. Κατώρθωσε δὲ οὕτως, ὅπως ἔδλον τὸ μῖσος ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων τὸ ὑφιστάμενον παρὰ τοῖς Ἴωσι, τοῖς Βοιωτοῖς, τοῖς Μεγαρεῦσι καὶ τοῖς ἄλλοις συμμάχοις ἐκραγῆ ἕκ νέου ἐν ὄλῃ αὐτοῦ τῇ ὀρμῇ καὶ νομισθῆ, ὅτι ὁ Λύσανδρος εἶχεν οἰονεὶ λάβει ἐντολὴν παρὰ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους νὰ παραστῆ ὡς ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ τιμωρὸς τῶν Ἀθηναίων, ἐκδικούμενος αὐτοὺς διὰ πάσας τὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀδικίας. Οἱ Σπαρτιῶται ἠρέσκοντο περικαλύπτοντες τὰς ὀμότητας τῶν πράξεων αὐτῶν διὰ κενῶν τύπων νομιμότητος. Διὸ εἰσῆκουσαν, ὡς ποτε κατὰ τῶν Πλαταιέων, οὕτω καὶ νῦν κατὰ τῶν ἀόπλων Ἀθηναίων, εὐαρέστως τῶν ἀμετροτάτων κατηγοριῶν. Ὡσεὶ δὲ μὴ ἤρκουν τὰ σκάνδαλα τοῦ παρελθόντος, χάριν ἐπαυξήσεως τῆς μανίας τῶν εἰς τὸ συμβούλιον παρισταμένων ἠγγέλθη, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι συνελθόντες αὐτόχρομα εἰς πολεμικὸν συμβούλιον εἶχον ὀρθῶς ἀποφασίσει ἐν περιπτώσει νίκης ἐν τῇ ναυμαχίᾳ νὰ ποκώψωσι τὴν δεξιὰν χεῖρα ἀπάντων τῶν ζωγρηθησομένων. Οὕτω δὲ ἅπαντες οἱ αἰχμάλωτοι Ἀθηναῖοι κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον.

Καὶ ὁ μὲν Φιλοκλῆς ἀπέκρουσε μετ' ἀγανακτήσεως τὴν σκοπούμενην ἰδίαν αὐτοῦ ἀνάκρισιν, λουστῆς δὲ καὶ περιβληθεὶς λαμπρὸν ἱμάτιον προηγῆθη τῶν περὶ αὐτὸν μετὰ θάρρους εἰς τὸν θάνατον, ἐξίλασκόμενος μετὰ τοῦ θανάτου τὰ ἐκ τῆς ἀδεξιότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοικείου εἰς ἑαυτὸν πεποιθήσεως πταισίματα¹. Ὁ δὲ Ἀδεϊμάντος ὑπῆρξεν ὁ μόνος οὗ ἡ ζωὴ ἐσώθη ἕνεκα τῶν εἰς τοὺς πολεμίους παρασχεθεισῶν ὑπηρεσιῶν². Ἀλλὰ τῶν φρικτῶν

¹ Θεόφραστος παρὰ Πλουτάρχου ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 13. Ξενοφῶντος Ἑλληνικά II, 1, 32.

² Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 32· ἠτιάζθη ὑπὸ τινῶν προδοῦναι τὰς ναῦς. Δυσίου Κατ' Ἀλκιβιάδου [Λ'], 38· ('Αλκιβιάδης) ἐτόλμησε τὰς ναῦς μετὰ Ἀδεϊμάντου προδοῦναι. Δημοσθένους [Περὶ τῆς παρακρηθείας 191]· Κόνων (κατηγορεῖ) Ἀδεϊμάντου συστρατηγήσας. Πρὸς Πανσανίου IV, 17, 2 καὶ

σκηῶν αἵτινες συνέβησαν τότε ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ ἢ μάλιστα ἐγειρούσα τὴν ἀγανάκτησιν ἦτο ἡ διαταγὴ ἐκείνη τοῦ Λυσάνδρου, καθ' ἣν οὐδὲ αὐτὴν τὴν ἐν τιμῇ ταρῆν τῶν πεσόντων ἐπέτρεψε. Τοιαύτη ἀπανθρωπία οὐδ' ἐν αὐτῷ τῷ πολέμῳ μεταξύ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων εἶχεν ἐπιδειχθῆ ποτε.

Ἐν δὲ αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις μετὰ τὴν δίκην τῶν ἐν Ἀργινοῦσαις στρατηγησάντων εἶχεν ἐπέλθει πνιγηρὰ ἡσυχία. Ἡ δὲ πόλις ἐξηντημένη ἐκ τῆς τεραστίας κοπώσεως ἦν εἶχεν ἀπαιτήσει ἢ ἐξάρτυσις τοῦ τελευταίου στόλου καὶ ἐγκαταληφθεῖσα ὑπὸ σύμπαντος τοῦ εὐρώστου μέρους τῶν κατοίκων οὐδὲν ἄλλο ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἢ νάναμένη μεστὴ ἀνησυχίας τὴν πορείαν τῶν γεγονότων, ἐξ ὧν ἐμελλεν ἐν χρόνῳ βραχεῖ νὰ κριθῇ ἡ τύχη αὐτῆς.

Ἀλλὰ τὰ ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου ἐλθόντ' ἀγγέλματα δὲν ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε ναυξήσωσι τὸ θάρρος. Ἡ Ἰωνία, ἧς ἡ ἀνάκτησις ὤφειλε νὰ εἶνε τὸ πρῶτον μέλημα, συνεδέετο ὀσημέραι στερρότερον πρὸς τὴν Σπάρτην, καὶ οἱ κινδυνωδέστατοι τῶν ἐχθρῶν τῶν Ἀθηναίων συνεσφίγγθησαν πρὸς ἀλλήλους διὰ συμμαχίας, ὅπως περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον προβῶσιν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, ἀφ' οὗ οὗτοι εἶχον ἐξορίσει ἢ φονεύσει τοὺς ἀρίστους αὐτῶν στρατηγούς. Ἐν δὲ αὐτῇ τῇ πόλει δὲν ὑπῆρχεν ἀσφάλεια οὐδὲ ἡσυχία, καὶ ἔλειπε πᾶσα πεποιθήσις, ἔλειπε τὸ θάρρος τὸ παρεχόμενον ὑπὸ τῆς εὐσυνειδησίας. Τί ὠφέλει ἢ ἐπελθοῦσα ἤδη πλέον συναίσθησις τῆς ἐπονειδίστου παρὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐξαπατή-

X, 9, 11. Ἴσως ὀπαιγιμὸς τοῦ γεγονότος τούτου εὐρεται καὶ παρὰ τῷ *Θουκυδίῳ* (II, 65). Πρὸς E. Müller De Xenophontis historia Graeca, σμ. 24. Εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Ἀδεμάντου καὶ τὴν δήμευσιν τῶν κτημάτων αὐτοῦ διὰ τῶν πωλητῶν ἐθεώρησαν ἀναφερομένην ὁ Bockh (Mondeyken der Hellenen σ. 36) τὴν ἐπιγραφὴν παρὰ τῷ *Ραγκαθῇ* [Antiquités Helléniques] Τόμ. Α' ἀρ. 348 (Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 274-276), ἧτις ὁμοίως κατὰ τὸν Kirchhoff ἐν τοῖς Neue Jahrbücher für Philologie. 1860 σ. 238 ἀνέρχεται εἰς τὴν Ὀλυμπ. 91, 3. Ἄλλ' ἡ παράδοσις περὶ τῆς προδοσίας δὲν ἀπεκρούσθη.

σεως, ἢ ἐκδήλωσις τῆς ἀγανακτήσεως τοῦ δήμου ἐναντίον τοῦ Καλλιξένου καὶ ἢ δέσμευσις αὐτοῦ καὶ παραπομπή εἰς ἀνάκρισιν διὰ βασάνων μετὰ τεσσάρων ἄλλων; Παρὰ πάντα ταῦτα οἱ ὀλιγαρχικοὶ κατώρθονον νὰ σώζωνται, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θηραμένης ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὸν κίνδυνον, εἰ καὶ μετιῶν τὴν στρατηγίαν ἀπέτυχεν. Ἐν δὲ τῇ βουλῇ ἐπεκράτει πάντοτε ἡ ὀλιγαρχικὴ φατρία. Ὁ δὲ δῆμος δὲν ἐγίνωσκε ποῦ νὰ εὕρῃ στήριγμα, οὐδεμίαν ἔχων ἐμπιστοσύνην πρὸς τοὺς δημαγωγοὺς Κλεοφῶντα, Ἀρχέδημον καὶ τοὺς ἐταίρους αὐτῶν, ὡς οὐδὲ πρὸς τοὺς ἄνδρας τῆς ἀντιθέτου φατρίας, ὧν ἐναργεστάτη ἦτο ἡ φαυλότης. Καὶ ἐμίσουν μὲν τούτους, περιεφρόνουν δ' ἐκείνους, ἀλλ' ὅμως περιέπιπτον ἐναλλάξ ὅτε μὲν εἰς τοὺς δημαγωγοὺς, ὅτε δὲ εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς.

Οὐχ ἥττον ἐπειράθησαν διὰ διαφόρων διατάξεων νὰ βελτιώσωσι τὰ τῆς πολιτείας, ὅπως ἰδρυθῶσι καὶ πάλιν ἀσφαλῶς καὶ θεραπεύσωσι τὰ ὀδυνηρότατα τῶν κατεχόντων τὴν πόλιν δεινῶν. Ἡ ὅλη πολιτεία εἶχεν ἐκλυθῆ ἕνεκα τῶν ἐπανειληγμένων διακοπῶν τῆς δημοσίας δικαιοδοσίας¹ δὲν ἐγίνωσκον δὲ πλέον οἱ Ἀθηναῖοι τί εἶνε δίκαιον. Διὰ ταῦτα πολλάκις ἤδη εἶχε γείνει λόγος ἐν τῷ δήμῳ περὶ τῆς ἐπικαίρου ἀνάγκης τῆς ἐκ νέου ἐπιθεωρήσεως τοῦ ὄλου σωροῦ τῶν νόμων, ἐφ' ὧν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Σόλωνος ἠρεῖδετο τὸ ἀτσικὸν δίκαιον, καὶ περὶ καταργήσεως μὲν παντὸς ὅτι ἦτο ἀπρηχαιωμένον, διαλύσεως δὲ τῶν ὑφισταμένων ἀντιφάσεων. Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τῶν τετρακοσίων ἐψηφίσθη ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σκοποῦ τούτου, καὶ τις Νικόμαχος ἐξελέχθη πρόεδρος ἐπιτροπείας νομοθετῶν μελλόντων νὰ περατώσωσι ταχέως τὸ ἔργον τοῦτο¹. Ἦτο δὲ οὗτος ἀνὴρ ἐκ γένους μὲν ἀσήμου, ἀλλ' ὅστις ἕνεκα πείρας τῶν δημοσίων πραγμάτων ἐφαίνετο ἱκανὸς πρὸς τοιαῦτα ἔργα, εἰς τῶν γραμματέων οἵτινες τότε ἦσαν ἐν Ἀθήναις πολυπληθεῖς καὶ δυνατοὶ, ἀνὴρ, ὅστις τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐντολὴν ἠθέλησε νὰ μεταχειρισθῆ μόνον πρὸς ἴδιον ἑαυτοῦ ὄφελος

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. I' σ 580.

καὶ ἦτο προσίτος εἰς πάντας τοὺς δεκάζοντας ¹. Εἰς τοιοῦτον ἄνδρα παρεδόθησαν πρὸς ἀναθεώρησιν οἱ ἄξονες τοῦ Σόλωνος, ὁ δὲ χάριν τούτου τοῦ ἔργου παρεχόμενος εἰς αὐτὸν ἡμερήσιος μισθὸς ἦτο λόγος ἱκανὸς ὅπως μὴ ἐπισπεύσῃ τὸ ἔργον. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἡ ἐργασία παρετίετο ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, καὶ ὁ Νικόμαχος ἐπωφελεῖτο τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως μετ' ἐνόχου αὐθαιρεσίας παρεϊσάγη νόμους ἢ καταλύῃ κατὰ τὸ δοκοῦν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ παρήγγελον αἱ ἀντιμαχόμεναι φατρίαι πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον ἐν τῷ νομοθετικῷ γραφεῖῳ τοῦ ἀπελευθέρου τοὺς θεσμούς οὓς ἐπεθύμουν πρὸς ἀποπεράτωσιν δίκης ἐκκρεμοῦς. Ὁφέλου δ' αἱ τοιαῦται καταχρήσεις μάλιστα τοὺς ὀλιγαρχικοὺς, οἵτινες ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς δίκης τῶν ὀλιγαρχικῶν εἰργάζοντο ἀκαταπαύστως, ὅπως κλονήσωσι πᾶν ὅτι ὑπῆρχεν ἀσφαλὲς ἐν τῇ συναισθήσει τοῦ δικαίου, ἵνα δυσφημηθῇ ὁσμημέραι μᾶλλον τὸ καθεστῶς πολίτευμα.

ὑπὸ τοιαύτας δὲ συνθήκας ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, ναποτύχη πᾶσ' ἀπόπειρα περὶ ἀνυψώσεως τῆς πολιτείας διὰ νέας νομοθεσίας. Δὲν ἦτο καθ' ὄλου χρόνος διατάξεως τοῦ καθεστῶτος καὶ νέας δημιουργίας Ὁ πνευματικὸς βίος εὐρίσκετο ἐν παραλύσει ². Οἱ μεγάλοι σύγχρονοι τοῦ Περικλέους εἶχον ἀποθάνει, ἐν τοῖς τελευταίοις δ' ὁ Σοφοκλῆς τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος καθ' ὃ οἱ Ἀθηναῖοι κατήγαγον τὴν τελευταίαν αὐτῶν νίκην. Συμεμερίσθη πιστῶς μετὰ τῶν συμπολιτῶν τὰ δεινὰ καὶ τὰς εὐτυχίας, καὶ οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ δεχθῇ οὐδ' αὐτὰς τὰς ἐπαγωγολάτας τῶν εἰς τὴν ξένην προσ-

¹ *Λυσίου* κατὰ *Νικομάχου* 27 καίτοι ἀντὶ μὲν δούλου πολίτης γεγένηται, ἀντὶ δὲ πτωχοῦ πλούσιος, ἀντὶ δὲ ὑπογερματικῶς νομοθέτης.

² Ὁ *Ἀριστοφάνης* παραπονεῖται περὶ τῆς ἐκπτώσεως τοῦ ἀπικτοῦ θεάτρου ἐν τοῖς *Βατράχους* στ. 92 κ. ἑ. [λίγων

*ἐπιφυλλίδες ταῦτ' ἐστί καὶ στωμύλματα,
 χελιδόνων μουσοῖα, λαβηταὶ τέχνης,
 ἃ φροῦδα θάπτειν, ἦν μόνον χορὸν λάβη,
 ἅπαξ προσορῆσαντα τῇ τραγωδίᾳ.
 Γόνιμον δὲ ποιητὴν ἂν οὐχ εὖροις ἔτι
 ζητῶν ἂν, ὅστις ἄῆμα γενναῖον λάκοι].*

κλήσεων. Ἄλλὰ πολλοὶ ἄλλοι κατορθώσαντες διὰ τῆς δεξιότητος αὐτῶν καὶ τῆς τέχνης νὰ τύχωσιν ἐκτιμήσεως ἐν τῇ ξένη εἶχον πρὸ μακροῦ ἐγκαταλίπει τὴν πατρίδα, ἧς ἡ κατάστασις ἐπλήρου αὐτοὺς ἀηδίας. Εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ κόρου πρὸς τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν παραμόρφωσιν τῶν Ἀθηναίων, οὓς ἡ σοφιστικὴ εἶχε στερήσει τῶν ἀρίστων αὐτῶν ἀγαθῶν, καὶ ἔβλεπον ὑπὸ ιδεώδους φωτὸς περιαυγαζομένας τὰς ἐλευθέρας ἐκείνας χώρας τοῦ βορρᾶ, αἵτινες εἶχον ἐπ' ἀγαθῶ διατηρήσει τὴν ἀπλήν καὶ ὑγιᾶ διαίταν τοῦ βίου, τὴν εὐσέβειαν τῶν ἀρχαίων γενεῶν καὶ τὰς παραδόσεις τῆς ἀρχαίας σοφίας, οἷα ἡ τοῦ Θρακῆς Ζαμόλξιδος. Ἄλλὰ μάλιστα προσεῖλκυον τὴν προσοχὴν χῶραι τοιαῦται, ἐν αἷς ἐκ τῶν πατριαρχικῶν ἡθῶν τοῦ παρελθόντος εἶχεν ἀναπτυχθῆ νέος βίος καὶ νέος εὐέλπις πολιτισμός.

Διὰ ταῦτα εἴπερ τις καὶ ἄλλη πόλις ἤσκει ἐπὶ τοὺς καλλιτέχνας μεγίστην γοητείαν ἢ πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας. Ἐν αὐτῇ ἔσφυζε ζωὴ νεαρά καὶ ἀκμαία· ἐν αὐτῇ δ' ἐβασίλευεν ἀπὸ τοῦ 413 π. Χ. (Ὀλυμπ. 94, 4) Ἀρχέλαος ὁ υἱὸς τοῦ Περδίκκου, ἡγεμῶν ὅστις ἐν τοῖς δεινοῖς χρόνοις τοῦ δεκελεικοῦ πολέμου διέτασσε τὰ κατὰ τὸ βασίλειον αὐτοῦ ἐν ἡσυχίᾳ, ἔτεμνε τεχνητὰς ὁδοὺς, ἔκτιζε πόλεις, διέδιδε παρὰ τῷ λαῷ τὴν παιδείυσιν καὶ ἐκάλει εἰς τὴν ἐν Πέλλᾳ αὐλήν τοὺς δοκιμωτάτους τῶν καλλιτεχνῶν καὶ ποιητῶν.

Νέα Ἑλλάς ἐγεννᾶτο ἐκεῖθεν τοῦ Ὀλύμπου. Ἐν τῇ Πιερίᾳ, τῇ πατρίδι τῶν Μουσῶν, ἱδρυσεν ὁ Ἀρχέλαος ἀγῶνας μουσικούς. Μετὰ φθόνου δὲ καὶ πόθου ἀπέβλεπον οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς αὐτὸν ὡς τὸν εὐτυχέστατον ἀπάντων τῶν θνητῶν, ἐμακάριζον δὲ καὶ ἐκείνους ὅσοι ἠδύναντο νὰ ζῶσιν ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ¹. Τούτων δὲ

¹ Μεταξὺ τῶν ξένων τοῦ Ἀρχελάου εὐρίσκαμεν τὸν ἐπικὸν Χοιρίων καὶ τὸν θεουραμειοποιὸν Μελανιππίδην, κατὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ von Wilamowitz - (Möllerdorff) ἐν τῷ *Hermes* Τόμ. XII σ. 353 κ. ἡ ἐξήγησιν τῶν παρὰ τῷ *Μαρκελλίνῳ* ἐν Βίῳ Θεουκυθίδου 29 ἀναφερομένων λίξεων τοῦ *Πραξιφάνους* καὶ ὁ Νικήρατος, ὁ κομικὸς Πλάτων καὶ ὁ Θεουκυθίδης. Ἄλλ' ἀσφαλὲς ἱστορικὸν πόρισμα δὲν ἐξήχθη. Πρὸς. Schöll ἐν τῷ *Hermes* Τόμ. XIII, σ. 447.

ἦτο καὶ ὁ Εὐριπίδης, ἐγκαταλιπὼν τὴν πατρίδα μετὰ δυσθυμίας, καὶ Ἀγάθων ὁ υἱὸς τοῦ Τισαμενοῦ ὁ λαμπρῶς πεπρωκισμένος τό τε σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα ποιητῆς ὅστις ἔγνω νάπολαύσῃ καλλιτέρον ἐκείνου τῶν ἡδονῶν τοῦ αὐλικοῦ βίου¹. Οὕτως αἱ Ἀθηναὶ ἀπέβαλλον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν πλείονας τῶν ἐν τῇ πόλει λογάδων τοῦ πνεύματος, οἱ δὲ ὑπολειπόμενοι δὲν ἡδύναντο νάντικαταστήσωσι τοὺς ἀποικοιμένους ἢ μεταναστεύσαντας. Τοὺς μεγάλους ποιητὰς διεδέχθησαν ποιητῖσκοι, πολυγράφοι στιχουργοί, φανταζόμενοι μὲν, ὅτι ἡδύναντο νάναπληρώσωσι διὰ σοφιστικῆς δεξιότητος τὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος, στερούμενοι δὲ ἦθους καὶ φρονήματος καὶ σοβαρᾶς γνώσεως τῆς ποιητικῆς τέχνης καὶ θηρεύοντες μόνον τὸ νά ἐμποιήσωσι παροδικὴν αἰσθησιν εἰς τὰ πλήθη, ἅτινα ἐπ' ἴσης δὲν ἐκέκτηντο τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην γαλήνην τῆς ψυχῆς τὴν ἀναγκαίαν πρὸς ἐκτίμησιν καλλιτεχνικῶν ἔργων σοβαρῶν καὶ ἐσκεμμένων.

Καλλιτέρα δὲ ἢ ἡ τῆς τραγωδίας διετηρήθη ἡ θέσις τῆς κωμῳδίας, ἥτις συνωδᾷ πρὸς τὴν εὐκαμπτον αὐτῆς φύσιν κατώρθωσε νά συμμορφωθῇ εὐκολώτερον πρὸς τὰς δυσχερείας τοῦ ἐνεστώτος, παραλαμβάνουσα ἐκ τῶν συγχρόνων κἀκῶν νέαν ὕλην. Οἱ δὲ κωμικοὶ ποιηταὶ δὲν ἡδύναντο νά εὐρωσιν εὐκόλως ἐστίαν ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν· διὸ ὁ Ἀριστοφάνης ἐνέμεινεν εἰς τὴν πάτριον πόλιν, ἔμεινε δὲ πιστὸς καὶ εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ φιλόπατρι φρόνημα, καὶ ἔσχε τὴν δόξαν καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς δεινοτάταις δοκιμασίαις νά λαμπρύνῃ, εὐφράνῃ καὶ ἀνυψώσῃ τὴν γενέτειραν διὰ τῆς ἀνεξαντλήτου αὐτοῦ μεγαλοφυίας.

Καὶ αἱ μὲν σύγχρονοι περιστάσεις ἠνάγκασαν αὐτὸν νά μὴ γράψῃ τὸ ἐξῆς κωμῳδίας ἐχούσας ὑπόθεσιν τὰ πολιτικὰ ζητήματα τῆς ἡμέρας, καθ' ὅτι πάντες εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ μεγίστης ἀτονίας, οὐδὲ αὐτὸς δὲ ἡδύνατο, ὡς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, νάντικαχθῆ μετὰ θάρρους καὶ τόλμης εἰς τὰς πατρίδας, ὡς εἶχε

¹ Εὐριπίδης ἐν Βάκχαις στ. 565. Ἀριστοφάνης ἐν Βατραχίοις στ. 85· μακάρων εὐωχία. Πρὸλ. von Leutsch ἐν τῷ Philologus Τόμ. II, σ. 32.

πράξει ποτὲ ταχθεὶς ἀντιμέτωπος τοῦ Κλέωνος. Διὸ ἐξέλεξε διὰ τὰ Λήναια τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 405 π. Χ. (Ὀλυμπ. 93,3) θέμα, ἐν ᾧ ἠδύνατο νὰ κινηθῆ ἑλευθέρως χωρὶς νὰ κινήσῃ νέα πάθη. Καὶ δὴ, ἐπειδὴ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σοφοκλέους¹ εἶχεν ἔλθει ἐκ Μακεδονίας τὸ ἀγγελμα, ὅτι ἀπέθανε καὶ ὁ Εὐριπίδης, ἔλαβεν ὁ Ἀριστοφάνης τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταβιδιάσῃ ἐν τοῖς Βατράχοις ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὸν θεὸν Διόνυσον ὡς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ θεάτρῳ. Οἱ ἀριστοτέχνηαι τῆς τραγωδίας ἀπέθανον ἢ μετενάστευσαν, καὶ ἡ σκηνὴ εἶνε ἡρημωμένη. Διὰ ταῦτα ὁ Διόνυσος θέλει νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν Ἄδην, ὅπως ἀναβιδιάσῃ πάλιν ἐξ αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν, ἥτις δὲν δύναται νὰ ζήσῃ ἄνευ ποιητῶν, ἓνα αὐτῶν, καὶ δὴ τὸν ἄριστον· ὡς ἄριστος δὲ θάποδειχθῆ ὁ κατὰ τὸ σύστημα τῶν ἀρχαίων ποιητῶν δυνάμενος νὰ παράσχῃ σωτηρίου συμβουλὰς εἰς τοὺς πολίτας. Ἐν ἀπλήτῳ δ' εὐθυμίᾳ συνάπτει πρὸς ἀλλήλας τὰς φαιδροτάτας τῶν σκηνῶν, αἵτινες ὑπόκεινται ἄλλαι μὲν ἐπὶ τῆς γῆς, ἄλλαι δ' ἐν τῷ Ἄδῃ. Φανταστικοὶ χοροὶ βατράχων διαδέχονται ὑψηλὰ ἄσματα τῶν μυστῶν ἀγόντων μετὰ θάνατον βίον μακάριον, καὶ οἱ ἐκτεπληγμένοι θεαταὶ ἀποβάλλουσι πάσας τὰς μερίμνας τοῦ παρόντος. Οὐδὲ μία λέξις ἀπτεται τῶν ὀδυνηρῶν τραυμάτων τοῦ δημοσίου βίου. Κύριος δὲ σκοπὸς τοῦ ποιητοῦ εἶνε ἡ ἐξέγερσις τῶν ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος, ἢ ἐξύμνησις τῆς δοκίμου τέχνης τοῦ ἀριστοτέχνου Αἰσχύλου καὶ ἡ μετ' ἀγάπης ἀναπόλησις τοῦ προσφιλοῦς Σοφοκλέους. Ἄλλ' ὁ ποιητὴς, ἀναμιμνησκόμενος τῶν νεκρῶν, δὲν λησμονεῖ τοὺς ζῶντας. Βλέπων δὲ τὴν πόλιν μεστήν φαύλων γραμματέων, τὸν δῆμον ἀποβαλόντα πᾶν ὅ τι ἀνδρικὸν ὑπὸ τῆς σοφιστικῆς ἡμιμαθείας, παραδεδομένον εἰς εὐτελεῖς ἀπατεῶνας ἐπωφελουμένους τὰς ἐν τῇ πόλει διχονοίας, πειρᾶται καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐσχάτην ὥραν νὰ νουθετήσῃ κατὰ τὸ δυνατόν καὶ βοηθήσῃ διὰ λόγων σοβαρῶν.

¹ Ὁ ποιητὴς, ὦν καὶ νῦν ὡς καὶ πρότερον κεκηρυγμένος ἐχθρὸς

¹ Bergk Griechische Litteraturgeschichte Τόμ. Γ' σ. 368.

τῶν τε ἀκολάστων δημαγωγῶν τῶν ἀποκρουόντων ἐν τῇ μέθῃ τῆς ὑπερφροσύνης πᾶσαν σκέψιν περὶ εἰρήνης, καθ' ἃ ὁ Κλεοφῶν, καὶ τῶν παντὸς φρονήματος ἐστερημένων ὀλιγαρχικῶν, ὧν ἰδίως ὁ Θηραμένης γίνεται ἀντικείμενον τῶν σαρκασμῶν αὐτοῦ, παρορμᾷ τοὺς λογάδας τοῦ δήμου νὰ μένωσι συντεταγμένοι ἐν ἀμοιβαίᾳ πρὸς ἀλλήλους ἐμπιστοσύνη καὶ νὰ συγχωρήσωσι τέλος ἐκείνους οἵτινες εἶχον περιπλακῆ εἰς τὴν συνωμοσίαν τῶν τετρακοσίων, ἀπατηθέντες ὑπὸ τῶν σκευωριῶν τοῦ Φρυγίχου. Εἰρήνην ζητεῖ ὁ Ἀριστοφάνης καὶ νῦν ὡς καὶ πρότερον, ἐπειδὴ ἄνευ αὐτῆς δὲν ὑπάρχει σωτηρία, ἀλλ' ὄχι εἰρήνην ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν συνωμοτῶν, ἀλλ' εἰρήνην ἔντιμον, ἐρείδομένην ἐπὶ τῆς ὁμοφροσύνης τῶν πολιτῶν καὶ στρατιᾶς ὑπὸ στίβαρᾶς χειρὸς διοικουμένης. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο χρειάζεται ἥρωσ, ὃ δὲ ἥρωσ ἐκείνος ὑπάρχει μὲν, ἀλλ' εἶνε ἐξόριστος. Οὕτω τὸ πολιτικὸν ζήτημα τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως καταλήγει τέλος εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην, ὅστις παρῶν τε καὶ ἀπῶν ἀποτελεῖ πάντοτε τὸ κέντρον περὶ ὃ στρέφεται ἡ ἱστορία τῶν Ἀθηναίων.

Μετὰ τοῦ μεταμέλου ἐπὶ τῷ φόνῳ τῶν ἐν Ἀργινοῦσαις στρατηγησάντων εἶχεν ἐπέλθει μεταβολὴ γνώμης καὶ περὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ὁ δῆμος ἐπέθει ἐκείνον, οὗ ἡ βραχεῖα ἐν τῇ πόλει παρουσία εἶχε παράσχει εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰς τελευταίας εὐφροσύνας ἡμέρας.

Ποθεῖ μὲν, ἐχθαίρει δὲ, βούλεται δ' εἶχειν,

ἔλεγε περὶ αὐτοῦ ὁ ποιητής¹. Ἀλλ' ἔλειπεν ἡ ἀναγκαία δραστηριότης, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι ἀνανήψωσιν ἐκ τῶν συγκεχυμένων ἐκείνων αἰσθημάτων καὶ καταβάλωσι διὰ σθεναρῶν ἀποφάσεων πᾶσαν ἀντίθετον ἀντίδρασιν Ἀλλ' οὐδεμίαν ὑπάρχει ἀμφιβολία περὶ τῶν σκέψεων τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῶ. Καὶ ταῦτα διότι βλέπομεν αὐτὸν οὐκ ἄνευ λόγου παρέχοντα λεπτομερῆ εἰκόνα τῆς τελέσεως τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων ἐν μέσῳ

¹ [Ἀριστοφάνης ἐν Βατράχοις στ. 1425. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 16, 2].

ἀδιαταράκτου ἑορταστικῆς χαρμωσύνης. Ἡ περιγραφὴ δὲ αὕτη ἔμελλεν ἀναγκαίως νάναμνήσῃ τὸν ἄνδρα ἐκείνον, εἰς ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἐχρεώσθουν τὴν τελευταίαν τοιαύτην τέλεσιν τῆς ἑορτῆς¹. Ὁ δ' Αἰσχύλος ἀναγνωρίζεται ὡς σοφὸς ποιητὴς ἐκ τῆς πλείστον νοῦν ἐχούσης ἀπαντήσεως ἣν ἔδωκεν ἐρωτώμενος περὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου·

Μάλιστα μὲν λέοντα μὴ ἔν πόλει τρέφειν
ἦν δ' ἐκτρέφῃ τις, τοῖς τρόποις ὑψηροῖν.²

Μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας ἤκουσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε προτείνει καὶ πάλιν εἰς τὴν στρατιάν αὐτῶν τὴν σώτειραν χεῖρα· ἀλλ' ἀπεκρούσθη, καὶ ἡ Πάραλος ἢ κομισάσα ταύτην τὴν ἀγγελίαν ὑπήρξεν ἡ μόνη ναὺς ἡ ἐπιστρέψασα εἰς τὸν Πειραιᾶ ἐξ ὀλοκλήρου στόλου συγκροτουμένου ἐξ ἑκατὸν ἐξήκοντα τριήρων.

Ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀνεμένον αὐτὸν τὸν Λύσανδρον. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου φόβου τοῦ κατέχοντος τὴν πόλιν μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐν Σικελίᾳ στόλου. Ἀλλ' ἡ συμφορὰ ἣν εἶχον ὑποστῆ τότε ἐφαίνετο μικροτάτη παραβαλλομένη πρὸς τὴν ἐνεστῶσαν. Ἀλλ' ὁ Λύσανδρος δὲν ἐφαίνετο. Ἀντ' αὐτοῦ δὲ προσήρχοντο σωρηδὸν οἱ φυγάδες ἐκ τῶν πόλεων ἄς ἐπαλλήλους εἶχε κυριεύσει ὁ Λύσανδρος, οἷον ἐκ τῆς Σηστοῦ, τοῦ Βυζαντίου, τῆς Χαλκηδόνος. Εἶχε δῆλα δὴ χαρισθῆ εἰς τὰς ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκείναις ἀθηναϊκὰς φρουράς ἢ ζωὴ καὶ ἡ ἐλευθερία ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅτι ἔμελλον νά μεταβῶσι πάντες πάραυτα εἰς τὰς Ἀθήνας³. Οὕτω δ' ἀλλεπάλληλα ἐπῆρχοντο τὰ φοβερὰ ἀγγέλματα. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἐγίνωσκον, ὅτι καὶ ἡ Λέσβος εἶχεν ἀποστατήσῃ ἀνευ ἀντιστάσεως, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ ἐπὶ τῆς Θράκης πόλεις. Ἀπανταχοῦ δὲ ἡ ἀποστασία εἶχε προπαρασκευ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ 609.

² Ἀριστοφάνης ἐν Βατραχίαις στ. 1431. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 16, 2].

³ Ξενοφάντος Ἐλληνικά II, 2, 2. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 13.

ασθῆ ἀπὸ μακροῦ διὰ μυστικῶν συμφωνιῶν. Ἄγγέλματα, ὧν ἕκαστον ἐν ἄλλοις χρόνοις ἤθελεν ἀρκέσει ὅπως ἐμβάλη τὰς Ἀθήνας εἰς ταραχὴν, ἐσωρεύοντο τώρα ἀπὸ ἐβδομάδος εἰς ἐβδομάδα καὶ ἀπήμβλυνον τὴν εὐαισθησίαν ¹. Ἡσύχως ἠναγκάζοντο νὰ παρίστανται εἰς τὸν διαμελισμὸν καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς ἀθηναϊκῆς ἀρχῆς καὶ εἰς τὴν ἀφαίρεσιν ἐπαλλήλων τῶν πόρων τοῦ δήμου καθ' ὃν χρόνον μέγα πλῆθος ἀνθρώπων ἀπατρίδων καὶ ἐπιθεῶν, ἐξωσθέντων ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου ἐκ τῶν κληρουχιῶν, συνωστιζέτο ἀθρόον ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἐπαυξάνον εἶπερ ποτὲ τὴν ἀνάγκην προσκομιδῆς σιτίων ἕξωθεν.

Τοῦτο δ' ἀκριβῶς ἐπεθύμει ὁ Λύσανδρος, ὅστις προεχώρει πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ βαθμηδὸν μεθ' ἡσυχίας, ἀλλὰ καὶ μετ' ἀσφαλείας. Ἐν δὲ ταῖς κυριευθεῖσαις πόλεσιν ἐγκαθίστανε μὲν Λακεδαιμονίους ἀρμολογίας ὑπευθύνους ἐπὶ τῇ ἀσφαλείᾳ αὐτῶν, τὴν δὲ ἀρχὴν τῶν πόλεων παρέδιδεν εἰς τοὺς ἡγέτας τῶν ὀλιγαρχικῶν, φθάσαντας εἰς τὸ τέλος τῶν πόλεων αὐτῶν καὶ διοικούντας τὰς πόλεις διὰ δέκα ἀνδρῶν ἐκ τῶν ἰδίων ἐαυτῶν τάξεων, ὀριζομένων δὲ ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων. Καὶ οἱ μὲν κληροὶ τῶν Ἀθηναίων ἀπεδόθησαν εἰς τοὺς ἀρχαίους οἰκῆτορας, οἱ δὲ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πρότερον ἐξωσθέντες κάτοικοι προεκλήθησαν διὰ δημοσίας κηρύξεως νὰ ἐπιστρέψωσιν ἀφόβως εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν, τὴν Αἰγιναν ², τὴν Μῆλον καὶ τὴν Σκιώνην, ἐν αἷς πόλεσιν ἐπ' ἐσχάτων ἔτι εἶχον ἐγκατασταθῆ οἱ ἐξ Ἀθηνῶν δοῦλοι, εἰς οὓς εἶχεν ἀποδοθῆ ἡ ἐλευθερία μετὰ τὴν παρὰ τὰς Ἀργινούσας μάχην ³. Ὡς εἰκὸς δὲ, ἡ τοιαύτη διάταξις ἔγεινε δεκτὴ ἀπανταχοῦ μετ' ἀγαλλιάσεως, καὶ ἡ Ἑλλάς σύμπασα προσέφερεν ἐνδείξεις τιμῆς εἰς τὸν δαιμόνιον ἄνδρα τὸν γινώσκοντα οὐ μόνον νὰ ἐπιβάλλῃ ἐκδίκησιν καὶ τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπανορθῶν ἄρχαίας ἀδικίας.

¹ Περὶ τῶν κατὰ τὰς Ἀθήνας μετὰ τὴν μάχην ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 2, 3· *Ιουστίνου* V, 7.].

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 78.

³ Περὶ τῆς καθόδου τῶν Αἰγινητῶν, Μηλιῶν καὶ ἄλλων ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 2, 9.

Οὕτως ἐπληθιάζεν ὁσημέραι ἐγγύτερον ἢ ἡμέρα, καθ' ἣν ἐμελλον νὰ κριθῶσιν αὐταὶ αἱ Ἀθηναὶ μετὰ τὴν ἀπόσπασιν τῶν ἀρπασμάτων αὐτῶν. Ἡ δὲ τελευταία αὕτη κρίσις ἔπρεπε νὰ γείνη κατενώπιον ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων, καὶ διὰ ταῦτα ἐκλήθη καὶ πάλιν εἰς τὰ ὄπλα ἡ σύμπασα στρατιὰ τῶν Πελοποννησίων. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς Πausanίας, ὅστις πρὸ δύο ἐτῶν εἶχε διαδεχθῆ τὸν πατέρα Πλειστονάκτα, ἐστρατοπέδευσε μετὰ συμπάντων τῶν ἐπικούρων τῆς Σπάρτης ἐν τοῖς κοίλοις τῆς Ἀκαδημίας, ὅπως πολιορκήσῃ τὰς Ἀθήνας ἐκ δυσμῶν· συγχρόνως δ' ἐδόθη διαταγὴ εἰς τὸν Ἄγιν, ὅστις κατεῖχεν ἤδη τὴν Δεκέλειαν ἐπὶ ἐννέα ἔτη, νὰ προχωρήσῃ ἀπὸ τοῦ βορρᾶ καὶ ἐξ ἀνατολῶν, καὶ ταῦτα διότι ὁ Λύσανδρος ἐμελλε νὰ φθάσῃ ἐντὸς βραχέος μετὰ διακοσίων τριήρων πρὸ τοῦ Πειραιῶς.

Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ πρώτου τρόμου εἶχον συνέλθει καὶ πάλιν. Καὶ ἐξέλεξαν μὲν νέους στρατηγούς, ἐπεσκεύασαν δὲ ὑπὸ τὴν διοίκησιν αὐτῶν τὰ τείχη, διέταξαν δὲ τὰ τῆς ἀμύνης, καὶ ἐπέχωσαν τὸ στόμιον τῶν λιμένων. Τὸ μέγιστον μέρος τῶν πολιτῶν ἦτο ἔμπλεων φιλοπατρίας. Καὶ πάλιν δὲ διετρανώθη ἡ γενναϊότης ἐκείνη ἢ ἐμψυχώσασα τοὺς Ἀθηναίους πολλάκις ἐν ὧραις βαρυτάτης δοκιμασίας, τὸ θάρρος ἐκεῖνο καὶ ἡ τόλμη ἢ ἄγους' αὐτοὺς εἰς τὴν θυσίαν καὶ αὐτῶν τῶν τελευταίων δυνάμεων χάριν τῆς τιμῆς τῆς πόλεως.

Ἀλλὰ δὲν ἔλειπε καὶ ἡ μάστιξ τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν, τὸ κακὸν ἐκεῖνο τὸ συνιστάμενον εἰς τὴν ὑπαρξιν μικροῦ μὲν, ἀλλὰ συμπαγούς καὶ ὁμόφρονος μέρους πολιτῶν, μὴ ἐπιθυμούντων τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πόλεως καὶ ἐργαζομένων ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν πολεμίων, ὧν εἶχον ἀνάγκην, ὅπως ἡ πατρία αὐτῶν ἰδρῦσῃ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς δημοκρατίας. Ἡ πατρία δ' ἐκείνη ἢ συμπαγῶς καὶ ἐνιαίως συντεταγμένη ἦτο πάντοτε ἔτοιμος νὰ ἐπωφεληθῇ πᾶσαν συμφορὰν τῆς πόλεως χάριν τῶν ἰδίων ἑαυτῆς σκοπῶν· εὐθύς δὲ ὡς ἐξερρῦγγυτο κατὰ τῆς πόλεως θύελλά τις καὶ ἐνέσπειρε φόβον, παρουσιάζετο ὡς δύναμις. Τώρα

δ' αἱ Ἀθηναὶ ἦσαν κατειλημμέναι ὑπὸ τρόμου ἕνεκα τῶν φοβερῶν συμβάντων· ἕνεκα δὲ τοῦ πλήθους τῶν πεσόντων πολιτῶν ἦτο ἐξησθενημένη οὐ μόνον ἢ πρὸς ἄμυναν δύναμις τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη αὐτῆς εὐθαρσία. Οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν τεταραγμένοι καὶ συγκεχυμένοι ὑπὸ τῆς συρροῆς ξένων ἀνθρώπων καὶ κατείχοντο ὑπὸ ἀμηχανίας ἕνεκα τῆς ἐπικειμένης πολιορκίας.

Ἄλλ' οὐχ ἤττον τὸ ἔργον τῶν ὀλιγαρχικῶν οὐδὲ τῶρα ὑπῆρξεν ἐν Ἀθήναις οὕτως εὐχερὲς ὡς ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν, ἐν αἷς εἶχε κατορθωθῆ διὰ τῆς βοηθείας τοῦ Λυσάνδρου ἢ ταχεῖα κατάλυσις τῆς δημοκρατίας. Ἐν Ἀθήναις πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος ἦτο ἀνάγκη πολλῶν προπαρασκευαστικῶν διατάξεων καὶ δολερῶν φτριαστικῶν σκευωριῶν, ἵνα καταπονηθῇ ὁ δῆμος καὶ ὑπονομευθῶσι τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς πρὸς ἑαυτὸν ἐμπιστοσύνης. Παρίστατο δὲ ἀνάγκη νὰ κλονηθῇ ἡ καθεστῶσα τάξις πρὸς ἐπαύξησης τῆς συγχύσεως· ἔπρεπε νὰ πειραθῶσι τῆς παραλύσεως τῶν καθεστῶτων ὀργάνων τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἀπὸ τῶν νομίμων ἀρχῶν ἀφαιρέσεως τῆς διοικήσεως αὐτῆς, ὅπως παραδώσωσιν αὐτὴν εἰς τοὺς συνωμώτας, ἤτοι εἰς τοὺς μετέχοντας τῶν ὀλιγαρχικῶν ἑταιριῶν. Διὸ κατέφυγον εἰς διατάξεις ὁμοίας πρὸς τὴν προτέραν ἐγκατάστασιν τῶν προβούλων¹ μετὰ τῆς μόνης διαφορᾶς, ὅτι ἡ ἐνέργεια τῆς σήμερον ὑπῆρξε παρατολμοτέρα καὶ μᾶλλον ἀκάθεκτος. Καὶ δὴ ἡ ὅλη ἀνατροπὴ τοῦ πολιτεύματος ἤρξατο, καθ' ἃ φαίνεται, ἀμέσως μετὰ τὴν παρὰ τοὺς Αἰγὸς ποταμούς ἦτταν διὰ τῆς ἐκλογῆς πέντε ἀνδρῶν ἐκ τῶν ἡγετῶν τῶν ὀλιγαρχικῶν ἑταιριῶν, αἵτινες καὶ καθ' ἑαυτὰς εἶχον διάφορον πρόγραμμα, χάριν τῆς συνενώσεως αὐτῶν. Τὸ δὲ συνέδριον τῶν πέντε τούτων ἀνδρῶν δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν ἐπιτροπεῖαν τῶν ἀποτελούντων τὰς ἑταιρίας, οἷον εἰ αἰρετοὺς τινὰς ἀντιλήπτορας τῆς κοινῆς εὐπραγίας², οἵτινες ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 516.

² [Ἑκταίσιεται ἐνθάδε ὁ συγγραφεὺς τὸ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως Comité de salut public, πρὸς ὃ παραβάλλει τοὺς πέντε ἑφόρους τῶν Ἀθηναίων].

τῆς συγχύσεως ἔμελλον νὰ ἐπιληφθῶσι τῆς διασώσεως τῆς πολιτείας. Ἡ δὲ δύναμις τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἠρείδετο ἐπὶ τῆς συντάξεως φατρίας, ἥτις προέβαιεν εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς μετὰ μεγάλου θάρρους κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀβουλίαν καὶ τὴν διάσπασιν τῶν λοιπῶν πολιτῶν. Οὕτω δὲ κατώρθωσαν νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν καὶ εἰς ἄλλους ὁμίλους ἀποκτήσωσι διὰ τῆς βοήθειας τῆς βουλῆς ποιόν τι κῦρος ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ προσλάβωσι τὸν χαρακτῆρα δημοσίας ἀρχῆς, καίπερ μὴ ἔχοντες τοιαύτην ἐντολὴν παρὰ τοῦ δήμου.

Ἐπαναστατικαὶ ἐνέργειαι τοιαῦται ἔχουσιν ὡς ἐξ αὐτῆς αὐτῶν τῆς φύσεως πολλὰ τὰ σκοτεινὰ, ὧν εἶνε δυσχερὴς ἡ διάγνωσις. Ἐκτὸς δὲ τούτου λείπει καὶ συναπτή ἔκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὴν πόλιν ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις. Ἄλλ' εἶνε ὁμως πιθανόν, ὅτι οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἀνεθάρρησαν μετὰ τὴν ἥτταν τῆς στρατιᾶς καὶ ὅτι οὐ μακρὸν χρόνον μετ' αὐτὴν ἤρχισεν ἡ ὁρᾶσις τῶν πέντε ἐκείνων ἀνδρῶν ὡς μυστικῆς κυβερνήσεως, ἡ δὲ δύναμις αὐτῶν συνηξάνετο μετὰ τῶν δεινῶν τῆς πόλεως καὶ ὅσον ταῦτα ἐγίνοντο ὁσημέραι αἰσθητότερα ¹. Βέβαιον δὲ εἶνε, ὅτι κατὰ μικρὸν βλέπομεν αὐτοὺς οἰκειοποιούμενους τὴν ἐξουσίαν τοῦ συγκαλεῖν ἐκκλησίας καὶ τοῦ παύειν τοὺς καθεστῶτας ἀρχοντας καὶ ἰδίως τοὺς στρατηγούς καὶ ἐπιλαμβανόμενους αὐτοὺς τῶν εἰς ἐξασφάλισιν τῆς πόλεως ἀναφερομένων στρατιωτικῶν μέτρων. Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν δὲ αὐτῶν ταύτην συνετέλεσεν ἀναμριβόλως καὶ ἡ σύμπραξις τῶν

¹ Δὲν εἶνε πιθανόν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ὀλιγαρχικοὶ ἀνέμειναν μακρὸν χρόνον μετὰ τὴν παρὰ τὴν Αἰγὸς ποταμοὺς ἥτταν, ὅπως ἄρξονται τῶν ἀνατρεπτικῶν αὐτῶν σκευωριῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ *Λυσίας* ([Κατὰ Ἐρατοσθένους] 43), ὅστις εἶνε ἡ μόνη πηγὴ, παριστάει τὴν κατάστασιν τῶν ἐφόρων ὡς τὴν ἀρχὴν τῶν στασιαστικῶν ἐνεργειῶν (*ὄθεν ἤρξαν τῆς στάσεως*), διὰ τοῦτο ἔμμινω καὶ τῶρ' ἀκόμη εἰς τὴν γνώμην, ὅτι ἡ τὰ τῆς πόλεως διοικουσα ἐκείνη ἐπιτροπεία τῶν ἀποτελούντων τὰς μυστικὰς ἑταιρίας ἀνέρχεται εἰς τὸν χρόνον τὸν πρὸ τῆς παραδόσεως τῶν Ἀθηναίων, συμφωνῶν ὡς πρὸς τοῦτο μετὰ τοῦ Rauchenstein (ἐν τῷ *Philologus* Τόμ. XV σ. 703) καὶ τοῦ Froberger (ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ *Λυσίου* Τόμ. Α' σ. 15), ἀντιφωνοῦντος πρὸς τὸν G. Lange (ἐν τοῖς *Neue Jahrbücher* 1863 σ. 217). Ἄλλ' ὁμολογῶ, ὅτι οὐδὲν εὐρίσκω ἐπιχείρημα πρὸς ἀσφαλὴ ἀπόδειξιν τοῦ ἐμοῦ ἰσχυρισμοῦ.

φίλων οὓς εἶχον μεταξύ τῶν ἰππέων, ὧν μέγας ἀριθμὸς διέκειτο ἐχθρικῶς πρὸς τὴν δημοκρατίαν¹. Τέλος δὲ οἱ πέντε ἐκεῖνοι ἄνδρες ἐτόλμησαν νὰ ἐπιδείξωσι τοὺς πολιτικούς αὐτῶν σκοποὺς οὕτω φανερώς καὶ μετὰ τοιοῦτου θράσους, ὥστε, ὑπαινισσόμενοι ἐναργῶς τὸ σπαρτιατικὸν πολίτευμα, πρὸς ὃ ἠγωνίζοντο νὰ καταστήσωσιν ὅμοιον τὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐκάλεσαν ἑαυτοὺς τοὺς πέντε ἐφόρους τῶν Ἀθηναίων, ὑπὸ τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα εἶνε καὶ καθ' ὄλου γνωστοί².

Πρὸς ἐνίσχυσιν δὲ τῆς δυνάμεως τῆς φατρίας ὁ δημαγωγὸς Πατροκλείδης ὑπέβαλε πρότασιν, ὅπως οἱ ἀφείλοντες εἰς τὴν πολιτείαν καὶ οἱ καταδικασθέντες ἐν δημοσίαις γραφαῖς, οἱ ἀνήκοντες πρότερον εἰς τοὺς τετρακασίους καὶ πάντες οἱ κατὰ μέρος ἢ ὅλως στερηθέντες τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἀπολάθωσι πλήρη τὰ δίκαια αὐτῶν καὶ τὰς τιμὰς καὶ καταστραφῶσι πάντα τὰ εἰς αὐτοὺς ἀναφερόμενα πρότερα ψηφίσματα³. Τοιαύτη δὲ καθολικὴ ἀμνηστία ὅς καὶ μόνον παρουσιάζεται μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ ἱστορίᾳ, τὸ μὲν πρῶτον ἐπὶ ἄρχοντος Σόλωνος ὡς διάταξις προοδοποιούσα τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον ὡς διαλλακτοῦ, ἔπειτα δὲ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας, ὅτ' ἐθεωρήθη ἀναγκαία ἢ συνένωσις ἀπασῶν τῶν ὑφισταμένων δυνάμεων πρὸς διάσωσιν τῆς πατρίδος. Ἀμρότεροι δὲ οὗτοι οἱ λόγοι ἐθεωρήθησαν ἰσχύοντες καὶ τῶρα διὸ τὸ ψήφισμα τοῦτο ἀπεδέχθησαν καὶ οἱ φιλοπάτριδες πολῖται, εἰ καὶ κυρίως ἀνεφέρετο εἰς τὰ συμφέροντα τῶν ὀλιγαρχικῶν. Φαίνεται δὲ, ὅτι ἐν τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ καθ' ὃν μετεχειρίζοντο ἀναμιξ διατάξεις ἐπαναστατικὰς καὶ συντηρητικὰς, περιεβλήθη δι' ἐκτάκτου ἐξουσίας καὶ ὁ Ἄρειος

¹ Ἴδε ἀνωτέρῳ Τόμ. Γ' σ. 121.

² *Λυσίου* [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 76 οἱ καθ' ἑστέρας ἐφοροί, τοῦθ' ὅπου ἀποδεικνύει, ὅτι ἐθεωροῦντο ἀρχὴ πραγματικὴ καὶ καθεστηκυῖα, καίπερ παρὰ τοὺς νόμους ὑφισταμένη.

³ Περὶ τοῦ ψηφίσματος τοῦ Πατροκλείδου ἴδε Scheibe *Oligarchische Umwälzung* σ. 36. *Zeitschrift für Alterthumswissenschaft*. 1842 σ. 201. Βόσκη *Staatshaushaltung [der Athener]* Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 239.

Πάγος, ὡς ἐν τοῖς χρόνοις τῶν περσικῶν πολέμων¹, ὅπως συντελέσῃ καὶ αὐτὸς τὸ καθ' ἑαυτὸν εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως².

Ἄλλὰ καὶ παρὰ πάσας ταύτας τὰς διατάξεις, αἵτινες ἐπηύξανον ὀσημέραι τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν ἔλλειψιν ἀσφαλείας ἐν τῇ πόλει, ὁ ἔρωσ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν δημοκρατίαν δὲν ἐξέλιπον παρὰ τοῖς πολίταις. Δύο ἀδιάλλακτοι ἐξουσίαι ἐκράτουν παρ' ἀλλήλαις ἐν Ἀθήναις: αἱ ἐχθρικαὶ στρατεῖαι ἐπλησίαζον ἀπανταχόθεν, καὶ φοβερὰ σιτοδεῖα ἠπέλει τὴν πολυανδροῦσαν πόλιν. Καὶ ὅμως οἱ λογάδες ἐν τῷ δήμῳ εἶχον τὴν ἀπόφασιν νὰ ὑπεραμυνθῶσι τῆς πόλεως, ἀντιτασσόμενοι εἰς τε τὰς καθυπερτέρας δυνάμεις τῶν πολεμίων καὶ εἰς τὴν ἀντίπαλον τῆς δημοκρατίας φατρίαν.

Λήγοντος δὲ τοῦ φθινοπώρου εἶχεν ἐμφανισθῆ ὁ Λύσανδρος πρὸ τοῦ Πειραιῶς, ὅπως, συνενούμενος μετὰ τῶν δύο ἠπειρωτικῶν στρατειῶν, ἀρχίσῃ τὴν πολιορκίαν. Οὐδεμία δὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι, ἂν οἱ πολέμιοι ἤθελον πάραυτα ἐπιληφθῆ τοῦ ἔργου μετὰ τῆς προσηκούσης δραστηριότητος, αἱ Ἀθηναῖοι ἔχουσαι ὡς τότε εἶχον θὰ ἠδύναντο νὰ κυριευθῶσιν ἐντὸς βραχείου χρόνου. Ἄλλ' οὔτε οἱ βασιλεῖς, οὔτε ὁ Λύσανδρος ἠδύναντο νὰ ἔχωσι συμφέρον νὰ ἐπισπεύσωσι διὰ τῆς βίας τὴν πτώσιν τῶν Ἀθηναίων καὶ δώσωσιν εἰς τοὺς πολίτας τὴν εὐκαιρίαν νὰ διατρανώσωσιν ἐν τῷ ἀπεγνωσμένῳ ἀγῶνι τὸν ἥρωισμὸν αὐτῶν καὶ τὸ θάρρος. Ἄλλως δὲ γινώσκομεν ὅποια ἡ ἀξία ἦν πάντοτε συνειθίζον νὰπονέμωσιν οἱ Σπαρτιᾶται εἰς τὴν ἄμεσον καὶ ἐκουσίαν εἰς αὐτοὺς παράδοσιν τῶν πόλεων³. Ἄλλ' εἰς τοὺς νικητὰς οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ διαμφισβητήσῃ τὴν λείαν· διὸ προετίμησαν νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τοὺς ἐν

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 386.

² *Λυσίου* [κατὰ Ἐρατοσθένους] 69. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Κίμωνος 10 Πρβλ. Meier ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. I, σ. 277. Ὁ δὲ Philippi [Der Areopag und die Epheten] σ. 185 θεωρεῖ τὴν ἐξουσίαν ταύτην ὡς εἰδικὴν ἐντολὴν ἀνατεθείσαν εἰς τὸν Ἀρειὸν Πάγον, μὴ σημαίνουσαν δὲ ἰδιόζουσαν αὐτοῦ δύναμιν ἐν τῷ τότε χρόνῳ.

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 161.

τῇ πόλει λακωνίζοντας τὰς διατάξεις ἐκείνας αἵτινες ἔμελλον νὰ γάγωσιν εἰς τὴν παράδοσιν ἄνευ χύσεως αἵματος. Οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ εὐρίσκοντο ὡς πρὸς τοῦτο ἀναμφιβόλως ἐν συνεννοήσει πρὸς τὸν Λύσανδρον· καὶ εἶχον μὲν ἀναλάβει αὐτοὶ νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτὸν τὸ ἄστυ καὶ τὸν λιμένα, εἶχον δὲ λάβει παρ' αὐτοῦ τὰς ἐπαγγελίας ἐκείνας ὅσαι εἶχον δοθῆ καὶ εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς τῶν λοιπῶν πόλεων καὶ τηρηθῆ.

Διὰ τούτους τοὺς λόγους δὲν ἔμειναν πρὸ τῆς πόλεως σύμπασαι αἱ δυνάμεις τῶν πολεμίων, ἀλλὰ κατὰ τὸν χειμῶν' ἀπεχώρησε πιθανῶς καὶ πάλιν μέρος τῆς ἠπειρωτικῆς στρατιᾶς, καὶ μέρος μόνον τοῦ στόλου ἀπέκλειε τοὺς λιμένας, ὁ δὲ Λύσανδρος μετὰ τῶν λοιπῶν τριήρων ἐπολιοῦρκει τὴν Σάμον¹. Πράγματι ἡ νῆσος αὕτη ἦτο ἡ μόνη ἐμμένουσα εὐσταθῶς εἰς τὸ δημοκρατικὸν αὐτῆς πολίτευμα καὶ πλὴν τοῦ Ἄργους ἡ μόνη ἐν Ἑλλάδι πόλις ἡ μὴ ἐγκαταλιποῦσα τοὺς ἀγωνιζομένους Ἀθηναίους καὶ τότε ὅτε οὗτοι ἦσαν ἐντελῶς ἀδύνατοι καὶ ἡ μετ' αὐτῶν σύμπραξις μόνον κινδύνους συνεπέφερε.

Καίτοι δὲ εἰσέπλεον εἰς τὸν λιμένα σιτοφόρα τινὰ πλοῖα διαλανθάνοντα τὴν παρὰ τοῦ πολεμίου στόλου φύλαξιν τοῦ λιμένος, ἡ σιτοδεία ἠῤῥαυεν οὐχ ἦττον μετὰ τοιαύτης ταχύτητος, ὥστε βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ συνῆλθεν ἡ πρώτη ἐκκλησία, ὅπως συζητήσῃ περὶ τῶν ὄρων τῆς παραδόσεως. Ἐψήφισαν δὲ νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὸ ἀναπόφευκτον καὶ ἀποδεχθῶσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης· ἦσαν δὲ πρόθυμοι νὰ ἐγκαταλίπωσιν ἀπάσας τὰς ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν κτήσεις καὶ διατηρήσωσι μόνον τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰ τεῖχη.

Οἱ δὲ πρέσβεις οἱ λαβόντες τὴν ἐντολὴν νὰγγείλωσι τὰς προτάσεις ταύτας εἰς τὴν Σπάρτην ἀπεπέμφθησαν παρὰ τῶν ἐφόρων παρ' αὐτὰ τὰ σύνορα τῆς Λακωνικῆς, ἐν Σελλασίᾳ. Προφανῶς ἡ Σπάρτη ἀνελογίζετο, ὅτι εἰς αὐτὰ δὴ τὰ τεῖχη τοῦ λιμένος καὶ τὰ σκέλη ἐστηρίζετο ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Ἀθηνῶν, καθ' ἃ εἶχον

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά II, 3, 6. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 14.

διαγνώσει ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Περικλῆς. Διὸ ἐδόθη εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἢ ἀπάντησις, ὅτι οὐδὲ λόγος ἠδύνατο νὰ γείνη περὶ διαλλαγῆς, ἂν μὴ οἱ Ἀθηναῖοι κατέσκαπτον τὰ μακρὰ τεῖχη ἐπὶ δέκα σταδίου¹.

Ἡ ἀπόκρισις δὲ αὕτη προεκάλεσε παρὰ τοῖς πολίταις τὴν μεγίστην ταραχὴν. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύνατο νὰ φαντασθῶσι τὰς Ἀθήνας ἄνευ τειχῶν· τούτων δὲ καθαιρουμένων, ἡ πόλις ἀπεχωρίζετο ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ παρεδίδοτο ἄοπλος εἰς πᾶσαν πολιορκίαν. Κατ' ἀκολουθίαν ἀνερριπίσθησαν καὶ πάλιν αἱ φλόγες τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας θάρρους τῶν Ἀθηναίων, ὁ δὲ Κλεοφῶν, βέβαιος ὢν, ὅτι πλείστοι ἔσοι τῶν ἐντίμων πολιτῶν ἔμελλον νὰ συμφωνήσωσι πρὸς τὴν πρότασιν αὐτοῦ, ἐθάρρησε νὰπειλήσῃ διὰ φανερᾶς βίας πάντα ὅστις ἤθελε συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς τῶν ἐπονειδίστων ἐκείνων ὄρων. Κατὰ ταῦτα, καίτοι τὰ τέλη τῶν Σπαρτιατῶν ὑπέσχοντο τὴν τήρησιν τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἀθηναίων καὶ αὐτὴν δὲ τὴν κτήσιν τῶν ἀπώτερον κειμένων νήσων Λήμνου, Ἰμβροῦ καὶ Σκύρου, οὐχ ἤττον πᾶσαι αἱ περὶ καθαιρέσεως τῶν τειχῶν γενόμεναι προτάσεις ἀπεκρούσθησαν· ἔγεινε δὲ μάλιστα δεκτὸν καὶ ψήφισμα ἀπαγορευθὸν τὸ περὶ τούτων συμβουλεύειν.

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὴν ἀτυχῆ πόλιν. Ἐξ ἐνὸς μὲν ὑπῆρχεν ἡ ὀρμὴ δημαγωγοῦ ἀκαθέκτου, ὅστις μετὰ παραφόρου ἰσχυρογνωμοσύνης ἀπέκλειε πᾶσας τὰς δυνατάς ὁδοὺς τῆς σωτηρίας χωρὶς νὰ δύναται αὐτὸς νὰ καταδείξῃ τινὰ βοήθειαν· ἀφ' ἐτέρου δὲ οἱ πανοῦργοι ἠγάται τῶν λακωνιζόντων, οἵτινες προσέβλεπον ταῦξανόμενα δεινὰ μετ' ἀσπλάγχχνου ἀρεσκευίας. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν οἱ πολῖται ἔσοι ἠγάπων τὴν πατρίδα καὶ τοὺς νόμους αὐτῆς χωρὶς νὰ δύνανται νὰ ἐπιδοκιμάσωσι τὴν σκαιὰν βιαιότητα ἀνδρῶν οἷος ὁ Κλεοφῶν καὶ κατενόουν, ὅτι μόνον διὰ συνέσεως καὶ ὁμοφροσύνης ἠδύνατο νὰ σωθῇ ἡ πόλις, οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ἦσαν ἐλάχιστοι καὶ ἥμιστα παρεσκευασμένοι πρὸς κοινὴν ὁρᾶσιν, ὥστε αἱ

¹ Σενοφῶντος Ἑλληνικά II, 2, 16.

γνώμαι αὐτῶν νὰ δυνηθῶσι νὰ ὠφελήσωσι τὴν πολιτείαν. Τὰ δὲ πλήθη κατείχοντο ὑπὸ φόβου καὶ στενοχωρίας, καὶ ἦσαν ὄργανον τῆς διχονοίας καὶ τῆς μανίας τῶν φατριῶν, ἐστερημένον πάσης θελήσεως.

Ὅτε λοιπὸν ἐν τῇ θουελλῳδαίᾳ ἐκκλησίᾳ οὐδὲν ἐπετεύχθη καὶ ἀπάντων τὰ βλέμματα προσηλοῦντο ἀκίνητα εἰς τὸ ἄδηλον μέλλον, ἀνέβη ἐπὶ τὸ βῆμα ὁ Θηραμένης. Εἶχεν ἀναμείνει τὴν στιγμὴν ἐκείνην, καθ' ἣν ἕκαστος ὁ δυνάμενος νὰ δείξῃ καὶ ἀμυδρὰν μόνον ἀκτίνα ἐλπίδος ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ τύχῃ ἀκροατῶν προθύμων. Διὰ δὲ τῆς πραείας καὶ πειστικῆς αὐτοῦ εὐγλωττίας, στηριζόμενος εἰς τὴν φήμην φίλου τοῦ δήμου, ἣν εἶχεν ἀποκτήσει κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀρχῆς τῶν τετρακοσίων, προέτεινε προθύμως νὰ μεταβῇ πρὸς τὸν Λύσανδρον, ὅπως ἐξερευνησῆ τὰς προθέσεις τῶν Λακεδαιμονίων καὶ βεβαιωθῆ πῶς εἶχον τὰ κατὰ τὴν ἀπαίτησιν τῆς καθαιρέσεως τῶν τειχῶν. Ὑπόσχεται δὲ, ὅτι θὰ ἐπιτύχῃ πολὺ ἐπιεικτέρους ὄρους, παρέχει δὲ καὶ τὴν προσδοκίαν παντοίων ὠφελημάτων, ἅτινα ἠδύναντο νὰ ἐπιτευχθῶσι παρὰ τῆς Σπάρτης διὰ δεξιῶν διαπραγματεύσεων· ἀλλ' ἀπαιτεῖ ἀπύλυτον ἐμπιστοσύνην καὶ ἀπεριόριστον ἐξουσίαν.

Μάτην ἐκφράζονται δισταγμοὶ παρὰ πολλῶν συνετῶν πολιτῶν, μαντευόντων τὰς ὑπόλους προθέσεις καὶ παραινούντων νὰ μὴ ἐμπιστευθῶσι τὰ πάντα εἰς ἄνδρα, ὅλος ὁ Θηραμένης. Μάτην προσφέρεται ὁ Ἄρειος Πάγος νάναλάβῃ αὐτὸς τὰς περὶ τῆς εἰρήνης διαπραγματεύσεις. Οἱ πλείστοι τῶν πολιτῶν οἱ μετὰ στεναγμῶν ἐν καὶ μόνον ἐπιδιώκοντες, τὴν σωτηρίαν, σαγηνεύονται ὑπὸ τοῦ λόγου τοῦ Θηραμένου καὶ δὲν θέλουσι νὰ ἐγκαταλειφθῶσιν αἱ δι' αὐτοῦ ἐξεγερθεῖσαι προσδοκίαι. Συντελοῦσι δὲ καὶ οἱ συνωμόται πρὸς ἐπαύξησιν τῆς διαθέσεως ταύτης, καὶ ἡ αὐτοκράτωρ ἐξουσία ἣν εἶχε ζητήσῃ ἐδόθη εἰς αὐτόν.

Ὁ Θηραμένης ἔπλευσε πρὸς τὸν Λύσανδρον, ὅστις τότε πιθανῶς ὤρμει ἀκόμη πρὸ τῆς Σάμου. Εἰς τὸν Λύσανδρον δὲ καὶ μόνον ἐστηρίζοντο αἱ ἐλπίδες τῶν ὀλιγαρχικῶν· παρὰ δὲ τῶν βασι-

λέων καὶ τῶν ἐφόρων οὐδὲν ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσι. Πράγματι οἱ ἔφοροι εἶχον ἤδη παράσχει εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων τὴν ἐλπίδα τῆς διατηρήσεως τῆς δημοκρατίας· τὰ δὲ τέλη τῆς Σπάρτης καθ' ἔλου ἔβλεπον ἀπὸ μακροῦ ὑπόπτως τὴν ἄμετρον παντοδυναμίαν τοῦ φιλοδόξου τῶν Λακεδαιμονίων στρατηγοῦ καὶ τὴν αὐθαίρετον αὐτοῦ ἐνέργειαν, εἶχον δὲ ἤδη καὶ ἀναγκασθῆ νὰ ἐπέμβωσιν, ὅτε ὁ Λυσάνδρος ἐξέβαλεν ἐκ τῆς Σηστοῦ τοὺς ἀρχαίους οἰκήτορας καὶ παρέδωκε τὸ ἀξιόλογον τοῦτο χωρίον εἰς ἄνδρας ἐκ τοῦ στόλου αὐτοῦ¹. Οἱ Λακεδαιμόνιοι κατ' οὐδένα λόγον ἠδύναντο νὰ εὐνοῶσι τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν, ἐπειδὴ διὰ τῆς ἐν ἀπάσαις ταῖς πόλεσιν εἰς τὴν ἀρχὴν ἀναβιβάσεως τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἠπέιλει νάποθῃ ἀπεριόριστος κύριος τῆς συμπασῆς Ἑλλάδος. Διὸ δι' ἄνδρας οἷος ὁ Θηραμένης ἦτο πολὺ σπουδαιότερα ἢ μετὰ τοῦ Λυσάνδρου συνενόησις καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς παρ' αὐτοῦ ὑποστηρίξεως. Ὁ δὲ ἄλλος σκοπός, ὃν κατώρθωσαν οἱ συνωμόται διὰ τῆς ἀποστολῆς τῆς πρεσβείας, ἦτο ἡ ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ παύσις τῆς συνόδου ἐκκλησιῶν περὶ τοῦ ζητήματος τῆς εἰρήνης οὕτως, ὥστε οἱ εἰς τὸ καθεστῶς ἐμμένοντες πολῖται ἔπαυσαν λαμβάνοντες οἰονδήποτε προφυλακτικὸν μέτρον. Καὶ τὸ μὲν θάρρος τοῦ δήμου ἐξηντλήθη ἐν μέσῳ περιφόβου ἀδημονίας καὶ ἀνηκέστου ἀδρανείας, οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐπωφελοῦντο τὴν προθεσμίαν ἐκείνην, ὅπως ἐπισπεύσωσιν ἐν Ἀθήναις τὴν ἐκτέλεσιν τῶν παρ' αὐτῶν σκοποῦμένων.

Ὁ δὲ Κλεοφῶν, προκαλέσας τὴν ματαίωσιν τῶν πρώτων περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεων, εἶχε προαγάγει ἀθελήτως τοὺς σκοποὺς τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἀλλὰ νῦν ἐπεπρόσθει εἰς αὐτοὺς, καὶ ὤφειλε νὰ ποιηθῆ ἐκποδῶν, ὡς πρότερον ὁ Ἀνδροκλῆς². Κατηγορήθη λοιπὸν ὡς ἀρνηθεὶς ἔνοπλον ὑπηρεσίαν καὶ λοιδορήσας τὴν βουλήν, ἅτε τολμήσας νὰ ἐκφρασθῆ ἐλευθέρως, ὅτι αὕτη συνέπραττεν ἐν συστάσει μετὰ τῶν συνωμοστῶν. Διὸ κατεδιώχθη ὡς

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 14.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 557.

προδότης καὶ ἐδεδεσμεύθη· ἐπειδὴ δὲ οἱ περὶ αὐτὸν ἦσαν ἀκόμη ἱκανῶς ἰσχυροὶ, ὥστε οἱ ὀλιγαρχικοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐμπιστευθῶσιν εἰς τὴν κρίσιν τῶν νομίμως καθεστώτων ἡλιαστῶν, μετεχειρίσθησαν πρὸς τοὺς σκοποὺς αὐτῶν τὸν οὐτιδανὸν Νικόμαχον¹. Καὶ δὴ κατεσκεύασαν δι' αὐτοῦ νόμον, καθ' ὃν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς πάντας τοὺς πατρίους θεσμοὺς ἐδικαιοῦντο νὰ μετὰσχῶσι τοῦ δικαστηρίου οἱ βουλευταὶ, καὶ ταῦτα ἐν δίκῃ ἐν ἣ οἱ βουλευταὶ ἦσαν αὐτοὶ οἱ ἀδίκηθέντες. Οὕτω δὲ κατωρθώθη ἡ καταδίκη καὶ θανάτωσις τοῦ Κλεοφῶντος².

Ἄφ' οὗ δ' ἐπέτυχον ταῦτα κατ' εὐχὴν, ἐπέστρεψεν ὁ Θηραμένης τὸν τέταρτον μῆνα, φέρων μόνον κενὰς δικαιολογίας περὶ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἀπουσίας, ἐφ' ἣ ἦτο ὑπεύθυνος ὁ Λύσανδρος, καὶ τὴν ἀπόκρισιν αὐτοῦ, παραπέμφαντος αὐτὸν εἰς τοὺς ἐφόρους, ὅπως παρ' αὐτῶν μάθῃ τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης³. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πράγματα εἶχον φθάσει τέλος εἰς τὰ ἔσχατα καὶ ἡ ταλαιπωρία εἶχεν ἀποβῆ ἀφόρητος ἐν Ἀθήναις, οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο ἢ ἡ καὶ πάλιν ἐκλογή τοῦ Θηραμένουσ ὡς αὐτοκράτορος πρεσβευτοῦ καὶ ἡ μετὰ ἐννέα συμπρέσβειων ἀποστολὴ αὐτοῦ εἰς τὴν Λακεδαίμονα. Οὕτω δ' ἐπορεύθη τὴν αὐτὴν ἐκείνην ὁδόν, ἥς ἕνεκα εἶχε σύρει εἰς δίκην τὸν Ἀντιφῶντα ὡς προδότην. Ἀλλὰ τότε μὲν αἱ Ἀθηναὶ ἦσαν πολιτεία ἔχουσα στρατιάν καὶ στόλον, ἧτις ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλλῃ ὅρους, τῶρα δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ αναθέσωσι τὰ πάντα εἰς τὴν μεγαλοφροσύτην τοῦ νικητοῦ. Οἱ δὲ πρέσβεις ἐκράτησαν καὶ πάλιν παρὰ τὴν Σελλασίαν, ἔπειτα δ' ἐκλήθησαν εἰς τὴν Σπάρτην. Ἐκεῖ δὲ τέλος, συγκληθείσης ἐκκλησίας, ἔγειναν αἱ κρίσιμοι διαπραγματεύσεις, καὶ δὴ παρόντων πρέσβειων τῶν συμμάχων. Δὲν ἦτο δὲ πλέον λόγος περὶ δια-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 660.

² *Λυσίου* [κατὰ Ἀγοράτου] 12. [κατὰ Νικομάχου] 10.

³ Ὁ Θηραμένης μετῆθ' πρὸς τὸν Λύσανδρον (*Σενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 2, 16), ἔπειτα δὲ εἰς τὴν Σπάρτην II, 2, 19). Ὁ δὲ *Λυσίας* [κατὰ Ἐρατοσθένους] 16 δὲν διακρίνει ἀπ' ἀλλήλων τὰς δύο πρεσβείας καὶ οὐδὲν λέγει περὶ τῶν ἐννέα συμπρέσβειων τοῦ Θηραμένουσ.

πραγματεύσεων πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ἐδικάζετο πολέμιος ἡττημένος, καὶ αἱ γνώμαι διέφερον μόνον ὡς πρὸς τὴν αὐστηρότητα τῆς ἐπιβληθησομένης ποινῆς. Καὶ οἱ μὲν Κορίνθιοι καὶ οἱ Θηβαῖοι ἀπήτουν τὴν καταστροφὴν πόλεως προκαλεσάσης μέγιστα δεινὰ, προτείνοντες τὴν ἐξάλειψιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τὴν μεταβολὴν τῆς χώρας εἰς νομὴν¹. Οἱ δὲ Φωκεῖς καὶ ἄλλοι ἀντέτεινον, καὶ ἐπεκράτησεν ἡ ἐπιεικεστέρα γνώμη, ἐπειδὴ τὸ συμφέρον τῶν Λακεδαιμονίων ἦτο νὰ παραλύσωσιν, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ καταστρέψωσι τὰς Ἀθήνας. Καὶ ταῦτα διότι προεικάζετο, ὅτι ἄλλως οἱ ἀλαζόνες Θηβαῖοι ἔμελλον νὰ ἐπαρθῶσιν ὡς μεγάλη δύναμις ἐν τῇ κεντρικῇ Ἑλλάδι καὶ ἀντιταχθῶσι πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας. Καὶ τὸ δελφικὸν δὲ μαντεῖον λέγεται συνηγορήσαν ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν Ἀθηναίων.

Οὕτως αἱ Ἀθηναῖαι ἔλαβον τὴν περὶ καταδίκης αὐτῶν ἀπόφασιν διὰ δόγματος τῶν ἐφόρων. Καθαίρεσις τῶν τειχῶν τῶν λιμένων καὶ τῶν μακρῶν σκελῶν, περιορισμὸς τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀθηναίων εἰς μόνην τὴν Ἀττικὴν, κάθοδος τῶν φυγάδων, προσχώρησις εἰς τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν μετὰ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ ἀκολουθεῖν τοὺς Λακεδαιμονίους ἐν πολέμῳ καὶ παρέχειν τὰς αὐτὰς ὑπηρεσίας ὡς καὶ οἱ λοιποὶ σύμμαχοι τῶν Λακεδαιμονίων, τέλος δὲ παράδοσις τῶν τριήρων κατὰ τὰ ἐρισθησόμενα ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τῶν Σπαρτιάτῶν, τριαῖστοι ὑπήρξαν οἱ ὄροι, ὑφ' οὓς προτείνετο ἡ λύσις τῆς πολιορκίας².

Ὅτε δὲ ὁ Θηραμένης φέρων τούτους τοὺς ὄρους τῆς εἰρήνης παρέστη πρὸ τοῦ δήμου καὶ προέτεινεν ἄνευ ὄκνου τὴν ἀποδοχὴν αὐτῶν, τότε ἅπαντες οἱ ἀγαθοὶ πολῖται κατελήρθησαν ὑπὸ ἀγα-

¹ *Σενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 2, 19. Αἱ διαπραγματεύσεις τῶν συμμάχων τῶν Πελοποννησίων περὶ τῆς τύχης τῶν Ἀθηναίων ἐγέναν ἐν Σπάρτῃ. Πρβλ. *Wesseling* εἰς *Διοδώρου Σικελιώτου* (III, 63). *Scheibe* [Oligarchische Umwälzung] σ. 43. Ἀλλὰ πιθανῶς αἱ προτάσεις περὶ καταστροφῆς τῆς πόλεως ἐπανέλθησαν κατόπιν ἐν τῇ στρατοπέδῳ τοῦ Λυσάνδρου. Ἴδε *Weissenborn* *Hellen* σ. 206.

² *Σενοφῶντος* Ἑλλην. II, 20, 2. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 14. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 3.

νακτῆσεως ἐπὶ τῇ ἀνοσίῳ καταχρήσει τῆς δεινῆς ταλαιπωρίας τῶν συμπολιτῶν. Ὀργίλαι φωναὶ ἠκούσθησαν, μεμφόμεναι αὐτὸν ἐπὶ τοῖς γενομένοις. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἐγίνωσκεν ἄριστα, ὅτι μετὰ πεντάμηνον πολιορκίαν, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἄνθρωποι ὑπέκυπτον σωρηδὸν εἰς τὸν λιμὸν, δὲν προέκειτο πλέον περὶ πολιτεύματος καὶ δικαιοματῶν, ἀλλὰ περὶ ἄρτου. Καὶ εὐρέθησαν μὲν τινες ὑπομιμησκόντες αὐτὸν χάριν καταισχύνης τὰ πραχθέντα ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀλλ' ἐκεῖνος ἀπήνησεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι κατὰ τὰς περιστάσεις ἡδύνατο νὰ εἶνε ἐπίσης σωτήριον τὸ ἀνιστᾶν τὰ τεῖχη τῶν πόλεων καὶ τὸ καταβάλλειν αὐτά. Ἄλλως δὲ, προσέθηκεν, ἂν τὰ τεῖχη ἐποίουν εὐδαίμονας τὰς πόλεις, ἡ Σπάρτη οὕσα ἀτείχιστος ἔμελλε νὰ εἶνε ἢ πασῶν κακοδαίμονεστάτη¹.

Κατὰ ταῦτα τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἐπανόδου τῶν πρεσβευτῶν² ἔγειναν δεκτοὶ οἱ ὄροι τῆς εἰρήνης συμφώνως πρὸς τὸ δόγμα τῶν ἐφόρων τῆς Σπάρτης. Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεχρεώθησαν νὰ καθαιρέσωσι τὰ μακρὰ σκέλη καὶ τὰ τεῖχη τοῦ λιμένος, νὰ ἐκκενώσωσι

¹ [Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 14.]

² Τρίς συνήλθεν ὁ ὄμιλος εἰς ἐκκλησίαν. Καὶ μὲν ἐν τῇ πρώτῃ ἐκκλησίᾳ, συνελθούσῃ τῇ ὕστεραίᾳ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Θηραμένους (Ξενοφῶντος Ἑλληνικά II, 2, 21) ἠκούσθη ἡ διήγησις αὐτοῦ καὶ ἔγειναν δεκτοὶ οἱ ὄροι τῆς εἰρήνης· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ, συνελθούσῃ ἐν τῇ Μουνησίᾳ (Λυσίου [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 32), ὅτε εἶχεν ἤδη ἀρθῆ ὁ ἀποκλεισμός (αὐτ. 25), ἐπῆλθεν ἡ κατηγορία τοῦ Ἀγοράτου τρίτη ὅ' ἐκκλησία εἶνε ἡ γενομένη περὶ τῆς πολιτείας (Λυσίου [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 71, ἐν ᾗ παρίστη αὐτὸς ὁ Λύσανδρος. Περὶ τῆς τάξεως τῶν τελευταίων τούτων ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς ἐκρίθησαν αἱ τύχαι τῶν Ἀθηνῶν ὡς Scheibe Oligarchische Umwälzung. Rauchenstein ἐν τῷ Neues Schweizerisches Museum 1866, Frohberger ἐν Αὐσίῳ [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 34 καὶ Stedefeldt ἐν τῷ Philologus Τόμ. XXIX, σ. 222 κ. ἑ.). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ξενοφῶν μόνον συνοπτικῶς ἀναγράφει τὰ κυριώτατα τῶν γενομένων, ἡ ἀντιθεσις πρὸς τὸν Λύσιον εἶνε μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον, εἶνε δὲ ἄπορον ὑποθεσθῶμεν παρὰ τοῦ Λυσίου τὴν πρόθεσιν τῆς διαστροφῆς τῶν πρὸ ἐνὸς ἔτους συμβάντων καὶ εἰς ἅπασαν τὴν πόλιν γνωστών. Εἰς δὲ τοὺς ἀντιλέγοντας πρὸς τὴν τάξιν τῶν γεγονότων, ὡς ἀπεδέχθημεν διὰ τὸν λόγον, ὅτι δὲν εἶνε πιστευτὴ οὕτω μακρὰ ἀναβολὴ τῆς ἐτελείσεως τῶν διαπραχθέντων παρὰ τοῦ Λυσάνδρου (Stedefeldt σ. 236 κ. ἑ.) ἀντιπαρηγορημέν, ὅτι ἕνεκα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Λυσάνδρου δὲν δυνάμεθα νὰ γενώσκωμεν ὅποια αἱ περὶ τοῦ στόλου καὶ τῶν τευχῶν τῶν Ἀθηνῶν κρύφιαι προθέσεις· ἄς δυνατόν νὰ εἶχεν αὗτος ἐπὶ τινὰ χρόνον. Πρὸς Chr. Renner Commentationum] Lysiacarum capitulum]. Ἐν Γοτίγγῃ. 1869 σ. 11.

πάντα τὰ ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς χωρία καὶ περιορισθῶσιν εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν χώραν, νὰ παραδώσωσι τὸν στόλον καὶ ἀνακαλέσωσι τοὺς φυγάδας. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ πολέμου κατὰ τὸ εἰκοστὸν καὶ ἑβδόμον ἔτος μετὰ τὴν ἑναρξιν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐπιδρομῆς ἐναντίον τῶν Πλαταιῶν καὶ δεκαεπτὰ ἔτη μετὰ τὴν Νικίειον εἰρήνην, κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον¹· τὰ δὲ πρῶτα πλοῖα τὰ εἰςπλεύσαντα εἰς τὸν Πειραιᾶ μετὰ φορτίου σίτου παρέσχον εἰς τὸν λιμῶντοντα ἀστικὸν ὄχλον παραμυθίαν ἐπὶ τοῖς γενομένοις.

Καὶ ἡ μὲν εἰρήνη ὠμολογήθη, αἱ δὲ νῆες τῶν πολεμίων καὶ αἱ στρατιαὶ ἀπεχώρησαν², ἀλλ' οἱ ὀλιγαρχικοὶ δὲν εἶχον φθάσει ἀκόμη εἰς τὸ ποθούμενον τέρμα, καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶχον ἐξαντληθῆ ἀκόμη μέχρι τῶν ἐσχάτων αἱ ταπεινώσεις ἄς ἐπέπρωτο νὰ ὑπο-

¹ Ἡ ἱστορία τῆς τελευταίας ταπεινώσεως τῶν Ἀθηῶν συνδέεται πρὸς δύο κύρια γεγονότα, ὧν πρῶτον μὲν εἶνε ἡ συνθηκολογία καὶ παράδοσις τῆς πόλεως, δευτέρον δὲ ἡ κατάστασις τῶν τριάντα. Ἡ συνθήκη, ἥς τὸ κείμενον διεσέθη παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ἐν Βίῳ Λυσάνθρου 14, ἔγινε κατὰ τὸν Πλουτάρχον τὴν δεκάτην ἕκτην Μουνιχιῶνος, καὶ αὕτη εἶνε ἡ χρονολογία, μέχρι τῆς ὁποίας ὑπολογίζεται ἡ διάρκειά τοῦ ὅλου πολέμου καὶ παρὰ τῷ Θουκυδίῳ (V, 26· μέχρι οὗ τὴν τε ἀρχὴν κατέκασαν τῶν Ἀθηναίων Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ξύμμαχοι καὶ τὰ μακρὰ τεῖχη καὶ τὸν Πειραιᾶ κατέλαβον. Ἐτη δὲ εἰς τοῦτο τὰ ξύμπαντα ἐγένετο τῷ πολέμῳ ἑπτὰ κατ'εἰκοσι. . . [Ὡστε εὖν τῷ πρώτῳ πολέμῳ τῷ δεκαετῆ καὶ τῇ μετ' αὐτὸν ὑπόπτῳ ἀνοκωχῆ καὶ τῷ ὑστερον ἐξ αὐτῆς πολέμῳ εὐρήσει τις τοσαῦτα ἔτη λογιζόμενος κατὰ τοὺς χρόνους] καὶ ἡμέρας οὐ πολλὰς παρανεγκούσας. Ἦρξατο δὲ ὁ πόλεμος τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ Ἀνθεστηριῶνος τοῦ 431 π. Χ, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν τετάρτην Ἀπριλίου (Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 69 ἐν σημ. 2) καὶ ἔληξε τὴν εἰκοστὴν ἕκτην Μουνιχιῶνος, ἧτοι τὴν εἰκοστὴν πέμπτην ἢ εἰκοστὴν ἕκτην Ἀπριλίου τοῦ 404 π. Χ. Κατὰ ταῦτα, ἐν συμπεριλαμβόμενῳ τὰ τρία τμήματα τοῦ πολέμου, τὸν πρῶτον ἢ δεκαετῆ, τὴν ὑποπτον ἀνακωχὴν καὶ τὸν δευτερικόν, ὁ ὅλος πόλεμος διήρκεσεν εἰκοσιεπτὰ ἔτη καὶ ἡμέρας οὐ πολλὰς, ἧτοι εἰκοσι καὶ μίαν, κατὰ τὰ λεγόμενα ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου. Πρὸς Β. Ὑ. ckh Zur Geschichte der Mondcyklen [der Hellenen] σ. 81.

² Ἐκ τῶν λεγομένων παρὰ τοῦ Θουκυδίδου (V, 26) τὰ μακρὰ τεῖχη καὶ τὸν Πειραιᾶ κατέλαβον δύναται νὰ εἰκασθῆ, ὅτι ἀπ' αὐτῆς τῆς συνθηκολογίας κατέλαβε τὸν Πειραιᾶ φρουρὰ Λακεδαιμονίων· πρὸς δὲ τοῦτοις ἔμεινεν ἀκόμη ἐν Δακελείῳ ὁ Ἄργς, δετὶς παρουσιάζεται πρὸ τῶν Ἀθηῶν κατὰ τὴν κατάστασιν τῶν τριάντα (Λυσίου [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 71) συγχρόνως μετὰ τοῦ Λυσάνθρου καὶ ἀποχωρεῖ μόνον μετὰ τὴν συντίλεισιν τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος. Ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 3, 3.

στῶσιν αἱ Ἀθηναίαι. Εἶχον κριθῆ τὰ κατὰ τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις τῆς πόλεως, ἀλλὰ διὰ τῆς περὶ παραδόσεως συνθήκης δὲν εἶχον διαταχθῆ τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα. Ὁ Θηραμένης ἐνεργῶν χάριν τῆς ἰδίας πατρίας μόνον τὴν κἀθοδὸν τῶν φυγάδων εἶχε δυνηθῆ νὰ κατορθώσῃ. Ἀλλὰ πρὸς περαιτέρας παραχωρήσεις οὐδεμίαν ἔδειξαν διάθεσιν οἱ ἔφοροι τῆς Σπάρτης, ἐπειδὴ ἔνεκα τῆς ἀντιζηλίας, μεθ' ἧς ἤδη παρηκολούθουν τὴν αὔξησιν τοῦ Λυσάνδρου, δὲν συνέφερον εἰς αὐτοὺς νὰ βοηθήσωσι τοὺς ἐν Ἀθήναις ἐταίρους αὐτοῦ, ἵνα καταλάβωσι τὴν ἀρχήν. Ὡς ἐκ τούτου δὲ ἠῤῥησε πάλιν τὸ θάρρος τῶν ἀντιπάλων, οἱ αὐτοὶ δ' ἐκείνοι φιλοπάτριδες ἄνδρες, οἵτινες καὶ κατ' αὐτὴν τὴν τελευταίαν ἐκκλησίαν εἶχον ὁμιλήσει¹ ἐλευθέρως, συνετάχθησαν πρὸς ἀλλήλους συμπαγέστερον, ἵνα κατὰ τὸ δυνατόν διασώσωσιν ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ δίκαιον.

Οὕτω δὲ ἤρξατο καὶ πάλιν ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν πατριῶν, οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ, εἰς οὓς ὁ Λυσάνδρος μετὰ τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν τῶν τριήρων εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, θεώρησαν ἀναγκαῖον νὰ συλλάβωσι τοὺς ἡγέτας τῆς ἀντιθέτου πατρίας, πρὶν ἢ δυνηθῶσι νὰ τολμήσωσι τὴν ὀριστικὴν κατὰ τὰ ὑπ' αὐτῶν σκοπούμενα μεταρρυθμίσειν τοῦ πολιτεύματος.

Εἰς τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἐβοήθησεν αὐτοὺς ἀπελεύθερος καλούμενος Ἀγόρατος, εἰς ἐκείνων οἵτινες πρὸ ἑπτὰ ἐτῶν δισχυρίζοντο, ὅτι συμμετέσχον τοῦ φόνου τοῦ Φρυνίχου¹ καὶ διὰ τοῦτο εἶχον ἀποκτήσει φήμην, ἔστω καὶ ἀμφίβολον, πιστῶν δημοκρατικῶν. Οὗτος λοιπὸν, κατὰ τὸ φαινόμενον ἀναγκασθεὶς, ὑπέβαλεν εἰς τὴν βουλὴν μήνυσιν, ἐν ἧ' πλεῖστοι ὅσοι ἐντιμοὶ ἄνδρες ὑπηρετήσαντες τὴν πολιτείαν ὡς στρατηγοὶ καὶ λοχαγοὶ κατηγοροῦντο ἐπὶ συνωμοσίᾳ κατὰ τῶν καθεστώτων, εἰ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ὑφίστατο ἔννομος πολιτεία, ἀλλὰ κυβέρνησις στασιαστικὴ διοικοῦσα τὰ τῆς πολιτείας μετὰ φιλαυτίας καὶ αὐθαιρεσίας. Ἡ δὲ βουλή

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 587.

εἰρήγαγε τὴν καταγγελίαν εἰς τὸν δῆμον· κληθείσης δ' ἐκκλησίας ἐν Πειραιεῖ, ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Μουνηχίας, ἐν αὐτῇ, ἰσχυόντων τῶν ὀλιγαρχικῶν, οἱ κατηγορούμενοι κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Μεταξὺ δὲ τούτων ἀναφέρονται ὀνομαστὶ Στρομβιχίδης ὁ υἱὸς τοῦ Διοτίμου, δόκιμος στόλαρχος, καὶ ὁ Διονυσόδωρος, οἱ αὐτοὶ ἐκεῖνοι ἔντιμοι ἄνδρες, οἵτινες εἶχον ἀντιταχθῆ εἰς τὸν Θηραμένην μετὰ φανερᾶς ἀποδοκιμασίας, μετριοπαθεῖς δημοκρατικοί, οὓς οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἐμίσουν περισσότερο τῶν ὀρμητικωτάτων δημαγωγῶν.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον οἱ ἐμμένοντες εἰς τὴν δημοκρατίαν ἐτίθεντο ἐκποδῶν ὡς προδῶται, καὶ ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν θαρραλέων καὶ φιλοπατρίδων ἀνδρῶν ἡλαττοῦτο ὁσημέραι μᾶλλον, κατῆλθον κατ' ἀκολουθίαν τῆς συνθήκης οἱ φυγάδες εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐνίσχυσαν τὴν φάλαγγα τῶν ἐργαζομένων ὑπὲρ τῆς ἀνατροπῆς. Τῶν δὲ κατελθόντων ἦτο καὶ ὁ Κριτίας, ὁ σπουδαιότατος πάντων τῶν ἐχθρῶν τῆς δημοκρατίας καὶ κυριώτατα συντελέσας εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῶν ἀπὸ μακροῦ παρασκευαζομένων σχεδίων τῶν ὀλιγαρχικῶν.

Κριτίας ὁ υἱὸς τοῦ Καλλιάρχου ἦτο τῶν χαρακτηρῶν ἐκείνων τῶν μόνων ἐν χρόνοις ἐπαναστάσεως δυναμένων νάναπτυχθῶσι καὶ ἰσχύσωσιν. Ἀνήκε δ' εἰς ἐν τῶν εὐγενεστάτων καὶ πλουσιωτάτων γενῶν τῶν Ἀθηναίων, ἔχον συγγένειαν πρὸς τὸν Σόλωνα, μεθ' οὗ ὁ πατὴρ τοῦ πάππου αὐτοῦ, τοῦ ἀρχαιότερου Κριτίου, εὕρισκετο συνδεδεμένος διὰ μεγίστης οἰκειότητος καὶ φιλίας. Εἶχε δὲ κληρονομῆσαι ὁ Κριτίας παρὰ τοῦ οἴκου αὐτοῦ τὴν ἀγάπην τῆς μεγαλοπραγίας καὶ ἔρωτα πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην, προαγόμενον ὑπὸ πλουσίας εὐφύας καὶ ζωηρᾶς φιλοδοξίας. Πάντα τὰ μέσα τῆς παιδείσεως τὰ παρεχόμενα ἐν Ἀθήναις ἐπωφελήθη ὁ Κριτίας· ἐμελέτησε τὸν Πρωταγόραν καὶ τὸν Γοργίαν, ἔγεινεν οἰκεῖος τοῦ Σωκράτους, καὶ ὑπῆρξεν ἐπὶ ἔτη μακρὰ τῶν θερμοτάτων ὀμιλητῶν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀναστροφή αὕτη ἔσχεν ἐπὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ χαρακτηῆρος αὐτοῦ ἐπίδρασιν ὅπως παροδικήν

καὶ βραχυτέραν καὶ αὐτῆς τῆς παρὰ τῷ Ἀλκιβιάδῃ. Καὶ ὁ μὲν Ἀλκιβιάδης εἶχεν ὅπωςδῆποτε συναρπασθῆ ὑπὸ τοῦ μεγαλείου τοῦ διδασκάλου· ἀλλ' ὁ Κριτίας ἠθέλησε μόνον νὰ μάθῃ παρ' αὐτοῦ ὅσα ἠδύνατο νὰ ἐπωφεληθῆ χάριν τῆς ἰδίας φιλοδοξίας. Πράγματι ἠθέλεν ὁ Κριτίας νὰ μάθῃ καὶ δυνηθῆ τὰ πάντα· δὲν ἤρκει δ' εἰς αὐτὸν νὰ διακριθῆ ὡς ῥήτωρ καὶ πολιτικὸς συγγραφεὺς διὰ τοῦ πλούτου τῶν γνώσεων καὶ διὰ γλώσσης δοκίμου, ἀλλ' ἠθέλε νὰ διαπρέψῃ ὡς μουσικὸς, ἠθέλε νὰ εἶνε καὶ ποιητὴς, καὶ ἔγραψεν οὐ μόνον ἐλεγείας πολιτικὰς κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Σόλωνος, ἀλλὰ καὶ τραγωδίας, καίτοι ὡς ποιητὴς ἐστερεῖτο τοῦ βάθους καὶ τῆς θερμότητος τοῦ αἰσθήματος ὡς καὶ τῆς ἁρμονίας τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου. Οὐδὲ φιλόσοφος δὲ ἀληθῆς ἀνεδείχθη κατὰ τὴν ἔννοιαν ἐκείνην τῆς λέξεως οἷα εἶχε τὸ πρῶτον διαπλασθῆ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ μεγάλου διδασκάλου. Πράγματι, καίτοι ἐκέκτητο πλείστας ὅσας γνώσεις καὶ εἶχε μεγάλην δόξουσαν, τὸ πνεῦμ' αὐτοῦ ἔμεινεν ἄστατον καὶ μεστὸν ἀντιρρήσεων καὶ ἡ παιδεία αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἐπιπολαία καὶ ἀσύστατος, ἐπειδὴ ὁ ὑπέρμετρος αὐτοῦ ἐγωισμὸς παρεκώλυε τὴν ὀλοφύχον αὐτοῦ ἐπίδοσιν εἰς ὁτιδήποτε. Συνέλεγεν ἀπανταχόθεν πάνθ' ὅσα ἐνόμιζεν ὅτι ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς αὐτὸν, οὕτω δὲ ἡ ὅλη αὐτοῦ παιδεία συνετέλει μόνον εἰς τὸ νὰ καθιστάνῃ αὐτὸν ἠθικῶς ὀσημέραι χειρόνα. Ἀπέβη ὑποκριτὴς, δυνάμενος νὰ διαλέγηται μετὰ τοῦ Σωκράτους περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ πολίτου κατὰ τὰ κελεύσματα τῆς ὑψίστης ἠθικῆς, χωρὶς νὰ σκεφθῆ νάσκησῃ αὐτὸς τὰς ἀρετὰς ἐκείνας· ὀγκούμενος δὲ ὑπὸ τῆς πανδαημοσύνης αὐτοῦ, ἐπιδίωκεν ἀξίωμα καὶ δύναμιν, οὕτω δὲ, αὐτὸς ὁ ἐν ἀρχῇ ἔχων ψυχρὰν καὶ προνοητικὴν τὴν φύσιν ἀπέβη χαρακτὴρ ἄστατος, ἀνήσυχος, ἐμπαθὴς, ἀνὴρ ἕνεκεν ἐλλείψεως ἠθικοῦ σθένους παραδιδόμενος εἰς τὰς ὑπερβασίας τῶν πατριῶν καὶ καταφρονῶν πᾶν μέτρον. Οὕτω προέβη βαθμηδὸν πρὸς τὰ πρόσω διαφθειρόμενος, καὶ ὅσῳ μᾶλλον ἀπημυλύνετο ἡ ψυχὴ αὐτοῦ πρὸς τὸ αἰσθημα τοῦ δικαίου καὶ κατετίγαζεν ἐν ἑαυτῷ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, τόσῳ μᾶλλον ὁ κενόδοξος ἐκείνος φιλό-

μουσος μετεβάλλετο εἰς κακοῦργον, πρὸ οὐδεμιᾶς τέλους προούμενον φαυλότητος.

Ἄνδρὸς οὗ τοιαύτη ἦτο ἡ φύσις καὶ τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐξέλιξις δὲν πρέπει νὰ ξενίσῃ ἡμᾶς ὁ δημόσιος βίος, ὅστις ὑπῆρξεν ἀσαφῆς, ἀνακόλουθος καὶ μεστὸς ἀντιθέσεων. Ὡν ἀριστοκρατικὸς τὸ γένος καὶ τὸ φρόνημα, υἱὸς ἀνδρὸς τασσομένου εἰς τοὺς θερμοτάτους τῶν ὀλιγαρχικῶν¹, οὐδέποτε βεβαίως ὑπῆρξε φίλος τῆς δημοκρατίας. Μετὰ τῆς ἀγερωχίας σοφιστοῦ περιεφρόνει τὸν δῆμον, καὶ εἶχε μετὰ καὶ τῶν συστασιωτῶν τὴν γνώμην, ὅτι οἱ κἀπήλοι καὶ οἱ χειρώνακτες πρέπει νὰ σχολῶνται περὶ τὰ ἴδια ἔργα, καταλείποντες τὴν μέριμναν περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων εἰς τοὺς ἀνδρας τοὺς ἔχοντας εὐγένειαν καὶ παιδείαν. Δυνάμεθα δὲ νὰ προὑποθέσωμεν, ὅτι ἐν ταῖς γνώμαις ταύταις ἦτο ὁπαδὸς τοῦ Ἀντιφῶντος, ὅστις πιθανῶς ὑπῆρξε καὶ τὸ πρότυπον αὐτοῦ ὡς ῥήτορος. Ἄλλ' ὅμως δὲν ἐτάχθη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς εἰς ταύτην τὴν φάτριαν, ἀλλ' ἐτήρησε θέσιν ἐλευθερωτέραν καὶ ἀνήκεν εἰς ἐκείνους ὅσοι προσεπέλασαν πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην διὸ συνυπέστη μετὰ τῶν ὁπαδῶν ἐκείνου κατὰ τὸν χρόνον τῆς περικοπῆς τῶν Ἑρμῶν παντοίας τάλαιπωρίας².

Αὐτοβούλως δὲ ὄρωντα βλέπομεν αὐτὸν τὸ πρῶτον μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τετρακοσίων ἦτο δὲ τότε μάλιστα ὁ ἐμπαθέστατος ἀντίπαλος τῶν τυράννων³. Ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ κατηγορήσας τὸν Φρύνιχον καὶ μετὰ τὸν φόνον αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητὴς τοῦ ψήφισματος, καθ' ὃ τὰ ὀσπᾶ τοῦ προδότου ἐξώσθησαν πέραν τῶν ὀρίων τῆς Ἀττικῆς⁴. Ὁ Κριτίας δὲ ὑπῆρξε καὶ ὁ εἰπὼν τὸ ψήφισμα τὸ ἐπιτρέπον τὴν κάθοδον τοῦ Ἀλκιβιάδου⁵. Βλέποντες δὲ αὐτὸν μακρὰν τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὴν δευτέραν

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 574.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 444.

³ Ὁ Κριτίας δὲν ἦτο τῶν τετρακοσίων. Ἴδε Wattenbach De Quadringentorum Athenis factione σ. 46.

⁴ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 587.

⁵ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 580.

κατάλυσιν τοῦ Ἀλκιβιάδου, δικαιούμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἡ ἀπομάκρυνσις ἐκείνη συνείχετο πρὸς τὴν ἕνεκα τοῦ ψηφίσματος ἐκείνου δυσμένειαν τοῦ δήμου κατ' αὐτοῦ¹. Βέβαιον δὲ εἶνε, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Ἀργινοῦσαις ναυμαχίας ἦτο φυγὰς καὶ διέτριβεν ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν χώρᾳ ἧς τὸ ἔδαφος ἦτο τὸ μάλιστα πάντων κεχαρισμένον εἰς πλάνητας πολιτικούς ἐξορίστους². Πράγματι ἐν Θεσσαλίᾳ εἶχον ἐκραγῆ πρὸ χρόνων μακρῶν βικιοτάται στάσεις· οἱ πενέσται εἶχον ἐπαναστατήσαι κατὰ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων³, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον μείνει ἀμέτοχοι τῶν στάσεων ἐκείνων. Τούλάχιστον γινώσκωμεν τοῦτο, ὅτι ἐξ Ἀθηνῶν ἤδη πρὸ τῆς Νικιείου εἰρήνης εἶχον σταλῆ εἰς τὴν Θεσσαλίαν πρέσβεις, ὧν εἷς, καλούμενος Ἀμυνίας⁴, κατηγορήθη ἐπὶ ὑπερβάσει τῆς δοθείσης εἰς αὐτὸν ἐξουσίας, ἅτε συμμετασχῶν τῶν ταραχῶν καὶ συνταχθεὶς μετὰ τῶν πενεστῶν. Καὶ ὁ Κριτίας δὲ συμμετέσχε μετὰ μεγίστου ζήλου τῶν στάσεων τούτων, ἐβοήθησε τὴν ἔνοπλον ἀντίστασιν τῶν ἀγροτῶν καὶ ὑπεστήριξε τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Προμηθέα ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα φαίνεται, ὅτι ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν τῇ πατρίδι ἐνεθάρρυνε τὰς προσπάθειάς τοιούτων ἀνδρῶν, οἵτινες ἕνεκα τῆς ὑπερόχου αὐτῶν εὐφυίας ἐφαίνοντο προωρισμένοι νὰ διευθύνωσι τὰς τύχας τῶν πόλεων.

Ἡ δ' ἐν Θεσσαλίᾳ διαμονὴ τοῦ Κριτίου ἐπέδρασε, καθ' ἃ λέγεται, βλαβερῶς ἐπὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ. Εἶνε δὲ πράγματι εὐνόητον, ὅτι ἕνεκα τῆς ἀναστροφῆς μετὰ λαοῦ ἀπαιδευτοτέρου ὡς καὶ ἕνεκα τῆς συμμετοχῆς εἰς παντοειδεῖς βικαιοπραγίας ἀπημβλύνθη ὁσημέραι μᾶλλον ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸν νόμον καὶ τὸ δίκαιον, ἢ προσήλωσις εἰς τοὺς πατριούς θεσμούς καὶ ἡ τυχὸν ἔτι ἐν αὐτῷ περιωζομένη ἐπίδρασις τῆς σωκρατικῆς

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 3, 15· φυγῶν ὑπὸ τοῦ δήμου.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 3, 37· Ἀπομνημονεύματα I, 2, 24.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 146, 274.

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 245. Ἰδε περὶ τοῦ Ἀμυνίου *Ἀριστοφάνην* (Σφῆκ. σ. 1263. Νεφελ. σ. 691). Τὴν παραπρεσβείαν αὐτοῦ ἐκάκισεν ὁ Ἐθολις περὶ τὴν 89 Ὀλυμπιάδα ([Meineke] *Fragmenta Comicorum Graecorum* Τόμ. Β' σ. 513). Πρὸλ. K. Fr. Hermann *Griechische Staatsalterthümer* § 178, 14.

ἀρετῆς. Πρὸς δὲ τούτοις τὸ ἀξίωμα δι' οὗ ἠδύνατο νὰ περιβάλλῃ ἑαυτὸν ἐν Θεσσαλίᾳ ἠύξησεν, ὡς εἰκὸς, τὴν κενοφροσύνην αὐτοῦ καὶ φιλοδοξίαν. Διὰ βραχέων δ' εἶπειν, οἱ συμπολιταὶ εὗρον αὐτὸν μεταβεβλημένον, ἐπ' ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ βορρᾶ, τοῦθ' ὅπερ συνέβη μετὰ τὴν συνθηκολογίαν πρὸς τὴν Σπάρτην κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην. Εἶδον, ὅτι εἶχε τὸ θάρρος νὰ μὴ ὑπηρετῇ πλέον τοὺς σκοποὺς ἄλλων, ἀλλὰ νὰ εἶνε αὐτὸς ἐκεῖνος τὸ κέντρον, περὶ ὃ συνηροῖζοντο οἱ ἄλλοι, καὶ νὰ ἐκτελῇ ἐκεῖνο ὅπερ τέως εἶχεν ἐπιδιωχθῆ πάντοτε ἀκαίρως ἢ ἀτελῶς. Ἐγείνει λοιπὸν τῶρα στασίαρχος, ὅσος εἶχεν ὑπάρξει ποτὲ ὁ Ἀντιφῶν, καὶ, διδασκόμενος ὑπὸ τῆς ἀποτυχίας προτέρων ἀπαπειρῶν, ἐνόμισεν, ὅτι ἐπιβάλλεται εἰς αὐτὸν νὰ καθάρῃ τὴν ὑπὸ τῶν συμφορῶν συντετριμμένην πόλιν ἀπὸ τῶν ἀβελτεριῶν αὐτῆς, καὶ ὅῃ διὰ πάσης βιαιοπραγίας, μὴ δυσωπούμενος τὸ αἷμα καὶ τὴν προδοσίαν, ὅπως δυνηθῆ ἔπειτα τὴν οὕτω καθαρθεῖσαν πόλιν νὰ διαπλάσῃ κατὰ τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ ἀρχὰς καὶ διοικήσῃ κατὰ βούλησιν.

Ἄλλὰ, πρὶν ἢ οἱ ἰδιάζοντες αὐτοῦ σκοποὶ ἀποκαλυφθῶσιν, ἠναγκάσθη νὰ συμπράξῃ μετὰ τῆς ὅλης πατρίδος τῆς θελουσῆς τὴν ἀνατροπὴν τῆς δημοκρατίας καὶ ὑποστηρίξῃ τὰ μέτρα, δι' ὧν ἐσκοπεῖτο ἡ παρασκευὴ τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως. Διὸ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιστροφήν εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπῆρξε τῶν πέντε ἐφόρων¹, ἧ δὲ ἐραστηριότης αὐτοῦ πρέπει πιθανῶς νὰ θεωρηθῆ συντελέσασα κυρίως εἰς τὴν ὁσημέραι σθεναρωτέραν αὐτῶν ἐπικράτησιν ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἀπέβη τοσαύτη, ὥστε ἡ μὲν βουλὴ ἦτο ὑποχείριος αὐτῶν, ὃ δὲ δῆμος εἶχε καταπτοηθῆ². Καὶ ἄνδρες δὲ μετριοπαθεῖς ἤρχισαν πειθόμενοι, ὅτι ἡ πόλις, ὡς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, μόνον διὰ τελείας μεταβολῆς

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 671.

² Ἐκ τοῦ *Λυσίου* [κατὰ Ἐρατοσθένους] 43 ἐξάγεται, ὅτι οἱ πέντε ἔφοροι δὲν ἦσαν πάντοτε οἱ αὐτοί, ἐπειδὴ ἡ ἐξίτασις τῶν μαρτύρων περὶ τοῦ Ἐρατοσθένους ἐννοεῖται μόνον ἂν ὑπῆρξε προσωρινῶς ἔφορος. Τοῦτο δὲ εἶνε τὸ πιθανώτατον καὶ περὶ τοῦ Κριτίου, ὅτι μετὰ τὴν κάθοδον αὐτοῦ συμπεριελήφθη εἰς τοὺς ἐφόρους, καθ' ἃ ἀποδίδεται ὁ Rauchenstein ἐν τῷ *Philologus* Τόμ. XV, σ. 708.

τοῦ πολιτεύματος καὶ διὰ προσπελάσεως εἰς τοὺς σπαρτιατικοὺς θεσμοὺς ἠδύνατο νὰ σωθῆ. Οὕτως εὐρίσκομεν ἐπὶ παραδείγματι καὶ τὸν νεώτερον ἐξάδελφον τοῦ Κριτίου, τὸν εὐγενῆ καὶ ὑπὸ σφοδροῦ πρὸς τὴν σοφίαν ἔρωτος κατεχόμενον Χαρμίδην τὸν υἱὸν τοῦ Γλαύκωνος τασσόμενον μετὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν ¹.

Ἄφ' οὗ λοιπὸν μετὰ τοὺς μῆνας τοὺς ἐπακολουθήσαντας εἰς τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως ἢ πατρίδα ἢ ἐπιδιώκουσα τὴν ἀνατροπὴν συνήνωσεν ἀπάσας αὐτῆς τὰς δυνάμεις καὶ εἶχε καταστήσει ἀβλαβεῖς τοὺς ἄνδρας ἐκείνους, παρ' ὧν ἠδύνατο ἀκόμη νὰ φοβῆται ἐμμονὴν εἰς τὴν δημοκρατίαν καὶ θάρρος πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῆς, προέβησαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἰς συντέλεισιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἧς χάριν προεκάλεσαν τὴν ὑποστήριξιν αὐτοῦ τοῦ Λυσάνδρου ².

Μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πausανίου καὶ τῆς ὑπ' αὐτὸν στρατιᾶς ἐγκατάλειψιν τῆς Ἀττικῆς ὁ Λύσανδρος ἠδύνατο νὰ προβῆ ἀκωλύτως εἰς τὴν ἐκτέλεισιν τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ προγράμματος καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῶν συστασιωτῶν αὐτοῦ. Ὡς ἀφορμὴ δὲ πρὸς τοῦτο ἐχρησάμευσεν ἡ πρόφασις, ὅτι οἱ ἄρα τῆς εἰρήνης δὲν εἶχον ἐκτελεσθῆ, ἅτε τῶν τειχῶν μὴ κατασκαφέντων ἀκόμη ³.

Ἦλθε λοιπὸν ὁ Λύσανδρος, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Θηραμένους, ἐκ τῆς Σάμου, ἧς ἡ ἀντίστασις ἐξηκολούθει καὶ μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν Ἀθηναίων, καὶ εἰσέπλευσε μετὰ πάντος τοῦ στόλου εἰς τὸν Πειραιᾶ χάριν ἐκτελέσεως τῶν συνθηκῶν τῆς εἰρήνης. Ἐμέμφθη τοὺς πολίτας, ὅτι παρέβησαν τὴν ταχθεῖσαν προθεσίαν, καὶ προσηνέχθη πρὸς τὰς Ἀθήνας μεθ' ὕβριστικῆς ἀγερωχίας καὶ

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά II, 4, 19.

² Ὁ Λύσανδρος ἤγειται τοῦ στόλου τῶν Λακεδαιμονίων ὡς ἐπιστολεὺς καὶ τῷ 405 - 404 π. Χ. κατὰ τὸν Beloch [ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXXIV (1879)] σ. 123.

³ Ἡ προθεσίμα ἢ ταχθεῖσα πρὸς καθαίρεσιν τῶν τειχῶν εἶχε παρῆλθει. Ἴδε *Ἠλούταγον* ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 15 ἵστάναι γὰρ τὰ τεῖχη τῶν ἡμερῶν ἐν αἷς ἔδει καθαίρεθῆναι παρφηχθέντων. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 3. Ὑστερον τῶν συγκεκριμένων ἡμερῶν καθήρηκεν αἱ τὰ τεῖχη.

αὐθαιρέτου βίας ὡς πρὸς πόλιν παρασπονδήσασαν. Διέταξε δὲ τοὺς στρατιώτας νὰ στεφανωθῶσιν ὡς πρὸς ἑορτὴν, ἐν μέσῳ δὲ ἄσμάτων καὶ αὐλοῦδίας ἐπυρπολήθησαν αἱ νῆες καὶ καθηρέθησαν τὰ τεῖχη¹. Ἐπειτα δ' ἐκλήθη ὁ δῆμος εἰς ἐκκλησίαν, εἰς ἣν παρέστη καὶ ὁ Λύσανδρος, ἐπειδὴ ἤθελε καὶ τῶρ' ἀκόμη νὰ τηρηθῶσιν οἱ τύποι τοῦ δικαίου καὶ νὰ μὴ φανῆ ἀμέσως ἐπιβάλλων τὴν θέλησιν αὐτοῦ.

Ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπέβαλεν ὁ Δρακοντίδης, ἄνθρωπος οὐτιδανός καὶ πολλὰκις καταδικασθεὶς, τὴν πρότασιν, ὅπως ἡ διοίκησις τῆς πολιτείας ἀνατεθῆ ἰς τριάκοντα ἄνδρας, καὶ ὑπεστήριξεν αὐτὸν ὁ Θηραμένης, δηλώσας, ὅτι ἡ πρότασις αὕτη ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὴν θέλησιν τῆς Σπάρτης. Καὶ τῶρα δὲ ἀκόμη οἱ λόγοι ἐκείνοι προεκάλεσαν ἀγανάκτησιν σφοδρὰν, ἐπειδὴ καὶ μεθ' ὅλας τὰς προηγηθείας βιαιοπραγίας δὲν ἔλειπον καὶ τῶρ' ἀκόμη εὐπαρησίαστοι ἄνδρες τολμῶντες νὰ ἑμιλῶσιν ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας καὶ στηριζόμενοι εἰς αὐτοὺς τοὺς ὄρους τῆς συνθήκης, ἐν οἷς οὐδεὶς ἐγένετο λόγος περὶ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς πόλεως πραγμάτων. Τότε δ' ἔλαβε τὸν λόγον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτὸς ὁ Λύσανδρος καὶ ὠμίλησεν ἀνεπιφυλάκτως δίκην δεσπότου· ἐδήλωσε δὲ, ὅτι ἡ ἐπιδεινωσις τῶν ὄρων τῆς εἰρήνης ἦτο ἡ προσήκουσα τιμωρία ἐπὶ τῇ ἀμελείᾳ ἐκτελέσει τῶν συντεθειμένων καὶ προέβαλε μόνον τὴν αἴρεσιν μεταξὺ τῆς ἀποδοχῆς προβουλεύματος καὶ τῆς ἐξολοθρεύσεως τοῦ ὄλου δήμου.

Διὰ τοιούτων μέσων ἐπετεύχθη ἡ ψήφισις τῆς προτάσεως τοῦ Δρακοντίδου· ἀλλὰ μόνον μικρὸς ἀριθμὸς κακοβούλων καὶ ἀνάν-

¹ Ταῦτα συνέβησαν βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν παράδοσιν [τὴν γενομένην τὸν Ἀπρίλιον κατὰ τὰ ῥηθέντ' ἀνωτέρω σ. 680. σημ. 1.]. Τελευτώντος δὲ τοῦ θέρους μετὰ τὴν καθυστάξιν τῆς Σάμου ἐπέστρεφεν ὁ Λύσανδρος εἰς τὴν Σπάρτην (*Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 3, 8. Μεταξὺ δὲ τῆς παραδόσεως τῆς πόλεως καὶ τοῦ χρόνου τούτου ἵσταται ἡ δευτέρα περίοδος τῶν ταπεινώσεων τῶν Ἀθηνῶν ἢ περιλαμβάνουσα τὴν κατασκαφὴν τῶν τειχῶν τὴν πυρπόλησιν τοῦ στόλου καὶ τὴν ἐν μέσῳ τῆς ἀγαλλιᾶσεως τῶν δῆθεν ἀπελευθερωθέντων συμμάχων τῶν Λακεδαιμονίων κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας καὶ κατάστασιν τῶν τριάκοντα.

δρων πολιτῶν ὕψωσε κατὰ τὴν χειροτονίαν τὰς χεῖρας. Πάντες δὲ οἱ εὖ φρονούντες κατώρθωσαν νάποστῶσι πάσης συμμετοχῆς ἀπὸ ταύτης τῆς διαψηφίσεως. Ἐπειτα δὲ δέκα μὲν τῶν τριάκοντα ἐξελέχθησαν ὑπὸ τῶν ἐφόρων, ἦτοι ὑπὸ τοῦ Κριτίου καὶ τῶν ὁμοφρονούντων, δέκα ὑπὸ τοῦ Θηραμένους, τοῦ πιστοῦ φίλου τοῦ Λυσάνδρου, καὶ δέκα τέλος ὑπὸ τοῦ συνηγμένου πλήθους, πιθανῶς φανερώς ψηφίσαντος, οἱ δὲ τριάκοντα ἐκεῖνοι κατεστάθησαν ἔπειτα ἀνώτατοι ἄρχοντες τῆς πολιτείας διὰ ψηφίσματος τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρόντων. Οἱ πλείστοι δ' αὐτῶν ἦσαν πρότερον τῶν τετρακοσίων καὶ διὰ ταῦτα ἀπὸ μακροῦ σύμφωνοι πρὸς ἀλλήλους. Τυπικὸς δὲ ὄρκος ὑποβλήθεις ὑπὸ τοῦ Θηραμένους περιέλαβε τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα, καθ' ἃ ὑπεχρεοῦντο κοινῇ νὰ διατάξωσι τὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἀνέλαβον τὴν προστασίαν τοῦ νέου πολιτεύματος, καὶ μετ' οὐ πολὺ εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν φρουρὰ ἐπτακοσίων Λακεδαιμονίων μαχητῶν, οὓς ἐκάλεσαν οἱ τριάκοντα, ἀναλαβόντες τὴν συντήρησιν αὐτῶν, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν φρούρησιν τῶν ὑπὸ ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, ὑπὸ τῆς βίας καὶ τῆς προδοσίας χειρωθεῖσῶν καὶ λιποψύχων τὸ ἐξῆς Ἀθηναίων.

Καὶ ὑπῆρξε μὲν ἐπονείδιστον τὸ πέρασ τοῦ δεκελεικοῦ πολέμου, ἀλλ' οὐδὲν ὅμως παρέχει λαμπρότεραν μαρτυρίαν τῆς δυνάμεως καὶ δραστηριότητος τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων ἢ ἡ ὀκταετὴς ἀντίστασις, ἣν κατώρθωσε νάντιτάξῃ καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐν Σικελίᾳ συμφορὰν.

Ἡ Ἑλλάς, ἢ Σικελία καὶ ἡ Περσία συνεμάχησαν κατὰ τῆς ἐξηντημένης πόλεως, καὶ ὅμως δὲν κατωρθώθη διὰ τῆς βίας ἢ καταπάλαισις αὐτῆς. Ὁ μὲν στόλος αὐτῆς ἦτο νικηφόρος εὐθύς ὡς εἶχε τὸν κατάλληλον στρατηγόν, οἱ δὲ λογάδες τοῦ δήμου ἦσαν γενναῖοι καὶ φίλοι τῆς ἐλευθερίας, πρόθυμοι πρὸς ἐθελουσίας καὶ εὐσταθεῖς. Ἀλλ' ὁ ὅλος πόλεμος ὑπῆρξεν ἀγών ἀπογνώσεως, ἐπειδὴ

οὐκ ἄρα Ἰσπανοὶ ἐσπεροῦντο στηρίγματος στερεοῦ, ἅτε μαχόμενοι ὑπὲρ συντηρήσεως τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, ἣτις συνεδέετο πρὸς πλῆθος κτήσεων ἐν τῇ ξένη, ὧν ἡ συνεχὴς ἀνακατάκτησις ὑπερηκόντιζε τὰς δυνάμεις αὐτῶν. Ἡ ὅλη δύναμις τῶν Ἀθηναίων ἐνέκειτο εἰς τὸν στόλον, ἀλλ' οὗτος ἠναγκάζετο νὰ συντηρῆ καὶ τρέφῃ αὐτὸς ἑαυτόν. Ὁ προσπορισμὸς μισθοῦ καὶ ἐπιτηδείων ὤφειλε νὰ εἶνε πάντοτε τὸ κυριώτατον μέλημα τῶν στρατηγῶν. Διὰ τοῦτο δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιδιωχθῆ ἐνιαῖον σχέδιον πολέμου, καὶ ὁ πόλεμος ἀπέβη ἀτάσθαλος πειρατικὸς πόλεμος, οὗ ἕνεκα τὸ μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν προτέρων συμμάχων χάσμα ἀπέβη βαυτερον ἡσήμεραι.

Τὸ χρῆμα εἶνε τὸ κυριώτατον ζήτημα τοῦ δεκελεικοῦ πολέμου· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ Σπάρτη δὲν ἔχει ἴδιον ταμεῖον, ἡ ἔκβασις ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ χρήματος τοῦ μεγάλου βασιλέως. Καὶ κατωρθοῦτο μὲν ἐκάστοτε ἡ ἀποκατάστασις τῆς κατὰ θάλασσαν ὑπεροχῆς, ἀλλ' ὄχι καὶ ἡ τῆς θαλασσοκρατίας, ἣτις ἦτο ἀδύνατος ἄνευ ἰδίου ταμείου. Ἐντεῦθεν δὲ προήρχοντο οἱ ἄσκοποι ἐκεῖνοι ἀγῶνες καὶ παρὰ τὰς λαμπροτάτας τῶν νικῶν ἡ κατάστασις ἐκείνη ἀμηχάνου ἀβεβαιότητος ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης, καθ' ἣν αἱ Ἀθηναὶ ἕνεκα τῆς ἐν Σικελίᾳ καταστροφῆς ἀνένηψαν ἐκ τῆς μέθης εἰς ἣν ἐνέβαλλεν αὐτοὺς ἡ συνείδησις δυνάμεως ἀπεριορίστου.

Ἀλλὰ καὶ εἰς πένιαν περιπεσοῦσαι καὶ στερηθεῖσαι τῶν πόρων αὐτῶν αἱ Ἀθηναὶ δὲν ἠττήθησαν ὑπὸ τῶν ἐξωθεν πολεμίων. Αἱ Ἀθηναὶ ἔπεσον ἐξ ἑαυτῶν. Ἐσωτερικὸς ἀνταγωνισμὸς τῶν πατριῶν εἶχε κλονήσει τὴν πολιτείαν ἤδη πρὸ τῆς σικελικῆς ἐκστρατείας. Ὑπὸ φατριαστικῶν μὲν σκευωριῶν περιέστη ὁ Ἀλκιβιάδης εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δεῖξῃ εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν εἰς τὴν Ἰωνίαν καὶ πρὸς τὸν θησαυρὸν τοῦ βασιλέως, ὑπὸ φατριαστικῶν δὲ σκευωριῶν παρεδόθη ὁ τελευταῖος στόλος καὶ τέλος ἡ πόλις αὐτὴ εἰς τοὺς πολεμίους. Ἡ δὲ νίκη ἢ ἐπαγαγοῦσα τὸ πέρασ τοῦ πολέμου ὑπῆρξε γέννημα προδοσίας.

Ἡ ἀθηναϊκὴ ἱστορία δὲν εἶνε ἀπηλλαγμένη τῶν κηλίδων τῆς

προδοσίας οὐδὲ κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους τῶν περσικῶν πολέμων. Ἦδη δὲ μετὰ τὴν φανεράν πρὸς τὴν Σπάρτην ῥῆξιν εἶχε συμπαγῆ φατρία λακωνιζόντων, οἵτινες εἰργάζοντο πρὸς ταπεινώσιν τῆς πατρῖου πόλεως. Ἀλλὰ κινδυνώδεις διὰ τὴν πολιτείαν ἤρχισαν ἀποβαίνουσαι αὐταὶ αἱ σκευωρίαι μόνον ὅτε εἰσῆλασαν εἰς τὰς Ἀθήνας τὰ διδάγματα τῶν σοφιστῶν, ἐπειδὴ ἡ σοφιστικὴ διδασκαλία ὑπῆρξε κυρίως ἡ συντελέσασα πρὸς ἐξέγερσιν τῶν δυνάμεων τῆς καταστροφῆς. Ἐκείνη ὑπῆρξεν ἡ λύσασα τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνενόνοντας τὰς καρδίας τῶν πολιτῶν εἰς μίαν θέλησιν κοινήν· ἐκείνη ὑπῆρξεν ἡ διδάξασα τοὺς νέους τῆς πόλεως νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν αὐτογνώμονα αὐτῶν βούλησιν μετὰ θράσους καὶ ἀλαζονείας, ἀντιτασσόμενοι πρὸς πᾶσαν παράδοσιν τοῦ παρελθόντος καὶ περιφρονοῦντες τὰς ἀρετὰς τῶν πατέρων. Ἐκείνη ὑπῆρξεν ἡ ἐρμηώσασα τὰς παλαιάστρας, ἐν αἷς ποτε ἠυξάνετο ἐν πειθαρχίᾳ κοινῇ γενεὰ ὑγιῆς· ἐκείνη ὑπῆρξεν ἡ κατασκάψασα τὴν πίστιν πρὸς τοὺς θεοὺς, τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς νόμους, τὴν ἀρροσίωσιν πρὸς τὴν γενέτειραν καὶ τὸν οἶκον, τὸν φόβον πρὸς τὸ ἄδικον καὶ τὴν ἀπιστίαν.

Ἦν ἔτι πρῶτον ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν Ἀθηναίων πληθυσμὸς τῶν εὐγενεστάτων χαρισμάτων, ἀλλ' αἱ ἀγαθαὶ δυνάμεις μετέπεσον εἰς τούναντίον, καὶ οἱ εὐφρέστατοι τῶν ἀνδρῶν ἀπέβησαν οἱ δεινότατοι ἐχθροὶ τῆς πολιτείας· ἡ παιδεία μετεβλήθη εἰς δηλητήριον διαβιβρωσκὸν τὴν πόλιν μέχρι μυελοῦ τῶν ὀστέων, οἱ δὲ ἀντίπαλοι τῆς δημοκρατίας οἱ θέλοντες νὰ θεραπεύσωσι τὴν νοσοῦσαν πόλιν καὶ θέλοντες νὰ ἰδρῦσωσι νέαν ἀριστοκρατίαν θεμελιουμένην ἐπὶ τῆς εὐημερίας καὶ τῆς παιδείσεως δὲν ἦσαν πράγματι οἱ ἀριστοὶ, ἀλλὰ χείρονες, μᾶλλον φίλαυτοι καὶ μᾶλλον ἀσυνείδητοι τῶν ἐμπαθεστάτων δημαγωγῶν. Ἐν μέσῳ αἰματηρᾶς διχονοίας ἡμαυρώθησαν αἱ δυνάμεις αἱ συνέχουσαι τὴν πολιτείαν, τὸ φιλόδημον καὶ ἡ φιλοπατρία. Οἱ δὲ στασιῶται τῶν διαφόρων φατριῶν δὲν ἔτεινον πλέον εἰς ἀλλήλους τὴν χεῖρα χάριν τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως, ὡς ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς πρὸ τῆς

ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας, ἀλλὰ προέδιδον χάριν τῶν στασιαστικῶν αὐτῶν συμφερόντων τὴν στρατιάν καὶ τὸν στόλον, τὸ ἄστν καὶ τοὺς λιμένας καὶ παρίσταντο ἀτάραχοι εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀθηῶν, ἤρκει μόνον νὰ ἐκδικηθῶσι τοὺς ἰδίους ἑαυτῶν ἐχθρούς.

Διὰ δὲ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἀθηῶν ἀπεδόθη καὶ πάλιν εἰς τὴν Σπάρτην τὸ ἀξίωμα μόνης μεγάλης πόλεως ἐν Ἑλλάδι. Τὰ τείχη ἐκεῖνα, ὧν ἡ οἰκοδομὴ εἶχεν ἐγκαινίσει τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηῶν ὡς πόλεως ἀνεξαρτήτου, ἦσαν κατεσκαμμένα, καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἠδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι τὸ μεγαλεῖον τῆς πόλεως, οὐ ἢ κρηπίς εἶχε βληθῆ ἐν Μαραθῶνι, ὑπῆρξε μόνον βραχεῖα διακοπὴ τῆς καταστάσεως ἐκείνης τῶν πραγμάτων, ἣν οἱ ἐχθροὶ τῆς πόλεως ἐθεώρουν ὡς τὴν μόνην ἔννομον, ἤτοι τῆς καταστάσεως ἐκείνης, καθ' ἣν ἡ Ἑλλάς ὑπέικεν ἐκουσίως εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης. Ἀλλ' ὡς ἡ Σπάρτη εἶχεν ἤκιστα ἐκνικήσει τὰς Ἀθῆνας διὰ τῆς ἰδίας αὐτῆς δυνάμεως, οὕτως ἤκιστα ἠδύνατο καὶ νὰ διεκδικήσῃ τὴν τιμὴν τῆς νίκης καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς κέρδη. Καὶ εἶχε μὲν πάντως ἀκόμη ἄνδρας, οἷος ὁ Καλλικρατίδας, προτιμῶντας ἔνεκα γνησίων ἑλληνικῶν φρονημάτων εἰρήνην μετὰ τῶν Ἀθηῶν μᾶλλον ἢ συμμαχίαν μετὰ τῆς Περσίας, ἀλλ' ὅμως τὰς ἐπιτυχίας αὐτῆς ἐχρεώσται εἰς τρόπους, ὧν ἢ χρῆσις συνεπήγαγεν εἰς αὐτὴν κατασχύνην καὶ κινδύνους. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἦσαν ἀνίκανοι νὰ συντηρήσωσι τὴν ἀρχὴν τὴν περιελοῦσαν εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς πτώσεως τῶν Ἀθηῶν καὶ εἶχον περιστῆ εἰς φανεράν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτῶν πολίτευμα· ὁ δὲ νικητὴς τῶν Αἰγῶς ποταμῶν αὐτὸς ἦτο ὁ δεινότατος ἐχθρὸς τῆς λυκουργεῖου πολιτείας.

Οὕτως αἱ δύο πόλεις αἱ ἐκπροσωποῦσαι τὴν δύναμιν τῶν δύο κυρίων φυλῶν τοῦ ἔθνους ἐξῆλθον ἐκ τοῦ πολέμου ἀμφοτέροι ἀστερημένοι τῶν ἀρίστων αὐτῶν ἀγαθῶν, ἀμφοτέροι διεφθαρμένοι καὶ ἐξησθενημένοι. Μετὰ φοβερᾶς δὲ ταχύτητος ἐπῆλθεν ἡ τιμωρία ἣν οἱ Ἕλληνες ἐπέσυραν κατὰ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν διὰ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Ὁ δὲ Ἡρόδοτος, ὅστις ἀπὸ τοῦ ἀκροτάτου ὕψους, εἰς ὃ εἶχον ἀνέλθει αἱ Ἀθῆναι ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Περικλέους,

ἠδυνήθη νὰ ἐπισκοπήσῃ τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας πολέμους, ἐπέζησεν, ὅπως θρηνήσῃ ἤδη τὰς συμφορὰς, ἃς εἶχε προξενήσει εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ ἀρξάμενος νῦν πόλεμος τῶν δύο μεγάλων πόλεων, οὐδὲ ἠδυνήθη νὰ ποπερατώσῃ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ συγγραφὴν, ἐπειδὴ αἱ ἐλπίδες αἱ προφαινόμεναι κατὰ τὴν ἔναρξιν αὐτοῦ ἠφανίσθησαν ἐν τῷ φθοροποιῷ ἐκείνῳ πολέμῳ.

Ἄλλὰ πόσον διάφορος εἶνε ὁμῶς ἡ ἱστορία τῶν δύο πόλεων μέχρι τοῦ χρόνου εἰς ὃν ἐφθάσαμεν ἤδη.

Ἀπὸ τοῦ Σόλωνος ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία εἶνε κυρίως ἱστορία τῶν Ἀθηναίων. Ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐξώρμησε πᾶν ὅτι παρέχει εἰς αὐτὴν κίνησιν καὶ ἀξίαν· ἡ δὲ Σπάρτη καὶ αἱ ἄλλαι πόλεις δὲν μετέχουσιν ἰδίας θελήσεως, οὐδ' ἐπιδιώκουσι σκοποὺς ἀναφερομένους εἰς τὸ ὅλον ἔθνος. Ἐν ταῖς πόλεσι ταύταις δὲν εὐρίσκομεν ἄλλας δυνάμεις πλὴν τῶν τῆς ἀρνήσεως καὶ τῆς ἀντιρρήσεως, ἄλλα ἐλατήρια πλὴν τοῦ μίσους καὶ τῆς δυσμενοῦς ζηλοτυπίας. Μόνοι οἱ Ἀθηναῖοι ἠγωνίσθησαν ἀντικαταστήσωσι τὰς ἀπρηχαιωμένας ἀμφικτυονικὰς διατάξεις διὰ νέας συνενώσεως τῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐκεῖνοι ὑπῆρξαν οἱ διὰ τῆς θυσίας τῆς οὐσίας αὐτῶν καὶ τοῦ αἵματος ἀγωνισθέντες ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὸ δικαίωμ' αὐτῶν νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἡγεμονίαν, οὐ κῆρυξ ὑπῆρξεν ὁ Ἡρόδοτος, ὡμολογήθη ἐκουσίως ὑπὸ τῶν ὑπερποντίων πόλεων. Τότε δὲ πρῶτον κατεστάθη δύναμις ἑλληνικὴ, ἐξαναγκάσασα εἰς ὑποχώρησιν τοὺς ποτηθέντας βαρβάρους. Παρ' αὐτῇ δὲ ἠδυνήθη νὰ συντηρηθῇ ἡ ἡπειρωτικὴ δύναμις τῶν Πελοποννησίων, καὶ τὸ πρῶτον σύνθημα τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τοῦ Κίμωνος, «Πόλεμος πρὸς τοὺς Πέρσας, εἰρήνη δὲ μετὰ τῶν Ἑλλήνων,» ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ. Ἄλλ' ἡ Σπάρτη κατέστησεν ἀμήχανον τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ, ἡ Σπάρτη διέλυσε τὰς συνθήκας, καὶ τότε ἠναγκάσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἐγκαταλίπωσι πᾶσαν φροντίδα περὶ τῆς Σπάρτης παρακαλοῦσαν τὴν ἰδίαν πρόδον, νὰ ἐπιδιώξωσιν ἐλευθέρως τὸν προορισμὸν αὐτῶν καὶ καταστήσωσι τὴν πόλιν κέντρον τῆς ἑλληνικῆς δυνάμεως καὶ παιδεύ-

σεως. Τὸ δὲ πρόγραμμα τοῦ Περικλέους ἦτο ἡ μόνη ὁδὸς δι' ἧς ὑπῆρξε δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ περαιτέρα ἐπιτυχῆς ἀνάπτυξις τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Καὶ κατωρθώθησαν μὲν δι' αὐτοῦ μεγάλα καὶ ἀληθσμόνητα ἐντὸς βραχείου χρόνου ἐτῶν εἰρηνικῶν, ἀλλ' ἡ δρασις αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς αἰεὶ τὴν εὐημερίαν τῶν Ἀθηναίων. Σὺν μὲν τῇ αἴγλη τῆς πόλεως ἠῤῥηξε καὶ ἡ ἔχθρα τῶν πολεμίων αὐτῆς, καὶ ὁ πόλεμος ἀπέβη ἀναπόφευκτος, ἡ δὲ τελείωσις τῆς δημοκρατίας προεκάλεσεν ἐν αὐτῷ τῷ δήμῳ ἀντιθέσεις καὶ ἀντιπράξεις ἐναντίον τοῦ καθεστώτος, αἵτινες ὑπενόμεισαν τὴν δύναμιν τῆς πολιτείας· ὁ δὲ λοιμὸς ἐκλόνησεν αὐτὴν παντελῶς, οὐ μόνον παραλύσας τὴν δραστηριότητα τοῦ ἀθηναικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ συντελέσας καιριώτατα εἰς τὴν διαφθορὰν τοῦ δήμου.

Ἡ δὲ ἀθηναϊκὴ πολιτεία καθ' ἑαυτὴν ἔμεινε κατασκευάσμα τεχνητὸν, στερούμενον τῆς προσηκούσης στερεότητος καὶ τῆς εἰς πᾶσαν μεγάλην δύναμιν ἀναποφεύκτου τελείας αὐταρκειάς. Ἡ Ἀττικὴ ἀπέβη μικροῦ μόνου λόγου ἄξιον μέρος τῆς εὐρείας τῶν Ἀθηναίων ἀρχῆς, οὐδὲ δι' αὐτὰς δὲ τὰς κυριωτάτας ἀνάγκας τῶν οἰκητόρων τοῦ ἄστεως ἦτο τελείως ἐπαρκής. Ἐντεῦθεν ἡ ἐξάρτησις ἀπὸ τοῦ ἔξωθεν ἐπαγομένου σίτου· ἐντεῦθεν ἡ ἀνήσυχος καὶ πλεονεκτικὴ ἐπιδιώξις νέων πόρων καὶ αἱ ἀτυχεῖς ἐκστρατεῖαι εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Σικελίαν. Ἡ δὲ πρὸς μόνην τὴν θάλασσαν τροπὴ ἀπέστησε τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῆς περὶ τὴν γεωργίαν ἀσχολίας καὶ κατέστησεν αὐτοὺς ἀνικάνους πρὸς ἄμυναν τοῦ ἰδίου ἐδάφους. Οὕτω δὲ ἠγωνίζοντο μὲν, καταβάλλοντες τὰς τελευταίας αὐτῶν δυνάμεις, χάριν τῶν ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ καὶ παρὰ τὸν Βόσπορον πόλεων καθ' ὃν χρόνον τὸ ὄρεινὸν φρούριον ὅπερ οἱ ἄστοι εἶχον πρὸ αὐτῶν τῶν ὀφθαλμῶν ἐγκατελείπετο ἐπὶ ἑννέα ἔτη εἰς τὴν κατοχὴν τῶν πολεμίων, χωρὶς νὰ τολμήσωσιν ἔσροdon κατ' αὐτοῦ. Τὰ δὲ κακὰ ταῦτα μονομεροῦς ναυτικῆς ἀναπτύξεως, ἅτινα ἦσαν ἀναπόφευκτα, ἂν αἱ Ἀθηναὶ ἤθελον νὰ θαλασσοκρατῶσιν, ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἀντίρροπα ἀγαθὰ μόνον διὰ τῆς ἐπιτευξέως ἀληθοῦς συνανακράσεως τῶν Ἀθηναίων μετὰ τῶν

συμμάχων. Τοιαύτην δὲ συνένωσιν ἐπεδίωξεν ὁ Περικλῆς διὰ τῶν κληρουχιῶν καὶ τῶν ἀποικιῶν, ἐν αἷς ἐγκαθιδρύθησαν Ἀθηναῖοι πολῖται, προπαρασκευάζων διὰ τῆς προιούσης διασκεδάσεως Ἀθηναίων οἰκητόρων εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας τὴν μεταβολὴν τῶν σπουδαιοτάτων χωριῶν τοῦ Αἰγαίου εἰς ὑπερποντίους δήμους τῆς Ἀττικῆς. Ἄλλ' ὁ χρόνος τῆς εἰρήνης, καθ' ὃν τοιαύτη σύγκρασις θὰ ἠδύνατο νὰ κατορθωθῆ κατὰ μικρὸν, ὑπῆρξεν ὑπὲρ τὸ δεῖον βραχύς. Ἡ μὲν διασπορὰ τῶν πόλεων καὶ ἡ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀπόστασις αὐτῶν ἦτο παρὰ πολὺ μεγάλη, ἡ δ' ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων ἀντίστασις αὐτῶν παρὰ πολὺ ἐπίμονος, ἕνεκα δὲ τῆς ἀνικανότητος, ἣν εἶχον αἱ δημοκρατούμεναι ἑλληνίδες πόλεις νὰ εὐρύνωσι τὰ ὄρια αὐτῶν, ἰδρύουσαι μεγάλην ἀρχήν, τὸ μόνον συνέχον αὐτὰς ὡς ὑπηκόους ἦτο ὁ φόβος πρὸς τὸν ἀνίκητον στόλον τῶν Ἀθηναίων. Κατὰ ταῦτα καὶ αὐτὴ ἡ θαλασσοκρατία, ἧς χάριν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐγκαταλίπει τὴν ἀσφαλῆ κτῆσιν τῆς ἰδίας ἑαυτῶν χώρας, ἦτο ἐπισφαλῆς, καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ δύναμις τῶν Περσῶν, ἧτις ἐνήδρευε κατὰ τὰ νῦτα τῶν συμμαχιῶν πόλεων τῶν Ἀθηναίων, εἶχε μὲν ἀποκρουσθῆ πρὸς καιρὸν, ἀλλὰ δὲν κατωρθώθη καὶ νὰ καταστραφῆ.

Πολιτεία δὲ ἧς ἡ δύναμις ἠρείδετο ἐπὶ βάσεων οὕτως ἐπισφαλῶν μόνον διὰ τῆς μεγίστης συνέσεως, καθ' ἣν κατενόησεν ὁ Περικλῆς, ἠδύνατο νὰ συντηρηθῆ καὶ μόνον ὑπὸ τῆς κραταιᾶς θελήσεως πολιτευτοῦ ὑπέροχον ἔχοντος τὸ πνεῦμα νὰ διοικηθῆ. Ἐτι δὲ μᾶλλον ὀφίστατο ἀνάγκη ἀνδρὸς τοιοῦτου ἀφ' οὗ χρόνου αἱ Ἀθηναῖοι ἀπέβαλον τὴν θαλασσοκρατίαν ἕνεκεν ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τοῦ προγράμματος τοῦ Περικλέους, καὶ προέκειτο πλέον περὶ αὐτῆς τῆς σωτηρίας τῆς πολιτείας. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἐφαίνετο μὲν προωρισμένος νάναδειχθῆ σωτῆρ, ἀλλ' ἕνεκεν ἰδίου πταισματος ὡς καὶ ἕνεκα πταισματος τῶν συμπολιτῶν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐντολὴν ἐκείνην, καὶ ἡ λαμπρότης τῶν Ἀθηναίων ἐξέλιπεν.

Ἄλλ' ὅσον βραχὺ καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἐκεῖνο τὸ μεγαλεῖον, ἔσχεν

ὁμοῦς ἀξίαν ἰσοφριζοῦσαν πρὸς τὴν ἱστορίαν ἑκατονταετηρίδων ὅλων. Ἐν τῷ βραχεῖ ἐκείνῳ αἰῶνι ἀπεκαλύφθη τὸ πρῶτον ὅλη ἡ πληθμονὴ τῆς δυνάμεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ οὐδεμίᾳ ἄλλῃ περιόδῳ τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας δύναται ὡς πρὸς τὴν δραστηριότητα τοῦ πνεύματος νὰ παραβληθῇ πρὸς τοὺς χρόνους ἐκείνους καθ' οὓς αἱ Ἀθηναὶ ἐμεγαλουργήσαν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῶν περσικῶν πολέμων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων.

Καὶ οὐδέποτε μὲν ἀνέκτησαν πάλιν αἱ Ἀθηναὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ αἰῶνος τοῦ Περικλέους, ἀλλὰ τοῦτο ἔμεινεν εἰς αἰεὶ θησαυρὸς τοῦ ἔθνους, καὶ δὴ οὐ μόνον ὡς ἀνάμνησις ἔνδοξος, δυναμένη νὰ χρησιμεύσῃ ἀντὶ παραμυθίας ἐν ἡμέραις χαλεπαῖς, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς δραστηρίας καὶ εὐεργετικῆς ἐπιδράσεως ἣν ἐξήσκησεν ἐπὶ τὰς μεταγενεστέρας γενεάς, αἵτινες ἠδυνήθησαν νάνορθῶνται ἀπαύτως διὰ τῶν λειψάνων τοῦ μεγαλείου ἐκείνου. Διὰ ταῦτα δ' αἱ τεταπεινωμέναι Ἀθηναὶ ἀπέβησαν ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ καὶ πάλιν ἡ κυριωτάτη κόνιστρα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

ΠΑΡΟΡΑΜΑ

Ἐν Τόμ. Γ'. σ. 245 στ. 10 ἀντὶ Ἀμεινίου γράφει Ἀμυνίου.

